

Nijolė GAŠKAITĖ Dalia KUODYTĖ
ALGIS KAŠĖTA Bonifacas ULEVČIUS

Lietuvos partizanai
1944 - 1953m.

LIETUVOS POLITINIŲ KALINIŲ IR TREMTINIŲ SĄJUNGA
ISTORIJOS SEKCIJA

Nijolė GAŠKAITĖ Dalia KUODYTĖ
ALGIS KAŠĖTA Bonifacas ULEVIČIUS

***Lietuvos partizanai
1944 - 1953m.***

Kaunas, 1996

UDK947.45.082/083

U 304

Redaktorė Dalia KUODYTĖ

Kalbos stiliaus redaktorė Inga BOGOMOLOVAITĖ

Kompiuteriu rinko Vilija JAKUČIŪNAITĖ

Kompiuteriu maketavo Vitalija VITKUTĖ

© Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996
"Laisvės kovų archyvo" priedas

ISBN 9986-577-14-4

T U R I N Y S

Pratarmė	8
Partizaninių kovų raida	13
Partizaninių kovų priežastys	13
Kovos tikslai	15
Partizaninių kovų etapai	16
Pirmasis periodas: 1944-1946m. Pasipriešinimo organizacijų kūrimasis ..	17
Antrasis kovų periodas: 1946m. birželis - 1948m. lapkritis.	
Apygardų veikla	19
Trečiasis partizaninio karo periodas: 1948m. lapkritis - 1953m. gegužis.	
Centralizuotų struktūrų sukūrimas ir jų sunaikinimas	21
Partizanų veiklos kryptys	23
Kova su okupacine valdžia. Miestelių užpuolimai	23
Okupacinės valdžios rinkimų trukdymas	26
Pasirengimas mobilizacijai	28
Priešinimasis ūkininkų terorizavimui	29
Kova su kolchozų kūrimu	32
Priešinimasis trėmimams. Nukentėjusiųjų šelpimas	35
Kova su sovietiniais pareigūnais ir šnipais	37
Partizanų periodinė spauda	43
Pogrindinės spaudos ištakos	43
Partizanų spaudos tematika	49
Leidybos technologija	55
Leidimo ir platinimo sunkumai	56
Leidybos mastai	61
Partizaniško gyvenimo kasdienybė	81
Buitis	81
Būstas	85
Drausmė. Kova su girtuokliavimu	90
Moterys partizaniniame kare	93
Partizanų dvasinis pasaulis	105
Partizanų patriotizmas	105
Partizanų tradicijos	107
Partizanų kūryba	109

Partizanų tikėjimas. Bažnyčios santykiai su partizaniniu judėjimu.	.113
Tautinės ir religinės šventės.	.115
Pasiryžimas gyviems nepasiduoti.	.118
Vyriausios karinės ir politinės vadovybės kūrimas bei partizaninių struktūrų centralizacija.	.123
Vieningos kovojančio krašto vadovybės idėja.	.123
LLA pokaryje.	.124
Politinės ir karinės vadovybės problema.	.127
Apygardų kūrimasis ir naujos vadovybės formos.	.129
Naujojo BDPS Prezidiumo organizacija.	.133
Ryšiai su Vakalais.	.136
LLKS kūrimasis.	.139
Pietų Lietuvos partizanų sritis 1946-1953m.	.149
PLP štabo įkūrimas.	.149
PLP štabo veikla, vadovaujant Kazimieraičiui.	.150
PLP vadovybės kaita 1946-1948m.	.152
LLKS Pietų Lietuvos Nemuno srities vadovybė 1949-1953m.	.155
Tauro apygardos istorijos apžvalga.	.159
Tauro apygardos įkūrimas ir pirmojo apygardos štabo veikla.	.159
Antrojo Tauro apygardos štabo ir apygardos vado Mykolo-Jono veikla. Tauro ir A apygardų susijungimas į PL partizanų sritį.	.163
Trečiojo Tauro apygardos štabo ir apygardos vado A.Baltūžio-Žvejo veikla 1946-1948m.	.166
Nesėkmės. Žvejo žuvimas.	.170
1948-1949m. Tauro apygardos vadų kaita (Rymantas, Saidokas, Faustas).	.173
Pasikeitimai rinktinėse. Tėvūnijų sukūrimas.	.174
Viktoro Vitkausko-Saidoko, Karijoto vadovavimas apygardai 1949-1951m. J.Lukšos-Skirmanto grįžimas į Lietuvą. Ryšiai su Vakalais.	.175
Antros desantininkų grupės atvykimas ir sunaikinimas. Paskutinio Tauro apygardos vado J.Jankausko-Demono suėmimas.	.177
Tauro apygardos veiklos pabaiga.	.178
Partizaninis karas Dzūkijoje. Dainavos apygarda.	.186
Dzūkijos krašto ypatumai.	.186

Kovinių vienetų formavimas ir centralizavimas 1944-1945m.	187
Dainavos apygarda 1946-1951m.	197
Partizanų veiklos formos.	215
Vakarų Lietuvos sritis - Jūra. Įsikūrimas ir veikla.	225
Kęstučio apygarda.	233
Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas.	233
Kęstučio apygardos rinktinės 1948-1953m.	252
Kęstučio apygardos štabas 1951-1953m. Paskutiniai partizanai.	254
Žemaičių apygarda.	250
Lietuvos Laisvės Armija - Žemaičių apygardos ištakos.	260
Žemaičių apygardos rinktinės.	266
Žemaičių apygarda 1948-1953 metais.	269
Prisikėlimo apygarda.	273
Įkūrimas, struktūros ir vadovybės kaita 1948-1953m.	273
Apygardos veiklos bruožai.	278
Aukštaitijos partizanai. Šiaurės Rytų Lietuvos - Karaliaus Mindaugo - sritis.	282
Vytauto apygarda.	293
Apygardos kūrimasis 1944-1945m.	293
Vytauto apygardos veikla 1946-1950m.	299
Vytauto apygardos veiklos pabaiga.	306
Paskutiniai Aukštaitijos partizanai.	309
Vyčio apygarda.	314
Ištakos ir apygardos susiformavimas.	314
Vyčio apygardos veiklos bruožai.	321
Didžiosios Kovos apygarda.	324
Apygardos kūrimasis.	324
DKA veikla 1944-1946m. Kovos taktika.	328
Agentų infiltravimas bei MGB provokacijos.	330
DKA sunaikinimas. Paskutiniai DKA partizanai.	333

Algimanto apygarda	336
Apygardos įkūrimas	336
Žalioji rinktinė	338
Kunigaikščio Margio rinktinė	340
Šarūno rinktinė	343
Algimanto apygardos veikla 1948-1950m.	344
 Lietuvos laisvės kovotojų aukos 1944-1953 metais.	348
Žuvę partizanai	348
1944-1953m. suimtų partizanų skaičiai	358
Užsiregistravusių partizanų skaičius	359
Veikiančių kovotojų skaičius 1944-1953m. partizaniniame kare.	366
 Partizaninio judėjimo slopinimas	369
Teroro vykdytojai	369
Represiniai organai	369
NKGB-NKVD organizavimas Lietuvoje	370
NKVD-NKGB veikla	372
NKVD vidaus kariuomenė	373
Stribai	378
MGB agentūra	384
Agentų verbavimas	384
Agentų veikla	387
Provokacijos prieš partizanus	395
Partizanų kompromitacija	395
Legendinio "centro" kūrimas	397
NKVD agentai-smogikai	403
Specgrupių sukūrimas	403
Smogikų veikimas	403
"Operatyvinė kombinacija".	405
Buvusių partizanų įtraukimas į specgrupių veiklą	407
Represijos	409
Trėmimai	409
Tremtinių skaičius ir socialinė sudėtis	411
Ištremtųjų gyvenimas	412
Suėmimai	415
Teismai	417
Kalėjimai	419
Tardymai	420
Lageriai	422

Partizaninio karo pabaiga. Laisvės kovų reikšmė.	435
Partizaninio karo traktavimas okupuotoje Lietuvoje.	435
Nepriklausoma Lietuva: partizanų vizija ir tikrovė.	441
Politinė ir socialinė partizanų kovų reikšmė.	443
Partizaninis karas: pergalė ar pralaimėjimas?.	445
Šaltiniai.	449
Priedai:	
Svarbiausių datų lentelės.	477

P R A T A R M Ė

Prieš Jus — knyga apie Lietuvos partizanus, žmonių dar vadintus "miško broliais", "žaliukais". Taip pat ši knyga apie tragišką, bet tuo pat metu herojišką, pilną dvasinės įtampos Lietuvos istorijos laikotarpį.

Šių istorijos puslapis dar tik atsiskleidžia, jis žavi ir gąsdina savo prieštaravimu: tai ne tik ginkluotas pasipriešinimas okupacijai - tai ir išdavystės gelmė, ir drungnos egzistencijos, prisitaikymo peripetijos.

Tokiais, valstybei kritiškais laikmečiais paliečiamas kiekvienas, laikantis save tos valstybės piliečiu. Matyt, kai nebelieka valstybinės valios ir apsisprendimo, tai tampa kiekvieno reikalu, atsakomybe ir apsisprendimu. Tai atsiliepia visam visuomeniniam gyvenimui, prasideda susvetimėjimo plėtimasis, prasme procesai, kurie vėliau apima visas gyvenimo sritis.

Žinoma ši knyga nepretenduoja į ypač išsamią studiją apie giluminius praradusios nepriklausomą valstybinę raišką visuomenės procesus. Tai greičiau bandymas plačiau pažvelgti į besipriešinančios tautos dalies veiklą, į jos santykį su kitomis visuomenės grupėmis, valdžia ir represinėmis struktūromis.

Nustatant aptariamų problemų chronologinius rėmus, manome, kad 1944m. ir 1953m. - sąlyginės ribos, ženklinančios tam tikras laikotarpių apibūdinančias požymių grupes — tai labai aiškių karinių struktūrų susiformavimas ir išnykimas, vadovaujančių centrų veikla ir įtaka joms. Pavyzdžiui, 1953m. laikomi galutine pasipriešinimo data, nes buvo suimtas LLKS Prezidiumo pirmininkas J.Žemaitis-Vytautas, masiškai naikinami Aukštaitijos, taip pat Jūros srities partizanų likučiai, partizanų štabai. Tačiau 1953-1956m. dar galima kalbėti apie pavienius partizanus, kurių laiką atstovavusius sąjūdį ir jo idėjas.

Kalbant apie 1944-1953m. pasipriešinimą okupacijai, turime aiškiai apibrėžti terminus. Tą darydami stengėmės vadovautis pačių partizanų dokumentuose vartojama terminija, kuri buvo ypač aiškiai apibrėžta Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Prezidiumo 1949m. dokumentuose.

Šiuo metu paplitęs pasipriešinimą išreiškiantis terminas "rezistencija". Apskritai partizanų dokumentuose jis beveik neminimas (išskyrus kai kuriuos iš Vakarų parvežtus J.Lukšos dokumentus).

Žinoma, tai nėra visiškai klaidingas, tačiau skolintas terminas. Jį vartojant būtinas paaiškinimas, kad turima minty būtent pokario rezistencija arba

ginkluota pokario rezistencija.

Partizanų dokumentuose pasipriešinimas okupacijai (kokia tai bebūtų forma) įvardijamas kaip "Laisvės kovos", o apibrėžiant visuomenės dalį, dalyvaujančią laisvės kovose — "Laisvės kovų sąjūdis". (Bendras Demokratinio Pasipriešinimo Sąjūdis", "Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis" -tai to paties pavadinimo variantai, ženklinantys visą pasipriešinimo jėgų ir organizacijų visumą. Kai kalbama apie BDPS ar LLKS centrinę vadovybę, pridamas žodis Prezidiumas).

Nagrinėjant bendrąją pasipriešinimo struktūrą, galime išskirti tris jos formas: ginkluotą partizaninę kovą, pagrindinę veiklą ir pilietinį pasipriešinimą (arba nepaklusnumą).

Partizanai (dokumentuose — laisvės kovotojai) — tai karinė visuomeninė slaptai veikusi savanorių organizacija, kurios tikslas — atkurti nepriklausomą ir demokratinę Lietuvos respubliką. Kovos priemonės - karinis ir politinis veikimas, reglamentuotas norminiais dokumentais (statutais, įstatais ir kt).

Organizacijos nariais laikomi asmenys, davę atitinkamą priesaiką ir paklustantys aukštesnei vadovybei, nešiojantys ginklą ir skiriamuosius ženklus.

Tampriai susijusi su partizanais pasipriešinimo organizacijos grupė - slapukai (terminas įsigaliojo 1949m. Iki tol - LLA Organizacinio sektoriaus-OS nariai (Žemaitijoje), kitur — pasyvūs kovotojai, sėslieji partizanai) Tai partizanų struktūrų rezervinis padalinys, kurio nariai yra davę atitinkamą priesaiką. Jie gyveno legaliai, turėjo pastovų ryšį su partizanais, vykdė įvairias jų užduotis, reikalui esant, dalyvaudavo karinėse operacijose.

Talkininkai - partizanų ryšininkai ir rėmėjai Jie atlikdavo konkrečias žvalgybos ir ryšio užduotis, padėdavo apsirūpinti maistu, medikamentais ir kt. būtiniausiais daiktais. Daugelis jų įsirengdavo savo namuose slėptuves-bunkerius ir rūpinosi juose besislapstančiais partizanais. Per partizanų ryšininkus ir rėmėjus buvo platinama pagrindinė spauda.

Be minėtų grupių paminėtinas ir pagrindinis, arba neginkluotas veikimas. Istoriografijoje vartojami terminai "pasyvus pasipriešinimas" arba "pasyvi rezistencija", manytume netinkami vien dėl to, kad pasyvumas - tai veiksmo nebuvimas, kas prieštarautų "pasipriešinimo" ar "rezistencijos" reikšmei. Pagrindžio organizacijoms būdingas nelegalus, konspiratyvus veikimas. Organizacijų nariai gyvena legaliai, dažniausiai miestuose ir miesteliuose. Pokaryje tai — studentų, moksleivių uždaro grupės, dažniausiai turinčios ryšį ar

tiesiog iškurtos partizanų iniciatyva. Daugelį tokių grupių sudarė buvę LLA Organizacinio sektoriaus ir kt organizacijų nariai. Iškilus trėmimo pavojui, pagrindinių organizacijų nariai papildydavo partizanų eiles.

Šiame kontekste turime kalbėti ir apie pilietinį pasipriešinimą, tai yra krašto gyventojų nepaklusnumą okupanto primestai valiai. Tai reiškėsi okupacinio režimo karinių, politinių ir ekonominių reikalavimų boikotu, t.y. — vengimu tarnauti okupacinėje kariuomenėje, pasipriešinimu kolūkių kūrimui, įvairių prievolių sabotavimu ir kt.

Šios pasipriešinimo formos atstovai tiesiogiai nepriklausė partizanų formuotėms, tačiau partizanų įtaka jiems buvo neabejotina.

Jau vien partizanų buvimas įgalino kaimo visuomenę argumentuoti kai kuriuos savo pasipriešinimo veiksmus (pvz. rinkimų į "sovietus", kolchozų boikotas), taip išvengiant aukų. Kita vertus, ir partizanams buvo svarbūs tokie visuomenės veiksmai — pagal tai jie galėjo nustatyti visuomenės nuotaikas, taip pat justi jos palaikymą ir paramą.

Lietuvos partizanų buvimas ir jų veiklos formos — tai reiškinys, turėjęs stipresnės ar silpnės įtakos visoms tuometinės Lietuvos visuomeninio gyvenimo sritims.

Partizaniniai karai vyko daugelyje pasaulio šalių, jų taktika ir principai žinomi ir fiksuoti tarptautinės teisės dokumentuose. Tai pasipriešinimas ginklu prieš užnugaryje, kai okupuojama valstybė ar jos dalis, legaliai vadovybei esant užsienyje ar neokupuotoje šalies dalyje. Jei paprastai partizanų karai vyko priešui okupavus dalį valstybės ar turint galimybę pasitraukti į draugiškos valstybės teritoriją, tai Lietuvoje situacija buvo kita. 1940m. okupacija ir aneksija visiškai sustabdė Lietuvos valstybinę raidą, naikino valstybės funkcijas vykdyusias institucijas ir nepriklausomos valstybės požymius apskritai.

Nesant tokios svarbios atsparos, kaip valstybė, tauta sėmėsi jėgų iš kitų, gilesnių klodų. Svarbu tai, kad naikinant išorines valstybės formas, vidiniai mentaliniai tautos bruožai išlieka ir, tapę varomąja jėga, įgauna tam tikras formas. Šiuo atveju laisvi, save suvokią laisvos valstybės piliečiai, partizanai išreiškė savo valią ir apsisprendimą jiems prieinama forma — ginkluotu pasipriešinimu.

Reikia pažymėti kad pradžioje, 1944-1945m., dar vykstant Antrajam pasauliniam karui Lietuvos partizanų veikla atitiko klasikinį, aukščiau minėtą tokio pobūdžio kovų apibrėžimą, tai yra vykstantis karas realiai teikė viltį

pasiekti rezultata- atgauti nepriklausomybę. Vėliau, karo laukimas tapo geidžiama iliuzija, o ne realiu kovos imperatyvu. Pagrindinis tikslas — nepriklausomybė — tapo šiandien nepasiekiamu, aukos reikalaujančiu idealu. Laisvės kovotojai suvokė savo tragizmą, bet jokia būdu ne beprasmybę. Idealistinė asmenybės orientacija apsprendė nevienadienius siekius ir tikslus, nereikalaujant jokio atlygio čia ir dabar.

Apie partizanų karinę struktūrą šioje knygoje kalbama gana plačiai. Jau pradžioje susiklosčiusi rinktinių-apygardų-sričių sistema daug pasitarnavo centralizacijos ir vieningos vadovybės kūrimo procesams. Žemiausiose grandyse (būriuose, kuopose) prasidėję jungimosi, centralizacijos procesai, įgaudavo pagreitį ir išaugdavo iki rinktinių ir apygardų formų. Čia turimas minty reiškinys, kai stichiškumas, būdingas žemesnėms struktūroms, įgaudavo tradiciškai būdingas karines formas, tiek identiškias kitoms Lietuvoje veikiančioms, kad vieningos vadovybės ir centralizacijos problemos buvo tiesiog organiškios.

Lietuvos partizanai matė savo kovą bendrame tarptautiniame kontekste, kaip vieną iš veiksmų kovoje su visuotiniu blogiu -komunizmu, pažeidžiančiu ne tik visas tarptautinės teisės normas, bet ir elementarų humanizmą. Dzūkijos partizanų vadas A. Ramanauskas-Vanagas savo atsiminimuose rašė: "... Mes tikėjome, kad kovodami išsilaikysime ketverius metus ir savo ginkluotąsias pajėgas, nepalaužiamą lietuvių tautos valią sujungsime su laisvojo pasaulio tvirtu nusistatymu ir jėga tam, kad XX amžiaus civilizacijos gėda būtų visiems laikams nušluota nuo viso žemės rutulio paviršiaus-."

Vanago, Skrajūno, Dzūko, Grafo ir daugelio kitų partizanų vadų ir eilinių atsiminimai, tuo metu rašyti dienoraščiai, kaip ir paslėpti štabų archyvuose dokumentai — tai ir yra svarbiausieji šaltiniai, nagrinėjant ginkluoto pasipriešinimo — laisvės kovų istoriją. Archyvais čia sąlygiškai įvardijamas kompleksas dokumentų, įvairiais būdais patekusių į rinktinės, apygardos ar srities štabą, sukauptas ir padėtas vienoje vietoje, taip sudarydamas saugojimo vienetą. Jo sukomplektavimas gana mechaniškas, dažnai neatskiriant štabo skyrių, direktyvinių ir programinių dokumentų. Vis dėlto prie beveik visų archyvų yra dokumentų sąrašai su gavimo datomis ir registracijos numeriais (kaip numatyta vyr. vadovybės parengtuose archyvinės medžiagos kaupimo ir saugojimo nuostatuose). Pats toks archyvas, jį sudarantys dokumentai daug gali pasakyti tyrinėtojiui Pvz., apie medžiagos perdavimo greitį iš vieno padalinio į kitą, ryšių pobūdį, intensyvumą ir kt. Tokių archyvinių

kompleksų aukštesnieji štabai turėjo palikti mažiausiai po keletą.

Tenka konstatuoti, kad didesnė jų dalis žuvo partizanų bunkeriuose — kartu su jų savininkais, kita dalis — dar saugoma žemėje ir juos surasti galimybė mažėja su kiekviena diena. Kadangi tokiu būdu susidaro ne tik partizanų veiklos faktologinės, bet ir probleminės spragos (MGB-KGB veikla, santykis su pasipriešinimu ir poveikis jam), naudojamės ir šių represinių struktūrų archyvais. Beje, šiame archyve esančius partizanų archyvinius dokumentus jau turime vertinti pagal kitokius kriterijus — jie dažniausiai "prišti" prie konkretaus žmogaus, kaip baudžiamosios bylos dalis, dažniausiai iliustruojantys jo veiklą, todėl pakankamai padriki istorinio konteksto prasme. Čia reikalinga papildoma informacija apie asmenį, kurio byloje yra dokumentai. Todėl tai jau į bylos, kaip archyvinio vieneto sudėtį įeinantys dokumentai ir atitinkamai nagrinėtini.

Pats MGB-KGB archyvas yra sudarytas iš fondų, kuriuos sudaro operatyvinės, literinės, baudžiamosios bylos (kiti fondai čia neminimi tuo labiau, kad kai kurių, esančių fondų sąrašuose, archyve nėra).

Taip pat svarbiu šaltiniu nagrinėjant pokarį, ypač partizanų ryšį su Vakaruose veikiančiais Centrais, yra VLIKo archyvas, asmeniniai išeivijos iškilių žmonių archyvai. Būtent ši šaltinių dalis yra mums mažiausiai prieinama ir pažįstama.

Vis dėlto labai svarbu ne tik archyvų prieinamumas ir jų panaudojimas, bet ir adekvatus jų suvokimas, kaip pirminės analizės galimybė. Manytume, kad ši knyga ir yra tas pirmasis žingsnis, apibendrinantis sukaupą medžiagą ir dedantis pagrindus tolesniam darbui.

Nuoširdžiai dėkojame už paramą rengiant knygą Atviros Lietuvos Fondui ir asmeniškai dr. D.Kuoliui.

PARTIZANINIŲ KOVŲ RAIDA

Partizaninių kovų priežastys

Partizaninis karas Lietuvoje, prasidėjęs 1944m., tęsėsi iki 1953 metų, Ly. truko nuo antros sovietinės okupacijos pradžios iki organizuotų partizanų struktūrų sunaikinimo. Po 1953m. liko pavieniai kovotojai, kurie vienas po kito buvo nukauti ar suimti. Pasipriešinimas įgavo kitas, ne tokias aštrias formas: pasireiškė pagrindinėmis jaunimo organizacijomis, laikraštėlių ar atsišaukimų platinimu, vėliavų iškėlimu, tautinių ir religinių švenčių viešais paminėjimais ir t.t. Pasikeitė ir okupacinės valdžios santykis su užkariautų kraštų gyventojais: po Stalino mirties liovėsi baisieji trėmimai, žemės ūkis buvo su kolektyvintas, fizinį genocidą pakeitė dvasinis, nutautinimas ir ateizacija buvo vykdoma rafinuotesnės propagandos pagalba.

Partizaninio karo, kaip ir kiekvieno istorinio laikmečio pradžią turėjo žymėti priežastys, nulėmusios būtent šios kovos formos pasirinkimą, o pabaigą – siekiamo tikslo įgyvendinimas ar jo atsisakymas. Tačiau šiuo atveju įvyko kitaip: tikslas nebuvo pasiektas, bet jo atsisakyta irgi nebuvo. Visi, pakilę už šį tikslą, arba žuvo kovoje, arba buvo eliminuoti iš visuomenės gyvenimo. Rezultatas buvo atidėtas pusei šimtmečio – kitoms kartoms ir kitokiai istorinei situacijai.

Tačiau kyla klausimas: jei tikslas tada buvo nepasiektas, ar toks aktyvus tautos priešinimasis okupacijai nebuvo klaida? Ar buvo pasirinkti netinkami jo siekimo būdai, ar nerealus buvo pats tikslas? Tačiau juk nė viena tauta nėra gimusi vergovei. Siekti laisvės yra jos prigimtinis troškimas. Todėl lieka atsakyti tik į vieną klausimą: kodėl buvo pasirinkta būtent ginkluota kova; ar buvo jai alternatyvų; ar per tą kovą dešimtmetį atsižvelgiant į realybę buvo daromos kokios nors kovos formos korektūros?

Kaip jau minėta, priežastis, dėl kurių Lietuvos gyventojai pasirinko ginkluotą kovą, galima sugrupuoti į dvi grupes: objektyvias ir subjektyvias. Prie objektyvių priskirtinos nuo žmogaus valios nepriklausančios aplinkybės. Subjektyvios priežastys kito iš asmenybės vidinių nuostatų, kurių gelmėje glūdėjo dvasinis pradas. Giliausiai ir nuosekliausiai tyrinėję partizaninį judėjimą išsiviečiai prof. Juozas Brazaitis ir Kęstutis Girnius išskiria penkis veiksnius, turėjusius įtakos atskirų asmenų apsisprendimui: "1. ankstesnė sovietinės okupacijos patirtis parodė, kad su sovietine valdžia neįmanoma sugyventi

tiems, kurie siekė savo tautai nepriklausomybės, gerovės, bent šiek tiek sąžinės laisvės; 2. vokiečių okupacijos metais visame krašte išplitęs pasipriešinimo sąjūdis skatino panašią veiklą tęsti prieš komunistus; 3. Lietuvoje vyravo įsitikinimas, išryškėjęs dar vokiečių okupacijos metais ir pagrindžio spaudos palaikomas, kad antroji bolševikų okupacija ilgai netruks, nes Vakarai ilgainiui įvykdys Atlanto chartijos pažadus sugrąžinti nepriklausomybę dėl karo jos netekusioms šalims; 4. dėl Raudonosios armijos ir sovietinio saugumo siautėjimo atsirado reikalas apginti gyventojus nuo plėšikavimo ir prievartavimo; 5. daugelis vyrų pasitraukė į mišką, norėdami išvengti suėmimo ar mobilizacijos į sovietinę kariuomenę". Pirmieji du iš šių veiksnių priklausytų subjektyviųjų, paskutiniai — objektyviųjų priežasčių grupei Šiuo metu sunku statistiškai pagrįsti ar išskirti kurias nors iš jų, tačiau aišku, kad šios priežastys buvo tarpusavyje susijusios, stimuliuo vienos kitas ir įvairiu metu įgydavo prioritetą. Juk partizanų gretos tolydžio pasipildydavo naujais kovotojais, kuriuos skatino pasirinkti pasipriešinimo kelią jau šiek tiek pasikeitusi politinė situacija krašte ir pasaulyje. Taip, pavyzdžiui, motyvas, kad sovietinė okupacija ilgai netruks, tolydžio išblėso. Silpo tikėjimas Vakarų pagalba. Mobilizacija į sovietinę armiją 1946–1949m. buvo pristabdyta. Paskutiniais kovų metais partizanai jau nepajėgė bent kiek apginti gyventojų nuo valdžios smurto.

Analizuojant okupacinių represinių struktūrų dokumentus, nors apytikriai (nes MGB dokumentuose daug paklaidų), tačiau galima išvelgti kai kuriuos partizanų apsisprendimo motyvus. Tarp žuvusių 1951 08–1953 01 partizanų pasislėpę nuo trėmimo sudarė tik 12 proc². Tiek pat yra ir išėjusių į mišką dėl gresiančios mobilizacijos į Raudonąją armiją. Kaltinami bendradarbiavimu su vokiečiais vos 8 proc. nukautųjų. Tuo tarpu tapę partizanais dėl patriotinio nusiteikimo (MGB pavadinti "nacionalistinio pagrindžio dalyviais") sudaro 36 proc visų žuvusiųjų. 32 proc. žuvusiųjų MGB nesugebėjo nustatyti išėjimo į mišką priežasties, tad galima manyti, kad jų apsisprendimą nulėmė tėvynės meilė, nes okupantų leksikone tokių terminų nebuvo.

Žvelgiant chronologiškai matyti, kad tapusių partizanais dėl mobilizacijos į raudonąją armiją daugiau buvo 1944 ir 1950m. (tai lėmė nesibaigęs II-asis pasaulinis ir Korėjos karas). Pasislėpusių nuo trėmimo ypač daug tapo partizanais 1948m. (tada įvykdytas vienas masiškiausių trėmimų). Tuo tarpu patriotiniu motyvu ("nacionalistinio pagrindžio nariai") daugiausia vyrų išėjo į mišką 1945m. -tada buvo realiausios išsilaisvinimo viltys ir buvo aišku, kad

niekas kitas laisvės neatneš - ją reikėjo išsikovoti patiems.

Apibendrinant visa tai matyti, kad ne mažiau kaip pusė partizanų pasirinko kovos kelią neverčiami objektyvių aplinkybių. Visų be išimties vyrų apsisprendime buvo vienas bruožas, gražiai suformuluotas K.K.Gimiaus: "Partizanų kovos yra precedento neturįs momentas tautos gyvenime, įrodęs, kad per dvidešimt dvejus laisvės metus nepriklausomybės ilgesys tapo nenumaldomu tautos poreikiu³."

Jau masiškas vyrų stojimas į gen. P.Plechavičiaus organizuotą Vietinę rinktinę parodė, kad dauguma gyventojų buvo pasiryžę negailėti gyvybės dėl Lietuvos laisvinimo reikalo. Juk tada nebuvo ir pusės tų objektyvių priežasčių, iškilusių antrosios sovietinės okupacijos pradžioje.

Daugelio partizaninio karo asmenybių biografijose galima būtų įrašyti šūkį, kurį plačiai naudojo savo dokumentuose partizanai: "Atiduok Tėvynei, ką privalai". Tačiau ši prievolė buvo ne vien pareiga — tiesiog jie negalėjo gyventi kitaip — tame smurto, prievartos, netiesos pasaulyje. Juozui Lukšai tik didelėmis pastangomis pavyko grįžti iš laisvojo pasaulio į kraują paplūdusią Lietuvą. Šiam apsisprendimui netinka nė viena iš anksčiau išvardintų priežasčių. Negali šios priežastys paaiškinti ir jo kovos draugų Julijono Būtėno ar Benedikto Trumpio apsisprendimo. Netinka šios priežastys ir daugelio gimnazistų įsiliejimui į laisvės kovotojų gretas. Nes visų jų pasirinkimas reiškė žūtį. Bet ar tik žūtį? Juk kartais mirtis tampa prasmingesnė nei gyvenimas.

Kovos tikslai

Kokių tikslų siekė partizanai? Jie turėjo vieną pagrindinį tikslą — nepriklausomos valstybės atkūrimą. Šis tikslas nepasikeitė nuo pat okupacijų pradžios 1940m., jis deklaruojamas Lietuvos Laisvės Armijos (LLA) programoje, o vėliau — visuose partizanų dokumentuose, pradedant pirmaisiais statutais ir baigiant vieningos partizaninės vadovybės — Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio (LLKS) Tarybos Deklaracija. LLKS statute suformuluotos užduotys, siekiant pagrindinio tikslo. Jame nurodoma, kad LLKS:

1) kovoja su okupantų ir parsidavėlių kraštui pragaištinga dvasia ir veikla, slopindamas okupantų ir parsidavėlių pastangas naikinti bei grobti krašto gyvąsias jėgas, dvasines vertybes ir ūkines gėrybes;

2) organizuoja, rengia ir saugo sąjūdžio narius, dalyvius bei visas kitas krašto gyvąsias jėgas, dvasines vertybes ir ūkinių gėrybių išteklius lemiamam išsilaisvinimo kovos ruožui;

3) lemiamu išsilaisvinimo kovos momentu laikinai perima į savo rankas krašto ir civilinę valdžią;

4) auklėja bei stiprina sąjūdžio narių, dalyvių ir visuomenės Tėvynės meilę, atsparumą, išsilaisvinimo kovos dvasią bei pasiryžimą laimėti ir siekia, kad kiekvienas Lietuvos pilietis įneštų kuo didžiausią savo našą krašto išsilaisvinimo kovon;

5) ugdo lietuvių tautišką susipratimą, nepriklausomybės troškimą, valstybiškumą, kultūrą, dorovę, darbštumą, vieningumą, iniciatyvą ir narsumą;

6) per spaudą (laikraščius, atsišaukimus ir kitus leidinius) ir gyvu žodžiu informuoja visuomenę apie esamą vidaus ir tarptautinę karinę ir politinę padėtį, orientuoja ją svarbiausiais klausimais, kelia viešumon priešų niekšiškus darbus bei kėslus ir kitus visuomenei žinotinus dalykus;

7) demaskuoja krašto išdavikus bei jų darbus ir griežtomis priemonėmis užkerta kelią jų veiklai, renka reikalingą medžiagą apie visus šiuo metu pasislėpusius nuo tautos teisingumo rankos išdavikus, kad ateityje už padarytus kraštui bei tautai pragaištingus veiksmus neišvengtų nusipelnytos bausmės;

8) kovoja su nusikaltimais ir rūpinasi visuomenės saugumu, rengia ją saugotis ir gintis nuo priešų, esant pavojui — išpėja; teikia pagalbą priešų užpuolimų ir kitais atvejais;

9) propaguoja, organizuoja ir vykdo nuo raudonojo teroro nukentėjusių sąjūdžio narių, dalyvių bei kitų krašto gyventojų, atsiradusių skurde, rėmimą⁴."

Šie uždaviniai buvo aktualūs visą kovų laikotarpį. Keitėsi tik jų įgyvendinimo galimybės ir būdai

Partizaninių kovų etapai

Partizaninio karo laikotarpį suskirstyti periodais galima pagal įvairius kriterijus. Svarbiausi iš jų, nulemiantys šio istorinio proceso periodizaciją, būtų šie

- vyriausios vadovybės kūrimas;
- kovos strategija ir taktika;

- organizacinių struktūrų kaita;
- okupacinių-represinių organų taikyti slopinimo metodai

Pagal šių kriterijų visumą partizaninį karą sąlyginai būtų galima skirstyti į tris periodus: 1944m.-1946m. vasara; 1946m.-1948m. ruduo; 1948m. pabaiga-1953m. gegužis.

Pirmasis periodas: 1944-1946m. Pasipriešinimo organizacijų kūrimasis

Šis laikotarpis pasižymėjo pasipriešinimo organizacijų gausa. Organizuoti pasipriešinimą ir jam vadovauti bandė ne vienas pagrindinis centras: Lietuvos Laisvės Armija (LLA), Lietuvos Išlaisvinimo Taryba (LIT), Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas (LIK), Laisvė Gynėjų Sąjunga (LGS), Tautos Gelbėjimo Sąjunga (TGS), Lietuvos Tautinė Taryba (LTT) ir kt. Kai kuriose iš šių organizacijų prioritetas buvo suteikiamas politinei, o kai kuriose - karinei vadovybei. Politinės vadovybės dominavimą pripažino daugumoje miestuose veikusios inteligentų grupės. Kaime aplinkybės buvo tokios, kad priešintis kitaip nei ginklu buvo neįmanoma. Tačiau ginkluotam miškui reikėjo aiškesnio artimiausių ir tolimesnių tikslų matymo. Tuo pačiu politines programas kuriantys inteligentai buvo bejėgiai be kovojančio miško, jas įgyvendinti. Vadovauti kovai iš šalies, gyvenant legaliai ir pusiau legaliai, praktiškai nepavyko per trumpą laiką visos šios organizacijos buvo susektos ir sunaikintos, ryšiai su ginkluotu mišku nutraukti. Plačiausią veiklą išvysčiusi karinė organizacija — LLA — turinti programą, statutus, organizacinę struktūrą, jau nacių okupacijos metu pasiruošusi laisvinimo kovai, suvienyti kovojančio krašto pajėgų irgi nepajėgė: vadovybė buvo atkirsta fronto linijos,

o vėliau ir sunaikinta. LLA įgaliotiniai turėjo įtakos įkuriant Žemaičių legioną, 3-ąją ir 5-ąją LLA apygardas (tapusias Žemaičių, Vytauto, Didžiosios Kovos), Jungtinę Kęstučio apygardą, bet numatyta centralizuota struktūra įgyvendinta nebuvo. Dzūkijoje LLA įtaka partizaniniam judėjimui buvo minimali. Daugelis partizanų būrių susikūrė spontaniškai, nelaukdami įsakymų iš aukščiau. Tačiau reikia pripažinti, kad visoje Lietuvoje buvo išplitę LLA statutai ir jų pagrindu vėliau buvo kurti partizanų dokumentai.

Tuo tarpu Lietuvoje jau susiformavo ir veikė partizanų apygardos (žr. 1 lentelę).

I lentelė. Partizaninių apygardų kūrimasis 1944-1946m.

Apygardos pavadinimas	Išikūrimo data
1. Vyčio apygarda	1944 12
2. Didžiosios Kovos (5 LLA)	1945 01
3. Žemaičių legionas (nuo 46 05 — apyg.)	1945m. pavasaris
4. Tauro	1945 08
5. Vytauto (3 LLA)	1945 08
6. A apygarda (Dzūkų grupė)	194511 (nuo 1946 05 - Dainavos)
7. Jungtinė Kęstučio	1946 09

Pirmosios susikūrusios apygardos perėmė LLA organizacinę struktūrą ir buvo suformuotos apygardų-batalionų-kuopų-būrių principu. Europoje dar tebevyko karas, niekas negalvojo apie ilgą okupaciją. Buvo svarbu nors trumpam apginti gyventojus nuo prasidėjusio teroro. Gausūs partizanų daliniai (po 100-200 vyrų) užimdavo miestelius, išlaisvindavo suimtuosius, sunaikindavo okupacinės valdžios struktūras. Savo ruožtu okupacinė valdžia metė prieš partizanus ištisas divizijas, ginkluotas net pabūklais, lėktuvais ir šarvuočiais. Pavyzdžiui, 1944 12 16 Paliepių ir Lapkalnių miškuose poros šimtų vyrų partizanų stovyklas aptiko prieš žvalgybinę aviaciją (kautynėse žuvo 16 partizanų ir apie 100 raudonosios armijos kareivių). Lietuvos partizanai vykdė teritorinę gynybą ir naktimis kontroliuodavo kone visą Lietuvos teritoriją (išskyrus miestus). 1945m. pradžioje miškuose susitelkė keliasdešimt tūkstančių vyrų. Įsirengę gerai įtvirtintas stovyklas, jie nevengė atvirų kautynių su priešų kariuomene. Kai kuriose apygardose (Dzūkijoje, DK apygardoje, buvo populiarūs "skrajojantys būriai", ty. mobilūs daliniai, raiti ar rogemis greit persibazuojantys ir suduodantys smūgius netikėčiausiose vietose. Partizanų ginkluotėje buvo net pabūklų (1944-1946m. priešų kariuomenė paėmė 9 pabūklus, 30 minosvaidžių, 2120 kulkosvaidžių ir kt ginklų). Daugelis vyrų po operacijų ar praėjus siautimams grįždavo į namus ir toliau dirbdavo savo ūkyje. Partizanų daliniai dar nebuvo uniformuoti Tačiau ne visi tuo metu besislapstantys vyrai buvo partizanai — svarbiausia buvo išsislapstyti iki išsilaisvinimo momento. 1945m. iš žuvusių, suimtų ir legalizuotų 23,7 tūkst. asmenų tik 60 proc. buvo ginkluoti. Pavyzdžiui, 1945 02 09 Panevėžio apskr. kautynėse žuvo 68 Šeštoko vadovaujami partizanai, 4 buvo suimti Tačiau jie turėjo vos 27 ginklus⁵. Tai rodo, kad NKVD kariuomenė be

jokios atrankos persekiojo ir šaudė civilius, ataskaitose priskirdama juos partizanams.

Nuo 1946m. bendras įvairių iš partizanų atimtų ginklų kiekis jau pradėjo viršyti nukautųjų, suimtų ar legalizuotų asmenų skaičių, t.y. kiekvienam nukentėjusiam teko daugiau nei vienas ginklas. Vadinasi, miške liko vis mažiau atsitiktinių asmenų. Keitėsi ir politinė situacija. Vokietija kapituliavo, taikos konferencija buvo atidėta neribotam laikui Rytų Europa liko SSRS okupuota. Karas tarp Rytų ir Vakarų, su kuriuo buvo siejamos išsivadavimo viltys, neprasidėjo. Daugelis vyrų, kurie turėjo tam galimybių, stengėsi įsigyti dokumentus ir legalizuotis. Partizanų skaičius sumažėjo nuo keliasdešimties iki keleto tūkstančių.

Antrasis kovų periodas: 1946m. birželis-1948m. lapkritis. Apygardų veikla

Jei pirmajam kovų periodui charakteringas spontaniškas partizanų dalinių susikūrimas, iš kurių išsikristalizavo apygardos, tai antrąjį periodą galima apibūdinti kaip jau susiformavusių apygardų veiklos metą.

Pagal vieningos vyriausios partizanų vadovybės kūrimą šį kovų etapą galima būtų skirti į du periodus: 1946m. birželis - 1947m. sausis ir nuo 1947m. sausio iki 1948m. lapkričio.

Kadangi iki tol susikūrusios ir veikusios pagrindinės organizacijos nepajėgė suvienyti partizanų pajėgų ir sukurti vieningos vadovybės, kuri numatytų kovos strategiją ir taktiką besikeičiančioje politinėje situacijoje, šio darbo ėmėsi patys partizanai

1946m. pavasarį prasidėjo intensyvios ryšių paieškos su kitose Lietuvos vietose veikusiomis partizanų apygardomis. Šios veiklos iniciatoriai buvo A apygardos vadas plk.ltn. J.Vitkus-Kazimieraitis, Tauro apygardos vadas mjr. Z.Drunga-Mykolas-Jonas, o jam žuvus - A.Baltūsis-Žvejys. Tuo netruko pasinaudoti MGB. 1946m. birželis - 1947m. sausis - tai MGB įsikišimo į partizanų junginių centralizacijos pastangas laikotarpis. Kartu tai žymėjo naują MGB kovos su Lietuvos rezistencija taktiką: nuo jėgos panaudojimo pereita prie jėgos ir klastingų agentūrinių kombinacijų derinio. Plačiu mastu pradėjo veikti provokacinės agentų-smogikų grupės, į partizanines struktūras buvo siunčiami vidiniai agentai. Partizanai ne iš karto sugebėjo per-

prasti ir atremti šias nešvaraus karo priemones. Prasidėjo stambiausio MGB agento J.Markušio epopėja. MGB turėjo tikslą sukurti "legendinę" partizanų vyriausiąją vadovybę ir tokiu būdu apvaldyti bei sunaikinti visą judėjimą. Greta šio uždavinio įtakos agentai vykdė ir kitą: propagavo "pasyvios" kovos taktikos idėją. Ši idėja Lietuvoje buvo nepopuliari ir rezonanso nesukėlė, tačiau išeivijoje tapo vienu iš skaldančiųjų veiksnių.

Nuo 1947m sausio partizaninis judėjimas (daugiausiai J.Lukšos ir A.Baltūso išžvalgumo dėka) atsikratė MGB primesto žaidimo taisyklių. Vienijimosi iniciatyvą galutinai perėmė patys partizanai. Nuo tada galutinai atsisakyta iliuzijos apie atskirai sudarytos politinės vadovybės veiksmingumą.

Keitėsi ir partizanų kovos taktika. Po didelių susidūrimų su NKVD kariuomene ir netekčių partizanai pradėjo slapstyti bunkeriuose ir slėptuvėse. Atsisakyta stambių kovinių operacijų, nebent jas išprovokuodavo NKVD. Nuo teritorinės gynybos pereita prie įprasto partizaninio karo taktikos: pasalų organizavimo, sovietinių pareigūnų ir šnipų naikinimo. Vis didesnę reikšmę įgijo spauda. Dar LLA numatytas rezistentų paskirstymas į veikiantį (VS) ir organizacinį sektorių (OS) įgavo naują prasmę: OS nariai buvo jau ne vien rezervas išsilaisvinimo momentui, bet aktyvūs spaudos platintojai ir partizanų rėmėjai

Pasikeitusi situacija tiek iš VS, tiek iš OS narių reikalavo griežtos konspiracijos ir disciplinos, o tai skatino tobulinti organizacines struktūras. Formavosi priklausomybė: apygarda-rinktinė-būrys. Kai kuriose apygardose jau 1946m. pavasarį įvesta Lietuvos kariuomenės uniforma, partizanų skiriamieji ženklai bei nustatoma karinių laipsnių suteikimo tvarka. Miškuose liko tik apsisprendę ginkluotai kovai vyrai. Kaip atsaką į padidėjusį laisvės kovotojų konspiratyvumą, okupantai pradėjo praktikuoti iki tol katalikiškoje Lietuvoje neregėtą lavonų niekinimą. Nukautieji partizanai gyventojų įbauginimui ir atpažinimui nuo 1945m. pradėti guldyti viešose vietose, stebint praeivių reakciją. Tačiau MGB apsiriko: išniekinti kovotojų kūnai sukeldavo ne baimę, o ryžtą nesitaikstyti su pavergėjais. Retai kada čekistams pavykdavo sužinoti nukautųjų pavardes. Tuo laikotarpiu partizanų gretas papildė tikrai patriotiškai nusiteikę vyrai. Ne vieną jų paskatino išeiti į mišką MGB siūlymai tapti šnipu.

**Trečiasis partizaninio karo periodas:
1948m. lapkritis - 1953m. gegužis.
Centralizuotu struktūrą sukūrimas ir jų sunaikinimas**

Paskutinis partizaninio karo laikotarpis pažymėtas didžiausiu organizuotumu ir vieningos vadovybės veikla. Partizanų vyriausia vadovybė įkūnijo tiek politinę, tiek karinę okupuoto krašto valdžią. 1949m. vasario mėn. įvykusiame visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavime buvo pakeistas organizacijos pavadinimas: vietoje antrame kovų etape kurto ir MGB įsikišimu sukompromituoto Bendro Demokratinio Pasipriešinimo Sąjūdžio (BDPS) įkurtas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis (LLKS). LLKS Tarybos Prezidiumas tapo aukščiausiu valdžios organu ne tik okupacijos sąlygomis, bet turėjo toks likti ir atgavus nepriklausomybę — iki laisvų demokratinių Seimo rinkimų, pasipildęs naujais nariais iš užsienio organizacijų tarpo. Vyr. vadovybė vadovavo apygardoms per regioninius centrus: Aukštaitijos, Žemaitijos ir Pietų Lietuvos sričių štabus. Sričių vadai skirdavo ir apygardų vadus.

Šiam kovų laikotarpiui būdingos begalinės pastangos išlaikyti nesuardytas organizacines struktūras. Sunaikinti štabai nuolat buvo atkuriami, perkelti pareigūnus, jei jų būta žemesnėse grandyse ar atskirose apygardose, sutraukti ryšiai atstatomi. Buvo įvesta vieninga šifrų sistema, Vyriausios vadovybės dokumentai buvo privalomi ir reglamentavo visų apygardų veiklą, LLKS spauda platinama visoje Lietuvos teritorijoje. Patikslintos apygardų ribos, įvestas rajoniniu principu sudarytas organizacinis vienetas — tėvūnija (tėvūniją sudarė 2-4, o nuo 1950m. — 3-8 valsčių, partizanai). Nuolat trūkinėjant ryšiams, tėvūnijos paruoštos savarankiškam veikimui. Pradėtas riboti naujų partizanų priėmimas. Sąlyginai padidėjo ilgai partizanaujančių kovotojų skaičius: jei pirmame kovų periode vidutinė partizanavimo trukmė siekė tik apie pora metų (tam turėjo įtakos didelis žuvusiųjų skaičius 1945-1946m.), tai pusės tūkstančio 1952m. veikusių laisvės kovotojų vidutinė partizanavimo trukmė buvo 45 metų, o 1953m. partizanaujančių - jau 5,3 metų^{6,7}. Penktadalis 1953m. veikusių partizanų kovojo nuo 1944 metų. Keitėsi net ginkluotė: jei 1947m. pistoletu buvo ginkluotas tik kas trečias partizanas, tai nuo 1949m. - kas antras. Baigėsi atvirų kautynių metas. Kovos taktika buvo koreguojama atsižvelgiant į ilgą okupaciją, vis didesnis dėmesys buvo skiriamas spaudai ir visuomeninei veiklai. Vis aiškiau matydami nutautinimo ir dvasinių visuomenės pagrindų sunaikinimo grėsmę,

partizanai ne tik platino savo spaudą ir atsišaukimus, bet ir stengėsi sustabdyti priešiškos ideologijos skleidimą. Padažnėjo akcijos prieš taip vadinamus klubus — skaityklas, kurių metu buvo sunaikinami komunistiniai laikraščiai, portretai, knygos, uolūs klubų vedėjai ir mokytojai perspėjami liautis tarnauti okupantui. Partizanų vadovybė daug jėgų skyrė kovai su girtuokliavimu (tiek kovotojų, tiek visuomenės) ir naminės gaminiu.

Paskutinis organizuotų kovų laikotarpis sutapo su kolchozų steigimu Lietuvoje. Prasidėjo ekonominis spaudimas ūkininkams, kurių lydėjo masiniai trėmimai Okupacinė valdžia greta teroro ir rafinuotų agentūrinių kombinacijų pabandė pakirsti pasipriešinimą ekonominėmis priemonėmis — sunaikindama partizanų atsparą kaime.

Nuo 1951m. Lietuvoje liko viena NKVD divizija. Partizanų bebūvo apie tūkstantį, tačiau svarbiausi organizaciniai vienetai ir štabai veikė. Veikė ir Vyriausia vadovybė. Tačiau kaip metalai turi savo atsparumo ribą, taip, matyt, ir žmogaus ištvermė turi savo ribas. Po septynerių aštuonerių partizanavimo metų, nematant jokios artimo išsivadavimo galimybės, dalį gyventojų ištrėmus ar sunaikinus, o likusiai visuomenės daliai vis labiau prisitaikant prie okupacijos sąlygų, klasta suimti gyvi partizanai pradėjo palūžti Nuo 1952m. prasidėjo išdavystės, kurios ypač pakirto Aukštaitijos partizanų vadovybę. MGB pradėjo kurti "legendinius" štabus, jų pareigūnais paskirti užverbuoti buvę partizanai Ne kankinimais ar mirties baime galima paaiškinti jų poelgius, o tik vilties praradimu, kuri taip sumaniai mokėjo kurstyti čekistai

1953m. gegužės mėnesį suėmus LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininką Joną Žemaitį organizuotas Lietuvos partizaninis karas baigėsi Likę pavieniai kovotojų būreliai pamažu buvo sunaikinti

"Pabaltijiečiai, galbūt, dėl to buvo menki politikai. Jie nemokėjo pirkti ir parduoti savo tėvynę. () Užtat jie buvo geri kariai, kurie pavojui ištikus, nebijojo paguldyti savo galvų už tėvynę," — rašė partizanų vadas Lionginas Baliukevičius⁸.

PARTIZANŲ VEIKLOS KRYPTYS

"Realistinė politika vadovaujasi dienos interesais, idealistinė - principais."

"Laisvė ateina iš Vakarų", VLIKo atsišaukimas

Kova su okupacine valdžia. Miestelių užpuolimai

Pirmaisiais okupacijos metais partizanai stengėsi kiek galima išlaikyti savo rankose krašto kontrolę ir apginti gyventojus. Gausūs partizanų daliniai nevengė kautynių su NKVD, reguliariosios, pasienio kariuomenės junginiais bei sribų daliniais, užimdavo miestelius ir bažnytkaimius, kur sunaikindavo aršiausius sovietinius pareigūnus bei NKVD būstines.

Jau 1944m. partizanai buvo užuolę 17 valsčių, kur iš greitosiomis įrengtų daboklių išlaisvino 82 suimtuosius¹. Pavyzdžiui, 1944 10 26 Biržuose buvo išlaisvinti 48 suimtieji, 1944 12 07 Eišiškėse - 31 kalinys ir t.t 1944m. pabaigoje visoje Lietuvoje buvo puolami ir užimami miesteliai: 1944 11 10 - Valkininkai, Onuškis (Trakų apskr.), 1944 12 01 - Seredžius (Seredžius buvo pakartotinai užimtas 1945 06 07), 1944 12 12 - Panemunis (Rokiškio apskr.), 1944 12 15 — Grinkiškis ir kt.

Miestelių puolimai tęsėsi ir 1945m. Ypač akty-

Lietuvos miestų "puošmena"

vūs buvo Dzūkijos partizanai Puolimuose dalyvavo dideli kovotojų daliniai Pvz., 1945 02 12 Miroslovą puolė 100 kovotojų būrys, 1945 02 23 Rudaminą — net 200 partizanų junginys! 1945m. vasarą 80 Žaliosios rinktinės partizanų puolė Rozalimo miestelį, nukovė 27 stribus ir 4 valandas išlaikė miestelį savo rankose. 1945 05 26 120 partizanų dalinys puolė Kretingos apskr. Endriejavo miestelį, kur sunaikino visus valsčiaus dokumentus, suplėšė "vadų portretus", paėmė rašomąją mašinėlę. Didžiausią čekistų pasipiktinimą sukėlė tai, kad 18 miestelį saugojusių stribų "pasirodė esą išdavikai ir kartu su ginklais pasitraukė pas banditus²."

Užėmę miestelį ar bažnytkaimį, partizanai užblokuodavo visus kelius, išlaisvindavo suimtuosius, sunaikindavo gyventojų sąrašus, mobilizacinius dokumentus, žemės, turto, mokesčių apskaitos dokumentus, nukaudavo aršiausius enkavedistus ir baudėjus. Santykiuose su okupacinės valdžios statytiniais buvo vadovaujamasi LLA 1944 12 10 įsakymu, kuriame buvo nurodyta ištaisai nenaikinti visų sovietinės valdžios pareigūnų, likviduoti tik pačius pavojingiausius, o kitus perspėti, kad sąžiningai nevykdytų savo pareigų³.

Miestelių užpuolimai ne tik visai paralyžiuodavo okupacinės valdžios veikimą, bet kartu tai buvo ir partizanų kovinio pasirengimo patikrinimas, savotiška repeticija prieš būsimąjį išsilaisvinimo momentą.

Bėgant laikui, ypač po Potsdamo 1945 07 17-08 02 konferencijos, kurioje Lietuva "laikini" buvo palikta Sovietų Sąjungai, partizanų kovos taktika keitėsi Miestelių užpuolimai retėjo, atviros kautynės su vis gausėjančiais NKVD daliniais nešė skaudžius nuostolius. Nepasiteisino dideli — iki 100 ir daugiau vyrų - kovotojų daliniai, kuriems buvo sunku slapstytis ir apsirūpinti maistu. 1945m. būdingiausia kovinė operacija — pasala. Pasalos buvo rengiamos gerai apgalvotose vietose ir dažniausiai sėkmingos. Jų metu buvo naikinami sovietiniai pareigūnai ir išvaduojami suimtieji. Kai kuriose apskrityse tokių akcijų per 1945m. būdavo surengiama net po kelis šimtus (pvz. Alytaus apskr. net 795!). 1949 03 07 žuvęs Dainavos apygardos Geležinio Vilko rinktinės vadas Vaclovas Voveris per savo partizanavimo laikotarpį buvo vadovavęs 28 kautynėms, kurias visas laimėjo.

Vėlesniais metais, vis aštrėjant apsirūpinimo maistu problemai partizanai dažnai puldavo valstybines įmones ir įstaigas, iš kurių galėdavo rekvizuoti maisto produktus ar pinigus. Pvz. per 1946m. antrą pusmetį Lietuvoje buvo užpulta 90 pieninių ir kooperatyvų⁴. Buvo puolamos nuošalesnės geležinke-

lio stotys, iš kurių paimami pinigai. 1945 02 20 buvo užpulta Panevėžio apskr. stotis, 1946 12 09 - Skapiškio geležinkelio stotis, 1948 12 27 - Liepkalnio, 1951 10 26 — Švenčionių apskr. ir kt

Kiekviena tokia puolamoji partizanų akcija turėjo ir moralinę reikšmę: pakeldavo gyventojų nuotaiką, parodydavo, kad yra už laisvę kovojančių vyrų, sužadindavo laisvės viltį. Štai 1944 11 18 Pabiržės valsč. Gulbinų mokykloje okupacinė valdžia buvo sušaukusi susirinkimą, kuriame ragino ūkininkus pristatyti pyliavas. Maždaug šimto vyrų partizanų būrys apsupo mokyklą, išvaikė aktyvistus ir perspėjo apylinkės pirmininką, kad liautųsi talkinti okupantui⁵. Partizanai patys toliau tęsė susirinkimą. Kai jie pranešė, kad užsienyje veikia tikroji Lietuvos vyriausybė, prasidėjo ovacijos, gyventojų akyse sužibo ašaros. Patriotinę kalbą pasakė vietos mokytojas, susirinkimas tapo antibolševikiniu mitingu. Partizanai išbuvo kaime visą parą, parodydami žmonėms, kas yra tikrasis krašto šeimininkas.

Viltis, kad okupacija bus trumpalaikė, buvo tokia stipri, jog enkavedistams teko konstatuoti: "Ginkluotų gaujų ir antisovietinio pagrindžio įtakoje kai kuriuose valsčiuose sovietinių valdžios organų veikla visiškai paralyžiuota."

A U
48.VII.3.
nr.6
G Š
Siunčiama Šiluvos, Žaiginio, Krakų,
Gudžiūnų, Josvainių ir (nepilnos ži-
nios) Tytuvėnų, Šiaulėnų, Grinkiškio,
Pernaravos ir Ariogalos valsč. antro-
sios sovietinės okupacijos metu bolše-
vikų nužudytų, išvežtų, suimtų ir mobil-
lizuotų asmenų sąrašus, Šiluvos, Žaigi-
nio, Šiaulėnų, Grinkiškio, Krakų ir Jos-
vainių antrosios sovietinės okupaci-
jos metu bolševikų sudegintų ūkių
sąrašus. Viso - 31 lapas.
Tytuvėnų valsč. sudegintų ūkių nėra.
A U V *[Signature]*

Prisikėlimo apygardos partizanų raštas apie terorą

Okupacinės valdžios rinkimų trukdymas

Vienas svarbiausių politinės kovos momentų partizaniniame kare buvo okupacinės valdžios rinkimų boikotas. Požiūris į rinkimus nepakito per visą kovos laikotarpį. Ypač aktyviai buvo trukdomi pirmieji po karo rinkimai. Nenorėta, kad dar kartą būtų suvaidinta 1940m. komedija, kai "liaudis" pati pasiprašė priimama į Sovietų Sąjungą. Be to, reikėjo "pademonstruoti civilizuotam pasauliui mūsų tėvynės nusistatymą pasipriešinti okupantams ir jų rinkimams". "Bolševikai neriasi iš kailio, norėdami gauti savo grobikiško užpuolimo patvirtinimą. (...) Vienas iš mėgstamiausių jų pasaulinės propagandos žingsnių — jiems palankių rinkimų rezultatų paskelbimas užgrobtuose kraštuose."

Jau prieš pirmus rinkimus į SSRS Aukščiausiąją tarybą 1946m. vasario mėn. kovotojams buvo nurodyta aiškinti gyventojams, kad jie neitų balsuoti. Apie rinkimų boikotą rašė partizanų spauda, buvo išplatintas kreipimasis į tautą. Partizanai skelbė, kad balsavusius savo noru jie traktuos kaip tautos priešus. Ypač kategoriška buvo Didžiosios Kovos apygardos nuostata- štabo direktyvoje Nr2 buvo nurodyta: "Pirmus balsavimo dalyvius sulaikyti, gaudyti, apklausti ir išaiškinti, kaip jie balsavo. Visus, kas balsavo savo valia, šaudyti vietoje kaip tautos priešus."

Partizanų daliniai gavo konkrečius nurodymus, kaip trukdyti rinkimus: "Rinkimų išvakarėse sunaikinkite rinkiminę apylinkę, sąrašus ir svarbiausius komunistinius veikėjus, esančius rinkiminėje komisijoje. Rinkimų dieną pasirinkite sau nors vieną rinkiminę apylinkę ir ten sutrukdykite balsavimą, likviduokite visas rinkimų instrukcijas, sąrašus, dėžes, neleiskite atstovams, ketinantiems vykti į valsčiaus centrą pranešti apie rinkimus, pasiekti miestelių⁷."

Rinkimų boikotas buvo vykdomas visoje Lietuvoje - tai rodo, kad 1946m. pradžioje partizanų kovos strategija ir taktika buvo vieninga, o judėjimas pakankamai organizuotas (nors vieningos Vyriausios vadovybės dar nebuvo pavykę sudaryti). Štai Dzūkijos partizanai rinkimų boikotą traktavo kaip plačią sovietinės valdžios nepripažinimo akciją. Apygardos štabo įsakyme buvo rašoma: "Dabar prieš partizanus stovi svarbiausias uždavinys vadovauti visai tautos kovai, boikotuoti ne tik bolševikų rinkimus, bet ir dezorganizuoti visą sovietinį aparatą. (...) Visi turi drąsiai sabotuoti ir boikotuoti bolševikines priemones. (...) Atimti ir sunaikinti namų knygas,

surinkti iš gyventojų bolševikinius pasus, visose mokyklose sunaikinti portretus ir visą bolševikinę literatūrą. Pagal galimybes organizuoti antirinkiminius mitingus."

Okupantas irgi rimtai ruošėsi rinkimams. Nors balsavusiųjų skaičius — ne mažiau kaip 90 proc. — buvo nurodytas iš anksto, tačiau reikėjo imituoti, kad rinkimai vyksta iš tikrųjų. "Okupantai klasta, grasinimais ir jėga organizuoja rinkimus, palaikant kariniams daliniams ir tankams", — rašė partizanai⁸. Rinkiminių būstinių apsaugai buvo pasitelkta NKVD kariuomenė⁹. Pvz. 1947 02 09 rinkimų į LSSR Aukščiausiąją tarybą vykdymui be jau esančių MVD dalinių, ginkluotų aktyvistų papildomai buvo pritraukta 18 tūkst. raudonosios armijos kareivių ir sribų, patruliavo šarvuoti traukiniai, kiekvieną rinkiminę būstinę jau savaitę iki rinkimų saugojo 8-12 ginkluotų kariškių grupės. Nepaisant tokių pastangų, patys čekistai nurodė kai kuriose apskrityse (Alytaus, Lazdijų, Marijampolės, Tauragės) balsavus vos 20-30 proc. rinkėjų, įskaitant pačių kariškių sumestus biuletenius. Iš tikrųjų šis procentas buvo dar mažesnis. Dauguma ūkininkų balsavimo dieną pasislėpė miške, namuose palikę tik senelius, kad atvažiuotų su balsadėže sribai važiuotų sau nieko nepešę. Kiti kaimiečiai teisinosi nėję balsuoti todėl, kad partizanai atėmę jų asmens dokumentus (taip partizanai stengėsi gyventojams sudaryti oficialų atsisakymo balsuoti pretekstą). "Ar mes tuos budelius, judus turime rinkti, kad jie visais būdais paskutinį duonos kąsnį atimtų ir mus sunaikintų?" — rašė partizanų spauda¹⁰.

Partizanai per visą kovų laikotarpį įvykdė nemažai akcijų, nukreiptų prieš okupacinės valdžios rinkimus. 1946m. vasario mėn. buvo užpultos 39 rinkiminės būstinės, sugadintos 27 telefono linijos. 1947m. rinkiminės kampanijos į LSSR AT metu buvo sunaikinta 18 rinkiminių komisijų narių. Partizanai rengė pasalas ginkluotoms rinkiminėms komisijoms, vežančioms iš apylinkių balsavimo biuletenius. Pvz. 1948m. sausio 18d. partizanai sunaikino balsavimo biuletenius Marijampolės apskr. Puskelnių km., surengė pasalą Prienų apskr. Birštono valsč. Šiponių km. ir daugelyje kitų vietovių. Šios akcijos tęsėsi net 1950m: gruodžio 17d. partizanai užpuolė rinkiminę būstinę Trakų apskr. Beižonių km. ir kitur. Tačiau greta ginkluotų akcijų partizanai stengėsi išplatinti kuo daugiau atsišaukimų ir pogrindinės spaudos. "Rinkimų komedija ruošiamą tik tam, kad tu legalizuotum jų jau atliktą darbą, kad atsakomybę nuo jų nuimtum! - rašė atsišaukime prieš 1948 01 18 paskelbtus rinkimus į Vietinės tarybas partizanai - Nepamiršk, lietuvi kad įėjimas į

rinkiminę salę nemokamas, tik išeidamas iš jos tu pasijusi netekęs savo sąžinės - pardavęs Lietuvą¹¹."

Pasirengimas mobilizacijai

Visos pasipriešinimo organizacijos puoselėjo viltį kilus Vakarų-Rytų konfliktui atgauti Lietuvos nepriklausomybę. Buvo galvojama panašiai kaip 1918 ar 1941m birželį pareikšti savo teises ir ginklu ginti valstybę. Tam reikėjo mobilizuoti visą tautą.

LLA direktyvose svarbiausia užduotimi nurodyta pasiruošti visuotinei vyrų mobilizacijai. Tam būtinas mobilizacinių planų ir mobilizuojamųjų sąrašų sudarymas. Šios užduotys liko aktualios ir vėliau.

1945 05 07 Dzūkijos partizanai, ruošdami mobilizacinius planus, numatė tokias operacijas:

- priešmobilizaciniu laikotarpiu — likviduoti priešo agentus, apsirūpinti ginklais, išvaduoti suimtuosius, parinkti kuopų vadus būsimai mobilizacijai;
- mobilizacijos metu - izoliuoti nepatikimus piliečius, užimti priešo ryšių centrus, nuginkluoti miliciją, izoliuoti, sekti stambesnius priešo dalinius;
- mobilizaciją įvykdžius - naikinti represinius priešo organus, internuoti kitokius karinius dalinius ir t.t.¹².

Šiems tikslams įgyvendinti Lietuvos teritorija suskirstyta į mobilizacines apylinkes¹³. Mobilizuojami visi iki 45m. amžiaus Lietuvos karininkai ir puskarininkiai; visi tarnavę kariuomenėje vyrai iki 35m. amžiaus. Priimami bet kokio amžiaus savanoriai, turintys ginklą, dviratį ar arklį¹⁴.

1945m. spalio mėn. plk. J.Vitkus-Kazimieraitis pradėjo ruošti "Organizacinio Lietuvos išlaisvinimo plano" projektą, kurio sudėtinė dalis buvo viso krašto mobilizacinis planas¹⁵.

Karo atveju tiekti partizanams ginklus, vaistus, rūbus pagal 1946m. OS instrukciją Nr.1 privalėjo organizacinio sektoriaus nariai¹⁶. Bendri nurodymai mobilizacijos planui sudaryti buvo sukurti 1948 12 09, tačiau jie nebuvo įgyvendinti

1949m vasario mėn. vadų suvažiavime J.Žemaitis-Vytautas pakartojo teiginį, kad Sąjūdžio uždavinys yra organizuoti, saugoti ir parengti tautą lemiamam išsilaisvinimo momentui Tačiau partizanų taktika truputį keitėsi pradėta tausoti jėgas, didesnis dėmesys skirtas visuomeninės veiklos vy-

stymui. Skirtingai nuo 1945m. planų, kai buvo numatoma mobilizuoti visus vyrus iki 35m. amžiaus, 1949m. nurodyta, kad "mobilizacijos mastą nustatys turimos ginklų atsargos"¹⁷."

Tačiau Lietuvos išlaisvinimo viltys ir toliau buvo siejamos su Vakarų-Rytų konfliktu. LLKS Tarybos biuletenyje nurodoma: "Mes ruošiamės Vakarų ir SSSR karo atveju sukilti ir atgauti nepriklausomybę."

Gyvenimas koregavo mobilizacinius planus. 1951m. numatyta išsilaisvinimo momentu mobilizuoti tik savanorius, ir tik tuo atveju, jei kilus karui iniciatyva būtų Vakarų rankose ir būtų tikimybė greitai susijungti su Vakarų valstybių kariuomene. Tuomet mobilizuotieji, juos apmokius ir suformavus dalinius, trukdytų deportacijoms, ardytų ryšius, laisvintų kalinius, naikintų MVD ir MGB struktūras ir ruošūsi perimti valstybės sienas (ypač pietų ir rytų)¹⁹.

Tačiau jei karo iniciatyva būtų Sovietų Sąjungos rankose ir prasidėtų užmaskuota mobilizacija į raudonąją armiją, kurios nepavyktų išvengti, tuomet vyrai, paėmę iš okupanto ginklus, turėtų būti pasiruošę lemiamu momentu juos nukreipti prieš okupantą.

Deja, istorija lėmė, kad partizanų mobilizaciniai planai liko neįgyvendinti. Tačiau ar tai reiškia, kad jų turėjo būti atsisakyta? 1951m partizanų spaudoje analizuojant pagrindžio reikšmę, buvo rašoma: "Bet užvis svarbiausia, kad pagrindis yra būsimums laisvės kovoms reikalingų pajėgų branduolys. (...) Turime organizaciją, būsimosios kariuomenės užuomazgą"²⁰."

Priešinimasis ūkininku terorizavimui

Kaimas buvo lietuviybės lopšys, todėl patyrė žiauriausias komunistinės represijas.

Jau nuo pat okupacijos pradžios ūkininkai buvo apdėti nepakeliamais mokesčiais ir prievolėmis. Pvz., 1947m vienam ūkiui vien tik žemės mokesčio vidutiniškai reikėjo mokėti po 5 tūkstL rub., kas tuometinėmis kainomis prilygo vidutiniam metiniam darbininko ir tarnautojo atlyginimui! Vienam žemės hektarui reikėjo pristatyti 50 kg. pieno, 40 kg. grūdų ir 40 kg. bulvių. Be to, reikėjo atiduoti kiaušinių, vilnų, šieno ir kitų produktų normas²¹. Turintiems didesnius ūkius ir įtrauktiems į "buožių" sąrašus ūkininkams (pradėjus sudarinėti 1947m "buožių" sąrašus, vidutinis "buožė" valdė vos 18 ha.) mokesčių ir pyliavų normos buvo du kartus didesnės.

1949m. norėdami suvartyti žmones į kolchozus, okupantai vėl padidino mokesčius. Neatidavusiems prievolių grėsė ne tik "išbuožinimas", t.y. turto konfiskavimas ir tremtis, bet ir kalėjimas. Už mokesčių ir pyliavų neatidavimą ūkininkai buvo teisiami pagal RSFSR Baudžiamojo kodekso 60-108 straipsnius. Neįstengusių sumokėti mokesčių gyvuliai ir namų apyvokos daiktai buvo aprašomi ir atimami, nepaliekant net paskutinės karvės. 1949m. tokių "skolininkų" buvo 30 tūkstančių.

Be to, jau nuo 1944m. rugsėjo mėn. buvo pradėta vadinamoji žemės reforma, kurios metu iš stambių ūkininkų žemė buvo atimama ir atiduodama vargingiesiems valstiečiams, vadinamiesiems naujakuriams. Naujakuriai apsigyvendavo ir "išbuožintų", ištremtų ar pabėgusių nuo tremties ūkininkų sodybose. Valdžia konstatavo, kad reformos pradžioje daugelis vargšų nenorėjo svetimos žemės, o jos savininkai per daug nesisielėjo dėl atimto turto. Žmonės manė, kad ši valdžia laikina.

Žemės reformos pretekstu buvo konfiskuojami ūkiai tų ūkininkų, kurių šeimos nariai slapstėsi, buvo suimti ar pasitraukę į Vakarus. Konfiskuotų ūkių savininkai turėjo per 24 val. apleisti namus.

Partizanai kaip galėjo, taip gynė kaimą ir priešinosi ūkininkų plėšimui "Lietuvių tauta nepripažįsta bolševikinės žemės reformos, nes joks atėjūnas neturi teisės tautos turtą nė grobti nė dovanoti. Bolševikinė žemės reforma yra pereinamasis laipsnis į kolchozinę baudžiavą", — rašė laisvės kovotojai²². Aktyvistų, strībų ir kareivių brigadą, ne tik šluodavusią šeimininko aruodus, bet ir reikalaudavusią vaišių bei naminės, partizanai sutikdavo ugnimi Pvz., 1945 06 10 Žaliosios rinktinės partizanai surengė pasala Pumpėnų strībams ir aktyvistams, Rokiškio apskr. nušovė žemės komisijos pirmininką, vykusį dalinti ūkininkų žemės, tokio pat likimo susilaukė ir Žarėnų valsč. žemės komisijos pirmininkas, nušautas Medingėnų km, ir daugelis kitų. Tačiau partizanai puikiai suprato, kad okupacinei valdžiai labai naudinga sukiršinti kaimo žmones ir pasipriešinimą okupacijai vaizduoti kaip klasių kovą, numatyta marksistinėje teorijoje. Todėl pačių naujakurių, net ir paėmusių ūkininkų žemės, bet nenusikaltusių kolaboravimu, nelietė: "Kurie neplėšikauja ir nedirba NKVD, niekas nebaus²³." Partizanai palaikė gerus santykius su kaimo varguomene, iš kurios tarpo daugelis jaunų vyrų atėjo į mišką, o jų artimieji dalinosi paskutiniu duonos kąšniu su laisvės kovotojais. Išduodami kvitus visiems, parėmusiems auka partizanus, kovotojai tikėjo, kad Lietuvoje bus sukurta tikrai demokratiška valstybė ir įgyvendinta "pati teisingiau-

sia žemės reforma".

O tuo tarpu į kaimus važiavo ir važiavo su ginkluota palyda finansų inspektoriai, paruošę įgaliotiniai, paskolų rinkėjai, propagandistai ir KP instruktoriai. Tai jie vertė pasirašinėti valstybinę paskolą, tai rinko parašus po padėkos laišku Stalinui, tai surašinėjo paršelius. Visus reikėjo "mylėti" ir vaišinti, nes kitaip galėjai gauti šautuvo buože per galvą. Ūkininkai masiškai pradėjo varyti naminę.

Surengę pasalas, partizanai sunaikindavo mokesčių dokumentus, turto surašymo aktus, prievolių žiniaraščius, tokiu būdu nors trumpam sustabdymą ūkininko turto konfiskavimą. Tai buvo dažniausiai vykdomos akcijos. Pvz., Prienų apskr. 1946m. gegužį partizanai pastoję kelią iš Šiauliškių km. grįžtantiems paskolos platintojams, liepos mėn. Alšinių km. — prievolių rinkėjams, rugsėjo mėn. Žagarių km. — pyliavų tikrintojams, tarp kurių buvo net LKP CK darbuotojas, ir LL Alytaus apskr. Daugų valsč. Šiukščiakalnio km 1947 09 20 V.Voverio-Žaibo vyrai nukovė 6 stribus, važiuojančius rinkti pyliavų, 1948 05 08 tas pats būrys Alytaus valsč. Staniuliškio km. nukovė 8 stribus, platinusius obligacijas. Tais pačiais metais gruodžio 6d. partizanai išvaikė ginkluotų aktyvistų surengtus "tautos vado" Stalino konstitucijos minėjimus Radviliškio apskr. Miliukiškio mokykloje, Raseinių apskr. Trankinių mokykloje ir kitur.

Partizanai ginklu priešinosi kolonistų įkėlimui į ištuštintus ūkius. Okupacinė valdžia į ištremtųjų sodybas atkeldavo kolonistus iš Rusijos gilumos, tokiu būdu vykdydama "tautų susiliejimo" planą. Šie kolonistai turėjo sudaryti būsimųjų kolchozų branduolį. 1947m. lapkričio mėn. Vilkaviškio apskr. Pilviškių valsč. Obšrūtų km nepaklausiusius partizanų perspėjimo kolonistus puolė partizanų būrys. Į kaimą buvo atsikraustę 50 rusų kolonistų, 35 iš jų turėjo ginklus. Susidūrimo metu buvo nukautas 31 ginkluotas kolonistas.

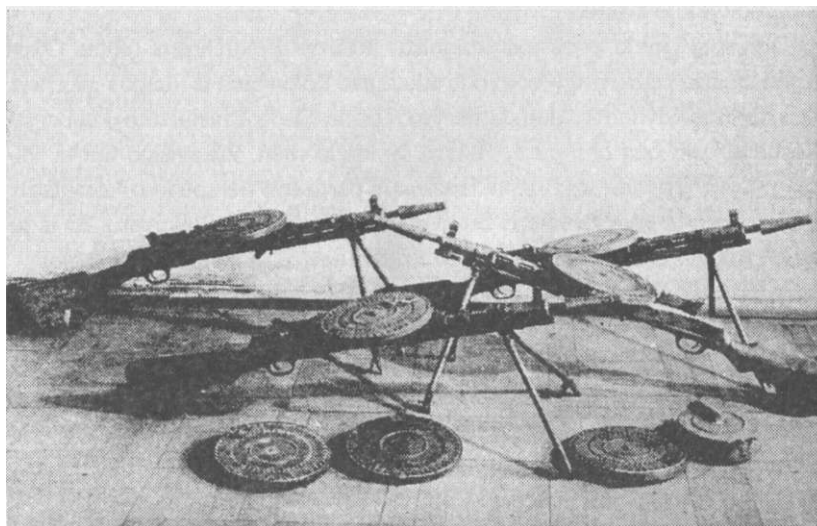
Po šios akcijos LLKS vadovybė išleido įsakymą kolonistams išvykti iš Lietuvos, nepaklusieji turėjo būti naikinami²⁴. Tuo pačiu nurodoma ir kitiems nepatikimiems gyventojams išsikraustyti į miestus. Tokiu būdu partizanai norėjo sumažinti kruvinų akcijų kiekį ir išlaikyti lietuvišką kaimą. Iš dalies jiems tai pavyko, nes tik aktyvia partizanų pozicija galima paaiškinti tą faktą, kad Lietuvos gyventojų tautinė sudėtis iš visų trijų Baltijos kraštų pakito mažiausiai

Kova su kolchozų kūrimu

1947m. okupacinė valdžia įvykdė pinigų reformą, po kurios atpigo maisto produktai. Tačiau žemės mokesčiai ūkininkams buvo padidinti. Taip ūkininkai buvo varu varomi į kolchozus, kitaip grėsė ūkio nacionalizacija ir tremtis. Tačiau žmonės į kolchozus nėjo. Ir ne todėl, kad matė, kokie apskurę elgetos plūsta iš Rytų. Tam priešinosi visa lietuviška gyvenimo sankloda, pagrįsta meile gimtajam kampui ir pagarba privačiam ūkininkavimui. Į kolchozus nestojo net vargingieji kelių hektarų savininkai, gyvenę pusbadžiu ir terorizuojami sribų. 1948m. už prievolių neatidavimą aprašytas 12,9 tūkst. skolininkų turtas, daugelis iš jų buvo nuteisti.

1947 12 22-1948 03 28 ištremiami 3,9 tūkst, o 1948 05 22-27 - 39,5 tūkst Lietuvos gyventojų, dauguma jų kvalifikuojami kaip "buožės". "Išskel-dinimas prisidės prie tolesnio kolūkių gausėjimo", - ciniškai rašė trėmimo vykdytojai²⁵.

Kaip atsaką į šiuos šiurpius trėmimus, partizanai įvykdė keletą akcijų, iki šiol vertinamų kontraversiškai. Jau prieš tai partizanai buvo išleidę keletą įsakymų, draudžiančių šiuo tautos gedulo metu bet kokius pasilinksminimus, ypač organizuojamus okupacinės valdžios. Valdžia, priešingai, nuolat

Partizanų ginklai

rengė (vairių sovietinių švenčių minėjimus, šokius, demonstravo sovietinį gyvenimo būdą ir ištikimybę partijai propaguojančius filmus. Šiuose pasilinksminimuose dalyvaudavo vietiniai aktyvistai, komjaunuoliai, sribai, garnizonų kareiviai, o kartais į minėjimus per prievartą būdavo suvaromi mokyklų moksleiviai. Būdavo, kad komsorgo nurodymu net lauko durys būdavo užrakinamos, kad nenorintys klausyti sovietinės propagandos moksleiviai nepabėgtų iš renginio. Kaimų jaunimas į tokius pasilinksminimus neidavo. Juo ciniškiau atrodė šokiai, surengti po ką tik praūžusio baisaus trėmimo.

Partizanai yra ne kartą perspėję tokių šokių organizatorius ir išvaikę pasilinksminimus. 1948m. balandžio 18d. Merkinės klube per šokius sprogo mina, žuvo trys garnizono kareiviai Prieš pat sprogimą į šokių salę dar kartą atėję akcijos organizatoriai patikrino, ar salėje nėra niekuo dėtų civilių; pora žmonių jie išsivedė iš patalpos. Tik įsitikinus, jog šokiuose liko vien aktyvūs okupantų talkininkai bei kareiviai su sribais, buvo susprogdinta mina.

Liepos 5d. per šokius į Daugų klubą buvo įmesta granata, žuvo trys asmenys, vienas jų — sribas. Rugpjūčio 10d. demonstruojant propagandinį kino filmą, į Alovės klubą buvo įmesta granata, žuvo 5 asmenys, tarp jų vienas MGB karininkas.

Tačiau stambiausia tokio pobūdžio akcija buvo įvykdyta 1949m. per gegužės 1-osios proga surengtą pasilinksminimą Šimonių kube. Sprogus įmestai granatai žuvo 16 žmonių.

1948m. liepos mėnesį Kėstučio apygardos įsakyme Nr2 buvo nurodyta perspėti ir bausti 10 tūkstL rublių baudomis aktyvius kolchozų organizatorius; nenutraukusius šios pragaištingos veiklos po perspėjimo ypač aktyvius okupantų talkininkus ir kaimo žmonių persekiotojus nurodyta bausti mirtimi

1949m. sausį Lietuvos kaimui Kovo, balandžio ir gegužės mėn. įvyko masiniai trėmimai Kiekvieną dieną į kaimus važiavo būriai ginkluotų aktyvistų, terorizavo gyventojus ir vertė stoti į kolchozus. Buvo aprašinėjami gyvuliai padargai, atiminėjami javai Žmonės su ginklu varė į mitingus ir susirinkimus, iš kurių neišleisdavo tol, kol jie nepasirašydavo pareiškimo į kolchozą.

LLKS Taryba agitavo ūkininkus nepaklusti valdžios grasinimams. Naujai įsteigtų kolchozų pirmininkai brigadininkai buvo skatinami atsisakyti jiems primestų pareigų²⁶. OS nariams buvo nurodyta trukdyti, dezorgani-

zuoti, slopinti kolchozų kūrimą²⁷. Perspėti ir mokytojai "Švietimo darbuotojai, ypatingai pasireiškę kolchozų organizacijoje bei kitokioje bolševikinėje agitacijoje bus atiduodami LLKS Karo lauko teismui"²⁸. "Mokytojau! Tėve! Tau tenka atsakomybė už jaunosios kartos tautinio sąmoningumo lygį", — rašė atsišaukimuose partizanai, kviesdami netraukti vaikų į komjaunuolių ir pionierių organizacijas²⁹.

Nepaisant gyventojų ir partizanų pasipriešinimo, 1949m. pabaigoje 62 proc. Lietuvoje išlikusių ūkininkų buvo suvaryti į kolchozus. 1950m. dar kartą patrigubinus žemės ūkio mokestį "pavienininkai masiškai pradėjo stoti į kolūkius"³⁰. Įstojuosiems mokesčiai tuoj pat buvo nubraukiami 1944–1953m. už mokesčių nemokėjimą ir prievolių nepristatymą buvo nubausta 141 tūkst. asmenų. Taip represijų ir ekonominio spaudimo dėka buvo suklebėjęs Lietuvos kaimas.

1949m. kolchozų apsaugai LKP(b) CK ir MGB nutarė įsteigti ginkluotas grupes. Tačiau lietuviai neėmė jiems siūlomų ginklų. Pvz., Prienų apskr. iš 58 kolchozų tik trijuose pavyko įsteigti ginkluotų aktyvistų grupes. Kretingos apskr., kur buvo įsteigti net 145 kolchozai, pavyko suorganizuoti vos 6 ginkluotas grupes. Geriausiai sekėsi apginkluoti Rokiškio partinį aktyvą, kur buvo sukurtos net 52 ginkluotos grupės³¹. Kitur kolchozus saugojo sribai. O saugoti reikėjo dar ir todėl, kad partizanai savo maisto išteklius dažniausiai papildydavo iš valstybinių ar kolchozo sandėlių. Dažnas pirmininkas ar sandėlininkas geranoriškai duodavo partizanams grūdų, už kuriuos jie palikdavo pakvitavimą.

Suvarius žmones į kolchozus, prasidėjo kitas vėjus — sodybų naikinimas. Buvo pradėtos kurti kolchozų gyvenvietės. Su propagandiniais šūkiais — kad kaimo žmonės gyvens kaip miestiečiai — pradėtos griauti sodybos, naikinami vienkiemiai, grįžtama prie amžiaus pradžios ūkininkavimo sistemos. Okupacinė valdžia ir čia taikė provokacines priemones: partizanų spaudoje minimi atvejai, kai nežinomi asmenys padėginėjo ūkininkų daržines, o po gaisro jas leisdavo statyti tik naujoje vietoje — kolchozo gyvenvietėje. Valdžia stengėsi, kad individualaus ūkio sunaikinimo procesas būtų negrįžtamas.

Partizanų požiūris į vienkiemio naikinimą buvo vienareikšmiškas: "Uždrausti pirmininkams vykdyti pastatų perkėlimą į planuojamas gyvenvietes. Statomas kolchozų gyvenvietes sudeginti!"³² Žemaitijos partizanai sutikusiems keltis į gyvenvietes asmenims numatė 500 rub. baudas, o ginkluotus

kolūkiečius ir pareigūnus, kurie atstatys gyvenvietes, nurodyta šaudyti vietoje. Kaip tik tada, 1951m., partizanai likvidavo daugiausiai apsiginklavusių kolchozų aktyvistų. Pavyzdžiui, vien Jurbarko raj. buvo nušauti net 4 kolchozų pirmininkai. Ir vis dėlto partizanai represinių priemonių imdavosi ne todėl, kad šie asmenys buvo kolchozų pareigūnai. Mirties nuosprendžiai buvo skelbiami už ginkluotą pagalbą okupacinei valdžiai ir žmonių šnipinėjimą. Pagrindinė priemonė kovojant su kolchozų steigimu buvo agitacija: "Jei šalies žemės ūkio sukollektivinimas iki šiol dar nebaigtas, tai čia taip pat daug nusipelnė mūsų partizanai. Kiek jie sudraudė kolchozų pirmininkų bei per savo neišmanymą ar baimę į kolūkius stojančių ūkininkų, kiek čia išplatinta atsišaukimų!" — rašė laisvės kovotojai. Bet jėgos buvo nelygios ir ši kova buvo pralaimėta.

Tačiau net 1962m. SSRS CK plenumo buvo konstatuota, kad Lietuvoje mėsos ir pieno produktų kolchozai pagamina tik 40 proc. (mažiausiai iš trijų Baltijos kraštų). Lietuviai liko ištikimi individualiam ūkininkavimo būdai ir iš savo mažų sklypelių duodavo daugiau nei pusę visos žemės ūkio produkcijos.

Priešinimasis trėmimams. Nukentėjusiųjų šelpimas

Vos grįžus raudoniesiems okupantams, buvo tęsiamas masinių trėmimų procesas. Partizanai stengėsi jiems sutrukdyti. Jau 1944 12 10 LLA įsakyme Nr.4 numatoma užmegzti ryšį su geležinkeliečiais ir neleisti išvežti tremiamųjų³³. Lietuvos partizanai ruošė planus užpulti Vilniaus geležinkelio mazgą, kur bus formuojami tremtinių ešelonai, ir juos išvaduoti³⁴. 1945m. Tauro apygardos įsakyme nurodoma rengti pasalas, užversti medžiais kelius, išardyti tiltus ir padėti žmonėms pabėgti bei pasislėpti³⁵. Ne mažiau svarbu buvo neleisti sribams ir kitiems baudėjams išgrobstyti išvežtųjų turto.

Trėmimų metu partizanai ne kartą susišaudė su baudėjais. 1945m. kautynės įvyko Lygumų valsč. Ramonaičių km., Pakruojo valsč. Beržinių km., Padubysio valsč. Pašvitinio km. ir daugelyje kitų vietovių. 1946m. netoli Marijampolės partizanai susprogdino geležinkelio bėgius, Lazdijų apskr. apšaudė turtą grobiančius sribus. Partizanai savo žvalgų pagalba stengėsi iš anksto sužinoti apie būsimą trėmimą ir perspėti žmones, kad jie spėtų

pasislėpti ar pasiruošti trėmimui³⁶. Pasislėpti nuo tremties skatino viltis, kad greitai laiku gali atsirasti galimybė atkurti Lietuvos nepriklausomybę.

Iš įvairių požymių, o taip pat žvalgybos dėka partizanai gerai žinojo apie 1948m. ruošiamą trėmimą ir pranešė apie jį gyventojams: "Priešo pagrindis paskleidė gandus, kad, girdi, bus vežami visi gyventojai", — skundėsi teisingumo ministras CK sekretoriui A.Sniečkui³⁷. 1200 šeimų nuo trėmimo pasislėpė. Žmonės buvo pasiryžę geriau mirti, bet iš Tėvynės nevažiuoti. Štai baudėjams atvykus tremti Kalesninkų valsč. ūkininko Vaisiato, jis uždegė savo tvartą ir puolė į ugnį, o žmona išoko į šulinį³⁸. O po tokių žiaurių įvykių baudėjų agitatoriai rengdavo kaimuose susirinkimus, kurių metu aiškindavo apie valdžios sprendimų išmintingumą! Po tokio aiškinimo Simno progimnazijoje į partijos sekretoriaus klausimą - ar viskas jam aišku — mokyklos direktorius atsakė: "Aiškumą parodys istorija (...) tu lietuvis, ar tau neskauda širdies³⁹?"

1949m. trėmimą vykdė 30 tūkst. baudėjų. Vakarų srities "Jūra" partizanų vadas A.Milaševičius jau prieš porą savaitių buvo perspėjęs Žemaitijos gyventojus apie trėmimą ir nurodęs tikslią datą. Partizanai buvo surengę 7 pasalas, nupjaustę telefoninio ryšio stulpus. Daugiau kuo nors padėti tremiamiesiems jie buvo bejėgiai. Penkiolikmetei partizanų ryšininkės sesutei Zuzanai Mikutaitei vadas J.Žemaitis pasakė: "Jei nebeturėsi kur dėtis, ateik pas mus." Tačiau tas kvietimas buvo toks liūdnas, kad rodėsi, jog byloja ką kitą: atėjus į mišką laukė tik mirtis.

Partizanai sudarinėjo suimtų, ištremtų, nužudytų asmenų sąrašus. Jie buvo skirti ne tik istorijai, bet ir tam, kad partizanai ir OS nariai galėtų materialiai padėti nukentėjusiems. Jau 1946 05 03 Tauro apygardos rinktinių vadų suvažiavime buvo priimtas sprendimas prie apygardos štabo įkurti tremtinių, kalinių, nukentėjusių kovotojų ir jų šeimų šelpimo bei globos komitetą. Jungtinė Kėstučio apygarda išleido nuostatus apie materialinės pagalbos nukentėjusiems nuo raudonojo teroro organizavimą⁴⁰. Tomis pačiomis gairėmis vadovavosi ir susikūręs LLKS⁴¹. Partizanai dalinosi negausiais savo maisto ištekliais su atsidūrusiais bėdoje. Pvz. 1949m. Jurbarko apskr. partizanai vien per rugpjūčio mėn. tremtiniais ir kaliniams nusiuntė 17 siuntinių ir 340 rub.⁴². Toje smurto naktį pagrindis buvo vienintelis viltis žiburėlis kenčiantiems žmonėms.

Kova su sovietiniais pareigūnais ir šnipais

Sovietiniai istorikai ir propagandistai nuolat kaltino partizanus nekaltų žmonių žudymu.

1953m. Lietuvos SSR KGB 4-os valdybos viršininko Raslano pažymoje nurodyta, kad nuo 1944 07 15 iki 1953 10 25 partizanai sunaikino 12,9 tūkst. asmenų⁴³. Į šį skaičių įėjo tiek civiliai, tiek kariškiai, enkavedistai ir sribai

Ar galima pasikliauti MGB statistika? Laikui bėgant nužudytųjų skaičius vis didėjo: 1957m. jau nurodoma, kad per minėtą laikotarpį nužudyta 15 tūkst kaimo partaktyvistų ir kolūkiečių⁴⁴. Dar vėliau, kai nukentėjusiųjų nuo "buržuazinių nacionalistų" šeimoms pradėtos taikyti socialinės lengvatos, šis skaičius "išaugo" iki 18 ir net 25 tūkst

Jau pradiniam dokumente matyti, kad 12,9 tūkst skaičius nėra tikslus. Išdėstant pamečiui nurodyta, kad 1945m. partizanai nužudė 3419 asmenų. Tuo tarpu 1945m. detalioje ataskaitoje tėra 2419 asmenų⁴⁵. Matyt, pridėti ar atimti vieną kitą tūkstantį (tokių netikslumų yra ir kitose ataskaitose, nurodant žuvusių partizanų skaičių) siunčiant žinias aukštesnėms instancijoms buvo įprasta - nelygu ką norėta įrodyti.

Kiek gi vis dėl to iš nurodytojo 12,9 tūkst žuvusiųjų skaičiaus sudarė civiliai?

Minėtoje pažymoje iš bendro skaičiaus išskirti tik sovietiniai partaktyvistai, o nuo 1949m. — ir kolūkiečiai. Jų nužudyta atitinkamai 2 ir 0,59 tūkst. Kadangi į kaimus siunčiami "sovietiniai partaktyvistai" visuomet būdavo ginkluoti, jų negalima priskirti civiliams (dalis kolūkiečių irgi buvo ginkluoti). Tačiau jei civiliais laikytume visus kolūkiečius, jų skaičius sudarytų 31 proc. visų tuo laikotarpiu žuvusiųjų. 1949m. buvo tam tikros takoskyros metai: Lietuvoje buvo sukurti kolchozai (vadinasi, kaime neliko kitokių gyventojų, nei kolūkiečiai) ir susikūrė vieninga vyriausioji partizanų vadovybė. Tad su didesne ar mažesne paklaida galėtume šį procentą pritaikyti visam kovų periodui išeitų, kad organizuoti partizanai nužudė apie 4 tūkst civilių asmenų. Tačiau ar visi šie žuvusieji tikrai yra partizanų teroro aukos?

Tikslų duomenų apie partizanų nužudytų NKVD kariuomenės kareivių bei sribų skaičių irgi nėra. Detalesnėse 1945 ir 1946m. ataskaitose į bendrą partizanų nužudytųjų skaičių (partizanų teroro aktai jose išskirti) greta žuvusiųjų kariškių, sribų, partaktyvistų, milicininkų įtrauktos ir "kitos žmogžudystės"⁴⁶. Šių "kitų žmogžudysčių" yra 25 proc. bendro skaičiaus. Kadangi visus

plėšikavimus ir žudymus miestuose ir kaimuose po karo registravo ta pati žinyba — NKVD (MVD), galima manyti, kad partizanų sąskaiton būdavo "nurašomi" visokie žudymai

Atsižvelgiant į visa tai, per 10 metų trukusį karą partizanai nužudė labai nedaug civilių gyventojų (dabar Lietuvoje žūsta ne mažiau žmonių). Matyt dėl to per visą okupacijos laikotarpį sovietiniai organai nepateikė tikslų žuvusiųjų sąrašų (visi publikuoti duomenys yra fragmentiški).

Skaičiuojant partizanų aukas reikėtų įvertinti ir atsitiktinai nukautus asmenis, kaip pavyzdžiui, susišaudymo metu žuvę pastočių vežikai ar netyčia atsidūrę kautynių lauke asmenys. Kai kurie autoriai tokių netyčinių nužudymų priskaičiuoja 1,3 proc. visų kautynėse žuvusių kariškių⁴⁷. Be to, vargu ar galima priskirti organizuotiems partizanams atskirų besislapstančių asmenų įvykdytus teroro aktus.

Didžiausias šešėlis metamas partizanams dėl išžudytų šeimų. MGB duomenimis, per 1944-1953m. partizanai įvykdė 10,1 tūkst. kovinių akcijų ("bandprojevlenije"). Vadinasi, vidutiniškai vienos operacijos metu žūdavo 1,3 asmens. O juk daug tokių akcijų buvo partizanų pasalos, miestelių užėmimai, kur partizanai nukaudavo ne vieną dešimtį kariškių ir sribų. Tad jei partizanai būtų žudę ištisomis šeimomis, žuvusiųjų vidurkis būtų buvęs kur kas didesnis.

Ir vis dėlto pokaryje būta išžudytų šeimų. Nagrinėjant, kas jas išžudė, pirmiausiai reikia įvertinti partizanų baudžiamuosius statusus. Organizuoti (ty. paklustantys vadovybei ir pripažįstantys norminius aktus) partizanai, o tokių po 1946m. buvo absoliuti dauguma, vykdė teroro aktus tam tikrų kolaborantų kategorijų atžvilgiu, tačiau žudyti mažamečius ar senokus buvo griežtai draudžiama. Nuorodų apie ištisų šeimų su vaikais nužudymus nėra nei partizanų norminiuose dokumentuose, nei jų archyvuose, kur buvo kaupiamos nusikaltusiųjų bylos ir nuosprendžių įvykdymo aktai

Tačiau yra duomenų apie tai, kad partizanų vardu — kartais apiplėšimo, o kartais provokaciniais tikslais žudė patys čekistai ir sribai. Pavyzdžiui Lygumų sribai 1947m. Vaigailių kaime apiplėšė ir nužudė visą Šimkų šeimą: senutę motiną, vyrą, žmoną, vyro brolių. Tačiau kūdikio lopšyje nelietė, tarė, jog "mes juk veikėme banditų vardu, o anie vaikų neliečia"⁴⁸. Agentų-smogikų nužudytas Pakruojo apskr. nepilnametis Vacys Dveilys, Šiaulių apskr. vaikų akyse nušauta Justina Jokūbaitienė irgi buvo įtraukti į partizanų aukų sąrašus, nors čekistai žinojo tikruosius jų žudikus. Jų artimiesiems, o ypač —

vaikams MGB stengėsi įrodyti, kad tėvus nužudė "buržuaziniai nacionalistai". Pavyzdžiui, po gero dešimtmečio pasibaigus partizanų kovoms, P.Valutkevičiaus sūnui KGB nurodė, kad jo tėvą 1944m. Lazdijų apskrityje nužudė partizanai, nors du apklausti liudininkai tvirtino, jog jį išsivedė iš namų rusiškai kalbantys, raudonosios armijos pasieniečių uniforma apsirengę asmenys⁴⁹.

Režimui šiek tiek sušvelnėjus buvo vienas kitas atvejis, kai gyventojai kėlė klausimą apie šeimų žudikų paiešką, tačiau tyrimas būdavo taip supainiojamas (pavyzdžiui, apie žudynes Šiaulių apskr. Gruzdžių apyl. Laumakių km.), kad kaltais vis tiek visada likdavo tose apylinkėse veikęs partizanų būrys. Parodymus prieš partizanus paprastai duodavo arba sovietiniai aktyvistai, arba tardomi partizanai, kurie kartais kankinimų palaužti būtas ar nebūtas kaltes suversdavo jau žuvusiems kovos draugams.

Daug žudymų užregistruota Lazdijų apskrityje 1946m. Šis laikotarpis sutampa su MGB specgrupės veiklos pradžia šiame rajone. Tarp nužudytųjų yra net partizanų ryšininkų ir rėmėjų šeimų. Galima manyti, kad dalis šių žudymų buvo įvykdyta MGB, nes tokios akcijos buvo naudingos čekistams: įtvirtindavo gandą, kad apylinkėje veikia partizanų būrys, dideliu žiaurumu sukompromituodavo partizanų vardą ir kartu įgalindavo susidoroti su partizanus remiančiais žmonėmis. MGB vadovybė leido specgrupėms vykdyti kai kurias akcijas, sudarančias priedangą smogikams (pvz. įmesti į aktyvisto namus granatą, iš anksto jį perspėjus, kad nebūtų namuose). Tad tokių akcijų apimtį ir ribas galima tik numatyti

Sovietinė propaganda stengėsi suformuoti žmonių sąmonėje partizano — bandito įvaizdį, todėl prasidėjus publikacijų srautui apie partizanus, spaudoje netrūko šurpinančių detalių apie mažų vaikų išžudymus. Taip jau aštuntajame dešimtmetyje sovietinėje spaudoje partizanai buvo apkaltinti 9 asmenų Breivų šeimos nužudymu Šiaulių apskr. Meškuičių valsč., nors iš tikrųjų šią šeimą žvėriškai nužudė sovietiniai aktyvistai broliai Tukišai⁵⁰.

Kuo daugiau laiko praėjo nuo pokario, tuo ciniškiau sovietinė propaganda klastojo faktus.

Įvertinant visa tai, partizanų nužudytų civilių asmenų skaičius per tokį ilgą pasipriešinimo karą tikrai yra labai nedidelis — kur kas mažesnis už enkavedistų ir jų pagalbininkų nužudytųjų skaičių. Tačiau karas yra karas, ir civilių aukos jame neišvengiamos, tik teisybės dėlei reikia pasakyti kad partizanai vykdė mirties nuosprendžius aplinkybių verčiami: visuomet

stengėsi prieš tai perspėti, kad nusikaltęs nutrauktų pragaištingą veiklą, o bausmė būtų reglamentuojama statutu ir apiforminama pagal Karo lauko teismo taisykles.

Partizanai absoliučiai nepripažino okupacinės valdžios. "Kadangi mes atstovaujame tikrąją Lietuvos valstybės kariuomenę ir mūsų centrinę vyriausybę yra tikrąją vyriausybę, todėl įsakymai, direktyvos, nuostatai, išplaukia tiek iš centrinės vyriausybės, tiek iš mūsų pačių vadovybės, yra privalomi ne tik kovotojams, bet ir visiems Lietuvos gyventojams⁵¹."

Ta pati mintis patvirtinta LLKS Tarybos Deklaracijoje "LLKS Taryba () okupacijos metu yra aukščiausias tautos politinis organas, vadovaujantis politinei ir karinei tautos išsilaisvinimo kovai⁵²." Buvo išleista daug gyvenimą okupacijos sąlygomis reglamentuojančių įsakymų civiliams gyventojams. Pavyzdžiui, buvo uždrausta: imti iš valdžios ginklus; plėšikauti ir vogti visuomeninių ir asmeninių turtą; vaišinti laisvės kovotojus alkoholiu; naktimis laikyti nepriarius šunis; ruošti ir dalyvauti viešuose vakarėliuose ir tt. Partizanų aukščiausia vadovybė konstatavo, kad "nuo 1940m. birželio 15d. Lietuvoje yra karo stovis⁵³". Todėl ir bausmės buvo numatytos ypač griežtos: už nepaklusnumą partizanų reikalavimams numatyta bauda, o už nusikaltimus prieš tautą ir Lietuvos valstybę - įspėjimas ir mirties bausmė.

Išdavikų ir šnipų baudimo partizanai nelaikė slėptinu dalyku. Atvirkščiai, buvo įsakyta platinti apylinkėje nors po 10 lapelių, kuriuose būtų nurodyta, už ką tas asmuo nubaustas⁵⁴. Be to, norėdami, kad ateityje būtų teisingai įvertintos jų kovos, partizanai kruopščiai tvarkė nubaustųjų dokumentus ir saugojo juos archyvuose, nors dažnai tai tapdavo svarbiausiu įkalčiu tardymo metu, archyvams pakliuvus pas čekistus. "Kovotojai, likvidavę savo rajonuose gyvenančių pilietį, nesudarę jam bylos, bus traukiami atsakomybėn", — rašė įsakyme A.Baltūsis-Žvejys⁵⁵. Partizanų nuostata buvo tokia- būti teisingiems, bet prieš NKVD ir NKGB kovoti be gailesčio ir neleisti jiems "gyventi nekaltų žmonių sąskaiton⁵⁶".

Jau nuo pasipriešinimo pradžios buvo įstatymiškai reglamentuojamos bausmės ir jų vykdymas. 1944 08 24 LLA vado įsakyme buvo punktas apie Karo lauko teismą. Ši nuostata buvo išplėsta "Vanagų drausmės nuostatuose⁵⁷". Karo lauko teismai (KLT) numatyti prie kiekvienos LLA apygardos. Prie rinktinių gali būti suformuojami tik vienkartiniai KLT apygardos vado leidimu. KLT turėjo spręsti visų nusikaltusiųjų bylas — tiek laisvės kovotojų, tiek civilių asmenų bei okupacinės valdžios pareigūnų. "Lietuvių partizanų

veiklos ir tvarkos taisyklėse" buvo rašoma: "Nuteistąjį mirti draudžiama mušti, žaloti ar kankinti. Mirtis vykdoma sušaudant ar pakariant, bet ne užmušant. Viešasis mirtininkas baudžiamas vietoje (tik ne šeimos, ypač vaikų akivaizdoje)"⁵⁶. Pasmerktuosius kankinti draudė visi KLT veiklą reglamentuojantys dokumentai⁵⁹. Nuo 1946 01 01 įsigaliojo KLT nuostatai, pagal kuriuos KLT įsteigtas prie kiekvienos LLA rinktinės. Ši nuostata atsirado dėl sunkiai palaikomų ryšių su apygarda. Rinktinės vado įsaku galėjo būti įsteigti vienkartiniai KLT prie kuopų. Pagal šiuos nuostatus KLT baudė už tokius nusikaltimus: paslapties išdavimą priešui; žinių teikimą priešui; veiksmus, gresiančius lojalių Lietuvos piliečių saugumui, gyvybei, asmens ir turto neliečiamybei; neblaivumą einant tarnybines pareigas; plėšikavimą ir smurto veiksmus prieš moteris.

1949m. centralizavus partizaninį judėjimą ir įkūrus vieningą vyriausiąją partizanų vadovybę, priimtas LLKS Baudžiamasis statutas, kuriame aukščiausia — mirties — bausmė numatyta už šiuos nusikaltimus: šnipinėjimą ir žinių teikimą okupacinės valdžios organams; apiplėšimus, įvykdytus pavieniui ar gaujoj; žiaurų okupacinės valdžios priemonių vykdymą, esant valdžios pareigūnui; įskundimus, dėl kurių ne mažiau kaip du gyventojai buvo įkalinti ir ištremti sąmoningą tautinės sąmonės naikinimą, naudojantis savo padėtimi⁶⁰.

Tačiau Baudžiamojo statuto 8 ir 9 straipsniuose buvo numatytos išimtys tiems, kas šiuos nusikaltimus padarė nesąmoningai. Tokie asmenys išpėjami, o jei nusikaltimas įvykdytas prieš metus — tokie asmenys nebaudžiami iki nepriklausomybės atstatymo. Iki to laiko atidedamas ir atlyginimas gyventojams už partizanų reikmėms rekvizuotą turtą⁶¹.

Partizanų įsakymuose ir instrukcijose numatyti procedūriniai KLT klausimai^{62,63}. Bylose turėjo būti ne mažiau kaip trijų asmenų liudijimai, įrodantys kaltę, ir kaltinamojo apklausos protokolas. Ypač pabrėžiama atsakomybė už bausmių paskyrimą ir vykdymą, "kad nepasidarytume patys skandalų, nusikaltimų ir nesusikompromituotume". Aptariami atvejai, kai visi šeimos nariai dirba enkavedistams. Tokiu atveju nurodoma likviduoti visą šeimą, "išskyrus mažamečius ir senokus, kurie negali atnešti jokios žalos mūsų organizacijai". Jų ne tik negalima žudyti, bet įsakoma pristatyti "kamynams ar giminėms ir įpareigoti juos rūpintis mažųjų likimu". Vaikų daliai paliekamas nekonfiskuotas nusikaltusiųjų turtas.

Tad sadistiški šeimų nužudymai jokių būdu negali būti priskirti organi-

zuotiems partizanams.

Pogrindžio sąlygomis pasiekti, kad KLT nepadarytų klaidų, buvo labai sunku. Partizanai neturėjo kalėjimų, negalėjo nuodugniai patikrinti nusikaltimų įrodymų. Tardymas ir teismas turėjo būti labai trumpas — kitaip tai būtų atnešę naujas aukas — suimtus, ištremtus, nužudytus. Kaip konstatuoja patys partizanai, vieno išdaviko sunaikinimas ilgam laikui visoje apylinkėje pristabdydavo šnipų veikimą.

Atsižvelgiant į tai, kad klaidų nebuvo įmanoma išvengti, vis tik dauguma KLT myriop pasmerktųjų iš tikrųjų buvo šnipai ir išdavikai Kita vertus, būdavo atvejų, kai partizanai nepaklūsavo vadovybei ir vykdėdavo "teisingumą" savo nuožiūra. Kartais prie partizaninio judėjimo prisijungdavo žemos moralės asmenų, nusikaltėlių ir plėšikų, kuriuos pagal tas pačias KLT taisykles likviduodavo patys partizanai Pavyzdžiui, Tauro apygardoje Žalgirio rinktinėje 1948 07 23 buvo įvykdytas mirties nuosprendis už gyventojų terorizavimą ir priesaikos sulaužymą partizanui J.Višinskiui-Barzdukui, 1948 04 23 už ryšius su MGB sušaudytas Birutės rinktinės kovotojas Ūkas, 1951 07 10 mirties nuosprendis įvykdytas Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės partizanui Narui už tai, kad būdamas girtas nušovė kandidatą į partizanus ir t.t.

Tačiau reikia nepamiršti partizanų žodžių: "Visiems Lietuvos piliečiams (...) nežiūrint jų tautybės, tikos ir įsitikinimų, savo veiksmais nenusikaltusiems prieš lietuvių tautos teises ir siekimus, užtikrinamas gyvybės, saugumo ir turto neliečiamumas iš Sąjūdžio laisvės kovotojų pusės. Toks pat neliečiamumas užtikrinamas ir visiems svetimų valstybių piliečiams, kurie į Lietuvos teritoriją atvyko tautai nepriešiškais tikslais ir nepažeidžia lietuvių tautos teisių ir siekių"⁶⁴.

Toje sunkioje kovoje su neregėtai žiauriu, klastingu ir daug kartų gausesniu priešu partizanai stengėsi išlikti teisingi "Tik noriu pabrėžti, kad kiek man teko vadovauti kovotojų už laisvę kovai, aš stengiausi, kad ši kova prisilaikytų humanizmo principų", - pasakė teisme partizanų vadas J.Žemaitis⁶⁵. Palikime tai įvertinti istorijai.

PARTIZANŲ PERIODINĖ SPAUDA

"Slaptoji spauda yra viso pogrindinio judėjimo siela"

Laisvės varpas, 19461125, Nr.108

Pagrindinės spaudos ištakos

Kova dėl laisvos spaudos turi gilią šaknį Lietuvos istorijoje. Dar cariniais spaudos draudimo metais lietuviškos spaudos leidėjų ir platintojų nuveikto darbo rezultatai parodė, kad tai nepakeičiama priemonė tautos dvasiai ugdyti ir sąmonei stiprinti.

1940m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą ir komunistams uždraudus nepriklausomą spaudą, vėl užsimezgė pogrindžio spaudos leidimas. Vokiečių okupacijos metais antinacinės pogrindžio organizacijos turėjo savo periodinius leidinius, kurie buvo plačiai skleidžiami ir darė nemažą įtaką, orientuojant visuomenę: 1944m., artėjant bolševikams, dalis pogrindinių spaustuvių ir laikraščių leidėjų pateko į gestapo rankas, kiti pasitraukė į Vakarus. Tokiu būdu antisovietinio pogrindžio dalyviams iš naujo teko organizuoti laisvos spaudos leidybą. Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, pirmiausia pasirodė informacinio pobūdžio lapeliai apie politinę padėtį, atsišaukimai į gyventojus su raginimais ir draudimais. Vykstant stichiškam partizaniniam judėjimui ir dar nespėjus susiformuoti griežtesnėms laisvės kovotojų struktūroms, organizuoti periodikos leidybą buvo neįmanoma. Tam reikėjo turėti kūrybinį bei techninį potencialą. Žemaitijoje, kur Lietuvos Laisvės Armija (LLA) buvo pasiruošusi bolševikų invazijai ir išsaugojo savo organizacines struktūras, šie spaudos leidimo ir platinimo uždaviniai buvo sprendžiami lengviau. LLA buvo pasirengusi kovoti su pavergėjais ir išdavikais ne tik ginklu, bet ir savo spauda. 1944m. rudenį LLA centrinis štabas pradėjo leisti laikraštėlį "Karinės-politinės žinios". Pogrindinė spaustuvė buvo įsikūrusi šalia Veliuonos, Kalvių kaime. Laikraštėlis buvo skirtas LLA narių tarnybiniam naudojimui. Po jo leidėjų, LLA vadų, K.Veverskio ir kitų žuvimo "Karinės-politinės žinios" nustojo gyvuoti.

1944m. gruodžio mėn. LLA centrinis štabas pradėjo leisti periodinį laikraštį "Karžygys", kuris nuo 3 numerio pavadintas "Laisvės karžygiu". Jame partizaninės spaudos paskirtis buvo nusakyta taip:

— " — naikinti tautoje vergovės kompleksą;

Laisvės 1947X.20. Nr. 1(10)

Ministrai Varpas

Dainavos Partizanų Apygardos Organai

Apilko revoliucijos - toliau etapai

1917 m. spalio mėn., komunistų partijai valdovaujant, tauta įvykdė revoliuciją, kurios baisios pasekmės jau trisdešimt metų lyti ne tik Rusiją, bet ir kai kurias kitas pasaulio šalis.

Tuometinė Rusijos liaudis buvo nepaisi viešai, dvarininkų išnaudojama ir užgulta. Ji troško laisvės, nuosavos žemės, namų ir ateities kartoms gerėjančių gyvenimo sąlygų.

Komunistų partija, prisidengusi kilniamo okio okupacijas: "laisvė, lygybė, brolybė - štai mūsų devizas tiltai", lenvai paverė liaudies namus savo puse, ir nuvedė ją revoliucijos keliu. Liaudis, pati įsijojusi, bet jau ir revoliucijos laikotarpį pradėjo reikauti tikrai, ne devizų vėloje. Komunistų b/ partija, vadovaudamasi posakiu: "Tiesa - laisvės priemonė", apgaulės ir smurto keliu, panoro paimti visą žemę, į savo rankas. Pirmaisiais porrevoliuciniiais metais Stalinas, pasivadodamas tarpusavio komunistų neutarinu, galutinai užėmė valdymą, tapdamas bolševikišku diktatoriumi.

Dabar, trisdešimt metų sukakties proga, galime, bent trumpai, peršvelgti visą tai, ką Tarybų Sąjunga, komunistų b/ partijai diktus - jant, per tiek metų yra padarę.

Telcingi mūsų patarimai šodniai: "Tušti indai geriausiai slėpami". Lygiai taip pat atsitiko ir su komunistų b/ partija. Jai, pradėjus mes- ti skarbūsi šūnais, išsivystė į iki šiol neįvardytą šėdįs viso propagan- dų o darbai nuėjo savo keliu.

Ir štai, po trisdešimt metų gyventojai mūsų, avosi nepaprastai baisūs rezultatai.

Liaudis, kuri, komunistų b/ partijai valdovaujant, tilėjosi keng- ti gyvenimą, po laisvės, lygybės, brolybės vėliava, lito skaudžiai ap- viltai. Jis pagrindiniai žmoniškumo teisių principai tapo alio tik sta- lino konstitucijos paslapčiame dar bolševikiškas "proga" nepagyvenamoms pasaulio tautoms akis apdanti. Praktiškai gyvenime komunistų b/ partija laisvės, lygybės, brolybės principus įgyvendino taip:

Peribeta laisvė teisinioje komunistų b/ partijos namiai, kurios beslygiškai ir akiai rydo visus žemius valdovų diktatorius, jai - lygum. Visa kita lū - kas respublikos liaudis, ne tik komunistų partijai, palikta baisioje bėdėje vergijoje. Visos liaudies varda dabar kalba- ti ta pati bolševikiška partija. Ji liaudies laisvės rindą parvežė į užmišius N V ir N V pasių ginklais. Ji, jos vardu, rašinėja Stali- nui įvairiausius sveikindimo raportus, vykdomųjų komitetų pirmininkų dir- rizuojamas socializmas ir t.t.

Lygybės principas įgyvendintas ta prasme, kad kiekvienas aso- o- kuris buvo pačiam asirangas, susitvarius iki, tapo įskaitytas buko ir, be jokio pasipilejimo, numikintas. Isteletina todėl yra, kad įsi- vyravo paprėtyr, vylstant prisistatyti dabartinės "valdžios" pareigūnams nesiprasti, nesiskusti, apsitaisyti labiausiai su lygumais drabaliu, net ti toliau "liaudies" išvaizdos pavidale partija teato lygūs prin- cipe įgyvendinimo.

Brolybės principas įgyvendintas ta prasme, kad štai ir... o... riau- riųjų priemonių pagalba, pūdori karety prieštumonis ir, jo einuriz- tūpizmo skraistės pavidalu, verciai vieni kitus įkandinti.

Gerlingiausių šonių pasaulyje gyventojai Tarybų Sąjungoje, ko- munistų b/ partijai valdovaujant, per trisdešimt metų laisvės, lygy- bės, brolybės, kad ir skurdo vertiniai, be laisvės ir lygybės, pasirodo namu ir apgaulė paversta diktuvu, kurio pasaulio revoliucijos- celi intai dar žoviniškai sunku moliinti. Jis bolševikiškai, paimti- tūpizmas, kartoją viena ir tą patį "tevo" Stalino įvairių "laisvės"

"Laisvės" nieka neįsivedo.
Dėm laukus tūpizmo už juos;
Ir laitra didelė buvo,
Kur nesėdė - ten išdūvo..."

Что такое

СОВЕТСКАЯ ПРАВДА?

№ 124
30 мая 1944 года

Примечание к выборам в Верховный Совет и Совет Национальностей СССР

Что не знает и не понимает, что руководящие депутаты Верховного Совета и Совета Национальностей СССР, это были отчаянные коммунисты, как Лозинский и Лидинский, которые в течение своей жизни были готовы расстаться со всем, что им было дорого, и даже с жизнью, чтобы бороться за коммунизм. Это были люди, которые не боялись ни трудностей, ни опасностей, ни врагов, и которые были готовы к любой жертве ради победы коммунизма.

А теперь, когда выборы этих депутатов? Руководящие коммунисты, которые были в Верховном Совете и Совете Национальностей СССР, это были люди, которые были готовы к любой жертве ради победы коммунизма. Они были готовы к любой жертве ради победы коммунизма. Они были готовы к любой жертве ради победы коммунизма.

В Верховном Совете СССР, в Совете Национальностей СССР, это были люди, которые были готовы к любой жертве ради победы коммунизма. Они были готовы к любой жертве ради победы коммунизма. Они были готовы к любой жертве ради победы коммунизма.

Теперь, когда выборы этих депутатов? Руководящие коммунисты, которые были в Верховном Совете и Совете Национальностей СССР, это были люди, которые были готовы к любой жертве ради победы коммунизма.

Вопросы и ответы

1. Советские газеты пишут, что в Германии коммунистическая партия объявила о социал-демократической партии и объявила о своей победе. Это правда? Да, это правда. В Германии коммунистическая партия объявила о своей победе. Это правда. В Германии коммунистическая партия объявила о своей победе.

2. В Германии коммунистическая партия объявила о своей победе. Это правда? Да, это правда. В Германии коммунистическая партия объявила о своей победе. Это правда. В Германии коммунистическая партия объявила о своей победе.

3. В Германии коммунистическая партия объявила о своей победе. Это правда? Да, это правда. В Германии коммунистическая партия объявила о своей победе. Это правда. В Германии коммунистическая партия объявила о своей победе.

Теперь, когда выборы этих депутатов? Руководящие коммунисты, которые были в Верховном Совете и Совете Национальностей СССР, это были люди, которые были готовы к любой жертве ради победы коммунизма.

В Верховном Совете СССР, в Совете Национальностей СССР, это были люди, которые были готовы к любой жертве ради победы коммунизма. Они были готовы к любой жертве ради победы коммунизма. Они были готовы к любой жертве ради победы коммунизма.

— ugdyti partizanų drąsą ir konspiracijos tradicijas, ugdyti tautoje nacionalinį ir valstybinį sąmoningumą bei nušviesti Lietuvos gyventojams politines aktualijas."

Trečiajame "Laisvės karžygio" numeryje, kuris pasirodė 1945m. kovo mėn., laisvės kovotojai kreipėsi į visuomenę: "(...) dabar pats patogiausias laikas — būti knygnešiu, tautos žadintoju, kovotoju už jos laisvę (). Sakote, dabar nėra prasmės, tik beprasmiškas pasiaukojimas (...), reikia palaukti momento. Taip, bet vilties laimėti knygnešių laikais negi buvo daugiau (...). Galbūt dabartinių knygnešių kelias pavojingesnis, bet kartu jis kilnesnis (...). Rytoj, kai tai taps nepavojinga, ir be mūsų bus kam kalbėti patriotines kalbas ir rašyti ilgiausius straipsnius, kvepiančius Tėvynės meile (...). Bet dabar, tik dabar lietuvišką žodį ištarti ir išplatinti nebijantis tautietis Dabar mes kviečiame tave, dabar tu kaip niekad reikalingas Tėvynei (...)." Toliau šiame kreipimesi kviečiama skleisti pagrindinio spaudos idėjas, per patikimus žmones platinti šią spaudą ir remti ją aukomis.

Kitas ankstyvas partizanų periodinis leidinys buvo 1944m. vasarą Aukštaitijoje leistas laikraštis "Laisvės kelias", kurį redagavo buvę Kęstučio ir LLA organizacijų nariai. Laikraštėlis išeidavo 2 kartus per mėnesį, buvo dauginamas rotaprintu ir platinamas Utenos, Zarasų ir Švenčionių apskrityse.

Tuo tarpu Dzūkijoje 1944m. periodinės pagrindinio spaudos dar nebuvo. Buvo platinami informacinio turinio lapeliai apie tarptautinę politinę padėtį ir įvairaus turinio atsišaukimai. Pirmieji laikraštėliai pasirodė 1945m.

Sovietinė-partinė spauda liejo melą ir prasimanymus apie laisvės kovotojus, siekdama juos apjuodinti ir sukompromituoti, todėl pagrindinio spaudą partizanai laikė esminiu ginklu prieš brukamus bolševikinės ideologijos nuodus. Pietų Lietuvos partizanų vadas A. Ramanauskas-Vanagas, atsimindamas 1945m., rašė: "Ypatingą dėmesį skyrėme partizaninei spaudai. Leidome "Laisvės varpą", spausdinome įvairaus turinio atsišaukimus. (...) Temos buvo aktualios, faktai neišpūsti, o žinios kad ir nedžiuginančios, bet teisingos. Dėl to partizanų spauda įgijo visišką gyventojų pasitikėjimą." Juozas Lukša-Daumantas "Partizanuose" rašė, kad anuomet gyventojai sovietinių laikraščių visai neskaitė, o gaudyte gaudė partizanų spaudą.

1945m. sustiprėjus partizanų organizacinėms struktūroms, partizanų laikraštėliai buvo leidžiami jau visoje Lietuvoje. Įvairių pavadinimų, skirtingais tiražais ir su pertraukomis laisvas žodis iš partizanų spaudos sklido iki pat ginkluoto pasipriešinimo pabaigos. Vieni leidiniai žuvus jų leidėjams,

kartais nestodavo eiti, bet vėl gimdavo nauji. Laikraščeliai buvo dvisavaitiniai arba mėnesiniai. Tiražai priklausė nuo turimų dauginimo priemonių. 1945m. Dzūkų rinktinės Kęstučio grupės mėnesinio laikraščelio "Už tėvų žemę" buvo išleista 12 numerių bendru 5000 egz. tiražu. 1946m šio laikraščelio straipsnyje "Mūsų spauda", apžvelgiant praeitus metus, rašoma, kad "kovoje prieš bolševizmą vienas tikriausių ginklų yra partizanų spauda. Ir didžiausio rusų siautėjimo dienomis mūsų spauda iš rankų į rankas ėjo pasiekdama ir tolimiausius Lietuvos kraštus (...). Tamsiausiomis mūsų tautai dienomis partizanų spauda surasdavo paguodos žodį raudonojo bestijos engiamam lietuviui. Kovoje susvyravusį padrašindavo. (...) Mums brangus kiekvienas lietuvis. Ypač gaila tų, kurie patikėjo nuodingai bolševikų propagandai (...) Suraskit būdų ir toliau suklaidintoms šeimoms mūsų spaudą įduoti. Žinome daug atsitikimų, kad, skaitydami partizaninę spaudą, daug nuklydusių lietuvių susiprato ir grįžo prie savo tautos, kad kartu su visais lietuviais vargą vargtų, bet laisvės dienos atėjus, kartu ir džiaugtis galėtų."

1950m. "Partizano" laikraštelyje redakcija platintojų ir skaitytojų prašo, kad spauda pasiektų ir tuos, kurie kolaboruoja.

Partizanai ne tik ginklu, bet ir per spaudą bandė paveikti savo priešus, rusų kareivius. Dainavos apygardos štabas 1947-1950m. leido laikraštėlį rusų kalba "Svobodnoje slovo", kuriame aiškino sovietinės propagandos absurdiškumą ir komunistinės ideologijos žalą. Šie laikraščeliai naktį būdavo išklijuojami Dzūkijos miestelių aikštėse ir kitose vietose, platinami Vilniuje bei Kaune.

Partizanų spaudos tematika

Kokios gi temos buvo nagrinėjamos pagrindinės partizanų spaudos puslapiuose?

Suvokimas, kad asmeninė auka yra Tėvynės atgimimo laidas, suteikė partizanų kūrybai, publicistikai filosofinį pobūdį. Praeitės, dabarties ir ateities sąsajos čia ėgavo visai realias formas: dabarties kova turėjo tapti jungtimi tarp Pilėnų, sukilėlių, savanorių žygių ir ateities kartoms skiriamos misijos. "Kada nušvis Lietuvai laisvė, lietuvių tauta mokės tinkamai įvertinti ir pagerbti žuvusius brolius. Kryžiai ir paminklai papuoš tas vietas, kur gulėjo išniekinti lavonai. Jie bus liudininkais ateinančioms kartoms, (...) kokia brangia kaina

TAS NE LIETUVIS KURS TĖVYNĖS BAILIA! KAIP IŠGAMA ISDUDE!

MOTINOS DĖKIOS PROGA RAISIAME TAU, KRČIANT LIETUVĖS MO-
TINĄ, SAVO GILIABUS IR HUGIRDIŠKUS PAGARBUS JAUČIUS, UŽ VILKUS TAVO
VANGUS, KARBŲ MEILĘ IR PASIEVYTIĄ, KURI TU DEL NUSĮ ESI PARODŽIUSI. UŽ
TAVO PARODYTĄ BIRŲ ATIDUODAME SAVO BIRŲ!

LIEITUVA MOTINĄ! TAV HUGIRDIŠKAI ISAUKEITI TIKRUS TĖVYNĖS SUBER
IR DUBRAS, STANDIMINAIŠ LIETUVIŲ LAISVĖS KOVOJE DUODANČIAI SAVO PASIAUKO-
JIMO PAVYZDĮ, ESAME DEKINGI, NES TAVO IDIRGAS IDRALAS - BŲTI TĖVYNĖI LIE-
ITUVAI ISTIKIMAI IR AUKOTIS DEL JOS LAISVĖS - ŠVIRČIA MUMS PRIEŠ AKIS KAIP
TAV ŠVIRSIŲ ŽYGIŲ ŽALIOS KILIAS. KŲJE SU OKUPANTAS DUODA STIRIŲ JŲGŲ
IR VERA Į GALVING PIRGAL - LAISVĖS ATKOVJIMĄ!

MOTINAI TĖVYNĖI LIEITUVAI HIRŠIAME SAVO KARČIANTISIA MŲ-
LIS, IR UŽ JOS KŲJIAIS IR OKUPANTAS PIRKIMAS, HIRŠIAME HIRČIANTISIA MŲ-
LIS, SAVO MŲGINŲ VARDU, PIRŠIAME SAUPOHISIMUS OKUPANTAS ATKERVITI
TAIPGAL HIRŠIANTISIA SAVO PURVINŲ BATŲ IKI LIETUVON!

ATKOVJUS TĖVYNĖI LAISVĖ, GRČIŠIAME SAVO MOTINOS LAISVĖ IR RABU
CIVILINĄ!

MAMYTĖI

Kodėl gi, Mamytė, Tau vaidas nuliudo?
Kodėl bėga bėga plaukis pamatė?
Ar gaila, kad Lietuvą priešai užplūdo,
Ir apaudžia tautiešius visu žiaummu?

Pažvalki, Mamytė, 1 ordvį ankštybę,
Jei ašaros veržias iš tavo akių,
Matysi Marijos tų vaido gražybę,
Ir kiek iš ten plaukia vilties spindulių.

Mamytė gi mano, kaip pirma, nuligdas;
Jei ašaros veržias kasdien iš akių,
Jei gaila, kad Lietuvą priešai užplūdo,
Jei gaila narsinių Tėvynės sūnų.

Jei gaila trispalvės ir baltos vyšio,
Jei gaila skambiančių lietuvių dainų,
Jei gaila sūnų ir dienų vakarykščių,
Jei gaila gintinės ir savo namų...

Brangioji Mamytė, Tau parlaupį vienu
norėšiau sukurti iš savo širdies,
Kaip šviesiame žiemet mes Rutimov žiemę,
Dėja, pamiklauski eštrinės žvaigždės...

LAURAS

buvo atkovota Lietuvos nepriklausomybė¹ -"

Pats gyvenimas diktavo temų įvairovę partizanų spaudoje. Kiekviename laikraštėlyje galime rasti pasaulio politikos, padėties krašte apžvalgas. Ypač svarbią vietą užėmė tautinių ir katalikiškų švenčių minėjimas. Tam buvo skiriami redakciniai straipsniai, pabrėžiant jų svarbą. Galima tik spėti, kas rašė svarbesnius, įdomiausius straipsnius — jie pasirašyti slapyvardžiais ar visai be parašų. Žinome, kad stiprų intelektualinį potencialą turėjo Aukštaitijos (B.Krivickas, M.Indriliūnas), Dzūkijos (A.Ramanauskas, L.Baliukevičius, J.Krikščiūnas), Žemaitijos (P.Bartkus, J.Šibaila, A. ir B.Liesiai, V.Šniuolis) partizanų štabai. Dabarties pragmatikai gali priekaištauti pagrindžio laikraščių leidėjams. Tačiau jie darė, ką galėjo, tuo tarpu tie, kurie galėjo padaryti geriau, tylėjo. Čia iškyla pokario intelektualų, inteligentijos problema. Tai jie savo dalyvavimu galėjo padėti savamoksliams žurnalistams ir leidėjams, praturtinti pagrindžio spaudą. Deja, tik nedaugelis jų nugalėjo savisaugos instinktą ir ėjo su kryžiuojama Tėvyne. Atsiribodami abejingumu ar demagogiška kritika, jie savo elgesiu reiškė prisitaikymą ir pritarimą prievartai

1949m. laikraštėlyje "Malda girioje" buvo rašoma: "Sakote, sąjūdis daro klaidų, - bepigiu neklysti nieko neveikiant. Pagaliau nieko nuostabaus, kad kovą vedantieji paprasti kaimo berneliai padaro klaidų. Jeigu matote, kad klystame, atekite ir parodykite, kaip elgtis. Juk jūs tautos mokytojai ir vadovais dėjotės²."

Taigi grįžtame prie to, kad ne stiliaus ar kitokios klaidos čia svarbiausia — iš pageltusių ir trapių lapelių galime pajusti į pagrindį išstumtos, bet nugalėtos Lietuvos pulsą.

Nemaža vietos partizanų laikraščiuose skirta aktualijoms: sovietinių rinkimų, kolchozų kūrimo įvertinimui. Tai buvo akivaizdžiausios sovietizacijos apraiškos, laužančios pačią Lietuvos valstybės sampratą, todėl reikalaujančios griežčiausio atkirčio. J.Vitkus-Kazimieraitis, pirmasis Dzūkijos partizanų vadas, absoliučiai tiksliai argumentavo rinkimų boikoto esmę: "(...) Boikotas būtinas todėl, kad: 1) lietuvių tauta laisva valia nesutiko ir nesutiks būti Sovietų Sąjungos dalimi, 2) Lietuvos įsijungimas į Sovietų Sąjungą teisiškai nė vienos valstybės nėra pripažintas ir todėl bolševikinė valdžia yra okupacinė³."

Absurdas, prievarta diegiamas kolchozų pavidalu, taip pat susilaukė atgarsio pagrindžio spaudos puslapiuose. Buvo aišku, kad "(...) Kolektyvinis ūkis diktatoriškai valdomame krašte yra be galo patogus. Jis yra priemonė

Nr. 2

VYČIŲ SAJUNGOS ORGANAS

1952. XI. 10.

LAPKRIČIO 23-SIOS — MŪSŲ KARIUOMENĖS 34-ŲJŲ ĮKŪRIMO METINIŲ PROGA SVEIKINAME LAISVĖS KOVOTOJUS PARTIZANUS, VEDANCIUS SUNKIĄ KOVĄ PRIEŠ MŪSŲ TĖVYNĖS PAVERGĖJUS, IR LINKIME IŠVERMĖS IR PASIRYŽIMO KOVOJE DEL LAISVOS BEI NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS ATSTATYMO IR JOS ŠVIJEŠNĖS ATEITIES UŽTIKRINIMO.

VŠ CENTRO VALDYBA

M I Š K I N I S

Vyčių Sąjunga ir Jos Santykiai Su LLKS

Vyčių Sąjunga! Kas per nauja organizacija? Koks jos tikslas? Iš kur kilo? Nejaugi įvyko skilimas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdyje (LLKS)? Tai klausimai, kurie kils kiekvienam lietuviui, susidūrus pirmą kartą su tuo pavadinimu, o ypač atidžiai sekančiam lietuviškojo pagrindžio vystymosi ir kovos eiga. Norint tiksliai ir aiškiai atsekioti šiuos klausimus, pirmiausia turime nors trumpai pasekti pagrindžio vystymąsi ir jo tikslus antrosios bolševikinės okupacijos metu.

1944 m. vasarą vokiečių okupacijos metu nepaprastai išaugusi, deja, dėl partinių rietenų ir įvairių intrigų nepajėgusi sudaryti vieningą vyriausią vadovybę, pagrindį, vedusi pasyvią pasipriešinimą prieš nacistinius okupantus ir organizavusi tautą įvairių organizacijų rūmuose lemtamai išsilaisvinimo kovai, ištiko skaudus smūgis, nes dauguma jo vadų-organizatorių, nesulaikomi priartėjus prie Lietuvos amerikiečių atgaivintai ir viskuo aprūpintai bolševikų lavinai, paspruko į Vakarus. Tačiau įaudrinta tauta, nors ir palikusi be vadų, be vieningos organizacijos, be vieningo veikimo plano, nepalūžo, bolševikams antrą kartą okupavus kraštą, ir, tikėdamasi greito susikėlimo tarp Vakarų demokratijos ir bolševikų, nugalėjus nacistinę Vokietiją,

palaidai ūkininkų masei suimti į geležinį kumštį, kad tarybinė diktatūra būtų labiau sustiprinta medžiagiškai ir moraliai⁴." Tokiu būdu iš laisvų Lietuvos ūkininkų buvo kuriama pilka ir paklusni, degtine ir propaganda nuskalauta masė, kuriai šventa tik tai, kas ant stalo.

Tą suprato ir tam stengėsi užkirsti kelią pogrindžio spaudos leidėjai.

Laikraščeliuose buvo pasakojami linksmi, anekdotiniai kolchozų kūrimo atvejai Pavyzdžiui, "Laisvės varpe" aprašomas gal būtas, o gal sugalvotas vaizdelis, kai po A.Sniečkaus direktyvos, kad kiekvienas kolchozas privalo turėti ne mažesnę, nei 40-50 avilių bityną, Jurgiškių kolchozas anksčiau buvusį bityną "sutarybino": "buržuazines bites" išdusino, o aviliuose apgyvendino šunis. Dabar šios tarybinės bitės laukia vasaros, kad kasdien po avilį medaus prineštų⁵." Taigi į absurda buvo atsakoma absurdu.

Dienos aktualijų nagrinėjimas partizanų spaudos puslapiuose vedė į platesnius ir gilesnius apibendrinimus, t.y. būties problemų apmąstymą, kovos tikslų ir būdų analizę.

Patriotizmas mirties akivaizdoje įgauna kaip niekad aiškų turinį — nėra ir negali būti nieko svarbiau už gyvybinius tautos interesus, už tą vienintelę žemę. Dar 1944m. Lietuvos Laisvės Armijos įkūrėjas ir organizatorius Kazys Veverskis rašė: "Mes kovojame ir pasiryžę pralieti kraują ne vardan siauros, abstrakčios laisvės, bet vardan siekių, apibrėžtų mūsų programoje, realizavimo. Mūsų kova turi būti verta nepriklausomo gyvenimo, o nepriklausomas gyvenimas — vertas tos kovos..."

Dabar dažnai kartojamas teiginys, kad Lietuvos partizanai grindė savo kovą tikėjimu, jog Vakarai artimiausiu metu padės atstatyti teisėtą Lietuvos valstybės statusą. Be jokios abejonės, tokių vilčių buvo, tačiau ne tai apsprendė kovos esmę. Visiškai realų situacijos vertinimą randame Dzūkijos patizanų laikraštėlyje "Laisvės varpas": (...) Yra kvaila save raminti įvairiomis datomis ir gandais, kuriems neišsipildžius, ateina labiau už viską mums pavojingas nusiminimas ir neviltis. Visų pirma reikia atsiminti kad okupantas, sąmoningai skleidamas gandus, siekia panaikinti asmeninį susidomėjimą lietuvių tautos vedama kova⁶_"

Tiek svarbiausiuose partizanų dokumentuose, tiek spaudos puslapiuose apibrėžiamas ginkluotos kovos tikslas: "(...) atstatyti nepriklausomą, demokratinę Lietuvą ir sudaryti tautai sąlygas laisvai apsispręsti o jos ateities gyvenimo gaires turi nubrėžti tautos daugumos paramą turintieji ar įgausiantieji politiniai ar kt. sąjūdžiai⁷."

Be jokios abejonės, kalbėdami apie laisvą tautos apsisprendimą ir demokratiją, partizanai visiškai atmetė komunistinių (ar postkomunistinių) jėgų dalyvavimą nepriklausomos Lietuvos politiniame gyvenime. "Prie Rymančio Rūpintojėlio" (Nr.6, P.15) rašoma: "(...) Lietuvoje pilnumoje apie žmogaus demokratines teises bus galima kalbėti, kai iš gyvenimo išnyks šių teisių laužytojas-komunizmas."

Kova už tautos dvasią, tradicinių vertybių išsaugojimą tapo viena iš priemonių pagrindiniam tikslui pasiekti "Sunku tikėti, kad šiandieninis skausmas tautoj nepaliktų žaizdų. Dar sunkiau tikėti tuo, kad su komunizmu bendravęs žmogus paliktų nesužalotas. O juk praeis šis skausmas. Gyvensim ir vėl dienas, kai už gražų gyvenimą lietuvis garbins praeitį savo..."

Be kita ko, pagrindinėje spaudoje gana aiškiai kalbama apie politinį Lietuvos sutvarkymą. Turėdami karčią patirtį iš tarpukario Lietuvos partijų gyvenimo, partizanai iš principo pasisakė prieš jas. Pirmiausia jie neigė bet kokių partijų poveikį savo kovai "(...) Kas klausia partizanų partijos vardo, tie geriau teikiausia žmonių gyvenimo kelio - jo partija vadinasi Lietuva⁸."

Žinoma, laisvės kovotojai jautė nuoskaudą. Juk didelė dalis vadų, aktyviai besireiškusių tarpukario Lietuvos gyvenime, 1944m. pasitraukė į Vakarus. Turint mintį šį faktą, darosi suprantamas toks kategoriškas požiūris.

Krašte likusių inteligentų pozicija, vadų emigracija-tikriausiai šie faktoriai labiau, nei kas kita, lėmė, kad kovojantieji partizanai pasijuto likę vieni.

Vertindami praeitį ir svarstydami apie ateities Lietuvą, partizanai kūrė galimus valdžios modelius. 1949m "Prie Rymančio Rūpintojėlio" (Nr.3. P.9) rašė: "(...) Valdžios atžvilgiu partizanas demokratas. Jis tautą atstovauja jos skausmo metu. Jei kalbėti apie Lietuvos valdžią po bolševikmečio, tai jai pasireikšti bus šios galimybės: galimam mūsų okupantui respektuojant lietuvių gyvenimo teisę dėl nepriklausomo tautos gyvenimo apsisprendimo, lietuviškas sąjūdis reikšis ne miške ir ne požemyje, bet viešame tautos gyvenime. Ar tas sąjūdis vadinsis LLKS, parodys to laiko sąlygos. Tik kad aktyviai savo veikla jame galėtų reikštis LLKS siela - partizanai ir ypač jų vadovybė, tenka rimtai paabejoti Tuo atveju tautos auka, per LLKS sudėta ant laisvės aukuro, bus naujam sąjūdžiui jėgos šaltiniu, kurio vardu tauta į nepriklausomą gyvenimą keliaus. Tas sąjūdis bus ir to laiko Lietuvos valdžia."

Savo misiją Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis baigs, kai Lietuva taps de facto ir de jure laisva. Visi laisvės kovotojai taps demokratinės Lietuvos respublikos piliečiais ir laikysis jos įstatymų. Žinoma, LLKS turėtų reikštis

tautos gyvenime, kol liks nors vienas jo narys.

Pažymėtina tai, kad niekur nekalbama apie kovos už laisvę pabaigą ar galimą pralaimėjimą. Iš esmės partizaninis karas negali pralaimėti — gali būti fiziškai sunaikinti žmonės, gali keistis kovos forma, tačiau išlieka idėjos. Kapituliacijos akto kovojanti Lietuva nepasirašė niekad.

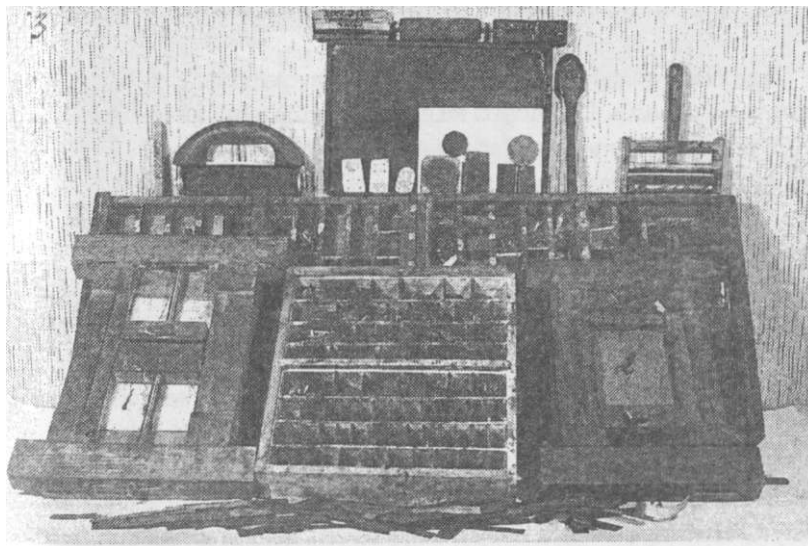
Leidybos technologija

Kad pasiektų savo skaitytoją, partizanų laikraščiai turėjo nueiti ilgą ir sunkų kelią. Jie buvo dauginami turimomis priemonėmis:

- 1) rašomąja mašinėle;
- 2) rotatoriais;
- 3) šapirografais;
- 4) tipografiniu būdu.

Neturint šių priemonių, laikraščiai buvo perrašinėjami tiesiog rašomąja mašinėle. Toks darbas buvo sunkus ir neefektyvus — partizanai sugebėdavo išleisti tik iki šimto egzempliorių.

Rotatoriumi buvo galima atspausti keletą tūkstančių ir daugiau egzem-

Jūros srities partizanų spaustuvė

pliorių. Rotatorius partizanai pasigamindavo patys. Paprasčiausias tinklelinis rotatorius miško sąlygomis buvo didelis turtas. Didžiausia pagrindžio periodinės spaudos dalis buvo dauginama šiuo būdu. Žinoma, dėl prastų dažų raidės blogai atsispausdavo arba liedavosi, be to, popierius buvo prastos rūšies, kartais net vyniojamasis. Yra išlikęs įdomus tarp partizanų platintas dokumentas "Nurodymai pagrindžio spaudai dauginti tinkamai priemonei — rotatoriui pagaminti ir naudoti". Šios brošiūros įžangėlėje partizanams nurodoma dalintis tarpusvyje leidybos patirtimi. Prie praktiškų patarimų pridami rotatoriaus detalių brėžiniai.

Šapirografai taip pat būdavo dažnai naudojami spaudos leidimui ir turėjo panašius privalumus ir defektus, kaip rotatoriai.

Tipografiniu šriftu spausdintos pagrindžio spaudos nebuvo daug, nes įsigyti spaustuvinių šriftų buvo sunku.

Tik nuo 1950m. Vakarų srities Kęstučio ir Prisikėlimo apygardos pradėjo leisti savo spaudą iškilioju tipografiniu būdu. Nors spausdinimo staklės buvo gana primitivios, tačiau spaudos kokybė žymiai pagerėjo, sumažėjo laiko sąnaudos ir padidėjo laikraščių tiražai.

Leidimo ir platinimo sunkumai

Pagrindžio spaudos leidimo sunkumai ir pavojai visos Lietuvos partizanams buvo panašūs. Didžiausios kliūtys pagrindžio spaudai leisti buvo:

- 1) priemonių ir medžiagų spaudai dauginti trūkumas;
- 2) intelektualų pajėgų stoka;
- 3) leidybai tinkamų vietų trūkumas (laikraščiai buvo leidžiami nepritaikytose vietose — ankštuose bunkeriuose, miškuose ir pan.).

Dainavos partizanų apygardos štabo spaudos ir informacijos skyriaus viršininkas LBaliukevičius-Dzūkas, prislėgtas nesiliaujančių spaudos leidimo sunkumų, 1948m. rudenį rašė: "(...) sugedus radijo aparatui ar norint gauti bent kilogramą popieriaus, reikia dar pagalvoti kaip visa tai sutvarkyti. Trūksta mažiausio dalykėlio, ir darbas stovi. Štai kad ir dabar: neturim bunkerio, o jį įrengti tokį, kad tiktų mūsų darbui, yra sunku. Bet kad tai suktųsi tik apie bunkerio įrengimą! Nėra žmonių, nėra inteligentų, o ir tie patys, kurie likę, palengva retėja. Naujų surasti žuvusių vieton sunku. Mūsų apygardoje žuvusių jau apie 1000..." 1949m. sausio mėn. jo dienoraštyje —

kitas įrašas: "Vasario 16-osios proga žadėjom bent 4 lapų "Laisvės vargą" išleisti, bet, atrodo, išleisim tik vieno lapo, nes nėra popieriaus. Kaip užkerėta: turim tušo, matricų - neturim popieriaus, turim popieriaus - neturim tušo ar matricų."

Dažnai būdavo, kad netikėtai priešui užpuolus partizanų stovyklą ar aptikus partizanų štabo slėptuvę, per didelį vargą įsigytos spaudos priemonės patekdavo į priešo rankas, ir vėl tekdavo viską pradėti nuo nulio.

1944-1952m. į MVD — MGB nagus karinių-čekistinių operacijų metu pateko 577 rašomosios mašinėlės ir spaudos dauginimo aparatai 1952-1953m. MGB atiteko 57 dauginimo aparatai, iš jų:

- 2 savo darbo spausdinimo staklės,
- 3 rotatoriai,
- 2 šapirografai,
- 50 rašomųjų mašinėlių.

Šie metai ginkluoto pagrindžio spaudos leidėjams, kaip ir visam Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžiui, buvo lemtingi 1952m. rugsėjo mėnesį žuvo Rytų Lietuvos srities visuomeninės dalies viršininkas B.Krivickas, priešas sunaikino srities laikraščio "Aukštaičių kova" spaustuvę. 1952m. spalio 1d. MGB

Partizanų leidiniai, paimti Jūros srities bunkeryje

pasisekė aptikti ir sunaikinti Prisikėlimo apygardos štabą ir apygardos laikraščio "Prisikėlimo ugnis" spaustuve. Žuvo leidinio redaktorius ir apygardos vadas Juozas Paliūnas-Rytas. 1953m. sausio 17d. priešas užpuolė Vakarų srities štabą, kartu sunaikino Kęstučio apygardos tipografiją. Žuvo srities vadas, kelių leidinių redaktorius Antanas Bakšys-Germantas. 1953m. vasario 3d. Prienų šile kartu su Nemuno srities štabu priešas sunaikino PLP organo "Partizanas" spaustuve. Žuvo ir Nemuno srities vadas, laikraščio redaktorius bei leidėjas Sergijus Staniškis-Viltis. 1953m. rugpjūčio 27d. Varnių rajone priešas sunaikino Žemaičių apygardos štabą. Žuvo apygardos vadas Vladas Montvydas-Etmonas su štabo nariais, kurių tarpe buvo laikraščio "Laisvės balsas" redaktorė Irena Petkutė-Rima, ir buvo sunaikinta štabo slėptuvėje įrengta tipografija.

Negalima užmiršti ir kitų dėl laisvės žodžio pasiaukojusių žmonių.

Partizanų ryšininkai ir rėmėjai, rizikuodami savo laisve ir gyvybe, stengėsi aprūpinti partizanus spaudos leidybai reikalingomis priemonėmis. Ypač stengėsi gauti tipografinio šrifto, nes su juo buvo galima spaudos tiražuoti daugiau ir kokybiškiau. Todėl partizanai per ryšininkus kreipdavosi į patikimesnius spaustuvėse dirbančius žmones arba stengdavosi ten įdarbinti saviškius. Tačiau represiniai organai į spaustuves kreipė ypatingą dėmesį — 1946-1951m. MGB suėmė 29 valstybinių leidyklų ir spaustuvių darbuotojus, kaltinamus pagrindžio spaudos rėmimu. Dabar dar neįmanoma suskaičiuoti, kiek Lietuvos gyventojų buvo nuteista 5 ar 10 metų laisvės atėmimo už tai, kad parūpino partizanams popieriaus ar rašomąją mašinėlę.

Daug žmonių buvo nuteista už pagrindžio spaudos platinimą. Šį rizikingą darbą daugiausia atlikdavo jaunimas — gimnazistai, studentai Daugeliui jų už tai teko atsėdėti lageriuose. Vien tik 1947m. už antisovietinės spaudos leidimą ir platinimą represiniai organai suėmė 640 žmonių. Pas žmogų rastas laikraštėlis ar atsišaukimas čekistams buvo svarbus įkaltis ir pagrindas apkaltinti ryšiais su "banditais" bei sukurpti bylą. Gyventojai slėpė šiuos laikraštėlius nuošaliausiose vietose, todėl vėliau kažkas taikliai pavadino partizanų spaudą palėpių spauda.

Intelektualių pajėgų trūkumas buvo viena didžiųjų partizanų spaudos problemų. Spaudai leisti reikėjo žmonių su aukštuoju išsilavinimu, tačiau jau 1947m. pabaigoje Dainavos apygardoje tokių žmonių trūko. Pasak A.Ramanausko-Vanago, inteligentai daugiausia užėmė kovų sąjūdžio vadovų postus. Jie turėjo nepaprastai daug darbo, jų pečius slėgė ir spaudos leidimo

našta, o priešų smūgiai pirmiausia būdavo nukreipiami į vadavietes, todėl vadai dažnai žūdavo. Į jų vietą reikėjo paskirti naujus, o jų nuolat mažėjo.

Pavyzdžiui, 1947m. vasarą Dainavos apygardos Merkio rinktinės partizanų vadovybė nusprendė prie štabo įkurti atskirą skyrių — visuomeninę dalį, kuri leistų spaudą visuomenei Deja, vos tik įrengta slėptuvė spaustuvei buvo priešo aptikta ir sunaikinta, o vadovauti šiam darbui paskirtas atsargos karininkas Petrūnas-Viktoras netrukus žuvo. Tokia buvo Lietuvos partizanų gyvenimo kasdienybė.

Norėdama užpildyti intelektualių pajėgų spragas, partizanų vadovybė stengėsi į spaudos leidimą įtraukti legaliai gyvenančius inteligentus. Prie partizanų spaudos leidimo daug prisidėjo kaimo mokytojai, studentai, vyresnių klasių gimnazistai, siuntę į mišką savo straipsnius ir eilėraščius. Buvo ir keletas išsilęsių kultūros žmonių, nuteistų 25 metams už bendradarbiavimą partizanų spaudoje, kaip poetas A.Miškinis, dramaturgas V.Adomėnas. Deja, tokių buvo tik keli Dauguma rašinių laisvojoje pagrindžio spaudoje priklausė patiems partizanams. Tai buvo jų mintys apie kovos prasmę ir mirties neišvengiamybę, eilėraščiai žuvusiems kovos draugams, partizanų žygių prisiminimai.

Iki 1949m. visų stambesnių Lietuvos partizanų junginių štabuose veikė spaudos ir agitacijos (kai kur - informacijos) skyriai, kurie rūpinosi spaudos leidyba. 1949m. vasario mėnesį tarp Baisogalos ir Radviliškio įvyko visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas, kuriame buvo susivienyta į Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdį (LLKS). Pagal patvirtintą statutą leidybinį darbą turėjo dirbti LLKS visuomeninė dalis. Jos viršininku suvažiavime išrinktas Rytų Lietuvos srities atstovas Juozas Šibaila-Merainis, buvęs mokytojas. Prezidiumas jam patikėjo leisti LLKS laikraštį "Prie Rymančio Rūpintojėlio". Laikraštėlis buvo skirtas partizanams ir visiems Lietuvos gyventojams. Kiek vėliau, 1950m, buvo pradėtas spausdinti "Tarybos biuletenis", skirtas tarnybiniam partizanų vadovybės naudojimui (jo pasirodė tik keli numeriai). Visuomeninė dalis buvo įsteigta visuose partizanų apygardų štabuose. Ji turėjo būti sudaryta iš 3 asmenų. Smulkesniuose organizaciniuose vienetuose — būriuose, skyriuose, grandyse — turėjo būti paskirtas visuomenininkas, kuris privalėjo rūpintis medžiagos spaudai rinkimu ir spaudos platinimu savo veikimo teritorijoje. Tokiu būdu buvo siekiama nustatyti glaudesnius ryšius su gyventojais, pagerinti spaudos leidybą ir kiekybės, ir kokybės prasme.

Apygardų visuomeninės dalies viršininkai turėdavo atsiskaityti

O, skambink per amžius vakars Lietuvai,
Kad laisvės neverlas, kas negina jos!

L A I S V Ē S V A R P A S

LLKS KĒSTUČIO Apygardos ORGANAS

Nr. 3 (172) 1952 m. gegužės mėn. 25 d.

K O V A D Ē L L A I S V Ē S I S I S I Ū B U O J A

Keltas iš praeities klaidų

1944 m. bolševikams antrą kartą užplūdus Lietuvą, dauguma tikėjo, kad okupacija truks tik tol, ligi bus sutriuškintas Hitleris. Atlanto Charta (1941) buvo pažadėjusi „atstatyti suverenines teises ir savivaldas tų, kuriems jos buvo priverčiai atimtose“. Kas buvo sovietinę okupaciją paragavę, tie netikėjo, kad bolševikai patys pasitrauktų iš jų okupuotų kraštų. Bet tikėjo, kad Amerika ir Britanija sutarė priemonių jiems pašalinti. Įvyko priešingai: Stalinui buvo prireikę daugelis naujų kraštų.

Kodėl Vakarai Sovietams darė nuolaidas? Dalis priežasčių nušviečiama Čerčilio atsiminimuose. Esą prezidento Rooseveltio įtakingiausias patarėjas Hoppkins įkalbėjęs prezidentui rūpintis tik Vokietijos nugalėjimu, o visus kitus reikalus atidėti į šalį. Dėl to Rooseveltas beąlygiškai rėmęs sovietus ir už nuopelnus kare sutikęs su jų didžiuliais reikalavimais Teherano ir Jaltos konferencijose. Ta pati likme nuvėlia jau karą baigus Potsdame. Antrą, prezidentas Rooseveltas ir kiti žinojo, kad bolševikų reikalavimai priešingi Atlanto Chartai. Tačiau jie tikėjo, kad Chartos principai galės būti įvykdyti palaipsniui, bolševikams suartėjant su Vakarais ir pasiduodant Vakarų dvasiai. O tuo tarpu reikia pakęsti jų reikalavimus. Dėl to ir Amerikos lietuvių atstovams Rooseveltas pareiškė (1940): „Lietuva nepriklausomybės neuostojo, tik toji nepriklausomybė laikinai atidėta“. Trečia, Stalinas mokėjo vikriai apsimesti esąs demokratas ir vykdamas žmonių valią. Jaltos konferencijoje (1944), paklaustas dėl Baltijos valstybių ateities, Stalinas pareiškė: prieš ją sprendžiant, būtina ištirti pačių gyventojų valią. Tada Vakarai nesuprato, ką reiškia bolševikams

aukštesniesiems vadams. Taigi nuo 1949m. partizanų vadovybė spaudai skyrė ypatingą dėmesį, tačiau padėtis iš esmės nepasikeitė — sunkumai ir problemos liko tos pačios. Dainavos apygardos visuomeninės dalies viršininkas L.Baliukevičius-Dzūkas pranešime PL srities vadovybei rašė "Partizaną" buvo numatyta leisti kas mėnesį, bet ne visada pasisekė dėl priešo veiksmų įvykdyti 1949m. išėjo 4 numeriai Dainavos partizanai 1949m. patyrė du visiškus vadaviečių su visom spausdinimo priemonėm sunaikinimus — kovo 7 ir rugsėjo 23 dienomis (...). Kazimieraičio rinktinė dėl skaudžių nuostolių 1949m. spaudos neišleido." Dainavos apygardos visuomeninėje dalyje dirbo vienas žmogus, minėto dokumento autorius.

Leidybos mastai

Iš viso yra žinoma virš 50 įvairiu laiku, skirtingais būdais ir tiražais visoje Lietuvoje leistų laikraštėlių. Aukštaitijoje leista apie 15 periodinių leidinių (nuo 1949m. Šiaurės Rytų srities organas buvo laikraštis "Aukštaičių kova", iki tol buvęs Vytauto apygardos laikraštis (redaktorius B.Krivickas); Žemaitijoje — apie 10 periodinių leidinių (Vakarų srities partizanų oficiozas buvo "Laisvės Varpas"); Pietų Lietuvoje (Dzūkijoje ir Suvalkijoje) - apie 13 periodinių leidinių (Pietų Lietuvos srities laisvės kovotojų spaudos organas buvo "Partizanas").

Sovietinio saugumo organai, žinodami partizanų spaudos įtaką gyventojams, sekė ir analizavo partizanų laikraščių publikacijas. Buvusiame MGB archyve yra 1951-1952m. Pietų Lietuvos partizanų publikuotų straipsnių santraukos. Čekistai bandė nuspėti naujas partizanų veiklos kryptis, nustatyti straipsnių autorius. Be to, sovietinio saugumo organai provokacijose prieš partizanus naudojo ir savo išleistus laikraščius, pristatomus kaip partizanų spaudą. Pavyzdžiui, 1946m., siekdami pakelti agento J.Markulio-Erelio autoritetą partizanų tarpe ir sustiprinti pasitikėjimą juo, MGB tipografiniu būdu pagamino laikraštuką "Kova". Per savo agentą Markulį čekistai platino jį Aukštaitijoje ir kitur. Jų sumanymu, šis laikraštis turėjo tapti aukščiausios partizanų valdžios spaudos organu, tačiau tokių planų įgyvendinti nepavyko, nes partizanai agentą iššifravo.

1952m. pavasarį, suėmus Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės vadą Putiną ir jį užverbavus, MGB rašomąja mašinėle išspausdino du Dain-

avos apygardos laikraščio "Laisvės Varpas" numerius ir Putino vardu nusiuntė Nemuno srities vadui S.Staniškiui-Vilčiai kaip įrodymą, kad Kazimieraičio rinktinės vadovybė dar nesunaikinta ir veikia. Straipsniai buvo parašyti nepriekaištingai, antisovietine dvasia, pavadinti "Į jaunimą", "Dvylikieji okupacijos metai", išspausdinti partizanų eilėraščiai ir pan.

Paskutinis partizanų periodinis leidinys išėjo 1957m. Tai buvo Prisikėlimo apygardos Juozapavičiaus tėvūnijos partizanų laikraštėlis "Partizanų šūvių aidas", iki 1956m. vadinęsis "Partizanų šūviams aidinti". Laikraštėlis buvo spausdinamas rašomąja mašinėle, iki 50 egz., platinamas Žagarės ir gretimuose rajonuose. Paskutiniai leidėjai ir daugumos straipsnių autoriai - grupės vadas Steponas Erstikis-Patašonas ir partizanas Kostas Liuberskis-Žvainys, buvęs lakūnas, paskutinis šio laikraštėlio redaktorius. 1958m. K.Liuberskis dingio iš MGB akiračio. MGB paskelbė visasajunginę jo paiešką. Belpreka tik spėlioti, kaip vėliau susiklostė jo likimas...

Iš pageltusių anų dienų puslapių į mus byloja kovojanti ir kenčianti Lietuva, per juos ji tarė savo valią ir reiškė savo lūkesčius. Tai yra pirmą kartą naujausios lietuvių tautos istorijos šaltiniai, atskleidžiantys dingimą ir tragišką mūsų tautos kovos vaizdą.

Čekistų trofėjai, paimti iš sunaikintų partizanų

Aukštaitijos partizanų periodinė spauda

Eil. Nr.	Leidinio pavadinimas	Leidėjas	Leidimo metai	Leidimo ir platinimo vieta	Dauginimo būdai	Tiražas	Išleistų numerių skaičius	Redaktoriai	
1.	2	3.	4.	5.	6.	7.		9.	8.
1.	"Aukštaičių kova"	Vytauto apygardos štabas	1945-1952	Utenos, Švenčionių, Zarasų, Rokiškio, Panevėžio apskr.	Rotatoriumi, šapirografu	200	-	P.Ivonis-Sokas, V.Pakštas-Vaidotas, B.Kazickas-Saulius, B.Krivickas-Vilnius	
2	"Laisvės šauklys"	Vytauto ap. rinktinės štabas	Liūto 1946-1950	Utenos apskr.	Rotatoriumi, rašomąja mašinėle	500	-	V.Grigaliūnas-Sakalas, B.Kazickas-Saulius	
3.	"Rytų Lietuva"	Vytauto ap. rinktinės štabas	Tigro 1947-03-1949	Švenčionių apskr.	Rašomąja mašinėle	-	-	L.Basys-Pavasaris, Švyturys	
	"Sutemų keleivis" ⁴	Vytauto ap. rinktinės štabas	Lokio 1947-1949	Zarasų, Švenčionių apskr.		-	"="	P.Račinskas-Žaibas	
5.	"Partizanas"	Gedimino LPS rinktinės štabas	1945	Utenos apskr.	Rotatoriumi, rašomąja mašinėle	-	-	J.Mierkis-Siuštuvus, B.Kazickas-Saulius	

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
6.	"Partizanų kova"	Algimanto ap. štabas	1947-1951	Rokiškio, Utenos, Panevėžio apskr.				J.Urbonas-Lakštutis, J.Deksnyš-Ramunis, Jonas Kemeklis-Tauras, Juozas Kemeklis-Rokas
7.	"Pragiedruliai"	Algimanto ap. Šarūno rinktinės štabas	1947-1948	Rokiškio, Utenos apskr.	Rašomąja mašinėle			J.Urbonas-Lakštutis
		LLKS Vyčio ap. štabas	1949-1953	Panevėžio, Kėdainių, Biržų apskr.	Rotatoriumi			K.Tvaska-Rugelis, A.Smetona-Žygau-das, B.Tarutytė-Ber-niukas
9.	"Žodis iš miško"	3-iosios Šiaurės LLA ap. štabas	1945-1946	Panevėžio, Biržų apskr.	Rašomąja mašinėle			V.Jazokas-Petraitis, R.Surgautas-Paka-ruoklis
10.	"Pogrindžio žodis"	LLA Šarūno rinkt štabas	1945 pabaiga	Utenos apskr.	"			V.Pakštas-Vaidotas, V.Mikulėnas-Liepa
11.	"Laisvės keliais"	LAF Utenos apskr. Kęstučio org. štabas	1943-1945		"	"	"	B.Stasiūnas, G.Pus-lis, S.Žibėnas, B.Ka-

L	2	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
12	"Bočių keliais"	LLA Dariaus ir Girėno ap. štabas	1947-1949	Biržų apskr.				A.Baltrėnas-Anupras, V.Aukštikalnis-Klierikas, P.Zubauskas-Zigmantas
13.	"Laisvės keliu"	Didžiosios Kovos ap. štabas	1945 02-03	Trakų, Ukmergės apskr.	Rašomąja mašinėle	20-30	3	J.Markulis-Vaiduoklis, VMarcinauskas-Pluta, S.Misiūnas-Sėnis
14.	"Už Laisvę"	Šiaurės LLA Pogrindinė org.	1947	Panevėžio, Biržų apskr.	Rotatoriumi	100	3	J.Čeponis-Vaidutis, P.Kiznys, K.Kazėnas, V.Jasėnas
15.	"Tėvynei šaukiant"	Didžiosios Kovos ap. štabas, B rinkt štabas	1946-1949	Ukmergės apskr.	Rašomąja mašinėle			A.Lėščius-Šalteškėnis, J.Jūras-Žilvinys, S.Satke viči us-Gi n t-vytis
16.	"Laisvės kova"	Lietuvos Rytų sr. štabas	1950-1952 09	Visoje Aukštaitijoje	Šapirografu, rotatoriumi	200		B.Krivickas-Vilnius
17.	"Laisva tiesa"	"	1952 09		Rašomąja mašinėle	30		
18.	"Nepriklausoma Lietuva"	Didžiosios Kovos ap. štabas	1945	Trakų, Ukmergės apskr.	Rašomąja mašinėle		4	E.Svilas-Slyva

Žemaitijos partizanų periodinė spauda

Ej. Nr.	Leidinio pavadinimas	Leidėjas	Leidimo metai	Leidimo ir platinimo vieta	Dauginimo būdai	Tiražas	Išleistų numerių skaičius	Redaktoriai
1.		2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1	"Prie Rymančio Rūpintojėlio"	LLKS Vyr. Vadovybė	1949 03-1952	Dauginama Radviliškio apskr., platinama visoje Lietuvoje	Rotatoriumi, tipografiniu būdu	200-1000	7	J.Šibaila-Merainis
Z	"Į kovą"	"	1953 01	"-	Tipografiniu būdu	500		A.Bakšys-Klajūnas, Germantas
3.	"LLKS tarybos biuletenis"	LLKS taryba	1	"-	Tipografiniu būdu, rotatoriumi, rašomąja mašinėle	200	2	J.Žemaitis-Vytautas
4.	"Laisvės varpas"	Kęstučio ap.	1946 pavasaris-1953 01	Šiaulių, Kėdainių, Raseinių, Tauragės, Jurbarko, Mažeikių, Klaipėdos, Joniškio apskr.	Rotatoriumi, tipografiniu būdu	50-1500	173	J.Mocius-Šviedrys, P.Paulaitis-Aidas, A.Bakšys-Klajūnas, Germantas

L	2	3.	4.	5.	6.	7.	8.	g
5.	"Vyčių keliu"	"	1953 01	.	Tipografiniu būdu	1000-5000	1	A.Bakšys-Klajūnas, Germantas
6.	"Ugnis"		1946-		Rašomąja mašinėle	50-100	.	
7.	"Prisikėlimo ugnis"	Prisikėlimo ap.	1948 06 - 1952 10	Kėdainių, Šiaulių apskr.	Rotatoriumi, tipografiniu būdu	300-4000	apie 25	V.Šniuolis-Svajūnas, J.Paliūnas-Rytas
	"Biuletenis" ^{8.}		.	.	Litografiniu būdu	50	.	.
9.	"Partizanų šūviams aidint", "Partizanų šūvių aidas"	Voverės rinkt Juozapavičiaus tėvūnija	1955-1956 1956-1957	Šiaulių apskr. -		25-50	21 2	K.Liuberskis-Žvainys
10.	"Laisvės balsas"	Žemaičių ap.	1945-1952	Klaipėdos, Telšių, Mažeikių apskr.	Rotatoriumi, rašomąja mašinėle	1000	156	I.Petkutė-Rima
	"Malda girioje" ^{11.}		1951-1952	-"	-"- Rotatoriumi	500	11	V.Montvydas-Žemaitis, M.Alūzaitė

1.	2. 3.	4.	5.	6.	7.	
"Kovojantis lietuvis"	12. -"-	1952		-"	..	7 -"-
13. "Sutemų keleivis"	LLKS vadovybė	1949-1950	Visoje Lietuvoje tarp LLA pareigūnų	Rašomąja mašinėle	..	apie 10 J.Šibaila-Merainis
14. "Laisvės aukuras"	LLA Kardo rinkt		(tarnybiniam naudojimui)			- " -
15. Karinė ir politinė apžvalga	LLA Centrinis štabas	1944-1945 pradžia		Rašomąja mašinėle	..	K.Veverskis, M.Pečiulionis

Pietų Lietuvos srities partizanų periodinė spauda 1944-1953m.

Eil.								
Nr.	Leidinio pavadinimas	Leidėjas	Leidimo metai	Leidimo ir platinimo vieta	Dauginimo būdai	Tiražas	Išleistų numerių skaičius	Redaktoriai
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1.	"Partizanas"	Pietų Lietuvos srities štabas	1949 07 - 1953 03	Alytaus, Lazdijų, Varėnos, Marijampolės, Prienų, Vilkaviškio, Šakių, Kauno apskr.	Rotatoriumi	1000-1400	32	A. R a m a n a u s k a s - Vanagas, K. Baliukevičius-Rainys, S. Staniškis-Litas, Viltis
Z	"Miško brolis"		"-" 1951m. ruduo-1952		"-" Rašomąja mašinėle	30	3	A. R a m a n a u s k a s - Vanagas, V. Smolskus-Ažuolas, J. Protusevičius-Granitas
3.	"Užsienio žinių biuletenis"*	Dainavos apyg. štabas, Pietų Lietuvos sr. štabas	1948-1949 1950-1952	Pietų Lietuvoje		10		"-" LBaliukevičius-Dzūkai, S. Staniškis-Litas, Viltis, M. Babrauskas-Audrūnas

1.	3.	2. 4.	5.	6.			9.	7.
4. "Politinių žinių biuletenis"*	Pietų Lietuvos sr. štabas		-"				S.Staniškis-Litas, Viltis	
5. "LB biuletenis"*	LLKS Tarybos prezidiumo X sekcija	195101-1951 08	-"	Rotatoriumi	50	6	A.Ramanauskas Vanagas, J.Lukša-Daumantas, Skrajūnas, Mykolaitis	
6. "Pogrindžio žodis"* (*neperiodiniai leidiniai)	Pietų Lietuvos sr. štabas	1950 06-1952	-"	Rašomąją mašinėlę	15		L.Baliukevičius-Dzūkas	

Tauro apygardos partizanų periodinė spauda 1944-1953m.

Nr.	Leidinio pavadinimas	Eil. Leidėjas	Leidimo metai	Leidimo ir platinimo vieta	Dauginimo būdai	Tiražas	Išleistų numerių skaičius	Redaktoriai
1.		2. 3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1.	"Laisvės žvalgas"	Tauro apyg. štabas	1945m. ruduo- 1951m. pavasaris	Marijampolės, Kauno, Vilkaviškio, Šakių, Prienų apskr.	Rotatoriumi	1000- 1200		V.Radzevičius-Vaidila, K.Matulevičius-Radvila, A.Baltūsis-Žvejys, J.Lukša-Vytis, A.Vabalas-Gediminas, A.Miškinis-Kaukas, V.Bazilevičius-Taučius, V.Vitkauskas-Saidokas
Z	"Kovos keliu"	Tauro apyg. Geležinio Vilko rinktinė	1946 03- 1948	Marijampolės, Prienų apskr.		800		A.Varkala-Žaliukas, Daumantas, J.Lukša-Vytis
3.	"Lietuvos partizanai"	Geležinio Vilko grupė	1945m. pavasaris-	Marijampolės apskr.		-	4	F.Kukaitis-Žalgiris

-"

-"

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	a	9.
4.	"Suvalkijos aidas"	LT A Suvalkijos Geležinio Vilko partizanų vadas	1945			.	10	
5.	"Girios balsas"		1945 06	-"-	Rašytas ranka, rašomąja mašinėle	12	8	L. Butkevičius-Luo- bas
6.	"Lietuvos žygis"	.	1945m. pavasaris		.	.		J. Pileckis-Brokas

Dainavos apygardos partizanų periodinė spauda 1944-1953m.

Eil. Leidinio pavadinimas							Redaktoriai	
Nr.	mas		metai	platinimo vieta	būdai		numerų skaičius	
	3.	2.1.	4.	5.	6.	7.	a	9.
1.	"Svobodnoje slovo"	Dainavos ap.štabas, Pietų Lietuvos sr. štabas	1947-1949; 1950-1952	Alytaus, Lazdijų, Varėnos, Marijampolės, Prienų, Vilkaviškio, Šakių, Kauno apskr.	Rotatoriumi	1000	apie 10	A.Ramanauskas-Vanagas, L.Baliukevičius-Dzūkas
	"Laisvės varpas"	A ap. štabas ² , Pietų Lietuvos partizanų štabas, Dainavos ap. štabas	1945 12-1946 04; 1946 05-1946 08; 1947 10-1952	Alytaus, Lazdijų, Varėnos apskr. ir dalyje Prienų bei Trakų apskr.	"-	1000-2000	37	J.Vitkus-Kazimieraitis, A.Ramanauskas-Vanagas, L.Baliukevičius-Dzūkas, J.Gegužis-Diemedis, Daunoras-Kelmas Ungurys
3.	"Aukuras"	Dainavos ap. štabas	1947 02-1947 08	n	»	1000	8	D.Jėčys-Ažuolis, J.Puškorius-Girinis
4.	"Dainavos partizanas"		1949 12-1950 06	"-""-	Rašomąja mašinėle	10	4	L.Baliukevičius-Dzūkas

1.	3.	2. 4.	5.	6.	9.	
5.	"Už tėvų žemę"	Dainavos ap. Dzūkų rinktinė, DLK Kęstučio grupės štabas	1945 06- 1950 1945-1947	Alytaus apskr. ir Rotatoriumi dalyje Lazdijų apskr.	500-1000apie 70	AMarkeliūnas-Labu- tis, Lietuvaitis, S.Sta- niškis-Litas, Viltis
6.	"Laisvės rytas"	Dainavos ap. Šarūno rinktinės štabas	1947 01- 1951	Lazdijų apskr. ir dalyje Alytaus bei Varėnos apskr.	450-700 apie 20	J.Gegužis-Diemedis
7.	"Mylėk Tėvyne"	Dainavos ap. Merkio (Kazimie- raičio) rinktinės štabas	1946-1947 09	Varėnos apskr. ir Rašomąja dalyje Alytaus bei mašinėle, Trakų apskr. šapirografu, rotatoriumi	30-500 11	ARamanauskas-Va- nagas, A.Perminas- Jūrininkas
8. "Trečias skambu- tis"	A ap. Merkio rinktinės Merkinės bataliono štabas	1945- 09- 1945 10	Varėnos apskr. Šapirografu Merkinės, Varė- nos, Marcinkonių valsč.	60 3	A.Ramanauskas-Va- nagas	

7. 8.

Žemaitijos partizanų neperiodiniai leidiniai

Nr.	Leidinio pavadinimas	Eil. Leidinio pobūdis	Leidėjas	Leidimo metai	Dauginimo būdai	Tiražas	Išleistų numerių skaičius	Redaktoriai	
1		2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1	"Tegul jo nemari dvasia kalba už mus"	Eilėraščiai	Prisikėlimo ap.	1949	Rašomąja mašinėle	-	-	V.Šniuolis-Ėglis	
2	"Kovos keliu žengiant"	Partizanų dainos ir eilėraščiai	-	1948-1950	-	50-60	5 tomai	-	
3.	"Ženkime su malda"	Partizanų maldos ir eilėraščiai	Žemaičių ap.	1949	-	-	-	-	-"
4.	"Mes nemirę"	-	Vakarų sr. štabas	- 1952	-	1000	-	-	-"
5.	"Rūpintojėlis"	LLKS partizanų maldos ir apmąstymai	Leidykla "Prie Rymančio Rūpintojėlio"	-	-	-	-	-	-"

1	3.	2. 4.	5.	7.			
6.	"Jų akis bučiavo gintarinė žemė"	Dainos ir eilėraščiai	Romuvos leidykla prie LLKS	1950 03	-	-	-
7.	"Kovų prisiminimai"				-	-	-
	8. "Laisvės kovų aidas" (I dalis)			1952	-	-	-

Dzūkijos ir Suvalkijos partizanų neperiodiniai leidiniai

Eil. Nr.	Leidinio pavadinimas	Leidinio pobūdis	Leidėjas	Leidimo metai	Dauginimo būdai	Tiražas	Išleistų numerių skaičius	Redaktoriai
1.	Z	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1.	"Dzūkijos partizanų dainos"	-	Dainavos ap. Merkio rinktinės štabas	1947	Rotatoriumi	500		A.Ramanauskas-Vanagas, A.Perminas-Jūrininkas
Z	"Raudonasis rojus"	Satyrinės eilės	Dainavos ap. štabas; Pietų Lietuvos sr. štabas	1949 1950				
3.	"Laisvės kovų dainos"	-	Tauro ap. Geležinio Vilko rinktinės štabas	1947				

MGB provokaciniai leidiniai

El. Nr.	Leidinio pavadinimas	Leidėjas	Leidimo metai	Leidimo ir platinimo vieta	Dauginimo būdai	Tiražas	išleistų numerių skaičius	Redaktoriai	9.	8.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.				
1.	"Vienybė"	Vienybės komitetas	1946-1947	Visoje Lietuvoje	Tipografiniu būdu, rota-printu	115	2	Platino MGB agentas J-Markulis-Erelis		
2.	"Kova"	BDPS	1947	Užsienyje ir visoje Lietuvoje	Tipografiniu būdu	-	-	"		
3.	"Šviesa"	-	"	Visoje Lietuvoje		-	-			
4.	"Bočių keliais"	-	1948	Žemaitijoje	-	-	-	-		

Leidiniai, kurių priklausomybė nenustatyta

Eil. Nr.	Leidinio pavadinimas	Leidinio pobūdis	Leidimo metai	Leidėjas	Dauginimo būdai	Tiražas	Išleistų numerių skaičius	Redaktoriai
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1.	"Laisvoji Lietuva"	.	1949 02 16	Aušra	Rašomąja mašinėle	.	35(?)	.
	"Tėvų keliais"	2 neperiodinis	1946 12 07	M dalinio štabas	"	.	1(?)	.
3.	"Per audras"	periodinis	1945 09 24	M grupės štabo sp. ir prop. skyr.		.	2(?)	.
4.	"Kovų aidai"	.	1948 01	LLA Žalčio rinktinė	Tipografiniu būdu	.		.

PARTIZANIŠKO GYVENIMO KASDIENYBĖ

*Sienos bunkerio smaugia jaunystę
Ir veiduos ilgesys... Kas supras?
Taip norėtųs nueiti, nuklysti,
Prie ugnies pasišildyt rankas.*

Diana Glenžaitė

Buitis

Partizanų ryšininkas Bronius Musteikis, persirengęs mergina, suimtas 1945m. gegužės 29d.

Partizano pareigos — žygiai, kautynės, ryšių palaikymas, apmokymai, spaudos leidimas — reikalavo daug fizinių ir dvasinių jėgų. Daugelis partizanų buvo net netarnavę kariuomenėje kaimo jaunuoliai. Pvz., Savanorio rinktinėje 1946m pabaigoje iš 73 partizanų tokių buvo 31. Tapę laisvės kovotojais, jie buvo priversti atitrūkti nuo įprasto gyvenimo ritmo, palikti gimtus namus, šeimas ir kasdienius darbus, kas ypač slėgė kaimo jaunuolius.

Pirmaisiais pokario metais partizanai dažnai padėdavo ūkio darbuose slapčia, naktį nupjaudavo javus, suardavo dirvą. Tačiau kaimuose vis daž-

Partizano apdovanojimas

niau siaučiant enkavedistams tai tapo nebeįmanoma. Partizanų aprūpinimas gulė ant jų artimųjų pečių. Su dideliu skausmu vyrai išgyvendavo savo priverstinį "dykinėjimą". "Tai arsiu žemele, tai arsiu", - kalbėjo ne kartą vyrai, svajodami apie laisvę¹. "Su ilgesingu mauduliu širdyje, pasakyčiau, net su pavydu žvelgdavom iš pamiškės į ramiai laukuose besidarbuojančius žmones", - mena kitas partizaninės kovos dalyvis². Partizanai stengėsi nors menka paslauga atsilyginti už jiems teikiamą paramą. Stasys Guiga, Aukštaitijos partizanas, išsislapstęs iki 1986m., savo globėjai O.Cinčikaitei droždavo šaukštus, grėbliukočius. Vienas partizanas, iš kurio išdraskytų namų liko tik po žemėmis užkasta siuvama mašina, siūlėsi jį žiemoti priėmusiam žmogui ką nors pasiūdinti. O Žemaitijos partizanas Pranas Končius, žuvęs 1965m., užsidirbdavo duoną mėnesiui kitam įsidarbindamas Latvijoje miško darbuose.

Vos išėjusius į mišką vyrus dažniausiai išlaikė ir rėmė šeimos bei giminės. Jie išskalbdavo rūbus, atnešdavo maisto, iškūrendavo pirtį ir gaudavo vaistų. Tačiau partizanų būriai apsirūpinimą stengėsi reglamentuoti ir spręsti kaip kariuomenėje, atsidūrusioje karo padėtyje. Štabų ūkio dalis turėjo aprūpinti kovotojus maistu, tvarkyti materialinių gėrybių apskaitą ir užtikrinti jų paskirstymą. Maisto produktų šaltiniai buvo rekvizicija ir aukos. Skirtingai nuo reguliarios kariuomenės, rekvizuoti buvo stengiamasi pirmiausia iš valstybinių ūkių bei įmonių. Jau 1944m. lapkričio 22d. Laikinoje Vanagų dalinių aprūpinimo instrukcijoje nurodyta rekvizicijas vykdyti tokia tvarka: pirmiausia turtas imamas iš valstybinių ūkių ir kooperatyvų; toliau — iš tautai pavojingų likviduotų asmenų ir vėliausiai-iš eilinių piliečių, jiems išaiškinant, kokių tikslu vykdoma rekvizicija. Rekvizicija vykdoma tik dalinio vadovybės įsakymu, išduodant nustatytos formos kvitus. "Rekvizuoti daiktus, kurie nebūtinai reikalingi vanagams (kaip moteriškus drabužius, kilimus, laikrodžius, žiedus ir visokias kitas prabangos vertybes) griežčiausiai draudžiama³." LLA 1944 12 10 įsakyme Nr.4 nurodyta maisto produktus gauti gudrumu ar net jėga iš "pieninių, kooperatyvų, tarybinių ūkių ir įstaigų⁴". Savivaliavimas griežtai draudžiamas. Tauro apygarda nurodo, kad maistu ir drabužiais apsirūpinama iš vietinių gyventojų, daugiausiai imant iš bolševikus palaikančių asmenų. 1945m pradžioje sukurtame lietuvių partizanų Veiklos ir Tvarkos taisyklių projekte nurodoma, kad "draudžiama piktam naudoti ir savavališkai imti maistas ir kiti daiktai keisti tvarką be vado žinios ir šeiminkui nematant (...) kad būtų išvengta apkaltinimo vagyste, plėšimu ar netvarkos sukėlimu⁵."

Ypač griežtai žiūrėta į aprūpinimo būtiniausiais daiktais problemą susikūrus LLKS. LLKS Įstatuose tam paskirtas visas skyrius⁶. Čia nurodomi šie turto šaltiniai: turtas, paimtas kaip karo grobis; konfiskuotas; rekvizuotas; aukotas bei kitaip gautas. Sąjūdžio Tarybos kreipimesi į laisvės kovotojus nurodoma: "Laisvės kovotojo vardą labai žemina ir kartais verčia iš viso suabejoti laisvės kovotojų pasiaukojimu tautos labui kai kur gerokai įleidęs šaknis ir net tam tikrų teisių įgijęs savanaudiškumas. (..) Kiekvienas gerai supranta, dėl kurių priežasčių šiuo metu nėra galimas laisvės kovotojų aprūpinimas visos organizacijos mastu. Tai tenka atlikti atskirų dalinių pastangomis. Gana dažnai ir tokiu būdu vykdomas apsirūpinimas būna nepilnas, turintis tokių trūkumų, kuriuos nugalėti tik besąlyginis laisvės kovotojų pasiaukojimas. (..) Dalinio aprūpinimui bet koku būdu įgytos ar aukomis iš bičiulių gautos gėrybės, pinigai ar kitoks turtas yra viso dalinio bendra nuosavybė ir jokių būdu ją įgyjant ar pergabenant negali būti plėšikiškai grobstomas⁷." Pabrėžiama nenaudoti rekvizuoto turto "svaigalams arba nereikalingam puošnumui ar kitokio tuščio prabangiškumo tikslams." Privalu remti nuo okupantų nukentėjusias šeimas. Draudžiama dalinio aprūpinimui įgytas vertybes pasidėti ateičiai ar kitaip nedorai naudoti, nes tai jau būtų plėšikavimas.

Išsivare iš tarybinių ūkių gyvulius, kurie dažniausiai būdavo išvežtųjų į Sibirą turtas, partizanai vieną kitą tuojau paskersdavo savo reikmėms, o kitus atiduodavo patikimiems ūkininkams palaikyti, kol jų prireiks. Tačiau kiekvienas toks galvijų išsivarymas ar sviesto rekvizavimas iš pieninės valdžios buvo traktuojamas kaip partizanų plėšikavimas. Suimtiems partizanams būtinai buvo inkriminuojamas plėšikavimas, nepaisant to, kad kiekviena kariuomenė privalo apsirūpinti būtiniausiais reikmenimis. Ne išimtis buvo ir savo kraštą ginantys partizanai Tuo pačiu okupantų vykdomas plėšimas, trėmimas iš savo sodybų, ūkių nacionalizavimas, nepakeliamų mokesčių nustatymas, gyvulių atėmimas suvarant į kolchozus plėšikavimu nebuvo laikomas.

Tačiau žmonės viską puikiai suprato ir mylėjo partizanus. "Kiekvienas žmogelis su džiaugsmu atidaro savo trobelės duris, kai į jas pasibeldžia laisvės kovotojas", — rašė J. Lelešius-Grafas⁸.

Suvarius ūkininkus į kolchozus, kaimas nuskurdo. "Kolūkiečiai kasmet vis turtingesni ir turtingesni, greit nežinos ką valgyti ir gerti tik gulbės pieno jiems betruks. Pavasarį Papilyje išikūrė MTS (mašinų-traktorių stotis — red.),

traktoriai gaudžia kaip fabrike, o valstiečiams mažai kas beliko daryti Jie stovi ir žvalgosi, kur varnos laksto. "Šiandien duonos dar yra, o ko daugiau reikia", — kalba jie. O arkliai tapo tokie riebus, kad vos vos vaikšto", — su ironija rašė Pilėnų tėvūnijos partizanas savo ištremtiems namiškiams⁹.

Trėmimai ir kolektyvizacija pakirto partizanų materialinę bazę. Bijodami išsišifruoti, partizanai vis rečiau vykdavo stambias valstybinių įstaigų turto rekvizicijas. Teko pasikliauti gerų žmonių parama. Sausa duona ar vos užbalinta sriuba - toks buvo kasdienis partizanų maistas.

Peršlapę iki siūlelio, neturėdami geresnių rūbų ar batų, dažnai užpulti gyvių, nes pasikeisti baltinius ar išsiprausti pirtyje buvo neregėta prabanga, kamuojami ligų (dažniausiai — įvairių sąnarių uždegimų), be kvalifikuotos medicininės pagalbos, jie nesiskųdami iki galo nešė savo našą.

Būstas

Laisvės kovotojų būstas buvo ne tik pastogė darganoje. Nuo busto slaptumo dažnai priklausė jų gyvybė.

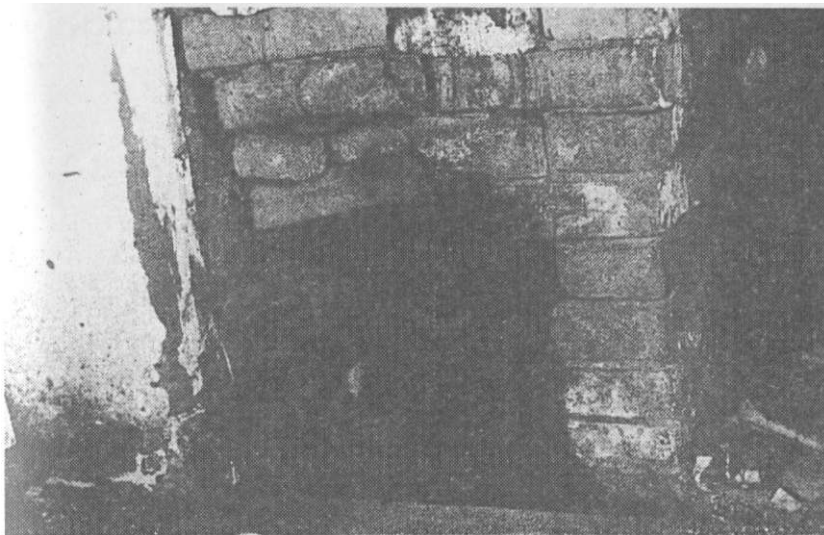

A. Ramanausko bunkerio nuotrauka iš buvusio VSK archyvo

Todėl jau nuo okupacijos pradžios LLA Lietuvos partizanų štabas išleido įvairių instrukcijų apie slėptuvių įsirengimą¹⁰". Gyventi ar ilsėtis buvo rekomenduojami keli būdai: bunkeriai, slėptuvės, miško stovyklos, išsiskirstymas mažomis grupelėmis pas gyventojus. Pirmaisiais okupacijos metais dauguma partizanų gyveno miškuose įrengtose stovyklose, žiemai persikeldami pas gyventojus. Kaip paprastos stovyklos miške pavyzdys gali būti 1946m vasarą Šiluvos valsč. Sandraviškių miške čekistų aptikta partizanų apleista stovykla. Ji buvo įrengta pelkės saloje. Tankiuose krūmuose buvo aptikta suręsta trobelė su kūgio pavidalo stogu be langų ir be durų, su šaudymo angomis, įėjimas padarytas per specialią landą. Viduje - dviaukščiai gultai dvidešimčiai asmenų, šalia įrengta maža žeminė, kur banditai laikė produktus ir prisiplėštą turtą. Kadangi pelkėje neįmanoma kasti apkasų, aplink supiltas pylimas¹²." Paprastesnėse stovyklose partizanai tiesiog statėsi palapines iš eglių šakų. Tame pat Šiluvos valsčiuje Pumpurų miške 1949m čekistai aptiko pusiau įgilintą 6x8 dydžio žeminę, kurioje irgi buvo dviaukščiai gultai 18-20-iai žmonių. O Žebenkšties rinktinės stovykla, įrengta vadovaujant rinktinės vadui J.Čeponiui ir štabo viršininkui J.Žemaičiui, buvo tikra tvirtovė. Ji buvo dviejų lygių, įrengta ant kalno. Žemutinėje stovykloje buvo 14 bunkerių, aukštutinėje — 13. Jie buvo apjuosti apkasais, kuriuose išdėstyta 11 kulkosvaidžių lizdų, apšaudančių į kalną vedančius takus. 1946m. liepos 6d. NKVD kariuomenei apsupus stovyklą, partizanai gynėsi net tris valandas ir pasitraukė su mažiausiais nuostoliais: žuvo tik vienas partizanas.

Tačiau tokios didelės miško stovyklos buvo rengiamos tik miškinguose Lietuvos rajonuose partizaninio judėjimo pradžioje. Partizanams išsiskirsčius mažesnėmis grupelėmis, slėptuves imta rengti pas patikimus kaimo gyventojus-rūsiuose, po trobomis, tarpsieniuose, po krosnimis, tvartuose, šiene ir t.t. Patyrę kovotojai per porą naktų iškasdavo ir gerai užmaskuodavo slėptuvę. Svarbiausia buvo įrengti išėjimą, kad nekiltų įtarimo netoliese esantiems asmenims. Štai kaip buvo įrengta Pietų Lietuvos partizanų vado A.Ramanausko slėptuvė: "Naujoje slėptuvėje blogiausiai jautėmės pirmosiomis dienomis, nes buvo labai šalta ir drėgna. Kūnu ir kvėpavimu reikėjo ją pradžiovinti ir apšildyti. Ir vis dėlto po keleto dienų slėptuvėje dirbti buvo įmanoma. Švintant užsidarydavome angą, o šeimininkas ją gerai užmaskuodavo ir kojomis taip aptrypdavo, kad nuo kluono iki tvarto takas visose vietose atrodytų vienodai

Vakare šeimininkas dėžę ištraukdavo ir visą naktį slėptuvėje dirbdavome

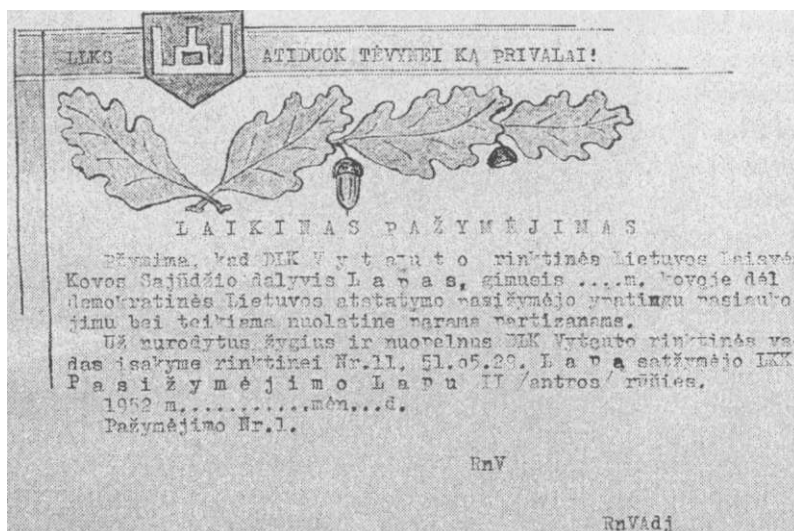
A. Ramanausko bunkerio nuotrauka iš buvusio VSK archyvo

prie atviros angos. Dieną patys savo jėgomis atidaryti dangtį negalėdavome¹³."

Laikinos slėptuvėlės kartais iš tikrųjų panėšėjo į kapą. Pvz, Povilui Pečiulaičiui teko slapstytis Tvarikiškių kaime ariamame lauke, kur jis su draugu išsikasė duobę, į kurią atsiguldavo, o šeimininkai užklodavo juos lentomis, užberdavo žemėmis ir užakėdavo. Taip per dieną partizanai gyvi palaidoti išgulėdavo toje duobėje, o vakarais šeimininkai atkasdavo ir nusivesdavo juos į trobą¹⁴.

Žmogus, sutikęs, kad jo ūkyje būtų įrengta slėptuvė, rizikavo ne tik laisve, bet ir savo bei savo namiškių gyvybe. Tačiau tokių patriotų buvo daug, nors čekistai ne tik grasino, bet ir siūlė premijas už partizanų išdavimą. Jie rėmė ginkluotą kovą, rizikuodami savo gyvybe ne mažiau už kovojančius su ginklu. Niekada iš jų neteko išgirsti, kad jau pavargom, tik sakydavo O,Dieve, kiek jūsų mažai jau beliko!" - rašė apie šiuos partizanų rėmėjus Povilas Pečiulaitis-Lakštingala¹⁵.

Nors sodybose įrengtose slėptuvėse buvo patogiau gyventi, tačiau dažnėjant išdavystėms partizanai, nenorėdami užtraukti geradariams bėdos, rengė bunkerius miškuose. Išeidami žiemoti į bunkerį Plunksnočių miške, partiza-

Partizano pažymėjimas

nai Juozas ir Antanas Bulovai ir Juozo žmona poetė Diana Glemžaitė atsi-sveikindami kalbėjo: "Nelaukit iš mūsų jokios žinios, būsim iki pavasario, kol medžiai sužaliuos. Einam ten, kur nebus išsigelbėjimo, jei rusai užpuls, bet ten tikrai niekam nepakenksim, niekas dėl mūsų nenukentės"¹⁶. Ir tikrai, tie žodžiai buvo lemtingi, nes vos atėję į bunkerį, 1949 11 14, partizanai žuvo.

Gyvenimo sąlygos bunkeriuose buvo labai sunkios. Dažnoje slėptuvėje per sienas ir lubas sunkėsi vanduo, trūkdavo oro. Po žiemos išėję iš bunkerio partizanai būdavo labai išblyškę, patinusiais veidais. Tai žinojo čekistai Pavidau-jo apylinkėse gyvenęs agentas 1953m. balandžio mėn. sutikęs J. Palubecką-Simą konstatavo, kad sveikinantis jo ranka buvo patinusi, reiškia, jis ką tik išėjęs iš bunkerio, tad bunkeris turįs būti netoliese.

"Mūsų slėptuvė — rūmai iš pasakos tūkstantis ir viena naktis. Kur puikios salės, požeminiai sodai, skaniausiais valgiais nukrauti stalai, auksinėse tau-rėse putoja vynas. O realybėje — mažos slėptuvėlės žemėje, į kurias neprasiskverbia saulės spindulys, dažnai trūksta oro, o jei jo ir yra, tai užsistovėjęs, tvankus," — taip aprašė partizanų būstą kun. J. Lelešius¹⁷.

Partizanų rėmėjos apdovanojimo raštas

Drausmė. Kova su girtuokliavimu

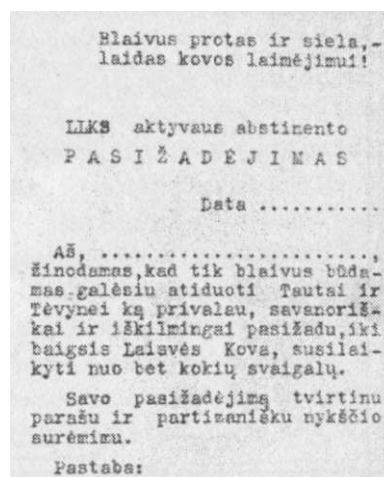
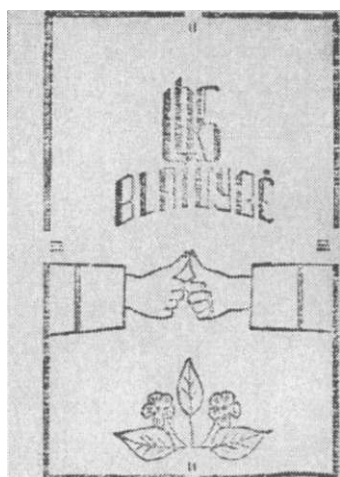
Partizanų vadai puikiai suprato, kad kovai užsitęsus partizanų būriai gali tapti sunkiai valdomomis neorganizuotomis grupelėmis. Todėl nuo pat partizaninio karo pradžios didžiausią dėmesį jie skyrė kariškai drausmei

Tačiau drausmės reikalavimai neturėjo paversti partizanų aklais įsakymų vykdytojais. "Vanagų drausmė remiasi tėvynės meilės, savanoriško jos gynimo, visiško pasitikėjimo vadais ir tarpusavio broliško sugyvenimo pagrindu," - buvo rašoma vienuose iš pirmųjų partizanų drausmės nuostatų¹⁸.

"Partizanas šimtą kartų turi būti drausmingesnis už reguliariosios armijos kari¹⁹".

Partizanų elgesį reglamentavo apygardų drausmės nuostatai, baudžiamieji statutai ir kiti norminiai dokumentai, kurių pagrindu parengtas LLKS Drausmės statutas (1951m projektą parengė Sergijus Staniškis-Viltis, Litas), LLKS Administracinio baudimo taisyklės, LLKS Baudžiamasis statutas bei Nutarimas apie laisvės kovotojų ir gyventojų santykiavimo tvarką.

Ir nors LLKS Taryba prašė gyventojų "perdaug lengvabūdiškai nesmerkti laisvės kovotojų už kai kurių pasitaikančias ar tariamas klaidas²⁰", tačiau

LLKS nario blaivininko pasižadėjimo pavyzdys

partizanams taikė aukštus kriterijus: "Laisvės kovotojai gyventojams turi pasirodyti rinktiniais bebaimiais žmonėmis, mokančiais kovoti ne tik prieš šinteriopai gausesnį priešą, bet ir prieš visas žmogiškas blogybes: girtuokliavimą, savanaudiškumą, chuliganizmą²¹." Tas pats motyvas skamba ir Kęstučio apygardos įsakyme "Ypač turi būti baudžiami nusižengimai, žeminantys partizano garbę²²."

1945m. Tauro apygardoje galioję "Laikinieji drausmės nuostatai" už nusižengimus numatė tokias bausmes už lengvus nusikaltimus — drausmės pabaudas (slaptus ar viešus papeikimus, tarnybą ir darbą be eilės ir kt), o už sunkius nusižengimus (vogimą, plėšimą, kankinimą, žaginimą, žudymą, įsakymų nevykdymą, priesaikos laužymą, išdavimą) — partizanų teismo skiriamą bausmę (nuo papeikimo iki bausmės rykštėmis "užrišus akis" ir mirties bausmės)²³.

Žemaičių apygardoje 1946m. galioję Karo lauko teismo nuostatai tarp kitų nusikaltimų nurodė ir "neblaivumą, einant tarnybos pareigas, plėšikavimą ir smurto veiksmus prieš moteris". O Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės dokumentuose nurodoma: "Negalima tyčiotis iš žuvusio priešo, nepaisant kas jis toks bebūtų²⁴."

Už drausmės nuostatų nesilaikymą buvo griežtai baudžiama. Pvz., 1945m. Tauro apygardoje partizanas Stasys Bubinas už nesiliaujantį "nekaltų tautiečių prievartavimą buvo kelis kartus perspėtas, liepta sugrąžinti nukentėjusiems pagrobtus daiktus, buvo sušaudytas visos rinktinės akivaizdoje²⁵.

Tokių atvejų būta ir kitose apygardose, ypač sudrausminant pavienius ginkluotus asmenis, plėšikaujančius partizanų vardu.

Būta ir paprastesnių bausmių. Pavyzdžiui, Tauro apygardos Žalgirio rinktinės partizanas Povas "už savavališką elgesį su konfiskuotomis gėrybėmis, nesiskaitymą su aukštesniais pareigūnais ir plepumą civilių gyventojų tarpe" nubaustas tuo, kad vienam mėnesiui perkeliamas į kitą tėvūniją²⁶. Tačiau šis perkėlimas buvo lemtingas: už poros savaičių Dariaus ir Girėno tėvūnijoje, į kurią jis buvo perkeltas, įvyko susidūrimas su enkavedistais. Įsakyme nurodoma iš rinktinės asmeninės sudėties išbraukti partizaną Pova, "vedusį atkaklią kovą su mūsų brangios Tėvynės pavergėju, Agurkiškės km. Kazlų Rūdos valsč. įvykus kautynėms su MVD, būdamas priešo sunkiai sužeistas ir, kad nepatektų gyvas į MVD nagus, susisprogdinęs granata ir nutraukusį sau jaunos gyvybės siūlą."

Palaikyti dešimt metų besitęsiančiame partizaniniame kare karišką

drausmę buvo nelengvas uždavinys. Ypatingai daug pastangų pareikalavo nuolatinis tautos ir kovotojų blaivinimo darbas. "Ne paslaptis, kad paskiri partizanai girtuokliaudami toli nukrypo nuo pasirinktojo kelio, ir savo elgesiu bei veiksmais kaip purvu apdrabstė visą sąjūdį.(...) Priešas visa tai sugebėdavo panaudoti savo propagandai prieš partizanus²⁷." Tauro apygardos vadas A.Baltūsis-Žvejys taip rašė: "Džiugu ir linksma, kad per trejus kovos metus nenugalėjo ir nepalaužė galingosios ir žiauriosios okupantų ginkluotosios pajėgos, tačiau skaudu ir liūdna, kad mus nugalėjo, pavergė besaikis alkoholio vartojimas²⁸." Panašios tendencijos vyravo ir gyventojų tarpe. Ypač sustiprėjo gėrimas pradėjus organizuoti kolūkius: dažnas ūkininkas skandino "velnio lašuose" savo sielvartą, žvelgdamas į vos bepastovinčius ant kojų savo mylimus, išpuoselėtus, sukolektyvintus gyvulėlius. "Dėl nenormalių gyvenimo sąlygų, kurias sudarė krašto okupacija, gyventojai pradėjo gaminti ir be saiko vartoti degtinę. Besaikis degtinės vartojimas kenkia žmonių ir tautos sveikatingumui, mažina jos moralinį lygį ir pakerta tautos atsparumą. (...) Dėl to nuo š.m. balandžio mėn. 15d. draudžiama gaminti ir vartoti degtinę. Girtuokliaujantieji bus baudžiami, bravorai naikinami",-pranešė gyventojams partizanai²⁹.

1949m. vasario 16d. LLKS Taryba iškilmingai pasižadėjo visiškai nevartoti alkoholio, kol baigsis laisvės kova³⁰. Buvo atspausdinti blaivybės pasižadėjimai, kuriuos noriai pasirašinėjo partizanai. Deja, ne taip lengva buvo atsikratyti šio pragaištingo įpročio. Netrukus konstatuojama, kad nors saikingai, bet vėl išgeria 80-90 proc. laisvės kovotojų. Dalis jų pradėjo išgėrinėti slapta nuo vadų, o "jei kuris negerias vadas primena pasižadėjimus, jam atšauna, kad, girdi, pasirašyti buvę priversti lygiai taip, kaip bolševikai verčia ūkininkus rašyti į kolchozus³¹." Kova už blaivybę tęsėsi, ypač čia pasižymėjo Dainavos ir Tauro apygardos. Dainavos apygardos vadų sąskrydyje buvo nutarta į partizanų eiles priimti tik pasižadėjusius nevartoti alkoholio asmenis. Girtavimas sumažėjo, "Sąjūdžio autoritetas pakilo gyventojų akyse³²."

Į lietuvių protą ir sąžinę bandyta apeliuoti ir partizanų spaudoje. Greta kvietimų nevartoti alkoholio, spausdinti ir moksliniai — populiarūs straipsniai, tačiau visiškai šios ydos išgyvendinti nepavyko. Mažiausiai partizanai gėrė ten, kur negėrė jų vadai; girtavimas atnešė Sąjūdžiui daug žalos, tiek moralinės, tiek fizinės, nes ilgiausiai išsilaikė tie partizanai, kurie iš viso nevartojo alkoholio.

Gėrimas buvo daugelio skaudžių nelaimių priežastis. Štai 1951m. Daina-

vos apygardos Dzūkų rinktinės Margio tėvūnijos kovotojas Naras pasigėręs nušovė kandidatą į partizanus Dieduką. Jau prieš tai šis partizanas pasigėręs kelis kartus grasino ginklu kitiems partizanams. Karo lauko teismo nuosprendis buvo negailestingas: atimti iš Naro partizano vardą ir skirti jam mirties bausmę sušaudant.

Nepaisant tokių griežtų priemonių, kova su girtavimu, kaip ir pats girtavimas, tęsėsi iki pat partizaninių kovų pabaigos.

Moterys partizaniniame kare

Rūstus partizaninis gyvenimas moterims buvo dar sunkesnis. Todėl galiojo nuostata: kiek galima vengti priimti į aktyvių kovotojų gretas moteris. Ši nuostata aiškiai suformuluota 1949m. LLKS Tarybos posėdyje čekistų persekiojamoms moterims padėti išgyti dokumentus, kad jos galėtų gyventi legaliai³³.

Vykdydami Tarybos sprendimus, apygardų vadai patardavo merginoms legalizuotis. 1952m. Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinėje slapstėsi 7 mergaitės. Į vado įsakymą legalizuotis jos atsakė: geriau mus sušaudykite, bet pas priešą mes neisim. "Pamatęs merginų ryžtą, liepiau visų būrių vadams Prisikėlimo apygardos vado įsakymo nevykdyti (.) Šiandien dvi mergaitės žuvo. (.) Keturios mergaitės pakliuvo į priešo rankas, kurie istorijoje negirdėtais metodais kankina ir iš jų tyčiojasi," — rašė raporte Maironio rinktinės vadas Vytautas Sankauskas-Daukantas.

Slapstantis ankštuose bunkeriuose, Moteris dažnai būdavo kliūtis. Ne tik dėl buities, partizanai taip kalbėdavo: į žygį imti merginą nepatogu, jai per

Partizano A.Kraujelio motina

sunku, o palikti vieną bunkeryje irgi negarbinga. Tai matydama partizanų ryšininkė tarp Algimanto ir Prisikėlimo bei Kęstučio apygardų Izabelė Vilimaitė-Stirna Uuožapėlis) rašė: "Moteris čia visur turi kentėti Sunku jaustis, kai gerai žinai, kad tu per prievartą priskirta, ir visi nori tavęs atsikratyti, o sveikata blogėja kas dieną. (...) Broli Vade, ką tokiu atveju daryti? Laukti mirties, kol bolševikas užbaigs širdies plakimą — ne daugiau³⁴! Deja, tais pat metais, 1952 10 03 ši partizanė kartu su dviem kovos draugais susisprogdino Tytuvėnų apskr. Vilkiškių km. gyventojos Z.Grigaitienės troboje įrengtame bunkeryje.

Pagal vykdomas funkcijas moteris, dalyvavusias partizaniniame kare, galima suskirstyti į keletą grupių. Tai visų pirma aktyvios kovotojos, kovojusios su ginklų rankose partizanų būriuose.

Jos dažniausiai ateidavo į mišką po to, kai būdavo čekistų iššifruotos kaip partizanų talkininkės ir nebegalėdavo gyventi pusiau legaliai Dalis mergaičių atsidūrė miške, nebeturėdamos kur dėtis: namai buvo išdraskyti, šeima ištremta ar žuvusi, partizanų gretose kovojo jų broliai. Tokiu būdu partizane tapo Antanina Kurtinytė-Liepa iš Šilavoto valsč, trijų žuvusių partizanų sesuo Marytė Štarolytė ir daugelis kitų.

Kita bene gausiausia kovotojų-moterų kategorija - tai partizanų ryšininkės. Tai buvo išskirtinė veiklos sfera, kur kaip tik geriausiai tiko merginos, palaikė ryšius tarp vadovybės ir atskirų būrių, o taip pat tarp apygardų, perduodavo žinias, vykdavo žvalgybą ir kontržvalgybą. "Jų funkcijos buvo: ginklų, rašomųjų mašinėlių, rašybos reikmenų gabenimas, miestuose ir miesteliuose reikalingų žmonių suradimas žvalgybos reikalams, labai atsakingų žinių perdavimas žodžiu, čekistų ir jų kiekio, taip pat vietos viršininkų nustatymas. Be to, joms reikėjo išaiškinti kada ir iš kur bus gabenamos įvairios prekės, su apsauga ar be jos, iš anksto išaiškinti miškų košimus ir begalės

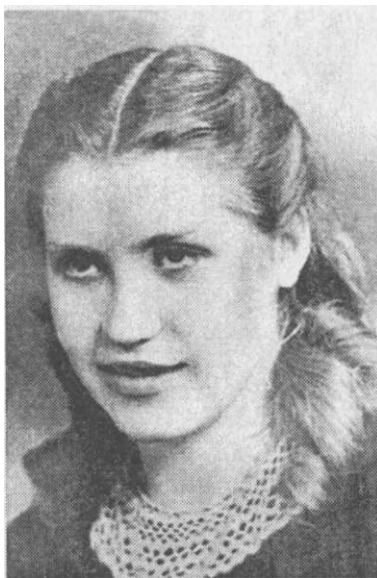

Partizanų gailestingoji sesuo Marytė Žiliūtė

kitų užduočių, kurių visų išaiškinti neįmanoma³⁵."

Ypatingai daug ryšininkų pastangų pareikalavo partizanų junginių centralizacija. Ryšininkės keliavo per Lietuvą, nešdamos partizanų įsakymus, laiškelius, spaudą, ginklus, organizavo susitikimus ir ryšio punktus. "Būdavo tamsios naktys ir tolumoje kaukiantys gal šunys, gal vilkai Būdavo bemiegės naktys ir kiaurom pūslėm užkulniai," — mena ryšininkė Rožė Jankauskaitė-Jurgis³⁶." Ne kartą, partizanams pakeitus dislokacijos vietą, ryšininkei tekdavo nukeliauti po keliasdešimt kilometrų.

Nina Nausėdaitė, kuriamos Vyriausios vadovybės ryšininkė, nuolat sekama MGB, sugebėjo laiku perspėti Kęstučio apygardą apie J.Markulio provokaciją. Apie šią ryšininkę išdavikas Markulis yra pasakęs: jos gyvos čekistai nepaims, ji vaikšto apykaklėje išsiviusi nuodų. Deja, suėmimo metu ji buvo

Monika Plytnikaitė-Turskienė, Dainavos apygardos partizanų ryšininkė Rūta. 1951 m. suimant bandė nusišauti, nepavykus ligoninėje suvalgė termometrą ir mirė.

apsirengusi svetimais kailinukais ir negalėjo jais pasinaudoti. Ryšininkės neturėjo tos pasirinkimo galimybės, kaip partizanai čekistams apsupus — nusišauti Jos privalėjo vaikščioti beginklės ir ištverti visas tardymo kančias. Kraujo klane gulėjo tardoma Kęstučio apygardos ryšininkė Joana Dijokaitė, tačiau nieko budeliams neišdavė. Kvėdarnoje per tardymus buvo negyvai užkankinta partizanų ryšininkė Liucija Paulikaitė. Ryšininkė, palaikiusi ryšį per Nemuną tarp Tauro ir Kęstučio apygardų, Anelė Martinkevičienė-Arūnė sugebėjo išsislapstyti net iki 1955m. Atsidūrusi KGB kalėjime, pirmą kartą po daugelio metų ramiau atsikvėpė: nebereikėjo slapstytis. Nepasakė, pas ką slapstėsi "Gyvenau viena miške, — aiškino tardytojams. — Mezgiau kojines ir turguj pardavinėdavau."

1951m. kartu su desantininku J.Būtėnu žuvo narsi Tauro apygardos ryšininkė Ona Gogaitė-Marčiukė. Ji ne kartą buvo partizanų vadovybės

atžymėta už pasiaukojimą ir drąsą.

Nemažai moterų buvo partizanų gailestingosios seserys. Partizanai neturėjo ligoninių. Miškas buvo ir namai, ir ligoninė, ir operacinė, o seselė — ir gydytoja, ir chirurgė, ir guodėja. Ji turėjo ne tik gydyti ir slaugyti bei surasti vaistų, bet kartu su vyrais kęsti visus partizaniško gyvenimo sunkumus. Jos slapstydavosi kartu su partizanais ir žūdavo kartu su jais. Iš knygnešių šeimos kilusi jurbarkietė Marijona Žiliūtė ne kartą aplink caksint kulkoms perrišinėjo sužeistuosius, nuo lietaus pridengdama žaizdas paprastu skėčiu ir paklodama jiems paparčių patalą. Jie niekada nedejuodavo, nors seselė neturėjo nuskausminančių vaistų. Pakviesta gydyti partizanų vado J.Žemaičio, ji ilgiau nei metus pragyveno ankštame bunkeryje ir buvo suimta kartu su partizanais.

LLKS dokumentuose buvo nurodyta, kad moterys partizanės traktuojamos lygiai su vyrais. Lygiai su vyrais jos nukautos gulėdavo ant gatvės grindinio, o sribai nešvankiai tyčiodavosi iš žuvusiųjų. Taip buvo išniekinta partizanų gailestingoji seselė marijampoliškė Danutė Didžpinigaitytė-Laimutė, pakeitusi šiose pareigose anksčiau žuvusią seselę Marytę Senavaitytę. Virtukų kautynėse atsišaudydama žuvo seselė Janina Čepaitė, padėjusi pabėgti iš ligoninės sužeistam J.Kasperavičiui. Šiose kautynėse žuvo trys merginos. 1952m. žuvo Tauro apygardos partizanų gailestingoji sesuo Angelė Senkutė-Aušrelė.

O kur dar partizanų seserys, motinos, žmonos, sužadėtinės, kovotojos! Kalniškės mūšyje kaip tikra didvyrė žuvo vado žmona Albina Neifaltienė. Taikliomis automato serijomis pasitiko priešą Žemaitijos partizanė Stasė Irtmonaitė. Mūšyje žuvo Ieva Atminaitė-Indzilevičienė bei Konstancija Stankutė-Žilienė, apsupta nusišovė Irena Petkutė. Žuvo aukštaitės partizanės Anelė Jukukėnienė-Semaškaitė, Vincė Barei-

Albina Neifaltienė-Pušelė, Lakūno žmona, žuvusi Kalniškėje

kaitė-Adomonytė ir visai jaunutė dviejų partizanų sesuo Birutė Šniuolytė. Šimonių girioje krito Janina Čečiūnaitė ir Janina Valevičiūtė. Priešų apsupta jau 1953m. bunkeryje nusišovė Tauro apygardos partizanė Stasė Stankevičiūtė-Regina. Kartu su vyru Jūros srities štabo bunkeryje nusišovė E.Gendrolytė-Jurkūnienė. Ant Nemakščių grindinio gulėjo išniekinta laukianti kūdikio partizanė Jadvyga Janušaitė-Milkintienė. Kartu su vyru pasitiko mirtį Aukštaitijos poetė Diana Glemžaitė-Bulovienė. 1948m. žuvo Zuzana Railaitė-Lakštingala, o už metų kartu su vyru, Algimanto apygardos vadu A.Siučka-Šarūnu, susisprogdino ir jos sesuo Joana Railaitė-Neringa.

1952m. gruodžio 23d. apsupta bunkeryje bandė nusišauti Žemaičių apygardos leidinių "Malda gi-

rioje" ir "Kovojantis lietuvis" redaktorė Monika Alūzaitė. Deja, šūvis nebuvo mirtinas. Iškentėjusi visas tardymo kančias ji buvo nuteista 25 metams lagerių.

Dar tragiškesnis Dzūkijos partizanų ryšininkės Monikos Plytnikaitės-Turskienės likimas. 1951 01 23 suimant bandė nusišauti, bet nesėkmingai kulka sužeidė galvą, bet žaizda nebuvo mirtina. Paguldyta į Alytaus ligoninę atgavusi sąmonę drąsioji partizanė įvykdė priesaiką iki galo. Kai sargyba nusisuko, ji suvalgė termometrą ir mirė.

Tačiau okupantai negalėjo atimti iš partizanų jaunystės. Kovose ir kančiose lyg nedrąši gėlėlė

Partizanų ryšininkės Birutė Šniuolytė ir Izabelė Vilimaitė-Stirna, Sparnuotė

gimdavo meilė ir žūdavo kartu su jais. "Kai žuvo Vytenis, baigėsi mano gyvenimas," — pasakė I.Vilimaitė-Stirna.

Partizanų sužadėtinės dažnai savo noru kartu su apsuptais mylimaisiais pasirinkdavo mirtį. Išdavus ir apsupus kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės Audros bunkerį 1953m. Šiaulių apskr. Strazdų km., kuriame slėpėsi keturi partizanai, vieno iš jų - Alfonso Danieliaus-Balandžio - sužadėtinė Pulcherija Rumbauskaitė, atidariusi bunkerio liuką, pati išoko į bunkerį ir nusišovė kartu su partizanais³⁷. Taip pat pasielgė ir Panemunės raj. Mitkūnų km. gyventoja Genė Poderytė. Čekistams įsakius pasiduoti tvarte įrengtame bunkeryje apsuptam partizanui Juozui Knašiui-Kariui, jo sužadėtinei liepė lįsti į bunkerį perduoti čekistų įsakymą. Patekusi į bunkerį, mergaitė nusišovė kartu su savo sužadėtiniu³⁸.

Tačiau būdavo ir partizanų vestuvių. Jos buvo ne tokios, kaip visų žmonių. Sutuokdavo patikimas kunigas. Štai kaip partizanas Mikutis aprašo Eržvilko partizano Misevičiaus-Gintaro ir Barčiūtės vestuves: "Nebuvo nei muzikos, nei šokių, nei dainų. Jaunoji nebuvo apsirengusi baltais nuotakos rūbais, kad ištikus reikalui bėgti, nesusipainiotų ilgose "padalkose" ir nepar griūtų³⁹." O Dianą Glemžaitę ir Juozą Bulovą sutuokė Alizavos klebonas klojime. Jaunasis buvo su pistoletu. Išpažintį atliko sėdėdami ant klojimo balkio⁴⁰. Adolfą Ramanauską ir Birutę Mažeikaitę sutuokė partizanų ryšininkas kun. Zigmas Neciunskas.

Didžiausia problema iškildavo partizanei laukiant kūdikio. Nuo išgyvenimų ir sunkių sąlygų negyvas gimė Dianos Glemžaitės kūdikis. Dubysos tėvūnijos vado Stasio Narbuto žmona Stasė Rutkauskaitė gimdyti atvažiavo į Klaipėdą, kur jai "padėjo" įsitaisyti į ligoninę MGB agentė. Net kūdikiui kūmą parinko čekistų agentą. Dukrelės gimimas buvo paženklintas skaudžios išdavystės ir kainavo keliolikos partizanų gyvybes.

Partizanų seserys nešdavo maistą, slaugydavo sužeistuosius ir kaip tikros antigonės laidojo savo brolius. Antai 1945m. ankstyvą pavasarį Pasvalio apskr. Marytė Tutinaitė po kautynių Eimuliškio miške išėjo ieškoti savo brolio Povilo. Rado jį nukautą, ir, kai netoliese nebuvo kareivių, paslėpė po šakomis. Siautimams praėjus, parsivežė į klotimą, pašarvojo ir palaidojo. Tuomet Marytei tebuvo septyniolika metų⁴¹.

Bet retai kuri sesė palaidojo savo broį. Jų kūnus niekino miestelių aikštėse, o vėliau, čekistų nurodymu, slapta užkasdavo. Motinos, seserys ir mylimosios dažniausiai susemdavo žūties vietoje į žemę susigėrusį kraują ir

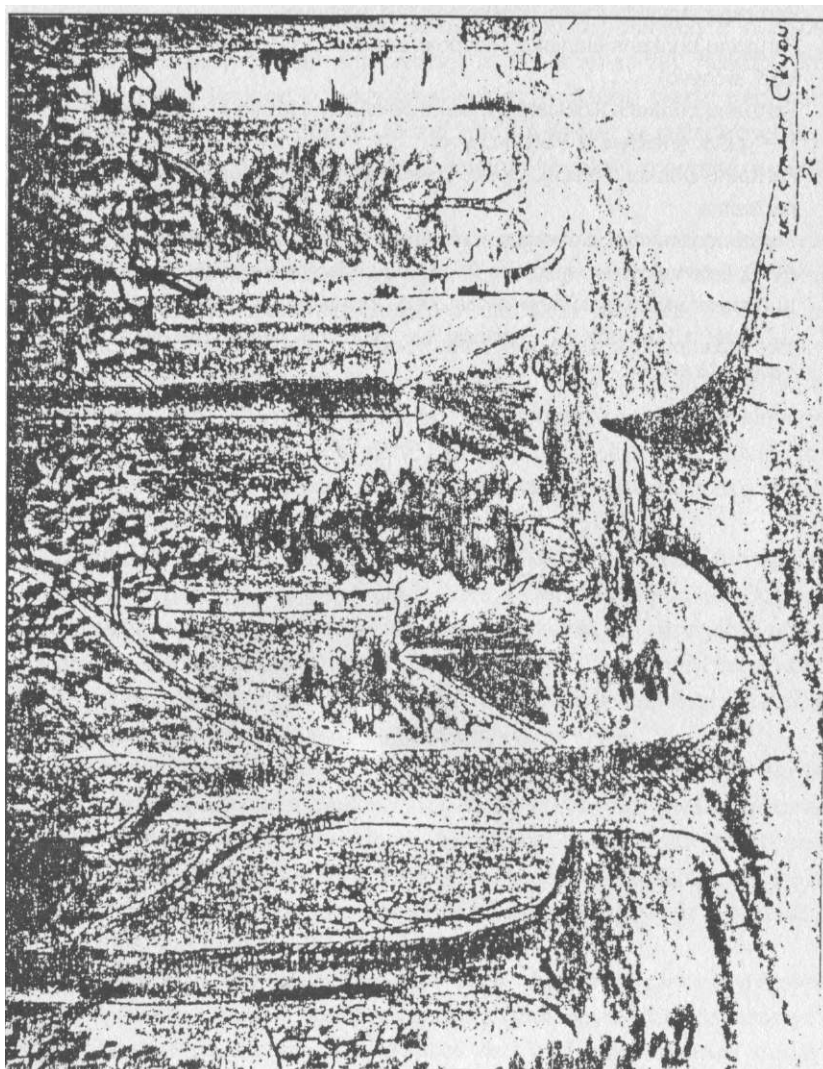
palaidodavo darželyje. Tik toks - simbolinis kapas likdavo iš artimo žmogaus. Jei partizanams pavykdavo pasiimti kovos draugo kūną, palaidodavo jį miške, tikėdamiesi atėjus Nepriklausomybei perlaidoti jį į šventą kapinių žemę.

Priedai:

1. Partizanų stovykla miške. (Piešinys iš VSK archyvo)
2. Partizanų bunkeris ūkininko sodyboje. Landa — ant takelio į šulinį. (Piešinys iš VSK archyvo)
3. Partizanų bunkeris Aukštaitijoje lauke po akmenų krūva. 1 — dangtis, 2 — landa, 3 — gultai. (Piešinys iš VSK archyvo)
4. Partizanų bunkeris Lazdijų apskr. Bistrogiškių miške, kuriame 1948m. žuvo 4 partizanai
5. Partizanų bunkeris Ukmergės apskr. Įėjimas — per landą pakrosnyje
6. MVD 4-os valdybos viršininko P.Raslano sudaryta bunkerio Šimkaičių miške, kuriame slapstėsi partizanų vadas Jonas Žemaitis, apsupimo schema
7. J.Žemaičio bunkeris: a) — planas; b — skersinis pjūvis. Ant įėjimo dangčio pasodinta eglutė

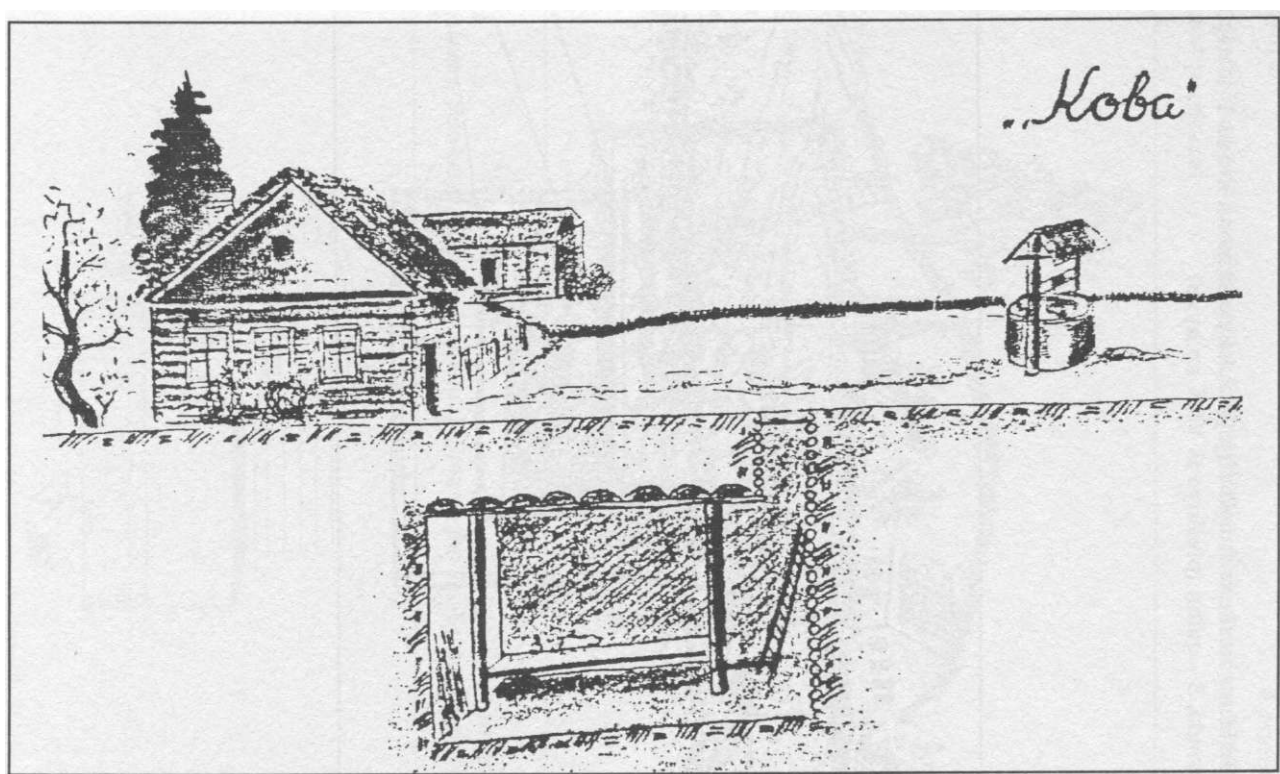
1 priedas

Partizanų stovykla miške (piešinys iš VSK archyvo)

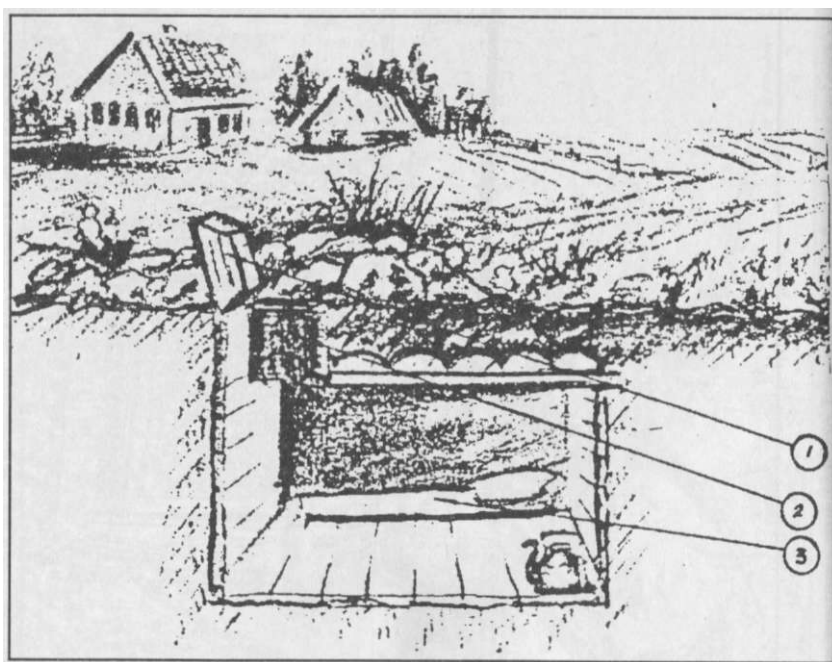
Partizanų bunkeris sodyboje. **Landa** - ant takelio į šulinį (piešinys iš VSK archyvo)

2 priedas

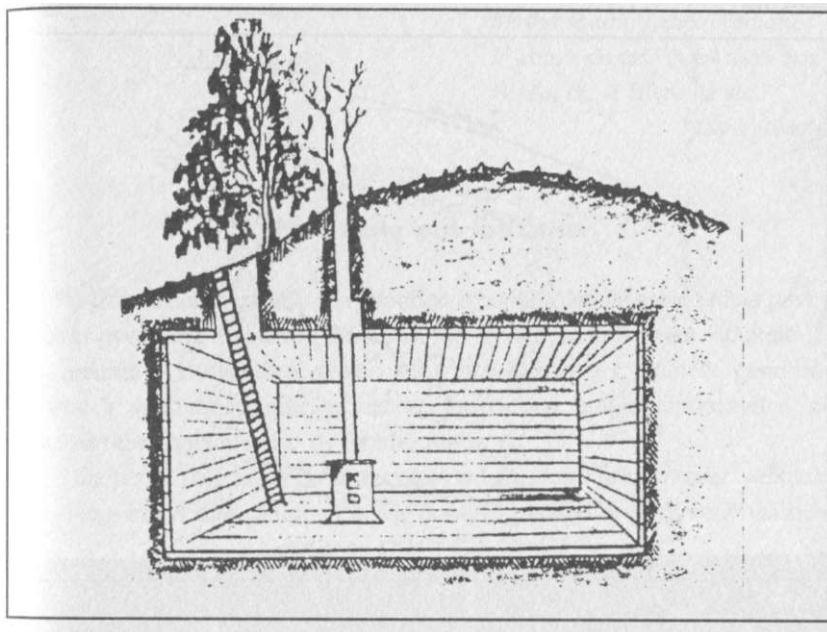
3 priedas

Partizanų bunkeris Aukštaitijoje lauke po akmenų krūva. 1 - dangtis, 2 - landa, 3 - gultai (piešinys iš VSK archyvo)

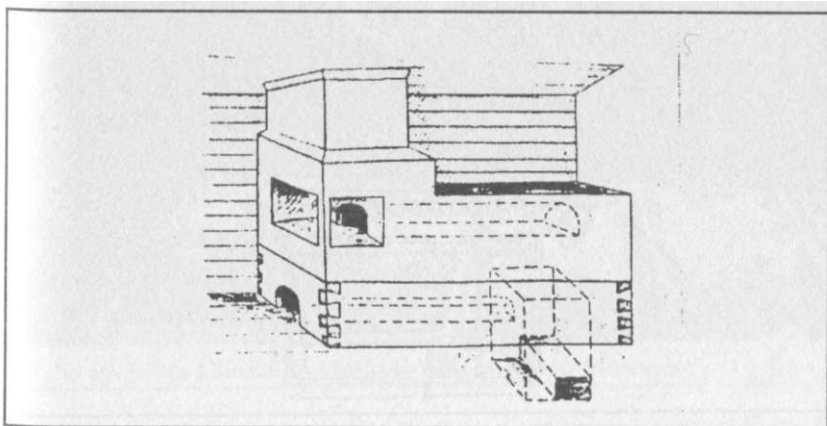
4 priedas

**Partizanų bunkeris Lazdijų apskr. Bistrogiškių miške, kuriame 1948m.
žuvo 4 partizanai**

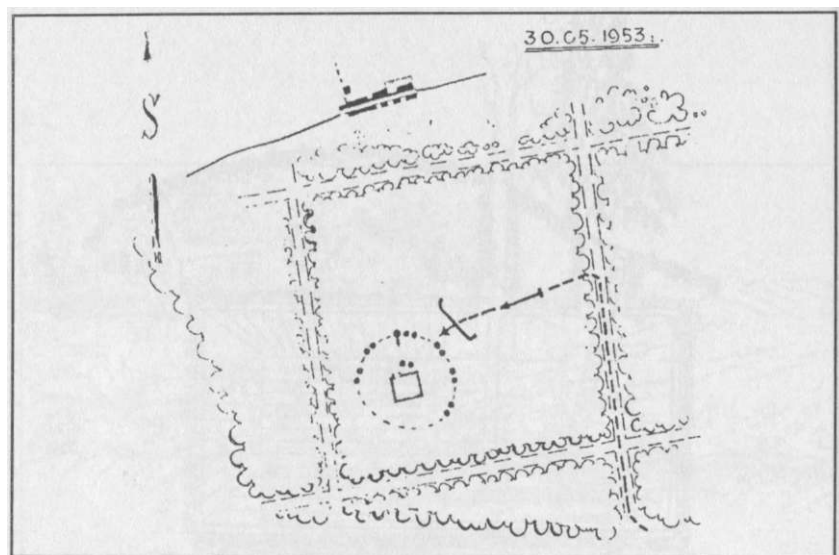
5 priedas

Partizanų bunkeris Ukmergės apskr. Įėjimas - per landą pakrosnyje

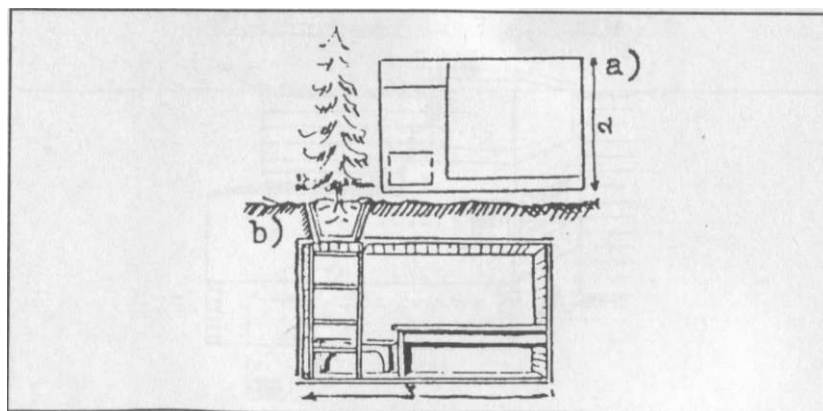
6 priedas

MVD 4-tos valdybos viršininko P.Raslano sudaryta bunkerio Šimkaičių miške, kuriame slapstėsi partizanų vadas Jonas Žemaitis, apsupimo schema

7 priedas

J.Žemaičio bunkeris: a) - planas; b) - skersinis pjūvis. Ant įėjimo dangčio pasodinta eglutė

PARTIZANŲ DVASINIS PASAULIS

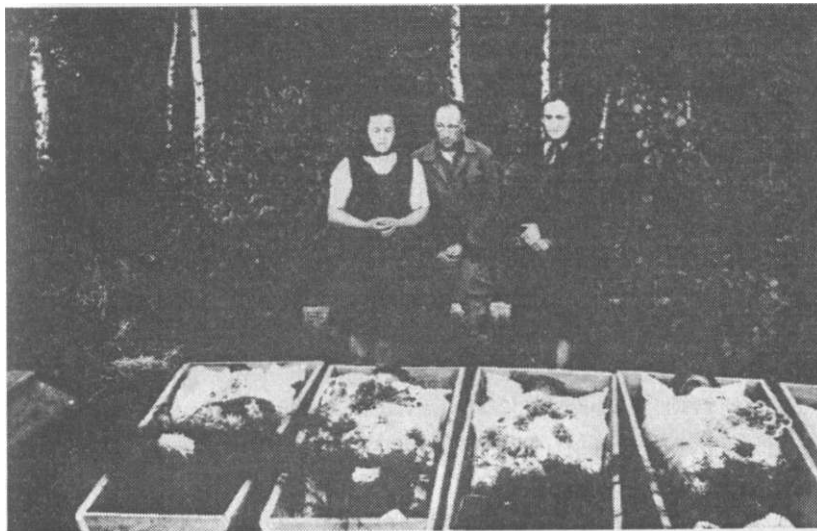
*Ir pro nakties baltumą giedrą, tyrą
Mirties sparnų lydėjo šlamesys,
Ir klupot jūs taip vyras šalia vyro,
Pakilot eit, ir buvot ne visi.*

Diana Glemžaitė

Partizanų patriotizmas

Partizanai nebuvo kažkokia ypatinga žmonių rūšis: jie atėjo į pilną pavojų miško gyvenimą iš pačios mūsų tautos, iš visų visuomenės sluoksnių, o daugiausiai — iš dvasiškai sveiko lietuviško kaimo — ir atsinešė geriausias tautos ir valstybės tradicijas, kurios buvo taip gražiai išpuoselėtos per dvidešimtį nepriklausomo gyvenimo metų.

Tuo pačiu partizanai buvo reguliarios Lietuvos kariuomenės, veikusios ypatingai žiauriomis okupacijos sąlygomis, tąsa. Todėl jų gyvenimas buvo

Vyčio apygardos J.Baltušniko-Vienuolio būrio partizanų laidotuvės

paženklintas sąmoningos aukos ir žūties žyme.

Išėjimas į mišką buvo lemtinga riba, pakeitusi visą ankstesnįjį partizano ir jo šeimos gyvenimą. "Jie rinkosi, niekieno nešaukiami, mirė, niekieno neraginami". Ir motinos laimino jų pasirinkimą, išlydėdamos į pražūtį dažnai net po kelis sūnus: Lukšų šeimoje iš penkių sūnų žuvo trys (Jurgis, Stasys ir Juozas), Popierių šeimoje - penki (Andrius, Jonas, Antanas, Kazys ir Bronius), Morkūnų šeimoje - keturi vaikai, O.Juodienė - šešių žuvusių partizanų motina ir t.t. Juozo Lukšos bendražygio Algio Varkalos-Žaliuko tėviškėje buvo keletas partizanų bunkerių, vienas iš jų - po troba, užminuotas prieštankine mina, ir motina buvo pasiryžusi susisprogdinti kartu su partizanais, jei enkavedistai ateitų sūnaus. Dažna motina tylėjo kaip akmeninė, kai budeliai ją vesdavo prie aikštėje išguldytų nukautųjų partizanų, reikalaudami atpažinti, kuris iš jų yra jos sūnus. Dainavos apygardos partizano Broniaus Kavaliausko motina su sielvartu pasakė: žuvo mano sūnus, aš jo jau nebeturiu. Tačiau atvesta atpažinimui neištarė nė žodžio, o stribas su įniršiu šaukė: "Ko gi tu alpsti, jei tai ne tavo sūnus?!"

Dainavos apygardos vadas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas rašė: "Šiandien dažnai nežinau, kuo labiau stebėtis: ar didvyriška lietuvių šeima, kurios tėvas su keturiais sūnumis partizanų eilėse bekovodami žuvo, ar visišku bežemiu, vargšu skurdžiumi, visą laiką pusbadžiu gyvenančiu, turinčiu labai gausią šeimą, ir, nežiūrint to, iš visos širdies padedančiu sąjūdžiui²."

Iš Alytaus, Veiverių, Jurbarko, - kai kur kartu su savo mokytojais, - iš gimnazijų į mišką išėjo daugelis moksleivių. Pasiryžimas tapti laisvės kovotoju visada reiškė sąmoningą apsisprendimą, aiškiai suvokiant to žingsnio pasekmes. "Kas jaučiasi per silpnos valios, tenesiima laisvės kovotojo pareigų", - teigė partizanų vadovybė³. Partizanas Juozas Žagaras savo dienoraštyje rašė: "(...) aš atplėštas nuo saviškių ir išvytas į miškus, kaip koks bedalis, nieko neverčiausias žmogus, ir tik vien už tai, kad myliu savo Tėvynę, nemindžioju kojom švento katalikų tikėjimo bei tėvų palikimo. Aišku, myliu ir mylėsiu todėl, kad dėl jos pasiryžau atiduoti brangiausią savo turtą - gyvybę, ir kol plaks krūtinėje mano širdis, kiekvienas jos dūžis bus paaukotas Tėvynei, bet bolševikų vergu nebūsiu⁴." Sulaikytas Jurbarko apskr. Liudvinavo valsč. ūkininkas Juozas Stasiūnaitis pasakojo kameros draugui: "Kalėjime sėdėti už Tėvynę yra laimė.(,,) Tegu mane geruoju prašo, tegu žada aukso kalnus, tegu užmuša ar supjausto į gabalus - iš manęs nieko nesušinos; o jei užmuš, aš to nebijau, nes tūkstančiai žūsta už laisvę. Laisvės

be aukų nebūna. Už tai gerai gyvens tie, kurie sulauks laisvės⁵."

Pasiaukoti už kitus, pridengti ugnimi besitraukiančius kovos draugus buvo įprasta. Enkavedistus labiausiai siutino būtent idealistinis partizanų nusiteikimas, kurį jie, nepajėgdami suprasti, visada mėgino sumenkinti Suimta partizanų medicinos sesuo M.Žiliūtė 1954m. teisme stengėsi jiems tai paaiškinti "Aš prieš sovietų valdžią ne todėl, kad ji nacionalizavo nuosavybę. Prieš ją aš nusiteikusi todėl, kad Sovietų Sąjunga okupavo mano kraštą ir neteisėtai jame įvedė sovietinę valdžią. Aš kovojau prieš šią valdžią ir laikau, kad kaip lietuvė turėjau tai daryti."

Partizanų tradicijos

Partizanavimo pradžią žymėjo priesaika ir kariški atributai — ginklas bei lietuviška kario uniforma įvesta 1946m. vasarą. Jei tik leido aplinkybės, buvo prisiekiamą iškilmingai, "kovotojų dalinio akivaizdoje ne vėliau kaip per 24 val. nuo įjungimo į dalinį⁶". Žinoma daug partizanų priesaikų tekstų, tačiau juose visuose yra išipareigojimas atiduoti gyvybę už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę.

Dainavos apygardos partizanų priesaika

Priesaikos priėmimo ceremonija gražiai aprašyta Dzūkijos partizanų vado A.Ramanausko-Vanago knygoje "(...) Buvo 120 vyrų, tačiau tvyrojo visiška tylą... Antrame koplytėlės aukšte įvyko išpūdingos pamaldos. Vyrai karštai meldėsi Daugelio akyse spindėjo ašaros. Koplytėlėje visi netilpo, vyrai kisdavosi Koplytėlėje ir kieme keturiose vietose buvo klausomasi išpažinčių. Atvykusieji atlikti išpažintį, duoti priesaiką, paprašyti Aukščiausiąjį suteikti palaimos Tėvynei artimiesiems ir sau, rankose laikė ginklus.. Pamaldos baigėsi Vyrai atliko išpažintį ir priėmė Švenčiausiąjį. Artinosi iškilmingas priesaikos priėmimas. Prieš altorių buvo pastatyta taburetė, užtiesta trispalve. Ant jos padėtas kryželis ir mano trumpas ginklas.. Išklėję dešines, tyliai kartojome priesaikos žodžius. Dievo akivaizdoje tvirtai pasižadėjome teisingai ir ryžtingai tęsti kovą prieš okupantą, kuris pamynęs po kojomis visus Dievo ir žmogaus įstatymus, negailestingai naikina viską, kas yra šventa, kilnu ir brangu⁷."

Didelė reikšmė buvo teikiama ir kariškai uniformai, kuri drausmino, įpareigojo laisvės kovotoją. Uniformas partizanai siūdindavosi pas kaimo siuveljus, neretai smarkiai rizikuodami savo saugumu; ryšininkės ieškodavo jų miestų turguose ir pirkdavo iš buvusių Lietuvos kariškių šeimų. Įstojus į partizanų būrį buvo užvedamas laisvės kovotojo pareigų ėjimo lapas, kuriame pažymimi atestacijų rezultatai, suteikti laipsniai bei apdovanojimai (1949 05 19 LLKS Tarybos nutarimu uniformos, laipsnių ir pareigų ženklai buvo privalomi). Aukščiausius apdovanojimus — laisvės kovos karžygių vardus — yra pelnę (visi, išskyrus J.Lukšą - po žūties aštuoni) šeši ypatingą narsumą parodę partizanai Kazimieras Pyplys-Mažytis, Konstantinas Bajerčius-Garibaldis, Juozas Vitkus-Kazimieraitis, Juozas Lukša-Skirmantas, Juozas Kasparavičius-Visvydas, Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, Vaclovas Voveris-Žaibas ir Petras Bartkus-Žadgaila. Daugybė partizanų buvo apdovanoti 3-ju laipsnių Laisvės Kovos kryžiais (su kardais - už narsumą ir be jų — už uolumą), pasižymėjimo ženklais ir padėkos raštais. Apdovanojimų įteikimas buvo didelė šventė. Stai kaip šią šventę Dainavos apygardoje 1948m aprašo į ją pakliuvęs MGB agentas K.Kubilinskas-Varnas: "Senu tautiniu papročiu papuoštoje aikštelėje išsirikiavo visi banditai Jų buvo apie 150 žmonių (..) Visi banditai buvo apsirengę senos Lietuvos kariuomenės uniforma, ant rankovių - tautiniai trispalviai trikampiai ženkliukai Prieš išrikiuotus banditus stovėjo stalas, uždengtas didele trispalve vėliava. Dzūkas (*Lionginas Baliukevičius-red.*) skaitė įsakymo tekstą, apdovanotam banditui Vanagas (*Adolfas*

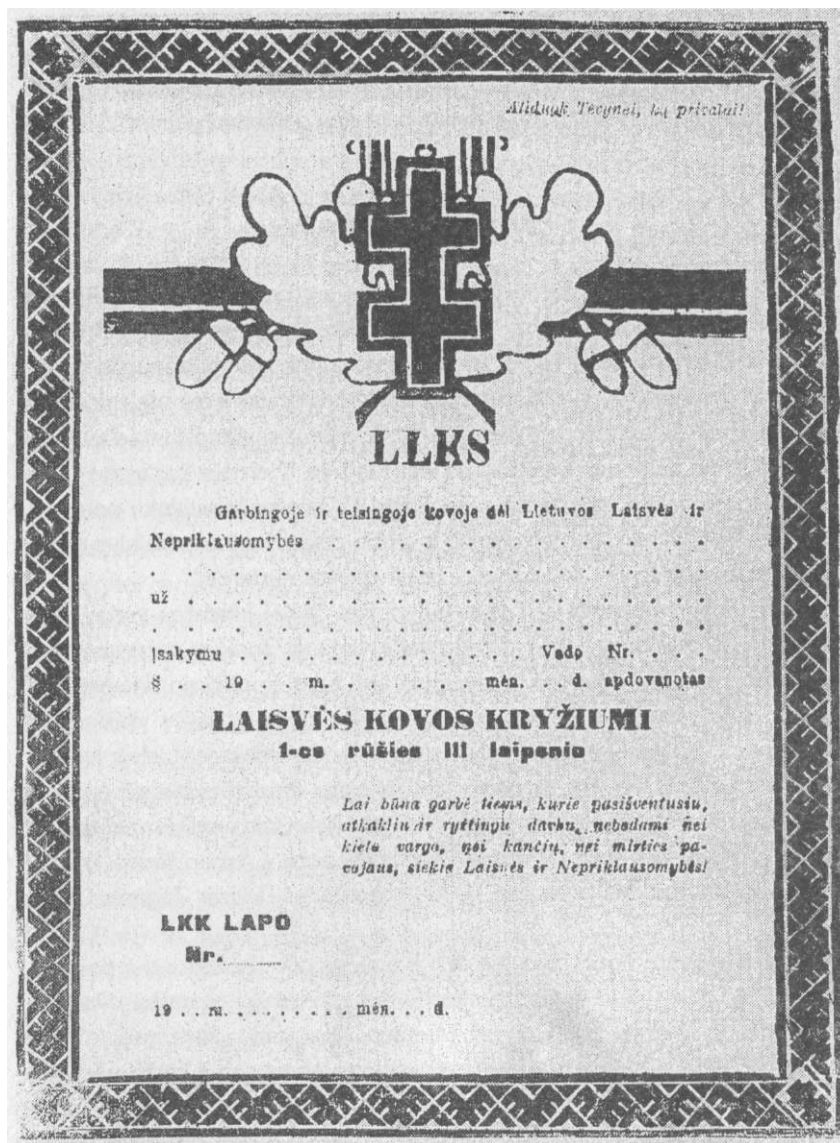
Ramanauskas - red.) prisegdavo ženkliuką, - jei už narsą - iš raudonos medžiagos, o jei už discipliną ir gerą įsakymų vykdymą - žalios.(...) Vakare buvo laužas ir prie jo pikta antisovietinė penkių veiksmų inscenizacija. Po vaidinimo skaitė eilėraščius (...) ir dainavo naujas partizanų dainas⁸".

Partizanų kūryba

Eilėraščiai ir dainos užėmė ypatingą vietą partizano gyvenime. Atskirti nuo namų ir šeimos, supami nuolatinių pavojų, kiekvieną akimirką pasiruošę sutikti mirtį, daugelis net menko išsilavinimo kaimo jaunuolių malšino laisvės gyvenimo ilgesį eiliuotais žodžiais: turėdami laisvą minutę, nuošaliau atsisėdę kūrė eilėraščius, rašė dienoraščius ir laiškus mylimosioms. Daugelis eilėraščių tapo dainomis, pasklido po visą Lietuvą. "Nemaža partizanų tarpe ir tokių, kurie dainas, eilėraščius rašo. Daug jų, žinoma, neatitinka poetikos ar lyrikos reikalavimų, betgi pasitaiko ir gražių dainų, kurios, pritaikius melodiją, greitai paplinta ne tik partizanų, bet ir gyventojų tarpe⁹."

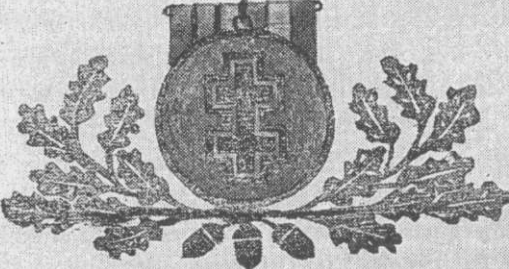
Daina buvo nuolatinis partizano palydovas. "Ir vėl juodame vargo bunkeryje, ir vėl prasidėjo įkyrus dienų skaičiavimas ir sunkus požeminio oro kvapo gėrimas. Sulaukę nakties, sugulę ant narų traukiame daineles, tai kažkaip toje valandoje liūdesys bei ilgesys šventosios laisvės visiškai pamiršamas. (...) Dainuojant prieš mane stojasi laisvė Angelo pavidale ir kviečia mane kartu, o aš vis ant tų pačių kietųjų narų traukiu partizanines arba meilės daineles, tik mano siela it koks didžiulis erelis kartu su laisvės Angelu skraido aukštai virš gražių mūsų Tėvynės miestų. (...) man rodos, kad aš laimingiausias žmogus pasaulyje," - rašė partizanas Juozas Žagaras-Girdenis.

Partizanų štabų visuomeninėje dalyje buvo du skyriai: tautinis ir politinis. Tautinis skyrius turėjo spręsti partizanų bei gyventojų moralės, dvasinės problemas ir rūpintis kultūros bei švietimo klausimais. Partizanų kūryba buvo kruopščiai renkama ir saugoma partizanų archyvuose kartu su štabų dokumentais. "Vieni iš tų raštų reikalingi einamam laikotarapiui, antri reikalingi be einamojo ir būsimajam, treči savo paskirtį atlikę, reikalingi padėti saugojimui, kaip istorinė medžiaga, kad šie raštai — istorinė medžiaga neišnyktų pakampėse, kad išliktų ateičiai, kaip lietuvių tautos sunkių kovų prieš raudonąjį slibiną dėl savo krašto laisvės ir egzistencijos dokumentas (...)".

Partizanų apdovanojimo pavyzdys

Atiduck Tėgnai, ką prisilai!

LLKS

Garbingoje ir teisingoje kovoje dėl Lietuvos Laisvės ir
 Nepriklausomybės

už

įsakymu Vado Nr.

§ . . 10 . . m. mėn. . . d. apdovanotas

**LAISVĖS KOVOS KRYŽIAUS
 MEDALIŲ**

1-os rūšies

*Lai būna garbi tiems, kurie pasižėmėti,
 atkakliai ir ryžtingai darbu, nebedami nei
 kieto vargo, nei kančių, nei mirties pa-
 uojans, siekia Laisvės ir Nepriklausomybės!*

LKKM LAPO
Nr.

10 . . m. mėn. . . d.

Partizanų apdovanojimo pavyzdys

Visi dokumentai buvo tvarkomi pagal vieningas archyvų tvarkymo instrukcijas, ypač po LLKS sukūrimo. Raštvedyba buvo labai kruopščiai prižiūrima, pavyzdžiui, 1948m. Tauro apygardos Birutės rinktinėje buvo privalomos net 42 pavadinimų bylos, kuriose buvo registruojami ir kaupiami įsakymai, raštai, instrukcijos, spauda, atsišaukimai ir kiti dokumentai¹².

Ne mažiau dėmesio buvo skiriama archyvų išsaugojimui Reikėjo "prižiūrėti, kad nesudrėktų, nesugestų, saugiai būtų paslėpti ir kiekvienu momentu prieinami"¹³. Tauro apygardos Žalgirio rinktinės štabo įsakyme rašoma apie Šturmo tėvūnijos archyvo išsaugojimą: "Gautą archyvą reikia peržiūrėti, išdžiovinti sugedusį perrašyti ir, paruošus tam tinkamą indą, paslėpti žemėje. Paslėptąjį archyvą parodyti keletui kovotojų ir būtų praktiška bent vienam patikimam civiliui prieteliui, kurio kovotojai nežinotų"¹⁴.

Daugiausia "civilių prietelių" dėka išliko ne tik savamokslių kūrėjų dainos, bet ir nežinia pasmerktų, nespėjusių visiškai atsiskleisti, tiek pradedančių, tiek jau debiutavusių prieškario spaudoje talentingų autorių kūryba. Tai visų pirma Aukštaitijos partizanų laikraščio leidėjas Bronius Krivickas, literatūros kritikas, B.Krivicko bendramokslis iš Biržų gimnazijos Mamertas Indriliūnas (žuvo 1945m), buvęs Radviliškio gimnazistas Vytautas Šniuolis (žuvo 1949m), Kauno universiteto filologijos fakulteto studentė Diana Glemžaitė (žuvo 1949m.), Medingėnų mokytoja Irena Petkutė (nusišovė 1953m.), Ramygalos gimnazijos direktoriaus sūnus Bronius Liesys (žuvo 1949m) ir daugelis daugelis kitų.

Ryškiausiu talentu apdovanotas jų tarpe žemininkų kartos poetas Bronius Krivickas gimė 1919 11 17 Pervalkuose. 1938m baigęs Biržų gimnaziją, įstojo į VD universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą. Savo kūrybą ir kritikos straipsnius skelbė "Ateityje", "Studentų dienose", "Darbininke", "Naujojoje Romuvoje" ir "XX amžiuje". Vokiečių okupacijos metais bendradarbiavo "Kūrybos" žurnale. Gavęs universiteto diplomą, pabandė mokytojauti Biržų gimnazijoje, tačiau už keturių mėnesių gavęs kvietimą į NKVD, išėjo į mišką, kur jau slapstėsi jo broliai Juozas ir Jonas¹⁵. Miške sukūrė brandžiausius savo kūrinius - sonetus, satyras, vertė Goethės eilėraščius. Partizanavo Petro Tupėno-Ažuolo vadovaujamame junginyje, veikusiame Biržų, Pasvalio, iš dalies Panevėžio apskrityse, kurių pagrindu buvo įkurta Pilėnų tėvūnija. Nuo 1950m. dirbo Rytų Lietuvos srities štabe, redagavo "Laisvės kovą". Žuvo 1952 09 21.

Visi šie partizanai-kūrėjai savo talentą, kaip ir gyvybę, paaukojo laisvės kovai

Partizanų tikėjimas. Bažnyčios santykiai su partizaniniu judėjimu

Partizanų tikėjimas buvo labai stiprus. Ne kartą naktį nuošalioje bažnytkaimio bažnytelėje susirinkęs būrys barzdotų vyrų tyliai giedodavo "Marija, Marija": "Priėmę Švenčiausiąjį sakramentą, visi karštai meldėm Aukščiausiąjį palaimos mūsų kovai, kviesdami šv. Mykolą būti Lietuvos partizanų globėju. Į mus giedančius nuolat atsisukdavo bažnyčioje esančios moterėlės, stebėdamos, kas čia per "angelai" Šv. Mykolui gieda", — rašė savo knygoje Juozas Lukša¹⁶.

Vėliau, kai ateiti į bažnyčią tapo pavojinga, šv. Mišios buvo laikomos "partizanų namuose" - miške: "Šešiasdešimt vyrų stovėjo ant kelių tarp ošiančių medžių, sutvirtinę savo sąžinę atgailos sakramentu, siuntė Aukščiausiam karštas maldas, kad Gailestingiausias išsaugotų juos, apgintų kenčiančią Tėvynę, o kitiems kovoje broliams suteiktų Amžinybę¹⁷."

Tarp partizanų pastoracinį darbą dirbo kunigai — partizanų kapelionai. Tai Tauro apyg. kapelionas Justinas Lelešius, Kėstučio apyg. — kun. Algirdas Močius, Dainavos apygardos — kun Zigmas Neciunskas, Didžiosios Kovos apygardos — kun. Liudas Puzonas ir kt Kun. J. Lelešius, žuvęs 1947m, po mirties apdovanotas juostele už narsumą, o 1950m. - II laipsnio Laisvės Kovos kryžiumi¹⁸.

Tauro apygardos partizanų užminuotas kapas, Mikališkių km.

Jis taip motyvavo kunigų dalyvavimą partizaninėje kovoje: "(...) Partizanai savo tikėjimą išlaikė reikiamoje aukštumoje. Net pats pamaldumas jų tarpe gyvesnis, negu kad buvęs civiliniame gyvenime. To priežastys glūdi tame, kad mirties pavojus tyko kiekvienoje vietoje, kiekvieną valandą. Akivaizdoje šio fakto partizanai eina patys į klebonijas ir ieško kunigų atlikti išpažintį, priimti sakramentą. Toks jų lankymasis į klebonijas pakenkia tik patiems kunigams. Dažnai juos kaltina, tardo, kad su partizanais turi ryšį. Geriau pasiaukoti vienam, dviems, negu daugelis būtų pastatyti į pavojų¹⁹."

Kunigai ne vien atlikinėjo religinius patarnavimus: jie šelpė persekiojamuosius, parūpindavo vaistų sužeistiesiems, padėdavo pasislėpti. Ne vienoje klebonijoje rado prieglobstį be dokumentų gyvenantis nuo tremties ar kalėjimo pasitraukęs žmogus. Skardupių parapijos klebonijoje kun. Antano Yliaus iniciatyva 1945m. buvo įkurta Tauro apygarda. Aukštieji Bažnyčios hierarchai ir dauguma kunigų atsisakė Bažnyčioje skelbti NKVD generolo majoro Bartašiūno partizanams siūlomą "amnestiją", kuri buvo tikri spąstai dauguma legalizuotųjų, nesutikusių būti NKVD šnipais, buvo suimti. Suimti buvo ir atsisakę skelbti okupantų kreipimąsi vyskupai Mečislovas Reinys, Teofilis Matulionis, Pranciškus Ramanauskas. O vyskupas Vincentas Borisevičius, pareiškęs kankintojams, kad "iškundimai visiškai nesuderinami nei su manimi pačiu, nei su mano pareigomis, nei su mano sąžine", 1946 11 18 buvo sušaudytas²⁰. KGB duomenimis, nuo 1944 iki 1953m. Lietuvoje buvo suimta ir nuteista apie 360 kunigų.

1948m Vakarų pasaulį pasiekė J.Lukšos ir K.Pyplio išvežtas per geležinę uždangą Lietuvos katalikų laiškas Šv.Tėvui Pijui XII-ajam. Jo tekstą sukūrė kun. Juozas Stankūnas, Kauno Prisikėlimo parapijos klebonas, Lietuvos partizanų vyr. kapelionas. Šiame laiške rašoma: "Bolševizmas gerai žino, kad kol nepakirs religijos įtakos, tol tauta bus atspari²¹."

Partizanai gerai suprato okupantų vykdomo fizinio ir dvasinio genocido pavojų: "(...) mes turime ne tik priešą, kuris nori mus jėga parklupdyti ties savo braškančio sosto papėde, bet ir priešą, kuris lyg mirtini nuodai skverbiasi į mūsų dvasinį pasaulį, į tautos organizmą. Pastarasis priešas yra pavojingesnis, nes jis remiasi gudrumu, klasta, apgaule²²."

Todėl partizanų vadovybė skyrė daug dėmesio laisvės kovotojų ir visuomenės dvasiniam auklėjimui ir moralei. Štabuose veikė spaudos ir informacijos skyriai, vėliau pavadinti visuomenine dalimi Greta partizanų spaudos, jie leido ir partizanų maldynėlius. Specifines partizaniškas maldas

(prieš žygį, prieš kautynes, už sužeistuosius, už Lietuvos kankinius, už žuvusius partizanus) kūrė patriotiškai nusiteikę kunigai Atskiros partizaniškos maldos buvo išspausdintos ant mažų popieriaus lapelių ir plito Lietuvoje. Taip 1948m. buvo išplatinta Zigmo Neciunsko-Elytės Vakarinė malda. Buvo leidžiami ir didesni partizanų maldynėliai. Žinomesnis iš jų yra LLKS 1953m. Žemaičių apygardoje išleistas "Rūpintojėlis".

Tautinės ir religinės šventės

Ypatinga nuotaika apimdavo partizanus tautinių ir religinių švenčių metu. Štabai išleisdavo naujus laikraščių numerius ar įsakymus, kovotojai pasimelsdavo, prisimindavo savo išblaškytas šeimas.

Pirmaisiais metais, ypač per Šv. Kūčias, partizanai stengdavosi pareiti švęsti namo, o NKVD šias progas panaudodavo didžiausioms pasaloms ir žudynėms: "Per šventes būdavo ypatingai aktyvūs. Jiems buvo aišku, kad kiekvienas partizanas švenčių proga, lietuviškų papročių vedamas, stengdavosi aplankyti savo šeimą, pajusti šventišką šilumą jaukioje artimųjų aplinkoje," - rašė Juozas Lukša²³. Baisiausios buvo 1944m Šv. Kalėdos, kai liepsnojo ištisi lietuviški kaimai Daugiausiai nukentėjo Dzūkija, kur buvo sudeginti Ryliškių, Klepočių, Lizdų kaimai Tad partizanų vadovybė kai kuriose apygardose išleido įsakymą, draudžiantį švenčių proga lankyti artimuosius. Be to, partizanai buvo perspėti jokių būdu nevartoti svaigalų: "Meskite okupantų atneštą ir mums sąmoningai diegiamą besaikio girtavimo įprotį. Toks įprotis veda mūsų tautą į bedugnę ir lėtą išnykimą. Mokėkite būti linksmi ir be degtinės, švenčių metu nepragerkite savęs, o taip pat Lietuvos ir jos vardo²⁴."

Vėliau partizanai šventes stengėsi švęsti savo bunkeriuose, nekeldami pavojaus nei sau, nei savo rėmėjams. Per šventes ypač sustiprėdavo namų ir normalaus civilinio gyvenimo ilgesys. "Klausomės radijo. Iš visų stočių skamba kalėdinės dainos. Perduoda Anglijos karaliaus, popiežiaus, Trumeno ir kt kalėdinius sveikinimus. Muzika ir dainos.. Tenai atgijo gyvenimas. Mūsų bunkeryje, po žeme, vienuolika vyrų susirinko praleisti Kalėdų. Kurgi tos Kalėdos dingo, kada viešpatauja šiluma ir jauki ramybė? Kalėdos po žemei. (...) Kažin, ar dar liks kas nors iš Lietuvos po penkerių metų? Liūdna, pasiutusiai liūdna, kai pagalvoji kad mes visi esam kaip tie nuteistieji my-

Atiduok Tėrynei, ką privalai!

PRISIKĖLIMO UGNIS

LLKS PRISIKĖLIMO APYGARDOS ORGANAS

1951. gruodis. № 5 (21).

GIMĖ KRISTUS — žmogaus sveikint broliu.

Kaip išsikirsty g rą vien šis pašis baltųjų patalų apsupta gaudžiai
dejuoja — dejuoja prie baltai užiesto kūčių stalo motina — sūnų
dary: be Pataizmais kūvočiamis iš tėvų šalį krito...

— Jė — Pataizmai! — tik sautaria — be namis tėvas motina.

Neveik, ne dėjioči mārō tėve, motin! Dangaus ir žemės Viešpa
ties sūnus nužengia iš Aukštybų nusluostyt tau asarą, tau pasakyti:

— Tavo sūnus — dukra karžygius atėjo Man paliūdyti, kad juos, tė
vai limokė didžiūotis savo Viešpaties kelti!

Lietuvi, kūčių asarų iš Dangaus Viešpats Dievo balsu kalba:

Tavo sūnų — dukrų kova šventa. Tik ji gražius ir iš svečių šalų
Neturios į laisvą Lietuvą didžiūotis kankinių, didvyrių garbe.

Ar vien karžygių tėvai kūčių nuklij dejuoja? Ne! Kaip peralkus
eikie miškų kirtimais slinkdama širdies skausmą klatkiau kauklimu
guožiā — širdies skausmą kankiantiems vėjams iškaiba pro kurčias
ir jos tėviškės sodybas seindama šnipai, pasafūnų moteriškė...

— Už vaikus! — ledu virtusių asarą braukdama širdį paguo
džiam jos vyras, vaikai istribiteliais, šnipais be žinios dingę... jos vy
ras, vaikai ir jai užmirus, kad jaunose dienose ir ją tėvai miela vadī
to prie kūčių stalo tolintis Dievo dovanota duona, standien leitenan
tų — raskų išryti, pakėmiais, pakrūnėn, savo tėviškę piktai vilkais
slampinčija, artimų piktam vargai, perantstyvai mirčiai išduoti ieško.

Gimė Kristus ir į šnipus gimdžiusius Dievo balsu tarti:

— Kas sautai žemei piktai sėkla auga, tie raugėm ir kūkalliais taunami!
Kūčių nuklij Dangus žemei nesa didžią žiną: Gimė Kristus ir Lietuvių
tautos broliu — paskelbt bolševizmai! Naras tau vietos žemėj žmogus, nes
negeidžiamu svečiu už kity stalo brauniesi!

Lietuvi, žmonijai kylant bolševizmą nuo žemės nušalinti, savęs
klausai: kuo kelsi akis prieš savo Viešpatį, kuris ir tau naują Aušrą neša?

Ir išrytinių kūčių balsu Dangaus ir žemės Viešpats tavęs klausia:

— kuo nuėjėsi amžinatę kelsi akis prieš Kristaus brolius — tavo tėvus,
prieš karžygius Partizanus — ir už tavo laisvę užmokėjusius krauju?

Lietuvi, gimė Kristus tau paskelbti:

— Nuo stalo šalink bolševiką, kad prie jo tave sveikinčiau broliu!
Bolševizmo neįveikti gimusių mums broliu Kristų sveikinaam:

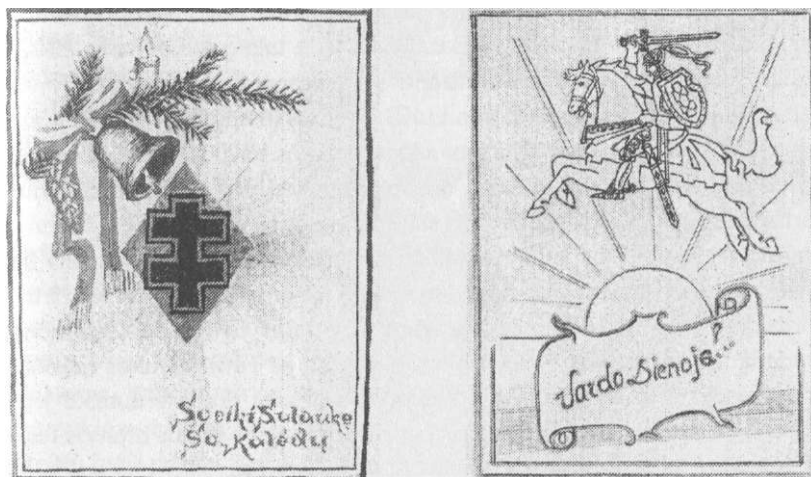
— Viešpatie, iki mus broliais jungsi, nebajisios mums žemės

audros!

Prisikėlimiečiai!

riop, kurie skaičiuoja savo gyvenimo paskutines valandas ir minutes. Gyvenimo laikrodžio rodyklė slenka vis lėčiau ir lėčiau. Mes dirbam ir kovojam..." Taip 1948m. rašė Lionginas Baliukevičius-Dzūkas²⁵.

Dažnai šventes partizanams tekdavo sutikti vos turint ką pasidėti ant stalo, tačiau ir tada jie prisimindavo dar labiau nuskriaustus - kalinius ir tremtinius. Štai kaip aprašė 1950m. Šv. Kūčias Kęstučio apygardos Vaidoto rinktinės partizanas Juozas Žagaras-Girdenis: "Atsistoję sukalbame partizanų maldą ir vienerius poterius; aš pastebėjau, kaip Augustina (*Elena Palubekytė-Liudas-red.*), lėtai sėsdama prie stalo, nubraukė ašarą. Pasidarė ir man labai nesmagu, prisiminiau, kad šį vakarą susėdo už Kūčių stalo likusi mano šeima, o manęs nėra; nuskriausta nuo bolševikų teroro bedalė mano mama tai tikrai daug ašarų šįvakar išliejo dėl manęs. Ji mane taip karštai mylėjo, kad čia negaliu nei parašyti viso to, kas yra pergyventa. Broliai ir sesės taip pat susijaudino mano likimu, jie gaili manęs, o man gaila jų, nieko nepadarysi, tokia žiauri mūsų dalia. Tikrai pasakius, tai nevien mano šeima, o tūkstančiai tokių ar panašių šeimų šį vakarą gailiai pravirko, ypatingai nelaimingiausieji mūsų tautiečiai tremtiniai, parėję iš šachtų ar kur iš girių? Didžiausiai nuvargę prisiminė, kad tai Kūčios, o čia nėra ką valgyti, net nei duonutės, ir žino, kad Kalėdų rytą vis tiek turės eiti į darbą, tai kaip jie turi jaustis?!

Partizanų piešti šventiniai atvirukai

Prisiminę laisvės gyvenimą ir savo Tėvynę, Dieve, palengvink jų kančias, tik tiek aš jiems tegaliu padėti²⁶."

Krikščioniškos tradicijos, apmąstymai, malda buvo atspara kasdien matomam žiaurumui "Bolševizmas, savo prigimtyje būdamas blogis, sąmoningai naikindamas visas žmogaus dvasios vertybes, skiepydamas neapykantą bei klasių kovą, stengdamasis tai įteisinti savo nauja čekistiška "morale", negalėjo nepaveikti mūsų kaimo. (...) Prasidėjęs teroras iššaukė nusivylimą, sielvartą ir kartu neapykantą ir kerštą," - konstatavo L.Baliukevičius²⁷. Ir vis dėlto partizanai nesivadovavo aklu keršto jausmu, "Kai meldžiuosi, beveik kasdien prisimenu išdaviką Vygaudą (*Joną Mockėvičių-red.*), jo seserį ir kt panašius. Aš visiems jiems atleisiu, nes tada jie bus nepavojingi", — sakė partizanė Izabelė Vilimaitė-Stirna, susisprogdinusi bunkeryje 1952 10 03²⁸. Juozas Močius mena užrašus ant mirtininkų kameros senų, tarp kurių buvo ir šis: "Viešpatie, atleisk jiems, nes jie nežino, ką daro.

Pasiryžimas gyviems nepasiduoti

Patriotizmas ir tikėjimas suteikė partizanams jėgų lemtingu momentu patiems nutraukti gyvybės siūlą. NKVD tardymo metodai, kankinimai ir provokacijos pranokdavo žmogaus galimybes, todėl buvo pavojus nevalingai tapti išdaviku. "Mirti nebaisu. Baisu išduoti", — taip galvojo Marija Žiliūtė-Eglutė, taip mąstė dauguma partizanų²⁹. "Partizano šventa pareiga gyvam nepatekti priešiui", — buvo rašoma LLKS Tarybos kreipimesi į laisvės kovotojus³⁰. Patriotinis nusiteikimas ir pareigos jausmas buvo stipresni už mirties baimę, tad neturint kitos išeities, apsupus bunkerį ar kautynėse sužeidus, partizanai paskutinį šovinį skirdavo sau. Nevengdavo pasvarstymų šia tema: "Vargiai ar mes greitai laisvės sulauksim. Turbūt, reikės užmerkti akis dar prieš jai ateisiant Bet nieko nepadarysi sykį išėjom, tai mokėsime ir mirti³¹." Partizanų poetė Diana Glemžaitė prieš pat žūtį parašytą eilėraščių-testamentą pradeda tokiais žodžiais: "Mes mokėsime numirti, jei Tėvynė aukos reikalauja³²." Kasdienė akistata su mirtimi išgrynino dvasinį pradą ir suteikė jėgų filosofškai, tarsi iš šalies žvelgti į asmeninį likimą visos tautos dramos fone. Ypač aiškiai tai atsispindėjo Broniaus Krivicko lyrikoje:

*"Jau nėra laimėjimo vilties.
Tiktai geismas kautis lig mirties.
Saulė leidžias. Pluoštai jos liepsnos
Plazda dar ant žemės kruvinos.
Bet kai šaltos žvaigždės sužėrės,
Jau mūsų rankose ginklai tylės³³."*

"Mums liko vienas tikslas: žūti arba laimėti," — rašė A. Baltūsis³⁴.

Enkavedistams apsupus bunkerį, ramiai, lyg pagal šimtą kartų surepetuotą scenarijų, partizanai sunaikindavo dokumentus, radijo aparatūrą, kitus daiktus, persižegno davė ir įremdavo į smilkinį pistoleto vamzdį ar pakeldavo granatą. Kruopščiai, neskubėdamas Pietų Lietuvos partizanų vadas Sergijus Staniškis, nenorėdamas, kad atitektų priešui, sudegino štabo dokumentus, supjaustė savo aulinius batus ir iškeliaavo į Amžinybę. O štai kaip žuvo Tauro apygardos Žalgirio rinktinės Šturmo tėvūnijos partizanė Stasė Mačiūtaitė-Vaidilutė: "Šviesioj naktį prieš ugnį buvo taikli, nes šaudymo pradžioje Vaidilutė buvo sužeista ir negalėjo pabėgti. Priešui priartėjus, Vaidilutė šovė į priešą, ir tuo palengvino likusiems partizanams atsitraukimą, ir, kad nepatektų gyva priešui pati nutraukė gyvybės siūlą. Kautynėse neprarado šal-

Partizanų Jundilų šeima. Prienų apskr. Gražučių km.

to proto ir ištęsėjo Tėvynei duotą priesaiką, nepasiduodama gyva į priešo nagus³⁵."

Tauro apygardos kapelionas J. Lelešius apie šią problemą taip rašė: "Gal būt daugelis, vartydami istorijos puslapius, su siaubu kalbės apie mūsų kovą, sakys, kad kultūringame pasaulyje savižudybė negalima kad tai žmogiškos esmės ižeidimas. Tačiau juk kovojame su barbarais. Žinoma, krikščioniška doktrina to neleidžia (...), bet palikime tai spręsti maloningajam Viešpačiui"

Nežinomuose bunkeriuose, miškuose ir raistuose, vienam Dievui tebūnant liudininku, vis kartojosi ir kartojosi Pilėnų auka.

Priedai:

1. Partizano mirtis Vyt. Vaivoras.
2. Lietuvos laisvės kovotojo pažymėjimas.

Vyt. Vainoras

Partizano mirtis

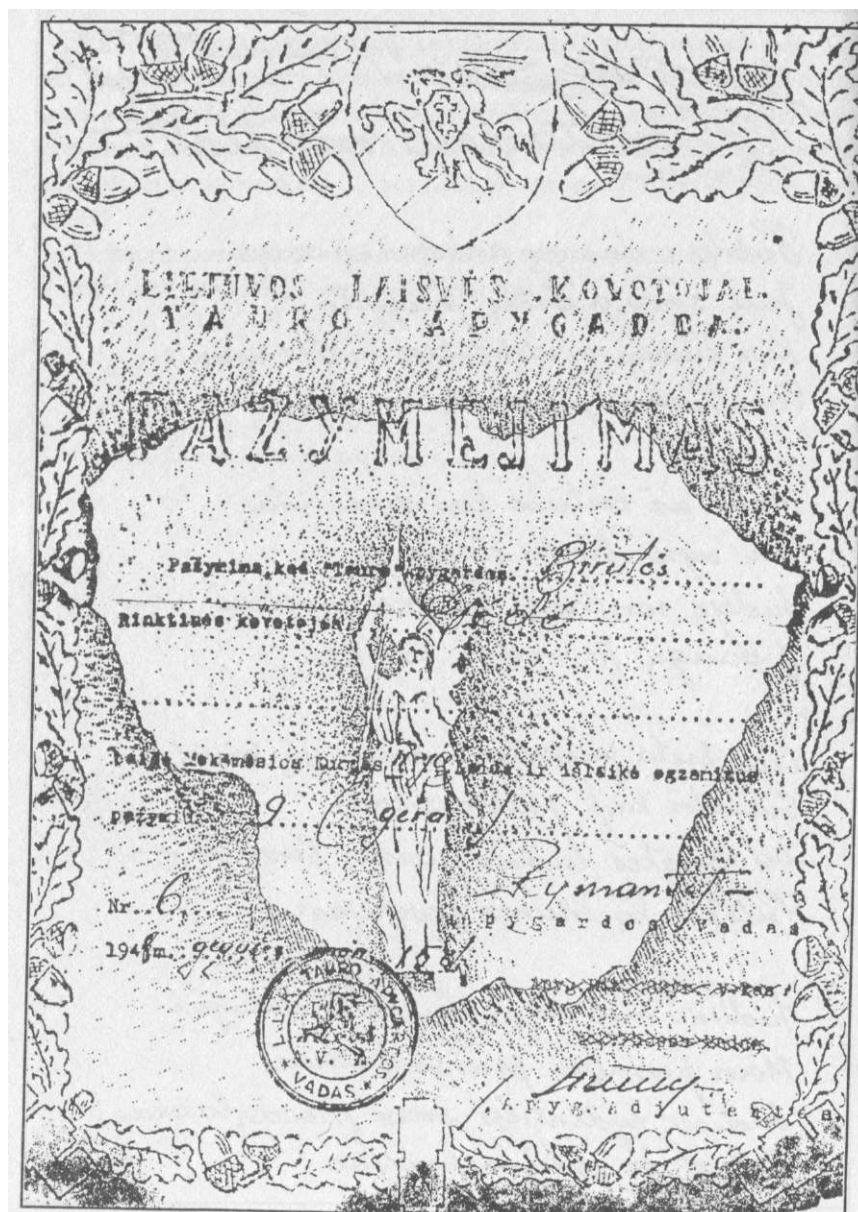
Takito š dangų aukštai iiversys
Jau savo ausimis pražydo.
Kur šurviai girdėjos, kur matės ugnis;
Ten liūdno, jį varsdą nvydo...

Muske už kirtimo kur žydi šitas
Ten vyru būnelis stovėjo
Išdėję rankas ir liūdno jų veidai
Š dangų, jie malda, kalbėjo...

Čia trito jaunutis, narsus jų karys:
Garsūs kaip prietiso žiedas.
Dėl tikros laisvės narsus buvo jis —
Pulsko jis mums įkvėpjas...

Iudiev! mylimieji, jėm kovos draugai
Mam pavėrė prietas kustine,
Iudiev, žydintieji ~~man~~ prietas, laukai,
Iudiev, ir žaliosio prietuo!...

Lietuvos laisvės kovotojo pažymėjimas

VYRIAUSIOS KARINĖS IR POLITINĖS VADOVYBĖS KŪRIMAS BEI PARTIZANINIŲ STRUKTŪRŲ CENTRALIZACIJA

*"LLKS Taryba (...) okupacijos metu yra aukščiausias tautos politinis organas,
vadovaujantis politinei ir karinei tautos išsilaivimo kovai."
(Iš LLKS Tarybos 1949 0216 Deklaracijos)*

Vieningos kovojančio krašto vadovybės idėja

Karinės ir politinės rezistencijos vadovybės kūrimas vyko visą aktyvios kovos laikotarpį (1944-1953m).

Padėtis, kurioje atsidūrė Lietuva 1944m, objektyviai diktavo šios problemos sprendimo būdus. Kova prieš okupantus iš tiesų prasidėjo stichiškai, o tai sąlygojo klaidas ir bereikalingas aukas. Be to, buvo tikimasi Vakarų pagalbos, atgaunant Nepriklausomybę iš pradžių - Taikos konferencijos sprendimu, vėliau - kaip galimo karo tarp anglų-amerikiečių ir sovietų rezultato. Ir vienu, ir kitu atveju reikėjo centro, kuris galėtų kalbėti tautos vardu, o taip pat koordinuoti kovojančių pajėgų veiksmus.

Buvo svarbu parodyti pasauliui, kad Lietuva nesusitaikė su okupacija ir pasiryžusi siekti laisvės visomis galimomis priemonėmis.

Deja, pasaulis liko kurčias ir aklas, o okupuoti kraštai kovojo vieni

Taigi vyriausiosios vadovybės ir karinių struktūrų centralizacijos būtinybė buvo akivaizdi, tačiau čia slėpėsi ir didžiausi pavojai. Būtent į vadovaujančius centrus visą laiką buvo nukreiptas okupanto dėmesys. Griežta centralizacija buvo pavojinga - daug žalos galėjo padaryti MGB agentai, įdiegti į vadovaujančias grandis.

Nepaisant to, struktūrų centralizacija, organizuotumas buvo būtinas ir propagandiniame kare - pagal 1949m. Ženevos konvenciją pripažįstama okupuoto krašto gyventojų teisė priešintis okupantams, jei laikomasi šių kovos taisyklių: vadovauja atsakingas asmuo, nešiojami atitinkami ženklai, matomi iš toliau, viešai nešiojami ginklai¹. Visa tai buvo būdinga pokario laisvės kovotojams.

Vieningos kovojančio krašto vadovybės idėja kilo jau vokiečių okupacijos metu ir jiems besitraukiant iš Lietuvos.

Pasipriešinti artėjančiai Raudonajai armijai rengėsi visos nacių okupacijos metais sukurtos pagrindinės organizacijos - telkė ginkluotus dalinius, kūrė politinio ir karinio pasipriešinimo planus, tarėsi dėl vieningos vadovybės ir struktūrų.

1943m. lapkričio 25d. susikūręs Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas (toliau - VLIKas), deju, nesugebėjo sujungti krašto pajėgų, sudaryti vieningos vadovybės ir numatyti teisingos strategijos ir taktikos.

1944m. sausio mėnesį Kaune buvo įkurta VLIKo Karo Taryba, kuriai priklausė generolai Stasys Raštikis, Kazys Musteikis, Stasys Pundzevičius, Motiejus Pečiulionis, plk.ltn. Antanas Zubrys. Karo Tarybos tikslas buvo vienyti karines ir politines pajėgas kovai už nepriklausomybę. Tų pačių metų sausio mėnesį Vilniuje jau buvo suformuotas Vilniaus apygardos štabas, kuriam vadovavo M.Pečiulionis, jo pavaduotoju tapo buvęs Vilniaus burmistras A.Dabulevičius. Vasario mėnesį M.Pečiulionio nurodymu A.Dabulevičius užmezgė ryšius su Lietuvos Laisvės Armijos (toliau — LLA) ir Kęstučio organizacijų vadovais ir tarėsi dėl bendrų veiksmų. Minėtų organizacijų atstovai sutiko, esant reikalui, vykdyti M.Pečiulionio įsakymus².

LLA pokaryje

Po to, kai 1944m. pavasarį gestapas areštavo daugumą VLIKo narių, ir "mažąjį" VLIKo posėdyje (dalyvavo K.Bielinis, A.Gineitis, B.Nemickas ir P.Šilas) birželio mėnesį buvo nutarta perkelti šią organizaciją į Vakarus, vieninteliu Lietuvoje likęs Karo tarybos narys M.Pečiulionis, susisiekęs su LLA vadovybe, nuo 1944m. liepos 9d. gavo įgaliojimus organizuoti pasipriešinimą³. Nors anksčiau VLIKo vadovybei nepavyko susitarti su LLA (pernelyg skyrėsi nuomonės dėl kovos taktikos), būtent pastaroji organizacija nuo 1944m. vasaros ėmė organizuoti pasipriešinimo pajėgas ir vadovauti joms.

1944m. vasarą LLA nario priesaiką davė gen. M.Pečiulionis. Kadangi jis tebeturėjo VLIKo Karo Tarybos nario įgaliojimus, be to, jam paklusti buvo pažadėję kęstutėnų kariniai daliniai, LLA vadovybė buvo suinteresuota tokiu žmogumi

Jau 1944m. liepos 17d. Šiauliuose M.Pečiulionis pasirašė Direktyvą Nr.1, kurioje LLA karinėms pajėgoms įsakoma tvarkingai trauktis su frontu, o jei rusų armijos nepavyks sustabdyti - slėpti ginklus ir, perėjus į pagrindį, likti

Lietuvoje. Šią direktyvą jis pasirašė Miškinio slapyvardžiu⁴.

Savaime suprantama, kad per krašto teritoriją traukiant frontui, buvo beveik neįmanoma stabili ryšių sistema, be kurios sunku išsivaizduoti centralizuotų struktūrų funkcionavimą. Vis dėlto tai buvo bandymas išvengti stichiškumo ir kiek įmanoma realizuoti vyriausiosios vadovybės idėją.

Siekiant kuo geriau pasiruošti kovai, buvo pertvarkoma LLA struktūra. 1944m. liepos 20d. įsakymu Nr21 organizacija perskiriama į du sektorius: veikiantį (toliau - VS) ir organizacinį (toliau - OS).

VS buvo pavadintas "Vanagais" ir laikomas svarbiausiu karo sąlygomis⁵. OS sudarė rezervas — legaliai gyvenantys žmonės, kurių pareiga buvo rinkti informaciją ir materialiai aprūpinti VS. Mobilizacijos atveju OS nariai turėjo stoti į "Vanagų" gretas.

Taip buvo užbaigta LLA reorganizacija, kurią galima laikyti sėkminga, nes beveik visoje Lietuvoje atsispindėjo tokia struktūra (keitėsi tik pavadinimai - OS reiškėsi įvairiomis legaliai gyvenančių asmenų pagrindinėmis organizacijomis, turinčiomis glaudų ryšį su partizanais (VS), juos remiančiomis ir papildančiomis).

LLA "Vanagų" štabo viršininku buvo paskirtas kpt A.Karalius (vėliau — A.Kubilius, Žemaičių legiono iniciatorius). LLA vado pavaduotoju tapo A.Eidintas⁶.

1944m. rugpjūčio mėnesį M.Pečiulionis, Kazys Veverskis ir inž. Snarskis įkūrė centrinių LLA štabą - Lietuvos Gynimo Komitetą (toliau - LGK)⁷. Šio komiteto įkūrimas ženklinė naujos kokybės, naujų pasipriešinimo bruožų atsiradimą - taip buvo bandoma atskirti ir vykdyti karinį ir politinį vadovavimą.

LGK deklaravo vadovaujant visoms besipriešinančio krašto pajėgoms. Kadangi vakarinėje Lietuvoje dar laikėsi vokiečių kariuomenė, ta teritorija tapo LLA placdarmu. Čia būtina pažymėti, kad vokiečiai nebuvo laikomi sąjungininkais - tiesiog, susidarius sąlygoms, kaip jau ne kartą buvo Lietuvos istorijoje, stengtasi išnaudoti jų interesus savo tikslams pasiekti

Pasitinkant antrąją sovietų okupaciją, buvo sudaryti keli planų variantai

- 1) ginklu išlaikyti dalį teritorijos, joje skelbti nepriklausomybę ir iš čia organizuoti tolesnį pasipriešinimą;

- 2) derėtis su rusais (tarpininkaujant Vakarų valstybėms) dėl armijos atitraukimo iš Lietuvos.

Jei šie planai nepavyktų, buvo numatoma pereiti į pogrindį, leisti spaudą,

sutvarkyti radijo ryšį ir laukti Taikos konferencijos⁸.

1944m. rugpjūčio ir rugsėjo mėn. LGK vadovybės leidimu kai kurie LLA vadai užmezgė ryšius su vokiečiais — reikėjo gauti ginklų, taip pat buvo tariamasi dėl kadrų ruošimo vokiečių žvalgybos mokyklose⁹. Gen. M.Pečiulionio teigimu, į Vokietijos žvalgybos mokyklą išsiųsta apie 100 LLA vyrų¹⁰.

Šis faktas sukėlė daugybę kontraversijų ne tik sovietinėje, bet ir išeivijos spaudoje. LLA vadovybė buvo kaltinama atviru bendradarbiavimu su nacių okupantais, tačiau tai greičiau buvo gudrus karinis-taktinis ir diplomatinis žingsnis — vieno priešo interesus išnaudoti kovoje su kitu priešu. Niekur neteko užtikti žinių apie tai, kad grįžusieji į Lietuvą iš Vokietijos žvalgybos mokyklų dirbtų vokiečių karinės žvalgybos tarnyboms. Jie įsijungė į kovojančias rezistentų struktūras ir savo patirtį panaudojo kovai už savo krašto laisvę.

Taigi galima teigti, kad 1944m. rudenį buvo išspręsta vyriausiosios ginkluoto pasipriešinimo vadovybės problema (kiek tai leido fronto sąlygos).

1944m pabaigoje pradėtame leisti LLA laikraštyje "Karžygys" (nuo 3 numerio - "Laisvės karžygys") taip apibūdinamas LLA vaidmuo "(...) LLA netiki jokiais kaimyninėmis valstybėmis. Ji ruošiasi apginti senosios Lietuvos ginklo garbę ir padėti pagrindus būsimai Lietuvos kariuomenei". (Ar tai neprimena 1918-1920m. laisvės kovų savanorių siekių?).¹¹

Taip pat šiame laikraštyje rašoma, kad jo užduotis skleisti LLA dvasią, kelti patriotizmą ir drąsą, ugdyti konspiracinius partizanų įgūdžius, gilinti nacionalinę ir valstybinę savimonę¹². Šios nepasirašytos, greičiausiai priklausančios LLA vadui ir ideologui K.Veverskiui mintys, pakankamai aiškiai rodo LLA organizacijos nuostatas.

Po K.Veverskio žūties 1944m. gruodžio 28d. LGK veikla nutrūko. Kovojančias pajėgas organizuoti ir joms vadovauti ėmė keli centrai, išlaikę LLA tradiciją. K.Veverskio pavaduotojas A.Eidintas ėmė vadovauti ginkluotosios LLA pajėgoms, tvarkė senus ryšius, užmezgė naujus — su Lietuvos Išlaisvinimo Taryba (toliau — LIT), veikusia Kaune, kuri pretendavo į politinį vadovavimą ir turėjo pakeisti LGK¹³. Deja, šie planai liko neįgyvendinti - 1946m. balandžio mėn. buvo suimti LLA ir LIT vadovai AEidintas, AKubilius, L.Dambrauskas, M.Bložnelis ir kiti.

Gen. M.Pečiulionis, žuvus K.Veverskiui ir pasitraukus inž. Snarskiui, liko vienas ir be ryšių (juos tvarkė K.Veverskis). Pusmetį jis slapstėsi iš pradžių Kalviuose (K.Veverskio tėviškėje), vėliau Šakių apskrityje, apie Lekėčius. Čia

1945m. rugpjūčio mėn. formaliai buvo atkurtas vyriausiasis LLA štabas. Pasiitarime dalyvavo M.Pečiulionis, LLA nariai Stasys Starkus-Starkevičius, A.Ruzgys ir K.Veversio brolis Aleksandras.

Buvo numatyta, kad štabą sudarys 4 skyriai (operatyvinis, žvalgybos, mobilizacijos, tiekimo), o taip pat štabo viršininko pareigybė¹⁴.

Kaip savo parodymuose sako M.Pečiulionis, štabo suformuoti nepavyko dėl greito narių arešto (lapkričio mėn.), tačiau buvo atliktas reikšmingas darbas. Štabo nariai A.Ruzgys ir St.Starkevičius buvo užmezgę ryšį su Lietuvos Išlaisvinimo Komitetu (įkurtas Tauro apygardoje - Suvalkijoje) per jo narį plk. Liudą Butkevičių, su Laisvės Gynėjų Sąjunga, veikusia Raseinių apskrityje), ir Algimanto apygardos štabu (per Kryževičių-Strazdą). Planuojamiems ryšiams su užsieniu buvo numatytas V.Laurinaitis iš Jurbarko¹⁵.

Politinės ir karinės vadovybės problema

Beveik tuo pat metu, 1945m. rugsėjo 16d., Marijampolės apskr. Skardupių kaimo klebonijoje įvyko Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto (toliau - LIK) steigiamasis posėdis. Komiteto steigimo prielaidas ir priežastis apibūdino jo steigėjas ir narys kun. A.Ylius: "(...) Viena apygarda (*Tauro - red.*) negali kalbėti visos Lietuvos vardu. Vienos apygardos vadovybė negali diktuoti visai Lietuvai ir ją juridškai tvarkyti. Per vieną posėdį mes nusprendėme, kad būtinai reikia sudaryti visai Lietuvai Išlaisvinimo Komitetą, į kurį įeitų visa Kaunija, Žemaitija ir visas Vilniaus kraštas. Tai būtų politinis veiksnys, kuris galėtų kalbėti visos Lietuvos vardu. Taip pat iškilo reikalas įkurti visai Lietuvai generalinį štabą, kuriam priklausytų visoje Lietuvoje veikiančios miškininkų grupės ir kuris siektų vieno tikslo (...). Steigiamąjį susirinkimą numatėme 1945m. lapkričio 11d." ¹⁶.

Steigiamajame posėdyje dalyvavo plk. L.Butkevičius, kpl L.Taunys, kun. A.Ylius. Itn. V.Bacevičius, J.Pileckis. Be dalyvaujančių asmenų, komitetą numatyta papildyti partizanų ir visuomenės atstovais, kurių skaičius turėjo priklausyti nuo aplinkybių¹⁷.

Kyla klausimas, kodėl, esant tiek panašumų programose, LLA štabas ir LIK nederino veiklos? Kaip jau minėta, tarp jų buvo ryšys, taigi ir sąlygos dirbti kartu. Galima tik spėti, kad šis susivienijimas vienokia ar kitokia forma būtų įvykęs, jei ne MVD areštai tiek vienoje, tiek kitoje organizacijoje.

Svarbu tai, kad LİK vadovybė savo programoje kėlė politinio atstovavimo, suderinto su kariniu vadovavimu, klausimą. To išraiška turėjo būti Memorandumas Keturių Ministrų pasitarimo dalyviams, kurį rengti nurodyta teisininkui Lenkaičiui, o nugabenti į Vakarų turėjo mjr. L.Taunys¹⁸. Šis planas liko neįvykdytas - spalio mėnesį visi buvo areštuoti.

Politinės atstovaujamosios vadovybės problema kilo dar LGK vadovybei, tačiau ten politinė vadovybė galėjo atlikti pagalbinį vaidmenį ir tas funkcijas, kurias jai suteiks ginkluotųjų pajėgų vadai. LIKo atveju visa organizacija turėjo būti valdoma "iš viršaus", ty. pavaldi politinei vadovybei. Šios nuostatos laikėsi ir kai kurie vėliau susikūrę centrai. Be abejo, tokių problemos sprendimus sąlygojo nestabili tarptautinė ir vidaus padėtis: besitęsianti okupacija, stichiškas ginkluotų partizanų būrių kūrimasis. Potsdamo Taikos konferencija neatnešė lauktų rezultatų, todėl reikėjo peržiūrėti kovos taktikos, strategijos, pagaliau pasipriešinimo prasmės problemas. Juk ginkluotas partizaninis karas galėjo būti efektyvus tik ginkluoto konflikto tarp Rytų ir Vakarų atveju. Į tai ir buvo orientuota LIKo strategija.

Kiek kiti faktoriai ir idėjos sąlygojo Žemaitijoje vykstančius procesus.

Po LLA vadų A.Eidimto, AKubiliaus arešto vadovavimą perėmė Jonas Semaška-Liepa. Jo pasirašytame 1945 10 01 įsakyme sakoma, kad vadovaujantis LLA tradicija Žemaitijoje sudaromas karinis štabas — Žemaičių Legionas ir Tautos Gelbėjimo Sąjunga (toliau — TGS) — civilinės valdžios institutas. Čia pat nurodoma, kad TGS visiškai pavaldi vyriausiam karinio štabo vadui¹⁹.

Kadangi čia buvo akcentuojamas partizaninio ginkluoto pasipriešinimo prioritetas, Žemaičių Legiono vadovybė siekė sujungti ir sutvarkyti visoje Lietuvoje veikiančias struktūras. 1945 10 05 įsakyme²⁰ sakoma, kad nuo lapkričio 1 dienos visa Lietuvos teritorija padalinama į apygardas (vėliau išskirtos 4 karinės apygardos: Vilniaus, Kauno Šiaulių ir Panevėžio)²¹, kurios skirstomos į rinktinės apskrities ribose (panaikintas ankstesnis skirstymas į apskritis ir valsčius), o jos — į kuopas, batalionus, rajonus, būrius. Šiame įsakyme buvo fiksuojamos kai kurios realijos (besikuriančios ir susikūrusios apygardos), taip pat įvedama vieninga žemesniųjų struktūrų sistema.

Sunku pasakyti, ar būtent šie planai buvo įgyvendinti, kuriant ginkluotų partizanų struktūras visoje Lietuvoje, tačiau turimi faktai rodo, kad užmegzti ryšiai su Aukštaitija (3-oji Šiaurės LLA, Didžiosios Kovos apygarda), su Dzūkija (Dainavos apygardos vadu plk. J.Vitkum-Kazimieraičiu), taip pat

daryta neabejotina įtaka visai Žemaitijai

1945m. pabaigoje Vilniuje kpt J.Noreikos (buvusio Štuthofio konclagerio kalinio) iniciatyva buvo įkurta Lietuvos Tautinė Taryba (toliau — LTT). Jos nariai, be J.Noreikos, pasivadinusio gen. Vėtra, buvo inž. St.Gorodeckis, O.Lukauskaitė-Poškienė. Prie LTT buvo numatyta įkurti Lietuvos Ginkluotųjų Pajėgų Vyriausiąją Vadovybę²². Iki 1946m. kovo mėn. Tarybos nariai bandė užmegzti ryšius su ginkluotu pogrindžiu (Kazimieraičiu, Liepa)²³. Būtent generolo Vėtros įsakymu mjr. J.Semaška buvo paskirtas Šiaulių apygardos vadu²⁴ (vadinasi, organizacijų vadams pavyko susitarti dėl bendrų veiksmų). LTT karinei programai turėjo įtakos J.Semaškos-Liepos idėjos²⁵. J.Semaškai turėjo imponuoti tas faktas, kad LTT planavo Lietuvos Vyriausybės sudarymą po galimo karinio konflikto, tarėsi dėl tolimesnių veiksmų su žinomais buvusiais valstybės veikėjais dr. L.Bistru, prof. K.Šalkauskiu, prof. V.Jurgučiu, prof. B.Sruoga, vyr. dėstytoju P.Juodeliu²⁶.

1946m kovo 15d. Liepa ir gen. Vėtra buvo susitikę ir tarėsi dėl tolimesnių veiksmų²⁷. Buvo sprendžiami aktualiausi strategijos ir taktikos klausimai

Nors kitą dieną, kovo 16d., buvo areštuotas J.Noreika — gen. Vėtra, o kiek vėliau ir kiti LTT nariai, 1946m. kovo 25d. Šiaulių apygardos vadas Liepa pasirašė įsakymą Nr2(13), kuriame smulkiai išdėstė visos Lietuvos ginkluotųjų pajėgų sukilimo planą²⁸. Pagal jį LTT-ai nurodyta atkurti ir tvarkyti civilinę valdžią, o LLA struktūroms — atlikti paruošiamuosius darbus, agituoti gyventojus, parengti mobilizacijos planus ir juos vykdyti (mobilizaciniai planai panašiu laiku buvo ruošiami visoje Lietuvoje. Juos parengti nurodyta J.Vitkui-Kazimieraičiui - Dainavos apygardos vadui), steigti karo komendantūras užimtose vietovėse ir Lt. Sunku pasakyti, ar šis planas turėjo būti vykdomas, sulaukus išorinių jėgų konflikto (tai įsakyme neaparta). Matyt, buvo tikimasi, kad visuotinis tautos sukilimas prieš okupantus išprovokuos Vakarų įsikišimą į Lietuvos bylą.

Nauja areštų banga neleido įgyvendinti šių planų. Kovo-balandžio mėnesį buvo visiškai likviduota LTT ir Žemaičių legiono vadovybė, viso areštuota 15 žmonių²⁹.

Apygardų kūrimasis ir naujos vadovybės formos

Štabų likvidavimas jokia būdu nereiškė, kad pakriko įkurtos struktūros.

Atvirkščiai - jos vystėsi, prisitaikydamos prie besikeičiančių sąlygų. Žemaitijoje Žemaičių Legiono pagrindu kūrėsi Žemaičių ir Kęstučio apygardos. Kol vyko jų persiorganizavimas, vyriausios vadovybės idėjos buvo vystomos Pietų Lietuvoje, kur jau veikė stiprios Tauro ir Dainavos apygardos, taip pat Vilniuje ir Kaune.

1946-1947m. partizanų centralizacijos problemos neišmanoma atskirti nuo MVD-MGB veiklos įvertinimo. Šiuo metu MGB stengėsi, išnaudodama vyriausiosios karinės ir politinės vadovybės idėją, naujai iškilusią taktikos problemą, agentų pagalba perimti vadovavimą ir planingai, "iš viršaus", naikinti žemesnes struktūras.

1946m. tam susiklostė ypač palanki situacija. Dar 1945m rudenį į Lietuvą nelegaliai atvyko du VLIKo atstovai — J.Deksnyis ir inž. Klemensas Brunius³⁰. Ši pirmoji kelionė buvo tarsi pažintinė-žvalgybinė, nes iki tol Vakaruose buvo mažai žinoma, kas vyksta krašte. Greičiausiai minėti asmenys atvyko savo iniciatyva, atstovaudami VLIKui oponuojantiems sluoksniams³¹ — tai liudija J.Deksnio-Hektoro PRO MEMORIA išsakytos mintys, kritiškai vertinančios VLIKo neveiklumą. Šios kelionės metu J.Deksnyis ir K.Brunius susitikinėjo su partizanų vadais (su A apygardos vadu J.Vitkum-Kazimieraičiu), pagrindžio veikėjais, dalijosi su jais informacija. Susitikimo su Kazimieraičiu metu J.Deksnyis pastarajam pasiūlė sudaryti vyr. štabą ir palaikyti tarpusavio ryšius. Atrodo, kad tada J.Deksnyis dar neturėjo tvirtos nuomonės dėl kovos taktikos. Vis dėl to jau ėmė ryškėti pagrindinė jo idėja — prioritetas suteikiamas intelektualiajai "miestų rezistencijai", keliami pasyvaus pasipriešinimo idėja. Tai buvo bandymas panaudoti antinacinės rezistencijos patirtį, deja, neįvertinus sudėtingos pasikeitusios situacijos krašte. Nors patraukli ir logiška, ši idėja tapo savotišku pleištu, leidusiu MGB realizuoti savo planus.

Kodėl Lietuvoje nebuvo įmanoma pasyvi (pagrindinė) rezistencija?

Tą sąlygojo keletas priežasčių. Pirmą, daugelis pasitraukusiųjų į mišką negalėjo vėl gyventi legaliai dėl gresiančios mobilizacijos ir represijų. Antra, į menkiausią krustelėjimą MGB reaguodavo žaibiškai. Agentų ir tiesiog skundikų pagalba bet kokia veikla būdavo užgniaužiama ir panaudojama MGB tikslams. (Taip vėliau atsitiko J.Deksniui).

Stebint tolesnę centralizacijos raidą, galima matyti, kaip, stiprėjant vienai ar kitai apygardai, iš jos kyla iniciatyva sujungti visas krašto pajėgas, keičiasi požiūris į politinio atstovavimo problemą.

1946m., kai dėl areštų ir pertvarkymų susilpnėjo Žemaitija, Pietų Lietu-

voje buvo susikurę stiprus štabai, pajėgūs ne tik generuoti idėjas, bet ir jas vykdyti

Tiek prieš tai buvusių centrų likvidavimas, tiek užsienio emisarų vizitas rodė, kad pagrindžio vadų veikla nukreipta vyriausiajai vadovybei įkurti, suteikti pasipriešinimui organizuotą pobūdį. Tada MGB kabinetuose gimė mintis savo agentų pagalba perimti vyriausiosios vadovybės kūrimo iniciatyvą. Tokiu būdu, panaudojant "legendą" apie sutriuškintos LTT atkūrimą, 1946m balandžio mėn. savo veiklą pradėjo agentas Noreika (Kudirka, Ažuolas)-J.Markulis³² (pogrindyje žinomas Erelis, daktaro Narutavičiaus slapyvardžiais). Jau gegužės mėnesį Erelis užmezgė ryšius su Didžiosios Kovos apygarda, o per jos ryšininkus - su Tauro ir Dainavos apygardų štabais. Tą patį mėnesį Tauro apygardos štabe įvyko Rytų ir Pietų Lietuvos partizanų vadų susitikimas, kuriame dalyvavęs Erelis išsakė savo mintis dėl pasyvios kovos būdų pranašumo (šis požiūris "sutapo" su J.Deksnio požiūriu). Taip pat jis primygtinai siūlė, kad vyriausiosios vadovybės štabo funkcijos būtų suteiktos jo atstovaujamam "komitetui"³³.

Partizanų vadovybė gautus pasiūlymus atmetė.

Birželio 6d. Tauro apygardos Geležinio Vilko štabe buvo surengtas pasitarimas³⁴. Jame dalyvavo vėl į Lietuvą atvykęs J.Deksny, S.Stanevičius, J.Markulis, J.Lukša, A.Varkala ir kiti partizanų vadai. Šiame pasitarime J.Deksny išdėstė savo planą - kovos centrą iš užsienio perkelti į Lietuvą (1944m Vokietijoje atkurtas VLIKas pretendavo atstovauti Lietuvai užsienyje egzilinės vyriausybės teisėmis), įkurti Vyriausią Lietuvos Atstatymo Komitetą (toliau — VLAK), o VLIKui suteikti užsienio delegatūros įgaliojimus. VLAKas turėjo tapti aukščiausiu tautos organu, vadovaujančiu politinei ir karinei veiklai Lietuvoje. VLAK per kurią Lietuvoje rezidentūrą, kurią sudarė Bendro Demokratinio Pasipriešinimo Sąjūdis (toliau — BDPS) — pagrindžio atstovai ir Generalinio karinio štabo — karinių formuočių atstovai, turėjo sujungti visą pagrindį ir jam vadovauti Buvo nutarta, kad kol bus sukurtas VLAKas, jo funkcijas vykdys Erelis "komitetas", o pastarasis eis pirmininko pareigas³⁵. Tokiu būdu aukščiausias rezistencijos vadovo prastas atiteko saugumo agentui

Rugpjūčio mėnesį Erelis pasiūlymu J.Deksny atvyko į Vilnių, apsigyveno "konspiraciniame" bute, kurį MGB specialiai parengė³⁶. Būtent J.Deksnio reikalavimu rugpjūčio 12 dieną įvyko partizanų vadų suvažiavimas, kuriame dalyvavo Žemaitijos, Aukštaitijos, Vilnijos, Didžiosios Kovos apygardos, VLAKo

ir užsienio delegatūros atstovai³⁷. Buvo suformuotas ginkluotųjų pajėgų štabas (VGPS), kurio viršininku paskirtas plk. J.Vitkus-Kazimieraitis, viršininko pavaduotoju karo reikalams — kpt. J.Gužaitis, antrojo skyriaus viršininku — A.Zaskevičius-Šalna, štabo nariais - Z.Drunga-Mykolas-Jonas ir V.Gavėnas-Vampyras.

VGPS įkūrimo deklaracijoje rašoma: "(...) VGPS yra BDPS žinioje, nes BDPS vadovauja krašto kovoms ir nurodo kelius, susirišusi su užsienio delegatūra. Kova pervedama į griežtus konspiracinius rėmus. Kardinalinis dalykas - išsaugoti tautiečius krašto atstatymui³⁸". Tokia centralizacijos forma, kai partizanų formuotės visiškai pavaldžios politinei vadovybei (esamomis sąlygomis — MGB "filialui"), reiškė MGB pergalę, kurios, tiesa, nepavyko pasiekti iki galo. Nors VGPS deklaravo, jog vienija visas ginkluotų partizanų pajėgas, taip nebuvo. Tokį centralizacijos variantą daugelis partizanų vadų vertino kritiškai Pavyzdžiui, Kęstučio apygardos vadas J.Kasperavičius-Visvydas buvo paruošęs laišką 1947m sausio mėn. įvyksiančio suvažiavimo dalyviams, kuriame teigė, kad "(..) pagrindžio vadovybė gali būti sudaryta iš ginkluotų partizanų, esančių nelegalioje padėtyje. Legalioje padėtyje esantys pagrindžio veikėjai gali vadovybei padėti, bet negali į ją įeiti³⁹." Vėliau, maždaug nuo 1948m. rudens, šios idėjos tapo kertiniu akmeniu, kuriant vyriausiosios vadovybės struktūras.

BDPS ir VGPS 1946m. dokumentuose deklaruojamas perėjimas į konspiratyvią veiklą, vykdant vadovybės, sudarytos iš legaliai gyvenančių asmenų, nurodymus. Realizuojant šį planą, partizanų vadams turėjo būti padirbti dokumentai Tokiu būdu MGB neišleido jų iš akių ir net panaudodavo, jiems to nežinant (MGB žargonu - "V tiomnuju") - taip 1946m rugsėjį buvo naudojami J.Lukša ir A.Zaskevičius⁴⁰.

Taip 1946m vasarą buvo užtikrintas MGB agentų įsiskverbimas į vyriausiąją vadovybę ir tolesnė plataus masto agentūrinė veikla⁴¹.

Šiame kontekste aiškėja, kodėl nebuvo areštuoti į Vilnių atvykę partizanų vadai, kodėl buvo leidžiama veikti, o vėliau ir išvykti iš Lietuvos J.Deksniiui — tikėtasi juo pasinaudoti, užmezgant ryšius su Vakaraais, o taip pat skaldyti išeivijos organizacijas.

Tokiu būdu 1946m (iki 1947m sausio) MGB panaudojo rezistencijos siekį suvienyti kovojančias krašto pajėgas savo tikslams. Žinoma, VLAK, BDPS, VGPS įkūrimas buvo inicijuojamas ir vykdomas pasipriešinimo pajėgų, tačiau 1946m. vasarą susivienijimo iniciatyvą visiškai parėmė MGB

agentūra⁴². Taigi šis bandymas sukurti vyriausias vadovaujančias struktūras buvo nesėkmingas.

Iki 1946m pabaigos agentas Erelis-J.Markulis aktyviai dirbo BDPS. Buvo sukurta ryšių su visomis Lietuvoje veikusiomis apygardomis sistema⁴³. 1946m. gruodžio mėnesį buvo pakeista VGPS sudėtis (žuvo Kazimieraitis, J.Gužaitis atsisakė eiti pareigas). Nepavykus susitarti su plk. T.Vidugiriu, plk. M.Mačioku⁴⁴, buvo pasirinkta plk. A.Kamarausko-Vyčio (saugumo agento Vlasov) kandidatūra. Ji turėjo būti patvirtinta visų ginkluotųjų pajėgų vadų suvažiavime, kuris turėjo įvykti Vilniuje 1947m. sausio 18d. Suvažiavime taip pat turėjo būti sudarytas naujas štabas.

Gruodžio pabaigoje atėjo žinia apie J.Deksno brolio Juozo areštą⁴⁵.

J.Lukša, A.Zaskevičius ir Kauno universiteto docentas Bronius Barzdžiukas aptarė situaciją ir pasidalijo mintimis dėl Erelio veiklos. Pasirodė, kad visi įtarė jį bendradarbiaujant su MGB. Įtarimai rėmėsi keliais faktais: Erelis visada turėjo nežinia iš kur gautų pinigų, lengvai keitė butus, labai domėjosi partizanų štabų dislokacija, savo namuose "apsaugai" laikė du žmones,

J. Deksno areštas jo nė kiek nesujaudino - aiškino visiems, kad tai dėl neteisėtos prekybos degalais⁴⁶. Kilus tokiems įtarimams, reikėjo skubiai veikti: pavojus buvo iškilęs tiek pagrindinio vadams, tiek visai rezistencijai

Per ryšininkus 1947m sausio pradžioje buvo perspėti žemaičiai, Tauro apygardos vadovybė bei legaliai gyvenantys pagrindžio veikėjai⁴⁷.

Naujojo BDPS Prezidiumo organizacija

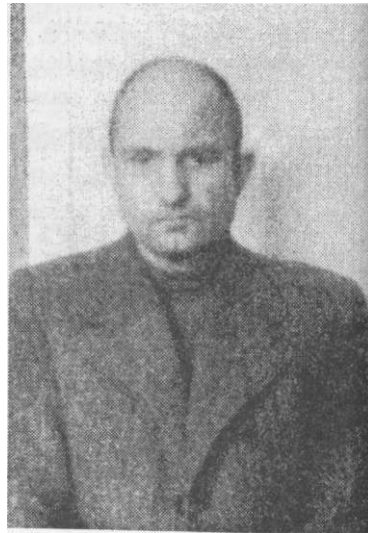
Kadangi buvo bijomasi suvažiavimą rengti nustatytą dieną — galėjo būti paspėstos pinklės - jis įvyko 1947m. sausio 15d. Pilviškių kaime (Suvalkijoje, Tauro apygardos ribose), A.Vabalo-Gedimino bunkeryje. Jame dalyvavo

A. Baltūsis-Žvejys — Tauro apygardos vadas, A.Vabalas-Gediminas — Tauro apygardos štabo viršininkas, A.Varkala-Žaliukas - Geležinio Vilko rinktinės vadas, J.Lukša-Skirmantas — Tauro apygardos štabo narys, V.Gavėnas-Vampyras - Tauro apygardos štabo narys, partizanas Šturmas, J.Krikščiūnas-Rimvydas — Dainavos apygardos atstovai, A.Zaskevičius-Šalna, Tautvaiša — Kėstučio apygardos atstovai Buvo konstatuota, kad, nepaisant visų nesėkmių, centralizacijos pastangas reikia tęsti toliau, koncentruojant dėmesį į stiprios vadovybės kūrimą ir ryšių su Vakariais stiprinimą⁴⁸.

Buvo nutarta sudaryti BDPS iš partizanų vadų. Ryšys su Vakarais numatytas per Lenkijoje veikusią pagrindinę organizaciją⁴⁹. Buvo nuspręsta, kad į Vakarus keliaus J.Lukša-Skirmantas ir J.Krikščiūnas-Rimvydas. Jiems duoti nurodymai išsiaiškinti padėtį išeivijos organizacijose, tartis dėl pagalbos kovojančiam kraštui, taip pat pateikti kuo objektyvesnę informaciją apie pagrindžio problemas. 1947m. pavasarį minėti asmenys išvyko. Jiems pasisekė pereiti Lenkijos sieną ir susitikti su J.Deksniu, kuris sutrukdė tolimesnę jų kelionę. Išeivijoje tuo metu vyko ginčai tarp VLIKO ir J.Deksnio įkurtos VLAko Delegatūros. Abi šios organizacijos pretendavo atstovauti kraštui Vakaruose. Rezistencijos įgaliotų asmenų pasirodymas galėjo pakenkti VLAko Delegatūros prestižui - juk J.Lukša ir J.Krikščiūnas galėjo papasakoti, kad VLAko pirmininkas Lietuvoje - J.Markulis-Erelis - KGB agentas. Taigi pasidaliję informacija tik su J.Deksniu, pasiuntiniai sėkmingai sugrįžo į Lietuvą. O čia buvo tobulinamos BDPS ir VGPŠ struktūros. BDPS pavadinimas pakeistas į BDLS (Bendras Demokratinis Lietuvos Sąjūdis)⁵⁰ - taip stengiasi išvengti KGB įtakos. Šis pavadinimas naudotas neilgai — jau 1947m. rudenį organizacija vadinama BDPS Prezidiumu. Matyt, atsižvelgta į tai, kad BDPS pavadinimas jau buvo žinomas Vakaruose ir toks kaitaliojimas galėjo sukelti nesusipratimų.

Siekdamas sutvarkyti ginkluotąsias pajėgas, BDPS Prezidiumo pirmininkas 1947m. rugsėjo 1d. išleido įsakymą Nr22, pagal kurį nustatoma 6 apygardų struktūra. Apygardoms turi vadovauti BDPS štabai⁵¹. Jie turėjo vykdyti VGPŠ ir jo vado (taip pat kontroliuojančio BDPS politinę veiklą) nurodymus. Iš apygardų vadų turėjo būti sudaryta Karo Taryba, kuri galėtų keisti tiek BDPS, tiek VGPŠ, jei to reikėtų⁵².

1947m. pavasarį, siekdamas atkurti BDPS Prezidiumą iš legaliai gyvenančių asmenų ir taip išspręsti politinio atstovavimo problemą, Žvejys susitiko su

Vincas Seliokas, BDrS Prezidiumo pirmininkas. (Nuotrauka iš buv. VSK archyvo)

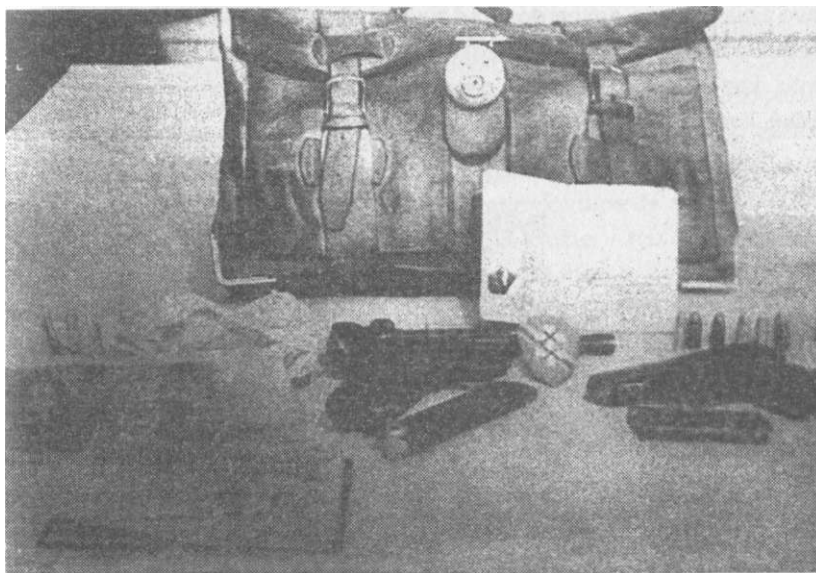
Vincu Selioku bei Edmundu Akeliu⁵³. Per juos į BDPS Prezidiumo veiklą buvo įtraukti J.Bazilevičius, kun. Stankūnas, poetas A.Miškinis ir kiti.

Deja, iki visų Prezidiumo narių arešto 1947m. pabaigoje-1948m. pradžioje nepavyko surasti asmens į Pirmininko postą (dokumentus pasirašinėjo V.Seliokas-Gintautas).

Buvo numatyta, kad BDPS Prezidiumas turi teisę veikti kaip tikroji vyriausybė - tvirtinti pasiuntinius, leisti įstatymus, rengti ateities planus ir t.t.⁵⁴. Realų Prezidiumo veiklą apsiribojo informacijos rinkimu ir leidyba.

Svarbu tai, kad šiuo centralizacijos momentu Žvejui pavyko užmegzti ryšį su Algimanto, Vytauto, Vyčio, Dainavos, Kęstučio apygardomis — beveik visų Lietuvoje veikusių apygardų štabais. Tai buvo ypač svarbu todėl, kad J.Markulis, pasinaudodamas jam likusiais ryšiais, skleidė informaciją apie diktatorišką Žvejo elgesį. Tuo jis siekė skaldyti partizanų vienybę, kiršinti tarpusavyje vadus.

Žinodamas apie tokią J.Markulio veiklą, Žvejys galėjo pasinaudoti turimais ryšiais ir pasiaiškinti 1947m. spalio 6d. Žvejo laiške Vytauto apygardos vadovybei rašoma, kad jis nenori įgyti absoliučios valdžios — jam, Žvejui,

BDPS narių daiktai. (Nuotrauka iš buv. VSK archyvo)

užtektų darbo ir Pietų Lietuvoje⁵⁵. Jis kvietė dirbti drauge, nes labai trūksta intelektualinių pajėgų, rengiant dokumentus.

Kiek kitokio pobūdžio susirašinėjimas vyko su Kęstučio apygardos vadu J.Žemaičiu-Luku. 1947m. spalį - 1948m. sausį vyko diskusijos ir konsultacijos vyriausiosios vadovybės kūrimo klausimais⁵⁶. Diskusijose išryškėjo tam tikri nuomonių skirtumai tarp Suvalkijos ir Žemaitijos partizanų vadų. Žvejys siūlė sudaryti vyriausiąją vadovybę kaip monolitinį centrą, iš kiekvienos apygardos deleguojant po du atstovus (tuomet Lietuvoje buvo 8 apygardos). Šie atstovai turėjo rinktis į posėdžius, juose spręsti strategijos ir taktikos klausimus. Tarp posėdžių vyriausiosios vadovybės funkcijas turėjo vykdyti Ginkluotųjų Pajėgų vadas ir BDPS Prezidiumo pirmininkas. J.Žemaičio nuomone, buvo tikslinga skirti BDPS Prezidiumą į dvi dalis, esančias skirtingose apygardose politinę vadovybę palikti Pietuose (turint galvoje tą aplinkybę, kad per Pietų Lietuvą ėjo ryšių su Vakaraais kanalai), o karinę — perkelti į sustiprėjusią Kęstučio apygardą. Žvejui buvo siūloma persikelti į Žemaitiją, bet jis nesutiko⁵⁷. Sunku pasakyti, kokia linkme būtų vystęsis centralizacijos procesas, jei aplinkybės nebūtų susiklosčiusios taip: 1948m. vasario mėnesį žuvo Žvejys, kovo mėnesį - Šturmas. Tada Kęstučio apygardos štabas gavo žinią iš Tauro apygardos, kad žuvo ar dingo be žinios paskutinis BDPS Prezidiumo narys A.Vabalas-Gediminas. Tauro apygarda buvo taip susilpninta, kad nepajėgė sudaryti pilnaverčio ginkluotųjų pajėgų štabo⁵⁸. Tai reiškė, kad reikia viską pradėti iš pradžių.

Ryšiai su Vakaraais

Viena svarbiausių vyriausiosios vadovybės darbo sričių šiuo metu buvo ryšiai su Vakaruose veikiančiomis išeivijos organizacijomis. Krašto rezistencijai buvo itin svarbu moralinė, o taip pat galima materialinė išeivijos parama. Tam reikėjo pertvarkyti visą ryšių sistemą, nes MGB, naikindama BDPS Prezidiumą, dar aktyviau į jį skverbėsi⁵⁹. Tuo tikslu į Vakarus 1947m. pabaigoje išvyko J.Lukša-Skrajūnas ir K.Pyplys-Audronis, Mažytis - BDPS Prezidiumo įgalioti asmenys. Jiems buvo nurodyta smulkiai išsiaiškinti VLIKo sudėtį, jo veiklos kryptis, santykius su J.Deksnio vadovaujama Delegatūra. Jei paaiškėtų, kad VLIKo veikla nesuderinta su užsienio Delegatūros veikla, įgaliotiniai turėjo pamėginti ją suderinti ir nustatyti santykius bei

Juozas Lukša-Skirmantas, Daumantas, Skrajūnas, Mykolaitis

kompetencijos ribas, atstovaujant kovojančiam kraštui⁶⁰. Taigi jiems teko arbitro vaidmuo, taikant konkuruojančias puses.

Jei pirmos kelionės metu krašto atstovai turėjo grįžti, tai šį kartą Skrajūnas ir Audronis sėkmingai pasiekė Švediją. Kurį laiką juos globojo J.Deksnyš, tačiau taip jie negalėjo atlikti savo misijos — išsiaiškinti visko apie VLIKą. Tik patikimų asmenų dėka 1948m. pavasarį krašto emisarai susitiko su VLIKo pirmininku prof. M.Krupavičiumi, vykdomosios tarybos pirmininku V.Sidzikausku ir kitais. Tiek su pastaraisiais, tiek su J.Deksniu buvo derinama, kas turėtų atstovauti okupuotam kraštui užsienyje (tai buvo svarbiausia nesutarimų priežastis). Susitarimas buvo

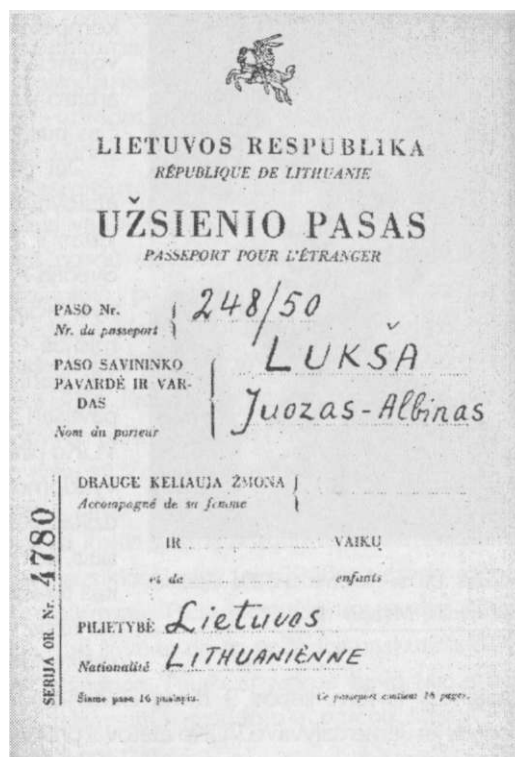
pasiektas 1948m. liepos 9 dieną Baden-Badene (Vokietijoje) vykusiam posėdyje. Jame dalyvavo VLIKo atstovai prof. M.Krupavičius, V.Sidzikauskas, prof. J.Kaminskas, prof. J.Brazaitis; VLAK ir BDPS Prezidiumo atstovas J.Deksnyš, BDPS Prezidiumo specialus įgaliotinis J.Lukša-Skrajūnas, taip pat J.Pajaujis (svečio teisėmis). Pasirašytame dokumente sakoma—"(...) Lietuvos valstybės laisvinimo kovai vadovauja: krašte — ten susikūrus krašto rezistenciją apjungiąs organas, užsienyje — VLIKas ir Vykdomoji taryba, kurie esamose sąlygose vykdo Lietuvos valstybės valdžios funkcijas⁶¹." Ryšiui tarp krašto ir VLIKo buvo numatyta Lietuvos atstovo užsieniui pareigybė.

Dokumentą pasirašė visi dalyvavę atstovai. Tokiu būdu buvo suderinti interesai ir pasiektas susitarimas, kuris, deja, buvo išlaikytas labai neilgai

Sužinojęs, kad iš pagrindžio eliminuotas J.Markulis ir VLAKo veikla krašte nutraukta, J.Deksnyš ėmėsi perorganizuoti šią veiklą. VLAK Delegatūra buvo pavadinta Lietuvos Rezistencijos Sąjūdžiu (LRS). Ši organizacija, turėdama ryšius su anglų ir amerikiečių žvalgybomis, vėl ėmė reikšti rimtas pretenzijas atstovauti krašto rezistencijai užsienyje. Po to, kai 1949m buvo suimtas į Lietuvą atvykęs J.Deksnyš, MGB panaudojo jį ir jo atstovaujamą

LRS kombinacijose su anglų ir amerikiečių žvalgybomis. Antai 1950m. per Lenkiją ir Vokietiją į Angliją buvo pasiųstas MGB agentas Liepsna⁶². Jis prisistatė kaip BDPS atstovas, įgaliotas derėtis su LRS, aptarti Lietuvoje vykstančios kovos taktiką. Anglijoje Liepsna užmezgė ryšius su S.Žakevičiumi-Žymantu⁶³ (einančiu LRS pirmininko pareigas). Šis agentui papasakojo apie nesutarimus tarp LRS ir VLIKo. 1950m. lapkričio 19d. Londone įvyko LRS ir agento Liepsnos pasitarimas⁶⁴. LRS atstovavo S.Žakevičius, J.Žilinskas, T.Vidugiris, F.Neveravičius, J.Kuzmickas, taip pat dalyvavo St.Lozoraitis

ir agentas Liepsna. Šiame pasitarime buvo pasmerktas VLIKas, kaip kurstąs terorizmą Lietuvoje, pritarta pasyviai BDPS kovos taktikai. Po pasitarimo agentas grįžo į Lietuvą. Iš jo parvežtų dokumentų MGB paaiškėjo nesutarimai tarp VLIKo ir LRS. Dėl MGB kombinacijų taip ir nepavyko sukurti vieningo centro Vakaruose - sujungti LRS ir VLIKo. Negana to, dėl KGB kompromitacijos 1955m VLIKas iš Europos turėjo persikelti į JAV⁶⁵.

J.Lukšos-Daumanto prancūziškas pasas, kurį turėjo besimokant žvalgybos mokykloje 1949-1950m.

LLKS kūrimasis

Tuo tarpu Lietuvoje objektyviai susidarė situacija, kai buvo būtina keisti vyriausiosios vadovybės geografiją bei tobulinti principines nuostatas. Kaip jau minėta, Pietų Lietuvoje sunaikinus intelektualinį potencialą, iniciatyvą perėmė Kęstučio apygardos vadovybė.

1948m liepos 10d. J.Žemaitis (Jūros srities vadas) pasirašė įsakymą Nr.1, kuriame buvo skelbiama apie Vieningos Laisvės Kovos Sąjūdžio Organizacijos įkūrimą⁶⁶, [sakyme fiksuojama, kad laikinai vyriausiuoju vadu tampa J.Žemaitis-Vytautas (čia pirmą kartą J.Žemaitis pasirašė šiuo slapyvardžiu), jo pavaduotojais - visi sričių vadai. Šis įsakymas, jo esminiai teiginiai ir tapo visos Lietuvos ginkluotų partizanų vyriausiosios vadovybės performavimo pagrindu. (Buvo nutarta BDPS pavadinimą toliau naudoti politinio atstovavimo lygmenyje).

Minėto įsakymo nuorašai buvo pasiųsti į Pietų ir Rytų Lietuvos sritis. Kadangi visi ryšiai ėjo per Prisikėlimo apygardą (Šiaulių apskritis), jos štabe, Dūkto miške, buvo nutarta kurti bazę vyriausiajai vadovybei Iki 1948m.

Pietų Lietuvos partizanų vadai kelyje į sąskrydį Žemaitijoje 1949nu priklausę Tauras, Faustas, Vanagas, Demonas. Lydi Žemaitijos partizanai

pabaigos vyko vadų susitikimai ir konsultacijos, buvo deleguojami sričių atstovai į būsimą vadovybę.

1948m. rugpjūčio 4d. įvyko Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities vadų sąskrydis⁶⁷. Jame buvo nutarta siųsti į vyriausiąją vadovybę srities vadą J.Kimštą-Žalgirį ir J.Šibailą-Dieduką (DKA štabo viršininką).

Šie atstovai 1948m. lapkričio mėnesį po kelių nesėkmingų bandymų atvyko į Dūkto miškus. Lapkričio 12d. įvyko BDPS Prezidiumo posėdis⁶⁸. Jame dalyvavo Vakarų Lietuvos atstovai - J.Žemaitis-Vytautas ir P.Bartkus-Žadgaila bei minėti Rytų Lietuvos atstovai VLKSO buvo pavadinta Ginkluotosios pajėgomis, aptarti sričių ir apygardų karinių struktūrų suvienodinimo klausimai bei šių vienetų štabų problemos. Sričių vadai, patvirtinti BDPS Prezidiumo, privalėjo sukomplektuoti štabus, susidedančius iš dviejų narių.

Jonas Žemaitis-Vytautas

Tačiau svarbiausias šio posėdžio rezultatas buvo tai kad surašytas Vakarų ir Rytų sričių atstovų protokolai, kuriame konstatuojama, jog atkuriamas pagrindinis vyriausioji vadovybė⁶⁹.

Posėdžio dalyviai pareiškė padėką Pietų Lietuvos srities ir Tauro apygardos vadovybei už atliktą darbą centralizacijos srityje. Buvo nuspręsta organizacijai palikti senąjį BDPS pavadinimą, veikiantį statutą, pagrindinio schema su Tauro ir Dainavos apygardų vadų pataisymais. Pereinamajam laikotarpiui BDPS Prezidiumo sudėtis šiek tiek pakeista- politinis sektorius pakeistas visuomenine dalimi, prezidiumas papildytas sekretoriaus pareigybe, taip pat atkurtas VGPŠ. Buvo numatyta Prezidiumo pirmininku kviesti V.Steponaitį-Taurių,Vytautą — Ginkluotųjų Pajėgų vadu, J.Kimštą-Žalgirį - Ginkluotųjų pajėgų štabo viršininku, P.Bartkų-Žadgailą - BDPS Prezidiumo sekretoriumi

Tokiu būdu 1948m. pabaigoje buvo suformuota vyriausioji vadovybė - įgyvendintas ginkluotosios rezistencijos siekis.

1949m vasario 2-22d partizanų vadų suvažiavimas buvo neeilinis — tiek

atstovavimo prasme (dalyvavo atstovai iš visos Lietuvos), tiek atliktų darbų kiekiu ir kokybe. (Čia suvažiavimo data išplėsta - 2-10d. vyko pasitarimai ir konsultacijos.)

Suvažiavimas įvyko Prisikėlimo apygardos štabo bunkeryje, tarp Baisogalos ir Radviliškio. Pietų Lietuvos sričiai jame atstovavo A. Ramanauskas-Vanagas (PL srities vadas), A. Grybinas-Faustas (Tauro apygardos vadas); Rytų Lietuvos sričiai - J. Šibaila-Merainis (BDPS Prezidiumo visuomeninės dalies viršininkas); Vakarų Lietuvos sričiai - P. Bartkus-Žadgaila (BDPS Prezidiumo sekretorius), V. Gužas-Kardas (Vakarų srities štabo viršininkas), L. Grigonis-Užpalis (Prisikėlimo apygardos vadas), Br. Liesys-Naktis (Prisikėlimo apygardos štabo viršininkas), taip pat J. Žemaitis-Vytautas (BDPS Prezidiumo pirmininkas).

J. Šibaila-Merainis, LLKS Prezidiumo visuomeninės dalies viršininkas

Nors pusę metų vyko paruošiamasis darbas, konsultacijos, suvažiavimas vyko ilgai - 20 dienų. Jame buvo apsvaistyti 23 klausimai⁷⁰. Vienas iš jų - organizacijos pavadinimo pakeitimas. Konstatuota, kad BDPS pavadinimą gali panaudoti MGB, ir norint išvengti painiavos, 1949m. vasario 10d. organizacijai suteiktas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio (toliau - LLKS) pavadinimas⁷¹.

Suvažiavime buvo pristatyti tokie svarbūs Sąjūdžio dokumentai, kaip statutas, Sąjūdžio politinė programa, taktikos kryptys.

Sąjūdžio statutą buvo nutarta toliau tobulinti,

LLKS nario ženklo projektas

priimant dvi jo dalis.

Politinę programą pristatė jos autorius Merainis. Ją sudarė 12 punktų⁷². Programoje buvo akcentuojama, kad galutinis kovos tikslas — Lietuvos parlamentinės respublikos atkūrimas 1920-1926m. pavyzdžiu.

Ši programa buvo išdėstyta Deklaracijoje, pasirašytoje vasario 16d.⁷³. Svarbu, kad šiame dokumente buvo išlaikyti PL srities vadovybės, BDPS Prezidiumo deklaracijos principai, papildant juos kokybiškai naujais aspektais. Taip buvo stengiamasi išlaikyti vyriausiosios vadovybės tęstinumą (ypač svarbu tai buvo dėl santykių su užsieniu).

Paskutinėmis darbo dienomis suvažiavimas patvirtino Prezidiumo sudėtį: J.Šibaila-Merainis, P.Bartkus-Žadgaila, Br.Liesys-Naktis, J.Žemaitis-Vytautas. Prezidiumas turėjo būti papildytas dar dviem Pietų Lietuvos srities atstovais.

Priėmę kreipimąsi į ginkluoto pogrindžio dalyvius, visus krašto gyventojus, suvažiavimo dalyviai išsiskirstė į sritis tęsti darbo.

LLKS Prezidiumo nariai vasario 22d. dar liko svarstyti vyriausiosios vadovybės periodinio leidinio problemų. Pagal statutą leidybinį darbą turėjo dirbti LLKS visuomeninė dalis, todėl iniciatyva priklausė minėto padalinio vadui J.Šibailai-Merainiui. Jis ir pasiūlė leidinio pavadinimą — "Prie Rymančio Rūpintojėlio". Šis pavadinimas patvirtintas. Laikraštėlis buvo skirtas eiliniams partizanams, visiems gyventojams.

Kiek vėliau, 1950m., buvo pradėtas spausdinti tarnybinis leidinys "Tarybos biuletenis" (pasirodė tik keletas numerių).

Tuo tarpu partizanų padėtis krašte vis sunkėja koletyvizacija, trėmimai, plataus masto MVD akcijos mažino rėmėjų skaičių. Vis sunkiau buvo susisiekti ne tik sričių štabams, bet ir greta veikiantiems būriams. Ryšius perdavo MGB agentai, ir dėl to vis daugiau partizanų žūdavo ar būdavo suimami.

Vis dėlto tarp vyriausiosios vadovybės narių dar vyko susirašinėjimas, buvo tobulinami sąjūdžio dokumentai.

1952m. sausio 30d. dėl ligos iš pareigų atsistatydino LLKS Prezidiumo

pirmininkas J.Žemaitis-Vytautas. 1953m gegužės mėnesį jis buvo suimtas ir 1954m. lapkričio 26d. sušaudytas.

1953m. žuvo LLKS Prezidiumo Visuomeninės dalies viršininkas J.Šibaila-Merainis. Dar keletą metų, iki 1956m., išsislapstę Gynybos pajėgų vadas A.Ramanauskas-Vanagas, tačiau jokio ryšio su dar išlikusiais partizanais nebeturėjo.

Taigi 1952-1953m. buvo lemtingi ne tik Lietuvos ginkluotojo pagrindžio vyriausiajai vadovybei, bet ir visam Sąjūdžiui. Toliau jau galima kalbėti ne apie organizuotą, o apie pavienį pasipriešinimą.

Nepaisant klaidų, skaudžių netekčių, ginkluotosios rezistencijos centralizacija, vyriausiosios vadovybės idėjos išsaugojimas ir jos realizacija — didžiulis laimėjimas. Tai absoliučiai paneigia sovietinę propagandą apie "banditus". Tobulinant bendrus taktikos principus, bent iš dalies pavyko išvengti tiesioginio MGB poveikio rezistencijai (ko, deja, neišvengta Vakaruose). Žinoma, sujungus partizaninę struktūrą, iškilo svarbi ryšių problema. Tai buvo ta silpnoji grandis, trukdžiusi vyriausiosios vadovybės darbui, o vėliau sudariusi

Vanagas
LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininkas
AKTAS
1952 m. sausio mėn. 30d.
Šiandien dėl ligos mirė jam
užklyti pareigos
Vytautas
LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininkas

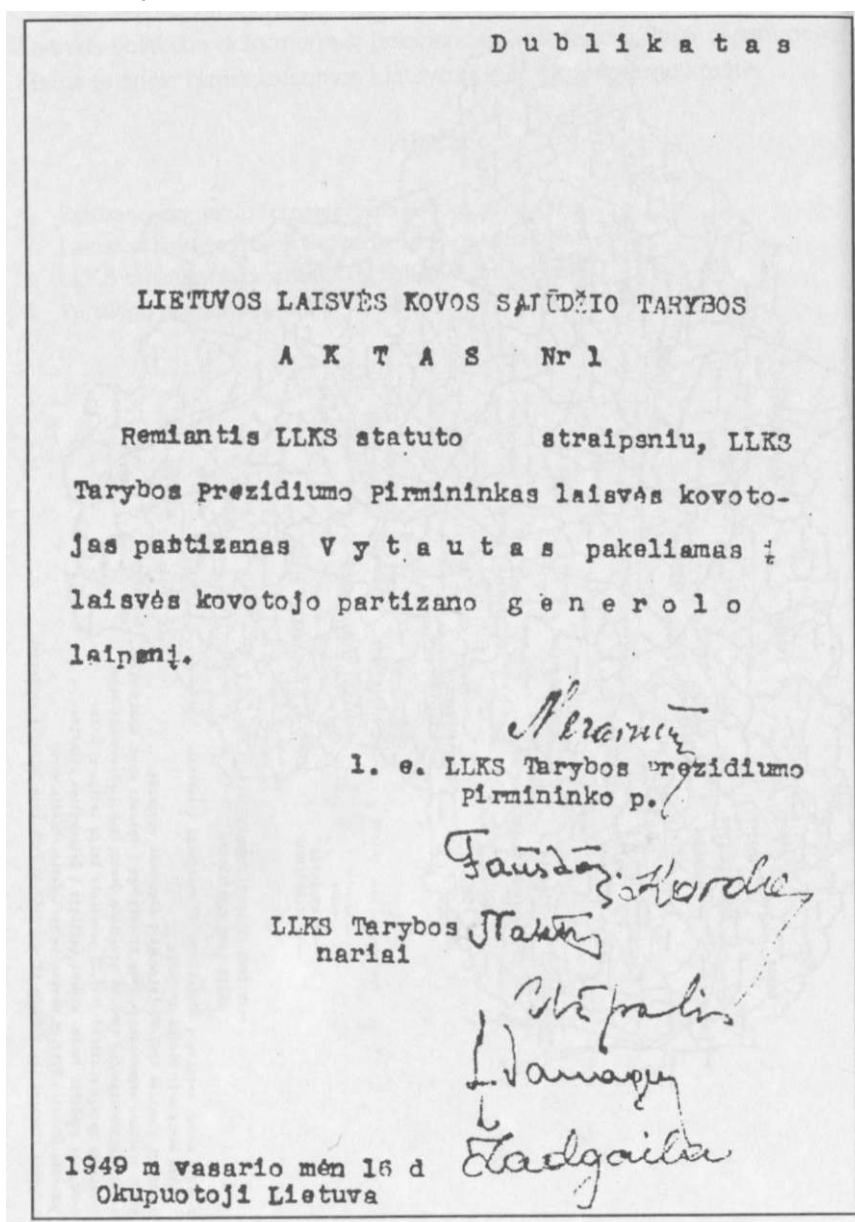
J.Žemaičio-Vytauto atsistatydimo raštas

sąlygas jos likvidavimui

Kita vertus, tik vieninga vadovybė galėjo parengti tokio aukšto lygio karinius-politinius dokumentus, įteisinančius rezistenciją, kaip organizaciją, atstovaujančią Nepriklausomos Lietuvos idėjai okupuotame krašte.

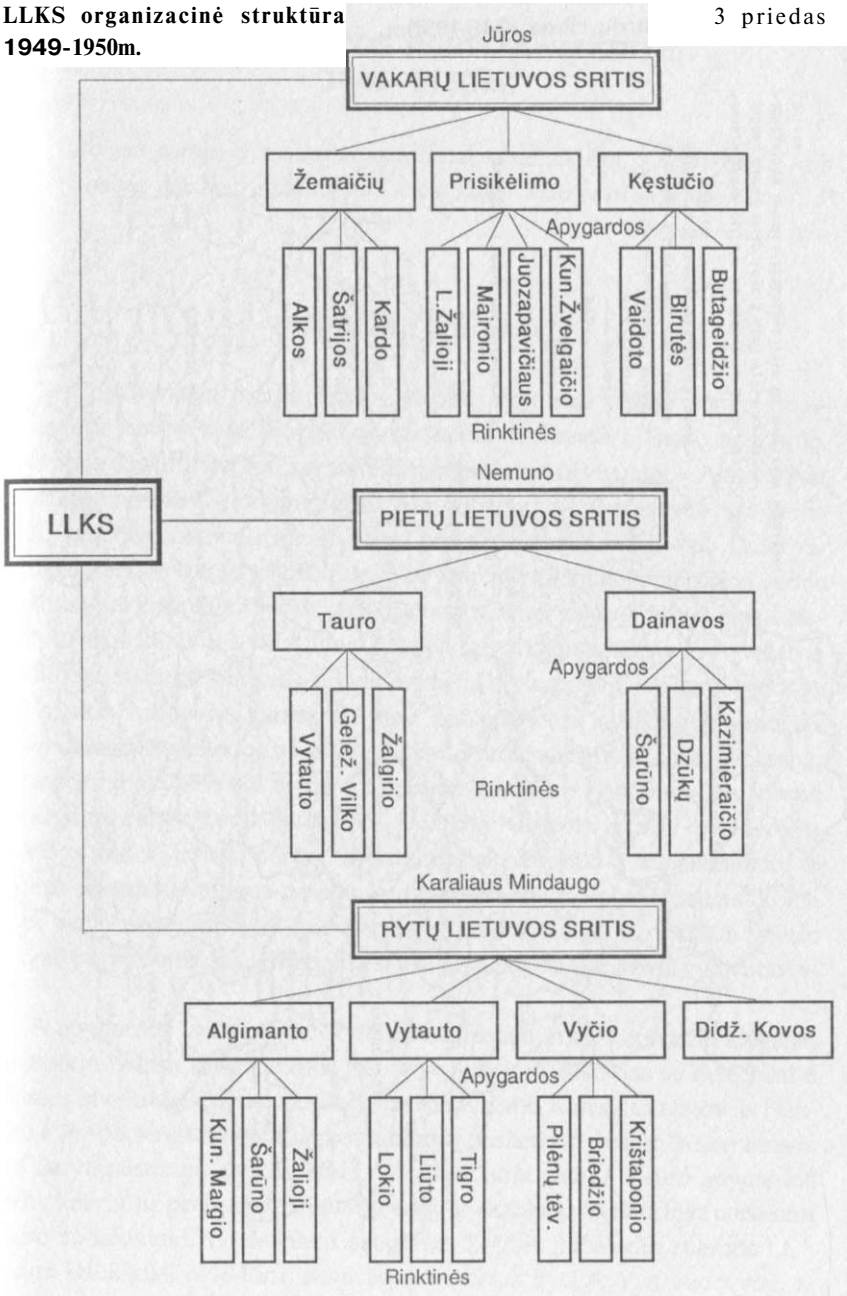
Priedai:

1. Partizanų apygardų formavimasis 1946m. pabaigoje.
2. Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos aktas Mr.l.
3. LLKS organizacinės struktūros 1949-1950m. schema.
4. Partizanų apygardų ribos 1949-1950m.

LLKS organizacinė struktūra
1949-1950m.

3 priedas

PIETŲ LIETUVOS PARTIZANŲ SRITIS 1946-1953 m.

"Kol yra partizanų, tol bus kova tęsiama toliau. Galbūt, ji nebus tokia, kaip dabar, taip kaip dabar ji nėra tokia, kokia buvo prieš kelerius metus (...)"

L. Baliukevičius-Dzūkai

PLP štabo įkūrimas

Per 1945-uosius metus Pietų Lietuvos partizanai praėjo sunkų organizacinį ir kovinį kelią. Suvalkijos partizanai susijungė į Tauro apygardą. Dzūkijoje susiformavo du savarankiški organizaciniai vienetai - A apygarda ir Dzūkų rinktinė. Šių organizacinių vienetų štabų ryšiai priklausė nuo jiems vadovaujančių asmenų iniciatyvos. Dzūkų rinktinės vadas kpt. D.Jėčys-Ažuolis nebuvo linkęs jungtis prie A apygardos, kadangi pastarosios vadas J.Vitkus-Kazimieraitis 1945m. rudenį buvo sutikęs įsijungti į Lietuvos Laisvės Armijos kuriamas struktūras. Ažuolis, įvertindamas silpną LLA veikimą Dzūkijoje, atsisakė paklusti LLA vadovybei Tuo tarpu tiek iš Tauro, tiek iš A apygardos vadovybių pusės jau nuo pat apygardų susikūrimo pradžios buvo dedamos pastangos susijungti į bendras struktūras ir kurti aukštesnių pakopų vadovybes. Iki 1946m. pavasario Lietuvoje jau buvo ne vienas bandymas centralizuoti partizaninį judėjimą. Grupelė legaliai gyvenančių patriotų įkurdavo tokį centrą, tačiau areštai netrukus jį sunaikindavo. Ši patirtis partizanų vadams parodė, kad nereikia laukti, kol vėl "atsiras" kokia nors vyriausioji vadovybė, kad partizanų centralizacijos uždavinius privalo spręsti patys partizanai, jungdamiesi ir iš "apačios" sudarydami vyr. vadovybę.

A apygardos vadą plk.ltn. J.Vitkų-Kazimieraitį imtis konkrečių žingsnių paskatino 1945m. lapkričio mėn Kaune įvykęs jo susitikimas su nelegaliai iš Vakarų atvykusiais Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto atstovais Hektoru ir Prapuoleniu. Viena iš užprotokuluotų pasitarimo išvadų: "Kazimieraitis turi daryti pastangų susirūti su LLA Vyriausiuoju vadu ir Tauro apygardos vadu, kad būtų paskubintas autoritetingo ir darbingo Vyriausiojo partizanų štabo sudarymas". Sovietiniam saugumui 1945m. pabaigoje suėmus LLA vadus Dzūkijoje, o 1946m. pavasarį sunaikinus ir LLA Vyr. vadovybę, ši

organizacija nustojo įtakoti partizanų centralizacijos procesus Pietų Lietuvoje.

1946m. pradžioje Kazimieraitis pavedė Šarūno rinktinės vadui Doktorui surengti susitikimą su Tauro apygardos vadu².

1946m. balandžio 9d. Šarūno rinktinės erdvėje (Seirijų valsč. prie Riečių km.), į susitikimą su Kazimieraičiu atvyko apyg. vadas mjr. Z.Drunga-Mykolas-Jonas. Surengtame abiejų apygardų vadų ir juos lydėjusių pareigūnų posėdyje Kazimieraitis apibūdino Pietų Lietuvos partizanų organizacinę schemą ir sutiko su Tauro apygardos vadovybės siūlymu sudaryti Aukštesnįjį partizanų štabą. Prieita išvados, "kad šios abi apygardos turi sudaryti Aukštesnįjį partizanų štabą, kuriam priklausytų Tauro ir A apygardos. Be to, vienbalsiai nutarta į tas apygardas įjungti atskirą Dzūkų rinktinę³". Štabo uždaviniai buvo numatyti šie "Parengti turimai erdvei operatyvinį ir mobilizacinį planus. Stengtis susirišti su visos Lietuvos esamais štabais, iš regionalinio štabo stengtis sudaryti Vyr. Lietuvos partizanų štabą. Sudarytą štabą nutarta pavadinti Pietų Lietuvos Partizanų štabu⁴." Šio štabo vadu buvo išrinktas A apygardos vadas, plk.ltn. J.Vitkus-Kazimieraitis. Kitos pareigos paskirstytos taip Kazimieraičio pavadootojas - Tauro apygardos vadas mjr. Z.Drunga-Mykolas-Jonas; 1-ojo operatyvinio skyriaus viršininkas — kpt. S.Staniškis-Antanaitis, Litas; 2-ojo informacijos skyriaus viršininkas — A.Kulikauskas-Daktaras; 3-ojo mobilizacijos skyriaus viršininkas — Ažuolas⁵.

PLP štabo veikla, vadovaujant Kazimieraičiui

PLP štabas energingai ėmėsi darbo. Balandžio 22d. įvykusiame štabo posėdyje buvo pasirašyta Lietuvos partizanų Deklaracija, skelbianti pagrindinius Lietuvos valstybingumo atstatymo principus. Nutarta pakoreguoti PLP organizacinę struktūrą: Šarūno rinktinę iš A apygardos įjungti į Tauro apygardą. Sukonkretintas ir Dzūkų rinktinės likimas - nuspręsta ją priskirti A apygardai⁶. Balandžio 23d. PLP štabo pareigūnai nuvyko į vadavietę Punios šilė (Alytaus apskr. Butrimonių valsč.) ir supažindino D.Jėčį-Ažuolį su PLP štabo nutarimais. Sutarus, kad Kazimieraitis perduos jam vadovavimą A apygardai, Ažuolis sutiko su PLP štabo sprendimais⁷. 1946m. gegužės mėn. prie A apygardos prijungus Dzūkų rinktinę ir Ažuoliui perėmus vadovavimą apygardai, jos pavadinimas buvo pakeistas į "Dainavos partizanų

apygardą".

PLP štabo vadavietė išsikūrė prie Tauro ir Dainavos apygardos ribos — Dzūkų rinkt. Kar. Juozapavičiaus grupės erdvėje (Seirijų valsčius).

Pirmojo PLP štabo realiai veiklai buvo lemta pasireikšti tik apie tris mėnesius. Kazimieraitis daug keliavo po partizanų organizacinius vienetus, rašė aplinkraščius, įsakymus ir t.t. PLP štabo vardu buvo išleisti trys laikraščio "Laisvės varpas" numeriai Antanaitis-Litas, einantis ir štabo viršininko pareigas, rengė mobilizacinius nurodymus⁸. Buvo tikimasi, kad

greitai Vakarų demokratinės vastybės parems lietuvių ir kitų kraštų laisvės kovą, todėl karo atveju buvo ruošiamasi mobilizuoti visus pajėgius kovoti su ginklu krašto vyrais.

Tuo tarpu Kazimieraičio pavaduotojas, Tauro apygardos vadas Mykolas-Jonas gegužės mėn. 28d. buvo susitikęs su Aukštaičių partizanų įgaliotiniu J.Markuliu-Ereliu (MGB agentu). Buvo nutarta artimiausiu metu sudaryti bendrą visos Lietuvos partizanų vadovybę⁹. Gegužės 31d. PLP vado pavaduotojas susitiko su iš užsienio atvykusiais Lietuvos diplomatinės tarnybos atstovais Andriumi ir Alfonsu. Pastarieji prašė Mykolą-Joną paskubinti partizanų vadovybės sudarymą¹⁰. Tuo pat metu buvo rengiamasi patvirtinti Pietų Lietuvos partizanams buvusios Lietuvos kariuomenės uniformą ir įvesti partizanų skiriamuosius ženklus bei laipsnius".

Birželio mėn. viduryje Mykolas-Jonas vyko į Žemaitiją tartis su tenykšte partizanų vadovybe dėl bendros vadovybės sudarymo. Deja, birželio 12d.

Dainavos apygardos vadas Ažuolis-D.Jėčys (iš dešinės)

Vilkaviškio apskr. Pilviškių valsč. keliaudamas susidūrė su priešu ir su visa palyda žuvo¹². Tačiau tuo Pietų Lietuvos partizanų štabo nelaimės nesibaigė. 1946m. liepos mėn. pradžioje sovietinis saugumas, sužinojęs apie galimą PLP štabo buvimo vietą, tame rajone surengė didelį kariuomenės siautėjimą — buvo šukuojami miškai ir gyvenvietės. Štabo pareigūnai, patyrę didelius persekiojimus, palikę vadavietę, atsidūrė Žaliamiškyje. Čia, prie Liepiškių km, liepos 2d, susidūręs su priešu, sunkiai sužeistas ir dar keletą valandų žiauriai kankintas, mirė Pietų Lietuvos partizanų vienytojas ir pirmasis vadas plk.ltn. J.Vitkus-Kazimieraitis¹³. Vėliau A.Ramanauskas-Vanagas rašė: "Kazimieraičio asmenyje sąjūdis neteko vieno iš aukščiausių vadų, iki kraštutinumo atsidavusio Tėvynei Dėl jo žuvimo buvo nepaprastai sujaudinti visi partizanai (...). Per savo partizaninės veiklos laikotarpį jis išgijo meilę ir pagarbą visų partizanų ir jų vadų ne tik kaip aukštesnysis vadas, bet ir kaip vyresnysis brolis¹⁴."

PLP vadovybės kaita 1946-1948m.

Žuvus Kazimieraičiui, PLP štabo vadovybę laikinai perėmė kpt S.Staniškis-Antanaitis,Litas. Pastarasis jokios praktinės veiklos neparodė, o rudenio pabaigoje nutraukė ryšius su apygardų vadovybe ir kažkur išvyko. 1946m. spalio 13d. susitikę Tauro apyg. vado pavaduotojas Rytas ir Dainavos apygardos vado pavaduotojas A.Ramanauskas-Vanagas posėdžio protokole išreiškė nepasitenkinimą PLP štabo veikla ir kreipėsi į Dainavos apygardos vadą, "kad jis perimtų PLP štabo vadovavimą arba šauktų Apygardų vadų susirinkimą, aptarimui PLP štabo sudarymo¹⁵".

1946m. lapkričio 1d Dainavos apygardos vadas Ažuolis perėmė PLP vado pareigas, savo pirmuoju pavaduotoju paskyręs Tauro apygardos vadą¹⁶. 1946m. rudenį Ažuolis, įtardamas, kad Vilniuje J.Markulio-Erelio iniciatyva vykdomas "centralizacijos" darbas — BDPS ir VGPŠ įsteigimas — yra gudri MGB provokacija, neužmezgė ryšių su "Centru". Šio Ažuolio išvalgumo ir nepatiklumo dėka Pietų Lietuvos sritis nuo Erelio nukentėjo nedaug Didžiausią Erelio demaskavimo darbą nuderbo Tauro apygardos vadas kpt A.Baltūsis-Žvejys, perėmęs Lietuvos partizanų centralizacijos iniciatyvą į savo rankas.

Tačiau Ažuolis kaip PLP vadas neturėjo jokios įtakos savo pavaduotojui Tauro apygardos vadui A.Baltūsiui-Žvejui ir jo vykdomai politikai 1947m

L Pietų Lietuvos (Nemuno) srities vadas S.Staniškis-Litas, Viltis: 2. J.Lukša-Mykolaitis; 3 -; 4. Dzūkų rinktinės vadas Vincas Daunoras-Ungurys. 1951m.

vasario 28d. Ažuolis Tauro apyg. vado pavaduotojui Narimantui rašė, kad perėmęs vadovavimą PLP() aš sąžiningai laikiausi tikslo glaudžiau bendradarbiauti bent jau su Tauro apygarda. Bet tai nepavyko, kadangi Tauro apygardos vadovybė, dėl man nežinomų priežasčių, laikėsi nuošalyje ir į mano, kaip vado laiškus, nematė reikalo atsakyti¹⁷". Nors Ažuolis nusiuntė Dainavos apygardos atstovą į Žvejo 1947m. sausio 12d. organizuotą Lietuvos partizanų vadų susirinkimą, kuriame buvo įkurtas VGPŠ, tačiau jis pareiškė, kad "PLP likviduosiu tada, kada iš VGPŠ gausiu pranešimą, kad VGPŠ pradėjo eiti savo pareigas (...)"¹⁸".

Ažuolio ir Žvejo susitikimas įvyko 1947m. kovo mėnesį Punios šile, Ažuolio vadavietėje. Pasitarime buvo aptariamas PLP štabo atgaivinimo klausimas. Ažuolis įgaliojo Žvejį atstovauti Dainavos apygardai, tariantis su Žemaitijos partizanais. Ažuolis pritarė Žvejo pastangoms užmegzti ryšius su Vakaraais. Šiam tikslui buvo nutarta išsiųsti į Vakarus abiejų apygardų atstovus. Jie taip pat turėjo nunešti apygardose surinktą partizanų medžiagą apie sovietinių okupantų genocidą Lietuvoje, partizanų spaudą ir kitus dokumentus. Ši bendra akcija buvo įvykdyta - 1947m balandžio-gegužės mėn.

J. Lukša-Skrajūnas ir J. Krikščiūnas-Rimvydas, sėkmingai perėję Lenkijos sieną ir nukeliavę į Gdynę, minėtą uždavinį atliko ir grįžo į Lietuvą¹⁹. Žvejys PLP vardu tarėsi dėl susivienijimo su Žemaitijos ir Aukštaitijos partizanų vadais.

Šiame Lietuvos partizanų centralizacijos darbe Žvejys daug nuveikė, tačiau jo, kaip PLP vado, praktinės veiklos Dzūkijos partizanai nejautė. Po Ažuolio žuvimo perėmęs vadovavimą Dainavos apygardai, A. Ramanauskas-Vanagas 1947m. rudenį pasiuntė J. Krikščiūną-Rimvydą pas Žvejį išsiaiškinti dėl PLP štabo veiklos. Vanagas taip pat įpareigojo Žvejį atstovauti Dainavos apygardai centralizacijos ir ryšių su Vakariais klausimuose²⁰. Dėl didelių priešo siautėjimų ir Žvejo pastangų stokos, Vanagai taip ir nepavyko su Tauro apygardos vadovybe užmegzti glaudesnių kontaktų. Kad Žvejys iš dalies ignoravo Dainavos apygardą, liudija ir tuometinio Vakarų Lietuvos partizanų vado J. Žemaičio parodymai: "Apie PL (*Pietų Lietuvos - red.*) pagrindžio stovį (...) šiokią tokią informaciją turėjau tik apie Tauro apygardą, su kurios vadu Žveju-Baltūsiu (...) vedžiau gana intensyvią susirašinėjimą (...) pagrindžio centralizacijos reikalu. Žvejį-Baltūsį aš laikiau (...) faktinuoju PL sr. vadu (...) Jis neinformavo manęs apie Dainavos apygardą, (...) nebuvau surištas tiesiogiai su jos vadovybe. Apie Dainavos apygardos pajėgumą, ypač inteligentinių pajėgų atžvilgiu, aš sužinojau tik žymiai vėliau 1948m. pradžioje (...) "²¹.

1948m. vasario mėn., žuvus Žvejui, vadovavimą Tauro apygardai perėmė lt. J. Aleščikas-Rymantas. 1948m. liepos mėn. tarp abiejų apygardų vadų buvo užmegzti ryšiai ir sutarta susitikimo vieta bei laikas, tačiau, likus iki susitikimo kelioms dienoms, rugpjūčio 10 d Rymantas žuvo. Žuvus Rymantui, vadovavimą Tauro apygardai perėmė A. Grybinas-Faustas. Apygardos vadovybė nesijautė turinti pakankamai intelektualinių pajėgų, galinčių sėkmingai tęsti Žvejo vykdytą Lietuvos partizanų vienijimo darbą. Tuo metu šią iniciatyvą perėmė Vakarų Lietuvos partizanai. Dėl minėtų priežasčių atstovavimą PLP sričiai nutarta perduoti Dainavos apyg. partizanų vadovybei Abipusių pastangų dėka 1948m. spalio 20d Tauro apygardoje, Geležinio Vilko rinktinės vadavietėje įvyko Tauro apyg. vado Fausto ir Dainavos apygardos vado įgaliotinio, Dzūkų rinktinės vado Lito susitikimas. Svarstant vadovybės klausimą, vadai nutarė: "(...) iki naujai sudarytos Lietuvos Vyr. Vadovybės paskyrimo, laikinai eiti Retų Lietuvos srities vado pareigas pavesti Dainavos apyg. vadui p. Vanagai (_). Vadovybei kuo artimiausiu laiku sueiti į sąlytį su kitų Lietuvos sričių vadovybėmis, tikslu išsiaiškinti esamą padėtį ir sudaryti visoms sritims bendrą Lietuvos Vyr. Vadovybę "²².

Tuo pačiu metu naujasis PLP srities vadas Vanagas per Tauro apygardą iš Žemaitijos partizanų gavo dokumentus, kuriuose atsispindėjo Šiaurės Rytų ir Vakarų Lietuvos partizanų apsijungimo ir vyr. vadovybės sudarymo pastangos ir rezultatai PL srities vadas A. Ramanauskas-Vanagas nusprendė keliauti į Vakarų Lietuvą ir su jos partizanų vadovybe betarpiškai išsiaiškinti esamą padėtį bei aptarti vieningos vadovybės sudarymo klausimus²³. Ši Vanago kelionė per Tauro apygardos erdvę į Žemaitiją ir atgal į Dainavos apygardą užtruko nuo 1948m. lapkričio iki 1949m. balandžio mėnesio-beveik pusę metų. Vanagą kelionėje lydėjo Tauro apygardos vadas Faustas. 1949m. pradžioje, pasiekus Vakarų srities veikimo erdvę, susisiekti su ten įsikūrusiu atkurto BDPS Prezidiumo pirmininku J. Žemaičiu-Vytautu nebuvo lengva. Kadangi PL srities partizanų vadai atvyko nekviesti ir netikėtai, tai žemaičių partizanų vadai įtarė Vanagą ir Faustą esant MGB provokatoriais. Pasak Vanago, "su paruoštais ginklais iš pradžių juos kamantinėjo" Vakarų Lietuvos srities vadas Vairas ir Kėstučio apygardos vadas Vidmantas. Išblaškyti įtarimus padėjo Vakarų srities štabo pareigūno Kardo "garantija savo gyvybe, kad jie tikrai yra partizanų vadai". Pagaliau, išsiaiškinus visus nesusipratimus, pavyko susitikti su Vytautu, o vasario 10d. Šiaurės Rytų, Vakarų ir Pietų Lietuvos partizanų sričių vadų jungtiniame posėdyje buvo įkurta partizanų vyr. vadovybė - Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio (LLKS) Taryba ir Prezidiumas. Nuo to laiko Pietų Lietuvos sritis jau veikė ne kaip atskiras organizacinis vienetas, o kaip LLKS organizacijos sudėtinė dalis²⁴. LLKS vadovybės A. Ramanauskas-Vanagas buvo patvirtintas PLP vadu.

LLKS Pietų Lietuvos Nemuno srities vadovybė 1949-1953m.

Grįžęs į srities erdvę, Vanagas energingai ėmė vykdyti savo pareigas. 1949m kovo mėn. pabaigoje sušaukė Tauro apyg. vadų, o gegužės mėn. viduryje - ir Dainavos apyg. vadų susirinkimus. Juose apygardų organizacinių vienetų — rinktinių, tėvūnijų vadus painformavo apie LLKS organizacijos įkūrimą ir jos Tarybos priimtus sprendimus. Šiuose susirinkimuose apygardų partizanai pritarė Vyr. vadovybės nutarimams. Perdavęs Dainavos apygardos vado pareigas, Vanagas Alytaus apskr. Daugų valsč. Kalesnykų miške (netoli Būdos km) įsirengė srities štabo vadavietę. Iki 1949m. rudens

srities štabo darbas vyko normaliai — Vanagai gerai sekėsi palaikyti ryšį su Tauro apygardos vadovybe, o per ją - ir su LLKS vadu Vytautu, iš kurio gaudavo įvairius nurodymus²⁵. Tačiau, nepaisant partizanų vadovybės pastangų, situacija srityje per 1949m labai komplikavosi. Per metus čia žuvo apie trečdalį abiejose apygardose veikusių partizanų. 1950m. gegužės 2d Vanagas LLKS vadui Vytautui apie padėtį Nemuno srityje rašė: "1948m. lapkričio 12d, išvykdamas į Vyr. vadovybę, Dainavos apygardoje palikau 346 kovotojus bei vadus (...). 1949m balandžio mėn. 21d, grįžęs iš kelionės, (...) apygardoje radau 218 kovotojų (). Šiuo metu D ap (Dainavos ap. - red.) yra apie 175 kovotojai (...). 1949m balandžio mėn. buvo 118 kovotojų (...). Šiuo metu Tauro apygardoje yra apie 70 kovotojų ir vadų. N (*Nemuno sr. - red.*) nuostoliai dideli (...). Paskutiniaisiais metais netekta daug geriausių vyrų²⁶." Tik atsitiktinumo dėka išvengė eilinių MGB pinklių ir Vanagas. 1949m rugsėjo 23d, šnipui išdavus, kariuomenė apsupo srities štabo vadavietę Kalesnykų miške. Tuo metu Vanagas su kitais štabo nariais buvo trumpam išvykęs. Vadavietėje, didvyriškai kaudamiesi, žuvo neseniai iš Vakarų sug-

Pietų Lietuvos vadų susirinkimas

rįžęs LLKS įgaliotinis užsieniui K.Pyplys-Audrūnas, Mažytis ir štabo darbuotojas J.Makarevičius-Žilvitis²⁷.

Po šios štabo slėptuvės sunaikinimo Vanagas įsirengė vadavietę Jiežno raj. Janonių km. gyventojų Taločkos sodyboje. Gretimoje Višniūnų kaimo pradžios mokykloje buvo įrengta atsarginė slėptuvė²⁸. 1949m. pabaigoje Pietų Lietuvos srities pavadinimas buvo pakeistas į Nemuno. Nuo 1949m. vasaros Nemuno srities štabas pradėjo leisti laikraštį "Partizanas", taip pat užsienio ir politinių žinių biuletenius.

Nuo 1949m. rudens pašlijo ryšiai su vyr. vadovybe. Dėl vadų žuvimų arba ryšininkų areštų Vytauto raštai iš Žemaitijos (arba į tenai) nepasiekdavo Nemuno srities štabo arba keliaudavo mėnesį ar net kelis.

1949m. rudens pradžioje LLKS Prezidiumo pirmininkas Vytautas paskyrė Vanagą LLKS Gynybos pajėgų vadu (partizaniška santrumpa — LAV), o srities vado pareigas įsakė perduoti kitam pareigūnui²⁹. Tačiau Vanagas neskubėjo perduoti savo pareigų ir net keliuose raštuose įtikinėjo Vytautą, kad šis atšauktų savo nutarimą. 1949m. gruodžio 10d. Vanagas laiške Vytautui rašė: "Šios pareigos yra man per sunkios ir prašau manęs jokių būdu neskirti LAV. Tą postą siūlau pasiimti sau arba jį pavesti p.Litui ar p.Vairui" (*Jūros srities vadas red.*)³⁰. Nesulaukęs iš Vytauto atsakymo į šį klausimą, Vanagas 1950m. sausio mėn. 19d. sušaukė Nemuno srities Tarybos posėdį, kuriame srities vado pareigas perdavė kpt. S.Staniškiui-Litu,Vilčiai³¹.

1950m srities štabo veikla dar buvo ženkli Birželio mėn. pradžioje Viltis sušaukė srities vadų susirinkimą, kuriame dalyvavo beveik visi Tauro ir Dainavos apygardų stambesnių organizacinių vienetų vadai. Viltis čia slapto balsavimu užsitikrino srities organizacinių vienetų vadų pasitikėjimą, kadangi po autoritetingo Vanago vadovavimo sričiai nesijautė naujose pareigose tvirtai Be to, jis žinojo apie Vanago ketinimus vėl perimti vadovavimą sričiai Buvo aptarta ir daugelis kitų srities partizanams aktualių organizacinių klausimų³².

Srities štabas buvo įsikūręs Dzūkų rinktinės Margio grupėje, netoli Tauro apygardos erdvės, todėl palaikyti ryšius su apygardomis Vilčiai nebuvo sunku. Nuo 1950m. birželio mėn. naujus apygardų vadus (pagal LLKS statutą) skyrė ir tvirtino Viltis.

Paskutinis gausėnis Nemuno srities vadų susirinkimas ir bendri posėdžiai įvyko 1950m rugsėjo 5-6 dienomis. Posėdį sušaukė Viltis LLKS Gynybos pajėgų vado Vanago pavedimu. Buvo aptarti organizaciniai, spaudos-

propagandos, ryšių reikalai ir srities partizanų ateities veiklos gairės, parengti pasiūlymai Vyr. vadovybei dėl kai kurių LLKS Statuto punktų pakeitimo, pritaikant juos esamoms partizanavimo sąlygoms³³. 1950m. lapkričio mėn. 14d. Lito vadavietėje įvyko pasitarimas, kuriame dalyvavo Vanagas, Tauro apygardos vadas Karijotas ir grįžęs iš Vakarų LLKS igaliojantis J.Lukša-Skrajūnas. Pasitarimo metu Skrajūnas padarė pranešimą apie VLIKo ir savo veiklą užsienyje. Po to pasitarime buvo aptartos veiklos gairės³⁴. Nors visuose vadų susirinkimuose buvo akcentuojama aukšta kovotojų moralė ir pasiryžimas tęsti kovą, tačiau, žūstant paskutiniams partizanų vadams, pasipylus išdavysčių lavinai, Vilties kontroliuojama erdvė mažėjo. Dėl tų pačių priežasčių 1951m. Nemuno srities vadui jau nepavyko sukviesti bendro srities vadų susirinkimo. Viltis pranešė Vanagai, kad nuo 1951m. rudens iki 1952m. birželio mėn. sritis "turėjo skaudžių ir skaitlingų nuostolių, tačiau organizaciją pasisėkė išlaikyti"³⁵. Beje, dar 1952m. vasarą Viltis per Tauro apygardą palaikė ryšį su Jūros srities vadovybe ir per ją gaudavo korespondenciją iš LLKS Vyr. vadovybės³⁶. Žymiai blogesni ryšiai buvo su LLKS Gynybos pajėgų vadu Vanagu, nors abiejų vadavietės buvo Dzūkų rinktinės erdvėje. Srities vadas su juo neturėjo ryšio jau nuo 1951m. rudens ir tik 1952m. vasaros pabaigoje pasikeitė keliais laiškais³⁷. 1952m. vasarą Viltis nebepajėgė kontroliuoti situacijos Nemuno srities organizaciniuose vienuose. Nors per vadovavimo sričiai metus jis sėkmingai išvengė MGB provokacijų, tačiau neturėjo galimybės sužinoti apie realią padėtį partizanų junginiuose. Todėl 1952m. rugpjūčio mėn. pabaigoje Viltis Dainavos apyg. vadu patvirtino MGB provokatorių, buvusį Šarūno rinkt Juozapavičiaus tėvūnijos vadą J.Karpavičių-Medelį³⁸. Tuo tarpu MGB pinklių ratas vis labiau artėjo prie srities vadavietės. 1952m. gruodžio mėnesį čekistų smogikai sunaikino paskutinę Nemuno srities vadavietės priedangą - Aido būrį. Viltis liko be ryšių ir apsaugos. 1953m. vasario 2d. naktį čekistams su agento pagalba pavyko pasaloje suimti Vilties adjutantą Šermukšnį ir srities štabo darbuotoją partizaną Briedį. Iš jų emgėbistai išgavo Vilties buvimo vietą. 1953m. Vasario mėn. 3d. Prienų miške, prie Neravų kaimo, priešui apsupus slėptuvę, žuvo paskutinis Nemuno (Pietų Lietuvos) srities vadas kpt. S.Staniškis-Litas, Viltis³⁹.

TAURO APYGARDOS ISTORIJS APŽVALGA

"Kovojanti tauta nežūva"

(Iš Tauro apyg. 1947 10 26 įsakymo Nr.34)

Tauro apygardos įkūrimas ir pirmojo apygardos štabo veikla

Tauro apygarda buvo įkurta 1945 08 15 Marijampolės apskrityje, Skardupių parapijos klebonijoje. Apygardos įkūrimo iniciatoriai - Skardupių parapijos kunigas klebonas Antanas Ylius, buvęs Kauno prekybos mokyklos mokinys Vytautas Gavėnas, kelių-plentų meistras, vokiečių okupacijos metais buvęs Marijampolės teatro direktorius, vėliau policijos viršininko pavaduotojas, besislapstantis klebonijoje pas kunigą A.Ylių Jonas Pileckis ir Marijampolės apskrities ir valsčiaus Žydronių kaimo mažąžemio ūkininko sūnus Albinas Ratkelis.

Tauro apygardos steigiamasis susirinkimas: 1 J.Pileckis-Brokas; 2. kpt. Leonas Taunys-Kovas; 3. Skardupių parapijos klebonas kun. A.Ylius-Vilkas; 4. A.Ratkelis-Oželis; 5. V.Gavėnas-Vampyras.

Susitikime, įvykusiame 1945m. liepos mėnesį, buvo nutarta įsteigti rajoninę partizanų štabą, į kurį būtų buvę įtraukti Lietuvos kariuomenės karininkai

Netoli Skardupių, Kalvarijos valsčiaus Pasūduonio kaime, gyveno Lietuvos aviacijos kapitonas Leonas Taunys, kuris sovietų kariuomenei okupuojamą Lietuvą, iš aviacijos pasitraukė ir dirbo savo uošvio ūkyje¹. Kunigo A.Yliaus pakviestas, kapitonas L.Taunys sutiko dalyvauti štabo veikloje. 1945m. liepos 19d. Skardupių klebonijoje buvo sušauktas susirinkimas, kuriame nutarta:

- 1) susisiekti su Vyriausioju partizanų štabu, jei toks egzistuoja;
- 2) organizuoti pagrindinės spaudos platinimą;
- 3) įsteigti Tauro apygardos partizanų štabą, kurio viršininku paskirti kpt.

L.Taunį-Kovą.

Be to, buvo svarstytas partizanų statuto ruošimo klausimas².

Išsikūrus rajoniniam Tauro apygardos štabui, iškilo uždavinys sujungti visus apygardos teritorijoje veikiančius partizanų būrius. Šiuo klausimu rugpjūčio 15 dieną Skardupių klebonijoje buvo sušauktas pasitarimas, kuriame nutarta įkurti Tauro apygardą, kuriai priklausys Marijampolės, Šakių, Vilkaviškio ir Lazdijų apskritys. Alytaus apskritis turėtų apimti teritoriją tik iki Nemuno. Buvo įsteigtas apygardos štabas ir pasiskirstyta pareigos.

Pirmuoju Tauro apygardos vadu buvo išrinktas kpt. L.Taunys-Kovas.

Nutarta įsteigti penkias rinktines: Vytauto, Perkūno, Stirnos, Patrimpo ir Geležinio Vilko (žr. 1 schema).

Buvo numatyta, kad Vytauto rinktinė veiks Vilkaviškio apskrityje ir Marijampolės apskrities vakarinėje bei pietinėje dalyje. Rinktinės vadu paskirtas V.Gavėnas-Vampyras³. Rinktinė buvo padalyta į keturias kuopas. Tuo metu joje buvo apie 40 gerai ginkluotų partizanų.

Perkūno rinktinės veikimo rajonas numatytas Lazdijų ir Alytaus apskrityse kairėje Nemuno pusėje. Rinktinės organizatorius ir vadas buvo kpt Vaclovas Navickas-Perkūnas, vėliau pasivadinęs Auksučiu. Įkūrimo metu rinktinėje buvo apie 400 gerai apsiginklavusių partizanų, padalytų į keturias kuopas, suskirstytas būriais. 1946m. Perkūno rinktinės pavadinimas buvo pakeistas į reikšmingesnį — D.L.K. Gedimino rinktinė.

Geležinio Vilko rinktinės teritorija apėmė Aukštosios Panemunės, Pakuonio, Prienų, Gudelių, Šilavoto, Igliskėlio, Sasnavos, Marijampolės, Alytaus,

Simno, Kirsnos ir Liudvinavo valsčius. Pradžioje rinktinės vado nebuvo. Veikė trys atskiros partizanų grupės ir eilė atskirų būrių, viso apie 400 gerai ginkluotų partizanų. Žymesni partizaninės kovos organizatoriai buvo: V.Senavaitis-Žaliavelnis, F.Kutkaitis-Žalgiris, K.Degutis-Barzda, Raginis, V.Marčiulionis-Viesulas, J.Demikis-Almas, Eumas, K.Pinkvarta-Dešinys, J.Bulota-Anbo ir kiti 1945m. pradžioje, Prienų apylinkėse veikiantiems Žalio Velnio suorganizuotiems partizanams ėmė vadovauti ulonų pulko leitenantas Kuzmickas-Briedis. Partizanai per gana trumpą laiką ne kartą susirėmė su priešu. Įvyko dvejų kautynės dėl Šilavoto, susirėmimai Žemaitkiemyje ir Budnykuose, per kuriuos priešiui buvo padaryta nemaža nuostolių. Praslinkus kelioms dienoms po Budnykų kautynių, užjojęs ant pasalos, Briedis žuvo. Vadovavimą partizanams perėmė V.Senavaitis-Žaliavelnis, vėliau pasivadinęs Šiauriu.

Formavosi ir Stirnos bei Patrimpo rinktinės. Stirnos rinktinės teritorija buvo miškingi Kazlų Rūdos ir Jankų rajonai Rinktinės įkūrėjas - Lietuvos kariuomenės leitenantas Vytautas Bacevičius-Vygandas. Paskyrus jį Tauro apygardos štabo viršininku, vadovavimą rinktinei perėmė Lietuvos kariuomenės ulonų pulko jaun. leitenantas Bronius Abramaitis-Abramavičius — Spyglis.

Patrimpo rinktinės veikimo teritorija buvo Marijampolės miestas. Rinktinės vadu paskirtas V.Kulboka-Vytenis.

Šiame posėdyje buvo nutarta vietoj kelių partizanų leidžiamų laikraštėlių palikti vieną - apygardos organą "Laisvės žvalgas". Jo redaktoriumi buvo patvirtintas V.Radzevičius-Vaidila. Spaustuovę numatyta įkurti Marijampolės valsčiaus Puskelnių kaime. Bendra politinė vadovybė buvo pavesta pulkininkui L.Butkevičiui. Apygardos štabas įpareigotas parengti Tauro apygardos statutą⁴. 1945m. rugpjūčio 15-ąją nutarta laikyti oficialia Tauro apygardos įsteigimo diena⁵.

Įkūrus Tauro apygardą, kurios veikla apėmė tik Suvalkiją, reikėjo sukurti tokią organizaciją, kuri vadovautų visos Lietuvos išlaisvinimo kovai ir turėtų teisę atstovauti Lietuvai Vakaruose.

1945m rugsėjo 16d. Skardupių klebonijoje įvyko posėdis, kuriame dalyvavo pulkininkas L.Butkevičius-Luobas, kapitonas L.Taunys-Kovas, kunigas A.Ylius-Viikas, leitenantas V.Bacevičius-Vygandas ir J.Pileckis-Brokas.

Buvo nutarta įsteigti Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą, kuris neįtikėtinai energingai išplėtė savo veiklą. Posėdžiai buvo šaukiami vienas po kito, juose

priimami vis svarbesni nutarimai. Nutarta Komiteto tikslų įgyvendinimą suskirstyti į du etapus:

- a) tautos išvadavimo etapą,
- b) jos valstybės vadovybės sudarymo etapą.

Pirmajame etape reikėjo suburti visas jėgas, kad būtų kuo greičiau pasiektas pats tikslas, antrajame etape - padėti tautai sukurti tokią vyriausybę, kuri atitiktų jos dvasią ir "tikrą demokratiškumo principo prasmę"⁶. Numatyta 1945 11 11 Kaune sušaukti visos Lietuvos pagrindinių organizacijų atstovų suvažiavimą Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto įkūrimui. Spalio mėn. atvykęs į Kauną L.Taunys organizavo Algimanto apygardos įkūrimą. Ji turėjo apimti Kauno, Raseinių ir Kėdainių apskritis.

1945m. spalio 21d. Skardupių klebonijoje įvyko paskutinis Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto posėdis. Buvo pranešta apie partizanų laikraščio 'Laisvės žvalgas' redaktoriaus Vaidilos suėmimą.

1945m. spalio 22d. LIKo nurodymu kpt. L.Taunys ir ltn. V.Bacevičius turėjo išvykti į Marijampolę išsiaiškinti padėtį. Ltn. V.Bacevičius Marijampolėje pateko į pasalą ir buvo suimtas. Kpt L.Taunys išvykti nespėjo, nes spalio 22d. buvo suimtas savo namuose. 1946m. liepos 20d. L.Taunys ir V.Bacevičius buvo nuteisti sušaudyti⁷.

Šie suėmimai buvo didelis smūgis ką tik susikūrusiai Tauro apygardai. Iš šios apygardos štabo narių suėmimo išvengė LIKo narys, apygardos vado adjutantas J.Pileckis-Brokas (vėliau pasivadinęs Šarūnu), ginklavimosi skyriaus viršininkas A.Ratkelis-Oželis ir štabo karininkas mjr. Z.Drunga-Šernas, kuris po kpt L.Taunio-Kovo suėmimo perėmė Tauro apygardos vado pareigas ir pasivadino Mykolu-Jonu.

Zigmas Drunga gimė 1904m. Užpalių km Užpalių valsč. Utenos apskr. Gimnaziją baigė Rokiškyje. Turėjo Lietuvos kariuomenės aviacijos majoro laipsnį, buvo karo lakūnas, Šaulių Sąjungos ir Lietuvių Fronto narys. Buvo giliai religingas, rašė eilėraščius - į partizaninį judėjimą įsijungė 1945m. vasarą.

Antrojo Tauro apygardos štabo ir apygardos vado Mykolo-Jono veikla. Tauro ir A apygardų susijungimas į PL partizanų sritį

Perėmęs vadovavimą Tauro apygardai, Mykolas-Jonas su jam būdinga energija ėmėsi atstatyti dėl suėmimų prarastus ryšius, organizuoti štabo darbą, vietoj suimtųjų rinkdamas naujus darbuotojus. Aptvarkęs vadovaujančio aparato veiklą ir ryšius, jis sprendė teritorinius apygardos klausimus, stiprino vidinę organizacinę struktūrą ir ieškojo būdų susijungti su kitomis apygardomis.

1946m. balandžio 9d. Mykolas-Jonas atvyko į Lazdijų apskrityje esantį Žaliamiškį, į Šarūno rinktinę tartis dėl bendros kovos vedimo. Susitikime su

Apygardos vadu Lietuvos kariuomenės pulkininku leitenantu J. Vitkum-Kazimieraičiu abi apygardos buvo sujungtos. Vadovavimui buvo sudarytas Pietų Lietuvos Partizanų (PLP) štabas.

1946m gegužės 28d. Mykolas-Jonas surengė susitikimą su Aukštaitijos partizanų štabo įgaliotiniu J. Markuliu-Ereliu, kuris, kaip vėliau paaiškėjo, buvo užverbuotas saugumo agentas. Buvo tariamasi dėl bendros partizanų vadovybės sudarymo.

1946m. birželio 2-3d. buvo sušauktas Tauro apygardos rinktinių vadų suvažiavimas. Jis vyko apygardos štabo būstinėje, Marijampolės apskrities Skaisčiūnų kaime. Suvažiavimo tikslas buvo toliau gerinti apygardos organizacinę struktūrą.

Suvažiavime rinktinių vadai atsiskaitė apygardos vadui už atliktą darbą, informavo apie padėtį rinktinėse. Apygardos vadas supažindino rinktinių vadus su pasitarimo su A apygardos vadu Kazimieraičiu rezultatais, taip pat pasitarime priimtais nutarimais. Vietname jų buvo numatyta Alytaus apskri-

Tauro apygardos štabo propagandos ir agitacijos skyriaus viršininkas Alfonsas Vabalas-Gediminas

ties dalį, esančią kairiajame Nemuno krante, perduoti A apygardai

Suvažiavime buvo išspręstas rinkinių teritorijų klausimas: Gedimino rinktinės teritorija sumažinta, paliekant ją Lazdijų apskrities ribose, o jai priklausę Kalvarijos ir Liudvinavo valsčiai perduoti Vytauto rinktinei

Stirnos rinktinės pavadinimas 1946m. pradžioje pakeistas — ji buvo pavadinta Žalgirio rinktine Nutarta Žalgirio rinktinei perduoti Vytauto rinktinės teritoriją, pradedant nuo Gižų valsč. ir esančią į šiaurę nuo plento Marijampolė-Kybartai.

Dėl vadovaujančių

kadru trūkumo nutarta surengti jų apmokymo kursus. Tam tikslui iš Geležinio Vilko ir Žalgirio rinkinių numatyta skirti instruktorius - vieną karininką ir 2-3 puskarininkius. Į apmokymo kursus rinkinių vadai įpareigoti pasiūsti po 3-4 puskarininkius ar gabesnius kovotojus.

Apygardos organą "Laisvės Žvalgas" nuspręsta leisti Geležinio Vilko rinktinės teritorijoje, o redaktoriumi paskirti šios rinktinės kovotoją J. Lukšą-Vytį. "Laisvės Žvalgo" redaktorius Žvejys paskirtas apygardos štabo viršininku, o Geležinio Vilko laikraščio "Kovos Keliu" leidimas sustabdytas.

Nutarta siūlyti PLP štabui patvirtinti partizanų aprangai buvusios Lietuvos kariuomenės uniformą ir įvesti partizanų skiriamuosius ženklus bei laipsnius⁸.

Po suvažiavimo Mykolas-Jonas iškelia į Žemaitiją susitikti su tenykščia partizanų vadovybe, aptarti susijungimo ir bendros kovos klausimų. Myko-

Kazimieras Pyplys-Mažytis

las-Jonas su vienuolikos partizanų palyda atėjo į miške esantį Agurkiškės kaimą (Šakių apskr. Lukšių valsč.). Radę melžiančią karves moterį, jie prisipylė gertuves pieno ir atsigėrė. Moteris juos perspėjo, kad aplinkui visur rusai. Jie atsakė, kad tai žino, ir atsisveikinę patraukė į mišką. Tuo pat pasirodė rusų kareiviai, žygiuojantys ta pačia kryptimi.

Saulei tik pakilus, toje pusėje, kur nuėjo partizanai ir juos persekiojantys kareiviai, pasigirdo smarkus šaudymas ir granatų sprogimai. Partizanai, pasiskirstę mažais būreliais, atsišaudydami stengėsi išvengti persekiojimo. Besitraukdamas Mykolas-Jonas buvo sužeistas ir susisprogdino. Rytojaus dieną žmonės jo žuvimo vietoje rado smegenų likučius ir kaukolės nuolaužas. Viską surinkę ten pat ir palaidojo⁹.

Mykolo-Jono žuvimas Tauro apygardai buvo labai skaudi netektis. Juo labiau, kad neseniai buvo žuvę partizaninio judėjimo organizatoriai Žalgirio rinktinės vadas J.Kleiza-Žalvaris (buvęs Siaubas), Geležinio Vilko rinktinės vadas ats. lt. Prienų gimnazijos mokytojas J.Stravinskas-Žiedas, to pat rinktinės kuopos vadas mokytojas J.Dėmikis-Almas-Eumas.

1947m. Tauro apygardos štabo partizanai

Mykolo-Jono vadovavimo laikotarpis buvo partizaninio judėjimo organizavimosi, struktūrų kūrimosi metas. Į miškus vyrai ėjo iš patriotizmo, ėjo moksleiviai, palikę gimnazijos suolus. Kūrėsi būriai, kuopos, organizavosi štabai, buvo kaupiami ginklai, šaudmenys, sprogmenys. Partizanai buvo pilni entuziazmo, kovos ugnies ir vilties, kad greitai kils JAV ir SSRS karas ir Lietuva atgaus nepriklausomybę.

Lenkijos pasienyje buvo sudarytos grupės partizanų, kurios turėjo užtikrinti žmonių ir korespondencijos pergabenimą per sieną į Lenkiją. Vienas toks būrys, vadovaujamas S.Gurevičiaus-Nykštuko, 1947m. gegužės mėn. pabaigoje pervedė į Lenkiją J.Krikščiūną-Rimvydą ir J.Lukšą-Vytį, Skirmantą, Skrajūną, Daumantą (pasivadinusį Kęstučiu) ryšiams su Vakaraais atkurti ir padėjo jiems sugrįžti į Lietuvą.

1946m balandžio 5d. įsakymu Nr.II išsiskyrusiems narsa bei sumanumu aktyviems ir pasyviems laisvės kovotojams paskatinti Mykolas-Jonas įsteigė pasižymėjimo ženklus: partizanų narsumo juostelę, partizanų uolumo juostelę ir partizanų rėmėjų uolumo juostelę, paskelbė šių juostelių apdovanojimo ir nešiojimo taisykles.

Žuvus Mykolui-Jonui, apygardos vado pareigas laikinai ėjo apygardos vado pavaduotojas kpt. V.Navickas-Auksutis. Jam vadovaujant, 1946m. vasarą prie Tauro apygardos buvo prijungta A apygardai priklausiusi, Lazdijų apskrityje veikusi Šarūno rinktinė¹⁰ (žr. 2 schema).

Trečiojo Tauro apygardos štabo ir apygardos vado A.Baltūsio-Žvejo veikla 1946-1948m.

1946m. liepos 4d. įvyko Tauro apygardos pareigūnų posėdis. Po trumpų diskusijų apygardos vadu buvo išrinktas štabo viršininkas A.Baltūsis-Žvejys. Geležinio Vilko rinktinės vado pareigas perėmė A.Varkala-Žaliukas, Daumantas".

Antanas Baltūsis gimė 1915m. Gulbiniškių km. Pilviškių valsč. Vilkaviškio apskr. Baigęs karo mokyklą, gavo leitenanto laipsnį ir buvo paleistas į atsargą. Užėjus vokiečiams, buvo Pilviškių policijos viršininkas, vėliau perkeltas tarnauti į Lenkiją. Į Vakarus nepasitraukė, bet liko Lietuvoje, jo žodžiais tariant, "ginti Tėvynę". 1945m lapkričio 20d. buvo paskirtas Tauro apygardos štabo spaudos ir propagandos skyriaus viršininku ir apygardos organo

"Laisvės Žvalgas" vyriausiuoju redaktoriumi 1946m. birželio 1d. buvo paskirtas Tauro apygardos štabo viršininku, o žuvus apygardos vadui Mykolui-Jonui, 1946m. liepos 4d. tapo Tauro apygardos vadu.

A.Baltūsis turėjo didelių gabumų, ypač matematikai ir tiksliesiems mokslams. Buvo ryžtingas ir žinojo savo vertę. Pasižymėjo kaip sumanus organizatorius. Tapęs Tauro apygardos vadu, Žvejys tęsė Mykolo-Jono pradėtą darbą. Jo ryžtingumas ir savarankiškumas matyti jau iš pirmųjų jo įsakymų apygardai 1946m. liepos 5d. įsakymu Nr23 Žvejys savo apygardoje savarankiškai įvedė Lietuvos kariuomenės ir karininkų uniformą, ir einamų pareigų ženklus¹².

Tauro apygardos vadas Antanas Baltūsis-Zvejys

1946m liepos 6d. įsakymu Nr24 Žvejys paskelbė, kad Laisvės Kovotojų organizacija yra karinė organizacija, todėl joje įvedama kariška drausmė. Vykdyti aukštesnės vadovybės įsakymus būtina.

Žvejys iki galo sutvarkė apygardos administracinę struktūrą. Kad būtų lengviau vadovauti apygardai, padaryti kai kurie teritoriniai pertvarkymai Partizanų veikimui sustiprinti Kauno mieste ir jo apylinkėse 1947m sausio 12d įsakymu Nr.1 iš Žalgirio rinktinės Dariaus-Girėno ir Arlausko kuopų ir Geležinio Vilko rinktinės 5-osios "Žiedo" kuopos buvo sukurta Birutės rinktinė. Tos pačios dienos įsakymu Nr2 pirmuoju vadu nuo 1947m. sausio 20d paskirtas Geležinio Vilko rinktinės štabo viršininkas partizanų kapitonas Juozas Lukša-Skirmantas.

J.Lukša gimė 1921m. Juodbūdžio km Veiverių valsč. Marijampolės apskr. Kauno VD universitete studijavo architektūrą. Į partizaninį judėjimą įsijungė 1945m. Reto patriotizmo ir pasiaukojimo, o taip pat neeilinių gabumų partizanas. Jo išvalgumo dėka buvo demaskuotas J.Markulis. Pasiūstas į Vakarų, Daumanto slapyvardžiu parašė knygą "Partizanai".

Vilkaviškio apskrityje buvo įkurta D.LK. Kęstučio rinktinė. Ji apėmė dalį

Žalgirio ir Vytauto rinktinių teritorijos (žr.3 schemą). Iki šiol šios rinktinės veikė gana dideliuose plotuose. Partizanavimo praktika parodė, kad kuo didesnė rinktinės teritorija, tuo sunkiau ją valdyti, organizuoti patikimą, operatyvų ir pastovų ryšį tarp rinktinės štabo ir kovinių partizanų būrių, išsidėsčiusių visoje teritorijoje.

1947m. rudenį prie Vytauto rinktinės buvo prijungta 55-oji Geležinio Vilko rinkinei priklausiusi kuopa, veikusi Marijampolės ir Liudvinavo valsčiuose¹³.

1947m. balandžio 10d. įsakymu Nr.12 prie apygardos štabo darbo operatyvumui pagerinti buvo įsteigta specialios paskirties Maironio (vėliau 24-ta) kuopa, kurios vadu paskirtas K.Pyplys-Mažytis¹⁴.

Gyvenimas parodė, kad Šarūno rinktinė, nutolusi nuo apygardos vadovybės ir štabo daugiau nei 100 kilometrų, tapo sunkiai valdoma ir administruojama. Taip pat pasirodė, kad "dainaviškiai" nelabai prigyja prie Tauro apygardos, jos įstatymų ir drausmės, todėl 1947m. rugpjūčio 31d. įsakymu Nr.27 Žvejys Šarūno rinktinę su visa jos teritorija nuo rugpjūčio 20 dienos sugrąžino Dainavos apygardai (žr.4 schemą)¹⁵.

1947m. pabaigoje Tauro apygarda perėmė iš Dainavos apygardos dalį Kruonio ir Jiezno valsčiuose esančios Margio rinktinės teritorijos, į kurią įėjo Kruonio ir Jiezno miestai. Teritoriją užėmė Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės 51-osios kuopos pirmas būrys.

Padaliniai turėjo atsiskaityti apygardos štabui. Apygardos rinktinių štabų veikla buvo organizuota Lietuvos kariuomenės štabų darbo pavyzdžiu ir vargu ar jiems nusileido, nors buvo dirbama sunkiausiomis sąlygomis.

Buvo sudaromos instrukcijos kasdieniniam partizanų gyvenimui žiemos ir vasaros sąlygomis, nurodomi slėpimosi būdai ir reikalaujama jų laikytis. Buvo aprašomos partizanų žuvimo priežastys, analizuojamos padarytos klaidos, aiškinama saugumo darbuotojų patirtis, ieškant partizanų slėptuvių, nurodomi saugumiečių metodai, kovojant su partizanais. Visa ši medžiaga buvo skleidžiama tarp partizanų kaip mokomoji priemonė.

1947m. rugpjūčio viduryje Kazlų Rūdos miškuose buvo organizuoti pirmieji partizanų apmokymo kursai, kuriuose dalyvavo Žalgirio, Vytauto, Kęstučio rinktinių ir apygardos štabui priklausančios Maironio kuopos kovotojai. Rugsėjo pradžioje buvo surengti kursai partizanų puskarininkiams apmokyti. Šį kartą baigti kursus sutrukdė netikėtai pasirodęs kariuomenės dalinys ir kautynės su juo¹⁶.

Abiejuose kursuose mokėsi daugiau nei 50 partizanų.

Ypač griežto atsiskaitymo buvo reikalaujama už drausmės pažeidimą ir girtavimą. Be viršininko leidimo vadas ar kovotojas neturėjo teisės net trumpam išeiti iš savo veikimo teritorijos, iš kuopos į kuopą, iš būrio į būrį. Apygardos štabui buvo pristatoma kiekvieno naujai įstojusio partizano biografija.

Kaip ir anksčiau, partizanai užpuldinėjo svarbius priešų objektus, rengė pasalas. Buvo užpulti Pajavonio, Gižų, Žaliosios, Antupio, Kačerginės, Keturvalakių, Jiezno miesteliai, Buktos ir Pagermanio dvarai, Antanavo spirito gamykla. Kad apsirūpintų maistu, pinigais, partizanai užpuldinėjo tarybinius ūkius, pienines, finansų skyrius. Jie išradingai įviliodavo tarybinius pareigūnus į pinkles ir sunaikindavo¹⁷.

1946m. birželio 4d. Grybinės kaime prie Šunskų pasaloje buvo sunaikinta daugiau kaip 20 stribų ir aktyvistų, 1947m. vasario 18d. panašų sumanumą partizanai parodė "Užgavėnių baliuje" arba sužadėtuvėse Marijampolėje, kurias savo pjesėje "Penki stulpai turgaus aikštėje" aprašė egzilės rašytojas A.Landsbergis¹⁸.

Žvejys daug dėmesio skyrė kovai su kolektyvizacija ir Lietuvos kolonizavimu. 1947m. lapkričio 12d. grupė partizanų, vadovaujamų Žalgirio rinktinės vado V.Štrimo-Šturmo, užpuolė Vilkaviškio apskr. kolonistų įkurtą Obšrūtų kolūkį¹⁹.

Ypatingą dėmesį Žvejys skyrė ryšiams su Vakariais palaikyti. Kai dėl J.Markulio-Erelio išdavystės šie ryšiai nutrūko, Žvejys 1947m. gegužės pabaigoje pasiuntė į Lenkiją Skirmantą su Rimvydu jiems atstatyti²⁰. Grįžusį iš Lenkijos J.Lukšą jis paskyrė apygardos žvalgybos skyriaus viršininku. 1947m. gruodžio viduryje Žvejys išsiuntė į Vakarus J.Lukšą-Skirmantą ir K.Pyplį-Mažytį, Audronį kaip Lietuvos rezistencijos atstovus²¹.

1947m. išaiškėjus J.Markulio-Erelio išdavystei, sausio viduryje A.Baltūsio iniciatyva Tauro apygardos štabo būstinėje buvo sušauktas visos Lietuvos partizanų apygardų vadų suvažiavimas. Į suvažiavimą atvyko tik Dainavos apygardos atstovas. Kitų apygardų vadai dėl įvairių priežasčių atvykti negalėjo. Suvažiavime buvo nutarta Vyriausio Ginkluotųjų Pajėgų Štabo (VGPS) būstinę perkelti į Tauro apygardą kaip labiausiai patikimą, o Žvejys buvo paskirtas VGPS viršininku. Jis perspėjo kitas apygardas dėl J.Markulio-Erelio išdavystės ir 1947m. pavasarį Kaune įkūrė Centrinę partizanų vadovybę — BDPS Prezidiumą - vadovavo jo veiklai, sudarė BDPS Prezidiumo veikimo schemą.

Ryšių palaikymui su kitomis apygardomis Kaune suformavo 25-ą kuopą.

Nesėkmės. Žvejo žuvinimas

Aptariamuoju laikotarpiu Tauro apygardą ištiko keletas skaudžių nelygių. 1946m. spalio 22d. Vilktrakių kaime (Žvirgždaičių valsč. Šakių apskr.) vienoje sodyboje svečiavosi apygardos vadas Žvejys su jį lydinčiais štabo ir apygardos pareigūnais. Dėl išdavystės rytą sodybą apsupo kareiviai Žvejys su partizanais iššoko per langą ir atsišaudydami traukėsi, o troboje pasilikę du partizanai juos dengė. Trobesiai buvo uždegti, ir viduje likę partizanai sudegė. Besitraukdami žuvo apygardos adjutantas J.Pileckis-Šarūnas, Žalgirio rinktinės vadas J.Ilgūnas-Šarūnas ir dar du partizanai Žvejui su Žalgirio rinktinės štabo viršininku Kazoku pavyko atsitraukti.

1947m. balandžio 27d. dėl išdavystės Marijampolės apskrities Gulbiniškių kaime kareiviai atrado Vytauto rinktinės štabo slėptuvę, vadinamą Seklyčia, kurioje buvo Vytauto rinktinės štabo viršininkas V.Vabalas-Kunigaikštis, globos poskyrio viršininkas A.Pečiulis-Barionas ir laikinai einanti išdo poskyrio viršininko pareigas A.Senkutė-Pušelė ("Užgavėnių baltiaus" Marijampolėje organizatorė). Neturėdami vilties išsigelbėti, partizanai susisprogdino²².

1947m. birželio 10d. Marijampolės apskr. Kalvarijos valsč. Gintautų kaime sanitariniame bunkeryje "Paneriai" žuvo Vytauto rinktinės 4-osios kuopos vadas S.Bendaravičius-Špokas, kuris čia gydėsi po sužeidimo²³.

1947m. birželio 12d. Kalvarijos valsč. Menkupių kaime kareiviai atrado Vytauto rinktinės 4-osios kuopos vado Špoko štabo slėptuvę "Baltieji rūmai", kurioje žuvo pora partizanų (nusišovė): iš Lenkijos parlydėjęs J.Lukšą B.Rutkauskas-Apuokas, Tetervinas ir V.Gurevičius-Ateitis. A.Marcinonis-Balandis buvo paimtas gyvas²⁴.

Dėl šių nesėkmių Vytauto rinktinės vado Vampyro veiklą apygardos vadas Žvejys įvertino neigiamai. Jis buvo apkaltintas nesutarimu su gyventojais ir kovotojais, nepilnu aukštesnės vadovybės įstatymų vykdymu, blogu rinktinės aprūpinimu spauda, nesiskaitymu su kovotojais, nepakankamu konspiratyvumu ir net išdidumu. Nepaisant jo didelių nuopelnų partizaniniam judėjimui, 1947m. rugpjūčio 20d. įsakymu Nr26 Vampyras buvo atleistas iš pareigų²⁵.

1947m. liepos mėn. naktį iš 16 į 17d. žuvo besikuriančios Birutės rinktinės

kuopos vadas A.Juodis-Vermachtas, Merkys su šešiais Geležinio Vilko rinktinės kovotojais.

Netrukus Birutės rinktinę ištiko antra nelaimė. 1947m. rugsėjo 24d. prie Veiverių buvo surasta Birutės rinktinės štabo slėptuvė, kurioje buvo ką tik vietoj Skirmanto paskirtas naujas rinktinės vadas J.Bulota-Anbo, apygardos kapelionas J.Lelešius-Grafas ir 4 kovotojai. Per rusų atkastą angą partizanai ėmė šaudyti ir bandė veržtis laukan. Pirmi išsoko Švyturys ir Meška, bet čia pat krito, pakirsti granatų skeveldrų. Po sprogimų išsoko Stepas. Jo ilgi plaukai buvo išsidraikę, rankoje-pistoletas. Kelis kartus iššovęs, leidosi bėgti. Po kelių dešimčių metrų jis krito, pakirstas automatų serijų. Kareiviai manė, kad tai moteris, ir pripuolę ėmė plėšti nuo kūno uniformą. Pamatę, jog tai vyras, pradėjo šlykščiai keiktis ir daužyti lavoną buožėmis bei spardyti²⁶.

1947m. rugsėjo 4d. Marijampolės valsčiaus Avikilių kaime, išdavimo pasėkoje, pas Leonavičius buvo saugumo su-sektas ir užpultas Vytauto rinktinės štabas, kuriame žuvo apygardos štabo ūkio skyriaus viršininkas M. Žilionis-Plunksna ir štabo darbuotoja partizanė L.Lisauskaitė-Ramunė²⁷.

1947m rugsėjo-spalio mėn. žuvo nemažai Vytauto, Geležinio Vilko rinktinių štabų darbuotojų, jų tarpe ir vienas iš Tauro apygardos kūrėjų A.Ratkelis-Oželis.

Tauro apygardos kapelionas Justinas Lelešius-Grafas

Žvejys žuvo 1948m. vasario 2d. drauge su dviem štabo apsaugos partizanais — J.Balsiu-Dobilu ir Pr.Žaldariu-Šapalu-Pilviškių valsčiaus Gulbiniškių kaime, netoli savo tėviškės, išduotas MGB užverbuotos agentės "Tiesos". 1948m. sausio 31-osios naktį jie užėjo pas ūkininką ir apsistojo kelioms dienoms. Pasiskundė, kad sunku slapstytis, nes nenori užtraukti pavojaus šeiminkams. Vasario 2d. prieš rytą sodybą apsupo kareiviai Partizanai miegojo tvarte, pastogėje. Kareiviai pasiuntė šeiminko sūnų pas partizanų su pasiūlymu pasiduoti gyviems. Partizanai atsakė, kad verčiau mirs, bet gyvi nepasiduos. Kareiviai ėmė šaudyti Bijodami sužeisti patekti į rusų rankas, partizanai uždegė dokumentus ir, beveik nesigynę, nusišovė²⁸.

Vasario mėnesį didelė nesėkmė ištiko ir Vytauto rinktinės 43-ąją kuopą. Jos vadas buvo savimi pasitikintis, ambicingas, sumanus ir nepaprastai narsus A.Rutkauskas-Miškinis, partizanaujantis nuo 1945m pradžios. Artėjo trisdešimtosios Lietuvos nepriklausomybės atgavimo metinės. Rinktinėje buvo nutarta paminėti šią šventę - Vasario 16-ąją. Į minėjimą buvo pakviesti 43-osios, 44-osios ir Kęstučio rinktinės 71-osios kuopos partizanai

1948m. vasario 13d. Miškinis su aštuoniais savo kuopos vyrais atvyko į susitikimo vietą Liubavo valsčiaus Būdviečių kaime pas pasiturintį ūkininką

Žuvę Tauro apygardos štabo nariai (viduryje A.Baltūsis-Žvejys)

A.Aleksą. Jie nežinojo, kad iš vakaro buvo atsiųstas pasienio garnizonas ieškoti prasiveržusių iš Lenkijos partizanų grupės, kuri 1947m. gruodžio 15d. išlydėjo į užsienį J.Lukšą-Skirmantą ir K.Pyplį-Mažytį. Pasieniečius partizanai pamatė jau gerai įdieniajus. Jie ėjo per sodą link gyvenamojo namo, kuriame partizanai valė ginklus. Išvydę rusų kareivius, vyrai per daug neišsigando. Partizanaudami pasienyje, jie buvo pripratę prie pavojaus, be to, būdami patyrę, gerai ginkluoti, matę ir šilto, ir šalto, pasitikėjo savo jėgomis. Skubiai susitvarkę, pasitraukė į galinius kambarius, tikėdamiesi, kad neprašyti svečiai praeis pro šalį arba užėję pavalgys ir keliaus toliau. Tačiau viltys neišsipildė. Pasieniečiai ėjo per kambarius. Kai tik atidarė kambario duris, partizanai ėmė šaudyti ir, išsiveržę laukan, bandė trauktis, tačiau kareiviai juos sutiko ugnimi. Smarkiai atsišaudydami partizanai traukėsi ir vienas po kito žuvo. Tik kuopos vadas Miškinis net nesužeistas pasiekė Kalvariją, sustabdė važiuojantį ūkininką, persirengė jo drabužiais ir, perėjęs miestą, sėkmingai pasiekė vieną iš savo slėptuvių²⁹.

1948-1949m. Tauro apygardos vadų kaita (Rymantas, Saidokas, Faustas)

Žuvus Žvejui, vadovavimą apygardai 1948m. balandžio 4d. įsakymu Nr.4 perėmė Birutės rinktinės vadas, Lietuvos kariuomenės leitenantas J.Aleščikas-Rymantas, kartu pasilikdamas ir Birutės rinktinės vadu³⁰.

Rymantui vadovaujant, 1948m. balandžio 28d. žuvo vienas labiausiai pasižymėjusių ir ilgiausiai vadovavęs Žalgirio rinktinės vadas ir apygardos štabo viršininkas V.Štrimas-Šturmas. Taip pat 1948m. kovo 18d. žuvo vienas pagrindinių Geležinio Vilko rinktinės organizatorių ir vadų A.Varkala-Žaliukas, Daumantas³¹.

Rymantas žuvo 1948m. rugpjūčio 10d. netoli Garliavos, Jonučių kaime. Kartu su juo žuvo rinktinės žvalgybos skyriaus viršininkas Kazimieras Brunza-Papartis ir Dariaus-Girėno kupos vadas Juozas Skučas-Šaulys. Žalgirio rinktinės vadas V.Vitkauskas-Saidokas laišku informavo buvusį Kęstučio apygardos, vėliau Vakarų srities "Jūra" vadą Lietuvos kariuomenės kapitoną J.Žemaitį, kad, žuvus Rymantui, Tauro apygardoje neliko tinkamų žmonių Vyriausio nacionalinio pagrindžio vadovybei sudaryti ir pasiūlė J.Žemaičiui

intis iniciatyvos įsteigti Lietuvoje vadovaujančią pagrindinio centro. Kuo greičiau sudaryti Vyriausią pagrindinio vadovybę skatino Vakaruose tebesantis rezistencijos atstovas Lietuvai J. Lukša-Skrajūnas, kuris per Tauro apygardą palaikė ryšius su Lietuva³².

Iki Fausto paskyrimo Tauro apygardos vadu (1948 10 08) apygardos vado pareigas laikinai ėjo Žalgirio rinktinės vadas V. Vitkauskas-Saidokas.

Aleksandras Grybinas-Faustas gimė 1920m. vasario mėnesį Lukšiuose, mokytojo šeimoje. 1945m. pabaigoje pradėjo partizanauti. Dalyvavo kuriant Žalgirio rinktinę, dirbo rinktinės štabe, ilgą laiką buvo jos adjutantu ir žvalgybos skyriaus viršininku. 1949m vasario mėnesį dalyvavo prie Baisogalos vykusiaame Lietuvos partizanų apygardų vadų suvažiavime³³.

1949m. rugsėjo 28-osios naktį, grįždamas su palyda iš Dariaus-Girėno tėvūnijos Sunakarių miško palaukėje, netoli savo bunkerio, Faustas pateko į pasalą ir buvo sunkiai sužeistas. Sunaikinęs su savimi turėtus dokumentus ir nesulaukęs pagalbos, paryčiais nusišovė. Jį lydėjusiems partizanams pavyko pasitraukti³⁴.

Faustui būnant apygardos vadu, žuvo Vytauto rinktinės vadas K. Greblikas-Sakalas su štabo ir rikiuotės skyriaus viršininku J. Vasiliausku-Skydu, Algimantu ir ūkio skyriaus viršininku V. Krunkaičiu-Herbu bei Geležinio Vilko rinktinės vadas, pasižymėjęs partizanas J. Baltrušaitis-Tigras.

Tauro apygardos vadas Jonas Aleščikas-Rymantas

Pasikeitimai rinktinėse. Tėvūnių sukūrimas

1949m. dėl didelių žmonių nuostolių partizanų skaičius labai sumažėjo. Kai kurias kuopas teko išformuoti

1949m. kovo mėnesį dėl labai sumažėjusio kovotojų skaičiaus buvo išformuotos Kęstučio ir Birutės rinktinės. Dėl tos pačios priežasties rinktinių kuopos ir būriai perorganizuoti į tėvūnijas, pakeičiant vidaus valdymo struktūrą. Senosios pareigybės buvo panaikintos ir įvestos naujos³⁵.

Žalgirio rinktinėje buvo įkurtos 4, Vytauto ir Geležinio Vilko — po tris tėvūnijas, (žr. 5 schema)³⁶

**Viktoro Vitkausko-Saidoko, Karijoto vadovavimas
apygardai 1949-1951 m. J.Lukšos-Skirmanto grįžimas į
Lietuva. Ryšiai su Vakarais**

Žuvus Faustui, PL srities vadas Vanagas 1949m. spalio 25d. įsakymu paskyrė lt. Saidoką nuo lapkričio 1d. laikinai eiti Tauro apygardos vado pareigas, o 1950m sausio 25d. įsakymu Nr.12 patvirtino Saidoką šioms pareigoms, pakeisdamas jo slapyvardį į Karijotą^{37,38}.

Viktoras Vitkauskas-Saidokas, Karijotas gimė 1920m. Čekiškės valsčiaus Vencloviškių kaime. Baigė gimnaziją ir buhalterių kursus. Prieš išeidamas partizanauti, dirbo buhalteriu "Kaspino" galanterijos fabrike Kaune. 1948m. pradėjus jį raginti stoti į TSKP ir bandant užverbuoti, metė darbą ir išėjo partizanauti

Apie 1950m. partizaninis judėjimas buvo jau prigesęs, dauguma patyrusių partizanų žuvo, kovotojų gretos buvo labai praretėjusios ir negausios, pavyzdžiui, Geležinio Vilko rinktinėje buvo likę apie 20 partizanų, po 6-7 vyrus tėvūnijoje, kitose rinktinėse — dar mažiau. Leitenantas Karijotas energingai ėmėsi atkurti padėtį apygardoje.

Išretėjusios partizanų gretos 1949m. pabaigoje ir 1950m. pradžioje, pradėjus šaukti vyrus į sovietų armiją, pasipildė naujais žmonėmis, vengiančiais tarnybos armijoje, - 1927-1930 metų gimimo jaunuoliais, neturinčiais nei karinės, nei partizaninės patirties.

Jausdamas, kad partizaninis judėjimas artėja į vienokią ar kitokią pabaigą, Karijotas perkratinėjo apygardos archyvą, peržiūrėjo žuvusių partizanų bylas ir apie juos surinktas žinias. Rinktinėms buvo nurodyta rinkti medžiagą partizaninio judėjimo istorijai ypač apie 1944-1947m. laikotarpį, sudaryti tų metų partizanų veiklos savaitinius, mėnesinius, metinius konspektus.

Buvo griežtai uždrausta likviduoti asmenį, jeigu nesudaryta jo asmens byla ir nutarimo nepatvirtino rinktinės štabas. Karijotas tai darė, jausdamas atsakomybę istorijai Jis turėjo laimės sulaukti grįžtančio iš užsienio J.Lukšos-Skrajūno su draugais B.Trumpiu-Ryčiu ir K.Širviu-Sakalu. 1950m. spalio 3d. nusileidę parašiuotais Tauragės apylinkėse, po dvi savaites trukusio sėkmingo žygio spalio 17d. jie atsidūrė prie Barzdų (K.Naumiesčio rajone), Skirkiškių kaime, ir laimingo atsitiktinumo dėka, padedant buvusiai J.Lukšos ryšininkei Marytei, susitiko su Tauro apygardos vadu Karijotu ir Žalgirio rinktinės vadu JJankausku-Demonu³⁹. Ilgai nelaukę, išžygiavo į apygardos vado būstinę organizuoti radijo ryšio su Vakariais. Skubaus ryšio kanalu, naudojamu tik ypatingais atvejais, į PL srities štabą buvo pasiųsta žinia apie desantininkų atvykimą.

Demonas su Sakalu atgabeno paliktą prie Nemuno radijo aparatūrą ir 1950m. lapkričio 16d. įvyko du pirmieji radijo seansai Desantininkai gyveno Karijoto štabo bunkeryje Kazlų Rūdos miške. 1950m. lapkričio 14d. čia į susitikimą atvyko l.e. PL srities vado pareigas Sergijus Staniškis-Litas, Viltis ir LLKS Vyriausias gynybos pajėgų vadas (VGPPV) A.Ramanauskas-Vanagas. Iš Tauro apygardos pusės pasitarime dalyvavo apygardos vadas Karijotas, Žalgirio rinktinės vadas Demonas ir apygardos štabo ūkio skyriaus viršininkas Pr.Bastys-Dūmas. Po pasitarimo, tą pačią naktį Skrajūnas, dabar vėl pasivadinęs Skirmantu, o vėliau Mykolaičiu, su Viltim ir Vanagu iškeliavo į PL srities štabą⁴⁰.

Likę Žalgirio rinktinėje Sakalas su Ryčiu laikas nuo laiko, lydimi rinktinės vyrų, žygiuodavo po 20 ir daugiau kilometrų nuo būstinės ryšio seansui 1950m lapkričio 23d. jie perdavė į centrą Vakaruose, kad Skirmantas yra PL srities vadovybės štabe, o 1949m. gegužės mėnesį laivu atvykę ir Lietuvos pajūryje išsilaipinę Deksnys ir Briedis pateko į MVD rankas, o Pyplys-Audronis, Mažytis žuvo.

1950m. lapkričio 30d. telegramoje į Vakarus buvo pranešta, kad partizanai sutinka priimti vieną desantininką, kuris atvežtų ginklų, šaudmenų, radijo aparatūrą, tipografiją, medikamentų ir kt Tai buvo paskutinė telegrama. Gruodžio pradžioje, ruošiantis eiliniam seansui, grupė buvo apsupta kareivių. Teko bėgti, palikus aparatūrą⁴¹.

1951m. vasario 2d. dėl išdavystės Šakių rajono Endrikių kaime Karijotas su grupe partizanų ir štabo pareigūnų pateko į pasalą ir žuvo⁴².

Vieni po kitų žuvo Geležinio Vilko, Vytauto rinktinių vadai Kai kurios

tėvūnijos buvo visiškai sunaikintos (žr. 6 schema).

1950m. vasario 9d. Vižaidų kaime (buv. Gižų valsč. Vilkaviškio apskr.) išduotas žuvo vienas Tauro apygardos įkūrėjų, vienas pirmųjų partizanų vadų, energingas, bebaimis kovotojas, ilgalaikis Vytauto rinktinės vadas V.Gavėnas-Vampyras, Granitas⁴³.

Antrosios desantininkų grupės atvykimas ir sunaikinimas. Pasuktiniojo Tauro apygardos vado J Jankausko-Demono suėmimas

Žuvus Karijotui, Tauro apygardos vadu 1951m. balandžio mėnesį buvo paskirtas Žalgirio rinktinės vadas J.Jankauskas-Demonas⁴⁴. Žalgirio rinktinės vadu nuo 1951m. liepos 20d. jis paskyrė desantininką K.Širvį-Sakalą⁴⁵.

Vytauto rinktinės vadas buvo A.Grikietis-Slapukas, Vidmantas, Geležinio Vilko rinktinės vadas - V.Menkevičius-Spyglys. Su rinktinėmis ryšio jau nebebuvo.

Naujas desantas buvo atskraidintas 1951m. balandžio 19d. ir nuleistas Kazlų Rūdos miškuose. Jį sudarė Julijonas Būtėnas-Stevė ir Jonas Kukauskas-Gardenis,Dzykis. Beveik po savaitės klaidžiojimų, kelionėje praradę ginklus, kuprines su maistu, drabužių atsargą ir kitą amuniciją, jie pasiekė dar Vakaruose Skirmanto jiems nurodytą ryšininką, netoli nuo Jankų gyvenantį J.Viržaitį, kuris juos paslėpė miško bunkeryje ir apie tai per ryšininką A.Puskunigį-Ažuolą pranešė partizanams. Iki susitikimo su partizanais desantininkų maičinimu rūpinosi J.Viržaitis, kuriam aktyviai talkino J.Stankevičiūtė. Tai buvo ir sudėtinga, ir pavojinga, nes miškai buvo apgulti MVD kariuomenės, ieškančios desantininkų⁴⁶.

Užmezgę ryšį su partizanais, desantininkai paliko bunkerį ir išžygiavo į susitikimą su jais. Iš partizanų pusės į susitikimą atvyko Demonas, su pirmąja desantininkų grupe atskridęs K.Širvys-Sakalas ir prityręs, nuo pat pradžių partizanaujantis puskarininkis P.Jurkšaitis-Beržas. Beržas nuvedė desantininkus į savo atsarginį bunkerį, kuriame jie įsikūrė. Po poros dienų Beržas išėjo ieškoti ryšio su Skirmantu. Demonas su Sakalu išvyko į savo būstinę prie Šakių. Partizanai nežinojo, kad prieš porą dienų buvo išduotas ir 1951m. gegužės 20d. Altoniškių miške sunaikintas bunkeris, kuriame žuvo B.Trumpys-Rytis ir trys partizanai, o P.Vengraitis-Žilvitis buvo paimtas gyvas

ir tardymo metu nurodė jam žinomus bunkerius⁴⁷.

Neilgai trukus grįžęs Beržas pranešė, kad susisiekti su Skirmantu jam nepavyko. J.Būtėno jam rašytą laišką ir žinią apie atvykusius desantininkus Beržas perdavė Skirmantui per ryšininką. Beržas buvo sunerimęs, nes grįždamas netoli savo bunkerio vos nepakliuvo kareiviams į rankas. Buvo nuspręsta rytojaus dieną per ryšininkus išsiaiškinti padėtį ir, esant būtinumui, keisti slėptuves.

Ryte rajonas buvo apsuptas kareivių. Beržas bandė prasiveržti iš apsupties ir buvo nušautas. Žuvo jo ryšininkė Ona Gogaitė-Marčiukė, Dalia, Miškų gėlė. J.Būtėnas žuvo, o J.Kukauskas buvo paimtas gyvas⁴⁸.

1951m. vasarą Demonui pavyko susisiekti su Dariaus-Girėno tėvūnijos vadu P.Pečiulaičiu-Lakštingala. Susitikimo metu Lakštingala Demonui perdavė PL srities vado Lito-Vilties įsakymą atvykti į susitikimą ir nurodė ryšių punktus. Demonas į susitikimą Prienų miške atvyko 1951m lapkričio mėnesį.

Čia jis sužinojo apie Skirmanto-Mykolaičio žuvimą ir grįžęs viską pranešė Sakalui⁴⁹.

Sakalas turimais adresais parašė laiškus į Vakarus, pranešdamas apie padėtį ir prašydamas pagalbos pagrindžio veiklai, nes šios jėgos jau buvo gana silpnos⁵⁰. PL srities vadas Litas-Viltis susitikime informavo Demoną, kad Tauro apygardoje Geležinio Vilko rinktinėje likę apie 20 partizanų. Vytauto rinktinėje - apie 15, tiek pat ir Žalgirio rinktinėje⁵¹.

Apygardos štabo ryšys su Litu-Viltimi buvo vėl nutrūkęs.

Sakalo laiškus nugabenti į Kybartus ėmėsi Demonas, nes Kybartuose gyveno jo būsimoji žmona Elena. Dviračiu atvažiavęs į Barzdų valsčiaus Baltrušių kaimą, jis apsistojo netoli Elenos tėviškės, pasikvietė jos brolių ir paprašė jų iškviesti iš Kybartų.

Rytojaus dieną, 1952m. birželio 7d, Demonas buvo Elenos brolio (agentūrinis slap."Šešupė") išduotas ir suimtas⁵².

Tauro apygardos veiklos pabaiga

Saugumiečiai labai stengėsi Demoną užverbuoti, ir tai jiems pavyko. Netrukus jis pasirodė apygardos štabo būstinės teritorijoje, lydimas dviejų nepažįstamų vyrų, kurie buvo apsirengę tai desantininkų rūbais, tai partizanų uniformomis ir vaidino naujai išmestus desantininkus. Per ryšininkus jie

ieškojo susitikimo su Žalgirio rinktinės partizanų likučiais. Jie buvo išties menki: Sakalas, Šturmo tėvūnijos vadas, K.Zaranka-Bitė, J.Višakis-Narsutis, partizanė S.Stankevičiūtė-Regina, J.Balčius-Plutonas ir dar vienas kitas kovotojas. Visi kiti buvo žuvę. Išdavysčių ir nesėkmių įbauginti partizanai elgėsi atsargiai ir susitikti su Demonu, lydimu dviejų nepažįstamų vyrų, nesutiko.

Nepavykus susitarti gražiuoju, buvo mėginta paimti partizanus klasta, užnuodijant bunkerį, kuriame jie kartais apsistodavo. Per laimingą atsitikinumą klasta nepavyko. Pora partizanų apsinuodijo, tačiau ne mirtinai Sakalas, supratęs, kad Demonas užverbuotas, 1952m liepos 24d. su grupe partizanų išsiruošė į Dariaus-Girėno tėvūniją, tikėdamasis susitikti su jos vadu P.Pečiulaičiu-Lakštingala ir aptarti, ką daryti toliau. Prie Agurkiškės, miško proskynoje jis pateko į pasalą, per susišaudymą buvo sužeistas ir pakliuvo kareiviams į rankas. Bitė, Narsutis ir sužeista į petį Regina pabėgo⁵³. Netrukus jie visi buvo išduoti ir kareivių surasti nusišovė.

1952m. lapkričio 3d. Demono išduotas, buvo suimtas Dariaus-Girėno tėvūnijos vadas Lakštingala. Jį lydėję K.Ruseckas-Doleris ir L.Lukoševičius-Šlaitas žuvo.

Paskutinis Žalgirio rinktinės partizanas J.Balčius-Plutonas nusišovė 1957m.

Tauro apygardos Kovo būrio partizanai

rudenį, apsuptas savo namuose, slėptuvėje, Markūnų kaime prie Gelgaudiškio.

Vytauto rinktinėje, žuvus daugeliui Gedimino ir Ažuolo tėvūnijų kovotojų, partizanų skaičius labai sumažėjo, todėl 1951 05 08 Gedimino tėvūnija buvo išformuota ir jos vadas Miškinis paskirtas Ažuolo tėvūnijos vadu (žr. 7 schema)⁵⁴.

Kęstučio tėvūnijos vadas Kabelis buvo Kybartų MGB sudarytos agentūrinės grupės pagalba 1952m. sausio 3d. paimtas gyvas, užverbuotas ir panaudotas Tauro apygardos partizanų sunaikinimui⁵⁵. Jo išduoti 1952m. sausio-birželio mėn. žuvo paskutiniai Vytauto rinktinės partizanai.

1952 metai buvo nelaimingi ir Geležinio Vilko rinktinei Viena išdavystė vijo kitą. Sausio 31d. Prienų rajone, Varnabūdės miške prie Grigaliūnų kaimo dėl išdavystės buvo apsupta partizanų stovykla. Mūšyje žuvo Dešinio tėvūnijos vadas K.Kurtinys-Ažuolas ir trys partizanai, du buvo paimti gyvi⁵⁶. Tų pačių metų birželio 24d. Prienų Šile, Juodaraistyje, dėl išdavystės žuvo V.Menkevičius-Spyglys, kurio bunkeryje kurį laiką gyveno grįžęs iš užsienio J.Lukša-Skirmantas ir kurio dėka jis susisiekė su A.Ramanausku-Vanagu ir dar 6 partizanais⁵⁷.

1953m. balandžio mėnesį išdaviku tapo suimtas rinktinės vadas A.Šermukšnis-Žilvinas (agento slapyvardis "Vacys"). Dėl jo kaltės žuvo likę gyvi rinktinės partizanai⁵⁸. 1953m. birželio 3d. jis susitikęs nušovė V.Kuzmicką-Sūkurį. Liepos 4d. matydamas, kad juo nepasitikima, Bačkininkų miške nušovė Vyčio tėvūnijos vadą K.Stačioką-Klemensą ir jo pavaduotoją A.Gudyną-Speigą. Du paskutiniai rinktinės partizanai K.Gleckas-Vakaras ir B.Petkevičius-Pipiras buvo ypač atsargūs ir tik 1955m. liepos 21d. agentams Vaciai ir Petrylai pavyko juos įvilioti į spąstus ir nušauti⁵⁹.

Paskutinis Tauro apygardos vadas J.Jankauskas-Demonas, tapęs nereikalingas, 1954m. liepos 27d. buvo nuteistas mirties bausme ir 1955m. sausio 26d. sušaudytas⁶⁰.

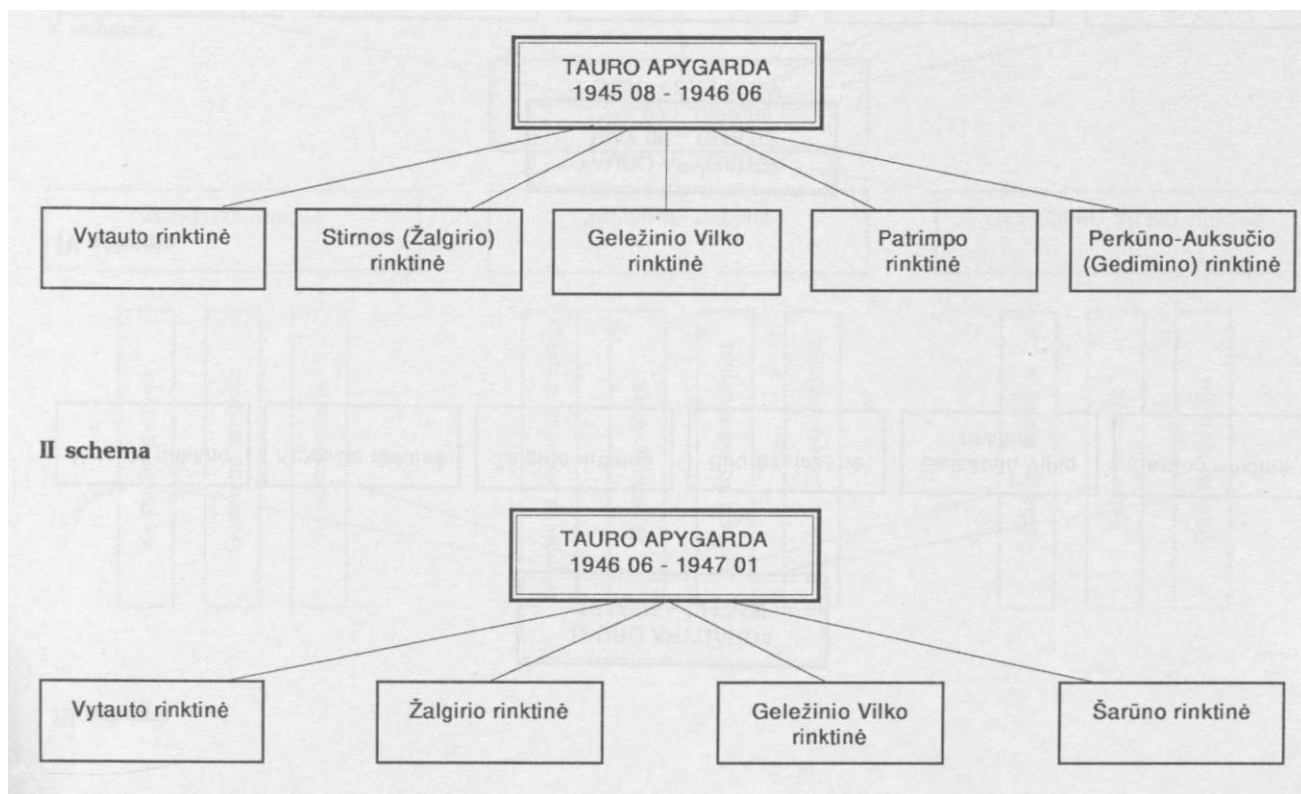
Taip baigėsi Tauro apygardos egzistencija, įrašiusi į Lietuvos išsivadavimo istoriją ne vieną pasiaukojančios kovos ir didvyriškumo puslapį.

Priedas:

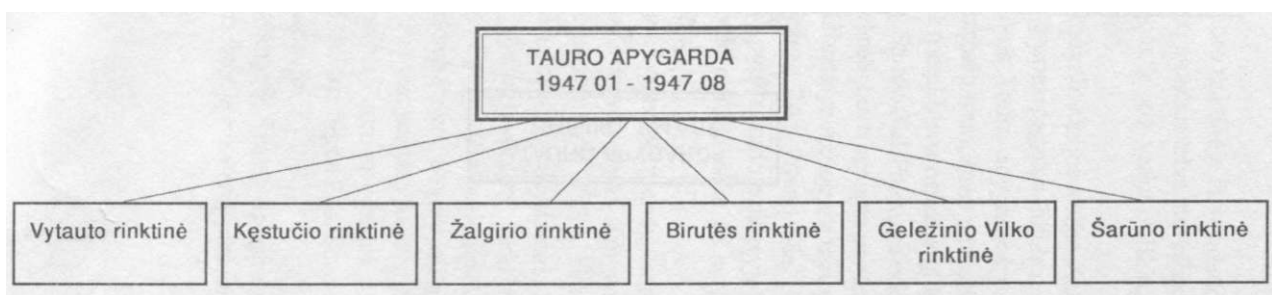
Tauro apygardos scemos (I-VII)

I schema

Priedas

III schema

IV schema

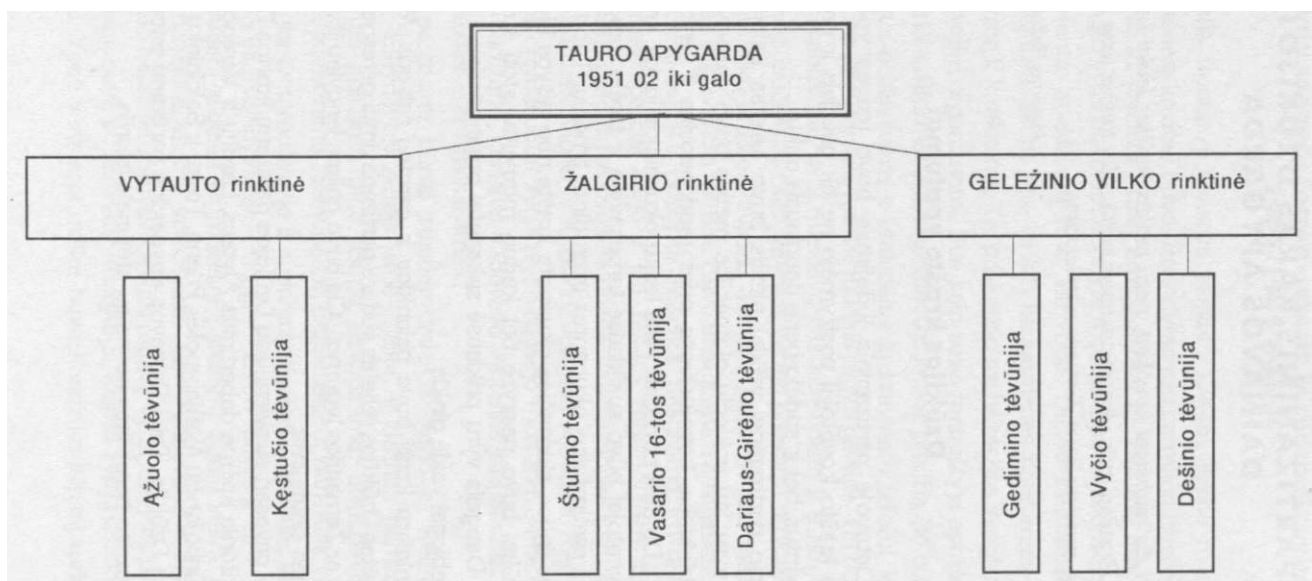
V schema

VI schema

VII schema

PARTIZANINIS KARAS DZŪKIJOJE DAINAVOS APYGARDA

"Geriau žūti čia garbingai kovojant, negu rankas sudėjus laukti kažko iš kažkur nukrintant. Pagaliau mūsų kraujas nenueis veltui. Mes turime teisę visiems žiūrėti tiesiai į akis, nes mes savo Tėvynės neapleidom."

Lionginas Baliukevičius-Dzūkas

Dzūkijos krašto ypatumai

Pietų Lietuvoje partizaninis judėjimas buvo įgavęs ypatingai platų mastą. Šio krašto kovotojai pasižymėjo ne tik gausiais ir narsiais žygiais prieš okupantus, bet ir sudėjo bene daugiausia aukų.

Dzūkijoje partizaninei veiklai plėstis buvo keletas palankių aplinkybių. Dalis vyrų jau vokiečių okupacijos metais buvo dalyvavę kaimo savisaugos būriuose, kovojusiuose prieš raudonuosius ir lenkų partizanus ("akovcus"). Du dešimtmečius vilkė lenkų okupacijos jungą, kairiojo Merkio kranto gyventojai buvo susiklausę tarpusavyje ir turėjo daug pagrindinio darbo prieš svetimšalius okupantus užgrūdintų žmonių. Tuo tarpu prie demarkacinės linijos, skiriančios okupuotą kraštą nuo laisvos Lietuvos, gyvenantys dzūkai buvo pasiryžę bet kuriuo momentu stoti su ginklu prieš okupantą. Daugelis vyrų priklausė sukarintai organizacijai — Šaulių sąjungai — ir neblogai valdė ginklą.

Partizaniniam karui buvo palankios ir gamtos sąlygos. Miškais ir kalneliais nusėtas Dzūkijos reljefas sudarė partizanavimui geresnes sąlygas, nei Suvalkijos ar Žemaitijos lygumos. Čia buvo galima lengviau išvengti sovietų kariuomenės siautėjimų.

1946m. pavasarį susivienijusių Dzūkijos partizanų įkurtos Dainavos apygardos teritorija apėmė dabartinius Alytaus, Lazdijų ir Varėnos rajonus bei su jais besiribojančių Marijampolės, Prienų, Trakų ir Šalčininkų rajonų dalį — beveik visą Dzūkiją. Taigi Dainavos apygardos partizanų istorija — tai viso Dzūkijos krašto herojiškos kovos su atėjūnais istorija.

Kovinių vienetų formavimasis ir centralizavimas 1944-1945 metais

Per Dzūkiją frontas į Vakarus persirito 1944m liepos mėn. viduryje. Rugpjūčio mėnesį kraštas buvo užtvindytas rusų armijos užfrontės dalinių. Nuo rugpjūčio 1d. pradėta į rusų armiją šaukti 19-35 metų amžiaus vyrus. Dainavos krašto vyrai buvo apsisprendę mobilizacijai nepaklusti slėptis arba gauti dokumentą, atleidžiantį nuo tarnybos. Tačiau besislapstančius vis dažniau pasiekdavo žinios apie NKVD kariuomenės žiaurumus — beginklių žmonių žudymą ir kankinimą. Tai paskatino mobilizacijos vengiančius vyrus ginkluotis ir veikti organizuotai. Štai kaip savo metraštyje aprašė Merkinės partizanų būrio susiformavimą ir ginkluotos kovos pradžią šio būrio kovotojai: 'Tik užėjus bolševikams ir prasidėjus jų kruvinam terorui, kaimų vyrai subruzdavo. Buvo stengiamasi įvairiais būdais įsigyti ginklus. Tai buvo daroma pavieniai ir organizuotai, pvz. nueidavo pas komunistą ir jį nuginkluodavo. Kaimuose buvo jaučiamas nusistatymas vengti prievarta brukamos karinės prievolės ir pasilikti krašte. Pavienių asmenų slaptystasis miške perėjo į pirmas, mažas būriavimosi formas. Buvo stengiamasi apsiginkluoti ir mėginti vaduoti suimtuosius ir priešintis milicijos naikinamajam darbui kaime. Organizuotumas sparčiai augo ir jau 1944m. rugsėjo mėn. 15d. laikoma partizanų būrių, veikusių Alovės-Merkinės valsčių ribose (*Alytaus apskr. - red*), įsteigimo data. Vieno iš tų būrių, veikusių Alovės ir Merkinės valsčių ribose, pirmas organizuotas žygis įvyko rugsėjo mėn. 15d. Jame dalyvavo 12 organizuotų partizanų, kuriems vadovavo Antanas Krajauskas. (...) Pagrindinis žygio tikslas - apsiginklavimas¹."

Pirmieji partizanų būriai susidarydavo iš vieno ar keleto gretimų kaimų vyrų, laikydavosi netolimame miške, ir dažnas partizanas pareidavo į namus prižiūrėti ūkio. Būrių pavadinimai atitikdavo vietovės, kurioje veikė, pavadinimą: Nemunaičio, Balbieriškio ir pan. Kiek vėliau, šiems būriams jungiantis tarpusavyje ir sudarant didesnius kovinius vienetus, būriui prigyddavo vado slapyvardis — "Rugio", "Žaibo" būrys ir tt

1944m. rudenį didesni ar mažesni partizanų būriai veikė jau visuose Dzūkiją apimančių apskričių valsčiuose. Jiems vadovauti stėjo bent kiek karinio mokslo nepriklausomybės laikais ragavę vyrai, turintys puskarininkių ar viršilų laipsnį, buvę policininkai, mokytojai, kaimo vyrų pasitikėjimą turintys asmenys. Ypač vertinami miške buvo karininko laipsnį turintys asme-

nya Alytaus apskr. NKVD skyriaus viršininkas savo vadovybei Vilniuje pranešė, kad spalio mėnesį "užkrėsti banditizmu" buvo Rudnios, Varėnos, Daugų, Merkinės, Simno, Birštono valsčiai, o lapkričio mėnesį skundėsi, kad 12 iš 15 apskrities valsčių apėmė partizaninė veikla. Daugumoje valsčių vietinės partinės ir vykdomosios valdžios veikla buvo paralyžuota. Gruodžio mėn. pradžioje Alytaus apskr. NKGB skyriaus dokumentuose jau figūravo 27 partizanų būriai su 700–750 kovotojų, tačiau čia pat prisipažinta, kad duomenys netikslūs, nes ne apie visus būrius pavyko gauti informacijos².

Tokie partizanų junginiai nebuvo patvarūs, jie susikurdavo trumpam ir iširdavo po didelių priešų kariuomenės siautimų, ypač žuvus vadams.

1944m. rugsėjo 13d. partizanai, susirinkę miške prie Bugančių kaimo Alytaus apskr. Merkinės valsč., nutarė kovoti už nepriklausomą Lietuvą. Buvo iškelti tokie uždaviniai: neiti į rusų armiją, jei gaudys — priešintis ginklų. Pasidalino į dvi grupes po 50 kovotojų, kurioms vadovauti vyrai išsirinko partizaninės kovos organizatorius ir įkvėpėjus — Julijų Mikalonį ir Joną Kudarauską — abu iš Klepočių kaimo. 1-osios grupės veikimo rajonas — Ryliškių, Klepočių, Druskininkų ir gretimi kaimai; 2-osios — Bugančiai, Lizdai ir gretimi kaimai

Trakų apskr. Onušio valsč. 1944m. rudenį susiformavo Jono Matukevičiaus-Vilko vadovaujamas apie 40 partizanų būrys, kuris ypač aktyviai reikėsi Bakaloriškių, Žilinėlių ir Kaniūkų kaimų apylinkėse³.

Lazdijų apskr. 1945m. žiemą organizuotumu ir kariška tvarka pasižymėjo lt. Boleslovo Šimkonio-Šarūno vadovaujamas apie 60-ies partizanų junginys, kuris laikėsi daugiausia Leipalingio valsčiaus ribose⁴.

Partizanų būriai dar labiau išaugo 1945m. pavasarį, kai atšilus orams partizanams susidarė palankesnės sąlygos stovyklauti miškuose. Alytaus apskr. Simno valsč. Kalniškės miške 1945m. gegužės mėn. laikėsi apie 100 kovotojų, vadovaujamų J. Neifaltos-Lakūno; Daugų valsč. Varčios miške birželio mėn. pradžioje stovyklavo trys junginiai (apie 120 ginkluotų vyrų). Stambiausias jų — buvusio mokytojo Adolfo Ramanausko-Vanago vadovaujama kuopa, sudaryta iš 3 būrių ir turinti apie 70 kovotojų.

Prisimindamas laisvės kovų pradžią, buvęs partizanų junginio, veikusio Balbieriškio valsčiuje, vadas Juozas Petraška-Patrimpas rašė: "Tai vyko spontaniškai be kieno nors nurodymų, tiesiog neapykanta okupantui, nenoras jam paklusti ir atviras teroras stūmė žmones į kovą. Nors žiemos sąlygomis ir, galima sakyti niekieno nevadovaujami iš aukščiau, tie savigynos būriai

buvo partizaninio pasipriešinimo branduolys, kuris per kelis mėnesius sustiprėjo ir pavasarį jau sudarė rimtą organizuotą pagrindinį pasipriešinimą prieš pavergėjus⁵."

1945m. pirmoje pusėje daugelyje Dzūkijos vietų partizanų būriai jungėsi į didesnius organizacinius vienetus - kuopas, grupes ir rinktines. Partizanų būriai siekė užmegzti ryšį su toliau veikiančiais partizanų daliniais, tikėdamiesi pasiekti aukštesnę partizanų vadovybę. "Jokios Dzūkijos krašto partizanų jungiančios vadovybės iš pradžių nebuvo. Visame Dzūkijos krašte kūrėsi daug savarankiškai veikiančių partizanų būrių. Tiems būriams vadovavo dažniausiai mokytojai (tarp jų buvo ir atsargos leitenantai), taip pat kaime jaunimo tarpe turėję autoritetą puskarininkiai ar buvę valsčių bei apskričių tarnautojai. /.../ Tiek pati Lietuvos laisvės kova, tiek aukštesnioji partizanų vadovybė buvo ne kieno nors primesta: ji pradėta organizuoti ne iš viršaus, o iš apačios - iš tyriausios Lietuvos kaimo jaunuomenės. Partizanų aukščiausioji vadovybė susiformavo palengva, iš demokratiniu būdu išrinktų vadų, kuriais Lietuvos kaimas pasitikėjo", - rašė partizanų vadas A. Ramanauskas-Vanagas⁶.

Dzūkų grupės įsteigimas. A apygarda.

Kaip didžiausias Dainavos krašto partizanų vienytojas pasižymėjo pulkininkas-leitenantas J. Vitkus-Kazimieraitis.

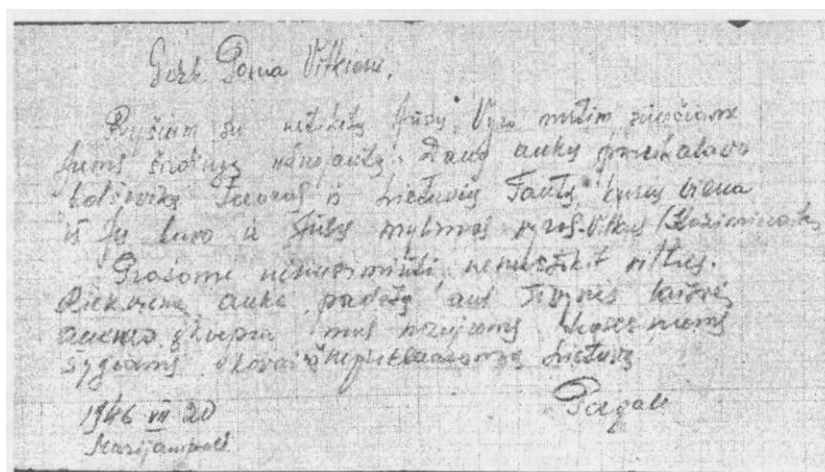
J. Vitkus gimė 1901m. Mažeikių apskr. Skuodo valsč. Ketūnų kaime, ūkininko-knygnešio šeimoje. 1920m. įstojo į Kauno Karo mokyklą. 1921m. jaunas karininkas buvo paskirtas į veikiančią armiją bermontininkų ir lenkų frontuose. 1929-1934m. mokėsi Belgijoje, Briuselio karo akademijoje, vėliau Kaune dirbo Karo mokyklos lektoriumi. Nacių okupacijos metais Vilniuje buvo pagrindinėje veikusios Kęstučio organizacijos štabo narys. Jis buvo užsibrėžęs tikslą, kad visiems Lietuvos partizanams vadovautų viena vyriausioji vadovybė. Tai buvo sąžiningas, darbštus, giliai tikintis žmogus. Partizanai jį gerbė už kuklumą ir draugiškumą. Ligi pat mirties jis liko ištikimas kario priesaikai — ginti Tėvynę.

1945m. pavasarį J. Vitkus atvyko į miškingiausiąją Dzūkijoje — Marcinkonių valsčių (Alytaus apskr.) Apsistojęs Kabelių kaime ir susisiekęs su vietiniais kovotojais, įstojo į jų gretas, pasirinkdamas Kazimieraičio slapyvardį⁷. Susitikęs su Druskininkų valsč. veikusio "žaliukų" dalinio vadu Edvardu Juknaičiu-Juožaičiu ir Marcinkonių-Rudnios valsč. partizanų junginio vadu lt. Lion-

ginu Švalkumi-Šemu bei užsitikrinęs jų pritarimą ir pagalbą, 1945m gegužės 7d. Kazimieraitis įkūrė Dzūkų grupės štabą, kurio svarbiausias uždavinys buvo suvienyti visus Dainavos krašto partizanus. Štabą sudarė trys skyriai: operatyvinis, propagandos ir mobilizacijos. Kazimieraitis iš karto parengė ir išleido įsakymus partizanų būrių vadams su organizaciniais, mobilizaciniais ir operatyviniais nurodymais. Buvo įsakyta visiems partizanams priimti priešaiką ir vadovautis parengtais partizano drausmės nuostatais⁸.

Geležinio Vilko rinktinė

Trakų apskr. Onušio, Valkininkų ir Eišiškių valsč. partizanus susijungti į vieną stambesnę organizacinę vienetą inspiravo Vilniuje įsikūręs "Lietuvos partizanų sąjungos" (toliau - LPS) štabas, siekęs sujungti visus Lietuvos partizanus. 1945m. gegužės 25-26 dienomis iš LPS štabo į Valkininkų valsčių atvyko vienas šios organizacijos vadų Matas Mastauskas. Jis susitiko su kai kuriais čia veikusių būrių vadais — M.Cesniu-Lapkričiu, M.Vičkačka-Vasara ir B.Poškumi-Naru. Būrių vadai sutiko inkorporuotis į LPS organizaciją, pabrėždami kad jau seniai norėjo užmegzti ryšį su vyriausia partizanų vadovybe. Nutarta Onušio, Valkininkų ir dalyje Eišiškių valsč. įkurti Geležinio Vilko rinktinę. Partizanai išreiškė pageidavimą, kad vadovauti rinktinei LPS štabas atsiųstų karininką⁹.

Partizanų užuojauta J.Vitkaus-Kazimieraičiaus šeimai jam žuvus

Pirmomis birželio mėn. dienomis pas Valkininkų - Onušio valsč. veikusių partizanus organizuoti Geležinio Vilko rinktinės ir jai vadovauti atvyko lt. Leonas Tarasevičius-Aras, Lūšis¹⁰. Rinktinę sudarė 4 partizanų būriai - daugiau kaip 100 kovotojų. Birželio mėn. pabaigoje, sovietiniam saugumui Vilniuje suėmus LPS štabo narius ir LPS neberodant jokių gyvybės ženklų, Geležinio Vilko rinktinės vadas Aras pradėjo ieškoti ryšių su kitais partizanus sujungti siekiančiais centrais.

Rugpjūčio pradžioje į Dzūkų grupės vadavietę atvykęs Geležinio Vilko rinktinės vadas lt. L. Tarasevičius-Aras, Lūšis sutiko su savo rinktine prisijungti prie Kazimieraičio vadovaujamos grupės. Buvo pakeista Geležinio Vilko rinktinės struktūra ir vadovybė. Laikinais eiti rinktinės vado pareigas buvo paskirtas L. Švalkus-Šernas. Rinktinę sudarė du batalionai, kurie apėmė Varėnos-Rudnios ir Valkininkų-Eišiškių-Onušio valsč. teritorijas. L. Tarasevičius-Aras paskirtas pastarojo bataliono vadu¹². 1945 m. gruodžio 4 d. Šernui žuvus, vadovavimą rinktinei perėmė Aras-Lūšis, o Varėnos-Rudnios batalionas buvo priskirtas Merkio rinktinei¹³.

Šarūno rinktinės formavimasis

Lazdijų apskrityje pirmos organizacinės gairės buvo nubrėžtos 1945 m. balandžio mėn., Leipalingio valsč. Pūščios girioje susirinkus Užnemunėje veikusių būrių vadams. Pasitarimui vadovavo vyr. lt. Vytautas Gontis-Alseika. Buvo aptarti teoriniai metmenys: didžiausias kovinis vienetas — rinktinė, mažiausias - būrys su trimis ar keturiais skyriais. Tarpiniai, organizacinio ryšio ir veiksmingos sąveikos vienetai - grupės, kurias sudarė keletas būrių. Rinktinės veiklos plotas - Dzūkijos Užnemunė, grupės — valsčius. Rinktinei pasirinktas Šarūno pavadinimas. Šarūno rinktinę tuo metu sudarė 6 būriai po 15-25 kovotojus. Buvo pradėta ieškoti ryšių su kitais partizanų daliniais. Rinktinės vadas Alseika su štabu įsikūrė Pūščios girioje¹⁴.

Vasaros pradžioje užmezgęs ryšius su Šarūno rinktinės štabu, Kazimieraitis paskelbė šios rinktinės vadą Alseiką Vakarų Dzūkijos partizanų rinktinės vadu (šis pavadinimas nepriėjo - liko Šarūno rinktinė), pavaldžiu Dzūkų grupės štabui¹⁵.

Liepos mėn. pradžioje į Dzūkų grupės vadavietę atvyko Lazdijų valsč. partizanų junginio vadas lt. Jonas Aleščikas-Gediminas (vėliau veikė Rimanto slapyvardžiu). Gediminas sutiko su savo partizanais įstoti į Dzūkų grupę. Buvo nutarta Lazdijų, Sangrūdų, Šventėžerio ir Rudaminos valsčiuose veiki-

ančius partizanus sujungti į Seinų rinktinę, kuriai turėjo vadovauti Gediminas¹⁶.

1945m. vasarą ir rudenį Kazimieraitis dėjo daug pastangų, kad Užnemunėje įkurti Šarūno ir Seinų rinktinių štabai pradėtų rimtą organizacinę veiklą. Nebodamas nesiliaujančių enkavedistų siautėjimų, jis su savo štabo pareigūnais kelis kartus inspektavo Šarūno rinktinės partizanų dalinius, surengdamas pasitarimus su batalionų vadais. Tačiau Lazdijų apskr. organizaciniai reikalai klostėsi sunkiai Spalio mėn. iš Šarūno rinktinės vado pareigų pasitraukė lt. V. Gontis-Alseika¹⁷. Nei vasarą, nei rudenį Kazimieraičiui niekaip nepavyko susisiekti su Seinų rinktinės vadu Gediminu, kuris nerodė jokių veiklos ženklų. Todėl 1945m. gruodžio 30d. nutarta sujungti Seinų ir Šarūno rinktines į vieną - Šarūno rinktinę. Vadovauti rinktinei paskirtas ats. lt. Vladas Stepulevičius-Mindaugas, anksčiau vadovavęs partizanų junginiui Seirijų valsč.¹⁸. Tuo metu Šarūno rinktinę sudarė 4 batalionai Kapčiamiesčio, Leipalingio, Veisėjų ir Seirijų. Šių batalionų veikimo teritorija - valsčių ribos. Mindaugas neatliko jam iškeltų uždavinių, todėl laikinai eiti Šarūno rinktinės vado pareigas buvo pavesta A. Kulikauskui-Daktarui, Dzūkų grupės štabo pareigūnui, buvusiam mokytojui Daktarui buvo pavesta atstatyti pašlijusius ryšius tarp dalinių, surengti susitikimą su Tauro apygardos, veikusios Suvalkijoje, vadais ir parengti vietą Dzūkų grupės štabui Šarūno rinktinės ribose¹⁹.

Anksčiau planuotas Lazdijų apskr. Lazdijų, Šventežerio, Sangrūdės ir Rudaminos valsč. prijungimas prie Šarūno rinktinės nepavyko. Čia veikiantys partizanai jau priklausė Tauro apygardai, Algimanto ir Gedimino rinktinėms²⁰.

Merkio rinktinės įkūrimas

1945m. rugpjūčio 1d. prie Nedzingės bažnytkaimio įvyko Dzūkų grupės vado Kazimieraičio ir Merkinės-Alovės valsč. veikiančios partizanų kuopos vado A. Ramanausko-Vanago susitikimas. Bendrame vadų ir juos lydėjusių štabų pareigūnų pasitarime nutarta prijungti Vanago vadovaujamą junginį prie Dzūkų grupės, sudarant jo veikimo teritorijoje Merkinės batalioną, kuriam vadovauti paliktas Vanagas²¹. Netrukus Vanagas buvo paskirtas vadovauti Merkio rinktinei, į kurią, be Merkinės bataliono, įėjo Marcinkonių ir Druskininkų batalionai²².

1945m. lapkričio 18d. Kazimieraičio įsakymu Dzūkų grupės štabas pa-

vadintas A apygardos štabu²³.

Dzūkų rinktinės įkūrimas

1945m. balandžio-gegužės mėn. ir šiaurinėje Alytaus apskrities dalyje vyko intensyvus partizanų kovinių dalinių vienijimasis ir stambesnių organizacinių struktūrų kūrimasis. Simno, Miroslovo ir Alytaus valsč. susiformavo stipri DLK Kęstučio grupė, turėjusi apie 100 kovotojų. Grupė buvo suskirstyta į kuopas ir būrius, turėjo savo veikimo rajonus²⁴.

Marijampolės apskrities Balbieriškio ir Gudelių valsčiuose bei dalyje Alytaus valsč. susiorganizavo Kunigaikščio Vaidoto grupė iš 50 kovotojų. Jos organizatorius ir vadas-buvęs Balbieriškio valsč. policijos viršininkas Kazimieras Degutis-Raginis. Grupė buvo padalinta į du būrius, sukomplektuoti smulkesni padaliniai, turintys savo veiklos teritoriją ir savo vadus. Pagrindinė laikymosi vieta-Balbieriškio giria²⁵.

Alytaus apskr. Jiezo, Butrimonių, Stakliškių ir Birštono valsč. veikusieji partizanų daliniai 1945m. pavasarį susijungė į Punios kunigaikščio Margio grupę, kurios vadu išsirinko buvusį Butrimonių valsčiaus viršaitį Praną Paulauską-Šarūną²⁶. Grupės štabas ir pagrindinės jėgos bazavosi Butrimonių valsč., Punios šile. Čia stovyklavo apie 150 vyrų, į žygius jie traukdavo didelėmis grupėmis, buvo ir raitelių būrys. Tuo tarpu Daugų valsč. aktyviai veikė V.Voverio-Žaibo vadovaujama Geležinio Vilko grupė, turinti apie 50

Dainavos ap. štabo pareigūnai: D.Jėčys-Ažuolis; -; J-Petraška-Patrimpas

kovotojų²⁷. 1945m. pavasarį organizacinį darbą ginkluoto pagrindžio daliniuose pradėjo kapitonas Dominykas Jėčys-Ažuolis. Užmezgęs ryšius su minėtų grupių štabais, 1945m. birželio pradžioje sušaukė juos į Punios šilą bendram pasitarimui Jame su štabų darbuotojais dalyvavo Margio grupės vadas Šarūnas, Vaidoto grupės vadas Raginis, Kėstučio grupės vadas Keleivis-Žmogus (lt. Adomas Bačiuška) ir Geležinio Vilko grupės vadas Žaibas. Štai kaip šį pasitarimą apibūdino vienas jo dalyvių, Vaidoto grupės štabo viršininkas Juozas Petraška-Patrimpas: "Ažuolis padarė pranešimą apie tarptautinę padėtį, išsakė savo mintis apie partizaninę veiklą, jos uždavinius ir partizaninio judėjimo prasmę. Paskui kalbėjo vadai apie savo grupių veiklos kryptis, nes kiekvienos grupės veikimo aplinkybės buvo skirtingos. Ažuolis pasiūlė visų grupių vadams susijungti į vieną dalinį, kuris koordinuotų bendrus veiksmus. Vadai sutiko. Taip buvo sudaryta rinktinė ir pavadinta "Dzūkų" rinktine su savo štabo padaliniais. Tuo pačiu laiku rinktinės vadas Ažuolis patvirtino grupių štabų sudėtį bei dalinių veiklos teritorijas /.../²⁸."

Dzūkijos partizanai puikiai pažinojo kapitoną D.Jėčį ir juo pasitikėjo.

D.Jėčys gimė 1896m Biržų apskr, Vabalninku valsč, Medžiūnų kaime, pasiturinčio ūkininko šeimoje. 1919-1920m. dalyvavo nepriklausomybės kovose. Vėliau baigė Lietuvos Karo mokyklą. 1935-1940m. Alytuje jis buvo Šalių sąjungos rinktinės komendanto pavaduotojas, o karo metu dirbo Alytaus socialinio aprūpinimo skyriaus vedėju. 1944m. pavasarį, gen. Plechavičiui organizuojant Vietinę rinktinę, buvo paskirtas šios rinktinės dalinio vadu Alytuje. D.Jėčys asmeniniame gyvenime buvo linksmas, mėgo humorą, tačiau darbe buvo reiklus ir griežtas²⁹.

Neužilgo rinktinės štabas parengė ir daliniams išsiuntinėjo "Dzūkijos partizanų veiklos taisyklės", kuriose buvo apibrėžti partizanų kovos tikslai, organizacija, partizanų teisės ir pareigos³⁰.

1945m. rudenį Kazimieraitis stengėsi prijungti savarankiškai veikiančią Dzūkų rinktinę, siekdamas sudaryti bendrą veiksmų programą ir vadovybę. Buvo susitikęs su Ažuoliu asmeniškai, derėjosi per štabo įgaliotinius, tačiau Ažuolis nesutiko, motyvuodamas tuo, kad stambesnius dalinius lengviau susekti, be to, Ažuolis norėjo likti savarankiškas, nuo nieko nepriklausomas³¹. Kazimieraitis, kaip aukštesnio laipsnio karininkas, 1945m. gruodžio 31d. išleido įsakymą, kuriuo prijungė Dzūkų rinktinę prie A apygardos, tačiau gavo Ažuolio atsakymą, kad jis laiko šiuos įsakymus negaliojančiais savo rinktinėje ir tik keliančiais netvarką pagrindžio organizacijose³².

A apygardos (Dzūkų grupės) štabo ryšiai su partizanų centralizacijos siekiančiais centrais

1945m. sujungti Dzūkijoje veikusius atskirus partizanų būrius bandė LLA organizacija. Dalis partizanų būrių, veikusių Alytaus apskr. Simno, Miros-lavo, Alytaus valsč. ir Marijampolės apskr. Gudelių valsč. susijungė į LLA Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Kęstučio grupę.

LLA apylinkės štabo nariai gyveno legaliai, gaudami nurodymus iš LLA štabo Kaune³³. Partizanai buvo nepatenkinti, kad jiems vadovauja legaliai gyvenantys asmenys, kurių areštai galėjo sąlygoti išdavystes. Dėl šios priežasties gegužės mėnesį Kęstučio grupės partizanai nutraukė ryšius su LLA Alytaus apylinkės štabu. Vanago kuopos ir Žaibo grupės vadai atsisakė pereiti LLA žinion, motyvuodami tuo, kad 1) nebuvo nieko girdėję apie tokią organizaciją, 2) jos vadai gyveno legaliai, 3) partizanams nepatiko LLA Alytaus apylinkės vado keliami reikalavimai³⁴.

Vėliau, 1945m. rudenį, LLA Alytaus apylinkės štabo nariai dėl išsiliejimo į LLA struktūras tarėsi su jau susikūrusių organizacinių vienetų vadais —

Dainavos apygardos vadų sąskrydis 1947m. balandžio mėn.

Dzūkų grupės vadu J.Vitkum-Kazimieraičiu ir Dzūkų rinktinės vadu D.Jėčiu-Ažuoliu. Ažuolis kategoriškai atsisakė paklusti LLA vadovybei, tuo tarpu Kazimieraitis sutiko vykdyti vyriausiojo LLA štabo įsakymus.

Kazimieraitis buvo kelis kartus susitikęs su LLA vyriausiojo štabo įgaliojtiniais Alytuje ir Kaune. Su šio štabo keliamu uždaviniu - suvienyti visus Lietuvos partizanus - Kazimieraitis sutiko. 1945m. lapkričio 10d. Kazimieraitis Alytuje susitiko su Vyriausiojo LLA štabo ryšininku A.Jauniškiu-Šilu. Buvo nutarta, kad Kazimieraitis paklus LLA štabo įsakymams, organizuos Algirdo štabą ir vadovaus šiai apygardai (Po šio susitarimo Dzūkų grupė ir pavadinta A apygarda).

LLA vyr. vadovybė pavedė plk. J.Vitkui-Kazimieraičiui parengti visos Lietuvos partizanų ir šaukiamo amžiaus vyrų mobilizacinius planus, kurie turėjo būti realizuoti Lietuvos ginkluotųjų pajėgų sukilimo atveju, Ly. prasidėjus karui

Ryšiai su LLA vyriausiąja vadovybe nutrūko lapkričio mėn. pabaigoje, sovietų saugumo organams areštavus Jiezne legaliai gyvenantį LLA vyr. vadovybės ryšininką, o netrukus ir LLA štabo narius Kaune³⁵.

1945m. lapkričio 28d. Kaune Kazimieraitis susitiko su iš Vakarų nelegaliai atvykusiu VLIKo nariu J.Deksniu-Hektoru ir K.Brunium-Prapuolenu. Susitikimo dalyviai pasidalino informacija apie tarptautinę ir vidaus politinę padėtį, priėjo bendrų išvadų dėl Lietuvos išvadavimo kovos organizavimo ir bendros vadovybės schemas. Buvo pasirašyta bendra deklaracija³⁶.

1946m. pradžioje Kazimieraitis buvo užmezgęs ryšius su Vilniuje organizuotos Lietuvos tautinės tarybos (LTT) pirmininku Jonu Noreika-gen. Vėtra. LTT siekė tapti vadovaujančiu politiniu kovojančios Lietuvos centru. Sovietiniam saugumui suėmus LTT narius, numatytas Kazimieraičio ir gen.Vėtros susitikimas neįvyko³⁷.

1945m. Dzūkijoje veikiantys partizanų būriai buvo sujungti į du savarankiškus centrus - Dzūkų rinktinę ir A apygardą. Tokia situacija išliko ir 1946m. žiemą.

1946m. pavasarį, nutirpus sniegui, vėl suintensyvėjo ryšiai tarp Pietų Lietuvoje veikusių laisvės kovotojų organizacinių vienetų. Tuo metu buvo išspręstas ir Dzūkų rinktinės prijungimo prie A apygardos klausimas. 1946m. balandžio 9 ir 22 dienomis Seirijų valsč. vyko pasitarimai tarp "A" apygardos ir Tauro apygardos vadų. Šiuose pasitarimuose buvo nuspręsta iš abiejų apygardų vadovybių sudaryti aukštesniąją Pietų Lietuvos partizanų (PLP)

štabą. PLP vadu išrinktas A apygardos vadas Kazimieraitis. Nutarta prie A apygardos prijungti atskirą Dzūkų rinktinę, o Lazdijų apskr. veikiančius partizanus - Šarūno rinktinę - prijungti prie Tauro apygardos³⁸.

Pagaliau 1946m. balandžio 23d. Punios šile įvyko PLP štabo pareigūnų ir Dzūkų rinktinės vado Ažuolio susitikimas. Ažuolis sutiko su priimtais nutarimais. Buvo sutarta, kad Ažuolis įeis su Dzūkų rinktine į A apygardą, ir perims iš Kazimieraičio vadovavimą A apygardai, ir toliau likdamas Dzūkų rinktinės vado pareigose³⁹. Prie Dzūkų rinktinės buvo prijungta Karininko Juozapavičiaus grupė, veikusi Lazdijų apskr. Seirijų valsč. ir Alytaus apskr. Merkinės valsč. kairiajame Nemuno krante⁴⁰. Ažuoliui perėmus vadovavimą A apygardai, buvo pakeistas jos pavadinimas. Nuo 1946m. gegužės 15d. ji pradėta vadinti Dainavos partizanų apygarda⁴¹.

Dainavos apygardos susiformavimas užbaigė I-ąjį ginkluoto pagrindžio organizacinės raidos Dzūkijoje etapą.

Dainavos apygarda 1946-1951 m.

Dainavos apygardos vadovybė

Dainavos apygardos štabą, be apygardos vado ir jo adjutanto, sudarė: štabo viršininkas, kuris tvarkė ir prižiūrėjo štabo pareigūnų veiklą, ryšių ir sekimo (žvalgybos) skyriaus viršininkas, kurio pareiga buvo aprūpinti štabo pareigūnus maistu ir kitais ūkio reikmenimis. Vadovaujant D.Jėčiui-Ažuoliui apygardos štabas atliko ir Dzūkų rinktinės štabo funkcijas⁴². Štabe buvo įsteigtas spaudos ir propagandos skyrius, kuris rūpinosi pagrindžio spaudos leidyba. Dainavos apygardos štabas turėjo rotatorių, dvi rašomasias mašinėles ir radijo imtuvą žinioms iš užsienio klausyti. Šių priemonių pagalba apygardos štabe buvo leidžiami apygardos partizanų laikraščiai "Aukuras" (1947m) ir "Laisvės varpas" (1945-1952m.), atsišaukimai bei kita pagrindžio spauda⁴³. | apygardos štabą suplaukdavo partizanų dalinių surinktos lėšos, kurios čia būdavo paskirstomos įvairiems pagrindžio reikalams. Su štabo pareigūnais apygardos vadas vadovavo visiems partizanų junginiams, leido jiems įsakyti bei direktyvas ir prižiūrėjo jų vykdymą. Apygardos vadas nevaržė partizanų dalinių organizacinio savarankiškumo - tai atsispindėjo partizanų pareigūnų skyrimo tvarkoje: skyrių ir būrių vadus raštišku įsakymu skyrė ir atleido grupių (batalionų) vadai. Grupių (batalionų) vadus skyrė ir atleido

rinktinės vadas. Rinktinių vadus ir apygardos štabo pareigūnus skyrė ir atleido apygardos vadas. Rinktinių vadai turėjo pateikti dvisavaitines atliktų veiksmų ataskaitas, visus rinktinių įsakymų nuorašus ir svarbiausių rinktinės įvykių aprašymus⁴⁴. Suplaukus ataskaitoms iš rinktinių, apygardos štabas išleisdavo svarbesnių Dainavos apygardos žinių santrauką. Ypatiniais atvejais, apygardoje kilus svarbių ir opių klausimų, apygardos vadas kviesdavo stambesnių organizacinių vienetų partizanų pareigūnų (rinktinių, grupių, būrių) vadų sąskrydį, kuriame aptardavo šiuos klausimus ir kolegialiai priimdavo sprendimus. Žuvus apygardos vadui, partizanų pareigūnų susirinkimą organizuodavo apygardos vado pavaduotojas, kuriuo būdavo vienas rinktinių vadų.

1946m gegužės mėnesį susikūrusios Dainavos partizanų apygardos dalinių struktūra buvo tokia (žr. 1 priedą ir žemėlapi): apygarda buvo padalinta į tris rinktines - Dzūkų, Merkio ir Geležinio Vilko.

Dzūkų rinktinė apėmė Alytaus apskritį ir dalį Marijampolės bei Prienų apskrities. Rinktinei vadovavo kpt. D.Jėčys-Ažuolis. Rinktinę sudarė penkios grupės:

- a) Vaidoto grupė, turinti apie 30 kovotojų. Veiklos rajonas-Balbieriškio valsč. ir dalis Gudelių valsč,
- b) Margio grupė, turinti apie 40 kovotojų, veiklos rajonas-Butrimonių, Jiezno, Stakliškių ir Birštono valsč. ir dalis Alytaus valsčiaus.
- c) Kėstučio grupė, turinti apie 30 kovotojų, veiklos rajonas - Miroslavo, Simno ir Alytaus (dalis) valsč,
- d) Kar.Juozapavičiaus grupė, turinti apie 60 kovotojų. Veiklos rajonas - Seirijų ir Merkinės (dalis) valsč,
- e) Geležinio Vilko grupė, turinti apie 30 kovotojų, veiklos rajonas — Daugų ir Alovės (dalis) valsčiai⁴⁵.

Nėra žinoma, kiek rinktinei priklausė legaliai gyvenančių partizanų.

Merkio rinktinė apėmė Varėnos (1946m. gegužės mėn. pietrytinėje Alytaus apskr. dalyje įkurta Varėnos apskr.) ir dalį Alytaus apskr. Rinktinei vadovavo ats.ltn. A.Ramanauskas-Vanagas. Rinktinę sudarė trys batalionai:

1-asis batalionas, turintis apie 35 kovotojus. Veiklos rajonas — Merkinės ir Alovės (dalis) valsč,

2-asis batalionas, turintis apie 50 kovotojų. Veiklos rajonas — Marcinkonių ir Druskininkų valsč,

3-asis batalionas, turintis apie 40 kovotojų. Veiklos rajonas - Varėnos ir

Rudnios valsč.⁴⁶.

Iš viso Merkio rinktinę sudarė apie 130 veikiančių partizanų. Be to, kiekvieno bataliono teritorijoje buvo suorganizuotos legaliai gyvenančių partizanų grupės, kuriose iš viso buvo apie 100 asmenų⁴⁷.

Geležinio Vilko rinktinė apėmė Trakų apskrities dalį, jai vadovavo V.Kukė-Aitvaras, Šilas⁴⁸. 1946m vasarą rinktinėje liko vienas - Valkininkų batalionas, kuriam priklausė 20 kovotojų. Veiklos rajonas - Onuškio, Valkininkų ir Eišiškių valsčiai⁴⁹.

Karinis pasirengimas

1946m. vasaros pradžioje Dainavos partizanų apygardoje buvo daugiau kaip trys šimtai aktyviai veikiančių partizanų. Per 1946 metus daugelyje grupių partizanų skaičius, nežiūrint dažnų kovotojų žuvimų, išaugo. Partizanų gretų augimą sąlygojo okupantų represijos - legalizavusių partizanų areštai, trėmimai ir t.t. Apygardoje buvo du karininkai, vadovaujantys rinktinėms - kpt Ažuolis ir ats.ltn. Vanagas. Batalionams ir grupėms vadovavo puskarininkiai ir viršilos. Apygardai nuo pat pradžių stigo vadų su kariniu išsilavinimu. Tarnavusių kariuomenėje buvo apie 15 proc. visų partizanų⁵⁰.

Sunaikinta Margio grupės vadavietė 1947m. rugsėjo mėn.

Todėl nuo 1946m. vasaros apygardoje pagal Lietuvos kariuomenės statutą pradėtas partizanų karinis mokymas, taip pat surengti kursai puskarininkio laipsniui gauti⁵¹.

Ginkluotė

Partizanai buvo ginkluoti šaulių lengvaisiais ginklais: šautuvais, automatiniais ginklais ir kulkosvaidžiais (bent po vieną kulkosvaidį partizanų skyriui). Beveik visi partizanai turėjo trumpąjį ginklą — pistoletą, revolverį, be to, nešiojo bent po vieną granatą. Ginklai buvo daugiausia vokiško ir rusiško tipo, įgyti per Lietuvą traukiantis frontui į Vakarus (1944m.) arba paimti iš priešo karinių operacijų metu. Dainavos partizanų apygardos štabo duomenimis, 1946m. rudenį vykdant mažesnio masto karinius veiksmus, šaudmenų atsargų būtų užtekę vienai dienai⁵². Sunkiau buvo su stiprios galios sprogmenimis užminavimui ar kitoms diversijoms. Juos partizanai buvo priversti gamintis patys iš aviacinių bombų.

Laikui bėgant, priešui pavyko surasti daugelį partizanų ginklų slėptuvių. Kovos lauke kritusių kovotojų ginklai taip pat dažniausiai patekdavo į priešų rankas, o naujus partizanus irgi reikėjo apginkluoti. Mažėjant kovinių operacijų skaičiui, mažėjo ir galimybė įsigyti trofėjinių ginklų. Šaudmenys daugiausia buvo dar karo metų, pasenę, todėl kovinėse situacijose buvo nepatikimi. Paskutiniaisiais kovų metais apsirūpinimas šaunamais ginklais ir ypač šoviniais partizanams pasidarė didelė problema.

Rikiuotė

Žemiausias partizanų kovinis vienetas buvo skyrius, turintis iki 10-ies kovotojų, kuriems vadovavo skyrininkas (skyrius dar dalinosi į dvi grandis). Du — trys skyriai sudarydavo būrį. Batalioną (grupe) sudarydavo du ar trys būriai, priklausomai nuo apimamos teritorijos ir kovotojų skaičiaus. Bataliono (grupės) vado pareigas eidavo vienas būrių vadų. Jis atsiskaitydavo rinktinės vadui už batalione įvykdytus veiksmus, partizanų kovinių parengimą, ryšius ir t.t.⁵³.

Dainavos apygardos partizanai dėvėjo Lietuvos kariuomenės uniformą. Štabo pareigūnai ir kovinių vienetų vadai pagal vadovybės patvirtintus nuostatus nešiojo skiriamuosius ženklus, nurodančius laipsnį ir užimamas pareigas. Taip pat buvo nešiojami pasižymėjimo ženklai, suteikti už narsumą arba uolumą — skirtingų spalvų juostelės⁵⁴. Apdovanojimai būdavo

įteikiami iškilmingai, prieš partizanų rikiuotę, bataliono (grupės) sąskrydžio metu.

Iki 1949m. Dainavos partizanų apygardos kovotojai organizaciniuose vienetuose tvarkėsi ir savo veiklą grindė apygardos ir Pietų Lietuvos srities vadų patvirtintais dokumentais – nuostatais bei instrukcijomis, aprėpiančiomis visas partizanų gyvenimo sritis. Apygardai įsijungus į LLKS, imta vadovautis LLKS vadovybės patvirtintais statutais.

Pasikeitimai rinktinėse

Ažuoliui vadovaujant įvykdyta nemažai struktūrinių pasikeitimų. Žuvus daugeliui partizanų, 1946 08 23 išformuota Geležinio Vilko rinktinė. Likę gyvi partizanai, su visa veikimo erdve buvo įtraukti į Merkio (vėliau Kazimieraičio) ir Dzūkų rinktines. Dzūkų rinktinės Juozapavičiaus partizanų grupės vadui Antanui Grušauskui-Siaubui nepatiko apygardos vado Jėčio drausmės reikalavimai. Jo vadovaujami vyrai, nors buvo labai narsūs ir puldavo okupantus, kur tik įmanoma, nevengė alkoholio. Už drausmės pažeidimus D.Jėčys atleido gupės vadą iš pareigų, tačiau šis, remiamas grupės partizanų, atsisakė vykdyti apygardos vado įsakymą ir beveik metus veikė savarankiškai 1947m. pavasarį, dėl nesutarimų su apygardos vadu, savarankiškai veikė ir DLK Kęstučio grupės štabas. Tik A.Ramanauskui tapus apygardos vadu, šios grupės vėl buvo įjungtos į apygardą.

Dzūkų rinktinė patyrė didelių netekčių: 1947m. rugpjūčio mėn. žuvo jos vadas D.Jėčys-Ažuolis. Netrukus žuvo ir jį pavadavęs K.Šimelionis-Gandras. 1947m gruodžio mėn Dzūkų rinktinės vadu buvo paskirtas Sergijus Staniškis-Litas⁵⁵.

Jis gimė 1899m. Marijampolės apskr., Padovinio valsč., Geležinių kaime. 1920m įstojo į Kauno Karo mokyklą. 1923m. dalyvavo Klaipėdos krašto sukilime. Vėliau tarnavo husarų pulkuose, dirbo kavalerijos lektoriumi Karo mokykloje. 1945m. kpt S.Staniškis vadovavo Paliose (Marijampolės apskr.) veikusiam partizanų būriui Priešui išblaškius būrį, 1946m. pavasarį jis atkeliavo į Dzūkiją. Čia, Pietų Lietuvos partizanų srities štabe, 1946m. ėjo štabo viršininko pareigas. Štabui iširus, kurį laiką jokių vadovaujančių pareigų neturėjo. 1947m. rugsėjo mėn. Dainavos apygardos vadų sąskrydyje buvo išrinktas apygardos štabo viršininku⁵⁶. Žemo ūgio, kresnas, ūsuotas ir visada vilkintis civiliniais drabužiais, Litas buvo labiau panašus į pagyvenusį ūkininką, negu į partizanų vadą.

Litui teko atstatyti rinktinėje pašlijusią padėtį — tuo metu dėl žuvimų be vadovybės buvo likę Vaidoto ir Margio grupės. 1949m. gegužės mėn. įvykusiame Dainavos apygardos vadų sąskrydyje kpt. Litą išrinkus į vyriausiąją vadovybę, Dzūkų rinktinės vadu buvo paskirtas Vincas Ambrozevičius-Balandis⁵⁷. Balandis vadovavo rinktinei lygiai dvejus metus. Po jo žūties Punios šile 1951m. gegužės 23d. naujuoju rinktinės vadu tapo Jonas Kučinskas-Spyruoklis, Tautmylis. Spyruoklis rinktinei vadovavo tik keletą mėnesių. Jis žuvo 1951m. spalio 18d. Simno raj., Barkūniškių miške, vykdamas prisistatyti Dainavos apygardos vadui Po Spyruoklio žuvimo rinktinei stojo vadovauti išformuotos Vaidoto grupės vadas Vincas Daunoras-Kelmas, Ungurys. Jis gimė 1921m. Marijampolės apskr. Prienų valsč. Žiūkų kaime. Partizanavo nuo 1944m, prieš paskyrimą buvo Vaidoto grupės būrio vadas. Paskutinis Dzūkų rinktinės vadas V.Daunoras-Ungurys žuvo kautynėse 1954m. rugpjūčio 18d. Prienų raj. Naudžiūnų kaime⁵⁸.

Merkio rinktinė susidarė iš 3 batalionų. Ypač kovingas buvo 1-asis (Merkinės) batalionas, vadovaujamas rinktinės vado A.Ramanausko-Vanago. 1947m. rugsėjo mėn, pagerbiant žuvusio Dzūkijos partizanų vado plk. J.Vitkaus-Kazimieraičio atminimą, Merkio rinktinei suteiktas Partizano Kazimieraičio vardas. Batalionai pavadinti grupėmis.

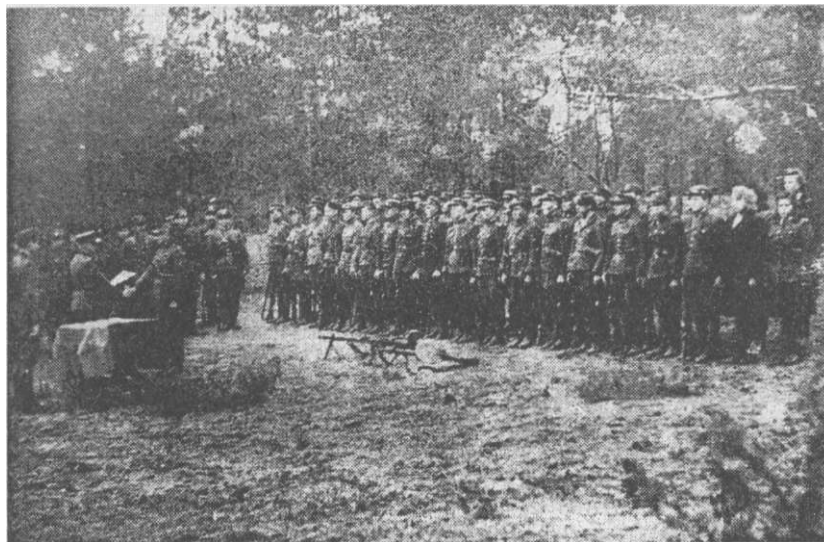
1948m. rugsėjo mėn. vadovavimą Kazimieraičio rinktinei Vanagas perdavė Vaclovui Voveriui-Žaibui. Tačiau 1949m. kovo 7d. provokatoriai Kostas Kubilinskas ir Adolfas Skinkys išdavė Žaibo bunkerį: "Keturiasdešimčia sunkvežimių atvažiavę MVD-istai apsupo 4-5 žiedais vadavietę, kurioje tuo metu buvo Žaibas. Išsprogdinę vadavietę ir būdamas beviltiškoje apsuptyje, Žaibas kovėsi paskutinį kartą.. Keliasdešimt užmuštų MVD-istų, slapta sumestų į sunkvežimius, liudijo, jog Žaibas ir su juo buvusieji draugai pardavė savo gyvybes pačia brangiausia kaina⁵⁹.

Žuvus Žaibui, Kazimieraičio rinktinės vado pareigas ėjo Dainavos apygardos vadas L.Baliukevičius-Dzūkas, o nuo 1949m. spalio mėn. laikinai - Bernardas Navickas-Girinis. Lapkričio mėn. rinktinės vadu buvo paskirtas Julius Karpis-Vieversys. Jam atvykus perimti naujų pareigų, slėptuvė buvo užpulta rusų kareivių ir abu partizanai žuvo. Po to šias pareigas vėl ėjo Dzūkas. Nuo 1950m. spalio 26d. rinktinės vadu buvo paskirtas Juozas Drazdauskas-Putinas, buvęs Šarūno rinktinės vado adjutantu⁶⁰. 1947m. birželio mėn. 26d. Dainavos apygardai buvo prijungta Šarūno rinktinė, anksčiau priklausiusi Tauro apygardai. Metų pabaigoje, kuopas performavus į grupes, joje veikė

3 grupės. Prijungus Šarūno rinktinę prie Dainavos apygardos, vado pareigas laikinai ėjo Jonas Mikelionis-Vargdienis, o nuo 1947m. rugsėjo pabaigos vadu tapo Benediktas Labėnas-Kariūnas. 1949m. kovo mėn. 7d, pavaduodamas išvykusį Vanagą ir eidamas apygardos vado pareigas, B.Labėnas žuvo. 1949 05-1950 07 rinktinėi vadovavo Juozas Gegužis-Diemedis. Tapęs apygardos vadu, Diemedis į savo vietą paskyrė Juozą Jurelionį-Sakalą. Deja, 1951 02 06 agentas išdavė Bistrigiškės miške įsikūrusį Šarūno rinktinės štabą. Šukuodami mišką, kareiviai pastebėjo iš žemės kylančius garus ir apledėjusią eglutę - tai buvo bunkerio dangtis. Kautynėse žuvo 7 Šarūno rinktinės štabo pareigūnai. Kovo mėn. rinktinės vadu buvo paskirtas Bronius Šalaševičius-Žilvitis⁶¹.

Vadovaujant kpt. Jėčiui-Ažuoliui, Dainavos apygardos vadavietė buvo įsikūrusi Dzūkų rinktinės Margio grupės erdvėje esančiame Punios šile, gerai įrengtoje, palyginti erdvioje slėptuvėje. A.Ramanauskas-Vanagas taip aprašė Ažuolio slėptuvę — vadavietę: "/.../ Pasiekėme kažkokį gilų griovį, kurio dugnu, vos pėdas galįs apsemti, pamažu tekėjo švarus šaltinių vanduo. Iš atokiau mums parodė krantą, kur apačioje buvo įrengta slėptuvė. Maskavimas buvo labai geras ir akimi nebuvo galima nustatyti, kurioje vietoje slėptuvė ir jos dūrelės. Pagaliau Klevas sustojo, praskleidė mažutės eglaitės šakas, pavertė samanų kuokštelį ir, paėmęs už grandinės, atidarė 45 laipsnių kampą įtaisyta dureles /.../. Palipėjęs keturpėsčia, /.../ patekau pačion slėptuvėn. Ten jau buvo galima stovėti kiek palenkta galva⁶²." Slėptuvės vidų aprašė buvęs partizanas J.Petraška-Patrimpas. Bunkeris buvo "/.../ padalintas į dvi patalpas /.../. Pirmoje patalpoje pastatyta plyta - viryklė, čia ir radijo aparatūra, šapirografas, rotatorius, dvi rašomosios mašinėlės, taip pat ir maisto produktų atsargos, ginklai /.../. Antroje patalpoje — gultai aštuoniems žmonėms. Lauke ant bunkerio viršaus pritvirtintas dūmtraukis, padarytas iš vėjo nulaužtos pušies stuobrio, /.../ prie jo pritvirtinta radijo antena⁶³."

Ažuolis dėl senyvo amžiaus beveik nepalikdavo savo vadavietės rajono ir neužsiėmė tolimesnių apygardos organizacinių vienetų vizitavimu. Vadovavo raštu parengtais įsakymais rinktinių ir grupių vadams. Apygardos vadų sąskrydį buvo sušaukęs 1947m. balandžio 22-24d. Posėdžiuose dalyvavo visi Dainavos partizanų apygardos grupių ir kai kurių būrių vadai, neskaitant tuo metu nuo apygardos atsiskyrusių Kar. Juozapavičiaus ir Kęstučio grupių atstovų. Šiame vadų sąskrydyje buvo aptarti opūs partizaninės organizacijos klausimai - bandoma išspręsti apygardos vado konfliktus su iš apygar-

Kazimieraičio m. DLK Vvtauto grupės partizanų sąskrydis 1948m. balandžio mėn. 23-25d. Kovotojus sveikina apygardos vadas Vanagas

dos pasitraukusių grupių vadais, nutarta suaktyvinti veiksmus prieš okupacinę valdžią, aptarti kiti aktualūs klausimai — ryšiai, disciplina ir t.t.⁶⁴.

Dainavos apygardos vadavietę sovietiniam saugumui pavyko sunaikinti 1947m. rugpjūčio 11d. Saugumiečiai dieną prieš tai gavo agento pranešimą su apytikriai nurodyta Ažuolio slėptuvės vieta. Jau iš vakaro maždaug tūkstantis priešo kareivių užblokavo Punios šilą (Alytaus apskr. Butrimonių valsč.). Operacijai vadovavo pats LTSR MGB ministro pavaduotojas plk. Martavičius. Iš ankstyvo ryto prasidėjo mško "šukavimas". MGB pranešime Maskvai rašoma; "Atidžiai vykdant paieškas, bunkeris buvo rastas ir užblokuotas /_/ . Prasidėjus mūšiui, banditams ne kartą buvo siūlyta pasiduoti gyviems, bet jie nepasidavė ir pusantros valandos rodė ginkluotą pasipriešinimą, tuo pačiu metu degindami ir naikindami pas juos esančius dokumentus⁶⁵."

Tuo metu vadavietėje buvęs Vaidoto grupės vadas J.Petraška-Patrimpas, Lapaitis taip prisimena tą dramatišką dieną: "Išsiklausiau kažką šnarant, lyg kas žemę kastų /_/ . Užlipau kopėčiomis į viršų tiek, kad galva būtų prie pat angos. Atsarginis išėjimas iš viršaus buvo užmaskuotas. Klausau ir pats netikiu - ant bunkerio viršaus rusiškai kalba. /_/ Visi šoko iš gultų. Veiduose

vienas klausimas: kas bus toliau /.../ Po pirmojo nervinio šoko pakilo Ažuolis ir bandė mus nuraminti, jog nereikia visiškai pulti į paniką, o pirmiausia sužinoti, kokios pajėgos mus apsupo. /.../ Reikia bandyti veržtis per abi angas vienu metu ir įsitikinti, kokia padėtis. /.../ Kai Krūmas pradarė apatinį išėjimą, prapliupo kulkosvaidžiai, bet Krūmo nekliudė /.../. Nepavykus prasiveržti, suvokėme, kad bunkeris aptiktas neatsitiktinai, nes kulkosvaidžiai nukreipti į apatinį išėjimą. Krūmas, neatlaikęs nervinės įtampos, išsiėmęs pistoletą, įsidėjo į bumą ir nusišovė. Toks poelgis likusius labai paveikė, pradėjome atsisveikinti, galvodami apie panašų likimą. Po to aš pakilau kopėčiomis prie atsarginės angos ir pradėjau galva ir pečiu atsargiai iš lėto kelti viršutinį dangtį. Kai pakėliau 10cm., į angą buvo paleista automato serija, kuri "pakuteno" sėdynės raumenis ir aš kritau nuo kopėčių /.../. Įsitikinę, kad bunkeris apsuptas nemažų pajėgų ir varžytis beprasmiška, skubiai pasitarę, nutarėme pirmiausia naikinti dokumentus ir stengtis išsilaikyti iki nakties, o tamsoje mėginti prasiveržti /.../ Viršutinę angą /.../ čekistai puolamosiomis ėmė sprogdyti Mes naikiname inventorių. /.../ Ruošiamės mirčiai ir nenorime nieko naudingo čekistams palikti /.../ Vėliau vieni pradėjome deginti dokumentus, kiti per viršutinę angą retkarčiais išmesti granatą ar paleisti keletą šūvių, kad sutrukdyti čekistams atkasti bunkerį. Jie, numetę granatą ant angos, po mažos pertraukėlės šaukdavo "Zdavaites, inache ubjom" ("Pasiduokit, kitaip užmušim"). /.../ Vėliau granatos surištos bintu po dvi tris jau krisdavo į bunkerio vidų. /.../ Pastebėjau, kad Ažuolis pasviręs, o kairėje krūtinės pusėje didžiulė žaizda, iš kurios srove veržiasi kraujas. /.../ Mūsų granatų atsargos baigėsi, ginklai pradėjo neveikti, nes sprogimų metu bunkeris drebėdavo, smėlis byrėjo ant ginklų. /.../ Dauguma ten esančių partizanų buvo apsvaiginti (kontūzyti). /.../ Tuo pasinaudodami, čekistai ir "susėmė" dar likusius gyvus"⁶⁶.

Ažuoliui žuvus, vadovavimą apygardai laikinai perėmė jo pavaduotojas, Merkio rinktinės vadas A.Ramanauskas-Vanagas.

Jis gimė 1918m. JAV. 1921m. tėvai grįžo į Lietuvą, Lazdijų valsč., ir ten ūkininkavo. A.Ramanauskas baigė Klaipėdos pedagoginį institutą, vėliau baigė Kauno Karo mokyklą, paskutiniąją karininkų laidą. Nacių okupacijos metais dėstė Alytaus mokytojų seminarijoje. 1945m. balandžio mėn. pabaigoje pasitraukė iš legalaus gyvenimo ir pradėjo partizanauti. A.Ramanauskas-Vanagas turėjo didelį autoritetą tarp partizanų, buvo jų gerbiamas ir mylimas už paprastumą ir nuoširdumą, atsidavimą laisvės kovai

Pradėjęs savo partizanišką kelią Nemunaičio apylinkės būrio vadu, A.Ramanauskas-Vanagas nuėjo ilgą kelią, partizaniniame sąjūdyje eidamas pačias atsakingiausias pareigas. 1945m. vasarą tapo Dzūkų grupės Merkinės bataliono vadu, o rudenį ir Merkio rinktinės vadu. 1947m. rudenį perėmęs vadovavimą Dainavos apygardai, nuo 1948m. ėjo ir Pietų Lietuvos partizanų vado pareigas. 1949m. vasario 10-20d. dalyvavo LLKS steigiamajame suvažiavime. 1949m. pabaigoje jis buvo paskirtas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Gynybos pajėgų vadu. Suimtas 1956m. spalio mėnesį Kaune, MGB šnipui išdavus. Buvo žiauriai kankintas, 1957m. nuteistas ir tų pačių metų lapkričio 29 dieną sušaudytas.

Pirmiausia Vanagas ėmė atstatinėti pairusias apygardos organizacinių struktūrų grandis. 1947m. rugsėjo 24-25d. Gardino grupės erdvėje sušaukė Dainavos apygardos vadų sąskrydį. Marcinkonių valsč. miškuose vykusiuose posėdžiuose dalyvavo 20 apygardos organizacinių vienetų vadų, tarp jų ir savarankiškai veikusių Kar. Juozapavičiaus bei Kun. Kęstučio grupių vadai. Buvo nuspręsta abi grupes įjungti į apygardos sudėtį, suvienodinti padalinių pavadinimus — batalionus pavadinti grupėmis, įvyko slapti apygardos vado rinkimai, kurių metu partizanai Dainavos apygardos vadu išrinko A.Ramanauską-Vanagą⁶⁷. Taigi kovojanti Dzūkija vėl turėjo vieną vadovybę. Dainavos apygardos štabą sudarė: štabo viršininkas (iki 1947m. gruodžio mėn. — S.Staniškis-Litas), ryšių skyriaus viršininkas Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas ir spaudos bei propagandos skyriaus viršininkas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas⁶⁸. Buvo atnaujintas apygardos laikraščio "Laisvės varpas" leidimas, bandoma užmegzti ryšius su Tauro apygardos vadovybe. Vanagas pradėjo vizituoti visus apygardos kovinius vienetus, stengdamasis susitikti ir atvirai pasikalbėti su visais kovotojais, sužinoti ir įvertinti eilinių kovotojų ir jų vadų veiksmus ir po to priimti sprendimus. Vanagas rašė: "Po tokių susitikimų lengviau buvo pareikšti pagyrimą, pakelti pareigose, atleisti iš užimamų pareigų ar net skirti aukščiausią bausmę⁶⁹." Tarnybinių susitikimų metu apygardos vadai išaiškino kovotojams vadovybės duodamus įsakymus ir instrukcijas, buvo daromi pranešimai apie politinę padėtį, atsakinėjama į partizanų klausimus. Aptarus tarnybinius reikalus, vakare prie laužo skambėdavo partizaniškos dainos ir vykdavo vaidinimai. Daliniai buvo vizituojami du kartus per metus — pavasarį ir rudenį (ilgesnės naktys kelionei). Šios rizikingos kelionės užtrukdavo apie mėnesį. Esant reikalui, kai kurie daliniai būdavo aplankomi dažniau. Žiemos sąlygomis su organizacinių vie-

netų vadais būdavo susitinkama tik ypatingais atvejais⁷⁰.

Dainavos apygardos štabas, vengdamas išsišifravimo ir Ažuolio štabo likimo, dažnai keitė slėptuves. 1947m. rudenį vadavietė buvo Šilų miško pakraštyje, 5 km nuo Merkinės prie Purplių kaimo, 1947-1948m. žiemą - slėptuvėje, įrengtoje Merkinės valsč., Dokučkos kaimo gyventojų kieme. 1948m. pavasarį ir vasarą štabas buvo įsikūręs atsarginiuose bunkeriuose prie Ilgininkų kaimo ir Meškučių kaimų Merkinės valsč. 1948m. rudenį Vanagas Dainavos partizanų apygardos vadavietę perkėlė į Daugų valsč. Kalesnykų mišką, Geležinio Vilko grupės veikimo erdvėn⁷¹.

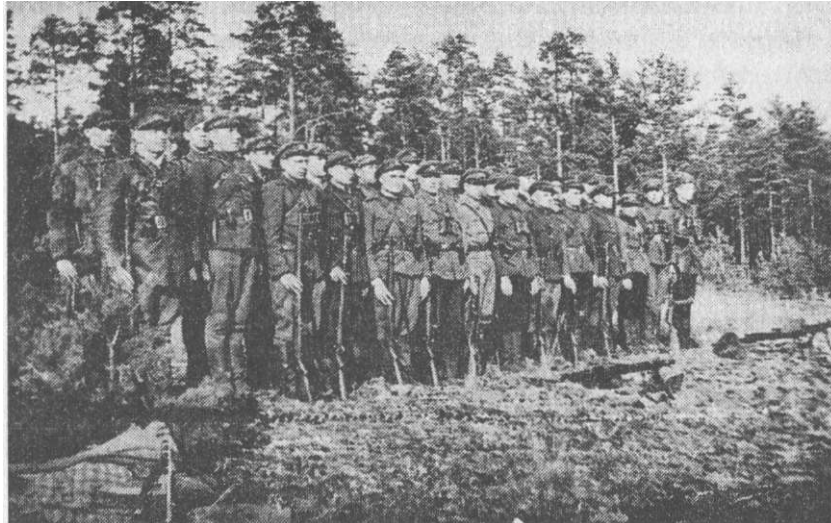
1948m. rudenį Vanagas išvyko į Vakarų Lietuvoje rengiamą partizanų vadų pasitarimą. Vadovauti Dainavos apygardai jis pavedė Šarūno rinktinės vadui B.Labėnui-Kariūnui⁷². Pastarasis atvyko į Kalesnykų miške įsikūrusią apygardos štabą jau žiemos pradžioje. Tačiau Kariūnui nebuvo lemta sulaukti Vanago sugrįžimą sovietiniam saugumui 1948m. rudenį į Dainavos apygardos štabą infiltravus du savo agentus Kostą Kubilinską ir Adolfą Skinkį, 1949 03 07 vadavietėje Kariūnas žuvo.

Vanagas iš Žemaitijos grįžo 1949m. balandžio mėn. pradžioje. 1949m. gegužės 19 dieną sušaukė visuotinį Dainavos apygardos vadų pasitarimą. Šis sąskrydis nebuvo gausus - tam turėjo įtakos partizanų vadų žūtys. Dalyvavo 11 apygardos rinktinių ir grupių vadų.

Dainavos apygardos vadas Vanagas posėdžio dalyvius informavo apie Lietuvos partizanų sričių

Dainavos apygardos vadas A.Ramanauskas-Vanagas ir J.Perminas-Jūrininkas

Dainavos apygardos vadas Vanagas vizituoja Šarūno rinktinės kovotojus. 1948m. rudenio

susijungimą ir Vyr. vadovybės įkūrimą, supažindino su LLKS Tarybos nutarimais, kuriems buvo pritarta ir nutarta dėti pastangas jų įgyvendinimui. Kadangi Vanagas Vyr. vadovybės buvo patvirtintas Pietų Lietuvos srities vadu ir turėjo suformuoti PLP Sr. štabą, buvo nutarta išrinkti naują Dainavos apygardos vadą. Juo tapo Lionginas Baliukevičius-Dzūkas⁷³.

Jis gimė 1925m. Alytuje. Vokiečių okupacijos metais mokėsi Kauno universitete, medicinos fakultete. Baigęs pirmąjį kursą, 1944m. pavasarį įstojo į lietuvių Vietinę rinktinę. Tačiau su ginklu pasitikti artėjančių bolševikų neteko. Naciams išformavus rinktinę, buvo išvežtas į Čekoslovakiją vokiečių aerodromų apsaugai Pateko Raudonosios armijos nelaisvėn, perėjo kelis belaisvių lagerius Rytų Europoje ir Ukrainos anglies šachtas, 1946m. rudenį parsigavo į Lietuvą ir iš karto įstojo į partizanų gretas. Darbavosi Geležinio Vilko grupės štabe, o nuo 1947 m. rudens Dainavos apygardos štabe užėmė apygardos vado adjutanto bei spaudos ir informacijos skyriaus viršininko pareigas. Tai buvo tikras idealistas, besąlygiškai atsidavęs vienam tikslui — Lietuvos nepriklausomybės atgavimui Savo dienoraštyje Dzūkas rašė: "Mūsų jėga glūdi mūsų sielose, mūsų širdyse, bet ne gink-

luose⁷⁴."

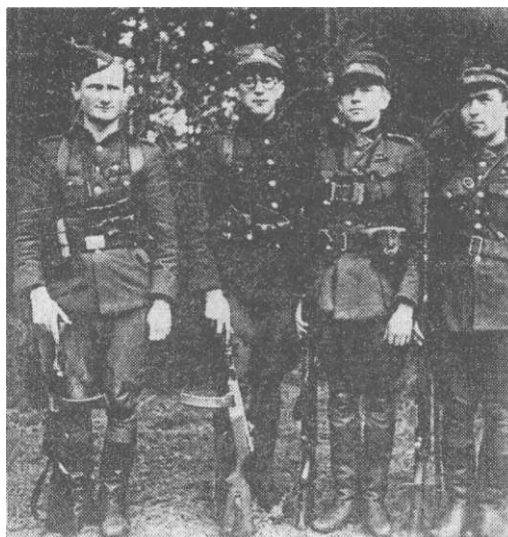
Dzūkas perėmė vadovavimą apygardai ypač kritišku momentu. 1948m. lapkričio mėn. viduryje Dainavos apygardoje dar veikė 346 kovotojai 1949m. balandžio mėn. pabaigoje apygardoje teliko 218 kovotojų⁷⁵. Ypač skaudžios nesėkmės apygardą ištiko per pirmus šešis 1949m. mėnesius — apygardoje žuvo 121 partizanas⁷⁶. 1949m. gruodžio 15d. apygarda patyrė dar vieną skaudžią netektį - Lenkijoje, Suvalkuose, miškelyje prie Šlinakiemio slėptuvėje žuvo Dainavos apygardos štabo ryšių žvalgytos skyriaus viršininkas Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas.

Jis gimė 1919m. Rusijoje, inžinieriaus-pulkininko šeimoje. 1939m. baigė Kauno Karo mokyklą (atsargos leitenantas), partizanų gretose nuo 1946m, vadovavo Vaidoto grupei 1947m. pavasarį su Tauro apygardos atstovu J.Lukša-Skrajūnu atliko sėkmingą kelionę į Lenkiją užmegzti ryšių su Lietuvos išlaisvinimo organizacijomis Vakaruose. 1948m. pabaigoje Dainavos apygardos vado nurodymu prasiveržė per Lenkijos sieną (mūšyje žuvo 6 jį lydėję partizanai), siekdamas perduoti informaciją Vakaruose esančiam J.Lukšai⁷⁷.

Dainavos apygardos vadų pasitarimas 1948m. rugsėjo mėn.

Dzūkas energingai ėmėsi atstatyti apygardos organizacinių struktūrų veiklą. 1950m. pradžioje, rašydamas LLKS Vyr. vadovybei apie padėtį Dainavos apygardoje, Dzūkas konstatavo, kad "gausūs partizanų žuvimai ir priešų spaudimas /_/ prityrusių partizanų vadų stoka daro padėtį neabejotinai sunkia. Tačiau noro, pasiryžimo ir valios nugalėti kliūtis netrūksta"⁷⁸.

Dainavos apygardos štabo pareigūnai: L.Baliukevičius-Dzūkas, Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, J.Karpis-Vieversys. 1949m.

Nepaisant to, kad apygardoje buvo stipriai juntamas intelektualinių pajėgų trūkumas, apygardos štabas ir toliau sugebėjo

leisti įvairią pogrindžio spaudą. Čia Dzūkui talkino jo štabo visuomeninės dalies viršininkas Mikas Babrauskas-Vaišvilka (žuvo 1950 05 01).

Dėl klastingos MGB provokacijos L.Baliukevičius-Dzūkas žuvo (nusišovė) 1950m. birželio 24-osios naktį Žaliemiškyje (Lazdijų apskr.), beviltiškoje priešų apsuptyje⁷⁹.

Po Dzūko žuvimo Pietų Lietuvos srities vado S.Staniškio-Lito-Vilties įsakymu vadovavimą apygardai perėmė Šarūno rinktinės vadas ir apygardos vado pavaduotojas Juozas Gegužis-Diemedis⁸⁰.

Jis gimė 1923m. Lazdijų apskr. Seirijų valsč. Demeniškių km. Partizanų eilėse nuo 1945m. vasaros. Ilgą laiką ėjo Juozapavičiaus grupės štabo viršininko, nuo 1947m. rugsėjo — Šarūno rinktinės štabo viršininko pareigas, nuo 1949m. gegužės 19d. tapo Šarūno rinktinės vadu. Jo iniciatyva buvo leidžiama rinktinės laikraštėlis "Laisvės rytas". A.Ramanauskas-Vanagas jį pažymėjo kaip ypatingai uolų ir pareigingą vadą⁸¹.

Diemedžiui pradėjus vadovauti apygardai, jo žinioje buvo apie 175 kovotojai⁸². Apygardos vadavietė persikėlė į Užnemunę - Šarūno rinktinę. 1950m.

antroje pusėje apygardos štabas dar kontroliavo padėtį visoje apygardoje, tačiau kasdien susirišti su žemesniais koviniais vienetais darėsi vis sunkiau. 1950m. kai kuriuos ryšių kanalus ėmė kontroliuoti sovietinis saugumas. Čekistai vis dažniau pradėjo naudoti specgrupes — MGB smogikus, perrengtus partizanų drabužiais. Į šias grupes stengdavosi įtraukti ir suimtus partizanus, o per juos — susirišus su partizanais — šiuos sunaikinti Šios kombinacijos pirmiausia buvo nukreiptos prieš Dainavos apygardos vadovybę.

1951m. ryšiai su kai kuriais partizanų daliniais ir netgi su rinktinių vadais vis ilgesniam laikui nutrūkdavo. 1951m. kovo pabaigoje Diemedis laiške Nemuno srities vadui Litui-Vilčiai skundėsi, kad Bistrigiškės miške žuvus Šarūno rinktinės vadui Sakalui su septyniais vyrais, turėjo skubiai pasitraukti iš savo slėptuvės ir neturi pastovios vietos darbui Neužilgo nutrūko ryšiai ir su Juozapavičiaus ir Vytenio tėvūnijomis, o su Kazimieraičio rinktine ryšio nebuvo nuo 1950m. lapkričio mėn. Vis tik Diemedis tikėjosi, kad, nutirpus sniegui, reikalai pasitaisys (apie tai laiškas pateko į MGB rankas)⁸³. 1951m Diemedis su savo draugais tapo MGB kombinacijos auka. 1948m. pabaigoje Juozapavičiaus tėvūnijos būrio vadas Bronius Saveikis-Klajūnas išlydėjo apygardos štabo žvalgybos skyriaus viršininką Rimvydą į Lenkiją. Ten Kla-

Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės Margio tėvūnijos partizanų pratybos. 1950m.

jūnas mūšyje buvo sunkiai sužeistas ir paimtas į nelaisvę. Apgydė Kļajūnā, čekistai sugebėjo priversti jį dalyvauti provokacijose prieš buvusius bendražygius. 1951m. rugsėjo mėn. MGB inscenizavo Kļajūno perėjimą per sieną iš Lenkijos į Lietuvą su 4 "lenkų partizanų" grupe. Nors ir būdamas labai atsargus, Diemedis patikėjo Kļajūnu (šis buvo jo bendražygis nuo 1945m.), ir 1951 m. rugsėjo 27d. Seirijų valsč. Bistrigiškių miške atėjo į susitikimą su juo. Diemedį lydėjo 6 partizanų vadai Nutaikę momentą, kai 4 partizanai nusileido į bunkerį, o 3 liko viršuje, apsimetinę "lenkų partizanais" smogikai sušaudė viršuje likusius partizanus. Esantys bunkeryje jau nebegalėjo veiksmingiau pasipriešinti. Smogikams įmetus į bunkerį spec. granatą su paralyžuojančiomis dujomis, trys ten esantys partizanai spėjo nusišauti (tarp jų ir Diemedis), o Juozapavičiaus tėvūnijos vadas Juozas Karpavičius-Medelis sužeistas pateko į nelaisvę.

Nors ši MGB operacija buvo labai slapta, vis dėlto 1951m. spalio mėn. pabaigoje Nemuno srities vadą Viltį pasiekė žinia apie Diemedžio žuvimą. Laikinei eiti Dainavos apygardos partizanų vado pareigas srities vadas pavedė Dzūkų rinktinės vadui Vincui Daunorui-Unguriui⁸⁴.

Šarūno rinktinė

1951m. rugsėjo mėn. 27d. žuvus Šarūno rinktinės vadui Žilvičiui, sovietinis saugumas sėkmingai per specgrupes toliau naikino dar išlikusius organizacinius vienetus ir jų vadus, stengdamasis į jų vietą infiltruoti savo agentus. Suimtas Juozapavičiaus tėvūnijos vadas J.Karpavičius-Medelis čekistų ligoninėje buvo apgydytas ir užverbuotas į smogikų grupę. Buvo paskleista legenda, kad jam sužeistam pavyko pabėgti iš Bistrigiškės miško. Jo pagalba 1951m. gruodžio 26d. kariuomenė likvidavo Šarūno rinktinės štabo vadavietę. Šiose kautynėse žuvo paskutinis rinktinės vadas Alfonsas Petruškevičius-Rimvydas. Po štabo sunaikinimo Medelis (pagal MGB planą) pasiskelbė Šarūno rinktinės vadu. Ši kombinacija pavyko, ir 1951m. gruodžio mėn. Šarūno rinktinė kaip partizanų organizacinis vienetas nustojo gyvuoti. Toliau buvo laipsniškai naikinami paskutiniai partizanų būriai⁸⁵.

Kazimieraičio rinktinė

1952m. vasario 3d. dėl agento išdavystės Druskininkų raj. miške prie Randamonių kaimo MGB aptiko Kazimieraičio rinktinės štabo slėptuvę. Kautynėse žuvo rinktinės vado pavaduotojas Bronius Damulevičius-Kelmas

ir būrio vadas Jonas Sinkevičius-Jotvingis. Kazimieraičio rinktinės vadas J.Drazdauskas-Putinas buvo suimtas. Išgavus iš jo parodymus, vasario 7d. tame pačiame miške aptiktas antras bunkeris, kuriame besipriešindami žuvo Gardino tėvūnijos vadas Povilas Damulevičius-Danielius, Daugirdas (partizanavęs nuo 1944m.), sužeistas ir paimtas į nelaisvę rinktinės štabo ryšių skyriaus pareigūnas Vytautas Treigys-Karvelis⁸⁶. Budeliams pavyko palaužti Putiną ir Karvelį - abu pradėjo vykdyti čekistų nurodymus. Su jų pagalba 1952m. gegužės mėn. MGB suėmė DLK Vytauto tėvūnijos vadą Petrą Vaitkų-Genį (partizanavusį nuo 1945m.), kurį taip pat panaudojo savo kombinacijose ir iki liepos mėn. sovietinis saugumas sunaikino paskutiniuosius rinktinės partizanus⁸⁷. Partizano Kazimieraičio rinktinė kaip organizacinis vienetas nustojo gyvuoti 1952m. vasario mėnesį.

Dzūkų rinktinė

Prisikasti iki Dzūkų rinktinės vado V.Daunoro-Ungurio sovietų saugumui niekaip nesisekė. Tačiau vienas po kito krito žemesni rinktinės koviniai bei organizaciniai vienetai 1952m. vasario mėn. agentui išdavus MGB pajėgos užpuolė Geležinio Vilko grupės vado stovyklą. Kautynėse žuvo grupės vadas Julius Makarevičius-Varpas. Suimtas sužeistas grupės štabo viršininkas Petras Liuiza-Semas⁸⁸. Vienam partizanui-J.Protusevičiui-Granitui — pavyko išsiveržti iš apsupties. Šerno parodymų pagalba saugumui pavyko likviduoti paskutinius grupės partizanus. Šėmas buvo įtrauktas į smogikų grupę ir pagal MGB planą pasiskelbė grupės vadu, tačiau per jį išprovokuoti rinktinės vado V.Daunoro-Ungurio čekistams nepavyko - perspėjo partizanas Granitas.

Kęstučio grupėje išdavysčių bei žūčių virtinė prasidėjo 1951m. lapkričio mėn, kai čekistams per agentą įpylus į degtinę spec. priemonių buvo užmigdytas ir sučiuptas Kęstučio grupės būrio vadas Albinas Nedzinskas-Jovaras. Dėl jo išdavystės lapkričio mėn. žuvo 8 grupės partizanai Jovarą MGB taip pat įtraukė į specgrupę⁸⁹. Smogikams, veikiantiems pagal MGB legendą, po visus metus trukusių kombinacijų 1952m. gruodžio 12d. pavyko susitikti su Kęstučio tėvūnijos vadu Vytu Stanaičiu-Aidu bei trimis jį lydintais partizanais ir juos klastingai nužudyti⁹². 1952m. pabaigoje visi žemesnieji organizaciniai rinktinės vienetai buvo sunaikinti

Taip krito paskutinis Dzūkų rinktinėje (ir visoje buvusioje Dainavos apygardoje) dar veikęs būrys.

Dainavos apygardos vadovybė

Paskutiniajam Dainavos apygardos vadui V.Daunorui-Unguriui vykdyti šias pareigas buvo sunku. Jis turėjo gerą ryšį su Nemuno srities štabu, tačiau plačioje apygardos erdvėje, trūkinėjant ryšiams, vykstant nuolatiniams MGB provokacijoms, kontroliuoti padėti jau buvo neįmanoma.

1952m. gegužės mėn. sovietinis saugumas įkūrė legendinį Dainavos apygardos štabą, inscenizuodamas Kazimieraičio ir Šarūno rinktinių vadų sąskrydį. Pagal MGB sumanymą apygardos štabą sudarė du suimti partizanų vada, jų agentai Medelis buvo "išrinktas" Dainavos partizanų apygardos vadu, o Putinas — štabo visuomeninės dalies viršininku. "Posėdžio" protokolą MGB nusiuntė l.e. apygardos vado pareigas Unguriui ir Nemuno srities vadui Vilčiai. Saugumo kombinacija buvo sėkminga — 1952m. rugpjūčio 30d. srities vadas įsakymu patvirtino: "Nuo š.m gegužės mėn. 9 dienos einančiu Dainavos apygardos vado pareigas laikyti part Medelį /./". Laikiniai ėjusį Dainavos apygardos vado pareigas Dzūkų rinktinės vadą part. Ungurį /./ nuo pareigų laikyti atleistu /.../⁹⁰ -

Taigi nuo 1952m. rugpjūčio mėn. Dainavos partizanų apygardos vadovybė nustojo egzistuoti. Pavieniai partizanai, neturėdami tarpusavio ryšio ir bendros vadovybės, Dzūkijoje dar veikė iki 1954m vasaros.

Dzūkų rinktinės partizanai. 1950m.

Partizanų veiklos formos

Dzūkijoje partizanų būriai aktyviau reikštis pradėjo 1944m. spalio mėnesį. Organizavimasi ir veiklą palengvino ta aplinkybė, kad tuo metu iš Alytaus ir gretimų apskričių išsikraustė stambūs NKVD kariuomenės daliniai, vykdę besislapstančių nuo mobilizacijos vyrų gaudymus.

Tačiau savo veiklą suaktyvino atvirai plėšikavę sribai ir sovietiniai "part-aktyvistai". Aktyvistus, kurie nesiliovė terorizuoti gyventojų, partizanai po perspėjimo ėmė naikinti Pavyzdžiui, spalio 10d. Varėnos valsč. Druckūnų kaime partizanai sumetė granatas į apylinkės tarybos sekretoriaus Staranavičiaus butą, spalio 16d. prie miško apšaudytas Rudnios valsč. tarybos pirmininkas, spalio 17d. į Miroslavo valsč. apylinkės tarybos pirmininko butą sumestos granatos ir butas apšaudytas⁹¹. Partizanų aktyvumas sparčiai augo. Jų daliniai faktiškai vykdė vietinės valdžios funkcijas, nepripažindami jokių sovietinės valdžios atstovų. Jei spalio mėn. Alytaus apskr. miško broliai surengė 13 karinių operacijų, tai lapkričio mėn. NKVD jų užfiksavo jau 30. Partizanai ne tik perspėdavo ir baudė okupantų talkininkus, bet ėmė vykdyti ir stambias operacijas - vadavo suimtuosius, mobilizuojamuosius, puldavo sovietinės valdžios įstaigas. Lapkričio 17d. Seirijų valsč. partizanai užpuolė ginkluotą sargybą, lydėjusią areštuotus žmones, ją nuginklavo ir išlaisvino suimtuosius. Daugų valsč. Vilgučių km. 50 partizanų būrys užpuolė milicininkų grupę⁹². Alytaus apskr. NKVD viršininkas Čemyšovas komisarui Bartašiūnui pranešė, kad Alytaus apskr. sužlugdytas gyventojų perregistravimo darbas, nutrūko prievolių valstybei rinkimas, "šaukimas" į Raudonąją armiją vyksta išimtinai blogai ir iš esmės irgi nutrauktas⁹³. Dvylikoje iš penkiolikos apskrities valsčių sovietinių organų veikla buvo visiškai paralyžuota.

Prieš Dzūkijoje besiplečiantį partizaninį judėjimą buvo mesti SSRS NKVD vidaus ir pasienio daliniai, kurie pradėjo vykdyti plačias karines operacijas. 1944m. gruodžio 11d. į Alytaus apskr. atsiųstas 331-os NKVD kariuomenės pasienio pulkas, prasidėjo baudžiamosios akcijos. Buvo "šukuojami" miškai ir daromos kratos gyvenvietėse. Vėliau čekistai raportavo, kad gruodžio 20-30d. apskrityje šis dalinys įvykdė 13 čekistinių-karinių operacijų, kurių metu nužudė 96, suėmė 110 "banditų" ir 47 jų rėmėjus. Buvo sulaikyti 234 vengiantys tarnybos ir 40 "įtartinų" asmenų, sudeginti 55 "banditų" rėmėjų namai Nors operacijų metu NKVD paėmė tik 64 šaunamuosius ginklus⁹⁴,

tačiau visi 96 nužudyti žmonės buvo pavadinti partizanais, nepaisant to, kad 32 iš jų buvo beginkliai. Šių įvykių liudininkų atsiminimai atskleidžia šurpius beginklų gyventojų — senukų, moterų, vaikų — žudymo faktus. Ypač žiauriai buvo susidorota su Merkinės valsč. Klepočių kaimo gyventojais. Čia gruodžio 24d. buvo sudeginta 21 sodyba, sušaudyta arba gyvi sudeginti 12 šio kaimo gyventojų. Panašiai Merkinės valsč. buvo susidorota su taikiais Bugonių, Druskininkų, Lizdų, Pieriškių, Ryliškių, Taručionių, Vertelkų kaimų ir Alovės valsč. Dubių bei Vabalių kaimų gyventojais^{95;96}.

Žiauriausiomis represijomis okupacinė valdžia siekė įbauginti Dzūkijos gyventojus, kad pastarieji neremtų laisvės kovotojų. Be to, NKVD baudėjai į kiekvieną lietuvių žiūrėjo kaip į potencialų priešą, "banditą", todėl partizanų pasireiškimų vietose, kaip ir naciai, laikėsi "išdegintos žemės" taktikos — žudė ir degino vietos gyventojus.

Su partizanais baudėjai susidūrė 1944m. gruodžio 25d. prie Vabalių kaimo, kur į mūšį stojo 80 partizanų junginys, tačiau jis buvo išblaškytas žymiai didesnių priešų pajėgų. Kautynėse žuvo ir junginio vadas A. Krajauskas⁹⁷.

Partizanai stengėsi jungtis į dar didesnius junginius, po 60–200 žmonių ir judėti didesnėje erdvėje. Kai kurie daliniai buvo labai mobilūs. Taip buvo suorganizuotas Šventežerio valsč. veikęs partizanų būrys, turėjęs dvyliką gerų rogių, kinkytų poriniais arkliais. Šiame junginyje buvo 60 kovotojų, kurie turėjo 12 rankinių kulkosvaidžių, dideles šaudmenų, maisto ir pašaro atsargas. Netikėtuose susidūrimuose jie taikė provokacijų taktiką, pabėgdami ir įviliodami priešą į pasalas. Enkavedistų daliniai vydavosi įžulų partizanų būrį, o šiems staiga užėmus geras pozicijas, persekiotojų rogės tapdavo geru taikiniu. Netikėta triuškinanti ugnis parblokšdavo priešą, kuris likdavo bejėgis toliau persekioti partizanus. Dėl tokios taktikos žiemos metu šio junginio partizanai pasiekė keletą laimėjimų netikėtuose susidūrimuose su priešu⁹⁸.

Didesniais junginiais partizanai veikė ir 1945m. pavasarį. Judėdavo dienų metu. Apsistojus kaime, keliai buvo blokuojami, pastatoma sargyba. Besiartinančiam priešui dažnai būdavo surengiama pasala arba partizanai stodavo į atvirą mūšį. Kautynėse su stambesnėmis NKVD pajėgomis partizanai patirdavo nemažų nuostolių, nors pridarydavo jų ir priešui.

Kita, mažesnė partizanų dalis jau pirmąją žiemą laikėsi žeminėse miškuose prie savo kaimų, pavyzdžiui, Marcinkonių valsč. Kabelių ir Rudnios partizanų būriai

Nuo 1944-1945m. žiemos pradžios po visą Dzūkiją išsibarstę partizanų būriai ir jų junginiai pradėjo atvirus karinius veiksmus prieš okupacinę valdžią. Tai pasireiškė valsčių centrų puolimais ir ten išikūrusių sovietinės valdžios įstaigų bei jų pareigūnų naikinimu.

Dzūkijoje partizanai buvo užpuolę daugumą valsčių centrų, (žr. Svarbiusių datų lentelę)

Nuo 1945m. pradžios partizanai vis dažniau ir sėkmingiau rengė pasalas. Pavyzdžiui, 1945m. vasario 23d. Daugų valsč. prie Kančėnų kaimo Žaibo vadovaujama 50 partizanų grupė surengė pasalą Daugų sribams, iš kurių 9 mūšio metu buvo nukauti". Vasario 7d. Trakų apskr. Onušio valsč. prie Migiučionių kaimo jungtinis partizanų dalinys pasaloje nukovė 17 raudon-armiečių (tarp jų — 2 NKVD karininkus) ir vieną sribą ir t.t.¹⁰⁰.

Apie išaugusį partizanų aktyvumą liudija ir partizanų kovinių operacijų skaičiai Lazdijų apskrityje 1944m laisvės kovotojai įvykdė 5 išpuolius prieš okupacinę valdžią, o 1945m. - 170. Alytaus apskr. 1944m. tokių akcijų buvo net 26, o 1945m. - net 795.

Netikėtai užklupti didelių priešo pajėgų, partizanų junginiai drąsiai stodo-vo į kautynes. 1945m. vasario 28d. rytą Alytaus apskr. Merkinės valsč. prie Panaros vienkiemio ltn. Kazimiero Lukošiuo-Lukošiaus vadovaujamas par-tizanų junginys susikovė su stambiu NKVD kariuomenės daliniu. Mūšis vyko iki sutemų. Partizanai organizuotai, atsišaudydami traukėsi Žaliamiškio link. Sutemus jie laimingai pasiekė miško gilumą. Mūšyje krito 8 kovotojai, jų tarpe junginio vadas ltn. K.Lukošiūnas¹⁰¹. 1945m gegužės 17d. Alytaus apskr. Simno valsč. NKVD kariuomenės 220 pasienio pulkas apsupo Kalniškės miške stovyklaujančią partizanų kuopą, kurią sudarė apie 100 kovotojų. Partizanams vadovavo ltn. Jonas Neifaltas-Lakūnas. Štai kaip šį mūšį aprašo čekistai: "Partizanai pasirengė žiedinei gynybai ir atidengė ugnį iš sunkiųjų ir rankinių kulkosvaidžių, automatų ir šautuvų į slenkančius į aukštumą dali-nius /.../ 19.00 val daliniai, verždami apsupimo žiedą, susitelkė prie aukštu-mos. Banditai, pamatę, kad jų padėtis beviltiška ir jie pasmerkti, dengiami sunkiųjų ir rankinių kulkosvaidžių ugnies, tris kartus bandė prasiveržti, bet dėl stiprios ugnies turėdami nuostolių, grįžo atgal į aukštumą. Gauja, be kulkosvaidžių ir šautuvų, intensyviai gynėsi granatomis, Kurias dėl stačių šlaitų numesdavo 60-70m.¹⁰²." Ypač narsiai kovėsi J.Neifalto žmona Albina-Pušelė, kuri iš eglės savo kulkosvaidžiu taikliai skynė priešą, bet vėliau buvo kulkos pakirsta. Alytaus NKVD viršininkas pulkininkas Lisovskis NKVD ko-

misarui Bartašiūnui pranešė, kad Kalniškės miške 62 "banditai" buvo nukauti ir 9 sulaikyti. Lisovskis pažymėjo, kad būryje buvo 4 moterys, ir taip įvertino žuvusius partizanus: "Jie buvo nesutaikomi liaudies priešai ir su ginklu rankose kovojo "už laisvą nepriklausomą Lietuvą". Nepaisant to, kad artėjo paskutinės gyvenimo minutės, nė vienas iš banditų nemetė kovos lauko, kovojo iki sunaikinimo"¹⁰³."

Skudžius nuostolius miško broliai patyrė ir 1945m. birželio 14d, kai NKVD kariumenės 220 pasienio pulkas Alytaus apskr. Daugų valsč. apsupo Varčios mišką ir pradėjo visą savaitę trukusią karinę operaciją prieš šiame miške įsikūrusius tris partizanų dalinius - A.Ramanausko-Vanago vadovaujamą 80 partizanų kuopą, V.Voverio-Žaibo ir K.Barausko-Vėžio būrius (iš viso apie 120 partizanų). Šukuodami mišką, enkavedistai susidūrė su Vanago kuopa, kuri atakavo priešą, priversdama jį trauktis. Tačiau enkavedistams į pagalbą atskubėjo stambesnės pajėgos, ir partizanai turėjo nutraukti organizuotą pasipriešinimą ir trauktis mažomis grupelėmis įvairiomis kryptimis. Kai kurioms jų pavyko apeiti arba prasiveržti pro priešo užkardas, tačiau daug partizanų, kelias dienas besiblaškančių miške, krito nuo baudėjų kulų ar buvo paimti nelaisvėn¹⁰⁴. Enkavedistų duomenimis, operacijos metu 45 Vanago kuopos partizanai buvo nukauti (partizanų duomenimis — apie 12) ir 14 paimta nelaisvėn¹⁰⁵. Vėliau A.Ramanauskas-Vanagas rašė "Tuo metu kovos taktika, kurios aš laikiausi, dar nebuvo tikrai partizaniška. Tuomet mes iš viso neišivaizdavom, kad priešas galėtų mus sumušti"¹⁰⁶." Tačiau jis nurodė ir priežastis: "Partizaninės kovos taktikos mus mokė žiauri tikrovė ir žiaurios aukos. Nepriklausomybės meto vadai /.../ neruošė tautos, nemokė jos, kaip reikėtų laikytis ilgiausios bei žiauriausios okupacijos metais /.../. Kelerius metus mūsų pagrindžio jėgos buvo didelės, bet partizaninės kovos patirties ne tik kad stigo, /.../ apie tai beveik neturėjome supratimo. Priešas buvo ne tik kad nepalyginamai gausesnis ir geriau ginkluotas, bet jau turėjo kelerių dešimtmečių kovos su pasipriešinimu, kylančiu savos valstybės viduje, patirtį. Mes mokėmės patyrimo, kuris buvo įgyjamas neretai savo gyvybės kaina"¹⁰⁷."

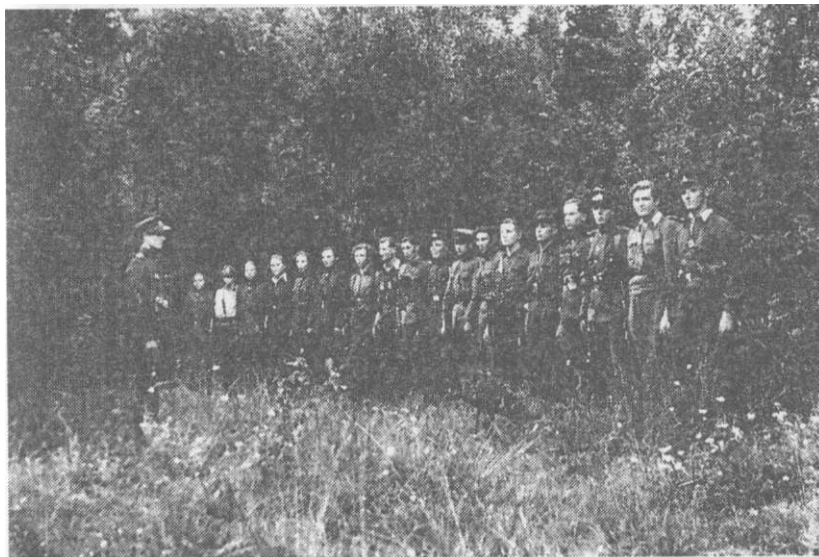
Okupantų duomenimis, 1944-1945m. vien tik Alytaus apskr. žuvo beveik 400 miško brolių.

Valsčių centrų puolimas, judėjimas bei stovyklavimas visos kuopos sudėtyje (nuo 60 iki 120 žmonių) ir stojimas su priešu į atviras ilgai trunkančias kautynes — tokia veikimo taktika buvo būdinga pirmajam ginkluoto po-

grindžio organizacinės raidos Dzūkijoje etapui, ty. 1944-1945 metais.

Kalniškės, Varčios ir panašių kautynių rezultatai partizanams įrodė, jog esant tokiai gausiai priešo kariuomenės koncentracijai, būtina keisti savo veikimo taktiką. Partizanai skirstėsi į mažesnius kovinius vienetus, pradėjo stovyklauti skyriais. Atsirado būtinybė slėptuvėms - požeminis bunkeris pasidarė pagrindinė partizanų užuovėja. Okupacinė valdžia nusmaigstė visos Dzūkijos valsčių centrus MVD kariuomenės garnizonais, kurių pajėgos operatyviai reaguodavo į bet koki partizanų pasireiškimą. Susikovus su vieno garnizono igula, tuojau šiems į pagalbą skubėdavo gretimi garnizonai. Partizanai buvo priversti vengti atvirų ir ilgalaikių akistatų su priešo pajėgomis, vis labiau slėptis ir maskuoti savo pėdsakus. Miškų ir kaimų "šukavimai" vertė kovotojus liūti vis giliau po žeme ir bunkeriuose praleisti savaites ir mėnesius. Partizaniškos kovos taktiką diktavo ir metų laikai. Žiemą partizaninis judėjimas sulėtėdavo, kadangi dėl sniego dangos buvo sunkiau užmaskuoti savo pėdsakus.

1946m. liepos mėn. Dainavos apygardos vadovybė koviniams junginiams savo erdvėje įsakė vykdyti tokius veiksmus:

Dzūkų rinktinės Geležinio Vilko grupės partizanai. 1951m. vasara

"1. Sudarinėti bolševikinės valdžios (ginkluotiems ir neginkluotiems) pareigūnams ir NKVD pasalas.

2. Į savaitę bent 1 kartą ir nemažiau kaip 2 vietose kiekvienoje pagrindinėje linijoje sugadinti-nutraukti telefono-telegrafo liniją.

3. Trukdyti valdžiai iš miškų vežti medžius prie geležinkelių ir plukdymui išpėti miškų tarnautojus, kad nutrauktų pragaištingą kraštui miškų naikinimą.

4. Kur galima, paimti ir paslėpti pieninių sviestą ir kiaušinius.

5. Neleisti steigti naujų kolektyvinių ūkių, išvaikant administraciją, konfiskuojant gyvulius ir kitoki bolševikams gabenamą turtą.

6. Atlikinėti ir kitokio pobūdžio aplinkybių padiktuotą veikimą¹⁰⁸."

Be to, okupantui buvo trukdoma iš ūkininkų rinkti įvairius mokesčius. Ypač dažnai ir sėkmingai Dainavos apygardos partizanai vykdė pasalas priešui Pavyzdžiui, 1946m. lapkričio 15d. Daugų valsč. Žaibo vadovaujamas partizanų junginys pasaloje prie Purvelių Rakatansų km. sunaikino 18 Daugų garnizono MVD-istų, tarp jų ir valsčiaus MVD viršininką. Partizanai sudegino sunkvežimį ir paėmė nukautųjų ginklus¹⁰⁹.

1947m rugsėjo 13d. Kapčiamiesčio valsč. prie Macevičių km. Šarūno rinktinės partizanai pasaloje apšaudė ginkluotą aktyvą. 5 buvo nukauti (tarp jų ir valsč. MGB viršininkas) ir 4 aktyvistai sužeisti¹¹⁰.

1948m gegužės 8d. Alytaus valsč. Stomiliškių km. apylinkėje partizanų pasaloje buvo sunaikinta 9 istrebitelių grupė¹¹¹. Panašių atvejų buvo daugybė. Pasaloms partizanai dažnai naudojo savo gamybos minas, su kuriomis pagrindiniuose keliuose tykodavo pravažiuojančių MVD kariuomenės ir aktyvo pajėgų. Taip 1948m lapkričio 9d. kelyje Merkinė-Varėna buvo susprogdinta ir apšaudyta mašina su 16 priešo kareivių. 5 iš jų žuvo, likusieji sužeisti¹¹².

1948m. spalio 27d Onušio valsč. Žaibo vadovaujamas būrys susprogdino ir sušaudė važiuojančius sunkvežimiu Onušio garnizono MVD-istus. Visi 18 važiuosiu būtu sunaikinti Partizanai paėmė ginklus¹¹³.

Partizanai dažnai ir veiksmingai vykdė prieš okupantus ir jų talkininkus teroro aktus.

1948m liepos 5d. naktį į Daugų miestelio klubą, kur buvo susirinkę aktyvas, partizanai įmetė granatą. Žuvo 3 sribai ir aktyvistai, 8 buvo sužeisti

1948m. rugpjūčio 14d. vidurnaktį Alovės aktyvas buvo susirinkęs į kino seansą. Partizanams per langą įmetus miną, 38 žmonės buvo sužeisti Nuo

Paskutinioji Adolfo Ramanausko-Vanago nuotrauka

sužeidimų mirė Alovės MGB viršininkas ir dar 4 žmonės¹¹⁴.

Be karinio pasipriešinimo, buvo svarbus ir politinis kovos momentas. Kaip ir visoje Lietuvoje, Dainavos apygardos partizanai sėkmingai žlugdė sovietinius rinkimus: užpuldinėjo rinkimines būstines, aiškino gyventojams sovietų rinkiminio farso boikotavimo svarbą.

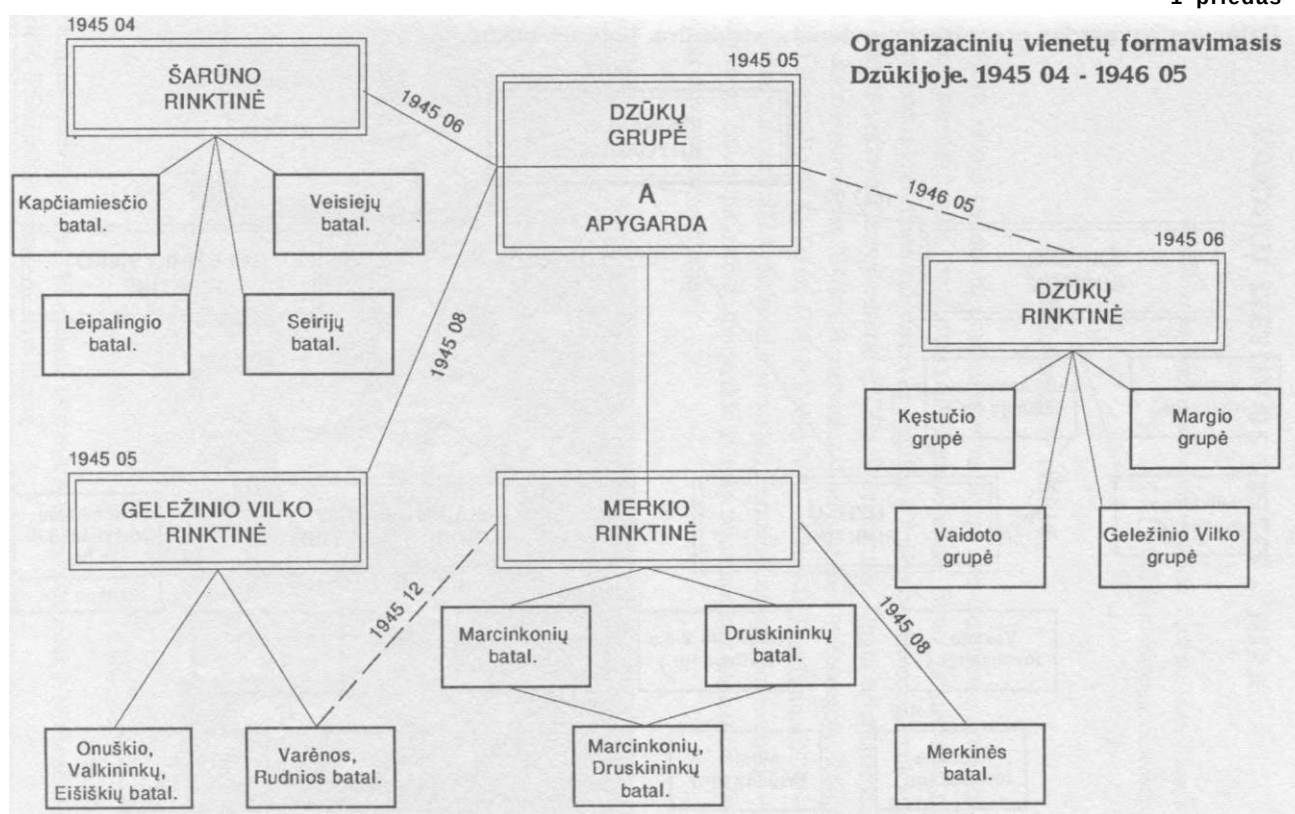
Partizanai stengėsi palaikyti gyventojų dvasią ir spausdintu žodžiu. Dainavos apygardoje sunkiomis miško sąlygomis buvo spausdinama apie dešimt partizaninių laikraščių, daugybė įvairių atsišaukimų. Apygardos štabo leidinys "Laisvės varpas" ėjo nuo 1945 iki 1952 metų.

Dainavos apyg. vadas Dzūkas 1950m. pavasarį LLKS vyr. vadovybei apie Dzūkijos partizanų planus ateičiai taip rašė: "Kol yra partizanų, tol kova bus tęsiama toliau. Galbūt, ji nebus tokia, kokia buvo prieš kelerius metus, kadangi besitęsianti okupacija savaime nustatė naujas kovos formas ir būdus, galbūt, bus mažiau ginkluotų smūgių priešui suduota, bet tokiu atveju partizanas gyvu lietuvišku žodžiu stengsis palaikyti negęstančią meilę Tėvynei ir tikrosios nepriklausomybės troškimą savo tautiečių širdyse¹¹⁵."

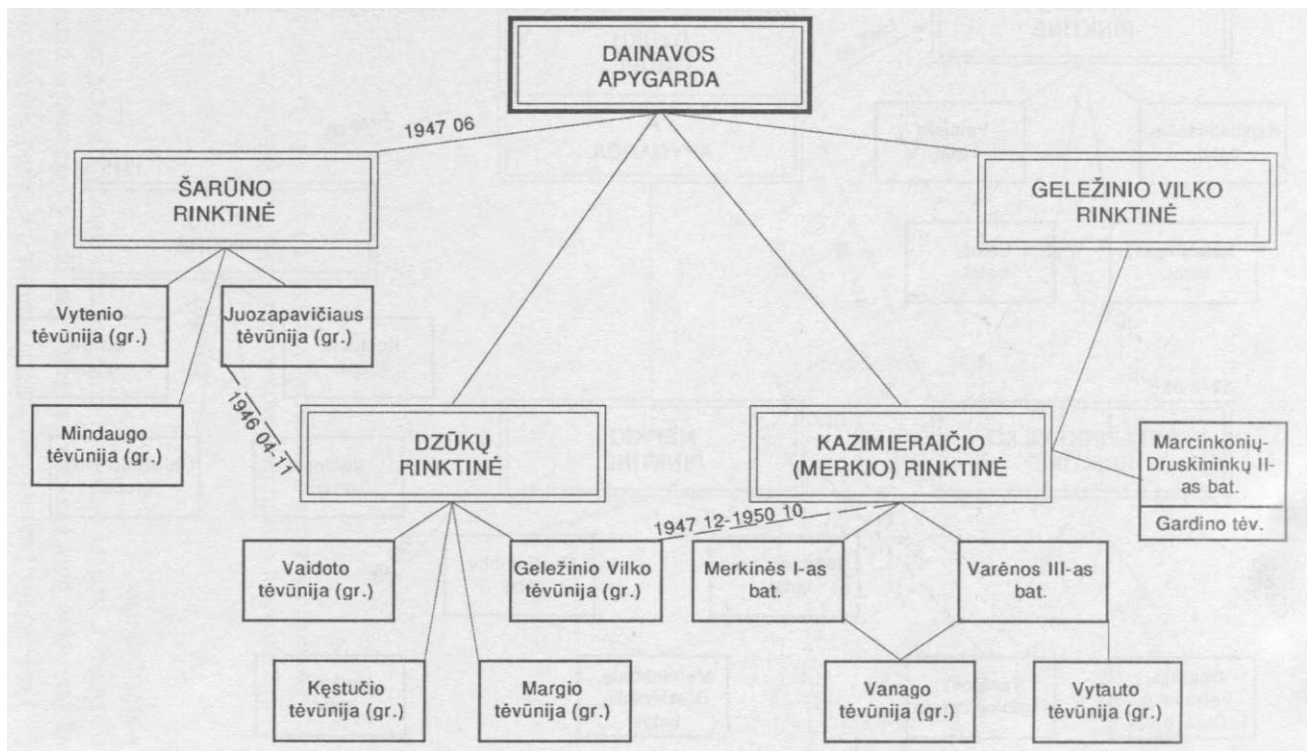
1944-1954m. Dainavos apygardos erdvėje (t.y. Dzūkijoje) kovose už laisvę žuvo apie 2 tūkstančius partizanų. Dar apie 2 tūkstančius partizanų, jų ryšininkų ir rėmėjų okupantų buvo suimti, kankinti ir įkalinti sovietiniuose konclageriuose.

Priedai:

1. Organizacinių vienetų formavimasis Dzūkijoje 1945 04-1946 05.
2. Dainavos apygardos organizacinių vienetų struktūra 1946 06 — 1952m.

Dainavos apygardos organizacinių vienetų struktūra. 1946 06-1952m.

VAKARŲ LIETUVOS SRITIS - JŪRA

"Kiekvienas lietuvis šiandien turi būti tautinių idealų karys"

(Iš 1950m. Kęstučio apyg. biuletenio)

Įsikūrimas ir veikla

1948m. visoje ginkluotų partizanų struktūroje nuo žemiausių iki aukščiausių grandžių vyko tam tikras persigrupavimas. Buvo sunaikintos ar performuotos į rinktines kai kurios apygardos (Didžiosios Kovos, Žemaičių), sunaikinti vadovaujantys centrai (BDPS Prezidiumas Tauro apygardoje). KGB duomenimis, per 1948m. 8 mėnesius 4 apygardose — Žemaičių (toliau - ŽA), Kęstučio (KA), Tauro (TA) ir Vyčio (VA) - žuvo 483 partizanai, iš jų - 82 vadai, suimta 1502 ryšininkai ir rėmėjai¹. Žemaičių apygardoje vasario — kovo mėn. buvo sunaikinti apygardos ir visų trijų rinktinių štabai (žr. Žemaičių apygardos apžvalgą)².

Jūros srities vadovybė 1949nu V.Ivanauskas-Vytenis, M.Orlingis-Ričardas, A.Milaševičius-Ruonis, V.Gužas-Mindaugas, A.Liesys-Idenas, -.

Ypač ženklūs struktūriniai pertvarkymai vyko Žemaitijoje, kur 1948m. neabejotiną įtaką turėjo Kęstučio apygardos vadovybė (žr. Kęstučio apygardos apžvalgą). Nepaisant visų nuostolių, 1948m. viduryje apygardos vadovybėje buvo pakankamai gabių karininkų bei organizatorių (kpt J.Žemaitis, buvęs studentas P.Bartkus, A.ir BLiesiai, kpt. A.Milaševičius, V.Gužas, mokytojas V.Ivanauskas ir kiti).

Kita vertus, tada apygardai pavaldžios buvo 7 rinktinės, o tai labai ap sunkino ryšį su jomis, štabų veiklą.

Be minėtų apygardos vidaus sąlygų sutvarkyti karinę Žemaitijos partizanų struktūrą vertė ir išorinės priežastys. Tęsiant ankstesnių vienijančių centrų tradicijas, čia buvo būtina pritaikyti tuos teritorinius-struktūrinius principus, kurie nusistovėjo visoje Lietuvoje, Ly; sritis-apygarda-rinktinė.

Visus šiuos pakeitimus ir patobulinimus įvykdyti nebuvo sudėtinga, nes tai buvo apgalvotas ir suplanuotas procesas, dviem pakopomis vykęs 1948m. kovo – gegužės mėn. Būtent kovo mėn. KA vadų ir rinktinių vadų pasitarime buvo įkurta Prisikėlimo apygarda (PA), kurią sudarė Lietuvos Žalioji, Voverės ir Maironio rinktinės (žr. Prisikėlimo apygardos apžvalgą).

Gegužės 5d. trijų apygardų - KA, ŽA, ir PA - vadai pasirašė deklaraciją, kuria skelbė, kad įkuriamas naujas, minėtas apygardas vienijantis vienetas ir štabas - Vakarų Lietuvos Sritis (Jūra)³. Naujosios srities vadu tapo J.Žemaitis, jo pavaduotojais – PA vadas P.Bartkus ir ŽA vadas A.Milaševičius-Radvila, Ruonis. Tuo pat metu srities vadovybė nubrėžė pagrindines veiklos gaires – Lietuvos ginkluoto pagrindžio vyriausiosios vadovybės sudarymas. Dėl to, suaktyvinus vienijantį darbą, jau birželio mėn. J.Žemaitis, pagrindinis šio darbo iniciatorius, perdavė Jūros srities vado pareigas A.Milaševičiui-Ruoniui, o pats ėmėsi aukščiausiųjų pasipriešinimo struktūrų kūrimo darbo.

Kaip jau minėta, kitoms dviem srities apygardoms reikėjo pagalbos (vienai – atsikurti, kitai - išikurti), ir deleguoti atstovų į srities štabą jos negalėjo. Tokiu būdu štabas buvo sudarytas iš Kęstučio apygardos pareigūnų: srities štabo viršininku tapo Vytautas Gužas-Zigmas, Galiandra, agitacijos ir propagandos skyriaus viršininku – Antanas Liesys-Tonis, Idenas, štabo nariu – Vaclovas Ivanauskas-Vytenis, Henrikas ir apsaugos būrio vadu-partizanas Dagys (buv. Eimučio būrio partizanas)⁴. Srities vadas Aleksandras Milaševičius-Ruonis, be abejo, buvo vertas savo štabo. Gimęs 1906m Seinuose, Lietuvos kariuomenės kapitonas, karys, kaip žmonės sako, "iš Dievo malonės". 1942m. buvo mobilizuotas į vokiečių kariuomenės kavaleriją, Rytų

frontą; čia jam suteiktas majoro laipsnis. A.Milaševičiaus šeima, žmona ir du vaikai, žuvo Drezdene bombardavimo metu⁵. A.Milaševičius 1945m. slapta grįžo į Lietuvą, slapstėsi Žemaitijoje, 1948m. pradžioje įsijungė į Žemaičių apygardos veiklą.

Kaip jau minėta, Jūros srities štabui buvo pavaldžios 3 apygardos, veikusios 17-koje valsčių⁶. Pastovios vietos štabas neturėjo - tai buvo pavojinga. 1948m štabo nariai slapstėsi Varnių ir Kelmės valsčių sandūroje, 1949m-Saudvilės, Nemaškščių ir Viduklės valsčių sandūroje Sniegoniškių kaime⁷, vėliau vėl pasitraukė į vakarus, o paskutinė Jūros srities štabo dislokacijos vieta buvo Kelmės valsčiuje. Toks vietovės keitimas bei jos pasirinkimas neabejotinai buvo susijęs su štabui numatytomis funkcijomis. Svarbiausios jų buvo sričiai priklausančių apygardų karinės struktūros ir štabų formavimas, karinės taktikos numatymas, direktyvinių dokumentų ir statutų kūrimas. Tuo pat metu, 1949m. vasario mėn. išikūrus Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžiui, dislokuotam Jūros srities veiklos erdvėje, per Ruonio štabą ėjo vyriausiosios vadovybės ryšio kanalai su Pietų Lietuva (Tauro ir Dainavos apygardomis).

Būtent 1948-1949m. vadovaujant Jūros srities štabui buvo performuoti visi apygardų štabai (iki rinktinių): atkurtas Žemaičių apygardos štabas, vadovaujamas Vlado Montvydo-Žemaičio, 1949m balandžio mėn. sukurtas naujas Kęstučio apygardos štabas, vadovaujamas Algimanto Miliulio-Neptūno⁸. Ši veikla rodo, kad Žemaitijoje A.Milaševičius-Ruonis tapo Vytauto dešiniąja ranka.

Sudaryti srities norminius dokumentus nebuvo sudėtinga-naudotasi Kęstučio apygardos dokumentais, juos pritaikius (tai buvo praktikuojama visoje Lietuvoje - aukštesnių struktūrų dokumentai kurti stipriausių žemesniųjų struktūrų sudarytų dokumentų pagrindu).

Be norminių dokumentų, Ruonis parengė direktyvas dėl veiklos efektyvinimo, požiūrio į kolūkių kūrimą, kuris tuomet ypač suaktyvėjo. Atrodo, kad Ruonis buvo aktyvios kovos šalininkas: dokumentuose kalbama apie diversinių aktų organizavimą, sprogmenų ruošimą (likviduojant Jūros srities bunkerius buvo paimta daug tolo, savos gamybos minu)⁹.

Žinoma, toks aktyvus naujasis štabas negalėjo neatkreipti MGB organų dėmesio. Specialiai štabo likvidavimui buvo užverbuoti agentai "Radzevičius", "Erelis" ir kiti 1949m vasarą buvo pradėti operatyviniai veiksmai prieš srities štabą. 1949m. birželio 11d. remiantis agento "Radzevičiaus" parodymais buvo

sunaikintas srities štabo viršininkas Vytautas Gužas-Zigmas-Galiandra (jo vietą užėmė Vaclovas Ivanauskas-Henrikas)¹⁰. Realizuojant to paties agento "Radzevičiaus" (tai buvo srities štabo nario M.Orlingio brolis) planus, rugsėjo 9d. buvo įvykdyta operacija Kaltinėnų valsčiuje, Koroblių kaime, kurios metu, pasipriešinęs ginklų, žuvo Vakarų Lietuvos (Jūros) srities vadas A.Milaševičius-Ruonis. Operatyvinėje ataskaitoje sakoma, kad paimta "automatas, pistoletas, 100 šovinių ir dokumentai"¹¹.

Šios žūtys buvo ne vienintelės — tai tik didelės operacijos dalis. Geriausiai apie nuostolius pasakojama Vakarų srities štabo išplatintoje informacijoje¹²: "1949m. (Jūra - red.) patyrė skaudžius nuostolius: birželio mėn. žuvo JŠV Kardas (*Jūros srities štabo viršininkas V.Gužas - red*), rugsėjo 9d. - JV Vairas (*Jūros srities vadas A.Milaševičius-Ruonis - red*). Be to, tame pat laikotarpyje J ribose labai nukentėjo dviejų (apygardų) vadovybės, žuvo 5 RnV (*rinktinių vadai - red*), apie 10 TvV (*tėvūnijos vado - red*) teises turinčių pareigūnų, kelios dešimtys žemesnių pareigūnų ir kovotojų.

Kaip paaiškėjo, veik visos šios nelaimės įvyko dėl išdavimų. Svarbiausia - JVdv-ės (*Jūros srities vadovybės - red*) išdavimas.

Jūros ir Nemuno sr. vadovų susitikimas: 3-ias iš kairės S.Staniškis-Litas; 4-as - A.Milaševičius-Ruonis.

1949m. pavasarį JVdv. /.../. Vakarį /sakytinė slapyvardė-Aramis, Ričardas, tikroji pavardė - Orlingis Mėčius/ pasiūlė JVdv panaudoti kaip R (*ryšių - aut. past*) pareigūnus savo brolius Joną ir Valių (pirmasis prieš dvejus metus buvo grįžęs iš Rusijos priverčiamųjų darbų stovyklos, atlikęs ten 8 metų bausmę) ir neaiškos kilmės Jane Šabuckaitę (tariamą studentę) besislapančią nuo okupantų valdžios organų. JVdv-bė visus pasiūlytuosius asmenis panaudojo R uždaviniams atlikti

Kaip vėliau tardymo metu paaiškėjo, prt vrš. Vakarį, jo broliai Orlingiai — Jonas ir Valius, Orlingienė Stasė ir Šabuckaitė Janė, veikdami sąjūdyje, drauge dirbo ir okupanto naudai Jų išdavikiškai veiklai išryškėjus, buvo apkaltinti 1) kad teikė žinias apie vadovybės veiklą, laikymosi vietas, 2) bendrai veikdami išdavė priešui JV Vairo ir JŠv Kardo laikymosi vietas, ko pasėkoje minėti srities pareigūnai žuvo, 3) bendrai veikdami, siekė artimiausiu metu sunaikinti likusius JVdv-bės narius. J KLT (*Jūros srities Karo lauko teismas - aut. past.*) 1949.X.18-19d. posėdyje išnagrinėjo išvardintų asmenų bylą, pripažino juos visus kaltais ir nusprendė:

1) prt. vrš. Vakariui (Mėčiui Orlingiui) atimti viršilos laipsnį, pašalinti iš srities, ir nubausti mirties bausme pakariant

2) Orlingius Joną, Valių ir Stasę bei Šabuckaitę Janę nubausti mirties bausme sušaudant

KLT pasmerktiesiems Orlingiams Jonui Valiui ir Stasei, ir Šabuckaitei Janei mirties bausmė įvykdyta. M.Orlingis pabėgo.

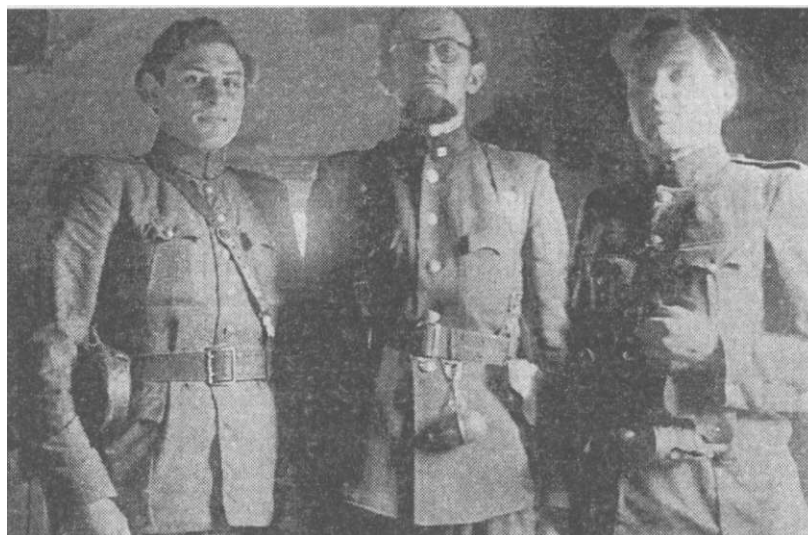
1949m rudenį vienas srities vyr. vadovybės pareigūnas gavo siuntą su pragaro mašina. Siunta gulėjo drėgnoje vietoje, baterija išsikrovė ir siunta nesprogo /.../."

Ši informacija sutampa su MGB operacijos planais, realizacijos ataskaitomis. Ten nutylinas tik faktas, kad išdavikai buvo nubausti pagal visas Karo lauko teismo taisykles.

Taigi 1949m pabaigoje Jūros srities štabas buvo atkurtas naujos sudėties: vadu tapo Vaclovas Ivanauskas-Henrikas, o štabo viršininku — Antanas Liesys-Geraldas (vienas iš dviejų brolių, 1945m. desantu nuleistų į Lietuvą).

V.Ivanauskas, Raseinių gimnazijos mokinytis, ištis buvo nepaprasta asmenybė. Laisvai kalbėjo vokiečių ir prancūzų kalbomis, prenumeravo spaudą šiomis kalbomis, vertė iš jų. Vokiečių okupacijos metu dirbo vertėju Tau-ragės geležinkelio stotyje. Vokiečiams besitraukiant, prasislapstė Klaipėdoje.

Jau 1945m. įsijungė į partizaninę veiklą. Partizanaudamas mokėsi anglų,

Jūros srities vadas (centre) Vaclovas Ivanauskas-Vytenis

latvių ir lenkų kalbų, sakydavo, kad kovoje to prireiks, rašė dienoraščiui. Nuo būrio vado kovose pasiekė srities vado pareigas, 1950m. sausio 20d. LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininko Aktu Nr.18 jam buvo suteiktas partizanų majoro laipsnis¹³.

Jūros srities štabo apsaugos būrio vadu buvo paskirtas partizanas V.Seneckis-Siaubas.

Kaip ir anksčiau, štabas užtikrino vyriausios vadovybės ir asmeniškai J.Žemaičio-Vytauto ryšius su Pietų Lietuva (su Aukštaitija ryšiai ėjo per Prisikėlimo apygardą), talkininkavo rengiant dokumentus.

1951m vasario 10d. Vaitkaičių kaime (Rietavo raj.) žuvus V.Ivanauskui, Jūros srities štabas buvo paralyžiuotas beveik pusmečiui Jo atkūrimo iniciatyva priklausė Kęstučio apygardos vadovybei 1951m. balandžio mėn. KA vadas Antanas Bakšys-Germantas sukvietė į pasitarimą apygardos vadovybę, ir gegužės mėn. buvo surašytas protokolas, kuriame fiksuojama, kad A.Bakšys-Germantas, Kļajūnas tampa Jūros srities vadu¹⁴.

Naujasis srities vadas buvo nuolat stebimas MGB agentų. Jų pranešimuose atsispindi A.Bakšio-Kļajūno nuotaikos, net sveikatos būklė. Agentas Perkūnas rašo: '1952m. vasario 16d. A.Bakšys buvo Gudžiūnų kaime. Jis

sakė, kad labai blogai su širdimi, negali miegoti, nors labai pavargsta. Bet tai esą nesvarbu, nes vis tiek mirtis laukia. Sakė, kad vieną kartą vos nepateko saugumui, išdavus Lyrų. /.../ Nuotaika jo buvo baisi, niekuo netikėjo /.../¹⁵." Kitas agentas pasakojo, kad Kļajūnas labai išgyvena, daug dirba, po 2-3 dienas neišeina iš bunkerio. Kai ateina inspektuodamas, negeria degtinės, stengiasi būti disciplinuotas, vengia lankytis pas ryšininkus, kurie pažįsta jį iš veido¹⁶.

Matyt, dauguma vadų, jausdami bejėgiškumą, matydami draugų žūtis ir laukdami savosios, jautėsi panašiai

A.Bakšio-Kļajūno štabo dislokacijos vietos keitėsi Paupio miškuose (1951m.), Burbinės miške (1952m žiemą), Kelmės raj. Pažukių kaime. Be to, srities vadas daug vaikščiojo, inspektuodamas partizanų dalinius, palaikė pastovų ryšį su J.Žemaičiu-Vytautu (jam susirgus, susirašinėjo su Lietuvos partizanų vadais dėl naujo Prezidiumo pirmininko kandidatūros, buvo paskirtas Vytauto pavaduotoju ir Prezidiumo sekretoriumi). Be šio darbo, tiesiogiai įeinančio į srities vado pareigas,

A.Bakšys-Kļajūnas daug rašė, padėjo leisti spaudą ('Laisvės varpą', atsišaukimus), ieškojo naujų pasipriešinimo formų, kurios galėtų pakeisti sunaikintą ginkluotą pogrindį. Tokia organizacija, LLKS tradicijų tęsėja, turėjo tapti

Jūros srities vadas Antanas Bakšys-Germantas (centre) su Kęstučio apygardos partizanais: kairėje - būrio vadas J.Pocius-Puškinas, dešinėje A.Kvedys-Jaunius

"Vyčių sąjunga". Apie jos įkūrimą paskelbta laikraštelyje "Vyčių keliu", Nr2 (1952.XI.10)¹⁷. Organizaciją turėjo sudaryti legaliai gyvenantys asmenys (jai galėjo priklausyti partizanai). Programoje sakoma, kad "tolimesnės kovos tikslas — tai apgynimas tautos teisės pačiai spręsti savo ateities likimą, pasirenkant naują santvarką bei valdžios aparato sąstatą ir užtikrinant sąlygas greitai demokratinei kultūrinei pažangai"¹⁸.

Nors kiekvienam likusiam būriui buvo duotas įsakymas savo veiklos ribose organizuoti "Vyčių sąjungos" skyrius, tai padaryti esamomis sąlygomis buvo sunku - gausybė saugumo agentų, nuolatiniai siautimai, pagaliau ir partizanų buvo jau per mažai plataus masto veiklai

Darbas visiškai nutrūko 1953 m. sausio 17d. žuvus paskutiniam Jūros srities vadui Antanui Bakšiui-Germantui¹⁹. Nuo 1952m. pabaigos štabas buvo įsikūręs 6km. nuo Kelmės, K.Ruko sodyboje. MGB operacijos metu bunkeryje, be A.Bakšio, buvo srities štabo viršininkas A.Jurkūnas-Valeras, EGendrolytė-Balandė ir A.Jankauskas (ryšininkas). Visi, išskyrus A.Jankauską, apsupus bunkerį, nusišovė. Bunkeryje MGB rado tipografiją, 2 laikraštelių "Vyčių keliu" ir "Laisvės varpas" komplektus, dokumentus, kitos spaudos²⁰.

Šio štabo likvidavimą galima laikyti Vakarų Lietuvos (Jūros) srities egzistavimo pabaiga: naujas štabas nebuvo sudarytas - tiesiog nebebuvo iš ko. Tuo pat metu galima kalbėti apie tai, kad organizuotas ginkluotas pasipriešinimas Žemaitijoje buvo palaužtas (nors dar buvo gyvas Žemaičių apygardos vadas V.Montvydas-Žemaitis, slapstėsi LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkas J.Žemaitis-Vytautas). Suardyta struktūra, ryšių sistema — šie požymiai patvirtina aukščiau pateiktą išvadą.

KĘSTUČIO APYGARDA

Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas

"Mūsų liko gal iš šimto vienas.

Bet kova vis tęsiasi atkakli."

(Iš B. Krivicko soneto)

1946m. rudenį Tauragės, Raseinių apskrityse, Jurbarkė, iš dalies Kauno, Kėdainių, Šiaulių apskrityse buvo įkurta Jungtinė Kęstučio apygarda (toliau — JKA, nuo 1948m. vasaros — Kęstučio apygarda). Tai junginys, savo organizacija maksimaliai atitinkas ginkluoto partizaninio karo sąlygas. JKA įsikūrė vėlokai, lyginant su Pietų Lietuvos, Aukštaitijos junginiais. Tuomet ten jau vyko tolesni struktūriniai procesai — sričių kūrimas. Žemaitijos rezistencija, lyginant su kita Lietuvos dalimi, turėjo savų bruožų. Pirmiausia, nemažą reikšmę turėjo čia palyginti ilgai išsilaikęs frontas (beveik iki 1944m. pabaigos). Vokiečių okupacijos metais Raseiniuose, Tauragėje, Kelmėje, Jurbarkė veikusias organizacijas gerokai sustiprino iš Vilniaus ir Kauno štabų pasitraukę nariai. Pokario metais besikuriančioms Pietų Žemaitijos pasipriešinimo struktūroms bene didžiausią įtaką darė Lietuvių Frontas (toliau — LF) ir Lietuvos Laisvės Armija (toliau — LLA). Jų veiklos pobūdis skyrėsi LF buvo labiau būdingi įvairūs komitetai, dažnai prie parapijų, o LLA turėjo ginkluotus būrius ir vadinamąjį organizacinį sektorių — rezervą, t. p. realius ginkluotos kovos planus. Taigi LLA struktūros aiškiai labiau tiko partizaniniam karui. Ideologiniai-partiniai ginčai, taip būdingi vokiečių okupacijos laiku veikusioms organizacijoms, čia vyko gana ilgai — dar iškilo apygardos steigimo posėdžiuose 1946m. Vis dėlto pavojaus ir kovos kontekste jie prarado aštrumą. Pastebima, kad tame pačiame valsčiuje veikusios LF ir LLA organizacijos, jų štabai bendravo tarpusavyje, keitėsi informacija ir pagaliau natūraliai susivienijo patriotinio gynybinio imperatyvo pagrindu.

Jau 1944m. liepos 14d. Raseiniuose, B. Urbučio bute įvyko LF ir LLA vadovų pasitarimai¹. Dalyvavo V. Stonys, Ignatavičius, B. Urbutis, J. Kriščiūnas, Ambrozaitis, Adomaitis. Buvo svarstomos bendros veiklos galimybės. Deja, tuomet susitarti nepavyko, o derybos ir pokalbiai truko dar apie mėnesį.

1944m. rugpjūčio mėn. pavyko suderinti pozicijas ir buvo sudarytas

štabas, į kurį įėjo V.Stonys, B.Urbutis, J.Gužaitis². Tačiau įkurtas štabas buvo greičiau simbolinis, jo nariai neparengė jokių dokumentų, veikė savarankiškai (pavyzdžiui, B.Urbutis-Margis sudarė būrį, kuris įėjo į Vėgėlės rinktinę, priklausančią Šiaulių LLA Saturno apygardai).

LF įtaka buvo stipresnė Jurbarko valsčiuje. 1944m. P.Paulaitis ir Vl.Gudavičius įkūrė "Lietuvos Laisvės Gynėjų" rinktinę, kurią sudarė 1941-1944m. Jurbarko veikusio LF padalinio nariai³. Būtent šio junginio (vėliau pavadinto Trijų Lelijų rinktine) vadovybė kėlė ideologinius partinius klausimus, kuriant JKA.

Visose kitose apskrityse neabejotiną įtaką turėjo LLA. 1944m. liepos 24d. LLA Raseinių apskr. vadas Juozas Čeponis pasirašė įsakymą Nr2. "LLA kuopų ir būrių vadams"⁴. Jame rašoma: "1. LLA nariams pasitraukti iš Lietuvos teritorijos ir nutraukti ryšį su savo daliniais griežtai draudžiu-pasitraukimas be ryšio bus laikomas dezertyravimu ir priesaikos sulaužymu. /.../ 3. Tuoju pat suorganizuoti LLA Vanagų būrius, kiek galima didesnius, kurie veikia kuopų vadų numatomuose rajonuose, juose įsitvirtindami, palaikydami ryšį su apylinkės štabu. /.../ 9. Susidarius sunkumams ryšį palaikyti ar jam visai nutrūkus su apylinkės štabu, kuopų vadams veikti savo iniciatyva, palaikant ryšį su kaimyninėmis kuopomis ir stengtis atstatyti ryšį su apylinkės štabu /.../" Šis įsakymas analogiškas LLA vyr. vadovybės liepos mėn. išleistam dokumentui. Pagrindinė jo mintis — nesitraukti iš Lietuvos, organizuoti pasipriešinimą. Šiuo pagrindu ir kūrėsi pirmosios LLA apygardos, vėliau pakeitusios pavadinimus, tačiau išlaikiusios pagrindines nuostatas. Iš šio įsakymo taip pat matome griežtą Žemaitijos partizanų vadų poziciją legalizacijos atžvilgiu. Jei Tauro, Dainavos, Aukštaitijos partizanai galėjo pasirinkti, bet Žemaitijoje tai buvo laikoma priesaikos sulaužymu ir dezertyravimu. Tokia nuostata išliko iki galo. Tai buvo dėsninga — beveik visi Kėstučio apygardos vadai - Petras Bartkus, Jonas Žemaitis, Juozas Čeponis ir kt. — buvo LLA nariai, štabų darbuotojai, nekeitę principinių nuostatų ir pokaryje.

Pastarųjų iniciatyva buvo kuriamos rinktinės, vėliau tapusios Kėstučio apygarda. 1944-1945m. Šiluvos valsčiuje kūrėsi Žebenkšties rinktinė, keletą kartų keitusi pavadinimą, kuri sujungė visus Raseinių apylinkėse veikusius būrius⁵. (Beje, organizuoti karinius vienetus J.Žemaitis, vienas iš rinktinės vadovų, buvo gavęs nurodymą iš gen. St.Zaskevičiaus, vokiečių okupacijos metais veikusių "Laisvės Šaulių" vado.) Be J.Žemaičio-Dainiaus, rinktinei vadovavo J.Čeponis-Budrys ir P.Bartkus. Štabui buvo pavaldus 60 ginkluo-

tų vyrų būrys.

1944m. Kelmės valsčiuje buvo įkurtas Vėgėlės štabas, įėjęs į Šiaulių LLA Saturno apygardą, vadovaujamą A.Eidimto-Žibarto⁶. Rinktinės štabui vadovavo Pr.Podolskis (Vilniaus LAF štabo narys) ir A.Zaskevičius (LLA Vilniaus štabo narys, atvykęs į Kelmės valsčių po ULA narių areštų Vilniuje 1945m. pradžioje). Štabas turėjo du radijo imtuvus, dvi rašomąsias mašinėles, rotatorių, leido laikraštėlį "Laisvės didvyriams" (išėjo 2 nr.).

1945m. A. Zaskevičiaus-Vasario laiške Žybartui minima pagrindinė organizacinė problema- nuolatinio ryšio tarp centro (turimas mintyje LLA štabas) ir junginių nebuvimas⁷. Laiške sakoma, kad 1944 12 23 jis susitikęs su K.Veverskiu-Seniu, aptarę ryšio galimybes, punktus. Nuo to laiko ryšio nebeturįs. Iš čia matome, kad K.Veverskiui žuvus buvo prarasti pagrindiniai ryšiai ir prireikė bent pusmečio jiems atstatyti ar iš naujo sukurti

Tačiau tai nereiškia, kad LLA kaip karinė organizacija neturėjo įtakos vėlesnei rezistencijos raidai

Be abejo, Pietų Žemaitijoje, kaip ir visoje Lietuvoje, iš pradžių neišvengta ir stichiškumo. Į miškus ėjo ir iš baimės, avantiūrizmo, tikėdamiesi, kad po savaitės kitos grįš su pergale. Tačiau jau po pirmųjų mūšių, miškų "šukavimų", tokie dažniausiai grįždavo į namus. MGB duomenimis, vien Raseinių apskrityje 1944m. pabaigoje veikė 19 būrių - 2 tūkst. žmonių. Aktyviausiai reiškęsi Betygalos, Girkalnio, Kražių valsčių partizanai⁸ (ten, kur veikė geriau organizuoti štabai). Pavyzdžiui, 1944m. gruodžio 4-5d. buvo užpultas Girkalnio miestelis. Puolimą organizavo "Birbiliškės štabas", vadovaujamas Antano Stašaičio. Operacijos metu sunaikintas valsčiaus VK, sudeginti žemės komisijos dokumentai iš milicijos paimitos 2 dėžės šovinių, kulkosvaidis, 15 šautuvų⁹. Be to, pats šio štabo buvimas stabdė mobilizaciją į sovietų armiją. Iki štabo sunaikinimo 1945m. sau-

Pirmasis Kęstučio apygardos vadas Juozas Kasperavičius-Visvydas

sio mėn. į karinį komisariatą atvyko 9, po sunaikinimo — 336 asmenys.

Į minėtą 2 tūkst. veikiančių partizanų skaičių matyt buvo įtraukti ir neginkluoti asmenys, nužudyti "šukavimo" operacijų metu. Šis MGB metodas 1944-1945m. buvo ypač populiarus. Prieš partizanus buvo mestos reguliariosios armijos pajėgos. Pavyzdžiui, 1944m. gruodžio pabaigoje "šukavimo" operacijoje dalyvavo: 338 pasienio pulkas, 45 mil. patrankų baterija, 3/31, 2/94 pasienio pulkai. Bendras skaičius - 1370 žmonių, 12 kulkosvaidžių¹⁰. Operacijoje dalyvavo 2 sustiprinti naikintojų batalionai "Šukavimas" vyko 6-8km plote, kurio ilgis — 40-45 km nuo Vozbutų kelio Paliepių link.

Tokių operacijų metu vyko didžiausios kovos, pavyzdžiui, Paliepių kautynės. Paliepių miške partizanai, vadovaujami P.Pabarčiaus, buvo įsirengę bunkerius, kuriuose galėjo tilpti arkliai, vežimai. Čia buvo sutelktos didelės partizanų pajėgos. 1945m. pradžioje įvykusiose kautynėse dalyvavo keletas šimtų partizanų. Dauguma iš jų žuvo, bunkeriai ir stovykla buvo sunaikinta.

Ypač svarbios ir reikšmingos buvo kautynės Virtukų miške¹¹. Jas galima laikyti tarsi riba, po kurios buvo keičiama kovos taktika, kuriamos naujos struktūros. Mūšis įvyko 1945m. liepos 19d. ir truko nuo 10 iki 13 valandos. Dalyvavo 4 partizanų būriai, iš viso 54 partizanai — 49 vyrai ir 5 moterys. Vadovavo J.Žemaitis, J.Čeponis, A.Zaskevičius. Partizanai buvo ginkluoti 6 rankiniais kulkosvaidžiais, 24 automatais, 4 automatiniais šautuvais, 10 paprastų šautuvų, pistoletais ir granatomis. Jėgos buvo nelygios, todėl partizanams teko trauktis. Mūšyje žuvo 15 partizanų: 12 vyrų ir 3 moterys.

Šis mūšis tebuvo tik viena 1945m. vasarą MGB vykdytos operacijos dalis. Operacijos pasekmės partizanams buvo labai skaudžios: rudenį sunaikintas ir išblaškytas Vėgėlės štabas, likviduoti Šiaulių (A.Eidimtas, J.Kubilius ir kt.) ir Raseinių (suimtas OS vadas J.Babilius kalėjime žuvo) LLA štabai, iš dalies sunaikinti J.Strainio, V.Venslausko, K.Noreikos, J.Lušio, J.Šneiderio būriai (iš jų liko nedidelės grupės). Iš 1945m. pirmoje pusėje buvusių didelių (kelių šimtų žmonių) būrių rudenį ir vėliau liko tik nedidelės grupės po 8-10 žmonių¹². Tada pastebimai keitėsi ir būrių aktyvumas. 1945m pirmoje pusėje aktyviau reiškėsi Betygalos, Nemakščių ir Kražių valsč. būriai, o III ketvirtyje — Šiluvos, Girkalnio ir Jurbarko valsčių partizanai¹³.

Taigi po Virtukų mūšio LLA Vėgėlės rinktinės štabas nustojo veikti — J.Čeponio įsakymu jos likučiai buvo prijungti prie Žebenkšties rinktinės¹⁴.

Ir anksčiau buvę nepastovūs ryšiai su centrais po šių MGB operacijų visai nutrūko. Todėl buvo būtina įkurti naujus štabus, kurie bent iš pradžių

orientuotų ir koordinuotų apskrities partizanų būrių veiklą. 1945m. birželio mėn. bandyta kurti Vyčio apygardą¹⁵. Tačiau pastangos buvo veltui dėl objektyvių (MGB siautėjimas) ir subjektyvių priežasčių (nepavyko susitarti su Lydžio rinktinės vadovais). Vis dėlto 1946m. balandžio mėnesį buvo įkurta Žaibo apygarda¹⁶. Jos vadu nuo įkūrimo iki 1946m. spalio mėn. buvo J.Žemaitis. Nors apygarda buvo įkurta, tačiau laukė daug darbo - reikėjo sutelkti išsiblaškiusius būrius, susitarti su ambicingais vadais, suvienodinti struktūras. Taigi 1946m. balandžio — rugsėjo mėnesiais vyko paruošiamieji darbai Jiems vadovavo Žebenkšties rinktinės štabo nariai — J.Čeponis, J.Žemaitis, A.Zaskevičius, P.Bartkus. Pastarasis dažniausiai vadovavo štabų organizaciniam skyriui, jam tekdavo keliauti iš vieno junginio į kitą, surasti ryšio punktus, derinti vadų pozicijas. O tai nebuvo paprasta - labai skirtingi tiek kiekybe, tiek kokybe junginiai turėjo įeiti į apygardą.

Viena stipriausių rinktinių aptariamoje erdvėje buvo Lydžio rinktinė. Jos struktūra ir veiklos nuostatai vėliau sudarė JKA pagrindą. Lydžio rinktinė, įsikūrusi 1945m, apėmė visą Tauragės apskritį ir Raseinių apskrities Nemakščių, Šimkaičių valsčius¹⁷. Tais pačiais metais rinktinėje suformuotos dvi kuopos - 9 būriai po 20-25 žmones. Kuopos per operatyvinį skyrių buvo pavaldžios rinktinės vadui. Štabe buvo 4 skyriai organizacinis, operatyvinis, informacinis ir ūkio. Organizacijos srityje veikė du sektoriai — operatyvinis ir organizacinis¹⁸. Dar 1946m. spalio mėn. buvo pertvarkyti OS šešiuose valsčiuose, duodant jiems slapyvardžius: Eržvilkas-Fikusas, Batakiai-Bijūnas, Gaurė-Mėta, Tauragė-Rezeta, Nemakščiai-Alksnis, Šimkaičiai-Erškėtis. Iki 1947m. šiose pagrindinėse organizacijose veikė apie 200 žmonių.

Tokia OS struktūra buvo visose J.Kęstučio apygardos rinktinėse (žr. 1 priedus). Kuopos vadas buvo atsakingas už jos įkūrimą ir sėkmingą veiklą.

Kpt. J.Čeponis-Tauragis - Raseinių LLA vadas, vienas pirmųjų Žemaitijos partizanų vadų

1949m. vasario mėn., įsikūrus Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžiui, kai buvo peržiūrėtos ir patobulintos visos veiklos sritys, OS buvo panaikinti ir jų vietoje įkurta trejetukų — slapukų sistema¹⁹.

Lydžio rinktinės štabui vadovavo H.Danilevičius-Vidmantas, organizacijai skyriui J.Žičkus-Viksva, informacijos skyriui - K.Ruibys, ūkio skyriui - J.Mocius-Paulius, ryšių skyriui J.Rimša-Justas²⁰. Turėdami stiprią struktūrą, Lydžio rinktinės vadai 1946m. pavasarį taip pat svarstė apygardos sukūrimo galimybes. Balandžio 13d. Pavidaujo miške įvyko susirinkimas, kuriame dalyvavo 4 rinktinės būriai (iš viso 40 žm.) ir 3 štabo nariai su 14 žmonių apsauga: H.Danilevičius-Vidmantas, J.Žičkus-Viksva ir kpt J.Kasperavičius-Šilas²¹. Tai vienas iš daugelio pasitarimų, kuriuose buvo svarstomi įvairūs susijungimo į apygardą variantai

Kita rinktinė, 1946m. pabaigoje įėjusi į JKA, buvo P.Lukšio rinktinė (kuri dar vadinama Pietų Lietuvos rinktine). Ši rinktinė buvo atkurta 1946m kovo mėn. iš sunaikintos LLA Kovo rinktinės likučių. Jos veikimo erdvė: iš pietų — siekė Tauro apygardą, iš rytų - Didžiosios Kovos apygardą ir Vyčio apygardą, šiaurėje susisiekė su Žaliaja rinktine ir vakaruose — su Šėmo rinktine²², ty. beveik visa Kėdainių apskritys. Kaip jau minėta, anksčiau toje teritorijoje veikė LLA Kovo rinktinė, turėjusi ryšį su Kauno LLA štabu (pik. Matulionis, ltn.Tuinila, Listopadskis). Ryšys buvo palaikomas per D.Razgaitį²³. Rinktinei vadovavo J.Jasinevičius-Margis.

1945m pabaigoje, kaip ir Vėgėlės štabas, Kovo rinktinė buvo sunaikinta ir atkurta P.Lukšio rinktinės pavadinimu.

1946m. birželio-gruodžio mėn. vyko atkuriamasis darbas, t.p. buvo atkuriamos OS struktūros²⁴. Kol nebuvo prisijungta prie JKA, rinktinėje galiojo LLA Kovo rinktinės norminiai dokumentai, gauti iš LLA štabo²⁵.

Raseinių apskrityje, kaip, matyt, niekur kitur, keitėsi rinktinės vadovybė ir pavadinimas. Žebenkšties rinktinė 1946m rugpjūčio mėn. buvo pavadinta Šėmo rinktine ir 20 dienų jai vadovavo A.Zaskevičius. Rugsėjo mėn. rinktinei ėmė vadovauti J.Žemaitis (AZaskevičius išvyko į Vilnių dalyvauti BDPB Prezidiumo darbe), ir ji tapo Savanorio rinktine²⁶. Tokia pavadinimų kaita paaiškinama konspiracijos sumetimais. Rinktinės štabas buvo dislokuotas Šiluvos valsčiuje, jį sudarė 4 skyriai (kaip ir Lydžio rinktinės). Štabe su apsauga buvo 20 partizanų. Iš viso rinktinėje buvo 4 kuopos — apie 50 partizanų (be štabo narių). Įdomu tai, kad 1946m. rudenį MGB parengė 6 operatyvines grupes Savanorio rinktinei likviduoti²⁷.

Kuriant JKA štabą, agitacijos ir propagandos skyriaus viršininku buvo paskirtas Petras Paulaitis-Aidas. Tai vienas išymiausių Vakarų Lietuvos rezistencijos vadovų. Petras Paulaitis-Aidas įkūrė Lietuvos Laisvės Gynėjų rinktinę (dar vadinamą Batalionu Nr.8, Trijų Lelijų rinktine), vadovavo Lietuvos Laisvės Gynėjų komitetui, buvo "Laisvės Varpo" redaktorius ir leidėjas. Suimtas 1947m. balandžio mėn. Kas jį pažino, negalėjo nesižavėti nepaprasta jo asmenybe, ypatingu sugebėjimu bendrauti su jaunimu, uždegti kilniausiems siekiams. Lageryje jį vadindavo "Prezidentu", ir net priešas, išdavikas J.Marculis-Erelis apibūdino Aidą kaip krikščioninį idealistą, fanatiką. 1946m. Jurbarko MGB vadas Sinycin'as išplatino viešą laišką "nacionalistui" P.Paulaičiui, kuriame kviečiama nutraukti kovą, legalizuotis. P.Paulaitis, būdamas mandagus žmogus, parašė atsakymą MGB-istui²⁸. (Laiško kalba netaisyta.)

KA štabo narys Petras Paulaitis-Aidas

*Paulaičio Petro
Raseinių apskr. NKVD Viršininkui
Pulkininkui Sinycinui
Laiškas atsakymas*

Jau nekuris laikas kai girdžiu apie tamstos man parašytą ir visuomenėje išplatintą atvirą laišką. Negaudamas jo teksto, negalėjau tinkamai įvertinti, taigi ir jį atsakyti, kaip Tamsta to iš manęs nori. Apie laiško pasirodymą visuomenėje nugirdau kas tai apie š.m. liepos mėn. vidurį, ir kadangi Tamsta rašinėji laiškus be datos, tai skaitau, sugriebęs jo tekstą, atsakymą dar nepavėluotą. Žinoma, aš jį neskubu atsakyti, nes nematau tokios naudos ir reikalo, tik taip sau, iš mandagumo ir, kad Tamsta to nori. Gi apie Tamstos laiško vertę, tai jau pačioje pradžioje pasisakau, kad jis yra NKVD šlykščios ir žiaurios, tiesiog laukiniškos politikos priemonė: tendencingai ir melagingai, iškraipant faktus prieš jus atėjūnus ir ramaus

krašto okupantus-kolonizatorius, komunizmui nesimpatingą asmenį varyti propagandą ir jį visaip apšmeižti, diskredituoti visuomenės akyse, kaip tos pačios visuomenės kenkėją. Vietos ir laiko stoka man neleidžia visus Tamstos tendencingsus ir suktus prieš mane nukreiptus kaltinimus atremti, to Tamsta be abejo iš manęs ir nenori - ne tas tamstai ir rūpi. bet visgi Tamstai nesugriaunamai galiu įrodyti, kad slapstymasis prie vokiečių nebuvo kokia tai fikcija ir vokiečiai bent su manimi tokio žaislo, sudaryt "patrijoto reputaciją" niekuomet nesiėmė, nes kada aš nuo jų kentėjau ir "baržoje"slapsčiausi, tuokart dar vokiečiai Rusijoje triumfavo ir nebūtų nė vieno vokiečio įtikinta, kad jie kada nors turės griūti: jiems tuokart mano "patrijoto reputacijos" susidarymas yra akiplėšiškas žydiškos NKVD šmeižtas: nei vienas iš Tamstos suminėty asmenų nebuvo vokiečiams pasidavęs, kaip dabar pasidavusi didelė dauguma milicininkų ir kitų tarybinių lietuviškų tarnautojų. Jie tuokart, nors ir nekurie tarnavo vokiečių savisaugos daliniuose, bet visgi mūsų tautos aspiracijas ir siekimus (laisvę, nusikratymą vokiškų okupantų) suprato, ko negalima net šimtosios dalies pasakyti apie tarybinius tarnautojus. Aš asmeniškai ne vienam žydui ar komunistui prie vokiečių nesu pakenkęs nė per plauką. Man galėtų šimtai milicininkų ir kitų tarybinių tarnautojų bei komjaunuolių padėkoti, kad jie prie vokiečių per mane išliko, nors mano įtakos tiesioginiai ir nejautė. Aš juos skaičiau savais žmonėmis ir jų sunaikinimui ar ištrėnimui buvau atkaklus slaptas priešas, o tuo tarpu tie mano apgintieji, jūsų NKVD sukvailinti, mielai šiandien mane matytų, kad ir šaukšte prigirdytą. Taip pat nesugriaunamai galiu įrodyti, nors Tamsta tvirtini ir kitaip, kad vokiškųjų rudųjų blakių vis tik mano dėka trūnyja mūsų sumanymuose. Antra vertus, kada vokiečiai triumfavo, visi galvojome, kad rusai bus sumušti: mums prieš juos neverta kariauti. Taigi, mes petys į petį su tais bolševikuojančiais lietuviais stengėmės silpninti hitlerininkų gretas, bet, kadangi likimas vokiečiams nulauzė ragus, jų vietoje atsirado, sugrįžo jau pažįstami nauji okupantai, palikę liūdnus mūsų tautai pėdsakus ir mums jie neleido ramiai dirbti savo darbą, mes buvome priversti mestis, kad ir su jūsų tariamaisiais vokiečiuojančiais lietuviais: "išdavikais", į kovą prieš naują smurtą. Mes prieš Raudonąją armiją, kovojusią prieš vokiškuosius okupantus, nekariavome, jiems nekliudėme, priešingai, mes rusus, kaip tokius, gerbiame, bet negalime ramiai žiūrėti ir laukti kada mūsų išgamos, pasidavę budeliškajai žydiškajai NKVD - tai antrai armijai, kurios tikslas naikinti kas dora, šventa, kultūringa ir kas savaimė skatina į pažangą, baigtų sunaikinti paskutinį dorą lietuvį. Tiesa, gal kiek aršesnė mūsų kova su NKVD kaip su gestapu. Bet mielas pulkininke, Tamsta būk nors kiek teisingas pripažinti, kad gestapo vis tik šiek tiek yra žmoniškesnis,

kaip NKVD: vokiečiai kitus išnaudojo, bet nors buvo geri (rusai, įžengę į Vokietiją, negalėjo suprasti, dėl ko vokiečiai turėjo kariauti, juk pas kiekvieną vokiečių viskas taip puiku, turtinga ir tvarkinga), bet rusai pernelyg išnaudoja visus, o tuo tarpu visoje Rusijoje skurdas. NKVD ir savo žmonėms per 27-28 metus nesukūrė jokios laimės.

Pagaliau Tamsta, pulkininke, be reikalo dediesi nesuprantąs dėl ko mes tęsiame ir toliau neva pragaištingą darbą. Tos klaidos ne Tamstos, ir mes ne Rusijoje tai darome, išeis iš Lietuvos okupantai - bus tvarka, kraujas savaimė nustos tekėti. Be reikalo rūpiniesi ir mano gyvybe. Aš dovanų iš Tamstos neprašau. Dėl Tėvynės ir jos laisvės, dėl tiesos aš nesu iš tų, kurie bijotų mirti. Dėkoju už Tamstos gerą širdį. Aš tą paslaugą, jeigu likimas atiduotų Tamstą į mano rankas, ir Tamstai padaryčiau - dovanuočiau gyvybę, jeigu Tamsta savanoriškai pasiduootumėt. Tiek pat galiu pasakyti, kad nesibaimintumėte ir dėl to, kad gali mane nužudyti patys mano bendrininkai: Tamsta to malonumo turbūt nesulauksi. Tuo tarpu aš esu tikras, kad bus viskas visai atvirkščiai: daugelis iš jūsų pačių bendrininkų rankomis, tinkamu momentu, bus tinkamai sudoroti, nes ne visus milicininkus ir tarybinius tarnautojus mes laikome visiškai aklaais ir sugedusiais. Žinoma, man rašant šias eilutes prisimena vilko ir ėriuko istorija. Tamsta tuo tarpu esi vilkas, o aš ėriukas. Kaip aš nesiaiškinčiau, vis vien aš tamstos akyse būsiu kaltas, bet... visgi vieną dieną bus kitaip. Apgaulė, plėšikavimas ir melagystė, žodžiu, ta pasaulio nesąmonė, kruvinas žydų viešpatavimas - komunizmas žlugs. Man rodos, kad netrukus kortos atsivers. Niurnbergo procesas, gal ir kur kitur, prasidės naujiems, nepalyginamai baisesniems, žmogžudžiams ir plėšikams - raudoniesiems Europos ir mūsų krašto budeliams. Vokiečiai Lietuvoje nė dešimtos dalies nenuvalino mūsų krašto (sužalojimai buvo padaryti tik vykstant frontui, jo ruožuose), kaip kad raudonieji "demokratai" nualino. Visa mūsų visuomenė ir visas pasaulis, kur tik jūs įžengėte, prislėgti kruvinom ašarom aimanuoja ir laukia išmušant teisybės valandos. Atsakyk, Tamsta, jeigu toks teisybės esi, keli ūkiai Raseinių apskrityje prie vokiečių buvo išplėsti, jų savininkai sugrūsti į rūsius, kankinami, badu marinami. O prie jūsų kiek ūkių stovi išplėstų, apleistų, tuščių? Mes apytikriai galime pasakyti kiek buvo prie vokiečių mūsų piliečių išvežtų į Vokietiją arba vietoje kalinamų ir kiek jų dabar į jūsų ubagyną išvežtų ir kiek jų kenčia NKVD rūsiuose. Prie jūsų juk kiekvieno namo rūsys virto kalėjimu. Ir už ką tie žmonės kenčia? Dėl to, kad jie ne komunistai, dėl to, kad myli darbą, dėl to, kad šį tą turi, taigi, už tą žalą netrukus turėsit skaudžiai atsakyti. Galimas daiktas, kad pulkininkui Sinycinui ir pavyks savo sukurtame raudonajame ubagyne kur nors užsimaskuoti, bet ne visiems klius panaši laimė.

Aš norėčiau Tamstos paklausti, kur pulkininkas padėsi savo apskrities milicininkus, ištikimus pirmininkus, uolius komjaunuolius bei tarnautojus ir kitus mūsų jums pasidavusius raudonuosius šunelius? Jau hitlerininkai savo laiku mūsų jiems pasidavusius šunelius spyrė į užpakalį ir juos paliko negailestingam likimui. Tamsta, kaip kilniaširdis žmogus, manau, kad to nepadarysi su mūsų batlaižiais.

Matote, gerb. pulkininke, kad man gerų norų netrūksta bendrai išspręsti bendrus taip rūpimus dalykus. Jeigu tikrai taip nuoširdžiai trokšti mūsų liaudžiai ir man gero, tai manau, kad susitarsime. Aš galėčiau Tamstai duoti adresą atvykti į kokį nors mūsų dalinį. Neliečiamybę garantuoju. Čia galėtume viską smulkiai išsiaiškinti.

Su pagarba:

Kaip Tamsta teigi Jurbarko, Šimkaičių, Eržvilko, Gaurės, Raudonės ir dar kitų valsčių, kuriuose NKVD špijonažas nepajėgė išsiaiškinti, "banditinių" grupių vadovas

19461014

Petras Paulaitis

Šis laiškas buvo platinamas tarp partizanų ir gyventojų, jo mintys buvo skirtos ne tik Sinycinui.

1946m. vasario mėn. Jurbarko valsčiuje ir Tauragės apskrityje buvo vykdomos didelės MGB operacijos²⁹. Tada buvo sutriuškinta Lietuvos Laisvės Gynėjų rinktinė (1946m. spalio mėn. vėl atkurta, o 1947m sausio mėn. pavadinta Trijų Lelijų rinktine), jaunimo LLA organizacija Skaudvilėje, 15 žmonių suimta Viduklėje, likviduota Jurbarko ryšininkų ir rėmėjų grupė, Montviliškio grupė. Iš viso nukentėjo 234 žmonės.

Taigi labai sunkiomis sąlygomis, iš įvairių junginių likučių 1946m rugpjūčio-spalio mėnesiais buvo įkurta Jungtinė Kęstučio apygarda (žr. priedas Nr.3). Jos vadu buvo išrinktas aviacijos j.ltn. Juozas Kasperavičius-Angis.

Įsikūrus Jungtinei Kęstučio apygardai, ypatingas dėmesys buvo skiriamas išorinių ryšių nustatymui: per Žaliąją rinktinę — su Žemaičių apygarda, su Aukštaitija. Dar besikurianti apygarda turėjo savo atstovą Erelio BDPS Komitete. Juo tapo A.Zaskevičius-Šalna (1947m. suimtas, užverbuotas MGB agentu). Ryšininke tarp BDPS ir JKA štabo tapo Nina Nausėdaitė-Rasa. 1947m. sausio pradžioje ji pranešė žinią apie Erelio išdavystę ir perdavė žemaičiams Pietų Lietuvos partizanų kvietimą į alternatyvų suvažiavimą.

Beje, 1946m. lapkričio mėnesį Šalna, JKA štabe darydamas pranešimą

apie BDPS, išreiškė mintį, kad galima provokacija, tačiau buvo nutarta išnaudoti mažiausią galimybę, jei tokia yra³⁰. Gruodžio 22d. per Batakių geležinkelio stotį į JKA štabą atvyko Erelis ir Skirmantas tartis dėl JKA prijungimo prie BDPS³¹. Aiškaus ir galutinio atsakymo negavę, jie išvyko, tačiau Erelis jau žinojo, kuriame rajone buvo įsikūręs štabas.

MGB operacija buvo vykdoma balandžio mėnesį. Iki to laiko Erelis, matyt, dar tikėjosi įtraukti savo įtakos sferon JKA vadovybę. Tai padaryti nepavykus, 1947m. balandžio mėnesį, operacijos metu, buvo visiškai sutriuškintas Gedimino būrys (Savanorio rinkt), sunaikinta Margio grupė, Kelmės OS, suduotas smūgis Trijų Lelijų rinktinei (visiškai sunaikinta 1947m vasarą). Gegužės 24d. Globių kaimo rajone, įvykus susišaudymui su NKVD, žuvo A.Jonikas-Rolandas, suimtas ir užverbuotas partizanas Gervilis-Tiesa³².

Tačiau skaudžiausias smūgis buvo JKA 2 štabo bunkerių sunaikinimas. Viename iš jų, netoli Batakių, žuvo apygardos vadas J.Kasperavičius-Visvydas ir jo adjutantas A.Biliūnas-Džiugas, kitame - suimtas P.Paulaitis-Aidas. Sunku pasakyti, kiek šie žmonės galėjo duoti rezistencijai savo protu, intelektu — apie tai galime tik spėlioti. JKA vadovybė nedalyvavo sausio 15-osios partizanų vadų suvažiavime, tačiau Angis (vėliau pakeitęs slapyvardę į Visvydą) parengė laišką, kuriame išdėstė savo ir galbūt kitų štabo narių mintis vyr. vadovybės kūrimo bei centralizacijos klausimais. Laikas parodė, kad tos problemos Angies buvo gerai apgalvotos ir tinkamai įvertintos. Jo išsakytos mintys nulėmė kovos sąjūdžio politinę — karinę liniją. Šio laiško teksto originalo nepavyko rasti, todėl, laikydami jį labai svarbiu, perspausdiname iš J.Lukšos-Daumanto atsiminimų knygos jo tekstą³³.

Laisvės Kovų Draugai,

[Šį suvažiavimą, nežiūrint didelio pavojaus ir sunkumų, mes vykome kaip į seniai lauktą visų kovojančių dėl mūsų laisvės ir nepriklausomybės pirmąjį susitikimą, kad jame užmegztume artimą sąlytį ir sutvirtintume tą dvasinį ryšį, kuris mus jungė ir šaukė bendron kovon: kad pasidalintume patirtais rezultatais, o svarbiausia, nustatytume bendrąsias vieningos kovos gaires.

1. Vokiečių okupacijos metu, dar rudajam okupantui besvarstant planus apie Ostlando pavertimą "žydinčia, neatskiriama Vokietijos žeme", pogrindyje telkėsi lietuvių būreliai, kurie į okupantų svaičiojimus ir kolonizaciją žiūrėjo kitaip: šaukė ir telkė lietuvius kovoti su ruduoju okupantu, kūrė pasipriešinimo būrius, kad paruoštų juos žūtbūtei kovai.

Aš manau, kad šiandien dar nedera spręsti arba teisti ano meto pagrindinio veikimo, organizuotumo, pagrindinės spaudos. /.../

Tik mums prisimintina tai, kad kovai dėl laisvės ir nepriklausomybės buvo padėti netinkami pagrindai, kurie iki šiai dienai buvo basliu laisvės vežimo ratuose. Taip pat liūdna prisiminti, kad, kai mūsų žemėn pradėjo veržtis raudonosios gaujos, gana garsių pagrindinių organizacijų kai kurie vadovaujantys asmenys, anksčiau taip gražiais ir gausiais žodžiais kvietę ir raginę visus tautiečius kovon, pasišovę tai likiminei kovai vadovauti, pabūgo tos tikrosios kovos ir paskubomis, metę visa tai, kam buvo pasiryžę ir net prisiekę arba ėmę priesaiką iš kitų, atsidūrę už mūsų tautos sienų. Tokiu būdu negarbingai pasitraukę, kada pajuto, kad jau visų patirtas lietuvių tautos priešas - bolševizmas grįžta į mūsų kraštą baigti lietuvių tautos naikinimą, kada iš tikrųjų turėjo prasidėti ta tikroji kova, kuriai reikalingas kietas ir sunkus vadovavimas.

Ypač sunkūs laikai prasidėjo, siaučiant raudonajam okupantui. Nepraslinkus nė pusmečiui po antrosios okupacijos, daugumas likusiųjų Lietuvoje pagrindinių organizacijų vadovaujančių asmenų, norėjusių atstatyti pakrikusią laisvės kovos sąjūdžio padėtį žuvo arba buvo areštuoti. Tarp atskirai veikiančių organizacijų vienetų nutrūko organizacinis ryšys, svarbiausia, nutrūko pats jungiamasis siūlas - nustojo ėjusi organizacijos slaptoji spauda. Vis žiauriau siaučiant bolševikų gaujoms, pakeliant smūgį po smūgio, atskirai veikiantiems organizaciniams vienetams nebuvo galimybės susigaudyti net savo veiklos plote, o ką jau bekalbėti apie siekimus sumegzti nutrūkusius ryšius, apie sąlygas sudaryti naują vadovybę.

Laisvės kovos sąjūdis pergyveno krizę:

Kaip mums žinoma, iš atskirų išsilikusių vienetų istorinių metmenų (laisvės kovų sąjūdžiui) pergyvenus krizę ir įsiliejus į jo eiles naujų jėgų, prasidėjo naujas, atsargus ir lėtas laisvės kovos išsilikusių paskirų dalinių reorganizavimas, ieškojimas ir užmezgimas ryšių, visi tie mums žinomi vargai ir keliai, kurie mus veda į visų bendrąjį susitikimą.

/.../2. Kai kurie asmenys nori išžiūrėti, kad šiandieniniai laisvės kovotojai yra, pilna to žodžio prasme, "bėdos vaikai".

Dabartinio laisvės kovos sąjūdžio neigiamon charakteristikon dedamas tvirtinimas, esą, šiame sąjūdyje nesama intelektualinių pajėgų, kurios sugebėtų tinkamai organizuoti, veikti ir vadovauti. Savo laiku kelias į Vakarus buvo atviras ir laisvas. Mūsų tautiečiai žinojo ir puikiai suprato, kad bolševikinė furija, įsibrovusi į mūsų kraštą, tai pradės beatodairines pjautynes ir galutinį "krašto valymą nuo liaudies priešų" - atseit, nuo visų padorių lietuvių. Tačiau daugumas lietuvių per-

daug mylėjo savo tėviškės laukus, savo gimtuosius namus, kad būtų ryžęsi juos palikti. Su savo gimtuoju kraštu juos siejo tokie dvasiniai saitai, kurie stipresni už pavojų gyvybei ar už bet kokius išskaičiavimus.

Tuo gali būti paaiškinamas šiandieninis laisvės kovos sąjūdžio narių heroizmas: laisvės kovos sąjūdžio narys... su granata kišenėje veža slaptąją spaudą, laisvės kovos sąjūdžio narė lietuvaitė tamsią darganotą naktį drąsiai neša slaptąją korespondenciją, laisvės kovos sąjūdžio narys..., apsuptas iš visų pusių priešų, iššaudęs paskutinius šovinius, žūsta susisprogdinęs granata.

Laisvės kovos draugai, ar tai eina kalba apie "kailio saugojimą"? Ar tai bedalis, neturintis išeities likimas? Kiekvienas savaime supranta, kad dabartinėje kovoje gal mažiausiai yra galimybių "išsaugoti savo kailį", tveriantis ginklo.

Kas buvo "bėdos vaikas" ir troško išsaugoti savo kailį, tas rado ir priemonių, ir būdų - ir daug saugesnių, negu ginklas. Pagaliau ir tiems, kurie buvo išėję kovos keliu su ginklu rankoje, aš manau, buvo kelių ir būdų, jeigu tik jie to siekė, pasigauti tos tariamosios "laisvės" (tam tikslui "nemažą lengvatą" buvo juk suteikęs ir "draugas" Bartašiūnas) /.../

Ką rodo tas geriausių tautos sūnų pavyzdys, kurie krito kovos lauke arba pasišventę ir pasiryžę kenčia rūsiuose, kalėjimuose, koncentracijos lageriuose /.../

Taip, ginklo kova yra aukščiausioji ir žiauriausioji tautos laisvės kovos forma, tačiau tai nėra aukščiausioji kliauzulė paskiro tautos nario egzistencijai. Taigi naivu ir netikslu tvirtinti, kad asmeninių bėdų verčiami, kovoja laisvės kovos sąjūdžio nariai /.../

Kas taip galvoja, tas nepažįsta laisvės kovos sąjūdžio arba jį pažįsta tik iš dalies /.../

Kai kurių asmenų džiaugsmui ar nusiminimui norėčiau dar pridėti: šiandieninis laisvės kovos sąjūdis jau per daug glaudžiai yra suaugęs su spontaniškai kylančia mūsų tautoje egzistencine kova /.../

3. /.../ Laisvės kovos draugai, šiandien mes ryškiai jaučiame, kad sunkiausi kovos sąjūdžio darbai yra atlikti, kad mums lieka nužengti paskutinius žingsnius visiems susitelkti į vieną bendrą vienos vadovybės vadovaujamą vienetą. Tas dvasinis ryšys, kuris mus visus, tolimuose atstumuose esančius, laisvės kovos žygiuose ir darbuose jungė, tie lūkesčiai, aplaistyti kai kurių mūsų brolių krauju ir net gyvybe - šiandien turi būti sutvirtinti, sukuriant vieningą laisvės kovos sąjūdį ir nustatant bendrąsias laisvės gaires. Tarp atskirų laisvės kovos sąjūdžio formacijų esminių skirtumų nėra. Bet kuriose Lietuvos srityse laisvės kovos sąjūdžio nariais priimamai sąmoningi, dori, tautiškai susipratę lietuviai, be religijos, išsi-

lavinimo, socialinės padėties ir lyties skirtumo, pasiryžę, nežiūrėdami savo asmeninės gerovės, sveikatos bei pavojaus gyvybei, kovoti dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės. Paskirose laisvės kovos sąjūdžio grupuotėse taikomi tie patys konspiratyvumo principai ir šiame veikimo laikotarpyje organizacijos pagrindan dedama karinės disciplinos prerogatyva. Jūs, laisvės kovos draugai, patvirtinsite, kad ir pačiose išlikusiose, jeigu jau jų būtų žvelgiama, - programose (pvz., LLA, LLK, LLG, LF, LP ir t.t.) esminių ideologinių skirtumų beveik nėra, tik gal jose daugiau pasireiškia jų pačių autorių savitas vieno ar kito socialinio ar kultūrinio reikalo išsprendimas. Jūs patys pasakysite, kad ir tas programas derinant, galima rasti ir sudaryti vieningą bendrą dabartinės laisvės kovos sąjūdžiui priimtina programą /.../

Šiandien mes tvirtiname, kad jau pribrendo tas laisvės kovos ruožtas, kada visos laisvės kovos grupuotės (kokiomis formomis jos anksčiau beveikė) supranta vieningos ir vienos vadovybės vadovaujamos laisvės kovos reikalą.

Laisvės kovos broliai, jeigu šiandien aš čia esu kaip suvažiavimo atstovas iš daugialypės Kėstučio apygardos, kur bendrą kalbą yra suradę daugelio, galiu tvirtinti, beveik visų vokiečių okupacijos metu veikusių pagrindinių organizacijų fragmentai, tai pilnai tikiu, kad ir visiems Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio dalyviams galima surasti bendrą kalbą ir bendrosios veikimo gairės, kurias įmanoma buvo surasti Kėstučio apygardoje, įveikiant susivienijimo sunkumus.

Laisvės kovos broliai, iki šiol veikusiam laisvės kovos sąjūdžiui BDPS pasiūlytoji susivienijimo forma - sudaryti Ginkluotąsias Jėgas, vadovaujamas t/GPS, - nėra priimtina, kaip neatitinkanti laisvės kovos sąjūdžio aspiracijų /.../. Išėitų, lyg būtų norima iš šiandieninio mūsų tautoje laisvės kovos sąjūdžio atimti pirmaujančią visos tautos laisvės kovoje vietą ir nežymiai atimti visa tai, ką sąjūdžio dalyviai pirkto krauju, nepalaužiama drąsa ir pasišventimu: norima sumažinti tą pasitikėjimą ir meilę, kurią mes prakaitu ir krauju esame visoje tautoje įgiję, pagaliau, pigiais dalykais būtų norima nupirkti mūsų teisingas aspiracijas į mūsų tėvynės ateitį.

Mes turime nepamesti tos kovos, kuriai pasiryžome. Mes nemesime negarbingai kardo, kurį ištraukėme savo tautos laisvei ir garbei ginti. Mes negalime palaužti to pasitikėjimo, kurį mus deda mūsų tauta /.../.

Šiandien mes galime pasidžiaugti mūsų darbo vaisiais ir rezultatais: aukštai pakilo tautos politinis ir tautinis susipratimas, nepalaužiamas tikėjimas laisva nepriklausoma mūsų tautos ateitimi išugdė nepaprastą tautos vieningumą ir pasiaukojimo dvasią, iki šiol dar neįprastą mūsų tautai pasitikėjimą savo jėgomis /.../

BDPS pasiūlytoji susivienijimo forma, įvelkanti mus į grynai karinį drabužį, neapima visų tų aspiracijų, į kurias mes turime teisę ir, pasakyčiau, pareigą /.../ Mes reiškiame kuklių vilčių turėti tiesioginės įtakos tolimesniam mūsų krašto tvarkymuisi /.../. Mes šiuo reikalu nekeliamo didelių iliuzijų ir iš anksto tam tikrų reikalavimų arba išimtinės padėties. Tai savo laiku spręs pati tauta, tvarkydama savo reikalus tikrais demokratiniais pagrindais.

Todėl, laisvės kovos draugai, mes neturime dabartiniu metu pasistatyti sau izoliacinės sienos, už kurios mes paliktume ateityje /.../

Šiandieninio laisvės kovos sąjūdžio eilėse įvairiausiuose postuose yra daugumas tokių, kurie neturi jokio karinio patyrimo, kurie nepretenduoja, kai baigsis laisvės kovos reikalas, įsijungti į karines /.../ organizacijas. Jie šiandien yra puikūs laisvės kovos sąjūdžio kovotojai, puikiai ir sąžiningai iki pasiaukojimo ir savęs atsižadėjimo atlieka skiriamas pareigas. Jie ryt norės grįžti ten, iš kur atėjo. Tačiau, laisvės kovos broliai, jie nenorėtų niekada izoliuotis nuo tų šūkių ir idealų, kuriuos šiandien pasiryžę apginti, dėl kurių išėjo į žūtbūtinę kovą: jie nenorės atsižadėti to, ką šis laikas įspaudė jų širdyse ir prote. Jie ir ateityje norės būti kovotojai dėl laisvos demokratinės Lietuvos, dėl visokeriopai klestinčios mūsų tėvynės, kurioje visiems be išimties jauku, šviesu ir gera būtų gyventi, viešpatautų socialinis teisingumas, paremtas naujais principais, ir niekada daugiau nebūtų sūnų ir posūnių. Mes trokštame, kad visa tai, ką yra geriausio išreiškusios mūsų kovos sąjūdžio programos, būtų išreikšta bendrąja vieningumo laisvės kovos sąjūdžio programa ir būtų kelrodžiu dabar ir ateityje.

Tauta reiškia įsitikinimą, kad šis laisvės kovos sąjūdis yra naujas mūsų tautos dvasinis variklis, naujoji jėga, kuri gimsta audrose, kuri sugebės vesti pradėtą kovą dėl laisvės ir nepriklausomybės, kuri duos nukamuotai, išvargintai tautai naujus impulsus kurti ir gyventi.

Sužlugdyti arba palaužti tą tautos pasitikėjimą, palaužti viltį į skaistesnę, nors ir nežinomą rojų, būtų žiaurus nusikaltimas, būtų paniekinimas visų tų aukų, kuriomis mūsų tauta perka teisę gyventi.

Laisvės kovos draugai, mes buvome priversti išeiti ginti savojo krašto, savųjų sodybų, bočių ir tėvų krauju sulaistytos žemės: mes, kaip žmonės pasipriešiname prieš žmogaus teisių mindžiojimą prieš aukščiausiojo laipsnio vergiją; mes negalime sutikti su melu, apgaule, klasta ir tautą žudančiomis nedorybėmis. Mūsų žingsniai yra taurūs. Mes savo kovoje esame teisingi ir teisūs prieš visą kultūringąjį pasaulį, o Aukščiausiojo palaima remis ir laimins mūsų darbą.

Kovoje dėl tėvynės laisvės ir nepriklausomybės mes nesudarome išimtinės ir

monopolistinės teisės atžvilgiu Nepriklausomos Lietuvos metu veikusių partijų, kurios šiuo metu ryškiau, kaip mums žinoma, akcentavo apie savo dalyvavimą kovoje dėl mūsų tėvynės laisvės ir nepriklausomybės ir jau dabartiniu metu parodė didelės sveikintinos iniciatyvos/.../

Kaip jau minėta, 1947m. pradžioje J.Kęstučio apygarda visuose lygmenyse, tiek rinkinių, tiek apygardos štabuose, patyrė tokių nuostolių, po kurių buvo būtina reorganizacija. Nuo 1947m vidurio visi pertvarkymai apygardoje, o vėliau - srityje ir visoje Lietuvoje vienaip ar kitaip susiję su Jono Žemaičio-Luko, Vytauto vardu.

1947m. gegužės 20-25d. įvykusiame apygardos vadų pasitarime J.Žemaitis buvo išrinktas Kęstučio apygardos vadu³⁴.

J.Žemaitis gimė 1909m Palangoje. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo baigęs Karo mokyklą, tobulinosi Prancūzijoje, turėjo kapitono laipsnį. Pokarinė jėga — ne atsitiktinumas, nes jau 1944m. savanoriu įstojęs į gen. P.Plechavičiaus rinktinę, buvo bataliono vadu. 1945m. išėjęs į mišką, pradėjęs kovą rinktinės, baigęs — visos Lietuvos pasipriešinimo vadu, pradėjęs kapi-

Kęstučio apygardos vadovybė 1947mj J.Žemaitis-Vytautas, A.Liesys-Idenas, V.Gužas-Mindaugas, -

tonu, baigęs - partizanų generolu, J.Žemaitis-Vytautas pelnytai įeis į Lietuvos istoriją šalia garbingiausių jos karių.

1947m. viduryje vykę pasikeitimai Kėstučio apygardoje buvo ypatingi tuo, kad reikėjo viską kurti iš naujo - organizuoti štabo veiklą, ieškoti pareigūnų į apygardas ir rinktinių štabus. Šis procesas vyko visą mėnesį. Pagrindinis ir vienintelis J.Žemaičio pagalbininkas tuo metu buvo P.Bartkus-Sąžinė, jis liko KA štabo organizacinio skyriaus viršininku.

Pirmoji apygardos vado pareiga buvo surasti pareigūnus į Žebenkšties rinktinės štabą, kuris, išėjęs J.Žemaičiui, liko be vadovybės. Rinktinės vadu buvo paskirtas Edmundas Kurtinaitis-Kalnius (prieš tai jis buvo mokomas ir instruktuojamas)³⁵, štabo viršininku - Bronius Neverdauskas. Abu šie pareigūnai - buvę mokytojai (ne kariškiai), todėl teko jiems padėti jų darbe.

Tuo pat metu buvo formuojamas ir apygardos štabas. Štabo viršininku buvo paskirtas P.Bartkus-Žadgaila, Sąžinė (vėliau PA vadas), operatyvinio skyriaus viršininku — Vytautas Gužas-Kardas (vėliau — Jūros srities štabo viršininkas), informacijos skyriaus viršininku — Antanas Liesys-Tvanas (vėliau Jūros srities štabo narys). 1948m pavasarį štabas buvo papildytas dar vienu nariu — Vaclovu Ivanausku-Vyteniu, Gintautu (vėliau — Jūros srities vadas)³⁶. Šie žmonės - neabejotini Žemaitijos partizanų lyderiai, ėję įvairias pareigas, nešę sunkiausią atsakomybės našta.

Pagrindinis naujai suformuoto apygardos štabo uždavinys buvo sutvarkyti ryšius tarp rinktinių, su apygardos štabu, kad būtų galima padalinių koordinacija. Tuo užsiėmė visi štabo nariai. Nebuvo apleista ir spaudos leidyba. Po to, kai balandžio mėn. buvo sunaikinti 2 apygardos štabo bunkeriai ir visa ten buvusi įranga, spaustuvės įrengimu ir leidyba rūpintis buvo pavesta Vaidoto (buv. Naro) rinktinės vadovybei 1947m. rugpjūčio mėn. ryšininkas J.Grudzinskas iš Kauno atvežė tipografiją, ir "Laisvės varpas" vėl pradėjo eiti. Tiek Vaidoto rinktinę, tiek visą apygardą ištiko skaudi netektis, kai 1948m. sausio 16d. Ariogalos valsčiuje Pagesaičio kaime buvo sutriuškintas bunkeris, kuriame buvo tipografija. Žuvo Vaidoto rinktinės vadas, vienas pirmųjų Žemaitijos partizanų organizatorių kpt Juozas Čeponis-Tauragis, Budrys ir kiti štabo nariai³⁷.

Iki 1948m. pavasario J.Žemaičio-Vytauto vadovaujamoje Kėstučio apygardoje galutinai susiformavo rinktinės. Trys jų (Knygnešio-Birutės, Lydžio-Aukuro, Vaidoto) sudarė galutinę Kėstučio apygardos struktūrą, kitos (Voverės, Atžalyno, Juozapavičiaus) tapo Prisikėlimo apygardos sudėtinė-

mis dalimis.

Apygardos vadovybė šiuo laikotarpiu aktyviai reiškėsi tiek vietoje, tiek išorėje, ty. ryšiuose su kitomis apygardomis.

Kęstutėnai, sustiprinę štabus, sutelkę stiprų kovinį ir intelektualinį potencialą, pamažu perėmė iniciatyvą visos Lietuvos partizanų vyriausiosios vadovybės formavime ir su ta užduotimi sėkmingai susidorojo (žr. sk. "Struktūrų centralizacija..."). 1948m. viduryje apygardoje vykę pasikeitimai tiesiogiai buvo susiję su minėtais procesais.

1948m. gegužės 5d. iš 3 apygardų įkurta Jūros (Vakarų Lietuvos) sritis³⁸, jos vadu (iki birželio mėn)

tapo J.Žemaitis. Birželio 8d., atiduodamas srities vado pareigas A.Milaševičiui-Ruoniui³⁹, Vytautas rašo: "... Aš didžiuojuosi, kad esu iš Kęstutėnų, iš tarpo tų, kurie savo Tėvynei davė tokius didvyrius, kaip Visvydą ir kitus, kurių žygdarbiai ir vardai galbūt nėra žinomi, bet apie jų darbus sužinos, juos įvertins ir amžiais atsimins atgimusi Lietuva..."

Pažymėtina, kad 1948m. pirmoje pusėje KA štabas parengė norminius dokumentus, vėliau, pritaikius, panaudotus visos Lietuvos partizanų veikloje (Ly. naujokų apmokymo taisyklės⁴⁰, mobilizacijos planus ir metodinius nurodymus⁴¹). 1948m. liepos mėnesį sudarytas naujas naujas KA štabas. Jo vadu tapo buvęs Lydžio rinktinės vadas Henrikas Danilevičius-Vidmantas, štabo viršininku - Robertas Gedvilas-Remigijus, Sidabras (buv. Birutės rinktinės štabo informacinio skyriaus viršininkas)⁴². Šios sudėties apygardos štabas

Kęstučio apygardos vadas H. Danilevičius-Vidmantas

buvo dislokuotas Eržvilko valsčiuje trijuose bunkeriuose, kuriuose gyveno po kelis štabo narius⁴³. Viena iš bunkerių buvo spausdinamas "Laisvės varpas" ir kita apygardos literatūra. Tokios sudėties štabas išsilaikė iki 1949m. balandžio mėnesio.

Galima išskirti keletą priežasčių, dėl kurių pasikeisdavo štabo sudėtis: tai pareigūnų žūtys (dažniausiai pasitaikanti), pareigūnų skyrimas į kitas pareigas, štabo nario nušalinimas dėl netinkamo elgesio. Paskutiniai priežastis yra reta, tačiau 1949m. balandžio mėn. KA įvykę pasikeitimai — kaip tik tokio pobūdžio. 1948m. gruodžio 1d. apygardos vadas H.Danilevičius-Vidmantas su štabo apsaugos būrio vadu Vl.Švelniu-Putinu ir ryšininku J.Trumpaičiu savavališkai išvyko į Kauną pasimatyti su žmona⁴⁴. "Kelionėje" suimti Vl.Švelnis ir J.Trumpaitis, tik atsitiktinumo dėka pavyko pabėgti Vidmantui 1949m. balandžio mėn. į Kėstučio apygardos štabą atvyko Jūros srities vadovybė išsiaiškinti įvykio aplinkybes ir nuraminti partizanus, kurie įtarė apygardos vadą dirbant MGB. Šiame susirinkime Vidmantas buvo atleistas iš apygardos vado pareigų ir, nepasitvirtinus jo užverbavimo faktui, išsiųstas į Rytų Lietuvą kaip Vakarų srities atstovas⁴⁵. Reikia pasakyti, kad nepaisant visų įtarimų, Vidmantas 1949m. lapkričio 1d. žuvo Algimanto apygardos vado A.Starkaus-Montės bunkeryje, Anykščių valsčiuje.

Naujuoju apygardos vadu tapo Aleksas Miliulis-Neptūnas, Algimantas, buvęs Butageidžio rinktinės vadas⁴⁶ (iki 1946m — Žygaičių mokyklos mokytojas). Jo pavaduotoju tapo Steponas Venckaitis-Biliūnas, štabo viršininku liko R.Gedvilas-Remigijus.

Tokia štabų sudėties kaita, žinoma, labai trukdė darbą. Nauji pareigūnai turėjo susipažinti su rinktinių štabų veikla, numatyti ir parengti taktinius nurodymus. Tačiau net ir pusmetį vadovaujant, buvo sudėtinga tai atlikti. Vis dėlto, buvo tobulinama sąjunginio struktūra ne tik visos Lietuvos, bet ir sričių lygyje. Po to, kai 1948m. pavasarį buvo sunaikintos aktyviausiai veikusios Kelmės⁴⁷ ir Eržvilko⁴⁸ pagrindinės organizacijos - OS, 1949m. ši struktūra oficialiai panaikinta⁴⁹ ir įvesta efektyvesnė "trejetukų-slapukų" sistema. Tai reiškia, kad rėmėjų veikla tapo konspiratyvesnė, žmonės turėjo būti geriau apsaugoti nuo šnipų ir išdavikų. O tai padaryti buvo vis sunkiau.

1949-1953m partizanų žūtys, štabų naikinimas dažniausiai susiję su išdavystėmis.

1949m birželio 7-9d. Kaziškės miške, remiantis agentų "Šimkaus" ir "Platono" parodymais, buvo įvykdyta MGB operacija, kurios metu visiškai su-

naikintas Kęstučio apygardos štabas⁵⁰. Žuvo apygardos vadas Algimantas, Neptūnas; jo pavaduotojas Biliūnas, štabo narys Albertas Norkus-Satkus, suimtas štabo viršininkas Robertas Gedvilas-Sidabras. Išdavystė gimdė išdavystę, saugumiečių klastai nebuvo ribų, palūžo net stiprieji Robertas Gedvilas po suėmimo 3 mėnesius tylėjo. Vėliau - papasakojo ką žinojo, stojo į akistatas kitiems suimtiesiems. Apie lūžį skaitome jo ranka rašytuose atsiminimuose "_. Vasaros pabaigoje mane atvedė į tardytojo kabinetą, kuriame išvydau savo motiną, kuri, apsipylusi ašaromis, pasakė, kad seserį nušovė partizanai, o ją žmonės išpėjo, kad bėgtų iš kaimo, nes ir ją nori sušaudyti Po keletos dienų /.../ tardytojas man "išsitarė", kad seserį nušovęs Lyras (Lyras-J.Nuobaras - MGB agentas Šiaurys nuo 1950m.) iš užpakalio, kai ji sėdėjo miške greta Eimučio. Šovė į pakaušį. Saugumiečių pasakojimais man buvo sunku patikėti, tačiau širdies skausmas ir pergyvenimas buvo didžiulis, mane sukrėtė visam gyvenimui⁵¹-" Išdavystė yra išdavystė — ji visada buvo ir bus laikoma bjauriausiu poelgiu. Sunku pateisinti pokario išdavystes, kai liejosi kraujas, kai bausmės buvo skaičiuojamos dešimtmečiais - svarbu tik suprasti mechanizmą, kurio pagalba buvo laužomos sielos.

1949m. birželį naujuoju Kęstučio apygardos vadu tapo Antanas Bakšys-Germantas (iki to — Vaidoto rinktinės vadas). Tai dar viena asmenybė, verta išskirtinio dėmesio.

A.Bakšys gimė 1923m. birželio 13d. Raseiniuose, amatininko šeimoje. 1941m. baigė gimnaziją, o 1944m. jis jau P.Plechavičiaus vietinės rinktinės karys. Pasibaigus karui, mokytojavo Gervinu, Kunionių pradinėse mokylose. Buvo suimtas, paleistas dar kurį laiką dirbo Raseinių gimnazijoje, o 1947m. lapkričio mėnesį išėjo į mišką.

Kaip jau minėta, pasikeitė visa apygardos štabo sudėtis. Iš senojo štabo liko tik Kazimieras Ruibys-Inžinierius — informacijos skyriaus viršininkas.

Kęstučio apygardos rinktinės 1948-1953m.

Svarbu tai, kad besikeičiant štabams, buvo išlaikyta rinktinių - rajonų struktūra. Apygardą sudarė Butageidžio, Birutės ir Vaidoto rinktinės, turinčios bent po kelis rajonus (2-3 būriai).

Kaip rinktinių taip ir rajonų pavadinimai keitėsi dažniausiai išlaikydami tą pačią teritoriją. Pvz, Butageidžio (buv. Lydžio, Aukuro) rinktinėje 1948m.

Kėstučio apygardos vadas A. Miliulis-Neptūnas

1948m. Klaipėdos krašte ir iš dalies Šilutės valsčiuje veikė Rambyno rinktinė⁵⁴. Matyt, ji egzistavo fragmentiškai - 1948m. Šilutės MGB suėmė 30 asmenų, tame tarpe rinktinės vadą Juozą Jurkaitį, ir rinktinė buvo likviduota. Kadangi Klaipėda buvo svarbus strateginis taškas, 1950m. Jūros sr. vadovybė pavedė Birutės rinktinės Dubysos rajono vadovybei-St.Narbutui-Apolinarui, Br.Životkauskui-Keršiui atkurti Klaipėdoje organizaciją, kurios nariai rinktų žvalgybines žinias, išsiaiškintų ryšių galimybes su Vakariais⁵⁵. 1951m. kovo 24d. Klaipėdoje buvo areštuota grupė Dubysos rajono asmenų, tame tarpe vadas Apolinaras, ir ši veikla nutrūko⁵⁶.

Kalbant apie struktūras, svarbu paminėti tai kad jau 1949-1950m žuvo daug senųjų partizanų vadų. Padėtį atskleidžia Jūros sr. vado V.Ivanausko laiškas (1949 07 20)⁵⁷, kuriame rašoma, kad srities ribose per 1949m. žuvo 15

sudaryti Kario, Švyturio rajonai⁵², vėliau peraugę į Šalnų, Visvydo ir Dariaus rajonus. Rajonų vadovybė keitėsi pagal rinktinės ar apygardos poreikį: 1949m. Švyturio rajono vadas Pr.Briedis-Jūra buvo paskirtas Butageidžio štabo viršininku, būrio vadas P.Balčiūnas-Pušis — rajono vadu. Tuos pasikeitimus sąlygojo rinktinės vado Alekso Miliulio paskyrimas Kėstučio apygardos vadu. Vaidoto rinktinę sudarė Dainavos, Tulpės, Neringos rajonai

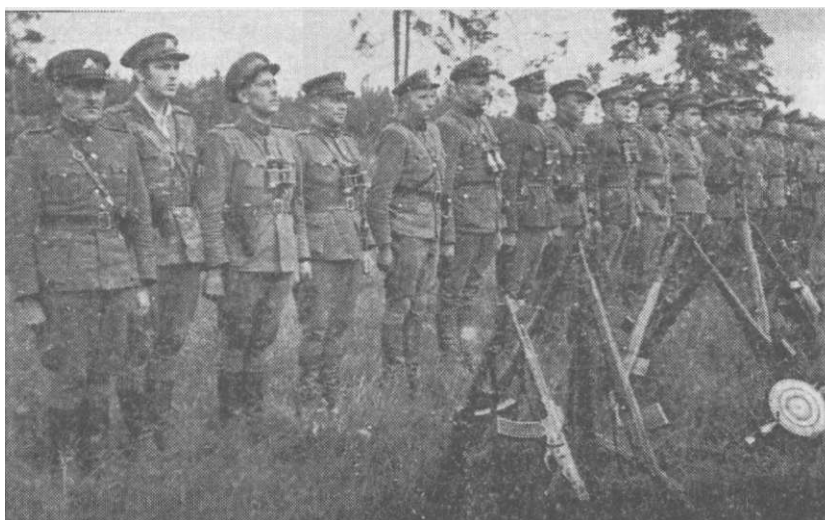
Visą laiką problematiška padėtis buvo Klaipėdos krašte. Kėstutėnai ten stengėsi palaikyti veiklius kovos vienetus —

pareigūnų, iš kurių žemiausi turėjo tėvūnijos vadų teises. Kęstučio apygardoje, kuri buvo stipriausia srityje, visose rinktinėse yra tik po vieną pareigūną, atitinkantį einamas pareigas. Tik birželio mėn. Kęstučio apygarda neteko 30 eilinių partizanų.

Ši prognozė nepasitvirtino – pavieniai partizanai laikėsi dar ilgiau, tačiau struktūrų veikla buvo labai apribota.

Kęstučio apygardos štabas 1951-1953m. Paskutiniai partizanai

1951m birželio mėnesį, susidarius kritiškai padėčiai srityje, pas Vytautą buvo sušauktas srities vadų pasitarimas, kuriame dalyvavo Prisikėlimo apygardos vadas P.Morkūnas-Rimantas, naujasis Kęstučio apygardos vadas K.Labanauskas-Justas, Kunotas (buv. Birutės rinktinės vadas). Tai pareigūnai, kurie iki 1953m. dar organizavo štabų darbą⁵⁶. Nuo birželio iki lapkričio mėn. srities vado pareigas ėjo P.Morkūnas-Rimantas, Germantas, laikinai dirbęs LLKS Prezidiumo sekretoriumi, nuo lapkričio vėl tapo srities vadu, o

Kęstučio apygardos Birutės rinktinės Eimučio būrio partizanai

P.Morkūnas gruodžio mėn. tapo Kėstučio apygardos vadu.

1952m. Kėstučio apygardoje dar veikė 180 partizanų, o 1953m. — jau tik 23 partizanai⁵⁹. Apygardos štabą sudarė 2 asmenys — vadas Rimantas ir štabo viršininkas Jonas Vilčinskas-Algirdas (jam žuvus — St.Zinkevičius). Dar 1952m. apygardos štabe veikė stipri tipografija⁶⁰, spausdinusi "Laisvės varpą", "Ugnį", nemažais tiražais atsišaukimus, kreipimusis.

Kėstučio apygardos štabo likvidavimo planai buvo siejami su LLKS Prezidiumo Pirmininko Vytauto paieškomis. Tam 1952-1953m. buvo įvykdyta visa eilė operatyvinių veiksmų, kurie baigėsi be rezultatų.

Tik 1953m kovo mėn. per suimtus partizanus Vitvytį ir Granitą buvo užmegztas ryšys su Rimantu laiškais. 1953m birželio 19d. pastarasis buvo iškvieštas į susitikimą ir žuvo⁶¹. Faktiškai apygardos štabas jau nebuvo atkurtas, tačiau pavieniai partizanai veikė dar iki 1957-1958 metų. Jiems sunaikinti buvo naudojamos visos galimos priemonės.

Išsistą romaną galima parašyti apie paskutiniųjų Birutės rinktinės partizanų žūtį Kelmės rajone. 1955m. buvo suimti broliai Ignas ir Eugenijus Kybartai. Jie pasirašė pasižadėjimą bendradarbiauti ir buvo išleisti ieškoti savo

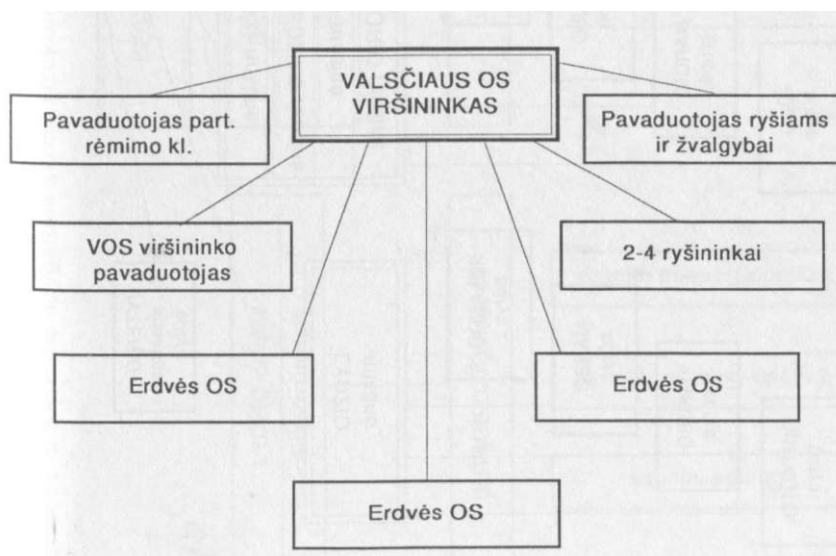
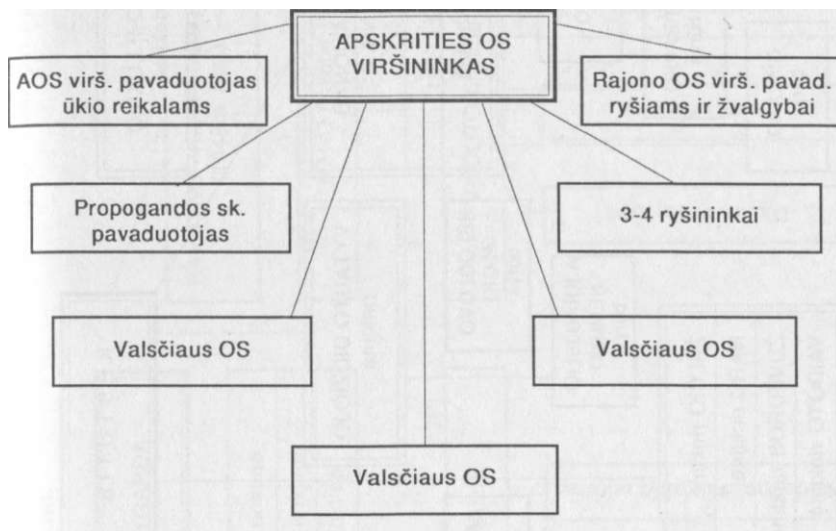
Kėstučio apygardos vadovybė 1949m. pabaigoje. Vl.Mišėikis-Tarzanas, A.Bakšys-Klajūnas (apygardos vadas), J.Rupšaitis-Žilius, J.Kisielius-Genius, V.Slapšinskas-Vytas

brolio Vytauto ir besislapstančio buv. Kęstučio apygardos vado Justo-K.Labanausko. Birželio 17d, sutikę Justą, broliai džiaugėsi apgavę saugumą. Nežinia ko pastūmėtas, Justas prisistatė į Kelmės MGB skyrių, užsiverbavo, po keleto dienų nušovė Vytautą Kybartą, vėliau ir kitus du brolius⁶². Tai ir galima laikyti Kęstučio apygardos istorijos pabaiga.

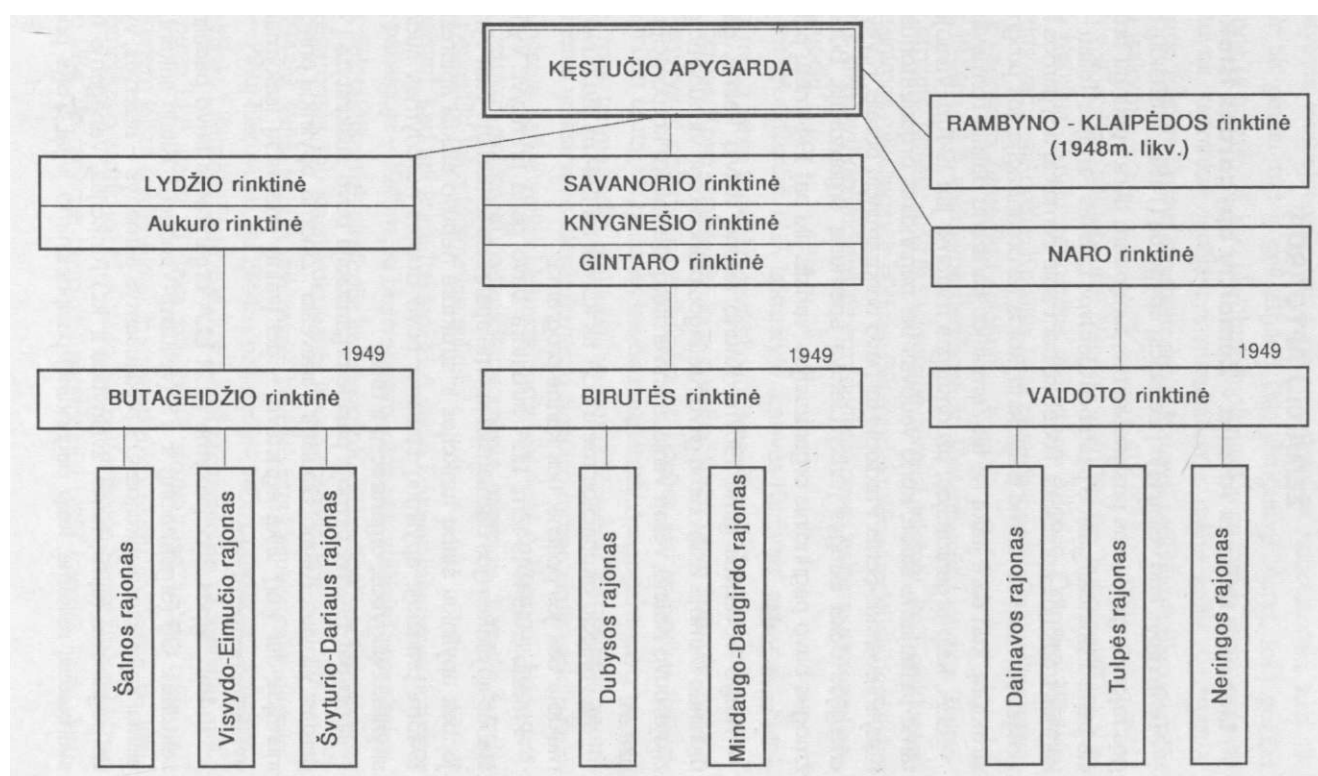
Priedai:

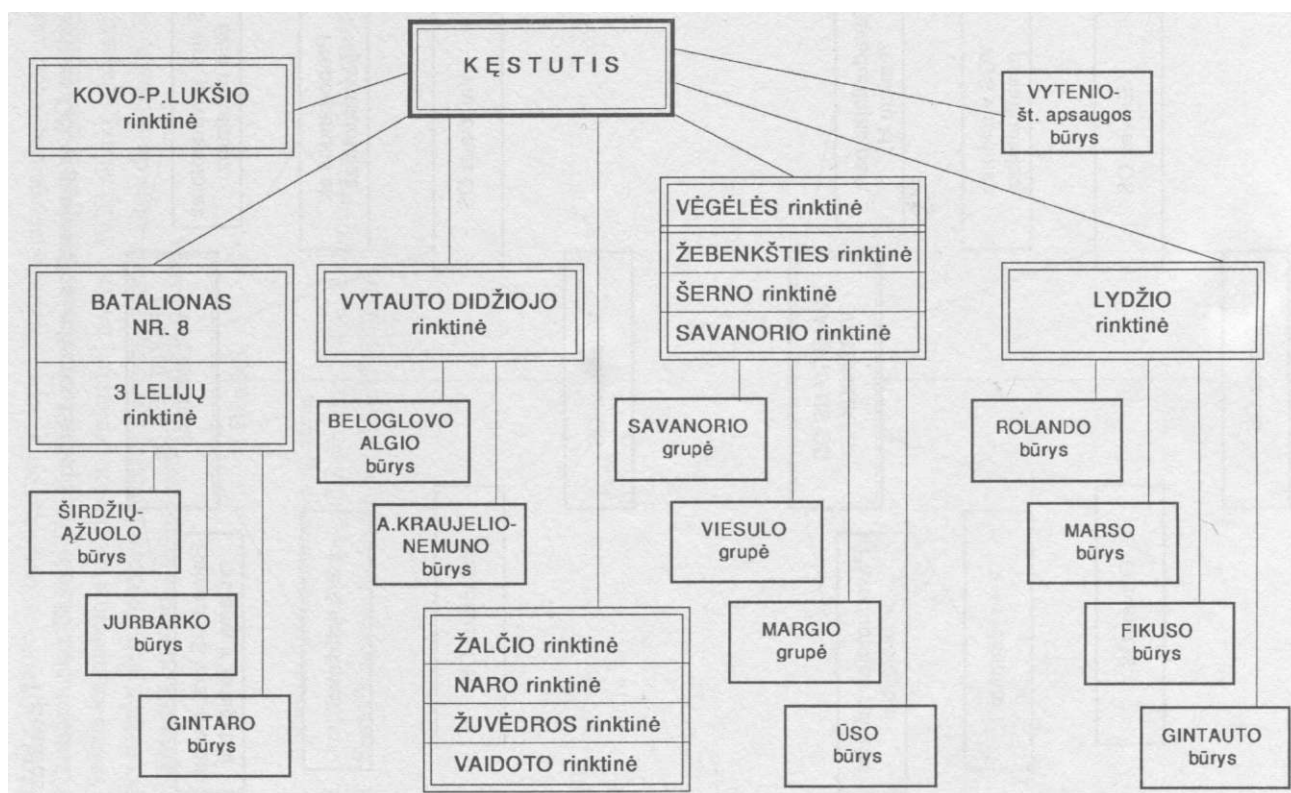
1. Apskrities OS organizacijos schema.
2. Jungtinės Kęstučio apygardos struktūra 1946m. 2-oje pusėje — 1947m pradžioje.
3. Kęstučio apygardos karinė struktūra 1948-1953m.

Apskritis OS organizacijos schema 1945m.

Lentelė Nr. 4. Kėstučio apygardos karinė struktūra 1948-53m.

ŽEMAIČIŲ APYGARDA

Lietuvos Laisvės Armija - Žemaičių apygardos ištakos

Teritorijoje, kuri vėliau įėjo į Žemaičių apygardą (Telšių, Mažeikių, Kretingos rajonai), ginkluotas pasipriešinimas turėjo tam tikrų ypatingų bruožų - čia bene aiškiausiai galime pastebėti Lietuvos Laisvės Armijos (toliau — LLA) karinės tradicijos apraiškas. Todėl, kalbant apie Žemaičių apygardos formavimąsi, pirmiausiai turime išsiaiškinti, kokia tai organizacija, jos programą ir struktūrą, kuri darė įtaką ne tik Žemaitijos partizanų dalinių formavimuisi

LLA, kaip organizacijos, užuomazgas matome jau 1941m. Vilniuje įkurtame pirmajame štabe, kurio vadovas bei pagrindinis organizatorius buvo Kazys Veverskis-Senis. Pradžioje tai buvo bendraminčių būrelis, K.Veverskio energijos dėka išaugęs į visą Lietuvą apėmusią organizaciją. Būtent šis žmogus buvo pagrindinis organizacijos "variklis" iki pat 1944metų pabaigos - iki savo žūties.

Kazys Veverskis gimė 1907m. Kauno rajono Kalvių kaime, gausioje ūkininko šeimoje. Išsilavinimą gavo Kretingos pranciškonų vienuolyno gimnazijoje, buvo Kauno, vėliau Vilniaus universitetų ateitininkų korporacijų pirminkas.

Jei vokiečių okupacijos metu LLA tik kūrėsi, tai 1944m. jau buvo suformuluota tiek jos politinė, tiek karinė programa.

Pradžioje, 1941-1942m. LLA struktūra buvo gana primityvi. Vyriausiasis štabas-apylinkės (jos dažniausiai apėmė apskrities teritoriją)¹. Tiek vyriausiojo, tiek apylinkių štabų funkcijos ir struktūra nebuvo aiškiai apibrėžta. Tik 1943m. pradžioje apylinkių štabams buvo duotas nurodymas sudaryti 3 skyrius: žvalgybos, organizacinį ir ūkinį².

Taip pat 1943m. pirmoje pusėje organizacija buvo suskirstyta į 4 apygardas: Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Panevėžio³. Žinoma, apylinkių principas iš inercijos dar kurį laiką egzistavo - dėl įvairių priežasčių įsakymai buvo vykdomi neoperatyviai

1944m. liepos 20d. įsakymu Nr21 LLA organizacija buvo padalinta į 2 sektorius: OS (organizacinį) ir VS (veikiantį-Vanagai)⁴. Kitaip sakant, buvo aiškiai apibrėžtos funkcijos: OS priklausantys asmenys — rezervas, vykdančios pagalbines (aprūpinimo, žvalgybos ir kt) funkcijas, Vanagams teikiant svarbiausią reikšmę, kaip pagrindinei pasipriešinimo jėgai Toks prioritetų

paskirstymas neabejotinai susijęs su organizacijos nuostatomis, kad tik patys ir tik ginklu turi ir gali atgauti valstybingumą! Matyt, tokią požiūrį apsprendė ta aplinkybė, kad LLA branduolį, štabus sudarė ir jiems vadovavo Lietuvos karininkai, jaučiantys nuoskaudą ir dalinę kaltę dėl 1940m. neįvykusio pasipriešinimo ir nebenorintys klausyti baikščių ir svyruojančių politikų įsakymų.

LLA veikiančiojo sektoriaus - Vanagų vadu 1944m. buvo paskirtas kpt. Albinas Karalius, Šiaulių apygardos vadu tapo Adolfas Eidimtas, Vilniaus apygardos vadu — Adolfas Kubilius (abu pastarieji pareigūnai vėliau organizavo ir vadovavo Žemaičių Legionui).

Jau 1944m LLA vadovybė derybose su Vyriausiuoju Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto (toliau — VLIK) vadovybe rėmėsi teiginiu, kad ginkluotas pasipriešinimas reikalingas ir būtinas. Būtent dėl tokios pozicijos nepavyko susitarti ir suvienyti ginkluotam ir neginkluotam pasipriešinimą atstovaujančių grupuočių.

1944m. gruodžio 5d. LLA laikraštyje "Laisvės Karžygis" rašoma: "...Šiandien, kai mūsų žemę trypia bolševikai okupantai, lietuvių tautos kova įgauna naujas formas. Kova sunkesnė. Jei prie vokiečių dar buvo šiaip taip galima laikytis pasyvaus politinio pasipriešinimo, tai dabar, kai bolševikai fiziškai naikina mūsų tautą, tik politinės kovos neužtenka. Apsaugant savo tautos gyvybę, mes turime imtis ginkluotų veiksmų. Vokiečių okupacijos metu mes tokiems veiksams tik ruošėmės, o šiandien turime gintis ginklu. Kaip realybė, visoje šalyje veikia Lietuvos partizanai — LLA Vanagai, kurie yra slaptas Lietuvos ginklas, kurie taps kariuomenės pagrindu- Laisvės Armija visiškai nepasitiki jokia kaimynine šalimi-."

Nepaisant, kad kai kurie įtakingi LLA vadai žuvo ar buvo areštuoti jau 1944m. pabaigoje — 1945m, jų buvo suformuotas pasipriešinimo pagrindas. Žinoma, tiek taktiką, tiek strategiją koregavo ir keitė besikeičiančios sąlygos — praūžęs frontas, tobulinami okupantų kovos metodai ir kt

Jei 1944m viduryje LLA įtaka siekė beveik visus Lietuvos rajonus (silpniausia — Pietų Lietuvoje), tai 1944m. pabaigoje-1945m. pradžioje lokalizavosi Žemaitijoje. Likusioje Lietuvoje, kur pagal organizacijos užduotis ar atsitiktinai buvo LLA narių, ši įtaka pasireiškė struktūrose, tačiau ryšiai su centru kuriam laikui susilpnėjo ar ir visai nutrūko. Ryšių problemą, be kita ko, sukomplikavo atsitiktinė LLA vado Kazio Veverskio-Senio žūtis 1944m. gruodžio 28d. Jo rankose buvo visi pagrindiniai ryšių kanalai, kurie, jam

žuvus, praktiškai nutrūko. Tai buvo didelė netektis, tačiau LLA štabai nenustojo veikti. Ypač aktyvus ir veiklus buvo Šiaulių LLA štabas, Telšių apskrityje besiformuojąs Šatrijos rinktinės štabas, Vėgėlės štabas, veikęs Raseinių apskrityje, vėliau tapęs Kęstučio apygardos branduoliu. 1945m. pavasarį A.Kubiliaus, grįžusio iš vokiečių žvalgybos mokyklos, A.Eidimto, Šiaulių apygardos vado iniciatyva visos šios struktūros faktiškai buvo sujungtos į Žemaičių Legioną⁵. Tai nebuvo visiškai naujas štabas - jam vadovavo jau minėti ir nauji LLA vadai, buvo išlaikyta LLA karinė koncepcija. Kita vertus, tai buvo naujas reiškinys, ieškant būdų pritaikyti teritorinę-karinę struktūrą naujoms realijoms. Pavadinimą "Žemaičių Legionas" sugalvojo A.Kubilius, "nes juk reikėjo kaip nors pavadinti", jo paties teigimu. Jis išvystė veiklą 4 apskrityse Telšių, Kretingos, Mažeikių ir Tauragės. Faktiškai tai buvo Žemaičių apygardos branduolys (išskyrus Tauragės apskritį). 1945m. kovo 23d. laiške Šiaulių ("Saturno") štabo vadui A.Eidimtui⁶ jis rašo, kad minėtose apskrityse veikia štabai: Telšių štabas dislokuotas Plungėje ir turi visus privalomus skyrius; Kretingoje - veikia virš 200 partizanų, Gargždai, Kuliai, Veiviržėnai ir Endriejavas turi bendrą štabą, o Kartenos ir Platelių kuopos tiesiog pavaldžios Žemaičių Legiono štabui; Mažeikiuose sudaryta viena kuopa (apie 100 partizanų) su centru Sedoje. Visuose šiuose štabuose trūko karininkų, tačiau buvo dar grįžtančių iš fronto, laikinai besislapstančių, kurie palaipsniui užėmė vakuojančias vietas.

Viena svarbiausių Žemaičių Legiono vadovybės užduočių, kaip ir anksčiau, buvo ryšių sistemos sutvarkymas - be to netekdavo prasmės jokie įsakymai, buvo neįmanoma veiksmų koordinacija. Jau minėtame laiške A.Kubilius rašo šiuo klausimu: "Dabar rengiu LLA radiofikacijos projektą. Kiekvienoje rinktinėje turi būti imtuvas-siųstuvas. Žemaitiją aš pats aprūpinau iš savo resursų. Aukštaitijoje ir Suvalkijoje yra mano pažįstamų - bendro likimo draugų. Bus tvarka. /.../ Jei pasiseks, tai mes dar tokį pragarą surengsim, kad ir velniai šoks⁷." Deja, norimo efekto pasiekti jiems nepavyko - buvo suimti A.Kubilius, A.Eidimtas, jų štabų nariai

1945m rugsėjo mėn. Žemaičių Legionui jau vadovavo Jonas Semaška-Liepa, Rikis, vienas iš išlikusių Šiaulių apygardos štabistų⁸. Per pusmetį jo vadovaujamas ŽL vis labiau prisitaikė pokario sąlygų partizaniniam karui 1946m. pradžioje, iki balandžio mėnesio ŽL priklausė Telšių, Tauragės, Kretingos, Klaipėdos, Šilutės, Pagėgių, Mažeikių ir Raseinių valsčiai⁹. Pagal dokumentus, šiuose valsčiuose buvo įkurta 10 rinktinių¹⁰. Kai kurios iš jų, savaran-

kiškesnės, keitė pavadinimus ir priklausomybę (Raseinių, Šiaulių, Joniškio). Rinktinės, su kuriomis ŽL vadovybė turėjo tampsresnius ryšius, kurios buvo pareiškę apie savo priklausomybę ŽL (Telšių-Šatrijos, Mažeikių-Alkos, Kretingos-Kardu), 1946m jau neabejotinai sudarė vieningą struktūrą Žemaičių apygardos pavidalu.

1945m. pabaigoje - 1946m. pradžioje ŽL štabas dislokavosi Telšiuose - dar ir tuo galima paaiškinti jo įtaką aplinkinėms rinktinėms. Rinktinių vadai, skirti centrinio štabo, privalėjo sudaryti pilnos sudėties štabus ir vykdyti pagal pareigas numatytas užduotis - formuoti kuopas, organizuoti naujokų apmokymą, rinkti žinias apie bolševikų terorą, trėmimus, juos trukdyti, perspėti gyventojus. 1946m. vasario 15d. įsakyme Nr.1(5) rašoma: "_. Išaiškinta, kad komunistai vykdydys partizanų ir tikrų lietuvių šeimų (pagal 1940m. planą) išvežimą. Todėl įsakau rajonų vadams perspėti liečiamus asmenis ir vykdyti ginkluotą pasipriešinimą¹¹"

Ataskaitoje turėjo atsispindėti ne tik vežamų asmenų skaičius, bet ir vietovėje esančių priešų kiekis (kiek tai buvo įmanoma išsiaiškinti). 1946m kovo 3d. Šatrijos rinktinės vadas Senelis rašė vadovybei: ".Tauragės apskr. bolševikai jau vykdė šeimų vežimą. Iš Laukuvos valsč. išvežta 18 šeimų, iš Kaltinėnų - 11. Dar iki šiam laikui (III.2) pas mus vežimo nebuvo, bet, atrodo, kad vyksta pasiruošimai; kelius taiso, NKVD lanko po namus ir tikrina gyventojus ir jų asmens dokumentus. Dabartiniu metu Varniuose NKVD yra 91, Žarėnuose 300 (nepatikrintom žiniom)¹²."

Tuo pat metu ŽL vadovybė tęsė LLA pradėtą veiklą telkiant ne tik Žemaitijos, bet ir visos Lietuvos ginkluotus dalinius, norminant karinę struktūrą. Nuo 1945m. lapkričio 1d. visa Lietuvos teritorija dalijama į apygardas¹³. Apygardas sudarė rinktinės, pastarąsias - kuopos, batalionai, skyriai. Buvo visiškai atsisakyta apylinkių principo.

Kaip būsimosios valdžios užuomazga, Žemaitijoje buvo įkurta Lietuvos Gelbėjimosi sąjunga". Tai - vyriausio karinio štabo, Žemaičių Legiono, priklausomybėje veikias organas, į kurio funkcijas įeina karinės veiklos rėmimas, žvalgyba, slaptosios spaudos platinimas, ryšių užtikrinimas, o taip pat "_. laikinosios, administracinės valdžios sudarymas, kuri po bolševizmo žlugimo Lietuvoje automatiškai pradės veikti¹⁵." Kiek vėliau šios funkcijos buvo skiriamos Lietuvos Tautinei Tarybai, vadovaujamai J.Noreikos -generolo Vėtros, veikusiai Vilniuje.

1946m. pavasarį, kai organizacinis darbas ėmė įgauti realesnes formas,

užsimezgę ryšiai, abu štabai buvo likviduoti: kovo mėn. suimti LTT veikėjai - J.Noreika, S.Gorodeckis, O.Poškienė ir kiti, o balandžio mėn. - 32 ŽL vadai, ryšininkai (tarp jų - J.Semaška, V.Kliučinskas ir kt)¹⁶

1946m. gegužės 25d. įsakyme Nr.10 skelbiama, kad štabas atkuriamas, o taip pat, kad ŽL nuo balandžio 17d. įeina į bendrą pasipriešinimo judėjimo struktūrą kaip Žemaičių apygarda¹⁷. Apygardos vadu tapo Fortūnatas Ašoklis-Vilkas (buvęs J.Semaškos štabo narys), štabo viršininku - Antanas Ruzgys-Margis. Nors sudėtinėmis apygardos dalimis įvardijamos Raseinių ir Tauragės rinktinės šalia minėtų trijų (Šatrijos, Kardų ir Alkos), tai greičiausiai tik iš tradicijos.

Rinktinių vadams buvo pavesta jau nusistovėjusiose savo veiklos teritorijose kurti naujas kuopas, organizuoti atsarginius ryšių kanalus¹⁸. Taip pat buvo numatytos vadų rotacijos taisyklės: žuvus ar patekus priešui, rinktinės vadą automatiškai keičia štabo viršininkas, kuopos vadą — jo pavaduotojas. Jei štabas pilnai sunaikinamas, jį suformuoja apygardos vadas įsakymu.

Viena iš apygardos štabo veiklos krypčių - mobilizacijos planų parengimas. Pagal tuos planus, asmenys, pajėgūs ir norintys kovoti partizanų gretose, turėjo ateiti į jau veikiančius karinius vienetus. Tai buvo daroma norint išvengti stichiško bėgimo į miškus, netvarkingų, niekam nepavaldžių būrių susidarymo, nes tokie būriai ilgainiui galėjo tapti demoralizuotomis plėšikų gaujomis.

1946m. rugpjūčio 1 d. įsakyme Nr.II¹⁹ akcentuojama: "... Pereinamasis arba Nepriklausomybės atstatymo laikotarpis pareikalaus ne tik iš mūsų, bet ir iš viso krašto nemažai vargo ir aukų. Tas pereinamasis laikotarpis gali būti dvejopas: pirma - jei kiltų karas ir bolševikai skelbtų mobilizaciją ir antra - jei bolševikai vienokiu ar kitokiu būdu būtų priversti apleisti mūsų kraštą gera valia. Vienaip ar kitaip atsikuriant teks mūsų kovos dalinius papildyti Tačiau dėl žinomų mums priežasčių mes negalėsime skelbti viešos ir tvarkingos mobilizacijos. Todėl turėsime pasitenkinti tuo, kad mūsų eiles papildys mums ištikimi asmenys.." Nelygios jėgos skatino partizanų vadus ieškoti gudresnių kovos būdų - net priešų mobilizaciją panaudoti savo tikslams.

1946m. rugsėjo mėn. buvo dalinai likviduotas apygardos štabas: suimtas FAšoklis-Vilkas, propagandos skyriaus viršininkė B.Staliūnienė-Vyšnia²⁰.

Atkurtajam štabui iki 1947m. balandžio mėn. vadovavo Kazys Antanavičius²¹. Balandžio 9d. Plungės valsčiuje buvo visiškai sunaikintas

Žemaičių apygardos vadas Vladas Montvydas-Žemaitis

Žemaičių apygardos štabas.

Kadangi nebeliko nė vieno senojo apygardos štabisto, kuris galėtų sudaryti naują sąstatą, derėtis dėl kandidatūrų su rinktinių vadais, nebuvo aukštesnės vadovybės, galinčios atlikti arbitro vaidmenį, įvyko skilimas. Apygardos vadais pasiskelbė Šatrijos rinktinės vadas Kazys Juozaitis-Meteoras ir jam nepaklusęs kpt Juozas Ivanauskas Vygantas. MGB savo agentūros pagalba išprovokavo konfliktą, kurio metu pačių partizanų rankomis buvo sušaudyti visi K.Juozaičio štabo nariai²². Partizanų vadai pasmerkė tokį Ivanausko elgesį. "... Priešingai daugumos LLA Žemaičių apygardos vadų ir kovotojų norams 1947m. pradžioje, žuvus kpt Taurui (apygardos vadui), dabartinis apygardos vadas majoras Ivanauskas savavališkai, niekieno nerenkamas, nebūdamas susirišęs su kovotojais ir būdamas toli nuo kovotojų interesų, užsidaręs siauruose savo asmeniškų gyvenimo rėmuose, užėmė apygardos vado postą. /.../ Mjr. Ivanauskas, vedamas asmeniškos neapykantos ir išeidamas tik iš siaurų asmeniškų rėmų, už mažą nusikaltimą sušaudė kovotoją Dulkę, gabų ir mokytą kovotoją, tuo metu, kada turėjo būti sudarytas Brolių ar Karo lauko teismas. Mjr. Ivanauskas sušaudė savo noru ir įsakymu..", — taip rašoma Žemaitijos partizanų vadų Deklaracijoje²³. Panau-

doję Ivanausko asmenines ambicijas, garbėtrošką, MGB 1947m spalio mėn. jį iškviatė į Vilnių, į "BDPS Komitetą" (sudarytą saugumiečių), kur jį veikė per aplinką. Taip buvo išleistos kelios deklaracijos, atsišaukimai Juose partizanai buvo skatinami keisti kovos taktiką, išeiti iš miškų. Kadangi kaip liudija aukščiau cituoti Direktyva, Ivanauskas neturėjo autoriteto tarp partizanų, jo panaudojimas MGB nebebuvo prasmingas ir spalio pabaigoje jis ir jo štabo nariai buvo areštuoti²⁴. Iki 1948m pavasario Žemaičių apygarda neturėjo vadovybės. To pakako, kad nutrūktų ryšiai tarp rinkinių apygardos viduje, o taip pat su kitais partizanų kariniais vienetais.

Žemaičių apygardos rinktinės

Žemaičių apygardos branduoliu tapo jau minėtos 3 rinktinės: Kardo (Kardu), Šatrijos, Alkos.

Kardo (Kardu) rinktinė buvo įkurta 1945m. lapkričio 15d. ir apėmė Skuodo, Mosėdžio, Salantų, Platelių, Darbėnų, Kartenos, Palangos, Endriejavo, Veiviržėnų, Kretingos miestą ir valsčius²⁵. Tų pačių metų lapkričio 23d. rinktinė buvo įjungta į Žemaičių Legioną atskiru vienetu²⁶. Savo struktūrą rinktinė galutinai suformavo iki 1947m. (1946m. lapkričio 6d. įsakymu Nr.9). Buvo sudarytos 9 kuopos, kiekviena apimanti valsčiaus teritoriją. Kuopos turėjo pavadinimus ir buvo sudarytos iš dviejų sektorių: nelegaliai gyvenantys (partizanai) ir legaliai gyvenantys asmenys (rezervas)²⁷.

Rinktinės vadovybė keitėsi gana dažnai rinktinės organizatorių J.Ožeraičių-Ūsą 1945m. lapkritį pakeitė K.Kontrimas-Tėvas, 1946m. rinktinės vadu tapo Juozas Kėkštas-Drulis. 1948m. gegužės mėn. Bublių miške žuvus J.Kėkštui, vadu tapo J.Jucius-Antanaitis, suimtas 1949m. rugpjūčio mėn. Vado pareigas kurį laiką vykdė K.Kontrimas, vėliau perdavė jas J.Paulauskui (žuvo 1950m birželio 3d.).

Svarbu tai kad per visą rinktinės gyvavimo laikotarpį štabai buvo atkuriami ir performuojami iš vietinių partizanų. Vado pasikeitimas nereiškė nenatūralių ir sunkiai įvykdomų struktūrinių ir kitokių pasikeitimų, kuriuos vykdytų situacijos nežinantis asmuo. Pastovi rinktinės struktūra buvo išlaikyta iki 1953m. pradžios, kai faktiškai nustojo veikti pati rinktinė.

Be pavienių partizanų žuvimų susidūrus su priešu, dėl išdavysčių, MGB vykdė kompleksines operacijas. Pvz: 1947m. Kardo rinktinės atžvilgiu tokios

operacijos vyko sausio-vasario mėn., kovo-balandžio mėn., gegužės-rugpjūčio mėnesiais²⁸. Po tokių operacijų vykdavo partizanų jėgų persigrupavimas, keitėsi kuopų aktyvumas, tačiau ir silpniausios gana greitai atsikurdavo iš taip vadinamojo "rezervo". Taip pasitvirtino dviejų sektorių kuopose privalumas.

Ypač skaudžias netektis patyrė visa Žemaičių apygarda dėl agentų — smogikų veiklos. Labiausiai tai pajuto Alkos rinktinė (Mažeikių apskr.).

Ši rinktinė įsikūrė 1945m spalio mėn 29d. LLA Vanagų kuopų pagrindu. Jos įkūrėju buvo LLA narys Antanas Narmontas-Ivanauskas, Ūsorius. Jis turėjo ryšį su ŽL vadovybe, pats važinėjo į Telšius, todėl rinktinė buvo formuojama kaip ir kitos Legionui pavaldžios struktūros.

Iki 1947m. rinktinėje buvo suformuotos kuopos (tik keturios iš jų pagal narių skaičių atitiko kuopos statusą, kitos-būrių teisėmis).

1947m. liepos 25d. Alkos rinktinėi ėmė vadovauti Kazys Venckus-Adomaitis (laikiniai pareigos ėjo jau nuo 1946m. spalio mėn.)³⁰.

1947m. pabaigoje - 1948m. pradžioje ypač sustiprėjo MGB spaudimas rinktinėi - partizanus sekė 28 agentai (tiek kuopose, tiek rinktinės štabe), iš jų 9 - vidaus, ty. apsimetę partizanais, 3 - smogikai, 360 - patikimų asmenų³¹. 1948m pradžioje buvo sudaryta agentų-smogikų grupė, kuri prisistatinėjo kaip atskira Mažeikių kuopa³². Šioje grupėje buvo 6 agentai, jai vadovavo ag. Ažuolas, pasivadinęs kuopos vadu Siaubu. Per 1948m. sausio-balandžio mėnesius šių agentų duomenimis ar su jų pagalba buvo suimta 60 partizanų, ryšininkų, pagrindžio narių³³.

Pagrindinis smūgis rinktinėi buvo suduotas rugpjūčio mėnesį, kai agentai iššaudė rinktinės štabą - K.Venckų-Adomaitį, jo pavaduotoją Spalį, kuopos vadą Bijūnėlį, partizaną Pilėną³⁴.

Tokiu būdu MGB specgrupė sudarė naują "Alkos rinktinės štabą", infiltravo agentus į kai kurių kuopų vadovybę (Viekšnių kuopos vadu tapo ag. Garsukas)³⁵. Pagrindinis šio "štabo" tikslas buvo užmegzti ryšius su visomis kuopomis, būriais. Apie tai buvo kalbama spalio 14d. įvykusiame Alkos rinktinės partizanų vadų susirinkime³⁶. Taip pat buvo pasmerkta aktyvi kovos metodiką bet kokie jos pasireiškimai. Be to, pat šis legendinis štabas siekė užmegzti ryšius su apygardos vadovybe ir sudaryti sąlygas jos likvidavimui - todėl Alkos rinktinėi dar buvo leidžiama egzistuoti Ji nustojo veikti faktiškai jau 1949m, išskyrus pavienius partizanus.

Stipriausia ir geriausiai organizuota apygardos rinktinė-Šatrijos, vėliau -

Atiduok Tėvynei, ką privalai.

**ŽEMAIČIŲ APYGARDOS VADO ĮSAKYMAS
gyventojams.**

Nr. 1

1952 m. vasario mėn. 15 d.

1
Komunistiniai pareigūnai, šnipinėjimo tikslu, vaikšto po krūmus ir miškus medžiodami, kiti net nešasi kartu medžioklinį ir karinį šautuvą.

Partizanų ir gyventojų apsaugai įsakau:

2
Draudžiu ruošti medžiokles ir pavieniai medžioti visuose miškuose ir krūmuose.
Medžioti leidžiu ne toliau, kaip 1 km. atstumo medžiotojui nuo savo gyvenamosios vietovės.

3
Pastebėjus medžiojant draudžiamose vietose bausti pinigine bauda iki 1000 rb. ir konfiskuoti šautuvą.

4
Pastebėjus antrą kartą medžiojant draudžiamose vietose ar itariant šnipinėjimu, bausti Karo Lauko Teismu.

**LLKS Žemaičių Apygardos
Vadas**

Atsikūrimo, įkurta 1945m. rugpjūčio 1d., kaip ir kitos Žemaičių apygardos rinktinės, LLA Vanagų pagrindu. Rinktinės veiklos zona - Telšių ir Plungės valsčiai. Pirmasis rinktinei vadovavo Vanagų bataliono vado pavaduotojas S.Benulis³⁷. 1947m. gegužės 17d. jam žuvus, rinktinės vairą perėmė Šarūnas Jazdauskas-Nurmis, buv. "parašiotininkas" (suimtas 1947m. lapkričio 24d.).

Jau minėta aukščiau MGB kombinacija, kurios metu buvo likviduotas visas Šatrijos rinktinės štabas, vadovaujamas K.Juozaičio.

1948m. pradžioje rinktinės štabas buvo atkurtas VI.Montvydo-Žemaičio iniciatyva. Jo pasiūlytas naujasis rinktinės vadas — Ignas Šapkūnas-Meisteris. 1949m. balandį-1950m. gegužės mėnesiais rinktinės vadu buvo Kazys Andriuška-Linksmutis (anksčiau ėjęs Karo Lauko Teismo pirmininko pareigas)³⁸. Neatsitiktinai čia enciklopediškai dėstoma štabų ir vadų kaita — kiekvienas štabo nario, vado žuvimas, štabų likvidavimai ir atkaklus jų atkūrimas buvo viena iš kovos formų, pareikalavusi milžiniškų pastangų ir darbo. Juk svarbu jau tai, kad pačiu egzistavimu buvo teigiama: "Mes čia, mes nepasiduosime, būsime iki galo..." Kita vertus, tai ir išdavysčių istorijos, kai artimi kovos draugai, broliais vadinti, tapo judais. Pavyzdžiui, K.Andriuškos-Linksmučio pavaduotojas Alfonsas Urbanavičius-Struna - pasirodė esąs MGB agentas Žirnis³⁹. Jo infiltravimo operacija buvo atlikta trėmimų operacijos "Priboj" metu. Buvo suorganizuotas jo pabėgimas iš stoties ir kontaktas su partizanais. Toks agentas, turintis visišką pasitikėjimą, buvo blogesnis už stribų būrį. 1950m. gegužės mėnesį, sunaikinus minėtą štabą, rinktinei tiesiogiai ėmė vadovauti VI.Montvydas-Žemaitis, Žemaičių apygardos vadas.

Žemaičių apygarda 1948-1953 metais

Kaip jau minėta, 1948m. pradžioje Žemaičių apygarda buvo pakrikusi ir norint ją vėl suburti, sutvarkyti štabus, reikėjo pagalbos iš šalies. Tokį vaidmenį atliko sustiprėjusi Kėstučio apygarda ir jos vadovybė su J.Žemaičiu-Vytautu priešaky. Po neilgų konsultacijų, Žemaičių apygardos vadu tapo Vladas Montvydas-Žemaitis, gimęs 1910m. Plungės valsčiuje. Nepriklausomoje Lietuvoje buvęs Šaulių sąjungos nariu, 1944m. jau vadovavo vienai iš Telšių apskr. Vanagų grupei. Žemaitis yra vienas iš ilgiausiai išsilaikiusių apygardos vadų visoje Lietuvoje — žuvo 1953m. prie Lukšto ežero.

Į naująją apygardos štabą įėjo 7 nariai, tarp jų - propagandos skyriaus

viršininkas Vaclovas Stirbys, buv. Pašilės parapijos klebonas⁴⁰. 1940-1941m. kunigas Vaclovas Stirbys buvo aktyvus LAF narys. Tiek vokiečių, tiek sovietų okupacijos laikotarpiu parapijiečiai klausėsi jo patriotiškų pamokslų, kurie ne vieną įkvėpė kovai už laisvę.

Jau 1945m. kunigas turėjo ryšius su partizanais, o 1949 metais liepos mėn. perėjo į nelegalią padėtį, tapo partizanu⁴¹. Štabe jis rūpinosi leidyba, neapleisdamas ir kunigo pareigų. 1950m. balandžio mėn. jo bunkeris buvo išduotas ir V.Stirbys suimtas⁴². Tai tik vienas iš daugelio pavyzdžių, liudijančių, kad sunkiausiu tautai metu Lietuvos katalikų bažnyčia neliko nuošalyje.

Kunigui V.Stirbiui vadovaujant ir vėliau, iki 1953m, Žemaičių apygardoje buvo palyginti gerai suorganizuotas leidybinis darbas. Pastoviai išeidavo laikraščiai 'Laisvės balsas' (paskutinis numeris pasirodė 1953m. balandžio 20d.), 'Malda girioje'⁴³. 1952m 1000 egzempliorių tiražu buvo išleistas eilėraščių rinkinys 'Laisvės kovų aidai', biuletenis 'Kovojantis lietuvis'⁴⁴.

Per visą savo gyvavimo laikotarpį Žemaičių, kaip ir kitos apygardos, neteko daugybės drąsių, gabių ir taip reikalingų kovotojų. Vien per 1947-1950 metų pirmąją pusę žuvo 624 partizanai, areštuoti 1972 asmenys (partizanai, ryšininkai, rėmėjai)⁴⁵.

Vis dėl to 1952m. apygardoje dar buvo 236 partizanai (MGB duomenimis)⁴⁶. 1952-1953m. Žemaičių apygarda buvo galutinai sunaikinta - žuvo 161, suimti 49, legalizavosi 4 partizanai⁴⁷.

Paskutiniu metu aktyvi partizanų veikla buvo labai apribota, tačiau visai jos neatsisakyta — 1952-1953m sunaikinti 37 šnipai, susprogdintas obeliskas tarybiniais kariams⁴⁸.

Paskutiniu Žemaičių apygardos istorijos puslapiu galima laikyti 1953m. rugpjūčio 23-27d. saugumo atliktą operaciją, kurios metu žuvo apygardos vadas Vl.Montvydas-Žemaitis, "Laisvės varpo" redaktorė Irena Petkutė-Rima, vado adjutantas Bronius Alūza-Bedalis⁴⁹. Bunkeryje buvo rasti spausdinimo reikmenys, staklės, daug atspausdintų laikraštėlių. Juose — išėjusių mintys ir dvasiniai testamentai ateisiantiesiems. 1952m. "Malda girioje" rašė: "Atminkime, kad laisvės rytui išaušus bus visokių pasakojimų apie partizanus. Bus iškeliama mūsų gerosios pusės, bet kartu nebus pamirštos ir blogosios. Mes turime būti pavyzdys būsimoms kartoms, kad istorija, darydama objektyvius sprendimus, minėtų kaip taurius laisvės kovotojų karžygius; tai priklausys nuo mūsų pačių".

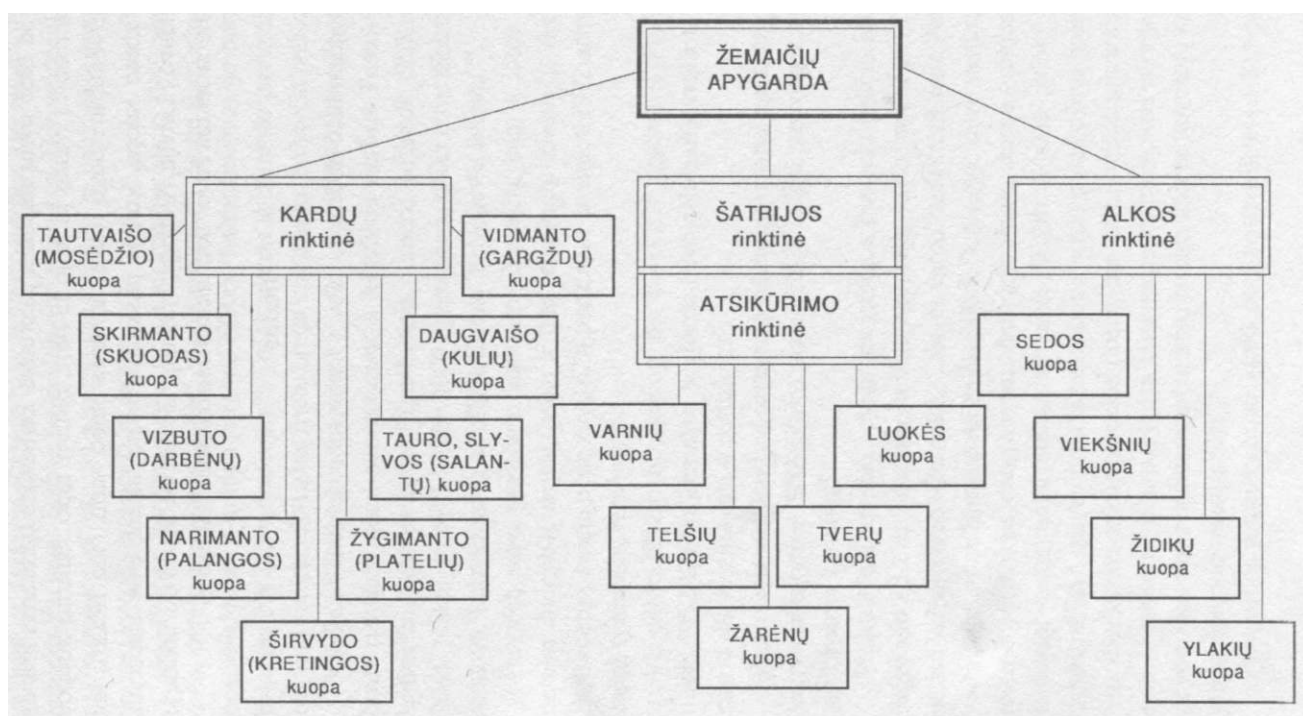
Apygardos jau nebebuvo, ginkluotas pasipriešinimas išblėso, o Kretin-

gos rajone iki 1965 metų slapstėsi paskutinis Žemaitijos partizanas Pranas Končius-Adomas³¹. Į mišką jis išėjo 1944m, 1945m. tapo Salantų kuopos kovotoju. 1947-1951m buvo Kardo rinktinės štabo nariu. Nuo 1952m, kai likvidavo Vizbuto kuopą, kurioje paskutiniu metu laikėsi, ėmė slapstyti vienas, nueidavo į Latviją, Kretingą, Priekulę. Tik 1965m liepos 6d. Didžiųjų Žalimų kaime susektas žuvo "buržuazinis nacionalistas" Adomas.

Priedas

Žemaičių apygarda 1946-1953m.

Žemaičių apygarda 1946-53m.

PRISIKĖLIMO APYGARDA

"Svarbiausiu įrodymu, kad mes esame tautos valios reiškėjai, yra tai, kad tauta ne tik mūsų neatstūmė, bet nejaučiame net jos atšalimo, o išretėjusias kovotojų gretas papildė nauji asmenys."

(1951 m. Prisikėlimo ap. įsak. Nr.3)

Įkūrimas, struktūros ir vadovybės kaita 1948-1953m.

1946m. viduryje įsikūrusi Kęstučio apygarda, jos vadovybė viena svarbiausių savo darbo kryptį laikė aplinkinių karinių formuočių suvienijimą ir stambesnio karinio vieneto sukūrimą tuo pagrindu. Nepaisant to, kad pati apygarda 1947m. pavasarį patyrė skaudžių nuostolių (žr. KA apžvalgą), minėta veikla nenutrūko. Šio sunkaus ir atsakingo darbo našta užgulė KA štabo organizacinio skyriaus viršininko Petro Bartkaus-Žadgailos pečius. Šis 1925m. gimęs žmogus, Kauno Aukštesniosios technikos mokyklos moksleivis, į pasipriešinimą įsijungė jau 1941m. Tada jį buvo areštavę, bet palaikę 3 dienas paleido. Vėliau jis buvo aktyvus Lietuvos Laisvės Armijos narys, vienas pirmųjų pradėjo organizuoti partizanus Raseinių apskrityje. Tai buvo ne tik gabus organizatorius, bet ir jautrios sielos poetas slapyvardžiu Alkupėnas (šis slapyvardis pasirinktas pagal tėviškėje tekančio upelio Alkupio vardą). 1947-1948m. - tai partizanas Mažrimas, keliaujantis iš vieno partizanų dalinio į kitą, vykdamas nelengvą centralizacijos darbą žemiausiose grandyse.

Prisikėlimo apygardos vadas ir organizatorius Petras Bartkus-Žadgaila

1947m. pradžioje J.Kęstučio apygardos štabas turėjo ryšį ar buvo prisijungęs visus aplinkui veikusius dalinius. Apygardos įtakos ribos išsiplėtė

nuo Kėdainių (ribojosi su Vyčio apygarda) iki Varnių (Žemaičių apygarda). Ją sudarė 7 rinktinės ir keletas pavienių būrių. Tokioje teritorijoje tvarkytis buvo neįmanoma: vadams inspektuojant reikėjo nueiti didžiulius atstumus, buvo sunku sukurti efektyvią ryšių sistemą, operatyviai perduoti dokumentus, įsakymus, spaudą. Be to, kitos Lietuvos apygardos jau buvo sukūrusios sritis. To siekė ir kęstutėnai — sritį turėjo sudaryti 3 apygardos. Tokia apygarda (šalia Žemaičių ir Kęstučio) tapo naujoji — Prisikėlimo apygarda.

Jau 1947m lapkričio mėn. Kęstučio apygardos vadas J.Žemaitis-Tylius oficialiai paskyrė P.Bartkų-Mažrimą ir Bronių Liesį-Kauką organizuoti apygardą¹.

Apygardos branduoliu tapo Voverės rinktinė Uoniškio valsčius ir Šiaulių apskr.), Atžalyno rinktinė (veikė Radviliškio valsč.). Beje, šios rinktinės 1947m pabaigoje laikinai neturėjo ryšio su Kęstučio apygardos štabu, kuris tuomet buvo Skaudvilės raj. Be to, į apygardą turėjo įeiti Žalioji rinktinė, veikianti Radviliškio raj. (besiribojanti su Panevėžio apskr.), taip pat Povilo Lukšio rinktinė (1948m viduryje pavadinimas pakeistas į Maironio).

1947m. pabaigoje į Dūkto miškus atvyko minėti Kęstučio apygardos pareigūnai ir ėmėsi darbo². Pirmiausia reikėjo sutvarkyti ryšius, susitikti su rinktinių vadais. Dar iki Naujųjų, 1948 metų, Mažrimas susitiko su Atžalyno rinktinės vadu J.Raziuliu-Mažyliu, po to — su einančiu Žaliosios rinktinės vado pareigas P.Masilaičiu-Virpša. Buvo taip pat sutarta, kad su Voverės rinktinės vadu Žvelgaičiu ryšys bus palaikomas per Atžalyno rinktinę. Voverė apie išjungimą į apygardą patvirtino laišku³.

Prisikėlimo apygardos štabas buvo formuojamas jau 1948m kovo mėn, o balandžio 1d. buvo išleistas įsakymas Nr.1, kuriame įteisinamas Prisikėlimo apygardos įkūrimas, laikinai paliekant galioti Kęstučio apygardos norminius dokumentus⁴. Kreipimesi į naujosios apygardos kovotojus vadas Mažrimas rašė: „_ Kovodami dėl savo tautos laisvės ir nepriklausomybės mes kartu kovojame ir dėl viso kultūringojo pasaulio likimo. Mums atitenka sunkus, bet didingas, gražus ir garbingas uždavinys. Tegul Aukščiausiojo palaima lydi mūsų žingsnius ir mūsų darbus⁵.“

Į Prisikėlimo apygardos štabą įėjo visų rinktinių atstovai, tarp savęs pasidaliję pareigas. Pradėjus veikti apygardos štabui, prasidėjo aktyvūs organizaciniai veiksmai Štato narių sprendimu Atžalyno rinktinė buvo išformuota ir priskirta prie atkuriamos L.Žaliosios rinktinės⁶.

Pastaroji po keleto vadų pasitarimų pertvarkiusi struktūrą, 1948m ba-

landžio 23d. buvo įjungta į Prisikėlimo apygardą. Rinktinės vadu tapo Petras Masilaitis-Virpša⁷.

Pakeitimai vyko ir Kėdainių rajone veikusioje P.Lukšio (Maironio) rinktinėje. Iš 5 rinktinėje buvusių rajonų suformuotos 4 tėvūnijos (Kudirkos, Nemuno, Lukšio, Vytenio), paskirti nauji vadai Maironio rinktinės vadu tapo Povilas Morkūnas-Drakas, Rimantas⁸.

Tenka pažymėti, kad tik įsikūrusi Prisikėlimo apygarda pateko MGB akiratin - jos atžvilgiu buvo vykdomi aktyviausi operatyviniai veiksmai. Neišvengė smūgių tiek apygardos, tiek rinktinių štabai. Būtent tai sąlygojo vadų kaitą, koregavo rinktinių struktūrą. Jau 1948m. liepos mėn. į Lietuvos Žaliosios rinktinės štabą kaip Radviliškio pogrindžio atstovas buvo infiltruotas saugumo agentas Obeliskas — J.Rudžionis-Čemberlenas su grupe smogikų (kaip apsaugos būrys). 1948m. pabaigoje jis tapo rinktinės štabo viršininku. Partizanų informacijoje rašoma, kad dėl jo išdavysčių žuvo rinktinės vadas Petras Masilaitis-Virpša, žvalgybos skyriaus viršininkas Granitas su 5 partizanais, (buvo išduotas bunkeris) ir daug eilinių partizanų. 1949m. kovo 14d. Čemberlenas su savo grupe - Kelmu, Klevu, Aru, Šernu ir Matrosu — nužudė 4 partizanus. 1949m. balandžio 11d. Prisikėlimo apygardos karo lauko teismas nuteisė Čemberleną mirties bausme (už akių)⁹. Nuo tokių smūgių

Prisikėlimo apygardos vadas Povilas Morkūnas-Rimantas

rinktinė praktiškai nebeatsigavo - 1951m. buvo suimti ir sušaudyti Lietuvos Žaliosios rinktinės Virpšos grupės paskutiniai partizanai Sauleika ir Garnys.

1949m. rugpjūčio 27d. agentūros duomenimis buvo įvykdyta MGB operacija Kuršėnų ir Joniškio apylinkėse. Jos metu sunaikintas Voverės - Kun.Žvelgaičio rinktinės štabas¹⁰, žuvo vadas Vytautas Maleckas-Rimgaudas, štabo viršininkas Henrikas Maleckas-Tadas.

1951m. šnipų pagalba MGB vėl išsiaiškino rinktinės štabo dislokaciją Girkončių miške ir rugsėjo 28d. jį sunaikino. Rinktinės štabas, vadovaujamas Boliaus Kriščiūno-Puntuko, vėl buvo atkurtas ir veikė iki 1952 metų.

Taigi 1949m. rudenį atnešė Prisikėlimo apygardai ypač skaudžių nuostolių: nuo rugpjūčio iki lapkričio 25d. žuvo 28 partizanai, tarp jų —11 įvairaus rango vadų, suimta 11 partizanų¹¹. Rugpjūčio mėn. Užpelkių miške faktiškai buvo sunaikintas Prisikėlimo apygardos štabas: žuvo P.Bartkus-Žadgaila, B.Liesys-Naktis ir kiti nariai - viso 6 partizanai. Prisikėlimo apygardos vadu tapo P.Morkūnas-Rimantas, jo pavaduotoju — Maironio rinktinės vadas J.Paliūnas-Rytas.

1951m. pavasarį visoje Vakarų Lietuvos srityje vyko pareigūnų persigrupavimas. Birželio 30 - liepos 2d. pas LLKS Prezidiumo pirmininką Vytautą vyko pasitarimas, kurio metu Prisikėlimo apygardos vadas Rimantas nuo rugpjūčio 1d. skiriamas Vakarų (Jūros) srities vadu, Prisikėlimo apygardai vadovauti paskirtas lttn. J.Paliūnas-Rytas. Tame pasitarime konstatuota, kad apygardoje liko 2 rinktinės — Maironio ir Kun.Žvelgaičio¹².

Taip jau susiklostė, kad 1951m, po to, kai buvo atliktos sėkmingos MGB operacijos Pietų Lietuvoje, Prisikėlimo apygardos teritorija (Šiaulių apskr. ir dalis Kauno apskr.) tapo Lietuvos partizanų centru. Vidurio Lietuvoje kaip tik patogiausia buvo organizuoti ryšių kanalus, galinčius pasiekti dar veikiančius partizanų būrius.

Dėl šių aplinkybių buvo sustiprintas represinių struktūrų operatyvinis karinis darbas, likviduojant Prisikėlimo apygardos štabus¹³.

Buvo sudarytas kompleksinis operatyvinis planas¹⁴. Į apygardos štabą buvo infiltruotas agentas Čestnįj ("Sąžiningas"), partizanų slapyvarde — Žibutė-Darius, gydytojas V.Remeika. Čia apygardos vadas J.Paliūnas-Rytas, deja, padarė klaidą. Kadangi su V.Remeika bendravo nuo 1950m, jo netikrino, kitą dieną po atėjimo jau ištraukė jį iš partizanų štabą, paskyrė visuomeninės dalies viršininku. Kita vertus, toks skubotumas suprantamas - juk trūko pareigūnų. O V.Remeika tuomet buvo pagrindinis MGB koziris..

1976m. "Minties" leidykla išleido M.Baryso knygelę "Paskutinis šūvis". Joje pasakojama apie šio MGB agento veiklą, Prisikėlimo apygardos likvidavimą. Net tokioje literatūroje galime rasti pakankamai įtikinantį aprašymą: "... Du rūsyje, lyg akmeniniame maiše. Viršuje girdisi balsai ir žingsniai Remeika išmoko juos skirti /.../ Rytas guli. Beveik visą parą išdribo. Arčiau nediduko langelio pasistatęs rašomąją mašinėlę, Vytautas kiek spėdamas rašo. Protarpiais tenka sustoti, atsakyti į banditų vadeivos klausimus, kai tasai dalijasi sumanymais, kuria ateities planus /.../ Kantriai, neskubėdamas Vytautas aiškina. Daug gaujų dalyvių likviduota. Vis daugiau nusivilia ir atsisako banditautl Pagalba iš užsienio neateina- nepavyko susisiekti net su Skirmantu, į kurį tiek vilčių dėjo Rytas. Vis daugiau žmonių įsitikina, kad gauja neša tik nelaimės /.../^{15m}. Kaipgi buvo galima abejoti taip logiškai samprotaujančiu žmogumi? O juk jei toks ar panašus dialogas vyko, tai buvo viso labo viena operacijos dalių — žlugdyti partizanus moraliai, atimant jiems viltis jei ne išlikti ir sulaukti tikrosios Lietuvos, tai bent išsaugoti idėją ir mirti su tikėjimu ja.

1952m. - paskutiniai Prisikėlimo apygardos metai, paskutinių štabų sunaikinimas, vadų ir eilinių žūtys. 1952 05 26 A.Bakšio laiške Vanagui rašoma, kad Žemaičių ir Prisikėlimo apygardos gali sudaryti tik po vieną

Prisikėlimo apygardos vadas Juozas Paliūnas-Rytas (dešinėje)

rinktinę, todėl Prisikėlimo apygardą reikia panaikinti¹⁶. 1952m. birželio mėn. buvo panaikinta Prisikėlimo apygarda¹⁷. Dar 1952m. sausio mėn. Kėdainių rajone veikę partizanai, Maironio pavadinimą pakeitus vėl į Povilo Lukšio, sudarė atskirą rinktinę, kuriai liko vadovauti J. Paliūnas-Rytas¹⁸. Jau minėtos operacijos metu, agento "Sąžiningo" pagalba 1952m. spalio 1d. MGB aptiko štabo bunkerį Padotnuvio kaime (Dotnuvos raj.), Krutkių sodyboje. Šiame bunkeryje žuvo Juozas Paliūnas-Rytas¹⁹.

Tokiu būdu Prisikėlimo apygardą, veikusi Dotnuvos, Tytuvėnų, Radviliškio, Šėduvos, Pakruojo, Šiaulių, Žagarės, Akmenės, Ariogalos, Raseinių rajonuose nustojo gyvuoti.

Keletas partizanų šiose apylinkėse laikėsi dar ilgai. 1962m. rugsėjo 25d. buvo suimtas buvęs Prisikėlimo apygardos štabo narys, ryšių karininkas Pranciškus Prūsaitis-Lapė. Po tardymo ir teismo paskutinysis areštuotas partizanas 1963m. liepos 13d. buvo sušaudytas²¹. Šis žmogus atliko neįkainojamą žygį ateičiai – išsaugojo 3 bidonus su apygardos štabo dokumentais. Metai iš metų, naktimis juos iškasdamas, vėl užkasdamas kitoje vietoje, jis išsaugojo istorijai atmintį apie kovos draugus, jų gyvenimą, kovą ir žūtis.

Apygardos veiklos bruožai

Prisikėlimo apygardos veiklos specifiką sąlygojo jos geografinė padėtis ir, žinoma, asmenybės, užėmusios atsakingas pareigas štabuose.

Apygarda buvo įkurta tuo metu, kai vyko visos Lietuvos partizanų persigrupavimas, vadovybės kūrimasis. Būtent jos teritorijoje, Radviliškio rajone, vyko visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas, čia ilgai laikėsi vyr. vadovybės pareigūnai. Jiems reikėjo stabilių ir operatyvių ryšių su visomis veikiančiomis formuotėmis. Tai ir buvo viena pagrindinių Prisikėlimo apygardos užduočių – prie štabo buvo įsteigta ryšių karininko pareigybė (paskutiniu metu juo buvo P. Prūsaitis-Lapė, Kęstutis).

Tenka pastebėti, kad ne tik PA, bet ir kitų Jūros srities apygardų pagrindinė veikla ir rūpestis, sukūrus vyr. vadovybę srities teritorijoje, buvo jos apsauga ir darbo sąlygų sudarymas.

Specifinė Prisikėlimo apygardos veiklos kryptis – leidyba. Jau 1948m. birželio 1d. buvo išleistas pirmasis apygardos laikraščio "Prisikėlimo ugnis" numeris (370 egz.)²². Laikraštyje buvo spausdinama partizanų poezija, mūšių

Prisikėlimo apygardos Kun. Žvelgaičio rinktinės partizanai

aprašymai, politinės apžvalgos. Beje, visi apygardos leidiniai išsiskyrė poetišku minties dėstymu. Kitaip negalėjo būti - be jau minėto poeto Alkupėno, apygardos štabe buvo poetas Vytautas Šniuolis-Vytenis, Bronius Liesys-Naktis ir kiti. Kas žino, kiek dar poetų sugrubusia ranka širdies nerimą liejo ant popieriaus skiautės, nesitikėdami, kad tai kas nors skaitys.."/.../ Jūsų broliai - pilkieji klajūnai/ Dar negrižo iš girių namolia .../ Ir ant gatvių dar kraujas nedžiūna;/ Laisvės rūmas dar slepiasi toliuos../" Vytenis. 1947m. ruduo²³. Visa šių ir daugelio kitų partizanų poezija sudėta į rinkinį "Kovos keliu žengiant" (5 tomai). Šios knygos spausdintos mašinėle, viršelyje - spalvotas Vytis (dailininkas — Laurynas Mingilas-Džiugas), o iš puslapių alsuoja viltis ir tikėjimas. Be šio rinkinio, Prisikėlimo apygardos vadovybė išleido keletą mažesnių poezijos ir prozos rinkinėlių (žr. Partizanų spauda), kurie dažnai atstoja dešimtį sausų dokumentų, suvokiant Jų dvasios tvirtybę. O ją liudija ir apygardos vado Ryto dienoraščio eilutės: "/.../ 1949m. rugpjūčio mėn. šeimininkė praneša, kad čia pat priešas. Staiga užsimaskuojame. Girdisi, priešas vykdo kratą. Aiški išdavystė, todėl mūsų atradimu neabejojame. Darau planą kautynėms. Tuoj kyla prisiminimas apie prt

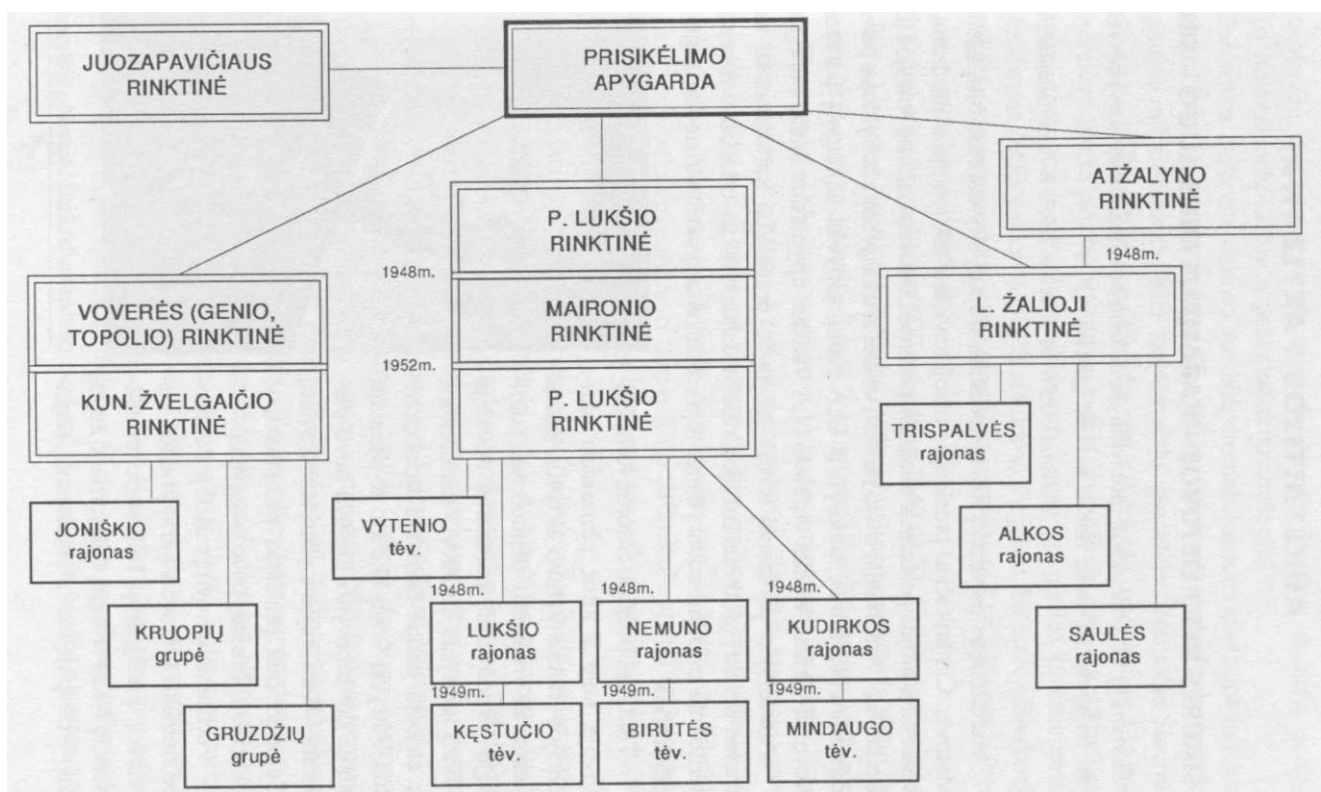
Balandžio išsiveržimą, bet vėl nusiviliu, nes jiems naktis buvo, o mums vos 9 val. ryto! Išsigelbėjimo nėra... Skubiai naikiname archyvą jį draskydami į mažiausius šmotelius ir maišydami su įvairiomis popiergalių skutelėmis. Priešas paieško čia pat. Archyvas sunaikintas — skutelių krūva. Apsirengiu švariais baltiniais, pasiimu į rankas pistoletą galvodamas kautis. Vėl kilo mintis, jei peršautas nusilpčiau, dar gali gyvą paimti! Ne! Iš slėptuvės tik veršiuosi, jei priešas duotų ypatingai geras sąlygas. Priešingai atsigulsiu ir paskutinę minutę pagalvosiu, kad tuo baigiu atlikti Tėvynei pareigą!... Laikydamsi nusistatymo — geriau pačiam žūti, bet nestatyti draugą į pavojų...²⁴."

Priedas

Prisikėlimo apygardos karinių dalinių struktūra 1948-1953m.

Prisikėlimo apygardos karinių dalinių struktūra 1948-53m.

Priedas

AUKŠTAITIJOS PARTIZANAI

ŠIAURĖS RYTŲ LIETUVOS - KARALIAUS MINDAUGO - SRITIS

"Šiuo mūsų Tėvynei sunkiu momentu yra lietuvių patriotų, kuriems tėvynės reikalai yra brangesni už viską, net už asmens gyvybę."

(Iš J. Kimšto 19470116 laiško BDPS K-to pirmininkui Erelui)

Aukštaitijos partizanų kovų specifika truputį skyrėsi nuo kitų Lietuvos vietovių. Čia anksčiau prasidėjo antroji sovietinė okupacija ir partizanų kovos. Aukštaitijos partizanai tiesiogiai perėmė Lietuvos Laisvės Armijos (LLA) tradicijas. Į Aukštaitiją buvo nuleisti vokiečių žvalgybos mokyklose parengti desantininkų būriai, sudaryti iš LLA narių, aktyviai įsijungę į partizaninę kovą. Iš Vilniaus nuolat važinėjo LLA Vilniaus apygardos štabo pareigūnai.

Aukštaitijos partizanai turėjo galimybę prasidėjus kariuomenės siautimams pereiti į gretimus Latvijos ir Baltarusijos miškus, o tai buvo neparanku teritoriniu principu sudarytiems represiniams organams ir ne kartą gelbėjo partizanus.

Taktikos požiūriu Šiaurės Rytų Lietuvoje, kaip ir kitur, pirmaisiais okupacijos metais vyravo aktyvūs kovos veiksmai miestelių užpuolimai suimtųjų išvadavimai; partizanai nevengė atvirų kautynių su NKVD kariuomene ir stribais, baudė šnipus ir kolaborantus. Aktyvią kovą skatino ir situacija: karas dar tebevyko, Lietuva buvo perkirsta fronto linijos ir viltis, kad Sovietų Sąjunga bus priversta pasitraukti iš okupuotų kraštų, buvo visai reali.

Partizaninių kovų pradžioje štabuose netrūko Lietuvos kariuomenės karininkų, inteligentų. Tačiau po triuškinančių MGB smūgių dauguma jų žuvo, taip ir nespėję sukurti ryškesnių, regla-

Srities vadas ltn. J. Kimštas-Žalgiris

mentuojančių partizaninę veiklą ar nušviečiančių politinę situaciją dokumentų, nubrėžiančių Lietuvos pasipriešinimo strategiją.

Šios srities partizanų likimas, tur būt, dramatiškiausias partizaninio karo istorijoje. Nors visoje Lietuvoje netrūko žiaurių išdavysčių bei smurto, tačiau daugiausiai rafinuočiausių MGB "kombinacijų" prasidėjo būtent čia, Šiaurės rytų Lietuvos (ŠRL) srityje, sunaikino šią sritį ir išsiplėtė į visą Lietuvą. Čia jau 1945m buvo įkurta pirmoji agentų-smogikų grupė. Iš čia gavęs Aukštaitijos partizanų įgaliojimus J.Markulis prisistatė Tauro apygardos partizanams, inicijuodamas MGB valdomo BDPS sukūrimą. Pagaliau čia buvo užverbuotas aukščiausio rango partizaninių struktūrų pareigūnas, LLKS Tarybos Prezidiumo narys Jonas Kimštas.

O ir pati sritis buvo įkurta MGB iniciatyva: 1947 0102 J.Markulis, patyręs, kad Pietų Lietuvos partizanai atskleidė MGB provokaciją, parašė BDPS K-to Įsakymą Nr.3, kuriuo J.Kimštą-Žalgirį, Žygūną paskyrė ŠRL srities partizanų vadu. Tuo metu J.Kimštas vadovavo Vytauto apygardai Žinodami, kad ryšiai tarp atskirų partizanų junginių nereguliarūs, čekistai stengėsi savo įtakoje išlaikyti nors dalį Lietuvos. Kadangi Didžiosios Kovos apygarda (DKA) jau pilnai buvo valdoma MGB, buvo planuojama per J.Kimštą apvaldyti ir Vytauto bei Vyčio apygardas, o tam reikėjo J.Kimštui suteikti srities vado įgaliojimus. Tačiau sritis buvo įkurta, ir tolesnė jos veikla vystėsi jau be MGB pagalbos.

Nors MGB paskyrė J.Kimštą srities vadu, tačiau suformuoti srities štabą nespėjo. 1947 06 13 Šimonių valsčiuje vyko Aukštaitijos partizanų vadų pasitarimas, kuriame buvo bandyta suformuoti srities vadovybę. Dėl didelio organizacinio darbo krūvio J.Kimštas norėjo likti vien srities vadu. Vasarą vadovavimą Vytauto apygardai jis perdavė Vincui Kauliniui-Miškiniui.

Tų pat metų birželio 24d. Šimonių girioje J.Markulis buvo paskyręs partizanų vadų suvažiavimą. Girią apsupo stambūs NKVD kariuomenės daliniai. Partizanams pavyko išvengti provokacijos, tačiau pasitikėjimas J.Markuliu-Ereliu susvyravo. Tuo metu Tauro ir Kęstučio apygardos jau buvo atsiuntusios Markulį demaskuojančius laiškus. Ryšininkė, atnešusi šiuos laiškus, norėjo asmeniškai perspėti Algimanto ir Vyčio apygardų vadus, tačiau iš to J.Kimštas tik pasijuokė - toks stiprus buvo jo pasitikėjimas atstovu iš "Centro". 1947 01 16 dekodamas Markuliui už paskyrimą srities vadu, J.Kimštas rašė: "Didžiai gerbiamas Pone, Jūsų parašytas laiškas, tai mano trijų kovos dėl laisvės metų svajonė. /.../ jei kada buvau laimingas, tai

tik šiuo momentu. Iš laiško turinio supratau, kad ir šiuo mūsų tėvynei sunkiu momentu yra lietuvių-patriotų, kuriems tėvynės reikalai yra brangesni už viską, net už asmens gyvybę." Tačiau jau rugpjūčio mėn. J.Markulis priekaištavo Kimštui, kad šis nepranešęs apie naujos apygardos sukūrimą¹. 1947 08 27-28 MGB organizuoja Adomonyse "Karinę Tarybą", o rugsėjo mėn. J.Markulis dar susitinka su Vyčio apygardos vadu D.Vaiteliu-Briedžiu, tačiau tai jau paskutiniai agento susitikimai 1947 09 20 srities vadas J.Kimštas išsako nutraukti visus ryšius su Vilniumi ir nepriimti iš "Centro" atvykusių asmenų².

Srities vadovybės kūrimas sutapo su visos Lietuvos partizanų siekiu sukurti vieningą vadovybę. 1948m. pradžioje Tauro apygardos vadas A.Baltūsis nurodė J.Kimštui, kad iki šiol konsultavosi ir palaikė tiesioginius ryšius su apygardų vadais (konkrečiai - su 3 LLA Vytauto apygarda), nes sritys Lietuvoje "dar nėra pakankamai organizuotos"³.

Iš tikrųjų A.Baltūsis buvo nusivylęs tuo, kad nepaisant jo perspėjimo J.Kimštas taip ilgai tikėjo Ereliu. Ir, nors Vytauto ir Algimanto apygardų vadai teigė, kad "dabartiniu metu, kai viso pasaulio tautos susivienijo kovai prieš žmonijos nelaimę — komunizmą, mums būtina nesvarstant nukreipti savo veiksmus viena kryptimi", — tačiau srities viduje tai sunkiai sekėsi. Vyčio apygardos vadas

Ginkluotas Aukštaitijos partizanas

D.Vaitelis 1948m. dar pilnai pasitikėjo Markuliu ir srities kūrimo darbe nedalyvavo.

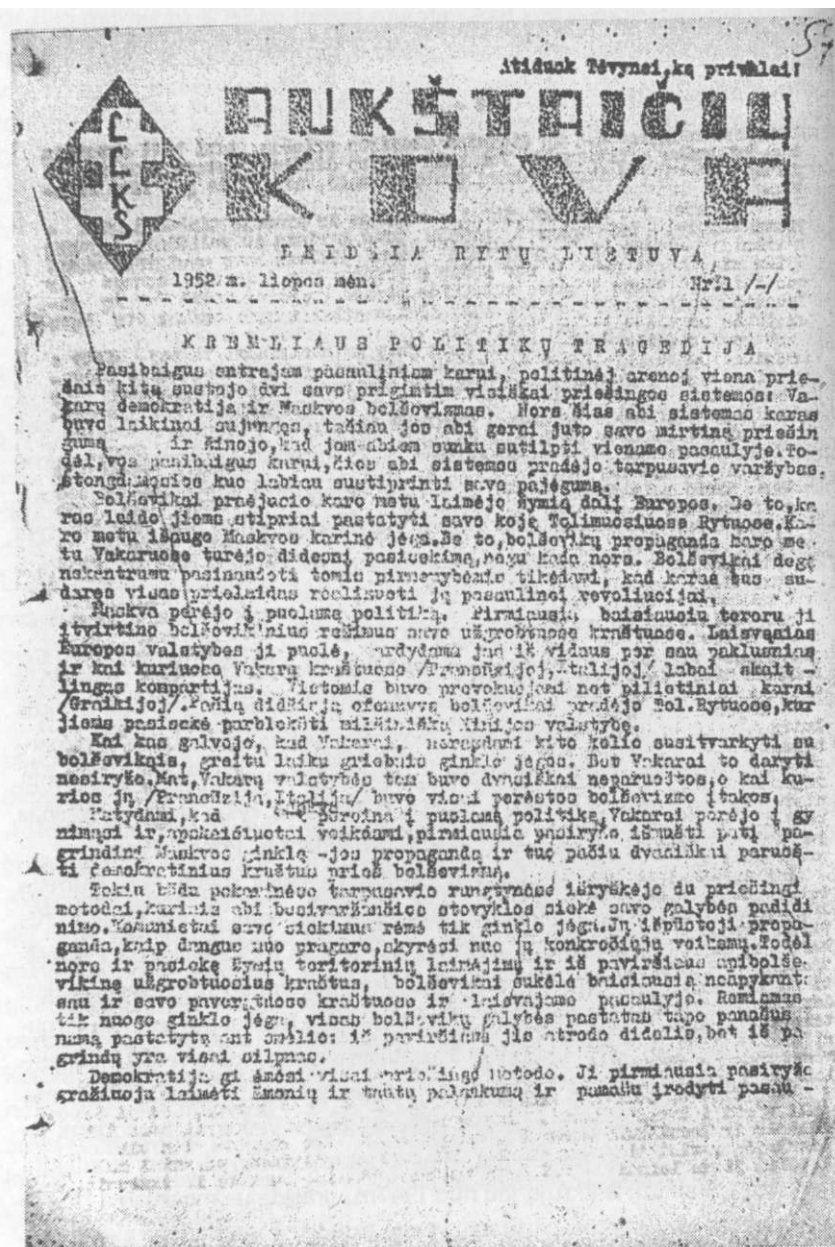
1948m. gegužės 1d. įvyko ŠRL partizanų kovinių dalinių vadų sąskrydis, kurį galima laikyti srities vadovybės darbo pradžia. Pasitarime buvo pasmerktos J.Markulio vykdytos provokacijos, svarstyti organizaciniai klausimai Šiaurės Rytų (nuo 1948.11 - Rytų) Lietuvos sritį nutarta pavadinti Karaliaus Mindaugo vardu⁵. Rašytiniuose dokumentuose priimtas kriptonimas "Kalnų" sritis.

Pasitarime dalyvavo srities vadas J.Kimštas-Žalgiris, Vytauto apygardos vadas V.Kaulinis-Miškinis, Algimanto apygardos vadas A.Slučka-Šarūnas, Didžiosios Kovos apygardos B rinktinės štabo viršininkas J.Šibaila-Merainis. Sąskrydyje Didžiosios Kovos B rinktinei buvo suteiktos apygardos teisės (nes tuo metu A rinktinė buvo pilnoje MGB kontrolėje). Šiame pasitarime nutarta į Lietuvos partizanų vyr. vadovybę deleguoti srities vadą J.Kimštą ir DKA štabo viršininką J.Šibailą. Srities vadovybėje buvo taip pasiskirstyta vaidmenimis- politinėje plotmėje sričiai atstovavo Vytauto apygarda, o kari-
nėje — Algimanto.

Kitas vadų sąskrydis įvyko rugpjūčio 1-4 d.

Srities oficiozu tapo Vytauto apygardoje leidžiamas laikraštis "Aukštaičių kova", redaguojamas Broniaus Kazicko-Sauliaus, Krivaičio. J.Kimštui išvykus į Vyriausiąją vadovybę, srities vadu tapo Antanas Slučka-Šarūnas, Algimanto apygardos vadas, pavaduotoju — Vincas Kaulinis-Miškinis, Utenis. Visuomeninės dalies viršininku paskirtas B.Kazickas, ryšių skyriaus-Albinas Kubilius, adjutantu - Balys Žukauskas-Komendantas, Princas,Kiaulė.

1949 metai yra aktyviausios srities štabo veiklos metai Per J.Kimštą palaikydama glaudžius ryšius su LLKS vadovybe, sritis gauna visus LLKS Tarybos Prezidiumo nutarimus, statutus, instrukcijas. Ryšį palaiko per Prisikėlimo apygardą. LLKS sprendimu kuopos pertvarkomos į rajonus-tėvūnijas. Srities štabas duoda nurodymą apygardoms kurti legaliai gyvenančių Organizacinio sektoriaus (OS) narių tinklą, įtraukiant į pagrindinę veiklą inteligentus ir miestų gyventojus⁶. Nurodoma priešintis kolektyvizacijai Keičiama kovos strategija; partizanai atsisako aktyvių kovos veiksmų, tausodami jėgas lemiamam kovos momentui — ginkluotam sukilimui kilus konfliktui tarp Rytų ir Vakarų. Iš tikrųjų jau nuo 1947m., prasidėjus masiniams NKVD kariuomenės siautimams, partizanai vengė išpuolių ir vykdavo akcijas tik siekdami apsirūpinti ginklais.

1949m gegužės mėn. įvyko srities vadų pasitarimas, kuriame buvo svarstyti organizaciniai klausimai. Norint pagerinti vadovavimą atskiriems partizanų būriams, prie Algimanto apygardos buvo prijungti Dusetų, Užpalių, Antalieptės partizanai Taip pat buvo svarstyti Karo Lauko teismo ir šnipų baudimo klausimai

1949m rugsėjo mėn. Šimonių girioje įvyko RL partizanų vadų sąskrydis. Dalyvavo srities vadas A.Slučka-Šarūnas, Algimanto apygardos vadas A.Starkus-Montė, Šarūno rinktinės vadas S.Gimbutas-Tarzanas ir kiti⁷. Buvo svarstytas pasirengimas sukilimui ir vyrų mobilizacijos galimybės. Tai buvo paskutinis srities vadų pasitarimas partizanų veiklos strategijos klausimais.

1949m. MGB pavyko užverbuoti agentą Miką-ryšininką tarp RL srities štabo ir Algimanto apygardos. Spalio 23d. į agento namus atvyko srities štabo ryšių skyriaus viršininkas Albinas Kubilius-Rūgštinas, Eimutis ir partizanas Vijoklis⁸. Agentas pavaišino partizanus specpreparatu ir sumigusius įdavė čekistams. Pridengdami išdaviką, čekistai suėmė nemažai apylinkės žmonių — partizanų rėmėjų ir ryšininkų. Neatlaikę tardymų, Rūgštinas ir Vijoklis parodė emgėbistams srities štabo bunkerį.

1949m spalio 28d. neturėdamas vilties prasiveržti, štabo bunkeryje Butkiškių km. Jovaišų sodyboje susisprogdino Karaliaus Mindaugo srities vadas Antanas Slučka-Šarūnas. Kartu su juo gyvybės siūlą nutraukė jo žmona, tvarkiusi štabo finansinę veiklą, Janina Railaitė-Neringa ir partizanas Juozas Jovaiša-Lokys. Štabo adjutantas B.Žukauskas pasidavė gyvas ir nurodė čekistams dar 3 srities štabo bunkerius. Viename iš jų žuvo LLKS vyr. vadovybės specialus atstovas sričiai Henrikas Danilevičius-Vidmantas, Šėmas, Danyla, Kerštas.

1949m vėlyvą rudenį žuvus talentingam srities vadui A.Slučkai ir daugumai pareigūnų, srities vadovybės organizacinis darbas nutrūko.

Nuo 1950m. pradžios LLKS Vyr. vadovybė ir Vytauto apygarda dėjo daug pastangų srities štabo atkūrimui Vyr. vadovybės narys, buvęs ŠRL srities vadas J.Kimštas-Žalgiris, Žygūnas 1950 0110 parašė laiškus Vytauto, Algimanto, Vyčio ir Didžiosios Kovos apygardų vadams apie būtinybę atstatyti ryšius tarp apygardų, o taip pat su Vyr. vadovybe bei atkurti srities štabą. Srities vadu J.Kimštas siūlė Vytauto apygardos štabo narį Viną Žaliaduonį-Tigrą, Djakoną. Ši kandidatūra buvo suderinta su Vyčio ir Didžiosios Kovos apygardų vadovybe.

Tačiau einantis Vytauto apygardos vado pareigas B.Kalytis-Siaubas, Liu-

tauras 1950 03 10 J.Kimštui nurodė, kad vargu ar V.Žaliaduonis sutiks persikelti iš savo bazės Baltarusijos Svyrių apskrityje į srities centrą, kuris visą laiką buvo Algimanto apygardos Šarūno rinktinės ribose. O įkurdinti K.Mindaugo srities centrą teritorijos pakraštyje - V.Žaliaduonio veiklos erdvėje — buvo neparanku dėl sunkiai palaikomų ryšių. Jis siūlė srities vadu skirti Vyčio apygardos vadą A.Smetoną-Žygaudą.

Tame pat laiške B.Kalytis pareiškė, kad srityje nebegali egzistuoti keturios apygardos, nes nebėra tinkamų kandidatūrų darbui štabuose. Jis siūlė panaikinti Algimanto ir Didžiosios Kovos apygardas, o šiose apygardose veikusius partizanus rekomendavo prijungti prie Vytauto ir Vyčio apygardų. Rudenį tokia reforma buvo įvykdyta.

Nauja netektis štabui buvo visuomeninės dalies viršininko, "Aukštaičių kovos" redaktoriaus žūtis 1950m. balandžio mėn.

Tačiau nepaisant išdavysčių ir netekčių 1950m. liepos mėnesį srities štabas buvo vėl atkurtas. Srities štabo darbui kaip LLKS Tarybos 3-os sekcijos vadas ir Vyr. vadovybės atstovas vadovavo J.Kimštas¹⁰. Srities vado pavaduotojais tapo apygardų vadai B.Kalytis-Siaubas ir B.Karbočius-Algimantas. Visuomeninės dalies viršininku buvo paskirtas B.Krivickas-Vilnius, o Organizacinio skyriaus — V.Sabalaiuskas-Kirvis". J.Kimštui išvykus, vado pareigas ėjo vienas iš jo pavaduotojų. Štabo viršininku buvo paskirtas Vytauto apygardos štabo viršininkas Vyt. Pakštas-Gintvytis (žuvęs 1951 03 19), vėliau — J.Kemeklis-Rimtutis.

Srities laikraščiu tapo "Laisvės kova", kurią nuo 1950m. iki pat savo žuvimo 1952m. rugsėjo mėn. redagavo poetas Bronius Krivickas-Vilnius.

1950m lapkričio mėn. buvo panaikintos Algimanto ir Didžiosios Kovos apygardos. Srities štabas vadovavo dviem likusioms apygardoms: Vytauto ir Vyčio. Jų veiklos erdvė apėmė Rokiškio, Kupiškio, Panevėžio, Vabalninko, Biržų, Ramygalos, Obelių, Dotnuvos, Anykščių, Dusetų, Utenos, Molėtų, Švenčionių, Švenčionėlių, Širvintų, Ukmergės, Zarasų rajonus¹².

1951m. sausio mėn. LLKS Prezidiumo narys J.Kimštas lankėsi Vyčio apygardoje, kur iš dviejų rinktinių suformavo vieną. Vis sunkiau buvo atstatinėti naikinamas organizacines struktūras. 1951m. gruodžio mėn. suėmus B.Kalytį, MGB atsivėrė neribotos galimybės naikinti partizaninį judėjimą.

1952m. K.Mindaugo srityje veikė virš 200 partizanų¹³. 1952m. gegužės mėnesį srities vado pareigas vėl užėmė J.Kimštas.

Tuo tarpu užverbuotas B.Kalytis pradėjo didįjį MGB žaidimą, savo mas-

tais prilygstantį gal tik Markulio epopėjai

Jau 1952m vasario mėn. B.Kalytis užmezgė ryšį su Švenčionių raj. veikusiu Tigro rinktinės vadu Vincu Žaliaduoniu-Roku, Djakonu, Cezariu ir pasiūlė susitikti Cezaris nepasitikėjo kvietimu, tačiau paties Kalyčio nebijojo. Susitikęs asmeniškai pasimatyti, paskyrė susitikimą Ignalinos raj. Bijutiškų vienkienyje¹⁴. 1952 03 27 apsuptas gausių karinių MGB dalinių žuvo K.Mindaugo srities vado pavaduotojas V.Žaliaduonis ir jo adjutantas Mykolas Cicėnas.

1952m. vasarą J.Kimštas, pradėjęs eiti srities vado pareigas, bandė atstatyti nutrūkusius ryšius. Tą patį lygiagrečiai darė ir MGB B.Kalyčio pagalba. Po J.Kemeklio išdavimo ir žūties (1951 12 22) B.Kalytis, tapęs agentu-smogiku Ramojumi, išsiuntinėjo laiškus jam žinomiems būrių vadams, kviesdamas į susitikimą, kuriame numatyta atkurti srities štabą. Iš Mokytojo būrio partizanų agentas Ramojus sužinojo apie tokį pat J.Kimšto organizuojamą pasitarimą Šimonių girioje. 1952m. rugpjūčio 14d. Šimonių girioje susitiko J.Kimštas, lydimas 19-os Kirvio, Tigro, Mokytojo ir Eskimo būrių partizanų ir 7 MGB agentu-smogiku grupė, vadovaujama B.Kalyčio. B.Kalytis vaidino Vytauto apygardos vadą, turėjo MGB paruoštus dokumentus ir užduotį suimti J.Kimštą¹⁵. Dvi dienas partizanai ir agentai praleido kartu, svarsty-

Vytauto apygardos vadas Bronius Kalytis-Siaubas, vėliau tapęs MGB agentu - smogiku

darni organizacinius klausimus.

Kaip tik šiame susitikime J.Kimštas paskyrė paskutinius srities štabo pareigūnus: B.Kalytį - agentą Ramojų srities štabo viršininku, o agentą Alfą — skyriaus viršininku. Agentai tuo tarpu susipažino su visais į susitikimą atvykusiais partizanais, nusifotografavo kartu su jais, kad čekistai galėtų atpažinti partizanus, sužinojo ryšių punktus ir slaptažodžius¹⁶. Dėl didelės partizanų persvaros vykdyti akciją iki galo smogikai nesiryžo. Todėl B.Kalytis pasiūlė srities vadui vyksti kartu su juo inspektuoti Vytauto apygardos, kartu ir persikelti žiemojimui į jo "veiklos rajoną".

Rugpjūčio 16d. atsisveikinęs su partizanais, J.Kimštas kartu su agentų-smogikų grupe išvyko į naują rajoną. Už 10 km nuo susitikimo vietos smogikai J.Kimštą suėmė.

Tardymo metu J.Kimštas palūžo ir jau rugsėjo 13d parodė emgėbistams bunkerius Raguvos miške, o už savaitės-partizanų slėptuvę Troškūnų rajone. Žuvo trys partizanai, jų tarpe srities štabo visuomeninės dalies viršininkas, ilgametis laikraščių "Aukštaičių kova" ir "Laisvės kova" redaktorius, poetas Bronius Krivickas.

Iš viso J.Kimšto dėka žuvo ir buvo suimta 20 partizanų¹⁷. J.Kimštas tapo agentu slapyvardžiu Jurginas. MGB provokacijos buvo vykdomos dviem kryptimis: žemyn, ieškant likusių būrių ir eilinių partizanų ir aukštyn, per J.Kimštą einant iki vyriausios partizanų vadovybės.

J.Kimštas — agentas Jurginas toliau vaidino LLKS Prezidiumo narį¹⁸. B.Kalytis legendiniame SRL srities štabe ėjo štabo viršininko pareigas. J.Kimštas netrukus "paskyrė" B.Kalytį srities vadu. Agentas Bimba, buvęs partizanas J.Bulka, "tapo" Vytauto apygardos vadu, o agentas Mokytojas (buvęs Didžiosios Kovos apygardos partizanas P.Puodžiūnas-Žėruolis) — Vyčio apygardos vadu. Pastarasis turėjo užduotį ne tik naikinti Vyčio apygardos partizanus, bet ir užmegzti ryšį su J.Šibaila-Merainiu, Vyr. vadovybės nariu, kurį pažinojo iš bendros kovos DKA laikų.

1952m. birželio mėn. suimtas ir užverbuotas Tigro rinktinės vadas K.Bukauskas-Seklys, tapęs agentu Gudu, vaidino Tigro rinktinės vadą.

MGB numatė paskirti J.Kimštą LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininku. Buvo planuojama sukviesti į pasitarimą partizanų vadus V.Montvydą, P.Morkūną, J.Labanauską, J.Žemaitį ir juos sunaikinti, taip sudarant galimybę J.Kimštui užimti aukščiausią postą partizanų vadovybėje. Tačiau gyvenimas pakoregavo šiuos planus: 1953m sausio-liepos mėnesiais dauguma

vadų žuvo arba buvo suimti. Jų tarpe - LLKS Prezidiumo pirmininko pavaduotojas, Rytų Lietuvos sekcijos vadas J.Šibaila, LLKS Prezidiumo pirmininko pavaduotojas, Pietų Lietuvos srities vadas S.Staniškis, Vakarų srities vadas A.Bakšys, Vyčio apygardos vadas B.Karbočius, Kęstučio apygardos vadas P.Morkūnas. 1953m gegužės mėn. suimtas ir LLKS Prezidiumo pirmininkas J.Žemaitis.

J.Kimštas, kuriam buvo numatytas antrojo Lietuvos Markulio vaidmuo, tapo nebereikalingas. Jis buvo dar naudojamas kaip įtakos agentas: auklėjo savo pavyzdžiu ir įtikinėjimais suimtus partizanus, kad pasipriešinimas beprasmiškas.

Tuo tarpu MGB darbas kita kryptimi tęsėsi 1953m. gegužės mėn. Aukštaitijoje dar slapstėsi apie 50 partizanų. Daugiausiai jų buvo Vyčio apygardos ribose. Nors dauguma partizanų slapstėsi mažomis grupelėmis ar pavieniui, tačiau kai kurios organizacinės struktūros dar veikė. Vyčio apygardoje dar buvo tėvūnijos, Vytauto apygardoje dar egzistavo Tumo-Vaižganto rinktinė. Biržų krašte Pilėnų tėvūnijoje dar veikė 13 partizanų, Ramygalos apylinkėse slapstėsi Trimito tėvūnijos vyrai

Toliau naudojant J.Kimštą ir B.Kalytį buvo suimtas srities štabo organizacinio skyriaus viršininkas Viktoras Sabaliauskas-Kirvis, Tautietis, Vytauto apygardos Vaižganto rinktinės vadas Vaclovas Čepukonis-Tigras. V.Čepukonį užverbavus, buvo suimtas Vyčio apygardos Gedimino rinktinės Aušros tėvūnijos būrio vadas Kostas Kregždė-Sausis. Sausis išdavė tėvūnijos vadą Kazimierą Riaubą-Kazoką, o šis - Trimito tėvūnijos būrio vadą Kazį Janonį-Šnekutį¹⁹. MGB operatyviai panaudojo Šnekutį ir su jo pagalba suėmė Vyčio apygardos Trimito tėvūnijos vadą Grigalių Štarolį-Plieną. Plieną irgi neatsilaikė MGB spaudimui. Jis iškviatė į susitikimą Gedimino rinktinės vadovybę. Smogikai nušovė rinktinės vadą Edvardą Daučiūną-Rimantą, tačiau partizanai spėjo pasipriešinti. Nors jie visi žuvo, tačiau nušovė ir smogikus atvedusį G.Štarolį-Plieną²⁰.

Paskutiniai Vyčio apygardos Gedimino rinktinės partizanai buvo sunaikinti 1953m rudenį: Jokūbas Petraitis nušautas 1953m spalio 26d.²¹. Mykolas Krikščiūnas-Valstietis buvo suimtas ir sušaudytas.

Nors B.Kalyčiui pavyko užmegzti ryšį su 13 partizanų būrių, tačiau ne visus pavyko iš karto sunaikinti²². Pilėnų tėvūnijoje 1953m. liepos 13d. smogikai nušovė pasipriešinusį tėvūnijos visuomeninės dalies viršininką Alfonsą Valentą-Milžiną. Rugpjūčio mėn. buvo nušautas Čerčilio būrio vadas ir trys Algirdo

būrio partizanai Lapkričio mėn. žuvo Žaliosios rinktinės štabo viršininkas Juozas Šomka-Čerčilis.

1953m. spalio mėn. Aukštaitijoje dar veikė 6 būrių likučiai Širvintų raj. - 2 partizanai, Molėtų-Anykščių raj. - 2 partizanai (vienas iš jų AKraujelis-Siaubūnas), Zarasų-Dūkšto raj. - 2 partizanai, Biržų raj. - 6 partizanai, Pandėlio raj. - 5 partizanai, Obelių raj. - 8 partizanai Iki metų pabaigos RL srities ribose liko tik 17 vyrų.

1954 09 25 Biržų girioje žuvo paskutinis Pilėnų tėvūnijos vadas Steponas Giedrikas-Girietis, o 1956m. liepos 15d. Pandėlio apylinkėje buvo nukauti paskutiniai Pilėnų tėvūnijos partizanai Mykolas Suveizdis-Budrys ir Edvardas Žilinskas-Vanagas²³.

1958 07 18 pasidavė KGB trys Juozapo Streikaus-Stumbro vadovaujami partizanai

Aukštaitijoje liko tik AKraujelis-Siaubūnas ir Stasys Guiga-Tarzanas. Nors B.Kalyčiui ne kartą buvo įsakyta surasti Siaubūną, tačiau jam pavyko išsislapstyti iki 1965 metų.

O Stasio Guigos didvyriška ir tragiška epopėja tęsėsi iki pat jo mirties 1986m Tai buvo paskutinis Lietuvos partizanas.

VYTAUTO APYGARDA

"Bet... tebeturiu dar turto, kurio priešai neįstengs atimti: tai tikėjimas į Didįjį pasaulio kūrėją Dievą ir tėvų žemės meilė. To neįstengs atimti joks priešas, nors tai būtų ir pats žmonijos pabaisa - Stalinas. Šį turtą aš palieku savo broliams ir seserims, visiems tautiečiams, ir kol jie tai gerbs, tol bus nenugalimi..."

(Ištrauka iš Balio Vaičėno "Partizano testamentu")

Apygardos kūrimasis. 1944-1945m.

Stipriausia ir aktyviausia SRL srityje buvo Vytauto apygarda.

Kadangi į Rytų Lietuvą Raudonoji armija įžengė jau 1944m. liepos mėn., čia anksčiausiai prasidėjo partizaninis judėjimas. Jo ištakos siekia nacių okupacijos laikus, kurių metu sukurtos LLA nariai iš karto pasitraukė į pogrindį ir ėmė organizuoti partizanų junginius.

Jau 1944m. rugpjūčio mėn. Zarasų apskrityje Nepriklausomybės kovų savanoris, Vyčio kryžiaus kavalierius Antanas Streikus kartu su savo dviem sūnumis — Izidorium ir Juozapu bei Lietuvos Respublikos kpt Afanasas Kazanas, 1944-1945m. buvęs vyriausiu Zarasų apskrities Vanagų vadu, sutelkė 150-350 kovotojų. 1944m. rugpjūčio 15d. naktį jie puolė Zarasų kalėjimą ir bandė išvaduoti enkavedistų suimtus žmones¹. Po šios akcijos Antazavės valsčiuje prasidėjus okupacinės kariuomenės siautimams, partizanai išsi-sklandė.

Spalio mėn. į Antazavės miškus iš Žemaitijos atvyko A.Kazano sūnus Mykolas (slapyvardis - Mutka). Jis atsivežė LLA instrukcijas apie partizanų junginių organizavimą ir veiklos kryptis. Susirišęs su vietiniais partizana, kuriems vadovavo jo tėvas Afanasas Kazanas, ėmėsi kurti vieningą rinktinę, kuri buvo pavadinta Lokio vardu. Gruodžio pradžioje buvo suformuotas rinktinės štabas.

1944 12 26 įvyko stambios kautynės, kurių metu žuvo apie 200 rusų kareivių. Po visą dieną trukusio mūšio partizanams pavyko prasiveržti iš apsupties.

Tokie pat organizaciniai procesai vyko Utenos ir Švenčionių apskrityse.

1944m. vasarą LLA narys Leonas Vilutis-Arūnas, Bitinėlis dalyvavo Žemaitijoje įvykusiame LLA vadovybės pasitarime, kur jam buvo suteikti

įgaliojimai grįžus į savo tėviškę įkurti Rytų Lietuvos Vanagų rinktinę, pavaldžią Šiaurės Lietuvos LLA apygardai².

L.Vilutis atvyko į Švenčionių apskr. Saldutiškio valsčių, kur spalio 22d. savo tėviškėje sukvietė vietinių partizanų vadų pasitarimą. Tą dieną buvo įkurta Tigro rinktinė, suformuotas štabas. Besislapstantys vyrai buvo suskirstyti būriais, kuopomis, batalionais. Pirmuoju Tigro rinktinės vadu tapo pats L.Vilutis, štabo viršininku - Jeronimas Bulka-Deimantas. Rinktinės veiklos rajonas - Utenos, Švenčionių ir Zarasų apskritys.

Netrukus L.Vilutis užmezgė ryšį su Vilniaus apygardos LLA vadovybe, prašydamas paramos besikuriančiai rinktinei Ryšių punktu tapo Kirdeikių klebonija, į kurią atvažiuodavo Vilniaus štabo atstovai. Jie atvežė Tigro rinktinei LLA štabo nurodymus dėl vyrų mobilizacijos ir sukilimo rengimo, literatūros, medikamentų. LLA narys Benediktas Kaletka, buvęs Lietuvos kariuomenės kapitonas, P.Plechavičiaus Vietinės rinktinės 395 bataliono vadas, tapo Tigro rinktinės kuopos vadu³. Netrukus Tigro rinktinėje jau buvo priėmusių priesaiką daugiau nei 600 kovotojų.

Tačiau Zarasų apskr. partizanai neprisijungė prie Tigro rinktinės. Jie pasiliko atskiroje - Lokio rinktinėje. Be to, pačioje apskrityje buvo keletas partizanų junginių: pietiniai valsčiai priklausė atskiram Zarasų apskrities LLA štabui. Tigro rinktinei sunku buvo palaikyti ryšį ir su Utenos apskr. šiauriniais ir vakariniais valsčiais. Visoje Aukštaitijoje netrūko besislapstančių vyrų, kurie būrėsi į savarankiškus

Suimtas Aukštaitijos partizanas

junginius.

1944m. gruodžio mėn. į Švenčionių apskr. miškus buvo nuleistas 12-os vyrų, baigusių vokiečių žvalgybos mokyklą, desantas. Parašiutininkai tuoj užmezgė ryšį su vietiniais partizanais ir susitikime su B.Kaletka buvo painformuoti apie partizanų tikslus. Dalis jų įsijungė į rinktinės veiklą". Tačiau

Utenos apskr. desantininko A.Raulinio iniciatyva susikūrė savarankiška Lietuvos Partizanų sąjunga (LPS). LPS įsteigė Gedimino vardu pavadintą partizanų junginį, kurio vadu tapo mjr. Ražaitis-Gediminas, o štabo viršininku - Leonas Tursa-Patrimpas. Ši sąjunga plėtė savo veiklą į Utenos apskr. Užpalių valsčių ir Rokiškio apskr. Jūžintų ir Svėdasų valsčius. Tik 1946m. lapkričio mėn. po didelių MGB provokacijų ir areštų likę LPS nariai buvo įjungti į Lokio rinktinę³.

Partizanų išpuoliai ir aktyvi veikla netruko atkreipti okupantų dėmesį. Jau 1944m. lapkričio mėn. ant Ginučių piliakalnio įvyko pirmasis susirėmimas su NKVD kariuomene. Mūšis buvo sėkmingas, partizanai, sulaukę tamšos, be nuostolių pasitraukė. Paakinti sėkmės, netrukus jie puolė Alantos miestelį, sudegino valsčiaus vykdomojo k-to pastatą ir sribų būstinę, nukovė keliolika sribų ir partiečių.

1945m pradžioje NKVD kariuomenė pradėjo stambias operacijas prieš partizanus. Sausio viduryje buvo suimtas Tigro rinktinės vadas L.Vilutis. Kovo 12d. Labanoro miškuose netoli Kiauneliškio geležinkelio stoties čekistams vykdant didelius siautimus po trijų dienų atkaklių kautynių žuvo 83

A.Krinicko-Romelio vadovaujamos kuopos partizanai Tigro rinktinėje liko apie 300 laisvės kovotojų⁶. Rinktinės vado pareigas užėmė tuo metu buvęs štabo viršininku B.Kaletka-Kęstutis. Jo pavaduotoju tapo buvęs Lietuvos kariuomenės karininkas Jonas Kimštas.

J.Kimštas gimė 1911m. Vilniuje. Baigė Kauno Karo mokyklą. Prasidėjęs antrajai sovietinei okupacijai slapstėsi, o nuo 1945m kovo mėn. įsijungė į aktyvią partizaninę kovą.

1945m. pradžioje Tigro rinktinė, pretendavusi sujungti trijų apskričių partizanus, buvo gerokai dezorganizuota, ryšiai tarp kuopų ir atskirų būrių nutrūkę.

Reikėjo sukurti stiprią vieningą partizanų organizacinę struktūrą, nustatyti Jungtinės Tigro rinktinės, vykdytųjų apygardos funkcijas, veiklos ribas. Kadangi palaikyti ryšius su kelių apskričių partizanais buvo nelengva, jau 1945m. vasario mėn. Vilniaus LLA štabo narys Gaidukas siūlė Tigro rinktinės

adjutantui P.Švilpai-Barzdylai Utenos apskrityje įkurti atskirą rinktinę.

Ši rinktinė buvo įkurta 1945 05 23 ir pavadinta Sakalo vardu⁷. Birželio pradžioje Sakalo rinktinei tapo pavaldžios 5 kuopos, veikusios Zarasų apskr. Antalieptės, Degučių bei Švenčionių apskr. Saldutiškio valsčiuose. Buvo suformuotas štabas, numatyta sukurti platų Organizacinio sektoriaus (OS) narių tinklą. Tačiau rinktinės veikla tuoj nutrūko: birželio mėn. žuvo štabo pareigūnai Mačernis-Bevardis, Plikaitis-Tauras, Antanas Mickevičius-Žerutis, Vincas Šapokas-Valteris. 232 partizanai buvo nukauti, 9 būriai visiškai sunaikinti, 114 vyrų suimti⁸. Pats rinktinės vadas P.Švilpa, išleidęs įsakymą demobilizuotis, išvyko į Vilnių. Partizanai išsisklaidė, apie 300 vyrų legalizavosi⁹.

Tigro rinktinei tuo metu buvo pavaldžios 3 kuopos, kuriose veikė apie 290 kovotojų. Tačiau 1945m. vasara atnešė daug netekčių. Čekistams sunaikinus Vilniaus LLA štabą, prasidėjo MGB agentų, prisidengusių Centrinio

Vienas paskutiniųjų Vytauto apygardos partizanų A.Kraujelis

štabo vardu, siuntimas į Tigro rinktinę. Buvo išaiškintas ir suimtas B.Kaletka, partizanų kapelionas P.Liutkus. Rinktinės vadu tapo J.Kimštas. Vienos kuopos, veikusios Daugėliško-Ignalinos valsčiuose, vadu jis paskyrė kpt. Kamarauską-Kariją, kitos, veikusios Švenčionių apskr. ir dažnai pereinančios į Baltarusiją, vadu — Vinčą Žaliaduonį-Roką. Trečiajai kuopai, kovojusiai Tverės valsč., po B.Kaletkos suėmimo ėmė vadovauti Antanas Klonis.

Vietoje sunaikintos Sakalo rinktinės reikėjo kurti naują. 1945 06 15 Utenos valsč. Biliakiemio

km. buvusio gimnazisto, vėliau - klieriko Algimanto Šumino-Kurklio, Vėjo iniciatyva buvo sušauktas partizanų vadų pasitarimas, kuriame nutarta įkurti Šarūno rinktinę. Rinktinės vadu tapo Vladas Mikulėnas-Lubinas, Liepa, Vilniaus universiteto medicinos fakulteto studentas, štabo viršininku — Utenos gimnazijos mokytojas Vytautas Pakštas-Vaidila, Vaidotas¹⁰. Dauguma štabo narių buvo studentai, skyrė daug dėmesio agitaciniam darbui Rinktinė turėjo topografiją ir leido laikraštį "Pogrindžio žodis", kurį redagavo V.Pakštas ir V.Mikulėnas. Rinktinė parengė žvalgybinės veiklos, LLA narių nuobaudų instrukcijas bei kitus dokumentus, reglamentuojančius partizanų veiklą.

Tigro rinktinei susilpnėjus, partizanų vienijimosi iniciatyvą perėmė Šarūno rinktinė. Į rinktinės sudėtį įsijungė Labanoro girioje veikiantys partizanai Saldutiškio valsčius liko Tigro rinktinės ribose.

Reikėjo kurti partizanų veiksmus koordinuojantį ir veiklos rajonus nustatantį partizanų štabą.

1945m. liepos mėn. nutarta formuoti apygardos štabą. Steigiamasis posėdis įvyko Ginučiuose. Apygardą nutarta pavadinti Geležinio Vilko vardu, numatyta į ją įjungti ne tik Švenčionių, Utenos, bet ir Zarasų krašto partizanus.

Tačiau čekistinės karinės operacijos neleido įgyvendinti šio sumanymo. Geležinio Vilko apygardos štabas iširo, nespėjęs pradėti savo veiklos.

1945m. rugpjūčio mėn. Saldutiškio valsč. Sudalaukio km. susirinkę Geležinio Vilko apygardos štabo nariai susitiko su Tigro rinktinės vadu J.Kimštu-Dobilu, Dėde, Žalgiriu, Žygaidu ir nutarė įkurti Vytauto apygardą". Išlaikydami LLA tradicijas ją pavadino 3-ąja LLA Vytauto apygarda. Vadu buvo išrinktas J.Kimštas, pavaduotoju - V.Mikulėnas, štabo viršininku - Pranas Zinkevičius-Skudutis, propagandos skyriaus viršininku - Kazys Zinkevičius-Kirvis, tiekimo skyriaus viršininku - Vincas Žaliaduonis-Rokas, Djakonas.

Vytauto apygardai priklausė trys rinktinės: Tigro, veikusi Švenčionių apskr., Šarūno, veikusi Utenos apskr. ir Švenčionių apskr. Saldutiškio valsč. ir Lokio, veikusi Zarasų apskr. bei Baltarusijos Svyrių apskr.

Netrukus po apygardos susikūrimo J.Kimštas išvyko užmegzti ryšių su Vakarų Lietuvos partizana. Apygardos vadu liko jo pavaduotojas V.Mikulėnas.

1945m. vasarą prasidėjo čekistų siautėjimas ir agentų siuntimas į partizanų būrius. Lokio rinktinės vadui M.Kazanui Raudinės miške prisistatė kpt. Urbanas - MGB agentas Jablov - ir neva Centrinio LLA štabo įsakymu pareikalavo jam perduoti rinktinę. M.Kazanas nepakluso. 1945m. liepos 6d.

išduotas vietinio šnipo, apsuptas čekistų, M.Kazanas susisprogdino'². Taip žuvo taurus patriotas, rusų tautybės partizanų vadas. Jo tėvas A.Kazanas čekistų buvo nušautas 1953m. Vorkutoje, kalinių sukilimo metu.

Po M.Kazano žūties Lokio rinkinei ėmė vadovauti Antanas Streikus-Tamošiukas. Rinktinė užmezgė ryšius su Latvijos partizanais. Latvijos teritorijoje dažnai slapstydavosi viena iš Lokio rinktinės kuopų, vadovaujama Balio Vaičėno-Lordo, Liubarto, Pavasario.

A.Streikus neilgai vadovavo rinkinei: 1945m rugsėjo 28d. NKVD kariuomenė apsupo Raudinės mišką, kur buvo partizanų stovykla. Sužeistas vadas su kulkosvaidžiu dengė rinktinės vyrų pasitraukimą, o pasibaigus šoviniams, susisprogdino.

Po A.Streikaus žūties Lokio rinktinės vadu tapo Antanas Keberža-Preibys.

Zarasiškius partizanus NKVD pradėjo naikinti vidinių agentų pagalba. Buvo užverbuotas vienos kuopos vadas agentas Vanagas Nr.1. Čekistams pavyko užverbuoti ir jo pavaduotoją. Tai buvo pirmoji agentų-smogikų grupė Lietuvoje, sukurta iki šios srities "specialisto" majoro Sokolovo atvykimo į Lietuvą.

Agentams buvo įsakyta nušauti rinktinės vadą A.Keberžą. Už tai buvo

Vytauto apygardos partizanai stovyklauja

pažadėta juos legalizuoti ir leisti išvykti į Vilnių. Keberža buvo rastas nušautas savo bunkeryje, tačiau agentams duotų pažadų MGB neįvykdė: reikalavo ir toliau vykdyti naujas užduotis.

Žuvus A.Keberžai, Lokio rinktinės vadu tapo Kazys Kaladinskas-Erškėtis, Šarka¹³.

Skaudūs smūgiai 1945m. ištiko ir Šarūno rinktinę. Per liepos-gruodžio mėnesius buvo nukauti 362 partizanai. Iš štabo pareigūnų liko gyvas tik vienas V.Pakštas. Rinktinė praktiškai nebeegzistavo.

1945m. gruodžio 1d. skaudus smūgis ištiko ir Vytauto apygardą: buvo išduota apygardos štabo vadavietė Biliakiemio km., kur žuvo apygardos vadas V.Mikulėnas.

Vadovauti apygardai ėmėsi Pranas Zinkevičius-Skudutis, Kalvis, Artojas, įkūręs pirmąjį partizanų būrį Saldutiškio valsč. Šarkių kaime.

P.Zinkevičius apygardos štabą perkėlė į Kuktiškių valsčių, o 1946m. pradžioje — į Tauragnų valsč. Vejelės km.

Vytauto apygardos veikla 1946-1950m.

Į apygardos štabo funkcijas įėjo rinktinių veiklos koordinavimas, sunaikintų štabų atkūrimas, ryšių su vyresne vadovybe, kitomis apygardomis bei su žemesniais organizaciniais vienetais palaikymas. 1946m. apygardos štabe dirbo šie pareigūnai: apygardos vadas P.Zinkevičius-Artojas (ėjęs šias pareigas J.Kimštui išvykus); štabo viršininkas V.Pakštas-Naras, Vaidotas; propagandos ir agitacijos skyriaus viršininkas Vincas Žaliaduonis-Rokas, Djakonas; žvalgybos ir ryšių sk. viršininkas Jonas Buterliauskas-Tarzanas. Prie štabo buvo apsaugos būrys. Štabas leido apygardos laikraštį "Aukštaičių kova", kurį redagavo P.Ivonis. Rinktinės leido savo laikraščius.

1946m. birželio mėn. Vytauto apygardos vado P.Zinkevičiaus iniciatyva vietoje sunaikintos Šarūno rinktinės buvo įkurta nauja - Liūto rinktinė, veikusi Utenos apskrityje. Liūto rinktinės vadu buvo paskirtas V.Pakštas, pavaduotoju-Bronius Kalytis-Liutauras, Siaubas. 1946 08 25 V.Pakštą pakvietus į apygardos štabą, rinktinės vadu buvo paskirtas Vincas Kaulinis-Miškinis.

Liūto rinktinė leido laikraštį "Laisvės šauklys".

1946m. nesiliovė MGB kariuomenės siautėjimas ir provokacijos prieš

partizanus. MGB praktikavo partizanų kompromitaciją: "pametė" dokumentus, kuriuose buvo rašoma, jog V.Pakštas yra MGB agentas¹⁴. Laimei, suklaidinti partizanų nepavyko. Deja, už poros metų tokią pat provokaciją įvykdžius prieš kuopos vadą A.Krinicką-Romelį, partizanai 1948 08 14 jį sušaudė kaip išdaviką.

1946-1947m. žiemą Liūto rinktinės partizanai išsiskirstė mažomis grupelėmis (po 2-3 asmenis) ir slapstėsi pas gyventojus.

1946m. Tigro rinktinėje įsiliepsnojo vidaus nesantaika. Pranui Zinkevičiui tapus apygardos vadu, rinktinės vado postas liko laisvas. Didžiosios Kovos apygardos įsakymu į šį postą buvo paskirtas Lietuvos kariuomenės karininkas Kamarauskas-Karijotas, iki tol vadovavęs 90 partizanų kuopai, veikusiai Daugėliškių valsč. Susidarė paradoksali situacija: rinktinė tartum tapo pavaldi dviem apygardoms. Vytauto apygardos vadovybei pakluso tik viena Tigro rinktinės kuopa.

Kamarauskas buvo griežtas vadas, reikalavo iš pavaldinių drausmės. Jo iniciatyva buvo įvestos partizanų uniformos ir skiriamieji ženklai. Jis buvo aktyvių kovos veiksmų šalininkas, dažnai rengdavo pasalas ir išpuolius. Kategoriškai draudė partizanams legalizuotis, pora buvusių partizanų už

Vytauto apygardos partizanai su besisvečiuojančiomis merginomis

legalizavimąsi net sušaudė¹⁵.

Tuo tarpu P.Zinkevičius svarbiausiu veiklos uždaviniu laikė pasiruošimą ginkluotam sukilimui Tam reikėjo tausoti jėgas, vengti rizikingų akcijų.

Užėmęs Tigro rinktinės vado postą, Kamarauskas pareikalavo jam paklusti visus Švenčionių partizanus.

Tam pasipriešino Švenčionių apskr. šiaurinėje dalyje veikęs Vincas Žaliaduonis. Konfliktą visokeriopai skatino MGB: "Mūsų uždavinys — pasiekti kad konfliktas tarp Roko ir Karijoto taptų abipusiu naikinimu", — rašė agentūriniuose planuose čekistai

Nėra duomenų, kada Kamarauskas buvo užverbuotas, tačiau tuo metu Didžiosios Kovos apygardos vadu jau buvo MGB agentas Griežtas. Matomai šis agentas ir paskyrė Kamarauską Tigro rinktinės vadu. Tačiau jau 1946m. birželio mėn. MGB planuose figūruoja agentas Vlasov. Tai - Kamarausko slapyvardis. Šiuo slapyvardžiu MGB agentas J.Markulio kuriamame Vyriausiam Ginkluotųjų pajėgų štabe (VGPS) turėjo užimti viršininko postą. 1946m. spalio mėn. partizanams J.Lukšai ir A.Zaskevičiui jis buvo pristatytas kaip pulkininkas Vytis. MGB suorganizuotame J.Markulio štabe jis propagavo visai kitą taktiką: agitavo partizanų vadus "demobilizuoti" partizanus, nutraukti ginkluotą pasipriešinimą okupacijai.

Prieš paskiriant Kamarauskui šį atsakingą vaidmenį, MGB suorganizavo jo pasitraukimą iš Tigro rinktinės. Tvėrečiaus valsč. Dvariškių km. NKVD apsupo vienkiemį, kuriame buvo apsistoję 5 partizanai Kamarauskas išakė kovotojams trauktis, o pats pasiliko juos dengti ugnimi. Du partizanus kareiviai praleido, kiti žuvo. Tigro rinktinėje buvo manoma, kad žuvo ir Kamarauskas.

Po Kamarausko "žūties" Tigro rinktinė ilgai buvo be vadovybės. 1946 10 01 rinktinės vadu buvo paskirtas Lietuvos kariuomenės karininkas Vincas Žaliaduonis-Rokas, Djakonas, Cezaris.

1947m. rinktinėje veikė virš 70 partizanų. V.Žaliaduonis prisilaikė Daugėlišio ir Mielagėnų valsčiuose, dažnai pereidamas į Baltarusijos miškus¹⁶. Tigro rinktinė leido laikraštį "Rytų Lietuva".

1947m. buvo didžiausių MGB "kombinacijų" metai Šios "kombinacijos" neaplenkė ir Tigro rinktinės: į ją atvyko MGB agentas. Dėdamasis Vilniaus LLA štabo pareigūnu, surinko partizanų nuotraukas neva fiktyvių dokumentų pagaminimui Vienos kuopos vadu paskyrė MGB agentą.

Partizanų gretos retėjo. 1948m. rugsėjo mėn. Tigro rinktinė gavo ir ap-

svarstė ŠRL srities vadovybės nutarimus dėl Karo Lauko teismų veiklos ir dėl organizacinių struktūrų reorganizacijos rajonų principu, ty. dėl tėvūnijų įsteigimo. Rinktinės veiklos erdvėje vietoje veikusių dviejų kuopų buvo suformuoti net 5 rajonai, priimant už pagrindą vieną valsčių. Tačiau ši kovinių vienetų reorganizacija buvo formali

1946-1947m. sustiprėjo Liūto rinktinė, veikusi Utenos apskr. ir Švenčionių apskr. Saldutiškio valsčiuje. Šios rinktinės ribose prisilaikė apygardos štabas, dalis rinktinės pareigūnų išėjo dirbti į apygardos štabą. Išėjus į apygardą Liūto rinkt. va-

dui V.Pakštui, Liūto rinktinei pradėjo vadovauti Vincas Kaulinis-Miškinis. Jo iniciatyva rinktinėje buvo suformuotos trys kuopos.

1946 10 17 Ažuolo kuopos Sakalo būrio vadas Jurgis Dūdėnas-Vaidila pateko į MGB rankas. Kankinimais čekistai privertė J.Dūdėną parodyti bunkerį. Bunkeryje buvę 4 partizanai nusišovė. Čekistai pirmi į bunkerį niekada nelįsdavo, jie pasiuntė pažiūrėti J.Dūdėną. Radęs bunkeryje pistoletą, J.Dūdėnas nusišovė¹⁷.

Kiekvieną akimirką partizanams tekdavo spręsti gyvybės ar mirties klausimą, ir šis sprendimas ne visada buvo toks, kokio norėjo okupantas.

1946m. spalio 1d. Sudalaukio km. žuvo Vytauto apygardos vadas P.Zinkevičius¹⁸. Ilgai vado nebuvo, nes srities vadas J.Kimštas buvo užsiėmęs

Vytauto apygardos partizanai, centre - A.Kraujelis

centralizacijos reikalais, be to, žiemą apmirdavo partizanų judėjimas, nutrūk-davo ryšiai 1947m Vytauto apygardos vadu J.Kimštas paskyrė Vinčą Kaulinį-Miškinį, nepilnus metus ėjusį Liūto rinktinės vado pareigas. Liūto rinktinės vadu tapo Jonas Morkūnas-Viesulas, Šiaurys, Vėjas. Šias pareigas jis ėjo iki savo žūties 1949 09 28.

1948m. Užpalių, Svėdasų valsčių partizanai perėjo Algimanto apygardos žinion. 1948m pabaigoje Liūto rinktinėje liko 8 partizanų būriai — 67 partiza-nai¹⁹.

1946-1947m. Lokio rinktinės priklausomybė nuo apygardos štabo buvo formali Lokio rinktinės vadu 1946m pradžioje tapo Kazys Kaladinskas-Erškėtis. Jis sujungė visus Zarasų apskr. partizanus ir suformavo dvi kuo-pas. Rinktinės štabas įsikūrė Minčios girioje, dažnai persikeldavo į Latvijos Ilukstės rajoną.

1947m gruodžio 15d išduotas žuvo mūšyje rinktinės vadas K.Kaladinskas. Po jo žūties Vytauto apygardos vadovybė rinktinės vadu paskyrė Steponą Trumbelį-Audrą. Į rinktinę infiltruotų agentų pagalba 1948 03 24 S.Trumbelis buvo suimtas. Vadu buvo paskirtas Pranas Račinskas-Drugys, Žaibas, Ko-rojedas. P.Račinskas atstatė ryšius su Balio Vaičėno vadovaujama kuopa, kovojusia Zarasų apskr. Antazavės, Imbrado valsčiuose, Rokiškio apskr. ir Latvijoje.

Vadovaujant P.Račinskui Lokio rinktinė tapo pavyzdine. Rinktinės agit-acijos ir propagandos skyriaus viršininko pareigas užėmė B.Vaičėnas-Lor-das, Liubartas, Pavasaris. Rinktinė leido laikraštį "Sutemų keleivis", kurio redaktoriumi ir nuolatiniu autoriumi buvo B.Vaičėnas. Rinktinės pajėgas sustiprino 1949m. birželio mėn. į rinktinę įsijungę Salako valsč. jaunimo pagrindinės organizacijos nariai, vadovaujami Jono Dūdėno-Vyno. Buvo peržiūrėtos Karo Lauko teismo nuostatos, sugriežtinta atsakomybė už mirties bausmes²⁰. Nuolat buvo vykdomas kovinių vienetų formavimas-peržiūrimi veiklos rajonai, atstatomi vadai. 1949m. vykdam LLKS direktyvas sufor-muoti trys rajonai Sartų (Daugailių, Degučių, Zarasų ir Dusetų valsč.), Kiau-nės (Tauragnų-Salako valsč.) ir Džiugo (Antazavės, Imbrado valsč., o taip pat Rokiškio apskr. ir Latvijos miškuose)²¹.

1948-1949m. partizanai veikė dar labai aktyviai Jie spausdino daug atsišaukimų, nukreiptų prieš kolektyvizaciją, nevengė ir atvirų išpuolių.

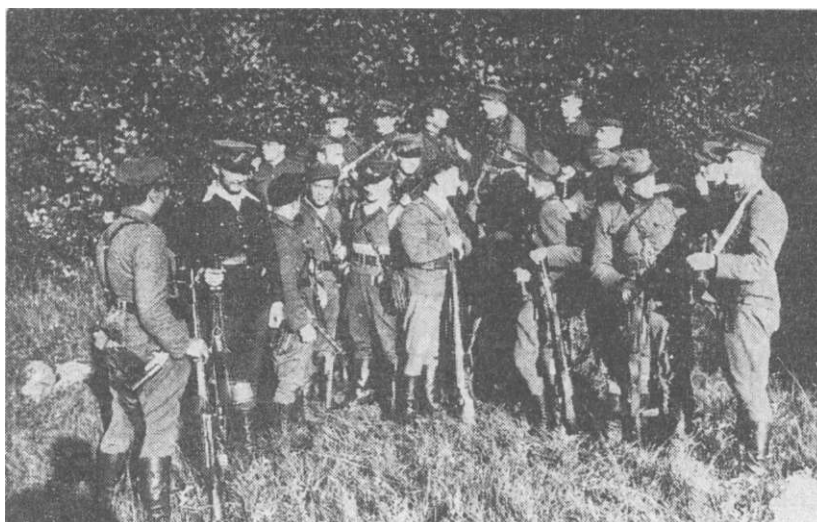
1947m Vytauto apygardoje kovojo apie 900 partizanų. Vincui Kauliniui tapus apygardos vadu, teko padėti daug pastangų, sukuriant organizacines

apygardos struktūras ir vadovaujant atskirų rinktinių veiklai Šis darbas buvo nuolatinis, nes vos suformavus štabus, ateidavo žinia, kad jie jau sunaikinti Trūkstant pareigūnų dažnai apygardos štabo darbuotojai užėmė ir rinktinių štabų darbuotojų pareigas. Tačiau 1947-1948m. apygarda buvo pilnai valdoma ir veikė kaip vieningas kovinis padalinys.

Kaip tik 1947m. iš Vytauto apygardos srities vadovybės sprendimu buvo atskirta ir suformuota Algimanto apygarda. Palaipsniui buvo pertvarkoma rinktinių struktūra, iš kuopų formuojant rajonus. Tačiau ši organizacinį darbą stabdė nuolatinės žūtys.

1949m kovo 24d. agentai nustatė Vytauto apygardos vadavietę. Štabo bunkeris Utenos apskr. Leliūnų valsč. Nolėnų km buvo apsuptas kariuomenės. Po dviejų valandų kautynių žuvo 7 partizanai, jų tarpe ir apygardos vadas Vincas Kaulinis-Miškinis²².

Po jo žūties apygardos vadu buvo paskirtas Bronius Kalytis-Liutauras, Leopardas, Siaubas. Tuo pat metu MGB klasta specgrupėje ištardė partizanų ryšininkes, buvo nustatyti kiti štabo bunkeriai Partizanai buvo iš jų pasitraukę, tačiau čekistams pakliuvo štabo dokumentai (iš kurių jie nustatė štabo sudėtį), instrukcijos apie OS organizavimą ir kiti Vyriausiosios vadovy-

Vytauto apygardos kovotojai

bės dokumentai

Tai paskatino B.Kalytį perkelti apygardos štabą į tuo metu sustiprėjusią Lokio rinktinę. Vytauto apygardos štabas įsikūrė Minčios girioje. Tik 1950m. pavasarį kariuomenei pradėjus "šukuoti" miškus, štabas vėl perkeliamas į Leliūnų valsčių.

1949m. rugsėjo 28d. žuvo Liūto rinktinės vadas Jonas Morkūnas. Vadu buvo paskirtas Jonas Lapienis-Demonas. Po tam tikrų organizacinių pertvarkymų, Tauragnų ir Daugailių valsčiaus partizanams perėjus į Lokio rinktinę, o Videniškių, Inturkės, Molėtų ir Aluntos valsčių partizanams — į Didžiosios Kovos apygardą, 1950m. Liūto rinktinėje liko vos 21 partizanas. 1951m. rinktinė praktiškai nebeegzistavo.

Tigro rinktinėje 1951m. pabaigoje buvo apie 15 partizanų, susibūrusių į 3 būrius.

1950m. žiema buvo labai nesėkminga Vytauto apygardai. Suėmus keletą ryšininkų ir partizanų rėmėjų, buvo išduotas štabo bunkeris, esantis Leliūnų valsč. Vosiliškiu km. gyventojų A.Sriūbo namuose. 1950 04 05 kariuomenei apsupus sodybą partizanai pasipriešino. Susišaudyme žuvo apygardos štabo pareigūnai ūkio dalies viršininkas Vincas Laucius-Kirvis, štabo sekretorius Antanas Zabulionis-Plienys ir kiti. Žuvo ir buvusi mokytoja, partizano žmona Zosė Griniūtė-Bertašienė²³.

Neatlaikę kankinimų partizanų šeimininkai Sriubai nurodė kitą štabo bunkerį, esantį Leliūnų valsč. Baltamiškio km. ūkininko B.Tylos namuose. 1950 04 12 čekistai apsupo bunkerį ir įsakė šeimininko dukrai lipti į jį perduoti įsakymą pasiduoti Bunkeryje tuo metu buvo RL srities visuomeninės dalies viršininkas, poetas ir "Aukštaičių kovos" redaktorius, daugybės straipsnių ir atsišaukimų autorius Bronius Kazickas-Saulius, Krivaitis, Vakaris. Jis nelaukė čekistų pasiūlymų. Mergaitė išgirdo pistoleto šūvį. B.Kazickas gyvas nepasidavė — nusišovė²⁴.

Po šių netekčių Vytauto apygardos štabe liko tik 4 asmenys: apygardos vadas B.Kalytis-Siaubas, štabo viršininkas Vytautas Pakštas-Gintvytis, OS viršininkas V.Žaliaduonis-Rokas ir adjutantas Pranas Pakalnis-Briedis.

Tais pat metais į apygardos štabą operatyvinio skyriaus viršininku buvo paskirtas Balys Vaičėnas. Kartu jis tapo apygardos vado pavaduotoju.

1950m. lapkričio mėn. srities vado įsakymu iš sutriuškintos Algimanto apygardos Margio rinktinės ir Šarūno rinktinės partizanų buvo suformuota nauja rinktinė, pavadinta Tumo-Vaižganto vardu. Ši rinktinė buvo įjungta į

Vytauto apygardą. Vadu buvo paskirtas Juozas Kemeklis. Tuo tarpu Liūto Tigro rinktinės buvo gerokai susilpnėjusios. Stipriausioje — Lokio rinktinėje, įjungus į ją Ignalinos, Dūkšto, Švenčionių ir Utenos partizanus, 1950m. kovo 35 partizanai, pasiskirstę į 9 būrius.

Vytauto apygardos veiklos pabaiga

1950-1951m žiemą Lokio rinktinės štabas buvo dislokuotas Minčios girioje prie Utenykščio ežero. 1951m sausio 26d. bunkerį apsupo kariuomenė. Prasidėjo kautynės. Sužeistas rinktinės vadas P.Račinskas-Žaibas įsakė kovotojams veržtis iš apsupimo, o pats, sunaikinęs štabo dokumentus, nusišovė²⁵.

Vadovavimą rinkinei perėmė Balys Vaičėnas-Lordas, Liubartas, Pavasaris.

1951m. vasario mėn. MGB suėmė dviejų partizanų motiną Valiukienę (Bulkiene). Motina neišdavė savo vaikų. Tačiau čekistai, apsimetę ją išvadavusiais partizanais, ištardė motiną specgrupėje²⁶. Nesupratusi klastos, Valiukienė nurodė partizanų ryšininkę Vosiulytę-Aguonėlę, kuri žinojo Vytauto apygardos štabo bunkerį. Ryšininkė buvo suimta ir taip pat klastingai, kaip ir Valiukienė, ištardyta partizanus vaidinančių agentų-smogikų²⁷.

1951 03 19 Labanoro girioje bunkerį apsupo kariuomenė. Žuvo Vytauto apygardos štabo viršininkas Vytautas Pakštas-Gintvytis ir jo žmona Deivikytė-Vaidilutė, propagandos ir agitacijos skyriaus viršininkas Antanas Buika ir dar 5 partizanai A.Buikos brolis Juozas Bulka-Skrajūnas, palaikydavęs ryšį tarp Vytauto apygardos ir Lokio rinktinės, buvo suimtas gyvas. Jis neatlaikė tardymo ir sutiko bendradarbiauti su čekistais. Žinodamas nemažai bunkerių ir ryšių punktų, nuo kovo 22 iki balandžio 6d. J.Bulka išdavė 17 partizanų²⁸. Po tokio "patikrinimo" MGB užverbavo jį agentu-smogiku slapyvardžiu Bimba ir, sudarius 5 agentų-smogikų grupę, paleido į savo veiklos rajoną.

Norėdami užmaskuoti J.Bulką, čekistai paskleidė gandus, kad MGB užverbavo partizaną Eglinską-Margį²⁹.

Bimba laiškais susisiektų su Vytauto apygardos vadu B.Kalyčiu, o taip pat parašė laiškus ir pakvietė į susitikimus Lokio rinktinės vadą Balį Vaičėną, partizaną Jeronimą Bulką-Deimantą ir kitus partizanus.

Susitikimas su B.Vaičėnu buvo paskirtas 1951 04 11 ryšininko Urbono sodyboje.

Buvo pavasaris, po sunkios žiemos atgijo partizanų viltys. B.Vaičėnas-Pavasaris atvyko su 4 kovos draugais ir pakvietė J.Bulkos vadovaujamus smogikus pas kitą ūkininką, gyvenantį už 3 km. Strazdų kaime. Pakeliui prisidėjo dar 3 partizanai. Pavasaris, nieko neįtardamas, perdavė J.Bulkai paketą su dokumentais, skirtą Vytauto apygardos vadui B.Kalyčiui, o taip pat J.Bulkos paskyrimą į apygardos organizacinio skyriaus viršininko pareigas.

Dėl to, kad partizanų buvo tiek daug, smogikai negalėjo iš karto įvykdyti užduoties. Kartu su partizanais po vakarienės jie išėjo į kiemą, ir, tamsoje pasitraukę nuo jų, pradėjo šaudyti Greit susiorientavę partizanai pasipriešino, sužeidė smogikų vadą MGB leitenantą Staškevičių ir vieną smogiką³⁰. Deja, visi 7 kovotojai buvo nukauti Iš įsiutimo, o taip pat norėdami už-

maskuoti agentų-smogikų pėdsakus, čekistai iššaudė šeimininkų šeimą: nėščią motiną P.Cibirienę, tėvą, seną močiutę, peršovė dešimtmetį berniuką ir uždegė tvartą su visais gyvuliais. Buvo inscenuotos kautynės — didelis mūšis su NKVD kariuomene.

O apie partizanų žūtį pasklido legendos: "Vyrų suprato, kad pasitraukti jokios vilties nėra. "Kausimės iki paskutinio šovinio. Gyvi nepasiduosim, vyrai!" — pasakė Balys Vaičėnas ir uždainavo galingu, sodriu balsu: "Sudiev, pavasari žavingas, sudie pavasari gra-

A.Kraujelis su šeima

žus..." Atsišaudydami partizanai išpuolė iš trobos, gulė kiemo vidury ratu ir kovėsi.. (...) Jau sužeistas vadas dainavo savo Tėvynės laukams, savo paskutiniajam pavasariui nes visi jo draugai jau buvo žuvę³¹."

O J.Buika toliau vykdė okupantų užduotis. Su juo kartu vaikščiojo agentas-smogikas Lūža, slapyvardžiu Maskva, kilęs iš Rokiškio apskr. 1951 m. rugpjūčio mėn. J.Buika per Eglinską-Margį užmezgė ryšį su Jonu Dudėnu ir pasiūlė atstatyti sunaikintą Lokio rinktinės štabą. Pasigyrė turintis raštingų vyrų, tinkančių į štabo pareigūnų postus. Į štabą rekomendavo įtraukti agentą-smogiką Maskvą³². Susitikus pasitarti rinktinės štabo atkūrimo klausimu, "pavaišinti" specpreparatu Eglinskas ir Dudėnas buvo suimti J.Dudėnas 1952 08 18 sušaudytas.

Taip buvo sunaikinta Lokio rinktinė.

1951m. rugpjūčio-rugsėjo mėn. Vytauto apygardos vadas B.Kalytis ir štabo viršininkas J.Kemeklis vizitavo apygardą. Po visų netekčių reikėjo peržiūrėti veiklos nuostatas. Štabo pareigūnai rekomendavo nepriiminti į būrius naujų partizanų, daugiau organizuoti pagrindinių organizacijų iš legaliai gyvenančių asmenų.

Tai buvo paskutinė apygardos vizitacija. 1951m. gruodžio 20 į susitikimą su Tigro rinktinės partizanų Alfonsu Radzevičiumi-Tarzanu buvo iškvieistas apygardos vadas B.Kalytis. Kvietimas buvo suorganizuotas MGB. A.Radzevičius jau buvo tapęs agentu Alfa. Susitikimo metu agentai-smogikai suėmė B.Kalytį ir kartu su juo atvykusį Mykolą Urboną-Liepą³³. Jau už dviejų dienų jie išdavė Molėtų miškuose esantį bunkerį, kuriame žuvo 6 partizanai. Jų tarpe buvo ir Vytauto apygardos štabo viršininkas Juozas Kemeklis.

Po šių išdavysčių Vytauto apygardos štabas nebeegzistavo. Likęs laisvėje štabo narys V.Žaliaduonis-Cezaris nebesiėmė jo atkūrimo, liko tik Tigro rinktinės vadu.

Užverbuotas B.Kalytis tapo agentu-smogiku ir pradėjo naikinti likusius apygardos partizanus. 1952 03 27 Ignalinos raj. Bijutiškiu vienkiemyje buvo apsuptas Tigro rinktinės vadas V.Žaliaduonis. Jis lengvai nepasidavė, priešinosi, kol turėjo šovinių. Susišaudyme buvo nukautas Ignalinos MGB skyr. viršininkas ir sribų būrio vadas. Žuvo ir V.Žaliaduonis, išpartizanavęs beveik aštuoneris metus.

Tačiau dar veikė Tumo-Vaižganto rinktinė. Rinktinės vadu iki 1951 12 buvo Juozas Kemeklis, štabo viršininku — Vaclovas Čepukonis-Tigras³⁴.

Šimonių girioje 1951m birželio mėn. įvykusiame pasitarime dalyvavo apie 30 partizanų. Po J.Kemeklio žūties 1951m. gruodžio mėn. rinkinei vadovavo V.Čepukonis.

1952m. spalio 17d. čekistams pavyko V.Čepukonį suimti. Jis tardytojams jokių parodymų nedavė. Tada čekistai įvykdė taip vadinamą "operatyvinę kombinaciją": vežant suimtąjį inscenizavo partizanų užpuolimą. Išvaduotas tariamų partizanų, Čepukonis partizanais persirengusiems smogikams nurodė vieną bunkerį, kuriame buvo sunaikinti 7 partizanai Pamatęs, kas įvyko, V.Čepukonis buvo psichologiškai sugniuždytas. Ne savo valia tapęs išdaviku, įkalbėtas, kad dabar jau nebėra kelio atgal, buvo užverbuotas, gavo slapyvardį Kietis, ir papildė agentų-smogikų gretas.

1952m. Dusetų-Rokiškio rajonuose dar buvo likę Tumo-Vaižganto rinktinės Ažuolo būrio partizanų. Jie nepalaikė jokių ryšių su MGB siunčiamais smogikais, tačiau MGB pavyko užverbuoti partizanų rėmėjus. Agentas "pavaišino" specdegtinę partizanus Vilių Nemeikšį-Šešką ir Antaną Dylį-Litą. Suimti partizanai išdavė Rokiškio raj. Kuosų km. besislapstantį partizaną Joną Mackų-Vėją, Dobilą, Donkichotą. Partizanas buvo nušautas³⁵.

1953m. Vytauto apygardos teritorijoje bebuvo likę 6 būrių likučiai — apie 20 partizanų.

Paskutiniai Aukštaitijos partizanai

1953m. Latvijos miškuose ir Rokiškio-Obelių rajonuose dar slapstėsi 8 partizanai. Tik 1957m. buvo suimtas Vladas Zaržojus-Jazminas. 1958m legalizavosi broliai Izidorius ir Juozapas Streikai.

Tačiau čekistams niekaip nepavyko surasti dviejų Vytauto apygardos kovotojų: tai Antano Kraujelio-Siaubūno ir Stasio Guigos-Tarzano.

A.Kraujelis gimė 1928m. Aluntos valsč. Kaniūkų km. Baigęs Aluntos progimnaziją, įsitraukė į laisvės kovą. Iš pradžių buvo partizanų ryšininku. Tėvų sodyboje lankydavosi partizanai ne kartą čia pabuvojo srities vadas J.Kimštas, Algimanto apygardos vadas A.Slučka ir kiti laisvės kovotojai.

1948m. sustiprėjus čekistų ir stribų sekimui bei nuolatiniams pasiūlymams tapti šnipu, A.Kraujelis išėjo į M.Urbono-Liepos partizanų būrį. Pasirinko Pabaisos slapyvardį, vėliau pasivadino Siaubūnu. Buvo labai drąsus, apsi-

rengęs moteriškais rūbais, dažnai pasirodydavo neįtikėtiniausiose vietose.

1950m išformavus kuopas ir sudarius rajonus, A.Kraujelis tapo Žėručio rajono H.Ruškulio-Liūto būrio kovotoju, rajono štabo nariu. Nuo 1952m. slapstėsi kartu su Vladu Petroniu-Nemunu. Tais metais baigėsi aktyvios kovos laikotarpis. Dešimtys agentų Anykščių, Utenos, Molėtų sribai sekė A.Kraujelį, rengė pasalas, už jo išdavimą siūlė dideles premijas, tačiau veltui. Žmonės jį mylėjo. Buvo teisingas, rekvizavęs kolūkio turta, visuomet palikdavo raštelį-pakvitavimą. Būta atveju, kai jo vardu mėgino veikti plėšikai.

1954m. V.Petronis legalizavosi A.Kraujelis liko vienas. Slapstydamasis sukūrė šeimą, turėjo sūnų. Kartais dar parašydavo grasinantį laiškėlį aktyviam skriaudžiančiam žmones sovietinės tvarkos kūrėjui, perspėdavo liautis tarnauti okupantui.

1955-1960m. slapstėsi Antaninavos km. pas Petronius 1960m. persikraustė pas Utenos raj. Papiškių km. gyventoją A.Pinkevičių, kur statant namą po krosnimi išsirengė slėptuvę. Čia apsigyveno ir žmona su sūnumi.

1965m. kovo 17d. sodyba buvo apsupta kariuomenės. Aptikus slėptuvę, A.Kraujelis atsišaudė, bet jėgos buvo nelygios prieš jį buvo mesta apie 50

A.Kraujelis. 1965m.

kareivių. Pasakęs žmonai "Aš laisvės nesulauksiu, bet žmonės sulauks", — užlipo ant aukšto ir nusišovė³⁶.

Kitas partizanas, išlikęs neišaiškintas iki savo mirties, buvo Stasys Guiga.

Po didelių partizanų išdavysčių ir žuvimų Stasys Guiga atėjo pas Švenčionių rajono Činčikų km. gyventoją Oną Činčikaitę ir paprašė prieglobsčio.

Drąsioji moteris 33 metus slėpė partizaną. Niekas nežinojo jos paslapties. Dirbdama kolūkio fermoje, buvo net apdovanota už darbštumą Lenino ordinu. O jos klėtelėje gyveno partizanas. Keitėsi metų laikai, gimė ir mirė žmonės, partizanų vardas buvo ištrintas iš atminties, o tamsioje klėties prieblandoje S.Guiga nesiliovė tikėjęs laisva Lietuva. "Mėnulis — mano saulė", — sakydavo partizanas, nes tik naktį galėdavo išeiti

Paskutinis Aukštaitijos partizanas Stasys Guiga

į lauką, tik naktį galėjo gyventi. Stengėsi padėti šeimininkei, kartais naktį net lauką nušienaudavo, suremontuodavo ūkio padargus. Ir vis laukė, laukė stebuklo. Aplink verdantis pasaulis jam buvo svetimas.

1986m. žiemą peršalęs S.Guiga mirė. O.Cinčikaitė palaidojo jį čia pat, daržinėje. Tik pavasarį palaikus perkėlė į netoliese nusidriekusį mišką.

Iki Nepriklausomybės atstatymo buvo likę vos keturi metai

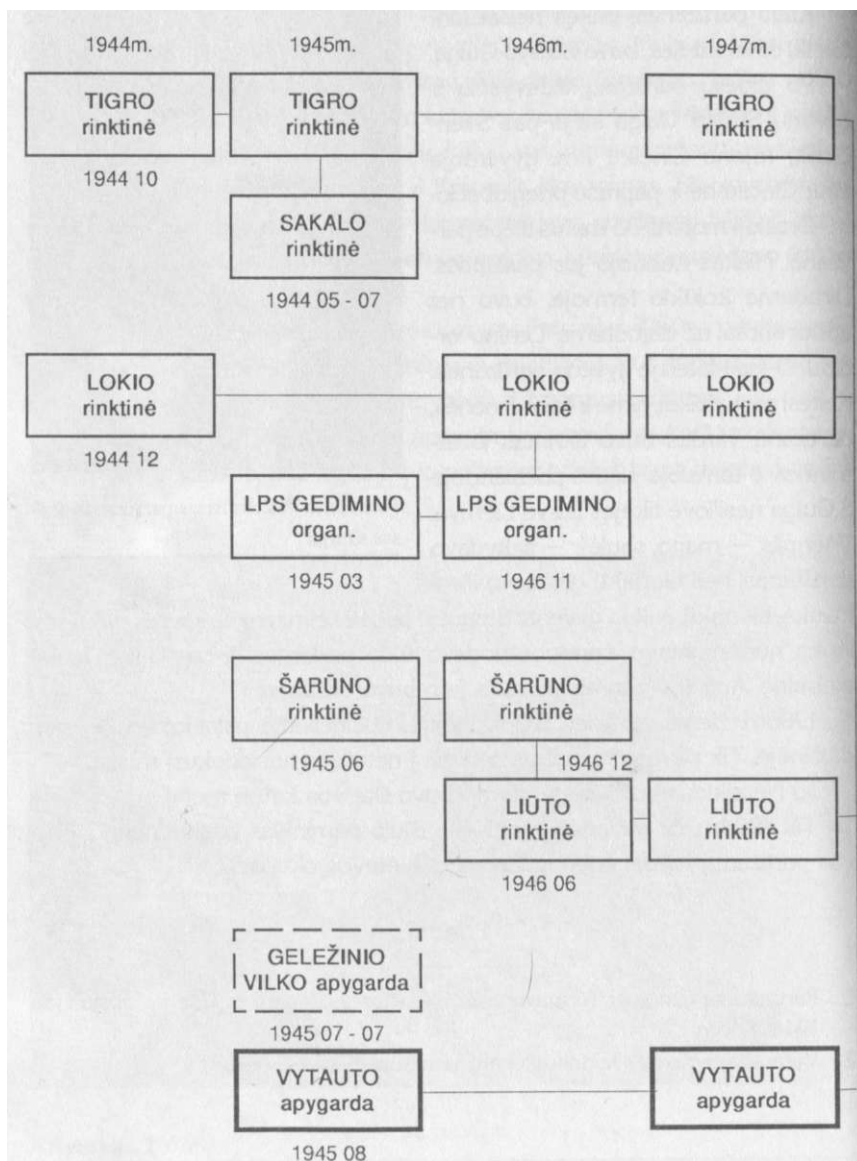
Tik 1994m. Švenčionių kapinėse iškilo paminklas paskutiniam Lietuvos partizanui, iki galo nepripažinusiam Lietuvos okupacijos.

Priedai:

1- Partizaninių junginių formavimasis Švenčionių, Zarasų ir Utenos apskrityse 1944-1946m.

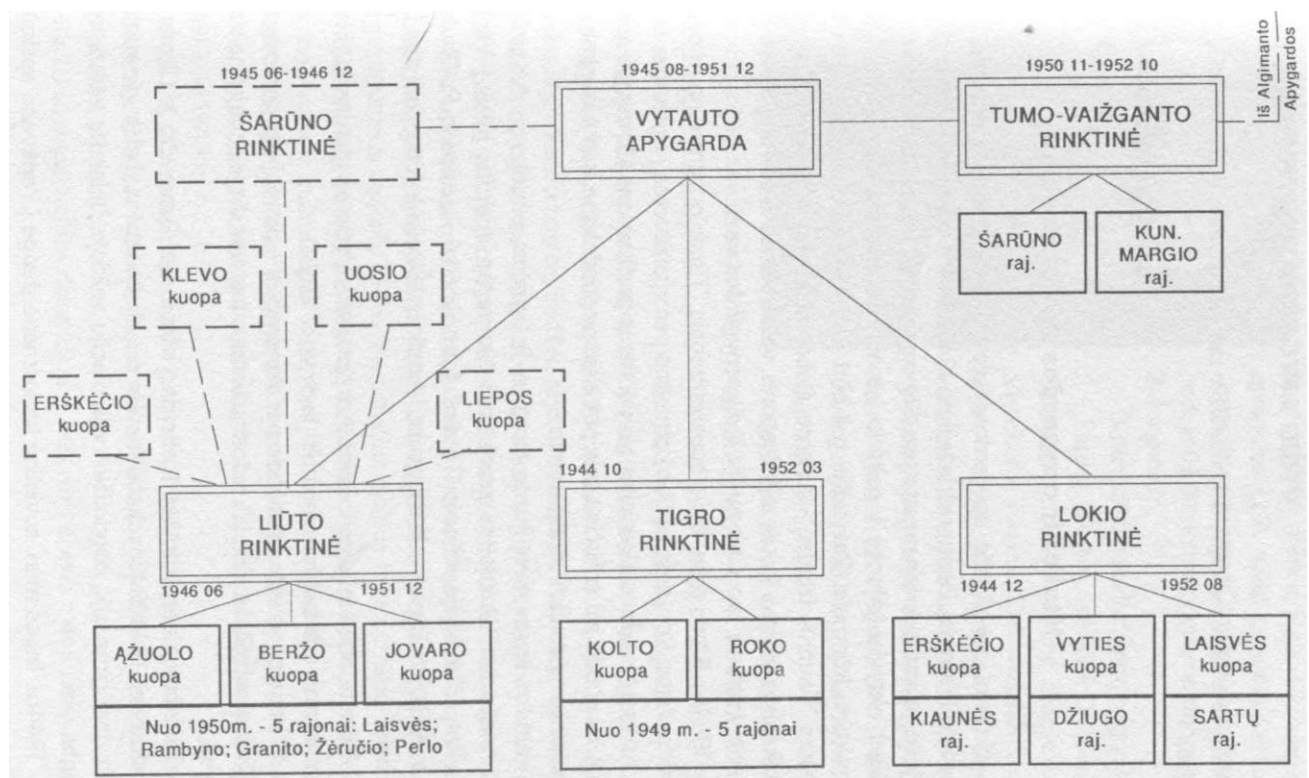
2. Vytauto apygardos karinių vienetų struktūra 1947-1952m.

1 priedas
Partizaninių junginių formavimasis Švenčionių, Zarasų ir Utenos apskrityse
1944-1946m.

Vytauto apygardos karinių vienetų struktūra 1947-1952m.

1 priedas

VYČIO APYGARDA

"Mūsų eilės labai praretėjo, bet nesuviliojo priešas pažadais, o likome ištikimi savo tikslui."

(Ramūnas, Briedžio rinktinės vadas)

Ištakos ir apygardos susiformavimas

Kalbant apie Vyčio apygardos, kaip pokario ginkluoto pasipriešinimo vieneto kūrimą, ištakų reikia ieškoti 1943-1944m. rezistencinėse organizacijose, jų strateginėse nuostatose. Šių organizacijų nariai, štabų darbuotojai, vėliau aktyviai įsijungę į pokario kovas, neabejotinai darė įtaką karinių struktūrų kūrimuisi. Pavyzdžiu gali būti 1942-1944m. Ukmergės apskrityje veikęs "Tautinis frontas", kuriame štabo viršininko ir žvalgybos skyriaus viršininko pareigas vykdė J.Krištaponis, vėliau vienas iš pirmųjų telkęs ginkluotus būrius ir tapęs pirmuoju Vyčio apygardos vadu.

1944m. liepos mėn. buvo suorganizuotas "Tautinio fronto" narių pasitarimas. Jame fronto apskrities komitetas perorganizuotas į apskrities štabą, kuris turėjo vadovauti visiems ginkluotiems partizanams Ukmergės apskrityje. J.Lebeda jau anksčiau, taip pat ir šiame susirinkime, kėlė klausimą apie susijungimą su LLA struktūromis.

1944m. liepos mėn. fronto atstovas Pr.Uginčius. susitiko su AKaraliumi (LLA atstovu Vilniuje) ir sutarė, kad Ukmergės apskritis įeina į Vilniaus apskritį. Ukmergėje veikusio "Tautinio fronto" nariai - J.Lebeda, Pr.Cibulskis, Bumeikis, Jackūnas, J.Krištaponis, Maceika, J.Šibaila ir kiti - laikytini LLA nariais¹.

Būtent tada Lietuvos Laisvės Armijos įtaka Vyčio apygardos kūrimuisi, pradiniam padalinių formavimuisi tapo ypač ženkli.

Ši įtaka pasireiškė pirmiausia per asmenybes — pirmieji apygardos vadai J.Krištaponis, D.Vaitelis LLA suformuluotas nuostatas diegė į naująsias struktūras.

Be abejo, kaip ir kitose Lietuvos vietose, čia, Panevėžio ir Ukmergės apskrityse, 1944-1945m. į miškus ėjo ne tik karininkai, bet ir gimnazistai, dalyvavę gimnazijų pagrindžio organizacijų veikloje, ūkininkų vaikai, inteligentai.

1944m. liepos mėn. sovietinė kariuomenė įžengė į Panevėžio apskritį, o

Vyčio apygardos vadas Danielius Vaitelis-Briedis

jau rugpjūčio mėnesį įvyko Ukmergės apskrities LLA vadovų susirinkimas. Jame buvo nutarta Ukmergės apskritį padalinti į 6 rajonus (viename rajone — 2-3 valsčiai)².

Būtent dviejų tokių rajonų pagrindu (I — Pagirių, Siesikų, vakarinė Deltuvos valsčiaus dalis — vadas Danielius Vaitelis; II — Taujėnų, Deltuvos valsčiaus dalis — vadas J.Krištaponis) 1944m pabaigoje buvo įkurta Vyčio apygarda³. 1945m. į apygardos sudėtį jau įėjo 3-osios Šiaurės LLA apygardos (Panevėžio apskr. Miežiškių, Naujasodžio valsčiuje) junginiai.

Juos sudarė 3 desantininkų grupės, kurioms vadovavo lttn. Antanas Šilas-Kovas, Vladas Jazokas-Petraitis ir vyr. lttn. Stasys Girdžiūnas-Gegužis.

Faktiškai Vyčio apygardai 1945-1947m. priklausė būriai, veikę trijų apskričių - Ukmergės, Panevėžio, Kėdainių-teritorijose, tačiau tai buvo gana padrikas vienetas, ilgai nesuformavęs rinktinių-rajonų struktūros. Vis dėlto buvo laikomasi LLA tradicijos, kad vienos apskrities teritorijoje veikiantys partizanai sudaro rinktinę (pavyzdžiui, Panevėžio ir Ukmergės rinktinės)⁵. Šios rinktinės iki 1946m veikė beveik savarankiškai, kol apygardos vado Danieliaus Vaitelio pavaduotojais buvo paskirti J.Dambrauskas ir J.Survila-Šarūnas (Ukmergės rinktinės vadai)⁶. Tačiau ir nustačius šiuos ryšius, apygardos vadovybė, D.Vaitelis asmeniškai, keliaudavo po būrius, duodavo žodinius įsakymus ir instrukcijas - rašytinių to meto apygardos dokumentų beveik nėra arba jie labai fragmentiški, neatskleidžiantys apygardos štabų veiklos, struktūros ir vadovybės pokyčių. Tokia situacija apygardoje, matyt, išsilaikė iki 1949m

1949 04 20 apygardos vado įsakymu Nr.12 apygardoje steigiamos 2 rinktinės: Briedžio (Ukmergės ir dalis Kėdainių apskr.) ir Krištaponio (Panevėžio apskr.)⁷.

Rinktinių vadai keitėsi dinamiškai - kiekvienų kovos metų nešė naujas

žūtis. Briedžio rinktinėje 1947 09 03, žuvus J.Survilai-Šarūnui, vadu tapo Antanas Stimburys-Tankistas, Mykolas Šemežys-Aras (1949m. oficialiai tapęs rinktinės vadu)⁸. Krištaponio rinktinę sudariusiems junginiams iki 1947 08 mėn. vadovavo D.Vaitelio pavaduotojas P.Blieka, jį pakeitė Pranas Pakšys-Cezaris, vėliau — buvęs policijos vachmistras Stasys Eidminavičius-Biednas Rupūžė. Pirmu oficialiuoju rinktinės vadu buvo paskirtas Jonas Baltušnikas-Vienuolis.

Svarbu tai, kad Vyčio apygardos struktūros vystymąsi, rinktinių formavimą šiuo laikotarpiu sąlygojo ne tiek vidinis, kiek išorinis poreikis. Kaimyniniuose rajonuose, Didžiosios Kovos apygardos B rinktinėje, Algimanto apygardos Šarūno rinktinėje, Žaliosios rinktinėje vyko organizaciniai darbai. Be to, kaip bebūtų paradoksalu, karinių-organizacinių vienetų formavimąsi skatino MGB agento J.Markulio-Erelio BDPS komitetas, matyt, siekdamas greitesnio jų sunaikinimo⁹.

Su J.Markuliu-Ereliu Vyčio apygardos vadovybė užmezgė ryšius 1946 metais¹⁰.

Jau nuo 1947m. pradžios Vilniuje pas J.Markulį lankydavosi D.Vaitelio ryšininkė Birutė Vežikauskaitė. Ypač ryšiai sustiprėjo po J.Markulio ryšių įgaliotinio Dėdės Petro vizito 1947m. pas D.Vaitelį. 1947m. ryšius tarp D.Vaitelio ir J.Markulio palaikė ryšininkė Aldona. Ji 3 kartus lankėsi ir pas vieną iš Panevėžio apskrities partizanų vadų VL Rukuižą-Lampeo. Jau nuo 1947m. rugsėjo MGB ėmė partizanus "legalizuoti", ty. partizanų vadams per MGB agentūrą buvo teigiama, kad norint išsaugoti pagrindines jėgas ateičiai, reikia apsigyventi legaliai su J.Markulio-Erelio vadovaujamo BDPS komiteto paruoštais dokumentais miestuose ir laukti Vladas Rukuižą-Lampeo su Erelio perduotais dokumentais išvyko gyventi į Vilnių kartu su 6 savo būrio partizanais. VL Rukuižą-Lampeo, J.Markulio-Erelio ryšininko įkalbėtas, į Vilnių atsivežė savo žmoną ir du vaikus ir juos apgyvendino Aitvaro bute. 1947m. gruodžio pabaigoje VL Rukuižą ir kiti jo būrio partizanai buvo areštuoti.

Stebina partizanų pasitikėjimas J.Markuliu ir jo BDPS komitetu. Kai Aitvaras pasiūlė partizanams vykti iš Panevėžio į Vilnių traukiniu, jie atsisakė. Tada Aitvaras atsiuntė sunkvežimį, ir partizanus, kurie nutarė apsigyventi su fiktyviais dokumentais, išsivežė į Vilnių. Aitvaras siūlė VL Rukuižai atvežti savo būrio partizanų nuotraukas, žadėdamas pagaminti dokumentus.

Nuo 1947m. balandžio mėn. J.Markulis savo rankose turėjo Vyčio apy-

gardos vado žmoną Aleksandrą, kuri po sužeidimo buvo atvežta gydyti į Vilnių.

1947m. rugpjūčio 27d. Vyčio apygardos teritorijoje, prie Adomonių kaimo, vyko J.Markulio organizuotas BDPS Karinės kolegijos posėdis. Jame stengtasi įrodyti partizanų vadams, kad 1947m. pradžioje performuoto BDPS prezidiumo vadovai Žvejys, Skirmantas ir kiti šmeižia Erelį, skaldo judėjimą ir nori užgrobti valdžią. Taip buvo stengiamasi išlaikyti savo įtaką bent kai kuriems vadams, jais manipuluoti, o vėliau — sunaikinti Galutinai J.Markulio vaidmuo Vyčio apygardos vadams išaiškėjo rugsėjo mėn Tuo metu D.Vaitelis sužinojo, kad iš Vilniaus tik atsitiktinumo dėka pabėgo Vytauto apygardos vadas V.Kaulinis-Miškinis ir Algimanto apygardos vadas A.Slučka-Šarūnas Po šio įvykio Šiaurės Rytų Lietuvos srities vadas J.Kimštas-Žalgiris 1947m. rugsėjo 20d. išleido įsakymą Nr.19, kuriame įsakė visiems partizanams nutraukti bet kokius ryšius su J.Markulio-Erelio BDPS komitetu, taip pat panaikinti visus ryšių punktus, perspėti ryšininkus.

1948m pradžioje iš 10-ies apygardos štabo pareigūnų liko 5¹¹: D.Vaitelis-Briedis, jo pavaduotojas J.Kilijonas-Mikas, štabo apsaugos būrio vadas A.Šyvys, vado adjutantas A.Smetona-Žygaudas, A.Pakeltis. Visi šie pareigūnai, išskyrus A.Smetoną-Žygauką, žuvo. Ypač skaudi netektis apygardai buvo jos vado D.Vaitelio-Briedžio, jo pavaduotojo

Vyčio apygardos vadas Alfonsas Smetona-Žygaudas

J.Kilijono-Miko ir štabo apsaugos būrio vado A.Šyvio-Šalapkos žūtis 1948m. gegužės 13d. Taujėnų valsčiuje prie Juodviršių kaimo. Taigi 1948m. vasarą apygarda liko be vadovybės¹².

Štabo atkūrimo ir struktūrų reorganizacijos ėmėsi A.Smetona-Žygaudas. Jam vadovaujant įkurtos minėtos rinktinės (jose — 4 rajonai), užmegzti glaudūs ryšiai su Šiaurės Rytų srities vadovybe.

1948m. birželio 30d. apygardos vadas pasirašė įsakymą Nr.3 (21 psL) apie karinės struktūros tobulinimą. Jame fiksuojama, kad sudaromi 4 minėti rajonai — po 1 Kėdainių ir Ukmergės apskrityse ir 2 Panevėžio apskrityje. Šie rajonai ir sudarė Briedžio ir Krištonio rinktines.

1949m pradžioje buvo sudarytas naujas Vyčio apygardos štabas. Štabo viršininku buvo paskirtas Kostas Tvaska-Rugelis. Tuo metu taip pat sudaryti nauji rinktinių štabai: Briedžio rinktinės vadu paskirtas A.Šemežys-Aras, Krištonio rinktinės - J.Baltušnikas-Vienualis, vado pavaduotoju - K.Tvaska-Rugelis. Kaip matome, pareigybės buvo dubliuojamos, trūko pareigūnų, vis daugiau jų žūdavo: 1949m vasarą Vyčio apygardos vadovybė vėl patyrė skaudžių nuostolių¹³. Liepos mėn. buvo suimtas štabo adjutantas Petras Grakauskas-Diemedis, Vadoklių valsč. Šilų miške žuvo apygardos štabo

Lietuvių Partizanų VYČIO APYGARDOS ŠTABAS		Tarnybos eiga, pakelimai, apdovanojimai
Slaptavardis		
Amžius		
Partizanas nuo		
1911 m.	mėn.	d.
Apygardos Vadas		
Rinktinės Vadas		
Būrio Vadas		

Vyčio apygardos partizano pažymėjimas

viršininkas K.Tvaska-Rugelis ir visi Krištaponio rinktinės pareigūnai¹⁴.

Vadovaujant Žygaudui, apygardos štabas dislokavosi apie Lėną, Šilų miške ir kaime. Štabas turėjo 2 rašomąsias mašinėles, rotatorių, tipografinį šriftą- Buvo spausdinami įsakymai, instrukcijos, taip pat leidžiamas laikraštėlis "Lietuva brangi", kurį redagavo P.Mikonytė.

1949m dėl išdavystės ši leidybinė štabo bazė buvo likviduota¹⁶.

Vertinant Vyčio apygardos struktūrą, tenka pasakyti, kad ji nebuvo visai tradicinė. Kartais tas pats pareigūnas užimdavo kelias pareigas: būrio, rajono ir rinktinės vado. Būriai jungėsi ir skirstėsi taip, kaip buvo patogiau pagal situaciją.

Nepaisant visų nuostolių, 1950m. Vyčio apygardoje veikė 13 partizanų būrių, kurie jungė apie 100 aktyvių kovotojų¹⁷.

1950m liepos 5d. Vadoklių valsčiuje Kačiniškių miške žuvo apygardos vadas A.Smetona-Žygaudas. Apygardos vadu tapo M.Šemežys-Putinas¹⁸. 1951m. sausio mėn. į Vyčio apygardą atvyko LLKS Prezidiumo narys J.Kimštas-

Žalgiris.Joįsakymu

Nr.103 iš dviejų apygardos rinktinių buvo sudaryta viena - Gedimino¹⁹. Vadovaujantis LLKS dokumentų nuostatomis, rinktinėje sudarytos 3 tėvūnijos: Varpo, Aušros ir Trimito.

1950-1951m. Vyčio apygarda išsiplėtė į Šiaurę sunaikinus Algimanto apygardą, 1950m prie

Vyčio apygardos partizanas Kostas Tvaska-Rugelis

Vyčio apygardos prisijungė Žaliosios rinktinė, veikusi Panevėžio, Pumpėnų, Piniavos, Smilgių, Rozalimo, Pušaloto, Joniškėlio valsčiuose. 1951m vasarą Žaliosios rinktinės vadovybė ėmėsi iniciatyvos prijungti Biržų apskrityje veikiančius partizanų būrius, vadovaujamus Broniaus Krivicko-Vilniaus²⁰. Po pasitarimų ir suderinimo buvo įkurta Sierakausko, vėliau (1951m. rugsėjo mėn.) Pilėnų tėvūnija. Tėvūnijos vadu paskirtas St.Giedrikas-Girietis. Tokia apygardos struktūra išliko iki jos sunaikinimo, 1953 metų.

1952-1953m. — skaudžiausių išdavysčių, žūčių, areštų metai Areštuoti partizanai verbuojami agentais, verčiami išdavinėti ir šaudyti savo brolius.

Vienas pirmųjų partizanų vadų, suimtų agentų-smogikų pagalba Vyčio apygardoje, buvo Gedimino rinktinės Aušros tėvūnijos būrio vadas Kostas Kregždė-Sausis²¹. Jo pagalba į susitikimus iškviesti tėvūnijos partizanai Antanas Mickūnas-Liepa, Trimito tėvūnijos būrio vadas Vytautas Survila-Žaibas ir kiti. Tokiu būdu buvo planingai naikinamos ir sunaikintos ir kitos rinktinės.

1953m sausio 26d. Šilagaliu kaime saugumiečiai aptiko bunkerį su 3

Vyčio apygardos Paukštelio būrio partizanai

partizanais, iš kurių du žuvo. Tai buvo paskutinis Vyčio apygardos vadas Mykolas Karbočius-Algimantas ir vado adjutantas Viktoras Mažeika-Vanagas²².

Minėta data laikytina apygardos likvidavimu. Po to dar slapstėsi atskiri partizanai 1953-1954m. buvo sunaikinti paskutiniai Pilėnų ir Gedimino tėvūnių štabų likučiai, o 1956m liepos 15d. Rokiškio rajone Pandėlio apylinkėje žuvo paskutiniai Vyčio apygardos partizanai Mykolas Suveizdis-Budrys ir Edvardas Žilinskas-Vanagas²³.

Vyčio apygardos veiklos bruožai

Tiek Vyčio apygardoje, tiek kituose Lietuvos rajonuose veikusių partizanų veikloje {žvelgiami tam tikri dėsningumai Išsiskiria 1944-1946m. laikotarpis, kai partizanų būriai buvo dideli, 100 ir daugiau vyrų. Tokie būriai buvo pajėgūs kautis net su reguliarios okupacinės kariuomenės daliniais. Vėliau, paaiškėjus, kad kova užsitęs, konspiracijos sumetimais vyrai išsiskirstė mažesniais būreliais ir partizanų veikla lokalizavosi.

Vienas iš tokių didelių būrių, susiorganizavęs Šamboliškių miške tarp Lapių ir Pagirių 1944m rugsėjo mėn., buvo Kecoriaus būrys. 1944m spalio mėn. šis būrys (apie 20 vyrų) puolė Vadoklių miestelį, išvadavo iš daboklės 6 kalinius.

1945m pradžioje D.Vaitelis paskelbė amnestiją Pagirių miestelio stribams ir pakvietė juos įsijungti į partizanų gretas. Po to 32 stribai iš Pagirių su ginklais pasitraukė į J.Dambrausko būrį²⁴.

Tai buvo tolerancijos ženklas - partizanų vadai suvokė, kad daug vyrų yra pasimetę, nesąmoningai ieško išeities ir davė jiems galimybę netapti kolaborantais.

Kita vertus, net ir toks "nubyrėjimas" iš priešo stovyklos buvo naudingas. Juk jėgos buvo labai nelygios. Pavyzdžiui, 1946m. Ukmergės apskrityje veikė 18 stribų būrių (504 stribai) ir 54 slapukų grupės (340 žmonių)²⁵, Panevėžio apskrityje veikė apie 700 stribų ir 258 ginkluoti aktyvistai²⁶, neskaitant NKVD garnizonų miesteliuose, apskričių centruose, karinės kontržvalgybos (SMERŠ) dalinių.

Jau 1946m ir vėliau buvo aišku, kad stojant į atvirą kovą su tokiu gausiu priešu, rezultatų nebus pasiekta — įmanomos tik masinės žūtys.

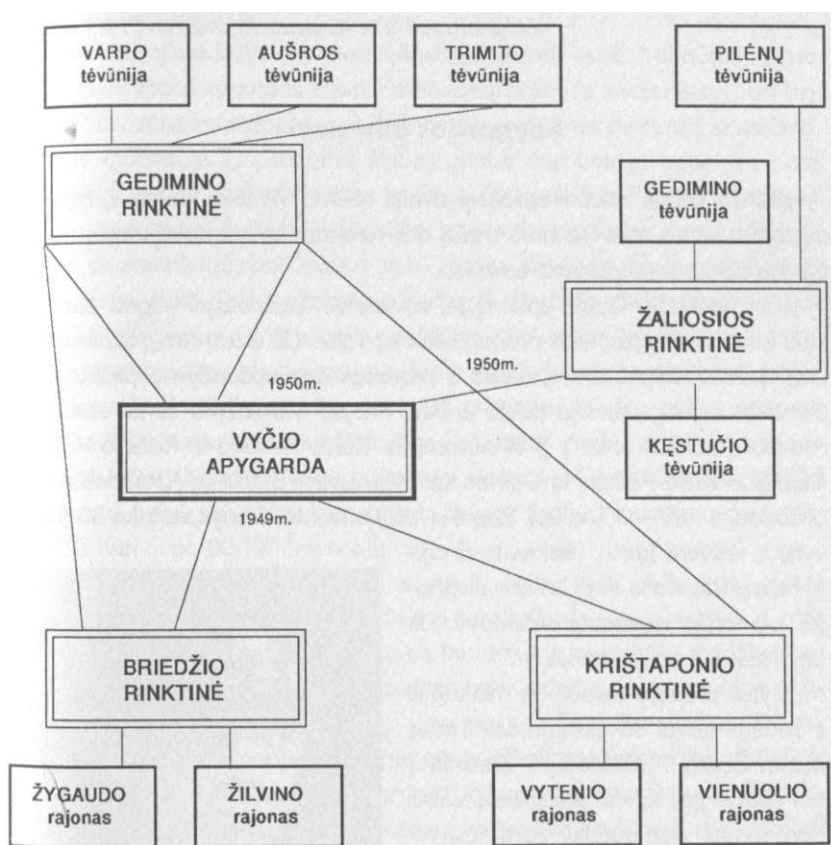
Motina ir sesuo prie žuvusio partizano J.Baltušniko-Vienuolio palaikų

Be kitų priežasčių, ši skatino keisti veiklos pobūdį. Tai - rinkimų trukdymas, kolaborantų ir šnipų tramdymas, be to, laikraštėlių ir atsišaukimų leidyba, turėjusi padėti gyventojams atsispirti dvasiniam, pačiam baisiausiajam genocidui

Priedas

Vyčio apygardos karinių vienetų struktūra 1949-1953m.

Vyčio apygardos karinių vienetų struktūra 1949-53m.

DIDŽIOSIOS KOVOS APYGARDA

"...ne vien geri norai gali suteikti Lietuvai demokratines teises, bet tam atsiekti reikia atitinkamų pavyzdžių ir pastangų."

(LLKS laikraštis "Prie Rymančio Rūpintojėlio", 1949m. Nr. 2)

Apygardos kūrimasis

1944m. liepos mėn. Raudonoji armija užėmė Vilniaus kraštą. Žemaitijoje dar buvo vilties atlaikyti nors mažą dalį neokupuotos lietuviškos žemės, o čia jau siautėjo raudonasis teroras.

Vos pasirodė Trakų apskrityje, sovietiniai "Vaduotojai" elgėsi panašiai kaip kadaise Čingischano ordos. Šešuolių valsč. Užupėnų km. pirmasis raudonarmietis užlipęs ant kalvelės ir pamatęs nuo apšaudymo pasislėpusią ūkininko šeimą, pamojo priėti arčiau. Priėjus šeimininko sūnui studentui Aleksui Račeliui, šovė į jį iš automato. Kartu nušovė ir Račelio draugą. Čiobiškio valsč. Padalių km. girtas kareivis nušovė ūkininkę A.Raudeliūnienę, o Ustronės km — J.Treiderį. Bagaslaviškyje fronto dalinys surinko 20 jaunų vyrų ir išsivarė kartu. Niekas nežinojo jų likimo, tik vieno iš jų žmona sužinojo, jog vyras nuteistas sušaudyti. Už ką? Niekas į tai neatsakė.

Vyrai pradėjo slapstytis miškuose ir ruošti kovai su okupantais. Trakų apskr. Žaslių, Kaišiadorių ir Žiežmarių bei Ukmergės apskr. Musninkų valsč. porą šimtų vyrų sutelkė partizanų vadas Jonas Misiūnas. Trakų, Aukštadvario, Vievio, Semeliškių ir Žaslių valsčiuose susiformavo 100 partizanų būrys, vadovaujamas A.Galinio-Juodosios Kaukės. Kaišiadorių valsčiuje 80 vyrų sutelkė E.Kavaliauskas-Klounas, o Trakų, Aukštadvario, Vievio, Semeliškių ir Onuškių valsč. 120-150 kovotojų turė-

Jonas Misiūnas-Žalias Velnias, Didžiosios Kovos apygardos vadas

jo Z.Kacevičiaus-Genio būrys¹.

1944m. rugpjūčio pabaigoje Kaugonių km. susirinkę vyrai nutarė atskirus partizanų būrius sujungti į rinktinę. Rugsėjo mėn. šis partizanų junginys pavadinamas Didžiosios Kovos rinktine (DKR). Rinktinės vadu tampa Jonas Misiūnas-Žalias Velnias.

J.Misiūnas gimė 1911m. Panevėžio apskr., Pušaloto valsč., Valmonių kaime. Vokiečių okupacijos metais buvo Kaišiadorių policijos vachmistru. 1944m. vasarį 5d. J.Misiūnas tapo gen. P.Plechavičiaus Vietinės rinktinės savanoriu.

DKR vadovauja 12 partizanų štabas. Štabo darbuotojų tarpe yra pora mokytojų (Juozas Morkus-Kerštas ir Jonas Urbonavičius-Svajūnas), vienas leitenantas (Jonas Markulis-Vaiduoklis, buvęs Smurgainių m. burmistras), keletas puskarininkių, policininkų bei Vietinės rinktinės savanorių. Žaliojo Velnio būrys veikia Trakų apskrityje Žašlių, Kaišiadorių, Žiežmarių valsčiuose bei Ukmergės apskr. Musninkų valsčiuje. Jis dažnai keičia dislokacijos vietą — ne vien saugumo sumetimais, bet ir vykdydamas organizacinį darbą, stengdamasis įtraukti į rinktinę atskirus partizanų būrius, priiminėdamas priesaiką iš pavienių asmenų. Netrukus Didžiosios Kovos rinktinės veiklos zona išsiplečia į Kruonio, Veprių, Širvintų, Šešuolių, Giedraičių valsčius. Iki 1944 metų pabaigos kovotojų skaičius išauga iki 500 partizanų, pasidalijusių į 7 būrius po 80-100 kovotojų².

Partizanai jau nebėra pasyvūs represijų stebėtojai, jie jau gali duoti okupantui atkirtį. Naktimis jie praktiškai kontroliuoja visus kaimus ir mažesnius miestelius, sunaikina aršiausius baudėjus ir sovietinės valdžios pareigūnus. Dažnai rengia išpuolius į mažesnius miestelius, kur sunaikina okupacinės valdžios įstaigas, išlaisvina suimtuosius. Taip pavyzdžiui 1944m. rugsėjo 4d. partizanai puolė Ukmergės apskr. Siesikų Vykdomąjį komitetą ir milicijos būstinę, sunaikino dokumentus. Dažnai rengia pasalas enkaveėdistantams. Štai 1945m gegužės 15d. Kaišiadorių valsč. ties Jaciūnų km. partizanai susikovė su sribais; per pusvalandį septynis iš jų nukovė.

Tuo metu atkuriamas Vilniaus LLA apygardos štabas. 1945m. sausio mėn. Žašlių valsč. Skėrių km. J.Misiūnas susitinka su šio štabo atstovu, kuris atveža įsakymą apie partizanų junginių reorganizavimą. LLA centrinio štabo 1944 12 10 įsakymu Nr.4 visa Lietuvos teritorija suskirstoma į apygardas, šios — į rajonus, rajonai savo ruožtu į mažesnius vienetus: batalionus, kuopas, skyrius. Remiantis šiuo įsakymu 1945m sausio 15d. DK rinktinė tampa 5-uoju LLA rajonu ir priskiriama LLA Vilniaus apygardai. Tačiau štabo sudėtį

patvirtinti Vilniuje nebespėjama: 1945m vasario 15d. iš Vilniaus atvykęs apygardos štabo atstovas Mykolas Kareckas-Serbentas praneša, kad Vilniaus LLA apygarda yra sunaikinta, o štabo nariai suimti Serbentas į Vilnių nebegrįžta ir pasilieka vadovauti 5-ajam LLA rajonui, kurį pavadina 5-ąja LLA apygarda. Žalias Velnias tampa jo pavaduotoju.

Apygardai priklauso 5 batalionai Kiekviename batalione yra 3 kuopos, turinčios po 2-3 skyrius. Štabe veikia šie skyriai operatyvinis (vadovauja J.Misiūnas-Žalias Velnias), ginkluotės (vadovauja mokytojas iš Širvintų J.Urbonavičius-Svajūnas), organizacinis (vad. Stasys Misiūnas-Senis), žvalgybos (vad Edmundas Kavaliauskas-Klounas), ūkio (vad. Dominykas Matačūnas-Jazminas), kontržvalgybos (vad Jonas Žvirblis-Dagilis) ir propagandos ir agitacijos (vad Jonas Markulis-Vaiduoklis). Štabas iškuria Musninkų valsč. Čiobiškio m Miestelio klebonas L.Puzonas tampa apygardos karo kapeleonu. Čiobiškio klebonas slapta padėjo palaidoti ir žuvusią Žaliojo Velnio žmoną. Naktimis partizanai ateidavo išpažinties pas Gegužinės kun. S.Rudžionį, Musninkų kun. A.Ažubalį, Kernavės kun. ir kL Jie visi vėliau buvo suimti

Pirmoji štabo sudėtis išsilaiko neilgai 1945 03 27 užpuola NKVD kariuomenė, štabas sunaikinamas, o jo nariai J.Markulis-Vaiduoklis ir Vladas Marcinauskas-Pluta žūsta. Kiti du štabo nariai — S.Misiūnas-Senis ir apsaugos būrio vadas Vitoldas Akunis-Voveris suimti Žalio Velnio pavaduotojas J.Norkus-Kerštas buvo žuvęs jau 1945 03 11.

Suformuojama nauja štabo sudėtis: štabo viršininku tampa iš kalinių ešelono pabėgęs karininkas Aleksas Zepkus slapyvardžiu Piliakalnis, propagandos ir agitacijos skyr. viršininku - Eugenijus Svilas-Slyva, o štabo apsaugos būrio vadu - Petras Petkevičius-Dramblys. 1945 04 14 žūsta ir apygardos vadas M.Kareckas-Serbentas. Žalias Velnias vėl perima vadovavimą apygardai o štabą perkelia į Bedalių km Tuo metu apygardai priklauso 28 partizanų būriai, kuriuose kovoja 400 vyrų.

Birželio pabaigoje štabas vėl išduodamas ir priverstas pakeisti dislokacijos vietą. Tuo metu apygarda smarkiai išsiplečia: be jau minėtų valsčių, Žaliajam Velniai paklūsta Ukmergės apskr. Molėtų, Želvos, Gelvonų, Veprių, Žemaitkiemio, Pabaisko, Kurklių valsčių, Kauno apskr. Pažaislio, Jonavos valsčių partizanai bei Švenčionių apskr. veikusi Tigro rinktinė³. Sustiprėja enkavedistų persekiojimas. Per 1945m. birželio-gruodžio mėn. išsklaidomas 21 partizanų būrys, žūsta maždaug 100 vyrų. Tačiau štabai vėl atkuriami, ryšiai atstatomi 1945m gruodžio 1d Žalias Velnias savo apygardą pavadina

5-ąją LLA Didžiosios Kovos apygardą (DKA). Pertvarko ir jos struktūrą: numato sukurti keturias (A, B, C, D) rinktines, tačiau tespėja įkurti tik dvi: A ir B. A rinktinė veikia Trakų ir Kaišiadorių, o B - Ukmergės apskrityse. C ir D rinktinės turėjo veikti Švenčionių bei Utenos apskrityse, tačiau sunaikinus ten veikusios Tigro rinktinės štabą nebeiškuriamos.

1946m. vasarą DKA A ir B rinktinėse, turinčiose po 6 batalionus, veikia 2086 nelegaliai ir legaliai gyvenantys asmenys. 836 iš jų partizanai⁴. Apygarda turi 2 gydytojus, esant reikalui, naudojami lengvąja mašina ir dviem motociklais bei 117 dviračių. Ginkluotė irgi neblogo: 48 kulkosvaidžiai, 667 automatai ir šautuvai, 253 pistoletai Štabe veikia 5 skyriai operatyvinis ir ginkluotės (vad-Jonas Župka-Šarūnas, buvęs desantininkas, pavad Leonas Kupčiūnas-Tigras), žvalgytos ir kontržvalgybos (vad Juodvarnis, pabėgęs iš belaisvių stovyklos), ryšių (vad Vladas Marcinauskas-Tauras), ūkio (vad Eugenijus Gudaitis-Jazminas) bei propagandos ir agitacijos (vad. Eugenijus Svilas-Slyva, buvęs VU studentas). Štabo viršininkas - Benediktas Trakimas-Genelis, štabo apsaugos būrio viršininkas — B.Marcinkevičius-Uosis. Apygardos kūrimas baigtas. Jonas Misiūnas jaučia, kad tokiam stambiam organizaciniam vienetui reikalingas aukštesnio karinio išsilavinimo vadas.

B.Trakimas-Genelis (DKA štabo viršininkas) su adjutantu

Ieškodamas ryšių su aukštesne vadovybe, jis susiduria su MGB provokacijomis ir nuo 1946m. rugpjūčio mėn. apygarda pradeda naikinti

DKA veikla 1944-1946m. Kovos taktika

Partizanų būriai pradėjo veikti vos į Vilniaus kraštą įžengus Raudonajai armijai. Frontas driekėsi per Lietuvą ir buvo vilčių atkurti nepriklausomą Lietuvą. Todėl Žalias Velnias kūrė grynai karinę organizaciją, kurios tikslas buvo naikinti okupacinę kariuomenę ir jos represines struktūras. 1944-1945m. pažymėti nuolatinėmis kautynėmis ir susidūrimais su NKVD kariuomene. Žvelgiant į atskiro bataliono veiklą matyti, kad per mėnesį batalionas dalyvaudavo ne mažiau kaip trejose kautynėse; patruliuodamas savo veiklos rajone sunaikindavo keletą šnipų ir nubausdavo keletą komunistuojančių šeimų⁵. Partizanai dažnai užimdavo valsčių centrus, apšaudydavo sovietines įstaigas ir parodydavo, kas yra tikrasis krašto šeimininkas. J.Misiūnas buvo gerai išvystęs kontržvalgybą, turėjo savų žmonių tarp milicininkų, sričių, valsčių tarnautojų, kurie pranešdavo apie būsimas čekistų operacijas ir užverbuotus NKVD agentus. Už informacijos teikimą partizanams buvo suimti Žašlių valsč. milicininkas Logminas, Gelvonų valsč. milicininkas Kupčiūnas, Musninkų valsč. pirmininkas ir kiti. Į valsčius kasdien vykdavo ryšininkai, kurie stebėdavo čekistų judėjimą⁶. Todėl Žalias Velnias, turėdamas duomenų apie šnipus, galėjo vykdyti jiems mirties nuosprendžius. Sunaikinus čekistų agentą, reikalaudavo pristatyti į štabą aktą, tokiu būdu stengdamasis išvengti nepagrįsto susidorojimo. Apygardoje buvo labai griežta tvarka. Pvz., pavaldiniams paklausus, kaip elgtis su išdavusiais draugais ar partizanų šeimas kovotojais, J.Misiūnas atsakė, kad jiems nuosprendis jau yra parašytas pačiame priesaikos tekste. Partizanai einantys legalizuotis, buvo traktuojami kaip pripažįstantys okupaciją. Iš jų J.Misiūnas įsakė atimti ginklus, kad jie neatitektų priešui. Už per rinkliavas paimtas iš gyventojų materialines gėrybes išduodavo kvitus.

DKA daliniai buvo labai mobilūs: vienoje vietoje nebūdavo ilgiau kaip tris dienas. Buvo sukurtas net specialus "skrajojantis" būrys, kuriam vadovavo J.Daškevičius-Papūga. Pats Žalias Velnias per 1944m. aplankė beveik visus Trakų apskr. ir dalį Ukmergės apskr. valsčių. 1945m. pradžioje rinkinei tapus 5-uju LLA rajonu ir suformavus 5 batalionus, buvo nustatytos griež-

tos batalionų veikimo zonos. Žalio Velnio štabas su 30 partizanų apsaugos būriu nuolat inspektuodavo visus batalionus. NKVD kariuomenės apsuptas būrys greit išsisklaidydavo mažomis grupelėmis ir pasitraukdavo. Nors kiekviename valsčiuje stovėjo sovietinis garnizonas, tačiau čekistai konstatavo, kad karinės operacijos naudojant didelius (iki 150) kareivių dalinius lauktų rezultatų nedavė⁷. 1945m vasario mėn. prasidėjus dideliems siautimams ir Žašių garnizone dislokavus visą NKVD kariuomenės batalioną, Žalio Velnio ir Serbento vadovaujami partizanai vienai-dviems savaitėms pasitraukė į Švenčionių apskr. miškus. Tų pačių metų vasarą Žalio Velnio ir Piliakalnio vadovaujamas 60-70 partizanų būrys buvo pasitraukęs į Ukmergės apskr. Gelvonų, Musninkų, Veprių ir net Deltuvos bei Taujėnų valsčius.

Kaip tik 1945m vasario mėn. Švenčionių apskr. Pabradės valsč. įvyko didžiausios Žalio Velnio kautynės su NKVD daliniais, kuriose žuvo apie 20 partizanų⁸. Iš 200 išėjusių į žygį grįžo tik 45, kiti partizanai parsirado vėliau ar legalizavosi. Kovo 20d. įvyko didelės kautynės Veprių valsčiuje prie Gudelių km: 60-70 partizanų būrys susidūrė su trimis NKVD batalionais ir keturių miestelių sribais. Žuvo 36 partizanai

Siekdamas išvengti susidūrimų su NKVD kariuomene, Žalio Velnio junginys 1945m rudenį pradėjo judėti iš vieno punkto į kitą vadinamuoju mažuoju ratu: tai buvo judėjimas su septyniomis trumpalaikio poilsio vietomis. Pačiame rate buvo keturios pagrindinės kontrolės linijos, kurias sudarė žvalgai ir sargybos postai. Šie postai greitai informuodavo apie priešą. Mažasis ratas ėjo per 4-5 valsčių teritoriją. Prasidėjus dideliems kariuomenės siautimams, štabas eidavo didžiuoju ratu, kuris taip pat turėjo nemažai sargybos postų ir apėmė beveik visą Trakų apskritį. Panašios taktikos nenaudojo joks kitas Lietuvos partizanų dalinys. Čia pasireiškė J.Misiūno-kario sugebėjimai. Tačiau mažai duomenų apie J.Misiūno vadovaujamo junginio vykdytas kokias nors politines akcijas, išskyrus 1946m rinkimų boikotą. Jo štabas nesukūrė ir kokių nors programinių dokumentų. 1946 01 18 DKA pasiekė Lietuvos išlaisvinimo k-to Direktyva Nr2 apie pasirengimą ginkluotam sukilimui bei visuotinę vyrų mobilizaciją⁹. Buvo pradėta ruošti mobilizacijai, sudarinėjami šaukiamojo amžiaus vyrų sąrašai

1945m vasario 16d. išėjo pirmas apygardos laikraščio "Laisvės keliu" numeris. Jį redagavo S.Misiūnas-Senis, spausdino V.Marcinauskas-Pluta, o antraštinį lapą piešė ryšininkė Aldona Sipavičiūtė-Velnio Išpera. Suėmus S.Misiūną, laikraščio laidybą atgaivino E.Svilas-Slyva. Jis išleido 4 numerius

nauju pavadinimu "Nepriklausoma Lietuva"¹⁰. DKA B rinktinės štabas 1946-1949m leido laikraštį "Tėvynei šaukiant". Šį leidinį redagavo A. Leščius-Šalteknis.

Žlungant greito išsilaisvinimo viltims, reikėjo galvoti apie tolesnės kovos perspektyvas. Todėl J. Misiūnas ieško ryšio su kitais partizaniniais junginiais ir pagrindinėmis organizacijomis.

Agentų infiltravimas bei MGB provokacijos

Vos prasidėjus partizaniniam judėjimui, MGB stengėsi į jį infiltruoti savo agentus. Vienas iš tokių agentų buvo studentė partizanų ryšininkė A. Povilavičiūtė-agentė Nemezidė. Ji buvo pažįstama su Žalio Velnio pavaduotoju Piliakalniu, teikė partizanams medikamentus ir paramą. 1945m. rugpjūčio mėn. ji buvo užverbuota. Žalias Velnias netrukus per savus žmones sužinojo apie jos užverbavimą, tačiau nebaudė. Pasikalbėjęs su mergina ir perspėjęs, kad ši kova gali pareikalauti visiško savęs atsižadėjimo, nes "asmeninis gyvenimas neturi vaidinti jokio vaidmens, palyginus su tais tikslais, kurių siekiame", paliko dirbti štabe. Po kiek laiko, painstruktavęs, kaip elgtis su NKVD, leido grįžti į Vilnių. Agentė Nemezidė suteikė enkaveėdistams žinių apie DK junginių struktūrą, tačiau jai vėl sugrįžus į apygardą, ryšiai su NKVD nutrūko. Agentė Nemezidė pamilo partizaną Piliakalnį, Žalio Velnio štabo viršininką. 1946 03 24 NKVD kariuomenės siautimo metu čekistai nušovė tris partizanus. Tarp jų buvo Piliakalnis ir agentė Nemezidė". Taip nesėkmingai baigėsi čekistų provokacija.

Tuo pat metu, 1946m kovo mėn, MGB į DKA siunčia dar vieną savo agentą slapyvardžiu Kipšas. Suėmus pagrindinės organizacijos narį Antaną Martecką, MGB iš jo gauna rekomendacinį laišką Žaliam Velnui. Dar būdamas laisvėje A. Marteckas siūlė šiam agentui, pogrindyje žinomam slapyvardžiu Meška, bendradarbiauti su Žaliu Velniumi, būti laikraščio "Į kovą" redaktoriumi. Agentas Kipšas prisistato ryšininkei O. Trakimaitei-Ožkai, kuri jį per ryšininkę Narsutę supažindina su Piliakalniu, o jam žuvus — su Žaliu Velniumi. Agentas prisistato kaip Tautinio komiteto atstovas, turįs plačius įgaliojimus. J. Misiūnas, ieškantis ryšio su vyresne vadovybe, patiki šia legenda. 1946 05 07 per tą pačią ryšininkę Anastaziją Rumševičiūtę-Narsutę jis siunčia Kipšui (Meškai Vėtrai) raportą, kuriame prašo Lietuvos "Partizanų

sajungos vyriausiojo vado" atsiųsti apygardai vadą ir štabo viršininką¹². "Aš jau pakankamai vadovavau, o dabar jaučiu, kad nei mano išsilavinimo, nei žinių, nei gabumų nepakanka." J.Misiūnas sutinka, kad naujas vadas gyventų legaliai, o jis pats, likęs pavaduotoju, tiesiogiai vadovautų kovai Klausydamas "Centro" nurodymų, Žalias Velnias išleidžia įsakymą Nr5/23, kuriame įsako partizanų junginiams nutraukti laikraščių leidimą ir visą spausdinimo techniką pristatyti į štabą tam, kad vėliau ją atiduotų "Centrui". Taip iš karto MGB paralyžiuoja partizanų informaciją.

Nedelsiant, 1946 05 18, į apygardą atvyksta "Centro" inspektorius kpt Griežtas (agentas Gediminas, Margis, nepatikrintais duomenimis — J.Misiūno tarnybos draugas J.Stravinskas). Agentas nurodo partizanams, kad dėl nepalankios tarptautinės padėties reikia nutraukti aktyvią kovą ir legalizuotis. Centras pažada aprūpinti partizanus fiktyviais dokumentais. Pačiam Žaliam Velniui pasiūlo vykti į Angliją mokytis karo mokslų.

Agentas Kipšas kartu su A.Martecku iš tikrųjų parūpina partizanams MGB paruoštų dokumentų, pagal kuriuos anksčiau ar vėliau jie visi buvo suimti

Nauja kovos taktika — ginkluotos kovos nutraukimas-prieštarauja J.Misiūno nuostatai, todėl jis, tikėdamas "Centru", šiai taktikai įgyvendinti prašo greičiau atsiųsti naują vadą. Norėdami sustiprinti J.Misiūno pasitikėjimą naujuoju "Centru" enkavedistai organizuoja laikraščio "Vienybė" leidimą. Šį laikraštį 150 egz. tiražu 1946m birželio mėn. pagrindžio sąlygomis atspausdina MGB agentai ir nieko neįtartantys J.Misiūno ryšininkai Manydamas turįs reikalą su rimtu pagrindiniu "Centru", J.Misiūnas padeda šiam "Centrui" užmegzti ryšį su Suvalkijos partizanais ir su Kaune veikiančia pagrindine organizacija¹³. Padedant DKA ryšininkams 1946m. gegužės pabaigoje į Pietų ir Rytų Lietuvos partizanų suvažiavimą išvyksta šio "Centro" atstovas, MGB emisaras J.Markulis. Taip Žalio Velnio patiklumas sudaro galimybes įgyvendinti stambiausią MGB agentūrinę kombinaciją - sukurti legendinį MGB valdomą pagrindinį "Centrą".

"Centras" pradeda savo veiklą: įsaku Nr2-19 DKA vadu laikinai paskiria savo agentą kpt. Griežtą.

1946m. birželio 29d. kpt Griežtas vėl susitinka su J.Misiūnu ir įkalbinėja jį vykdyti "naują taktiką", ty. legalizuoti partizanus. Ginklus nurodoma surinkti į saugyklas, įrengtas žinomų ūkininkų sodybose. Liepos 16d. Žalias Velnias pasirašo įsakymo Nr.6/24 projektą, kuriame nurodo paklustas Lietuvos

Junginių vadovybei ir perduodas vadovavimą apygardai kpt. Griežtui¹⁴. Liepos 24d. šį projektą, o taip pat rinktinių A ir B sudėtį bei ginkluotę per agentus Kipšą (Vėtra, Meška) ir Kibirkštį (Aitvarą) perduoda kpt Griežtui

Vos gavę duomenų apie partizanus, čekistai pradeda masinius siautimus. Liepos 22-23d. MVD kariuomenė atakuoja Vytenio būrio saugomą apygardos štabą. Partizanai pasitraukia su dideliais nuostoliais. Karinės operacijos tęsiasi, jos sukelia sumaištį partizanų tarpe. MGB agentai Kibirkštis ir Kipšas netenka ryšių su DKA štabu. Žalias Velnias toks atsargus, kad net štabo viršininkas B.Trakimas-Genelis sunkiai su juo susisiečia.

Matydami, kad geresnės progos gali nebebūti, čekistai nutaria sušaukti Vilniuje partizanų vadų "pasitarimą", kurio metu ketina suimti Žalią Velnią. Tuo reikalu kpt Griežtas rugpjūčio 10d. atvyksta į DKA. Čia jis pasitiksina partizanų būrių sudėtį, ginkluotę, dislokaciją, ryšius ir išskviečia vadus į "pasitarimą".

Rugpjūčio 12d į Vilnių išvyksta Genelis ir Vytenis, o 13d. - pats J.Mišūnas-Žalias Velnias. Kitą dieną jis nuvedamas į MGB konspiracinį butą — supažindinti su "Centro" darbuotojais - ir suimamas.

MGB slapta pakoreguoja Žalio Velnio įsakymą Nr.6/24, siūlydami nutraukti ginkluotą kovą. Šį dezorganizuojantį įsakymą atspausdina 60 egz. tiražu ir išplatina DKA. Kpt Griežtas aiškina partizanams, kad reikia išsaugoti jėgas ateičiai, imti "Centro" parūpintus fiktyvius dokumentus ir demobilizuotis¹⁵. Paklausę šių patarimų 1947m. išvyko gyventi į Vilnių A rinktinės vadas Petras Klimavičius-Closis, A rinktinės štabo viršininkas B.Steponavičius-Milžinas, A rinktinės 1 bataliono vadas P.Petkevičius-Dramblys, DKA štabo viršininkas B.Trakimas-Genelis ir daugelis kitų apygardos partizanų. Po kiek laiko jie buvo suimti, kai kurie iš jų MGB panaudoti "tamsoje" (ty. jiems to nežinant). P.Klimavičius-Uosis, kaip DKA atstovas, vyko į susitikimą su Vyčio apygardos vadu D.Vaiteliu¹⁶. Genelio sesuo ryšininkė Ožka dar 1947m kovo mėn. palaikė ryšius su "Komitetu", neįtardama, kad jo atstovai yra MGB agentai¹⁷. "Tamsoje" naudojamas ir Stasys Aleksa-Varpas, turįs ryšių su Žemaitijos partizanais. Jam irgi buvo išduoti fiktyvūs dokumentai, o kai čekistams Varpas tapo nenaudingas - 1948 05 15 jį suėmė.

DKA, netekusi tikrosios vadovybės, tampa MGB valdoma organizacija Kpt Griežtas vaidina apygardos vado rolę iki galutinio DKA sunaikinimo. Už nuopelnus jis apdovanotas okupacinės valdžios medaliais ir karo dalyvio vardu.

DKA sunaikinimas. Paskutiniai DKA partizanai

1947m. vasarą DKA A rinktinėje buvo likę tik 4 batalionai po 50-60 žmonių. Paveikti savo vadovybės, kontroliuojamos MGB, propagandos, jie aktyvių kovos veiksmų nebesiima. Nuo 1948m. A rinktinėje veikia tik atskiri partizanų būriai B rinktinė atsiskiria nuo DKA ir veikia savarankiškai MGB toliau vaidina Vilniuje esantį DKA štabą. 1948m. vasario-kovo mėn. suimama net 13 su fiktyviais dokumentais gyvenusių vadų, tame tarpe P.Klimavičių-Uosį, K.Ališauską ir kt. Per "tamsoje" naudojamą partizaną Praną Žičių-Vėją MGB medžioja išsklaidytus batalionų likučius. Kruonio, Aukštadvario, Semeliškių valsč. dar veikia 3-ojo bataliono Antano Praškevičiaus-Narsuolio vadovaujamas 10 partizanų būrys, o Rumšiškių ir Karmėlavos valsč. - 6-ojo bataliono Jono Černiausko-Vaidoto vadovaujamas 6 partizanų būrys.

Suėmus Uosį, Narsuolis įtaria išdavystę partizaną Vėją, tačiau Vilniaus vadovybė pasitiki, ieško ryšio su kpt. Griežtu, tikėdamasis gauti direktyvas ir spaudos. 1948 07 25 su Narsuoliu susitinka "Centro" atstovai agentas Bagdonas (AZaskevičius) ir agentas Aras. Jie praneša, kad "Centro" grupė kelias su užsienio paštu į Ukmergės apskr. pas B rinktinės partizanus, ir prašo Narsuolio vyrų apsaugos¹⁸. "Tamsoje" naudojama ryšininė Marytė Venckutė-Pušaitė 1948 08 12 Žiežmarių valsč. į susitikimą su partizanais atveda agentų-smogikų grupę. Žūsta du broliai Praškevičiai (Antanas-Narsuolis ir Bemardas-Lokys), jų draugas partizanas Petras Čepulionis-Sakalas ir partizanų rėmėjas, ryšininės tėvas Jurgis Venckus bei jo septyniolikmetis nebylys sūnus Adomas Venckus. Šiuos du asmenis smogikai nušauna vien todėl, kad neliktų tragedijos liudininkų. O partizanas Vėjas toliau vykdo "Vadovybės" užduotis. Jis vyksta į Rumšiškių valsč., kur turi suorganizuoti likusių partizanų "pasitarimą". Nieko neįtarianti ryšininė Anastazija Rumševičiūtė-Narsutė, pasitikusi Palemone agentų-smogikų grupę, atveda ją į Karmėlavos apyl. Naujasodės km, kur 1948 09 16 smogikai Jurgio Griškelio sodyboje iššaudo Jono Černiausko-Vaidoto vadovaujamus partizanus kartu su sodybos šeiminių šeima ir pačia ryšininke Narsute¹⁹.

Po Narsuolio ir Vaidoto žuvimo A rinktinėje liko atskiri išsklaidyti partizanai Gal ilgiausiai išsilaikė buvusio 3-ojo bataliono penki partizanai vadovaujami Vinco Balčiūno-Jupiterio, kurie žuvo 1951m. gruodžio mėn. Tuo tarpu B rinktinės partizanai veikė savarankiškai Ukmergės, Širvintų ir iš dalies Utenos

apskrityse. Rinktinės vadas Alfonsas Morkūnas-Plienai, gimęs 1910m. Ukmergės apskr., Lyduokių valsč., Juodžiūnų km., buvęs Lietuvos kariuomenės viršila, šaulys, nuo 1944m. vadovavo Šešuolių, Pabaisko, Balninkų, Želvos ir Kurklių apylinkių partizanams. Deja, 1949m. žuvo.

Nuo 1946 iki 1948m. B rinktinės štabo viršininku buvo Juozas Šibaila-Diedukas, Merainis. Tai buvo neeilinė asmenybė partizaniniame judėjime.

Gimęs 1905m. Alytaus apskr., Nedzingės valsč. Vandenių km., baigė mokytojų seminariją ir mokytojavo Alytaus bei Ukmergės apskrityse. Buvo apdovanotas Vytauto Didžiojo II laipsnio ordinu, aktyvus Šaulių sąjungos narys, Vietinės rinktinės savanoris. Nuo 1944m. įsitraukė į partizaninę kovą. Organizavo Ukmergės apskr. partizanus, redagavo DKA B rinktinės laikraštį "Tėvynė šaukia". J. Šibailai buvo suteiktas jaunesniojo leitenanto laipsnis.

1948m. rugpjūčio 1-4d. vykusiam Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų vadų sąskrydyje J. Šibaila pranešė apie keistą Žalio Velnio dingimą ir agentų infiltravimą į DKA vadovybę²⁰. 1946m. pabaigoje gavęs kpt. Griežto įsakymą pranešti jam ryšio postus, ryšininkų pavardes ir slapyvardžius, ginklų sandėlių vietą, B rinktinės vadas Plienas atsisakė vykdyti šį įsakymą ir ryšius su apygarda nutraukė. Vadų sąskrydyje buvo nutarta B rinktinei suteikti apygardos statusą ir įtraukti ją į srities sudėtį. 1948 11 12 J. Šibaila-Merainis perke-

Didžiosios Kovos apygardos B rinktinės kovotojai

liamas dirbti į srities štabą. Netrukus jis buvo paskirtas LLKS Tarybos Visuomeninės dalies viršininku ir tapo LLKS Prezidiumo organo "Prie Rymančio Rūpintojėlio" redaktoriumi²¹. 1953m vasario 11d. Ramygalos valsč. Davydų km, čekistams apsupus bunkerį, žuvo.

1948-1949m. vieni po kitų žuvo DKA B rinktinės partizanų vadai: štabo viršininkas Jonas Juras-Žilvinas, adjutantas Feliksas Sniras-Tyrūnas, žvalgybos skyr. viršininkas, buvęs desantininkas Jonas Župka-Šarūnas, informacijos skyr. viršininkas ir laikraščio "Tėvynė šaukia" redaktorius A. Leščius-Šalteknis, bataliono vadas Bronius Jokūbauskas-Stiklas ir kiti^{22,23}.

Nebelikus iš ko atkurti štabų, 1950m. lapkričio 25d. LLKS Kalnų srities įsakymu Nr.9 Didžiosios Kovos apygarda buvo likviduota²⁴. Likę gyvi partizanai buvo įtraukti į Vyčio apygardą.

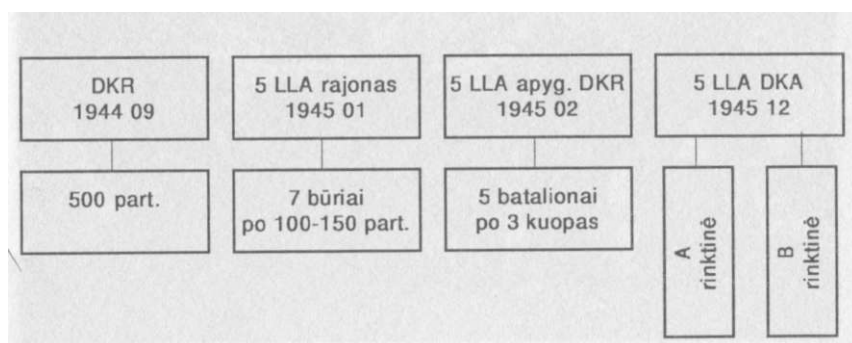
Taip baigė savo veiklą anksčiausiai Lietuvoje išsikūrusi Didžiosios Kovos apygarda.

Priedas

Didžiosios Kovos apygardos formavimasis.

Priedas

Didžiosios Kovos apygardos formavimasis

DKR - Didžiosios Kovos rinktinė; LLA - Lietuvos laisvės armija; DKA - Didžiosios Kovos apygarda

ALGIMANTO APYGARDA

"Krauju ir mirtimi nelaimėj Tėvynę vaduosim."

*(Iš Algimanto apyg. Kun. Margio rinktinės
partizano užrašų knygtės)*

Apygardos įkūrimas

1947m. 3 LLA Vytauto apygarda buvo pati didžiausia Šiaurės Rytų Lietuvos (ŠRL) srityje. Į ją įėjo net 6 apskričių partizanai: Utenos, Rokiškio, Kupiškio, Zarasų, Švenčionių ir Baltarusijos SSR Svyrių apskr. Kovotojų skaičius siekė 900

Todėl 1947m. gegužės 1d. įvykusiame ŠRL srities vadų sąskrydyje buvo nutarta sumažinti Vytauto apygardą, įkuriant naują - Algimanto apygardą. Tuo buvo siekiama pagerinti vadovavimą, nes daugelis atskirų partizanų kuopų, nors formaliai priklausė Vytauto apygardai, tačiau praktiškai veikė savistoviai ir beveik neturėjo ryšių su apygardos štabu. Į

Algimanto apygardos partizanai pas ryšininkę Raganėlę

naujai sukurta apygardą įėjo Šarūno rinktinės partizanų daliniai, veikę Troškūnų, Viešintų, Šimonių, Subačiaus, Kupiškio, Skapiškio, Kavarsko, Anykščių, Svėdasų, Kamajų apylinkėse. Pagrindinės partizanų bazės buvo Šimonių, Romuldavos girios bei Troškūnų ir Dabužių miškai². Vytauto ir Algimanto apygardų riba Romuldavos girioje tapo Šventosios upė: į Rytus nuo jos veikiantys partizanai priklausė Vytauto, į Vakarus — Algimanto apygardai

1947m. liepos 1d. Algimanto apygardos įsakymu Nr5 į apygardos sudėtį įtraukta Žalioji rinktinė (25-asis būrys, Valo kuopa)³. Šis įjungimas nebuvo lengvas, nes Lietuvos Žalioji rinktinė buvo perskirta į dvi dalis: Panevėžio apskr. Gelažių, Rozalimo valsč. partizanai tapo Algimanto apygardos kovotojais, o likusieji — Prisikėlimo.

1948m. į Algimanto apygardą įėjo Kun. Margio rinktinė, veikusi Rokiškio, Kupiškio, Panevėžio ir Anykščių apskrityse.

Šios trys rinktinės išliko iki pat apygardos panaikinimo.

Algimanto apygarda buvo įkurta tuo metu, kai Tauro apygardos partizanų vadai buvo ką tik demaskavę MGB provokatorių J.Markulį. ŠRL srities vadas J.Kimštas dar tikėjo Ereliu, tačiau apie naujos apygardos sukūrimą jam pranešti neskubėjo.

Pirmuoju Algimanto apygardos vadu buvo paskirtas Šarūno rinktinės vadas Antanas Slučka-Šarūnas. Buvo vietinis gyventojas, gimęs 1917m. Troškūnuose. Studijavo Vilniaus universitete mediciną, buvo tarnavęs Lietuvos kariuomenėje, turėjo viršilos laipsnį. Buvo karštas patriotas, P.Plechavičiaus Vietinės rinktinės savanoris. Partizanauti išėjo 1944m. Ne kartą kovos lauke buvo sužeistas, nes buvo labai drąsus. Daug rašė į pagrindinę spaudą, pats operuodavo sužeistuosius kovos draugus.

Algimanto apygardos štabo viršininku tapo Antanas Starkus-Montė, Blinda, Starkus, kilęs iš Šimonių valsčiaus, buvęs desantininkas.

Apygarda leido laikraštį "Partizanų kova", kurio redaktoriumi tapo Jurgis Urbonas-Lakštutis, Niūronių pradinės mokyklos mokytojas, poetas, parašęs romaną apie partizanų kovas (kuris, deja, neišliko). J.Urbonas tuo pačiu metu redagavo ir Šarūno rinktinės laikraštėlį "Pragiedruliai".

Pirmieji apygardos veiklos metai buvo labai sunkūs. Nesiliovė čekistų siautimai ir provokacijos. Šimonių girią NKVD kariuomenė atakavo net lėktuvais. J.Markulio iniciatyva 1947 06 24 Šimonių girioje kviečiamas vadų pasitarimas. Miškas buvo apsuptas kareivių. Partizanai spėjo pasitraukti

išvengę susidūrimo, tačiau emgėbistai suėmė dvi ryšininkes (tarp jų — J. Kimšto žmoną) ir tardydami miške žiauriai nukankino piemenėlį".

Tuo tarpu apygardoje vyko organizacinis darbas. Reikėjo patikslinti veiklos rajonus, suformuoti kovinius vienetus ir štabus.

Žalioji rinktinė

Žaliosios rinktinės vadu buvo paskirtas Vytautas Česnakavičius-Daujotas, buvęs desantininkas, štabo viršininku — Jonas Januševičius-Rakšnys, Vilkas. Daujotui vadovaujant buvo suformuoti 4 Žaliosios rinktinės rajonai: Vienybės, Vytauto, Mindaugo ir Užupio.

Per Žaliają rinktinę ėjo ryšių kelias iš Prisikėlimo apygardos, o tuo pačiu ir iš besikuriančios Vyriausios partizanų vadovybės. Todėl Žalioji rinktinė gaudavo visus Sąjūdžio statutus, instrukcijas, galėjo derinti savo veiksmus. Skirtingai nuo kitų Algimanto apygardos rinktinių, kuriose buvo suformuotos kuopos, čia buvo suformuoti organizaciniai vienetai-rajonai, kurie skirstėsi į būrius. Buvo paskirti būrių vadai

Žaliosios rinktinės partizanai pietauja

1947-1948m. žiema buvo labai sunki Žaliosios rinktinės veiklos rajone pasirodė provokaciniai MGB daliniai 1948m. vasario 18d. vyko okupacinės valdžios rinkimai, prieš kuriuos rinktinė įvykdė nemažai akcijų. Nuo 1948 05 15 Vytautas Česnakavičius-Daujotas ėjo ir Algimanto apygardos štabo viršininko pareigas.

1948m. liepos mėn. Žaliosios girioje buvo didelis rusų kariuomenės siautimas. 18 partizanų apsupo 3000 NKVD kariuomenės kareivių. Apsuptis truko 4 dienas. Tik užėjusi didelė audra padėjo partizanams išeiti iš apsupties ir išvengti žūties.

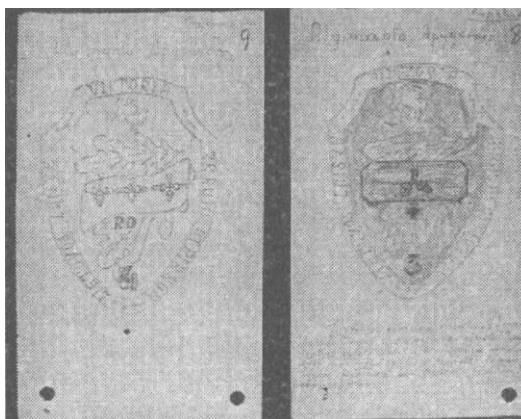
Tačiau 1949m. kovo 18d. įnirtingose kautynėse su čekistais Žaliosios rinktinės vadas V.Česnakavičius žuvo⁵.

Žaliosios rinktinės vadu buvo paskirtas štabo viršininkas J.Januševičius-Rakšnys. Tai buvo patyręs kovotojas. 1946m. sužeistas buvo pakliuvęs į čekistų nagus. Nuvežtas į kaimą atpažinti žmogaus buvo partizanų išvaduo-
tas.

Suaktyvėjus vieningos partizanų vyriausios vadovybės kūrimo darbams, Žalioji rinktinė daug prisidėjo organizuodama ryšius su aukštesniais organizaciniais vienetais. Per rinktinės ribas dažnai keliaudavo į Žemaitiją ŠRL srities vadas J.Kimštas, kuris turėjo didelį autoritetą partizanų tarpe. Jis visada buvo dėmesingas partizanų reikalams, mokėdavo pastebėti kiekvieną kovotoją.

1949m. Žaliojoje rinktinėje buvo aktyviai organizuojami "slapukai", t.y. legaliai gyvenantys OS nariai, iš kurių tarpo vėliau ne vienas tapo laisvės kovotoju. Organizacinio sektoriaus (OS) nariai dirbo agitacinį darbą informuodami gyventojus apie tarptautinę padėtį, platin-davo partizanų spaudą ir atsišaukimus, žadindavo laisvės viltį.

Išformavus Algimanto

Algimanto apygardos partizano ženklo projektas

apygardą, likę Žaliosios rinktinės partizanai buvo prijungti prie Vyčio apygardos.

Kunigaikščio Margio rinktinė

Kun. Margio rinktinė sujungė pietinės Rokiškio apskr. dalies, Utenos apskr. Užpalių valsč., Zarasų apskr. Dusetų valsč. ir Kupiškio apskr. Svėdasų valsč. partizanus. Nuo 1949m į rinktinės veiklos rajoną buvo įjungti ir Antalieptės valsč. partizanai

Rinktinės vadu buvo Juozas Kemeklis-Rokas, Rimtutis, štabo viršininku — Vytautas Baltrūnas iš Kamajų valsčiaus⁶.

Kun. Margio rinktinę sudarė trys kuopos: Tumo-Vaižganto, Gedimino ir Dariaus ir Girėno. Tumo-Vaižganto kuopa veikė Svėdasų, Juodonių, Daujočių, Drobčiūnų ir Kamajų valsčiaus Duokiškio apylinkėse. Pirmuoju kuopos vadu tapo Albertas Nakutis-Viesulas. 1949 11 02 A.Nakutis žuvo, o kuopos vadu buvo paskirtas Bronius Stasiškis-Sūkurys, kilęs iš Užpalių valsčiaus. Deja, vos mėnesį pabuvęs kuopos vadu 1949 12 04 jis žuvo. Tumo-Vaižganto kuopoje buvo du būriai Viesulo ir Vaidilučio⁷.

Pati mažiausia Kun. Margio rinktinės kuopa buvo Gedimino: ją sudarė vos vienas būrys. Kuopa veikė Rokiškio apskr. Alizavos, Kupreliškio, Pandėlio apylinkėse. Kuopai vadovavo partizanas Juozas Bulovas-Iksas, poetės Dianos Glemžaitės vyras. 1949m kuopai buvo labai sunkūs: vieni po kitų žuvo alizaviškiai A.Petružis, P.Kaupas, R.Vaivada, J.Šidlauskas. 1949-1950m. žiemą Juozas Bulovas ketino praleisti tarp Žiobiškio ir Juodupės nusidriekusiame Plunksnočių miške įrengtame bunkeryje. Jame ketino žiemoti 6 partizanai, jų tarpe J.Bulovo brolis Antanas ir žmona Diana⁸. Tačiau su partizanais užmezgę ryšį MGB agentas Maskva (Alfonsas Lūža), pasiprašęs kartu žiemoti Vos pasiekus bunkerį, 1949 11 14, pasigirdo granatų sproginiai. Visi 6 partizanai žuvo. Jie buvo numesti ant Juodupės grindinio.

Dariaus ir Girėno kuopa buvo suformuota iš buvusių Birutės (vėliau — Algirdo) ir Žalgirio būrių partizanų, veikusių Ragelių valsčiuje nuo 1944m. 1948m. kuopos vadu buvo Kazys Jurevičius-Dobilas⁹. Kuopos veiklos ribos išsiplėtė į Ragelių, Kamajų, Jūžintų, Dusetų ir Panemunėlio valsčius. 1949m. vasario mėn. K.Jurevičiui tapus Kun. Margio rinktinės štabo viršininku, kuopos vadu buvo paskirtas Antanas Baukys-Sakalas. Tuo metu kuopoje buvo

23 vyrai Ryšius tarp kuopos ir rinktinės štabų palaikė partizanas S.Trumbelis-Tarzanas.

I Dariaus ir Girėno kuopą įjungti Birutės būrio partizanai 1947-1948m. vykdė labai aktyvius kovos veiksmus, o ypač buvo nepakantūs šnipams ir išdavikams. Dažnai vykdė ūkinės akcijas: užpuldavo pienines ir kitas valstybines įstaigas. Partizanų tarpe buvo akiplėšiškai drašus, tačiau nepripažįstantis jokios disciplinos kovotojas Leonas Vaikutis-Pantera, 1946m. pabėgęs iš Raudonosios armijos. Pantera ne kartą buvo pasprukęs nuo čekistų persekiojimų, nepaisė jokios rizikos, mėgo išgerti 1948m. Kun. Margio rinktinės rikiuotės skyriaus viršininkas Pranas Kemeklis-Tėvas rašė rinktinės vadui Juozui Kemekliui "Partizanas Pantera jokiems įsakymams nepaklūsta. Demoralizuoja partizanus, vaikšto plėšikaudamas, girtuokliauja, pasirodo dieną ir per jį žmonės pakliūva į kalėjimą¹⁰." Vadams buvo svarbu nesuteršti partizanų garbės, o taip pat nepakenkti tiems, kas rizikuodami laisve ir gyvybe remia partizanus.

Šią situaciją netruko išnaudoti čekistai. Kaip tik tuo metu apylinkėse už ryšius su partizanais buvo suimta nemažai žmonių, žuvo buvęs kuopos vadas K.Jurevičius. MGB partizanų vardu parašė daug laiškų partizanų ryšininkams ir rėmėjams, kuriuose apkaltino visomis šiomis išdavystėmis partizaną Panterą. Panterai buvo paskelbtas Karo lauko teismo nuosprendis, jis turėjo slapstyti nuo savų. Netrukus į partizanų būrį infiltruotas agentas Maskva-A.Lūža pranešė MGB, kad 1949 08 15 L.Vaikutis-Pantera sušaudytas.

Sujungti pavienius partizanus ir palaikyti drausmę iš tikrųjų nebuvo paprasta. Vadams teko būti ir auklėtojais, tačiau eiliniai partizanai labai gerbė vadus ir jų klausė. Ypač didelį autoritetą turėjo Dariaus ir Girėno kuopos Ažuolo būrio vadas Pranas Kemeklis-Tėvas (vėliau tapęs Kun. Margio rinktinės apsauginio būrio vadu ir rikiuotės skyriaus viršininku)¹². Šiam vadui kaip tikram tėvui, partizanai rašydavo laiškus, prašydami patarimo ir atsiprašydami už klaidas. Štai pavyzdžiui partizanas Vilius Nemeikšis-Seškus 194812 28 skundėsi Tėvui "Jums turiu garbės pranešti partizane Tėvai kad aš iš viso nebuvo organizuotas ir noriu būt organizuotas, nes pasitaikė tokie nesklandumai bei nesusipratimai pas mus, tai prašau tai atleisti, nes žėdnas (*kiekvienas - red.*) žmogus padaro klaidą, bet paskui vėl pasitaiso ir lieka vėl geras¹³." Į tai vadas Pranas Kemeklis atsakė: "Malonu, kad laiku susipratot ir pripažįstat organizuotumą. Kuris nori turėti partizano, o ne

Algimanto apygardos kovotojai poilsio minutę

plėšiko vardą, visi yra organizuoti ir klauso aukštesnės vadovybės įsakymų bei parėdymų.(-) Priesaika kovotojo nesilpnina, o dar dvasiniai sustiprina sieloje pasiryžimą kovoti iki pergalės su amžinuoju mūsų tautos priešu komunizmu."

Nuo 1949m Kun. Margio rinktinė palaikė pastovius ryšius su Algimanto apygardos vadovybe, gaudavo instrukcijas ir nurodymus, teikdavo apygardos štabui žinias ir atsiskaitydavo už veiklą. 1949m Algimanto apygardos vadovybė, atsiliepdama į MGB provokacijas ir partizanų vardu MGB platintus lapelius, kuriais buvo stengiamasi juos apšmeižti ir sukiršinti, išplatino atsišaukimą: "MVD-MGB Lietuvoje naudoja visas priemones, kad suklaidintų pačius autoritetingiausius partizanus ir jiems padedančius gyventojus. () Mūsų kova už laisvę yra šventa partizanų pareiga, ir niekšai, norintys pakenkti partizaniniam judėjimui ir lietuvių tautai, bus išaiškinti ir gaus tai, ko nusipelnė¹⁴."

Šiame pareiškime taip pat paaiškinama, už ką buvo įvykdyti Karo lauko teismo nuosprendžiai kai kuriems nusikaltusiems asmenims, perspėjama saugotis provokatorių, paaiškinama apie partizano Panteros elgesį.

Šarūno rinktinė

Šarūno rinktinė sudarė Algimanto apygardos branduolį. Rinktinės vadui A.Slučkai-Šarūnui tapus apygardos vadu, rinktinei vadovavo Antanas Starkus-Montė, Blinda, Herkus, o šiam irgi perėjus į apygardos štabą — Stasys Gimbutas-Tarzanas.

Rinktinę iš pradžių sudarė dvi kuopos: Gražinos ir Butageidžio. Butageidžio kuopa veikė Kavarsko, Traupio apylinkėse; Gražinos kuopa — Troškūnų, Andrioniškio, Viešintų, Šimonių, Šepetos ir Anykščių apylinkėse".

1949m. balandžio mėn. buvo sukurta Šarūno rinktinės kuopa, pavadinta P.Plechavičiaus vardu. Šios kuopos veiklos rajonas buvo Šimonių giria.

Pirmuoju Butageidžio kuopos vadu buvo Antanas Jogėla-Ažuolas. Jam žuvus, vadovavimą perėmė Aleksas Velanis. Gražinos kuopai vadovavo Jonas Stanevičius-Dėdė Vaitkus, suimtas 194811 23.¹⁶. Po jo kuopai vadovavo Albinas Kubilius-Rūgštimas. Jį suėmus paskutiniu kuopos vadu buvo Povilas Tunkevičius-Kastantas, žuvęs 1950 09 30.

Trečiosios rinktinės kuopos — P.Plechavičiaus — vadu buvo paskirtas Stasys Gimbutas-Tarzanas, kilęs iš Svėdasų valsčiaus Liepagirių km¹⁷. 1949m.

Algimanto apygardos Šarūno rinktinės partizanai

rudenį kuopos vadu tapo Vladas Karosas, nes Stasys Gimbutas tapo Šarūno rinktinės vadu.

Šarūno rinktinė leido savo laikraštį "Pragiedruliai". Laikraščio redaktorius — J.Urbonas-Lakštutis. Rinktinė buvo gana kovinga. Kaip tik rinktinės vadas A.Starkus buvo teroristinės akcijos Šimonių klube iniciatorius. 1949m gegužės 1-osios proga klube sovietiniai aktyvistai surengė pasilinksminimą. Kovo-balandžio mėnesiais buvo praėję baisūs trėmimai. Dėl visą kraštą apėmusio gedulo partizanai draudė pasilinksminimus. Į klubą šokių metu buvo įmesta granata. Žuvo 16 asmenų.

Šarūno rinktinės ribose buvo dislokuotas ir Algimanto apygardos štabas, vykdavo Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų pasitarimai

Algimanto apygardos veikla 1948-1950m.

1948 metai buvo Lietuvos partizanų vienijimosi metai. Aukštaitijos partizanai užmezgė pastovų ryšį su Žemaitijos partizanais.

"Mes turim mintyje vyriausią vadovybę — centrą. Jei tokia vadovybė organizuota — su malonumu prie jos prisijungsime, jei ne — norime bendradarbiauti su Jumis ir kitomis apygardomis, kuriant ją. Jau numatėme savo atstovus," — rašė Algimanto apygardos vadas Šarūnas ir Vytauto apygardos vadas Miškinis 1948m. gegužės 10d. Kęstučio apygardos vadovybei

Algimanto apygarda dar anksčiau už Vytauto apygardą susirišo su Tauro apygardos vadovybe. "Centrinė vadovybė jau sukurta, bet nepilnai, nes ne visos apygardos įėjo, - rašė Vytauto apygardai Tauro apygardos vadas Žvejys. - Dabar įeina penkios apygardos ir laikiu šeštos — Algimanto, kurią laikau jau prisijungusia, nes ir Jūs garantavote ir aš pats turėjau susitikimą su jų ryšininke Ašarėle, kuri man garantavo prisijungimą¹⁷."

Algimanto apygardos štabas buvo įsikūręs netoli Andrioniškio Butkiškių kaime. 1949m apygardai buvo labai nelaimingi vienas po kito žuvo štabo pareigūnai 1949m gegužės mėn. apygardos vadu tapo A.Starkus. Keitėsi štabo viršininkai: Lietuvos kariuomenės karininkas, gydytojas Antanas Povilonis-Skirmantas žuvo 1949m. sausio 8d.¹⁸. Buvęs desantininkas Vytautas Česnakavičius-Valas taip pat netrukus žuvo. Algimanto apygardos štabo

viršininku tapo buvęs Rokiškio gimnazijos moksleivis Albinas Pajarskas-Bebras¹⁹.

1949m. gegužės mėnesį įvyko Vytauto ir Algimanto apygardų vadų pasitarimas. Svarstyta partizanų nuostata kolchozų kūrimo klausimu, kova su išdavikais ir šnipais. Tuo pačiu padaryti organizaciniai pakeitimai: Dusetų, Užpalių ir dalis Antalieptės valsčių partizanų įjungta į Algimanto apygardą.

1949m. kovo 13d. čekistinės operacijos metu buvo nukautas Kun. Margio rinktinės Dariaus ir Girėno kuopos vadas K.Jurevičius-Dobilas ir dar du partizanai

Dėl nuolatinių žuvimų trūkstant pareigūnų, o taip pat vykdant LLKS Prezidiumo nutarimus dėl partizanų junginių struktūros suvienodinimo Kun. Margio rinktinėje 1949m. birželio 1d. vietoje trijų kuopų buvo suformuoti du rajonai Aušros ir Neries²⁰. Aušros rajono vadu paskirtas partizanas Petras Čemius-Tigras, Laisvūnas, o Neries - Dūmas.

1949m birželio 16d. Užpalių valsčiuje žuvo ir partizanų mylimas Kun. Margio rinktinės rikuotės skyriaus viršininkas Pranas Kemeklis-Tėvas²¹. Tačiau didžiausios netektys prasidėjo rudenį. 1949m spalio 28d. buvo išduotas Rytų Lietuvos srities partizanų štabas, vienas iš pareigūnų-štabo adjutantas Balys Žukauskas-Komendantas, Princas, Kiaulė — buvo suimtas gyvas. Neatlaikęs tardymo, jis išdavė tris Algimanto apygardos štabo bunkerius, kuriuose žuvo 11 partizanų, o penki buvo suimti 1949m. spalio 31d. apsuptas bunkeryje susisprogdino Algimanto apygardos vadas ltn. Antanas Starkus-Montė, Blinda, Herkus, apygardos štabo viršininkas Albinas Pajarskas, štabo adjutantas Julius Burneika-Tardytojas²².

1949m lapkričio 1d. MVD 137 šaulių pulko daliniai apsupo partizanų bunkerį Šimonių girioje, kuriame buvo 10 partizanų. Kareiviai apmėtė bunkerį granatomis. Kai partizanai neteko vilties prasiveržti bunkeryje nusišovė jame buvęs LLKS Vyriausios vadovybės atstovas K.Mindaugo (RL) sričiai Henrikas Danilevičius-Vidmantas, Šėmas, Danila, Kerštas, o taip pat partizanai Alfonsas Žilys-Žirnis ir Juozas Lapienis-Darius. Tačiau Šarūno rinktinės vadas Stasys Gimbutas-Tarzanas, partizanė Elena Velavičiūtė-Nida, rinktinės štabo viršininkas Feliksas Niaura-Cipras pasidavė gyvi²³.

Prasidėjo grandininė reakcija. E.Velavičiūtė ir Stasys Gimbutas-Tarzanas nurodė Kun. Margio rinktinės štabo bunkerius. Žuvo rinktinės žvalgybos skyriaus viršininkas Petras Dilys. 1949 11 02 MGB apsupo bunkerį, kuriame

buvo rinktinės vadas Juozas Kemeklis. Bandę prasiveržti partizanai Ažuolas, Tigras ir Rūkas buvo nukauti Bunkeryje likę 4 partizanai susisprogdino. Išbėgti pavyko tik rinktinės vadui, tuo pačiu metuėjusiam ir Algimanto apygardos propagandos ir agitacijos skyriaus viršininko pareigas.

"Iš džiaugsmo noriu sušukti ant visos Aukštaitijos, kad Viešpats Dievas Jums padėjo pabėgti nuo priešų. Tačiau smūgiai, kuriuos patyrė mūsų organizacija lapkričio pradžioje, mane labai sukrėtė. Aš niekad negalėjau pagalvoti, kad galėtų žūti tokie reikalingi mūsų tautai, kaip dabar, taip ir ateityje, asmenys, kaip amžinatilsį Rūkas, Tigras, Eimutis ir kiti, o ypač Jūs," - rašė partizanas Antanas Narbutas-Šernas Kun. Margio rinktinės vadui Juozui Kemekliui-Rokui²⁴."

Likęs gyvas Juozas Kemeklis bandė atstatyti ryšius. Tačiau išdavystės tęsėsi 1949m. lapkričio pradžioje dėl Stasio Gimbuto išdavysčių žuvo 33 ir buvo suimta 12 partizanų²⁵.

1949m. gruodžio 4d. MGB kariuomenė apsupo Užpalių valsčiaus Vaiskūnų km. dienojusius keturis partizanus. Žuvo visi keturi, jų tarpe Kun. Margio rinktinės štabo viršininkas Bronius Stasiškis-Sūkurys, jo brolis Feliksas Stasiškis-Smūgis.

Kun. Margio rinktinės štabas nuo pat rinktinės susikūrimo buvo Vigelių kaime, ūkininko Vlado Tursos namuose²⁶. Prasidėjus išdavystėms Juozas Kemeklis-Rokas persibazavo į Kupiškio apskr. Svėdasų valsčių. 1950m. kovo mėnesį rinktinėje buvo likę 16 partizanų²⁷. Ešerio grupė veikė Rokiškio apskr. Ragelių ir Kamajų valsčiuje, A.Dilio-Rokiškio apskr. Jūžintų ir Zarasų apskr. Dusetų valsčiuose. Didelėmis J.Kemeklio pastangomis rinktinės štabas buvo atkurtas: jis liko vadu, o štabo viršininku - Bronius Žukauskas-Žaibas, Naktinis²⁸.

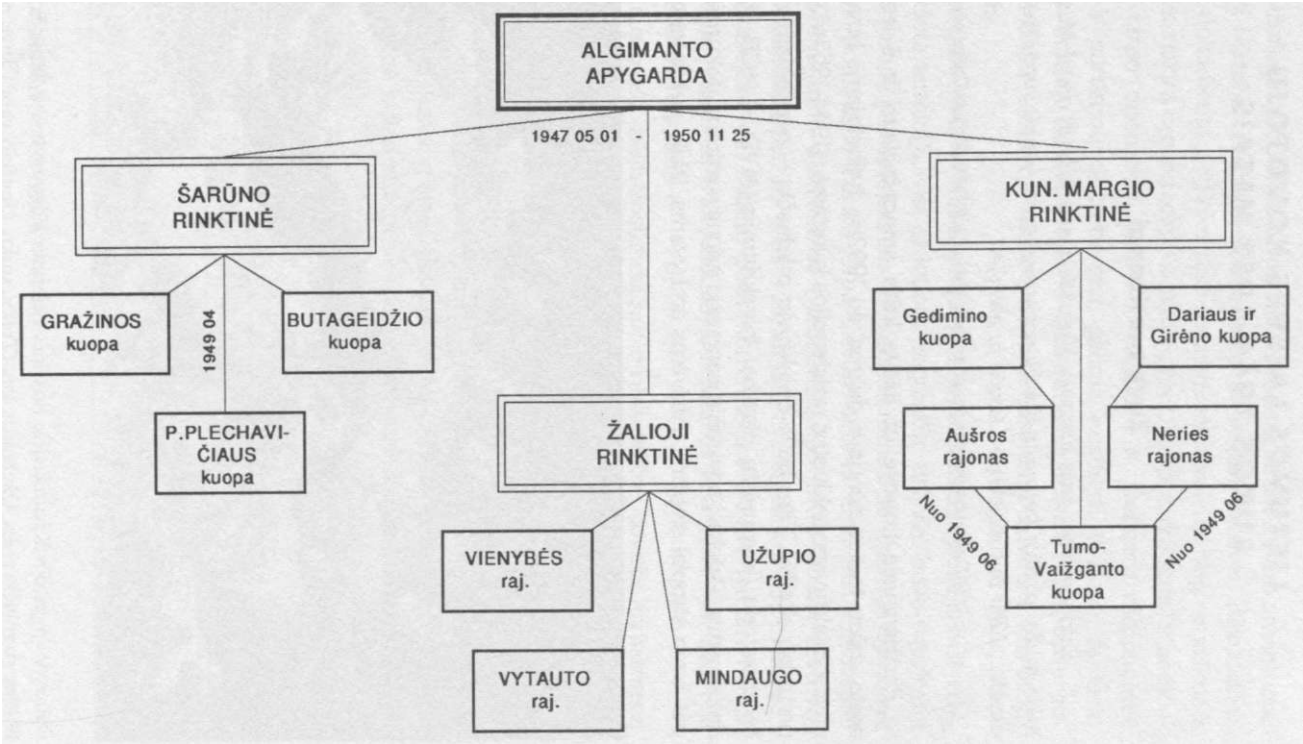
1950m. atkurti sunaikintą apygardos štabą nebebuvo iš ko.

1950m. lapkričio 25d. laikinai einančio K. Mindaugo (Kalnų) srities vado pareigas B.Kalyčio-Liutauro įsakymu likę Kun. Margio ir Šarūno rinktinių partizanai buvo sujungti į vieną — Tumo-Vaižganto rinktinę ir priskirti Vytauto apygardai. Žaliosios rinktinės partizanai prisijungė prie Vyčio apygardos. Algimanto apygarda nustojo egzistuoti

Priedas

Algimanto apygardos organizacinių vienetų struktūra 1947 05 01 - 1950 11 25

Algimanto apygardos organizacinių vienetų struktūra 1947 05 01 -1950 11 25

LIETUVOS LAISVĖS KOVOTOJŲ AUKOS 1944-1953 METAIS

Žuvę partizanai

"... dažnai galvoju apie žuvusius. Viešpatie mano, kiek jų daug! Mūsų tėvynė tokia maža, o žūva be mažų išimčių geriausieji vyrai: jauni, kupini pasiryžimo, drąsūs... Kaip bus reikalinga Lietuva jų ateityje."

(Iš Dainavos apygardos partizanų vado L. Baliukevičiaus-Dzūkio dienoraščio).

Partizaninėse kovose už laisvę krito sąmoningiausi ir šviesiausi to meto mūsų tautos sūnūs ir dukros. Iki 1992m. tyrinėtojams buvo sunku nustatyti aktyvios ginkluotos rezistencijos laikotarpį (1944-1953m.) žuvusių partizanų skaičių. Tam buvo objektyvių priežasčių — neprieinami represijų organizatorių (komunistų partijos) ir vykdytojų (MVD - MGB struktūrų) dokumentai. Patekę į sovietinio saugumo nagus partizanų dokumentai taip pat buvo stropiai slepiami. Atsivėrus archyvams, iškilo dokumentų patiki-

Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės Geležinio Vilko tėvūnijos Žemaičio skyriaus 1949m. rugpjūčio mėn. Užubradės km. (Trakų apskr., Onušio valsč.) žuvę partizanai

mumo ir tikslumo problema. Sovietinių represinių struktūrų dokumentuose pateikiami faktai ir skaičiai dažnai neatspindi realios tikrovės. Išlikusiuose partizanų dokumentuose žinios apie savus nuostolius labai fragmentiškos ir atspindi tik atskirų organizacinių struktūrų (pvz. kuopos, rinktinės) ir nedidelio laiko tarpo duomenis. Kitiškai vertinant ir gretinant okupacinės valdžios ir partizanų dokumentus, galima nustatyti tikslesnį žuvusių partizanų skaičių. Būtina remtis ir atskiruose Lietuvos regionuose sudarytais (deja, Lietuvos mastu neapibendrintais) žuvusių kovotojų vardynais.

Analizuojant MVD - MGB žinybų dokumentus, reikia suprasti jų raštvedyboje naudotą terminiją. Visi ginkluoto pogrindžio dalyviai buvo įvardijami "banditais", o kiti į komunistinius ideologijos rėmus netelpantys asmenys (nebūtinai pogrindžio nariai) tapo "antisovietiniu elementu". Įvairiose sovietinio saugumo ataskaitose nurodoma, kad 1944-1953m Lietuvoje buvo nukauta apie 20 tūkst "banditų", t.y. partizanų (žr. 1 lentelę). Didžiausią abejonę dėl skaičių patikimumo kelia 1944-1945m duomenys. Panagrinėjus įvairias tų metų baudėjų ataskaitas ir pranešimus, išaiškėja daug faktų iškraipymų.

1. Plataus masto besislapstančių nuo mobilizacijos į sovietų kariuomenę beginklių žmonių žudymas, įtraukiant šias aukas į nukautų partizanų skaičių. Nuo 1944m rugpjūčio (vos tik įžengus į kraštą) iki 1945m. birželio mėn. sovietų okupacinė valdžia Lietuvoje vykdė 1909-1926m. gimusių vyrų mobilizaciją į Raudonąją armiją. Didžiajai daugumai Lietuvos gyventojų boikotavus mobilizaciją, okupantai ėmė naudoti brutalią prievartą. Gausūs NKVD kariuomenės daliniai krėtė kaimus ir "šukavo" miškus. Baudėjai vykdė kelias užduotis - persekiojo susikūrusius partizanų būrius

1 lentelė. Žinios apie 1944-1953m. žuvusius partizanus (MVD - MGB duomenimis)*

Metai	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	Iš viso
Žuvusių partizanų skaičius	2436	9777	2143	1540	1135	1192	635	590	457	196	20101

* Buv. LSSR VSKA. F3. B.56/43.13. L.I

ir gaudė besislapstančius nuo mobilizacijos. NKVD vadovybė įsakė savo kariams į visus bėgančius ir besislapstančius šaudyti¹. Tokiomis aplinkybėmis prasidėjo masinis beginklių žmonių žudymas. NKVD kasdieniuose pranešimuose mirga tokie faktai.

Pvz.: 1944m gruodžio mėn. 8d. Alytaus apskr. miške prie Vainiūnų km. NKVD dalinys aptiko slėptuvę su 8 beginkliais vyrais. 4 iš jų baudėjai sušaudė, kaip bandančius bėgti, likusius suėmė. Šie beginkliai žmonės buvo įvardinti "banditais, besislapstančiais nuo šaukimo į Raudonąją armiją²".

2. Antipartizaninių karinių operacijų metu nužudytų beginklių gyventojų įvardijimas "banditais". 1944-1945m. žiemą tokių atvejų buvo daugybė. Pateiksime jau žinomą faktą, kai 1944m gruodžio 24d, per Kūčias, Alytaus apskr. Merkinės valsč. Klepočių, Druskininkų, Taručionių ir Ryliškių kaimuose NKVD kariuomenė sušaudė arba gyvus sudegino 22 šių kaimų gyventojus. Dauguma čia nužudytų žmonių buvo senyvo amžiaus, todėl nuo baudėjų neturėjo priežasties slėptis³. Po šių beginklių žmonių žudynių, Alytaus apskr. NKVD skyriaus viršininkas P.Černyšovas NKVD komisarui Bartašiūnui pranešė, kad "sėkmingų" operacijų Merkinės valsč. metu buvo nukauti arba sudeginti bunkeriuose (vadinasi - savo namuose) 62 "banditai"⁴. Toliau pranešime seka daug sakantis faktas - iš 62 nukautų ir 46 patekusių į nelaisvę "banditų" buvo paimta... tik 20 vienetų įvairių šaunamųjų ginklų⁵. Vadinasi, du trečdaliai nužudytų žmonių buvo beginkliai. Tik vienoje NKVD pažymoje apie kovos su antisovietiniu pagrindžiu rezultatus 1945m. nurodyta, kad tarp 9777 nužudytų buvo 29 dezertyrai, 61 besislapstantis nuo mobilizacijos ir 56 įvardinti "kitu kontrrevoliuciniu elementu"⁶. Beje, vėlesnėse ataskaitose dingsta net ir šios, aiškiai sumažintos "išimtys" - visi 9777 nužudyti asmenys įvardijami kaip ginkluoto pagrindžio nariai.

3. Baudėjai padidindavo mūšiuose ir susidūrimuose nukautų partizanų skaičių. Tuo buvo siekiama sureikšminti prieš vadovybę savo laimėjimus ir gauti už tai atitinkamus apdovanojimus. Pavyzdžiui, Alytaus apskr. NKVD skyriaus viršininkas Lisovskis NKVD komisarui J.Bartašiūnui pranešė, kad 1945m gegužės 16d. Kalniškės miške (Simno valsč.) įvykusiame mūšyje buvo nukauti 62 partizanai⁷. Iš tikro šiose kautynėse žuvo 44 partizanai (jie įvardinti neseniai pastatytame paminkle Simno kapinėse)⁸. Neįtikėtina atrodo ir tokie NKVD pranešimai, kad 1945m. sausio mėn. 15-20 dienomis Rokiškio

apskrityje įvykusiųose susidūrimuose NKVD daliniai nukovė 283 partizanus⁹. Tačiau dabar nėra jokio patvirtinimo, kad tomis dienomis apskrityje būtų įvykę stambūs NKVD kariuomenės ir partizanų susidūrimai, ir kad miško broliai būtų patyrę milžiniškus nuostolius. Kad iš NKVD kariuomenės buvo reikalaujama "aukštų rezultatų", liudija 1945m. rugsėjo 8d. SSRS NKVD - NKGB įgaliotinio Lietuvoje Tkačenkos įsakymas karinių dalinių vadams: "Tokių gėdingų mūsų kariuomenės ir organų (*NKVD - NKGB - red. past.*) darbo rezultatų, kaip pirmą rugsėjo penkiadienį, nebuvo nuo respublikos išvadavimo pradžios. Dvidešimt pulkų per penkias dienas užmušė tik 56 ir areštavo 158 banditus¹⁰". Toliau Tkačenko kartoja NKGB komisaro Kabulovo 1945m. rugsėjo 1d. įsakymą, kad SMERŠo (pasienio kontržvalgyba) viršininkai ir kariniai prokurorai turi bausti "neveiklių" karinių dalinių vadus¹¹. 1945m. rudenį situacija Lietuvos miškuose iš tikro pasikeitė ir baudėjams jau buvo sunku dangstyti savo bejėgiškumą prieš laisvės kovai pakilusią tautą dideliais nužudytų "banditų" skaičiais. 1945m. vasarą sovietinei valdžiai paskelbus amnestiją vengiantiems mobilizacijos, miškuose nebeliko beginklių žmonių. Partizanai taip pat pakeitė taktiką — nestovyklaudavo dideliais būriais, vengė susidūrimų su stambesnėmis priešo pajėgomis.

4. Prieštaringos represijų vykdytojų statistinės ataskaitos. Pavyzdžiui, bendrose metinėse ataskaitose už 1945m. figūruoja 9777 žuvusių partizanų skaičius, o 1945m. ataskaitoje pagal apskritis (žr. 2 lentelę) nurodyta 8527. Kai kurių apskričių NKVD skyrių į komisariatą Vilniuje siunčiami duomenys vėlgi neatitinka Vilniuje sudarytų ataskaitų. Pvz: Alytaus apskr. NKVD skyriaus ataskaitose (už visus metų ketvirčius) nurodyta, kad apskrityje buvo nužudyti 837 partizanai¹², o bendroje Lietuvos apskričių suvestinėje nurodyta 795 žuvusieji (žr. 2 lentelę).

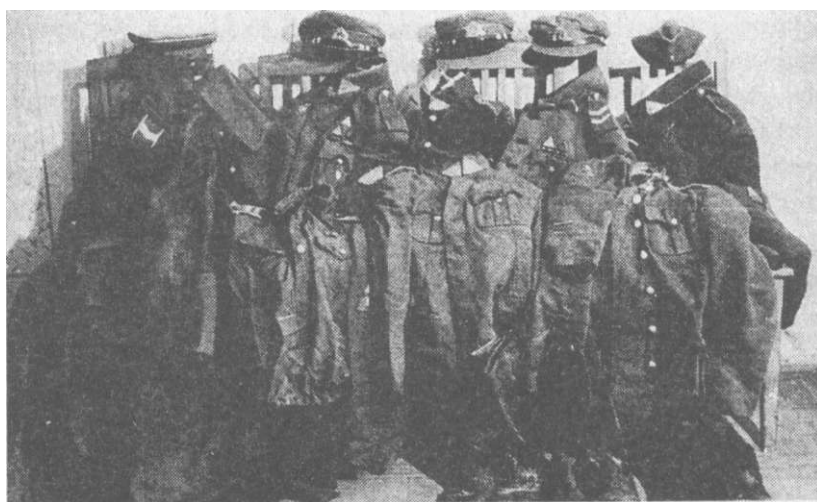
5. Ne visos partizanų aukos pateko į okupacinių - represinių struktūrų apskaitą. Kovai prieš partizanus (ir gaudyti besislapstančius nuo mobilizacijos bei užsilikusius vokiečių kareivius), okupacinė valdžia 1944-1945m. naudojo ne tik vidaus kariuomenę, bet ir reguliarius Raudonosios armijos dalinius. Pastarieji apie savo kovinių veiksmų rezultatus NKVD-NKGB vadovybei, tvarkiusiai nukautų partizanų apskaitą, nepranešdavo. O faktų apie reguliarios kariuomenės panaudojimą prieš "banditus" NKVD

dokumentuose yra. Pvz, 1944m. rugsėjo mėn. 1-6 dienomis iš fronto atitraukti stambūs Raudonosios armijos daliniai kartu su NKVD 4 divizija ir 8 NKVD pasienio pulkais nuo fronto slinkdami į rytus "perkratė" Lietuvos miškus ir gyvenvietes¹³. Tuo metu jau daugelyje Aukštaitijos vietų kūrėsi partizanų būriai. (Pvz. 1944m. rugsėjo 4d. partizanai puolė Siesikų miestelį, netrukus - Vadoklių miestelį). 1944m. gruodžio 14 ir kitomis dienomis Lietuvoje masinėms kratoms taip pat buvo naudojami sovietų reguliariosios kariuomenės daliniai¹⁴. Šiomis ypatingu žiaurumu pažymėtomis 1944m. žiemos baudžiamosiomis operacijomis okupantai pirmiausia siekė palaužti partizaninį sąjūdį, kuris apėmė jau visą kraštą. Ne visi NKVD kareivių nukauti partizanai pateko į apskaitą. Stambesnėms ir geriau organizuotoms partizanų pajėgoms po susidūrimų su NKVD kariuomene neretai pavykdavo pasitraukti, nepaliekant kritusių kovos draugų kūnų. Vargu ar apie partizanų aukas visada buvo pranešama.

Visos čia išvardintos priežastys perša tokią išvadą: nepatekusių į NKVD apskaitą partizanų skaičius turėtų apytikriai kompensuoti kitais atvejais nepagrįstai išpūstus jų skaičius. Todėl galima teigti, kad 1944-1945m. galėjo žūti apie 10 tūkst. Lietuvos partizanų. Taigi šie metai įeina į pokario rezistencinės kovos istoriją kaip patys tragiškiausi - per nepilnus pusantrų metų kovos laukę krito daugiau kaip pusė visų 1944-1953m. žuvusiųjų partizanų. Pagal 1945m. statistiką (žr. 1 lentelę), kasdien Lietuvoje žūdavo 27 laisvės kovotojai. Tokius didelius nuostolius pirmaisiais kovų metais lėmė partizaninės kovos patirties nebuvimas ir iš to sekusi klaidinga partizanų veikimo taktika. Tuo metu partizanų būriai buvo labai gausūs. Kai kuriose vietovėse partizanai stovyklavė ištiesom kuopom — šimtas ir daugiau žmonių. Tuo tarpu geografinės Lietuvos sąlygos nebuvo tinkamos tokiam partizanų susibūrimui. Priešui sužinojus partizanų dalinio bazavimosi vietą — o dažniausiai tai būdavo miškas-vietovė būdavo apsupama gausių NKVD kariuomenės dalinių, pranašesnių skaičiumi ir ginkluote. Priešas šiose kautynėse kartais panaudodavo artileriją ir aviaciją. Šios stambios kautynės ir nusinešė daugiausia partizanų aukų. Pvz. 1945m. kovo mėn. 11-12d. Švenčionių apskrityje Labanoro girioje (prie Kiauneliškio geležinkelio stoties) įsivertinusius Tigro rinktinės Margirio ir Kauno būrių partizanus puolė stambios NKVD pajėgos. Dvi paras trukusiuose įnirtinguose mūšiuo-

se žuvo apie 80 partizanų¹⁵. (Paminkle prie mūsų vietos dabar įvardinti 79 žuvę kovotojai.) Apie gausius nuostolius liudija ir išlikusi partizanų apskaita. Štai Dzūkų grupės Merkinės bataliono (apėmė dalį Merkinės ir dalį Alovės valsč.) vadas A. Ramanauskas-Vanagas vadovybei pranešė, kad 1945m. gegužės-rugpjūčio mėnesiais iš 183 batalione veikusių kovotojų žuvo 31 partizanas (per keturis mėnesius - penktadalis kovotojų)¹⁶. Apie partizanų narsą ir pasiryžimą kovoti iki paskutinio kraujo lašo, bet priešui nepasiduoti, liudija ir pačių sovietinių okupantų dokumentai. Alytaus NKVD viršininkas Lisovskis pranešdamas LSSR NKVD komisarui Bartašiūnui apie 1945m. gegužės mėn 16d. Kalniškėse įvykusį mūšį (ten krito 44 partizanai) taip charakterizavo žuvusius: "Jie buvo nesutaikomi liaudies priešai ir su ginklu rankose kovojo "už laisvą ir nepriklausomą Lietuvą". Nežiūrint į tai, kad artėjo paskutinės gyvenimo minutės, nei vienas iš banditų nemetė kovos lauko, o kovojo iki sunaikinimo¹⁷."

Skaudi patirtis privertė partizanus keisti kovos taktiką. Pagal sudarytas griežtas organizacines-karines struktūras nuo 1945m. antrosios pusės

1949m. rugpjūčio mėn. Užubradės km. (Trakų apskr. Onuškio valsč.) žuvusių partizanų uniformos

partizanai dažniausiai stovyklavo ar judėdavo skyriais po 5-10 kovotojų. Pagrindiniu gyvenamu būstu tampa požeminė slėptuvė-bunkeris. Tokia veikimo taktika sumažino partizanų nuostolius (jie sumažėjo ir dėl legalizacijos praretėjus partizanų gretoms).

Tačiau okupantai taip pat keitė partizanų persekiojimo būdus — miškų "šukavimus" ir kaimų kratas derino su nesibaigiančiomis pasalomis pamiškėse ir kitose galimose partizanų pasirodymo vietose. Išaiškinti partizanų slėptuves čekistai stengėsi agentų ir šnipų pagalba. A. Ramanauskas-Vanagas rašė: "...mažiau miškinguose rajonuose partizanai daugiausia aukų patirdavo vasario ir kovo mėnesiais, nes tuomet dažniausiai būdavo pastovi sniego danga, ir rusai surengdavo generalinius siautėjimus, pasinaudodami visomis nuo žiemos pradžios sukauptomis žiniomis, kurias jie per užverbuotus šnipus surinkdavo. Vėliau jie šitaip siautėdavo ir miškinguose rajonuose, nes jiems pavyko į partizanų gretas įterpti iš anksto labai stropiai paruoštus provokatorius. Šitokiu būdu jiems pavyko suduoti partizanams pačius skaudžiausius ir lemiamus smūgius¹⁸."

Nuo 1946m. žymiai patikimesnė sovietinių represinių organų apskaita. Kiekvienam partizanų būriui buvo užvedama byla, kurioje, remiantis informatorių ir į pagrindžio struktūras įdiegtų agentų pranešimais bei suimtų kovotojų parodymais, buvo fiksuojami veikiantys partizanai. Iš operatyvinės įskaitos jie buvo išbraukiami tik žuvus arba patekus į nelaisvę. Dėl to saugumiečiai jau stengėsi nustatyti kiekvieno žuvusiojo asmenybę. Nuo 1946m. pradžios iki 1950m. liepos mėn. 1d. daugiausia partizanų žuvo šiose apskrityse (žr. 2 lentelę):

Alytaus apskr.	(Dainavos partizanų apygardos erdvė) —	506
Panevėžio apskr.	(Vyčio "—" "—" "—")	- 484
Ukmergės apskr.	(Didžiosios kovos "—" "—")	- 460
Utenos apskr.	(Vytauto "—" "—" "—")	- 360
Marijampolės apskr.	(Tauro "—" "—" "—")	- 359
Kretingos apskr.	(Žemaičių "—" "—" "—")	- 327

1949m. pradžioje Dainavos apygardos partizanų vadovybė konstatavo, kad "šiomet mažiau negu bet kada partizanai užvažiuoja ant pasalų. Užtat daugiau randa bunkeriuose¹⁹". Priešui aptikus požeminį bunkerį, kovoto-

jai atsidurdavo beviltiškoje padėtyje, kadangi iš tokios slėptuvės prasisiveržti praktiškai buvo neįmanoma. Dauguma partizanų tokiu atveju nutraukdavo savo gyvybę patys, kad tik nepatekti gyviems į MGB nagus.

Nemažus nuostolius partizanams atnešė patekusių priešiui į nelaisvę pavienių partizanų išdavimai. Sovietinis saugumas savo žiauriais kankinimo metodais kai kuriuos suimtuosius palauždavo, priversdavo išduoti kovos draugus. Dėl to partizanai ir prisiekdavo gyvi nepasiduoti. Deja, dažnai į čekistų rankas pakliūdavo nesąmoningai - sužeisti, kontūzyti, apsvaiginti specpreparatais ir panašiai MGB duomenimis 1949m. 80 proc. partizanų žuvo pagal agentų ir šnipų duomenis, 6 proc. - pagal tardymų (kankinimų) metu išgautus davinius, 14 proc. — panaudojant kitus duomenis (per masines kratas ir pan)²⁰.

Apie patirtus skaudžius nuostolius LLKS Prezidiumo pirmininkui Vytautui rašė ir Jūros srities partizanų vadas Gintautas-V. Ivanauskas, nurodymas, kad anksčiau partizanų nuostoliai per mėnesį Kęstučio apygardoje siekdavo 10-15 partizanų, o 1949m. apygardoje žuvimų žymiai padaugėjo. Gintautas nurodė šias svarbiausias nuostolių priežastis:

1. (...) Priešas per 4 su viršum metų gana tiksliai nustatė mūsų veikimo taktiką, laikymosi būdus. Iš suimtų ryšininkų, iš gyvų pakliuvusių partizanų priešas sužinojo viską iki smulkmenų. Išdavimų pasėkoje nustatė apytikrą partizanų skaičių, iššifravo atskirų dalinių ir net štabų laikymosi rajonus. (...) Priešas meta dideles jėgas ten, kur nustato esant kad ir mažą partizanų skaičių ir juos sunaikina.

2. Paskutiniai žuvimai įvyko veik išimtinai per šnipus. Užsitęsusi kova daugelį abejojančių tautiečių palenkė priešų pusėn, šnipai pakėlė galvas ir drąsiau vykdė pragaištingą darbą²¹."

Vidutiniška partizanavimo trukmė buvo dveji - treji metai. Žinoma, 1944-1945m žuvusių kovotojų partizanavimo vidurkis buvo apie pusę metų. Tarp 1949m žuvusių partizanų daugiau kaip pusė jau buvo išpartizanavę virš trejų metų²².

Dauguma partizanų žūdavo jaunesni kaip 22 metų amžiaus. Apie tai liudija 1952m. suimtų ir žuvusių 648 partizanų duomenys²³:

žuvo 33m amžiaus ir vyresni	- 85	(13 proc.)
nuo 28 iki 32m	- 65	(10 proc.)

nuo 22 iki 27m.	- 104	(16 proc.)
nuo 16 iki 21m.	- 330	(51 proc.)
nenustatytas amžius	- 64.	(10 proc.)

Tik keletas procentų žuvusių partizanų buvo tarnautojai. Visi kiti laisvės kovotojai — paprasti kaimo artojai ir jų sūnūs — gimnazistai, moksleiviai

Paskutiniai žuvę partizanai Dzūkijoje 1954m. liepos mėn. — žuvo Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės (Alytaus apskr.) vadas Vincas Daunoras-Kelmas, Ungurys (partizanas nuo 1944m); Aukštaitijoje 1965m kovo mėn. — Vytauto apygardos Liūto rinktinės (Utenos apskr.) kovotojas Antanas Kraujelis-Siaubūnas (partizanavo nuo 1948m.); Žemaitijoje 1965m. liepos mėn. žuvo Žemaičių apygardos, Kardo rinktinės (Plungės apskr.) kovotojas Pranas Končius. Iš čia pateiktos analizės galime manyti, kad Lietuvoje 1944-1953m. žuvo apie 20 tūkst. laisvės kovotojų (žr. 1 lentelę).

Patikimesnį žuvusių partizanų skaičių bus galima nustatyti tik tada, kai bus sudaryti visų žuvusių Lietuvos partizanų vardiniai sąrašai. Šiuo metu Dzūkijoje jau yra įvardinta virš 1,6 tūkst. žuvusių Dainavos apygardos partizanų²⁴.

2 lentelė. Žinios apie apskrityse žuvusius partizanus nuo 1944m. liepos mėn. iki 1950m. liepos mėn. (MVD-MGB duomenimis)*

Apskritis	Metai							Iš viso:
	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	
Alytaus	156	795	232	107	84	67	16	1457
Anykščių				1	17	33	6	57
Biržų	127	531	111	35	25	34	6	869
Jurbarko				-	8	16		24
Joniškio	-	25	30	5	9	16	11	96
Kalvarijos						11	9	20
Kaišiadorių			27	35	14	10	2	88
Kauno	57	253	105	60	42	79	19	615
Kauno m.	91	1	1	12				93
Kelmės				6	16	13	4	39
Kėdainių	67	330	60	36	17	30	12	552
Kretingos	-	75	61	82	109	33	21	381
Klaipėdos	-	-	2	8	23	15	11	59

* Lentelėje tuščia vieta reiškia, kad tais metais apskritis dar nebuvo įkurta.

	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	Iš viso:
Klaipėdos m.	-	-	-	-	-	-	-	-
Kupiškio	-	-	23	49	36	51	18	177
Kuršėnų	-	-	-	4	3	27	3	37
Lazdijų	15	170	49	45	47	71	10	407
Marijampolės	5	538	164	110	47	27	11	902
Mažeikių	1	99	37	28	14	22	2	203
Panevėžio	182	825	188	138	79	68	9	1489
Pagėgių	-	-	4	1	-	-	-	5
Pasvalio	-	-	-	-	7	5	1	13
Plungės	-	-	-	2	24	27	17	70
Prienų	-	-	89	39	30	16	9	183
Raseinių	109	150	98	67	47	37	10	518
Radviliškio	-	-	-	-	25	37	8	70
Rietavo	-	-	-	-	-	9	15	24
Rokiškio	178	472	72	51	32	25	7	837
Šakių	-	181	63	50	33	26	4	357
Šiaulių	59	395	92	53	13	32	1	645
Šilutės	-	-	1	3	3	8	9	24
Širvintų	-	-	-	-	-	10	2	12
Švenčionių	130	350	92	32	17	15	9	645
Tauragės	2	73	67	89	43	41	31	346
Telšių	29	135	59	70	27	36	10	366
Trakų	8	854	43	9	8	28	2	952
Ukmergės	212	693	205	81	99	61	20	1371
Utenos	206	981	171	75	42	56	16	1547
Varėnos	-	-	22	82	51	74	13	242
Vilniaus	29	297	-	3	1	2	1	333
Vilkaviškio	-	21	68	55	17	8	8	177
Vilkijos	-	-	-	-	-	8	-	8
Zarasų	52	87	35	16	4	8	2	204
NKVD OBB*	412	5	-	-	-	-	-	417
NKGB-MGB	5	191	53	1	22	33	-	305
Iš viso:	2132	8527	2326	1540	1135	1192	357	17536

Buv. LSSR VSKA. F3. B.7/111. L341; B.16/96. L31; B.16/82. L226; B.19/126. L273-274; B.43/137. L4-5; B41/137. L21-22, 44-45; B.20/122. L310.
1945m. NKVD ataskaitoje bendras skaičius nurodytas klaidingai — 8509

* NKVD OBB (Otdel borby s banditizmom, rusų k.) - NKVD kovos su banditizmu skyrius.

1944-1953m. suimtų partizanų skaičiai

Pagal vienus sovietinių represinių žinybų (MVD-MGB) duomenimis, 1944-1953m. pateko į nelaisvę apie 18 tūkstančių partizanų, pagal kitus - apie 19 tūkstančių²⁵.

Šie skaičiai neatitiko tikrovės, ir vėliau tai patvirtino sovietinio saugumo pareigūnai, pripažindami, kad 1944-1946m. suimtų partizanų skaičius buvo padidintas suimtųjų už vengimą tarnauti sovietinėje armijoje sąskaita²⁶. Patys MGB pareigūnai konstatavo, kad partizanus nebuvo lengva paimti į nelaisvę. Štai 1945m. balandžio 17d. Alytaus apskr. NKVD viršininkas Čemyšovas ministrui J.Bartašiūnui skundėsi, kad beviltiškoje apsuptyje ar sužeisti mūšyje partizanai nepasiduoda, o nutraukia savo gyvybę²⁷. Kaip pavyzdį galima paminėti Kalniškės mūšį, kuriame žuvo 44 partizanai, tačiau nė vienas priešui nepasidavė²⁸. Koks mažas procentas kovotojų patekdavo nelaisvėn, liudija ir išlikę partizanų dokumentai

Nuo 1945m. rudens iki 1946m. gegužės mėn. Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinėje iš 200 kovotojų 39 žuvo ir 2 pateko nelaisvėn²⁹. Dainavos apygardos Dzūkų rinktinės Kėstučio grupėje nuo 1945m. pradžios iki 1946m. pavasario iš 149 partizanų 27 žuvo ir 4 buvo suimti³⁰. Panaši situacija buvo ir vėliau, partizanų jėgoms silpstant 1951m. Dainavos apygardoje Dzūkų rinktinėje Geležinio Vilko tėvūnijoje žuvo 19 kovotojų ir 4 pateko į nelaisvę³¹. Pagaliau iškalbinga ir pačių saugumiečių apskaita: pagal Dainavos apygardos Kazimieraičio rinktinės partizano Vanago tėvūnijos partizanų sąrašą išeina, kad 1949m. šioje tėvūnijoje žuvo 27 ir buvo suimti 2 kovotojai³². Taigi žuvusių ir suimtų santykis gana didelis. Tuo tarpu iš MVD-MGB parengtų ataskaitų išeina, kad 1944-1953m. Lietuvoje žuvo apie 20 tūkst., o suimta apie 19 tūkst. kovotojų³³. Kai kurių metų suvestinėse suimtųjų partizanų skaičius netgi pralenkia žuvusiųjų. Panašūs nelogiškumai krinta į akis, lyginant ir suimtų partizanų, partizanų talkininkų ir pagrindžio narių skaičius (žr. 3 lentelę). MGB ataskaitose nurodoma, kad 1944-1952m. partizanų talkininkų buvo suimta apie 12 tūkst., ty. trečdaliu mažiau, negu partizanų. Pagrindžio narių suimta taip pat mažiau - apie 15 tūkst³⁴. O juk didžioji dauguma tiek partizanų talkininkų, tiek pagrindžio organizacijų narių gyveno legaliai (ir be ginklo) ir jų areštai buvo kur kas dažnesni

Manau, kad sovietinių represinių struktūrų apskaita buvo netiksli dėl šių priežasčių: patys baudėjai painiojosi savo terminijoje — partizanų rezerva,

3 lentelė. **1944 07 15-1952 10 01 sovietinių represinių struktūrų areštuotų antisovietinio pasipriešinimo dalyvių skaičiai (MGB duomenimis)**

Metai	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	Iš viso
Suimta iš viso	8711	19383	11141	6412	4360	4531	3110	3437	823	61908
iš jų:										
partizanų	3079	7747	3056	1501	1338	994	409	548	147	18819
partizanų talkininkų	629	3373	2067	2145	1112	1274	821	791	247	12459
Pogrindžio organizacijų narių	716	4382	3676	1610	1086	1218	1077	943	148	14856
Kitų antisovietinio (pilietinio) pasipriešinimo dalyvių	4287	3881	2342	1156	824	1045	803	1155	303	15796

Buv. LSSR VSKA. F.3. Ap56. B30. L175.

slapukus, įvardindavo kaip aktyviai miške veikusius kovotojus. Partizanų kategorijai buvo priskirta ir daug jų talkininkų — ryšininkų ir rėmėjų. Tikėtina, kad tai buvo daroma sąmoningai, norint prieš vadovybę išpūsti savo darbo rezultatus. Be to, 1944-1945m. nemaža dalis sugaudytų nuo mobilizacijos besislapstančių vyrų buvo įvardinti "banditais", ty. partizanais. Remiantis jau paminėtais partizanų šaltiniais ir prieštaringa MVD-MGB medžiaga, galima teigti, kad 1944-1953m. Lietuvoje buvo suimta tik apie 2 tūkst partizanų. Likusius - apie 16 tūkst(žr. 2 lentelę) reikia priskirti prie suimtų laisvės kovotojų slapukų, talkininkų ir prie pilietinio pasipriešinimo dalyvių (ty. "banditizmu" apkaltintų besislapstančių nuo mobilizacijos žmonių).

Užsiregistravusių partizanų skaičius

1944m. rudenį Lietuvoje prasidėjęs masiškas partizaninis sąjūdis apogėjų pasiekė 1945m. pavasarį, kai Lietuvos miškuose būriavosi ne mažiau kaip 30 tūkst laisvės kovotojų. Tokį masiškumą daugiausia nulėmė

sovietinių okupantų jau 1944m. rugpjūčio mėn. paskelbta Lietuvos vyrų, gimusių 1909-1926m, mobilizacija į Raudonąją armiją ir ją lydėjęs žiaurus smurtas. Kadangi į mobilizacijos punktus atėjo tik maža dalelė šaukiamo amžiaus vyrų, gaudyti besislapstančių nuo mobilizacijos (ir slopinti kylanti, ginkluotą pasipriešinimą) okupacinė valdžia metė gausius NKVD kariuomenės dalinius. NKVD baudėjai ir į beginklius besislapstančius žmones žiūrėjo kaip į potencialius "banditus", todėl dažnai be didelių skrupulų pagavę vietoje kankindavo arba nužudydavo. Į visus bėgančius buvo šaudoma. Pakliuvę nelaisvėn buvo su apsauga vežami į karinius dalinius ir į frontą. Kiti suimtieji be teismo siunčiami į Vorkutos lagerius. Vengiantiems mobilizacijos teko apsispręsti - būti miške be ginklų ar su ginklais, pasiryžus juos panaudoti. Žiauri patirtis vertė vyrų pasirinkti pastarąją išeitį: iki 1945m. pavasario daugelio kaimų vyrai buvo suorganizavę ginkluotus būrius arba įsijungę į netoliese veikiančias partizanų grupes. Pavyzdžiui, Alytaus apskr., Alovės ir Daugų valsčiuose, dauguma besislapstančių nuo mobilizacijos buvo įsijungę į žaliukų būrius³⁵.

Sovietinė valdžia nepajėgė vien tik represinėmis priemonėmis nuslopinti lietuvių išsivadavimo kovos. 1944m. per pusmetį iš kovos pasitraukė ir okupantų malonei pasidavė tik 285 partizanai. Todėl buvo griebtasi klastos - pradėta skelbti amnestijas. 1945m. gegužės 25d. Lietuvos SSR Vidaus reikalų ministras J. Bartašiūnas paskelbė kreipimąsi į nelegaliai gyvenančius asmenis, ragindamas juos nutraukti ryšius su ginkluotu pogrindžiu ir legalizuotis. Neilgai trukus, 1945m. liepos 7d. SSRS Aukščiausiosios Tarybos prezidiumas išleido nurodymą dėl besislapstančių nuo tarnybos sovietinėje kariuomenėje ir jos dezertyrų amnestijos³⁶. Paskelbus amnestijas, okupacinė valdžia tuoj pat sustiprino represijas. Buvo terorizuojamos ir tremiamos į Sibirą partizanų šeimos. Iki 1945m. lapkričio 1d. iš Lietuvos į Sibirą buvo ištremtos 1204 partizanų šeimos, kuriose buvo 4479 asmenys³⁷. Gausūs NKVD kariuomenės daliniai be perstojo krėtė kaimus ir košė miškus. Per šiuos 1945m. birželyje prasidėjusius okupacinės kariuomenės siautėjimus partizanai patyrė ypač didelius nuostolius. Pavyzdžiui per 1945m. gegužės-rugpjūčio mėnesius Merkinės batalione iš 183 partizanų žuvo 31, t.y. 17 proc. kovotojų³⁸. Kai kuriuose partizanų daliniuose nuostoliai buvo dar didesni. Šios sovietų represijos vertė apsispręsti tuos, kurių pagrindinis partizanavimo motyvas buvo mobilizacijos į Raudonąją armiją išvengimas, tikintis greito Lietuvos laisvės bylos išsprendimo.

Išniekinti žuvusių Dainavos apygardos Šarūno rinktinės štabo narių palaikai Lazdijų MGB kieme. 1951m. vasaris

Pasibaigus karui, o su juo ir prievartinei mobilizacijai, vyrams jau nebebuvo grėsmės žūti fronte. Lauktas karinis konfliktas tarp sovietų ir Vakarų valstybių neįvyko. 1945m vasarą Potsdamo konferencijoje Lietuvos laisvės klausimas nebuvo iškeltas. Lietuvos gyventojų viltys dėl greito nepriklausomybės atgavimo prigeso. Daugelis "žaliukų" norėjo išgelbėti nuo trėmimų į Sibirą savo šeimas. Apsisprendimui įtakos turėjo ir plataus masto okupacinės kariuomenės siautėjimas. Dažnas kaimo artojas pavargo nuo nesibaigiančio persekiojimo ir mirties grėsmės. Laukuose dirvono vis dar nedirbama, neužsėta žemė.

Vyrai pradėjo traukti iš miško registruotis. Nuo 1945m. birželio 1d. iki metų pabaigos Lietuvoje legalizavosi per 33 tūkst. žmonių (žr. 4 lent). Iš jų 26 tūkst užsiregistravo kaip vengiantys mobilizacijos, apie 25 tūkst kaip dezertyrai ir tik arti 5 tūkst prisipažino buvę ginkluotuose būriuose. Iš viso 1945m. NKVD skyriuose, visoje respublikoje buvo užsiregistravę 36272, iš jų 6160 partizanų³⁹. Nėra jokios abejonės, kad daugelis pasitraukusių iš miško partizanų, bijodami galimų represijų, registruodamiesi prisistatė kaip besislapstantys nuo mobilizacijos. Tik tie asmenys, kurie NKVD-NKGB or-

ganams buvo jau žinomi kaip ginkluoto pogrindžio dalyviai, pateko į "banditų" apskaitą. Kad daugelis užsiregistravusių vyrų nuslėpė savo partizanišką praeitį, konstatuojama ir 1945m. rudenį rašytose NKVD pareigūnų ataskaitose⁴⁰. 1945m. užsiregistravusių partizanų skaičius įvairiose Lietuvos vietose buvo nevienodas. Tai iš dalies priklausė nuo ten veikusių partizanų junginių vadovybės pozicijos. Pavyzdžiui, Pietų Lietuvoje partizanų vadai (be keletos išimčių) nedraudė kovotojams legalizuotis, nors perspėjo juos dėl galimos okupantų klastos. Dzūkijoje gausiems partizanų būriams buvo sunku apsirūpinti maistu, smėlingose žemėse gyvenantys kaimo žmonės tuo metu sunkiai prasimaitindavo patys. Išeinantiems iš miško legalizuotis ir visiškai nutraukiantiems ryšius su pogrindžiu buvo iškeliama sąlyga - palikti ginklą kovos draugams. Daug partizanų legalizavosi, sudarydami rezervinius būrius. Ginklus jie paprastai pasilikdavo. Rezervistai vykdė ryšininkų ir žvalgų funkcijas, o reikalui esant dalyvaudavo ir karinėse operacijose. Žemaitijoje šis partizanų rezervas vadinamas OS (organizaciniu sektoriumi), Dzūkijoje ir Suvalkijoje — pasyviais kovotojais, slapukų būriais.

1945m. vasarą iš 183 Dzūkų grupės Merkinės bataliono kovotojų užsiregistravo 87, Ly. beveik pusė. Bataliono vado A.Ramanausko-Vanago ataskaitoje nurodyta, kad 34 iš jų nenutraukė savo veiklos - priklausė rezervui⁴¹. Apie tai rašė ir Masališkių kaimo apylinkės partizanai savo veiklos kronikos knygoje „Buvo stengiamasi registruojantis likti namuose, bet ginklai nebuvo padėti iš rankų“⁴².

Tauro apygardos Gedimino rinktinėje nuo 1945m. rugpjūčio iki 1946m. birželio mėn. iš 400 legalizavosi apie 180 partizanų, tačiau juos rinktinės vadovybė laikė potencialiu rezervu⁴³.

1945m. rudenį sovietinis saugumas konstatavo, kad Lietuvoje iš legalizavusiųjų partizanų teritoriniu pagrindu buvo sudaromi rezervistų būriai, jų skyriai kurie turėjo savo vadus⁴⁴.

Žemaitijoje ir dalyje Aukštaitijos partizanų junginių vadai griežtai draudė legalizuotis. Išėjusių legalizuotis partizanų ir čia buvo, tačiau mažiau, nei Pietų Lietuvoje. Tai patvirtina ir 1945m. užsiregistravusių pagal apskritis žmonių skaičius (žr. 4 lent). Daugiausia legalizavosi Alytaus apskr. - 4417, iš jų kaip partizanai - 406 ir Trakų apskr. - 3518, iš jų kaip partizanai - 271. Tik vienetai legalizavosi Klaipėdos ir Pagėgių apskr, tačiau tai lėmė praūžusio karo banga, išblaškiusi šių apskričių gyventojus (vokiečių tauty-

4 lentelė. Užsiregistravo žmonių pagal apskritis 1944-1945m.^{4m}.

Apskritis	1944m*	1945m.	iš jų kaip partizanai
Alytaus	7	4417	406
Biržų	154	2332	583
Joniškio	-	372	12
Kėdainių	5	999	212
Kretingos	-	772	284
Klaipėdos miestas	-	-	-
Klaipėdos	-	8	-
Kauno miestas	-	193	2
Kauno	-	2003	477
Lazdijų	3	941	166
Marijampolės	-	1678	106
Mažeikių	-	687	46
Panevėžio	-	2420	241
Pagėgių	-	1	-
Raseinių	-	637	190
Rokiškio	-	1123	264
Šiaulių	9	1485	110
Šakių	2	705	296
Švenčionių	11	850	167
Šilutės	-	1	-
Trakų	2	3518	271
Tauragės	-	947	48
Telšių	-	975	86
Ukmergės	32	1847	133
Utenos	22	1796	112
Vilniaus	27	2336	832
Vilkaviškio	-	79	3
Zarasų	11	463	193
Lietuvos SSR NKGB	-	2685	919
Iš viso	285	36272	6160

bės žmonės buvo pasitraukę arba išžudyti). Tačiau ir kitose Žemaitijos apskrityse užsiregistravusių žmonių mažiau, nei Dzūkijoje, pvz. Raseinių apskr. - 637, iš jų kaip partizanai - 190.

1945m. pabaigoje legalizavimosi vėjus Lietuvoje baigėsi Okupantų viltys

*1944 visi užregistruoti kaip partizanai

nepasitvirtino. Nors partizanų gretos ir sumažėjo (Dzūkijoje net perpus), tačiau išsilaisvinimo kova įgavo naują kokybę: susiformavo griežtesnės organizacinės struktūros, greta kovinių operacijų sėkmingai pradėtos įgyvendinti ir politinės kovos priemonės. Tai buvo pademonstruota 1946m pradžioje, kai partizanai Lietuvoje aktyviai sužlugdė rinkimus į Sovietų Sąjungos Aukščiausiąją tarybą.

1946m. vasario 16d. Lietuvos SSR NKVD komisaras J. Bartašiūnas išleido įsakymą, kuriame, apart raginimų partizanams legalizuotis, gyventojams grasinama žiauriomis represijomis už ginkluoto pogrindžio rėmimą⁴⁵.

1946m iš miško pasitraukė 1055 partizanai. Tai, palyginti su 1945m., nedidelis skaičius, turint galvoje, kad 1946m. rudenį visoje Lietuvoje veikė apie 4,5 tūkst partizanų. 1946m. jau visoje Lietuvoje partizanų vadovybė draudė registruotis. Leidimai šiam žingsniui buvo išduodami tik išimtiniais atvejais. Ypač sumažėjo legalizavusiųjų 1948m. Tais metais legalizavosi tik 176 partizanai, nors tais metais vien žuvo 1135 kovotojai. Galima teigti, kad 1948m. partizanų legalizacija faktiškai nutrūko. Vėlesniais metais užsiregistravusių skaičius buvo minimalus, pvz., 1950 — 18 žmonių (žr. 5 lent).

Registracija nutrūko dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, miškuose liko tie žmonės, kurie tvirtai buvo apsisprendę kovoti su okupantais iki savo žūties. Be to, ankstesnių metų patirtis parodė, kad sovietinė valdžia nesilaiko savo pažadų. Užsiregistravę partizanai buvo verčiami bendradarbiauti su saugumo organais, išdavinėti buvusius bendražygius bei rėmėjus. Atsisakiusių tapti išdavikais laukė areštai, todėl dalis užsiregistravusių vėl grįžo į mišką.

Alytaus apskr. MVD viršininkas Lisovskis teikė Lietuvos SSR vadovybei tokius duomenis: pagal naujos apskrities ribas čia turėjo gyventi 170 legalizuotų 1945m partizanų, tačiau 1946m. birželyje apskrityje gyveno tik 66 iš jų. Toliau nurodomas likusiųjų 104 žmonių likimas: areštuota - 44 žmonės,

5 lentelė. **Žinios apie 1944-1953m. užsiregistravusius partizanus (MVD-MGB duomenimis)**⁴⁹

Metai	1944	1945*	1946	1947	1948	1950	1951	1952	1953	Iš viso
Užsireg. skaičius	285	6160	1055	708	176	51	18	17	16	7 8493

*Realus 1945m užsiregistravusių partizanų skaičius-apie 20 tūkst

nušovė partizanai - 4, žuvo karinių operacijų metu (reiškia - nužudė MVD-istai) — 5, išėjo vėl į mišką — 16 ir išvažiavo iš apskrities — 34 žmonės⁴⁶. Taigi, apie ketvirtadalis legalizuotų 1945m Alytaus apskr. partizanų buvo areštuoti

Apie klastingus sovietų valdžios planus, skelbiant amnestiją, liudija jos pačios pateikti skaičiai 1952m. sausio 9d. Lietuvos SSR MGB 2N valdybos (kovos su ginkluotu pogrindžiu) viršininkas Župikov'as į Maskvą MGB vadovybei pranešė, kad nuo 1944m. iki 1952m. Lietuvoje buvo legalizuota apie 38,5 tūks. nelegalų, tarp jų beveik 28 tūkst užregistruoti kaip vengiantys mobilizacijos arba dezertyrai. Toliau rašoma, kad "dalis legalizavusiųjų buvo areštuota arba ištremta iš respublikos už ryšius su nacionalistinėmis gaujomis. Pastaruoju metu respublikoje gyvena 8936 legalizavusieji, tarp jų 2664 banditai ir 4696 dezertyrai ir vengiantys tarnybos tarybinėje kariuomenėje, 1576 - kiti nelegalai⁴⁷." Taigi nuo 1945m. iki 1952m. dėl oku-

pacinės valdžios veiksmų iš legalaus, viešo gyvenimo vėl dingo beveik 30 tūkst. jau anksčiau užsiregistravusių Lietuvos žmonių. Tai sudarė apie 80 proc. visų pokaryje užsiregistravusiųjų, kurių dauguma - buvę partizanai. Deja, nežinome, kiek iš 30 tūkst legalizavusiųjų buvo suimta ir ištremta, ir kiek jų vėl sugrįžti į partizanų gretas. Tačiau neįtikėtina, kad net 80 proc. užsiregistravusių būtų dalyvavę antisovietinėje veikloje. Tokių galėjo būti tik apie pusę.

Sovietiniai okupantai pokaryje akivaizdžiai pademonstravo savo šėtonišką klastą. Iš jų bolše-

Prie kapo šaltajame Sibire

vikinės "malonės" Lietuvos žmonės sulaukė tik konclagerių ir mirties.

Patikėję okupacinės valdžios pažadais, 1944-1953m. Lietuvoje legalizavosi apie 25 tūkstančius ginkluoto pagrindžio dalyvių.

Veikiančių kovotojų skaičius 1944-1953m. partizaniniame kare

1944m rudenį Lietuvoje prasidėjęs masiškas partizaninis sąjūdis savo apogėjų pasiekė 1945m pavasarį, kai Lietuvos miškuose būriavosi apie 30 tūkst laisvės kovotojų (žr. grafiką ir 6 lentelę). 1946m. didelės netektys žuvusiais ir suimtais, ir dar didesnis iš aktyvios kovos pasitraukusių — legalizavusių skaičius, sumažino veikiančių partizanų skaičių iki 4-4,5 tūkst kovotojų. Tai ir buvo optimalus skaičius Lietuvos sąlygomis veiksmingai partizaninei kovai Tačiau ilgainiui patirdami vis didėjančią spaudimą priešo, naudojančio ne tik žiaurų terorą, bet ir klastingiausias priemones, partizanai jau nebepajėgė savo sparčiai retėjančių gretų atstatyti naujais kovotojais. Jų skaičius nuolat mažėjo. Okupantų organizuojami masiniai trėmimai ir areštai palaipsniui mažino rezervistų (slapukų) ir rėmėjų skaičių. 1951m. vėl prasidėjusi mobilizacija į sovietinę armiją pastūmėjo nemažai vyrų išeiti į mišką. Kai kurie šaukiamojo amžiaus jaunuoliai išėjo partizanauti net 1953m.

Iš viso 1944-1953m. Lietuvoje (įskaitant žuvusius, suimtus ir legalizavusius) partizanų gretose pabuvojo ne mažiau 50 tūkst. žmonių. 1953m. pavasarį, partizaninių kovų saulėlydyje, MGB duomenimis Lietuvoje dar veikė apie 200 partizanų. Jie buvo paskutiniai

6 lentelė. Ginkluoto pasipriešinimo mastai Lietuvoje 1944-1953m. (MGB duomenimis)

Metai	Veikiančių partizanų skaičius, (tūkst)		Realus skaičius
1944m. rudenį	apie	4	nemažiau 12
1945m. pavasarį	"-	3	"- 30
1946m. vasarą	"-	3	apie 4,5
1947m. pavasarį	"-	2,5	3,5
1948m. pavasarį	"-	2	"- 2,3
1949m. pavasarį	"-	1,5	"- 1,8

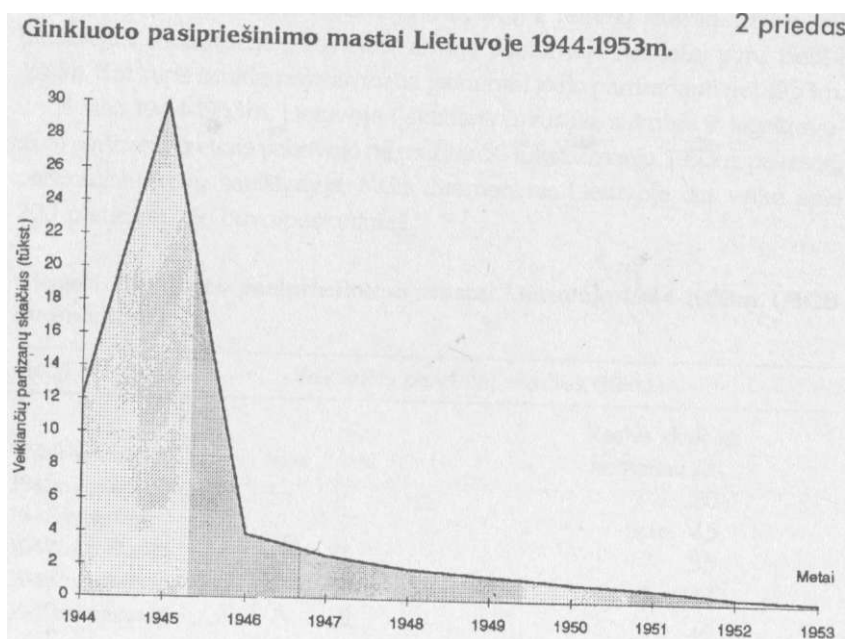
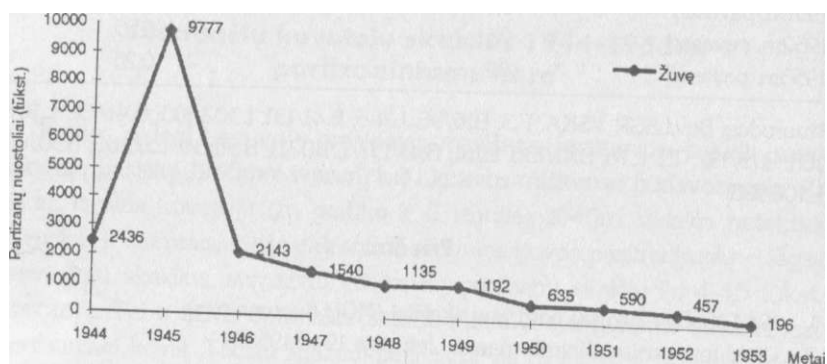
Metai	Veikiančių partizanų skaičius, (tūkst.)		Realus skaičius
1950m. rudenį	-"	1	-"- 1,2
1951m. pavasarį	-"	0,8	-"- 0,9
1952m. pavasarį	-"	0,5	-"- 0,55
1953m. pavasarį	-"	0,2	-"- 0,25

Nuorodos: Buv.LSSR VSKA. F3. B16/96. L4-6; B.41/131. L102-103; B.41/131. L167-168; B.19/137. T.I. L78; B.41/136. L161; B.41/137. L110-111; B56/30. L65-66; B56/45. L106-108.

Priedai:

1. 1944-1953m. žuvusių partizanų skaičiai (MGB duomenimis).
2. Ginkluoto pasipriešinimo mastai Lietuvoje 1944-1953m.

1944-1953m. žuvusių partizanų skaičiai (MGB duomenimis) ¹ priedas

PARTIZANINIO JUDĖJIMO SLOPINIMAS

TERORO VYKDYTOJAI

*"Šiandien Kalniškės mišką apsupo
Tūkstantinė kareivių minia,
Jie ginkluoti iš fronto sugrįžo,
Kai su vokiečiais baigės kova.
Rankas laužė senoji motulė,
Žuvo jos vienturtėlis sūnus,
Jį palaidos sribai dilgėlynuos,
Pasiguost jai net kapo nebus."
(Iš Dzūkijos partizanų dainos).*

Represiniai organai

Sovietinės specialiosios tarnybos: NKVD (MVD) ir NKGB (MGB, KGB)

Sovietų Sąjunga, kaip kiekviena totalitarinė valstybė, laikėsi teroru ir paklusnumu. Liaudis apie tokį valstybingumo pamatą sukūrė taiklią patarlę: bijai-vadinasi, gerbi. Todėl nuo pat 1917m. raudonąjį terorą organizavo ir vykdė stiprios specialiosios tarnybos. 1917m. F.Dzeržinskio įkurta VČK (Visos Rusijos ypatingoji komisija) perėmė ir išstbulino carinės ochrankos darbo metodus, kurių pagrindas buvo šnipinėjimas ir politinių priešininkų naikinimas. Pamynę krikščioniškos moralės normas, čekistai naudojo principą, kad "tikslas pateisina priemones". Tautos herojumi buvo paskelbtas Pavlikas Morozovas — sūnus, išdavęs savo tėvą — buožę. Šnipinėjimas ir skundimas tapo gyvenimo norma.

Metams bėgant, Sovietų Sąjungos specialiosios tarnybos patyrė įvairių transformacijų (žr. 1 priedą). 1934m. valstybinė politinė valdyba (OGPU) susijungė su vidaus reikalus tvarkančia žinyba (NKVD). Vėliau šios dvi institucijos ne kartą atsiskyrė ir vėl susiliejo, keitė pavadinimus, tačiau esmė liko ta pati. Įnirtinga kova vyko ne tik su "liaudies priešais", bet ir tarpusavyje. Buvo sušaudyti represinių žinybų vadovai 1938m. — H.Jagoda, 1940m. — NJežov, 1953m. — L.Berija (visi — vidaus reikalų-NKVD-liaudies komisarai) bei V.Merkulov (NKGB komisarai), daug jų pavaduotojų ir įvairaus rango čekistų. Juos sušaudžius, būdavo apginamas paties didžiausio visų laikų

Čekistų šventės

budelio, komunistų partijos vado J.Stalino autoritetas-suvaidinama, tarsi šis nežinojęs apie įvykdytas represijas.

NKGB-NKVD organizavimas Lietuvoje

Jau 1942m. buvęs Lietuvos SSR NKVD komisaras A.Guzevičius susirūpino kadrų rengimu būsimam Lietuvos NKVD aparatui ir paprašė priimti į SSRS NKVD mokyklą daugiau kursantų, nei numatyta visoms trims Baltijos šalims (po 50 žmonių)¹. 1943m sausio mėn. pradėtos kurti LSSR NKVD operatyvinės-čekistinės grupės². Šios grupės turėjo peržiūrėti evakuotą operatyvinę medžiagą, ruošti atnaujinti ryšius su buvusiu agentūra bei verbuoti naują, o taip pat komplektuoti būsimus NKVD kadrus. Pagal A.Guzevičiaus projektą šiose grupėse numatyti 67 asmenys, iš kurių trečdalis dirbo Maskvoje, o likusieji įvariose Sovietų Sąjungos srityse, kur buvo evakuotų, ištremtų ar įkalintų lietuvių. 1944m, frontui traukiantis į Vakarus, į Lietuvą atvyko NKVD komisaro L.Berijos pavaduotojas L.Serov. Jis koordinavo kelių frontų užnugario apsaugos NKVD kariuomenės veiklą ir ėmėsi kurti Lietuvos SSR represines

struktūras. Kadangi vietinių kadro beveik nebuvo, į Lietuvą iš SSRS saugumo organų komandiruota grupė NKVD-NKGB darbuotojų. Jau 1944m. liepos 16d. Vilniuje pradėjo darbą devyniolika NKVD-NKGB operatyvinių grupių. Lietuvos SSR vidaus reikalų komisaru paskiriamas surusėjęs gen. mjr. J.Bartašiūnas, o valstybės saugumo komisaru - gen. mjr. A.Guzevičius. Šių žinybų vadovai buvo ne kartą keičiami: vidaus reikalų ministrais pabuvojo gen. mjr. R.Kondakov (1953m), J.Vildžiūnas (1953-1954m), valstybės saugumo ministrais - gen. mjr. Z.Jefimov (1945-1949m), gen. ltn. N.Gorlinskij (1949m.), gen. mjr. P.Kapralov (1949-1953m.), gen. mjr. K.Liaudis (1954-1959m.) ir kiti.

Suformuotas centrinis NKVD-NKGB aparatas ir apskričių bei valsčių skyriai jų darbuotojai beveik be išimties buvo atvykę iš Rusijos. Pavyzdžiui, 1947m Raseinių apskr. NKVD skyriuje iš 60 tardytojų ir operatyvinių darbuotojų tik trys buvo lietuviai³. Kadangi visoje Lietuvoje buvo dislokuota NKVD vidaus kariuomenė, tai šių igulų viršininkai paskirti apskričių bei valsčių NKVD skyrių viršininkų pavaduotojais⁴. Dažnas jų buvo mažamokslis, tačiau turėjo didelę represijų vykdymo patirtį. Iš viso per 1944-1946m neva įvairių "liaudies ūkio" šakų atgaivinimui į Lietuvą buvo organizuoti atsiųsta 10 000 "specialistų"⁵. 1953m. MGB aparate iš 496 operatyvinių

Čekistai linksmiasi

darbuotojų jau buvo 86 lietuviai⁶. Pirmieji vietiniai represinių struktūrų darbuotojai buvo ikikarinėje Lietuvoje uždraustos komunistų partijos nariai, sugrižę iš evakuacijos. Tai žinomi 1941-ųjų metų budeliai P.Raslanas, N.Dušanskis, L.Martavičius ir kiti

NKVD-NKGB veikla

Specialiosios tarnybos Lietuvoje turėjo sukurti platų šnipų tinklą, išaiškinti, suimti ir tardyti besislapstančius bei naujai santvarkai nelojalius piliečius, kovoti su partizaniniu judėjimu.

1944-1945m. Lietuvoje slapstėsi labai daug vyrų. Dideli ginkluotų partizanų būriai net užimdavo miestelius, todėl 1945m. vasario 9d. LSSR AT, LKT ir VKP(b) CK paskelbė kreipimąsi "Į lietuvių tautą", kuris įėjo į istoriją "Bartašiūno amnestijos" pavadinimu. Šiame kreipimesi buvo kviečiama legalizuotis besislapstantiems. Žmonės nepatikliai žiūrėjo į valdžios pažadus, tad šis kreipimasis pakartotas 1945m. birželio 3d. ir 1946m. vasario 15d. Šį kartą jau atvirai pagrasinta susidoroti su nepaklusniųjų šeimomis. Niekuo nekalti šeimų nariai tapo okupantų įkaitais. Be to, įsakyme nurodyta: "Gaujų dalyviams, kuriems jų vadai draudžia savo noru pasiduoti Tarybų valdžios organams, užmušti tokius vadus."

Sovietų valdžia visaip propagavo šį kreipimąsi, vertė jį skaityti bažnyčiose. Žinodami enkavedistų klastingumą, Lietuvos Katalikų bažnyčios hierarchai atsisakė jį skelbti Vyskupas M.Reinys, kurį tardė ir įkalbinėjo pats NKGB komisaras A.Guzevičius, tiesiai pareiškė, kad negalima pasitikėti valdžia, kuri 1941m ištrėmė į Sibirą tūkstančius nekaltų žmonių⁷. A.Guzevičius, keikdamasis necenzūriniais žodžiais, išvijo vyskupą iš kabineto. Atsisakymas skelbti bažnyčiose šį kreipimąsi, o taip pat atsisakymas tapti slaptais NKGB agentais buvo pagrindinė vyskupų V.Borisevičiaus, M.Reinio, T.Matulionio, P.Ramanausko suėmimo priežastis.

Į raginimus legalizuotis daugelis partizanų vadų atsiliepė laiškais, kuriuose išdėstė sąlygas, būtinas dialogui tarp partizanų ir valdžios. Tarp šių sąlygų buvo ir tokios: paleisti iš kalėjimo suimtuosius, grąžinti iš Sibiro tremtinius, paleisti neteisėtai mobilizuotus į Raudonąją armiją lietuvius, liautis terorizavus partizanus ir jų šeimas, sustabdyti politinius areštus ir pan.⁶. Nevykdant šių sąlygų, valdžios kreipimaisi buvo beprasmiai Partizanai rašė: "Mes pama-

tėme tą prarają, kuri skiria bolševikinę teoriją ir praktiką. Mes ją ne tik pamatėme, bet ir pajutome - tą žiaurų despotišką viešpatavimą. (...) Mūsų tikslas - tikra laisvė ir žmogaus teisių gynimas. Mes norim ne apgaulės, o tikro žmogaus išnaudojimo likvidavimo."

Bijodamas, kad partizanų laiškai nesusilpnintų vietinių enkavedistų kovingumo, J.Bartašiūnas uždraudė tokį NKGB ir partizanų susirašinėjimą.

Represijoms vadovavo prie NKVD įkurtas kovos su "banditizmu" skyrius 1947m reorganizuotas į 2N valdybą, o 1953m - į MVD 4 valdybą. Šios valdybos 1-asis skyrius naikino partizanų centrus, 2-asis — persekiojo legaliai gyvenančius "nacionalistus", o 3-asis - vadovavo sribams (žr. 4 priedą).

Valsčių NKVD-NKGB skyriai buvo įkurti geriausiuose miestelių pastatuose, dažniausiai - nacionalizuotuose ištremtųjų ar besislapstančiųjų namuose, pritaikytuose gintis. Šalia turėjo būti kalėjimui tinkama patalpa; rūšys ar belangis sandėlys. Iš pradžių suimtuosius visada tardydavo valsčių NKVD skyriuose ar sribų būstinėse. Kiekviename Lietuvos miestelyje yra kraupią praeitį liudijantys pastatai, kuriuose būdavo kankinama, žudoma, verbuojama ir išdavinėjama. Vienas garsiausių tokių pastatų — Tauragės Šubartinė. Nukankintuosius ir žuvusius dažnai čia pat ir užkasdavo — kiemo pakraštyje, nuošalioje vietoje, sumesdavo į šulinius ir tualetus. Toks buvo nurodymas iš Maskvos — užkasti žuvusius taip, kad niekas nerastų jų kapų⁹. Pasibaigus partizaniniam judėjimui, per tokias vietas neretai būdavo tiesiami keliai, įrengiami stadionai, statomi pastatai - kad niekas nebesurinktų žuvusiųjų kaulų.

NKVD vidaus kariuomenė

Okupacinė kariuomenė

1944m. liepos mėn. į Lietuvą įžengė 1-ojo Pabaltijo ir 3-ojo Baltarusijos fronto Raudonosios armijos daliniai. Nors pasauliui buvo skelbiama, kad Raudonoji armija "išvadavo" Rytų Europą nuo fašizmo, tačiau jai įkandin žygiavo NKVD fronto užnugario apsaugos kariuomenė, turėjusi "išvalyti" kraštą nuo naujai santvarkai nelojalių piliečių. Už pusės metų kovos su "liaudies priešais" funkcijas perėmė specialūs NKVD daliniai - nuo 1944 08 01 Lietuvoje dislokuojama gen. mjr. I.Vetrovo vadovaujama NKVD 4-oji šaulių divizija (štabas Vilniuje), o 1945m. pabaigoje į Lietuvą permetama

gen. I. Pijaševio 7-oji divizija (štabas Šiauliuose). Be šių divizijų, karines operacijas prieš partizanus 1945m. pradžioje vykdė apskričių centruose dislokuoti 4 NKVD pasienio kariuomenės pulkai ir 1-ojo Pabaltijo fronto bei 3-ojo Baltarusijos fronto užnugario apsaugos NKVD kariuomenė - iš viso 16,4 tūkst asmenų¹⁰. Generolų Vetrovo ir Pijaševio vadovaujamų divizijų baudėjai buvo patyrę: 1944m. pradžioje jie įvykdė totalinį Šiaurės Kaukazo tautų trėmimą. Negalinčius kalnų keliais paeiti senokus, vaikus ir moteris jie sunaikindavo vietoje. Chaibacho kaime NKVD kariškiai gyvus sudegino 700 čėčėnų. Savo kruviną patirtį jie pritaikė Lietuvoje. Nuo 1950m. Lietuvoje liko gen. mjr. I. Vetrovo divizija, kuri tuoj performuota į dvi divizijas, turinčias po 4 pulkus: naujai sukurtos 2-osios divizijos (štabas Šiauliuose) veiksmai apėmė šiaurinę Lietuvos dalį, o 4-oji (štabas Vilniuje) kontroliavo Pietų Lietuvą. Kiekvienam kariuomenės pulkui teko 6-7 apskritys. 1951m. Lietuvoje liko vien 4-oji NKVD šaulių divizija — 5 pulkai

Lietuva netrukus patyrė NKVD kariuomenės represijas. Per Lietuvą slenkančiam frontui, kariuomenė, nors plėšikavo ir grobė ūkininkų turtą, specialiųjų operacijų prieš partizanus nevykdė. Todėl ir besiorganizuojantys partizanai ypatingų veiksmų prieš ją nesiėmė. Jie tikėjo, jog Vakarai pareikalaus, kad Antrojo pasaulinio karo nualinta Rusija pasitrauktų iš okupuotos Rytų Europos. Partizanas Šėmas laiške NKVD viršininkui rašė: "Aš neužkabinečiau rusų karo pajėgų. Ūdrijoje, Gudeliuose (Marijampolės apskr.) ir kitose vietose buvau paėmęs nelaisvėn rusų. Bet aš juos visus paleidau (...). Aš daug jūsų brolių — rusų — praleidau Rusijon su ginklais ir amunicija. Kiekvieną naktį ir šiandien eina ir eina Rusijon iš Vakarų fronto pas savo šeimas¹¹." Tačiau netrukus iš Rytų Prūsijos į Lietuvą permesti Pabaltijo karinės apygardos daliniai parodė užkariautojų galią. "Didelė dalis karininkų, seržantų ir eilinių beveik visuose daliniuose sistemingai girtuokliauja, plėšia ir žudo gyventojus", - buvo rašoma NKVD-NKGB įgaliotinio Lietuvai generolo Tkačenkos raporte¹². 1945m. rugsėjo mėnesį Šiaulių miesto gatvėje buvo nušauti B. Kovestokas ir Grigaliūnas, Vilniaus Katedros aikštėje 7 girti karininkai nušovė šešiametį berniuką ir sužeidė senutę, Šiaulių apskrityje į Morkucko namą įmetė granatą ir užmušė šeimnininką - taip elgėsi užkariautojai

Mobilizacija

1944m. liepos 26d. buvo pradėta Lietuvos vyrų iki 35m. amžiaus mobilizacija į Raudonąją armiją. Tačiau ją įgyvendinti nebuvo lengva: iš 35 tūkst

pašauktųjų atvyko tik 5,2 tūkst.¹³. Prasidėjo vyrų gaudymas. Nuo 1944 08 01 iki 1944 09 27 Vetrovo divizija sulaikė ar nušovė 22,6 tūkst žmonių¹⁴. Didžiausią jų dalį sudarė asmenys be dokumentų ir vengiantys mobilizacijos į Raudonąją armiją. Nesurinkus reikiamo mobilizuotųjų kiekio, 1944m. spalio 11d. paskelbta antroji mobilizacija. Lietuvos vyrai dar nuo vokiečių okupacijos laikų žinojo tarptautinę konvenciją, draudžiančią mobilizuoti okupuotų kraštų gyventojus. Todėl lietuviai nėjo nei į vokiečių, nei į Raudonąją armiją. Tebevyko karas, ir daugeliui atrodė išmintingiau, susiklosčius palankiai tarptautinei situacijai, kovoti už Lietuvos nepriklausomybę, negu paguldyti galvą svetimoje kariuomenėje. Štai ką 1951m laiške broliui Vladui į kariuomenę rašė Veronika Baronaitė: 'Turbūt tu, lietuvi, dažnai pats savęs klausi: ir ko aš čia atvažiavau, ir už ką aš čia dabar turiu vargti, ar už savo Tėvynę, už brangią tėvų žemę? Gal saugoji aš savo Tėvynės sienas, gal budžiu dėl jos laisvės? O ne!

- Tai ko tu čia, Lietuvos sūnau, atvažiavai? - girdi savęs klausiantį balsą.

Tu ne savo noru čia atvažiavai, bet prievartos būdu čia tave atvežė ir tu turi dabar čia priverstas tarnauti¹⁵."

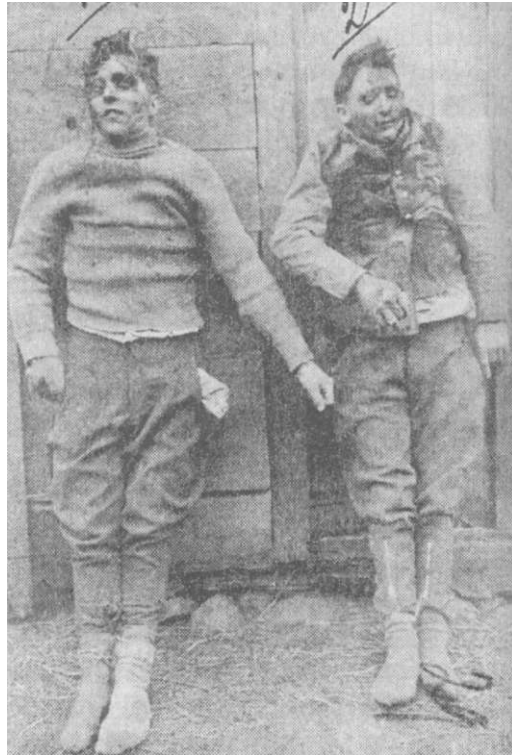
Daugelio paklusių mobilizacijai jaunuolių likimas susiklostė tragiškai Pavyzdžiui, 1944 metų gruodžio mėn. 16 Molėtų valsčiaus jaunuolių keliavo į Vilniaus Raudonosios armijos mobilizacinį punktą. Pakeliui ties Giedraičiais sutiktas raudonarmiečių dalinys juos visus žiauriai nužudė¹⁶. Daugelis jų, kurie menkai teapmokyti pakliuvo į frontą, žuvo arba buvo suluošinti O kiek lietuvių jaunuolių žuvo sovietinėje armijoje vėliau - imperialistiniuose SSRS karuose ar nukankinti kariuomenėje taikos metu?!

Represijos

Iki 1944m gruodžio 25d. NKVD daliniai Lietuvoje surengė 630 karinių operacijų, kurių metu nužudė apie 2000 asmenų, 4000 buvo suimta. Ypač kruvinos buvo 1944m. Kalėdos. Žinodami lietuvišką paprotį susirinkti prie Šv. Kūčių stalo visai šeimai, enkavedistai surengė didžiules žmonių gaudynes. Vien Merkinės apylinkėse baudėjai sudegino 48 sodybas, nužudė 37 žmones, 120 suėmė. Ypač žiauriai susidorojo su Klepočių kaimo gyventojais, kur sušaudė ar gyvus sudegino 12 žmonių. Neradę partizanų, čekistai su įšiūčiu žudė beginklius žmones.

Operacijos sėkmės rodiklis buvo nužudyti žmonės, kuriuos šaudė be perspėjimo, todėl baudėjams visiškai nerūpėjo, ar tai partizanai ar paprasti

ūkininkai: "Sėkmingais karinių grupių veiksmiais laikyti tokius, kai visi bandidai sunaikinti ar sugauti", - buvo rašoma išakymuose. Ypač daug partizanų - 44 žmonės žuvo nelygiose kautynėse, apsupus partizanų stovyklą 1945m. gegužės 17d. Lazdijų apskr. Kalniškės miške, kur 80 partizanų kovėsi su dviem NKVD batalionais. Ne mažesnės kautynės įvyko 1945m. birželio 12d Alytaus apskr. Varčios miške, kur žuvo 45 partizanai šukuojant miškus tarp Peranaravos ir Krakių 1945m. vasario 15d. žuvo 22 Pabarčiaus būrio partizanai 1945m liepos 22d. Liolių apylinkės Virtukų miške užpuolus partizanų stovyklą žuvo 16 partizanų, tarp jų trys moterys.

Partizanai, žuvę 1946m. Pakruojo apskr.

Dideli susidūrimai 1945m pradžioje su NKVD kariuomene vyko Zarasų, Švenčionių, Kaišiadorių apskrityse ir kitose Lietuvos vietose. Vėlesniais metais partizanai stovavo į kautynes tik aplinkybių verčiami nes čekistai disponavo gausiomis pajėgomis ir ginkluote. Marijampolės apskr. Palių pelkėse apsistojusius partizanus enkavedistai atakavo net naudodami lengvasias patrankas, o 1946m. birželio 7d. Kazlų Rūdos miškus apsupusiai kariuomenei talkino šarvuoti traukiniai Prieš partizanus mesta net aviacija: 1946m. I.Vetrovo divizijai skiriama 15 lėktuvų grandis¹⁷. Lėktuvai ne tik žvalgydavo partizanų veiklos rajonus, bet ir bombarduodavo jų stovyklas (Šimonių girioje, Kazlų Rūdos miškuose, Palių pelkėse ir kitur). Kiekvienas vidaus kariuomenės pulkas

turėjo maždaug 20 pėdsekių šunų¹⁸.

Vyko tikras karas. Daugiausiai partizanų žuvo pirmaisiais pokario metais¹⁹, įgijus partizaninio karo patirties, pakeitus taktiką ir pradėjus vengti atvirų kautynių su gausesnėmis enkavedistų pajėgomis, 1946-1949m. partizanų žuvo mažiau, nei baudėjų (žr. 8 priedą). Tik po 1948-1949m. masinių trėmimų ir kolchozų sukūrimo šis santykis vėl pasikeitė.

Nepaisant žymių partizanų nuostolių, jie visą laiką buvo kaltinami žmonių žudymu. Į tai partizanas Šėmas laiške enkavedistams taip atsakė: "Aš tik griežčiausiai smerkiu ir baudžiu tuos niekšingus tautiečius, kurie išdavinėja Lietuvos karo pajėgas ir gerus tautiečius. Tuos, kurie išduoda ir nori pražudyti Nepriklausomą Lietuvą. (...) Jūsų vyrai tai tikrai yra sušaudę ne vieną senuką už jo sūnų ar ir visai be reikalo!"²⁰.

Pagrindinė vidaus (o dažnai — ir pasienio) kariuomenės užduotis buvo naikinti partizanų grupes. Gavę duomenų apie jų dislokaciją, NKVD daliniai būdavo skubiai permetami į tuos rajonus, apsupdavo stovyklą ir užkirsdavo kelius atsitraukimui, persekirodavo išsiveržusius iš apsupties. Miškai buvo nuolat "šukuojami". Išsirikiavę per keletą metrų vienas nuo kito, kareiviai Keliomis gretomis praeidavo didelius miškų plotus, tikrindami kiekvieną krūmą, ieškodami besislapstančių partizanų ar jų bunkerių. "Šukuojant" miškus, partizanai slėpdavosi raistuose, medžiuose, kemsynuose ar gerai užmaskuotuose bunkeriuose. Batus pasitėpdavo žibalu, kad šunys nerastų pėdsakų. "Šukuodami" miškus, kratydami sodybas, baudėjai badydavo geležiniais strypais įtartinas vietas, šaudydavo į šieno stirtas ir pan. Kariuomenė taip pat rengdavo partizanams pasalas pas ūkininkus, sodybose įsirengdavo vadinamus "sekretus"-slaptus postus, kuriuose išbūdavo po kelias savaites, niekam neleisdami išeiti iš sodybos. Vidaus kariuomenė tremdavo žmones, saugodavo rinkimines būstines ir dalyvaudavo kitose akcijose.

Senkant partizanų jėgoms, keitėsi ir MGB taktika: MVD kariuomenės kiekis buvo mažinamas, vis didesnę vaidmenį įgijo MGB agentai Miškus imta "šukuoti" rečiau, bet buvo dažniau puolamos agentų nurodytos vietos. 1952m. 29-iose garnizonuose liko 5 MVD kariuomenės daliniai (4850 baudėjų). Per 1952m. jie nukovė 333 partizanus²¹. Tiek partizanų 1946m. žūdavo per vieną mėnesį. Partizanų sumažėjo. Išblėso ir greito Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo viltis. NKVD kariuomenė (kartu su kitomis kariuomenės rūšimis) buvo pagrindinė jėga, kuri po ilgos kovos palaužė partizanų pasipriešinimą.

Stribai

Baudėjų genezė

Prasidėjus karui, 1941 06 25 SSRS NKVD vadovybė įsakė pafrontės zonoje organizuoti naikintojų batalionus. Šie batalionai, sudaryti iš komunistų, komjaunuolių ir sovietinio aktyvo, turėjo likviduoti diversantus, desantininkus ir kitus sovietų valdžios priešus²².

Tačiau spartus vokiečių kariuomenės žygis į Rytus sukliudė kurti šiuos batalionus. Vis dėlto NKVD darbuotojai ir sovietiniai aktyvistai, besitraukdami į "motiną Rusiją", savo nuožiūra ir iniciatyva nukankino suimtuosius Rainiuose, Pravieniškėse, o kaliniai iš Kauno kalėjimo, varomi į Sovietų Sąjungą, sušaudyti Červenėje, 60 km nuo Minsko. Įniršę dėl priverstinio pasitraukimo iš Lietuvos, enkavedistai žudė žmones Juodupėje, Panevėžyje, Zarasuose ir kitose Lietuvos vietose.

Šie 1941m įvykiai buvo pokario naikintojų, tautoje pagarsėjusių sribų, stribokų, strebitelių, skrebugų vardu, veiklos užuomazga.

Jau 1943m SSRS Vidaus reikalų komisaras L.Serov nurodė užkariautuose rajonuose atkurti naikintojų batalionus, kurie turi kraštą "išvalyti nuo išdavikų ir antisovietinių elementų ir palaikyti gyvenamuosiuose punktuose revoliucinę tvarką". Nurodoma 17 sovietų valdžios priešų kategorijų, tarp kurių yra tokios: "banditai" ir jų talkininkai, vengiantys šaukimo į Raudonąją armiją, darbo fronto dezertyrai, spekuliantai ir "maištininkai" ("mešočnikai") bei visi įtartini asmenys²³.

Stribų organizavimas Lietuvoje

Vos atvykęs į Lietuvą, 1944 07 27 LSSR Vidaus reikalų komisaras J. Barašiūnas Vilniuje, Kaune ir Šiauliuose įkūrė naikintojų batalionus po 150 asmenų²⁴. Šių batalionų viršininku paskirtas papulkininkis LEismont-Glazunov. Apskirtyse kuriamų naikintojų būrių viršininkais tapo NKVD viršinininkai, pavaduotojai — KP(b) apskričių komitetų darbuotojai. Gruodžio mėnesį sribų kuopos po 30-40 asmenų sukurtos jau ir valsčiuose. Stribams talkino ginkluotos paramos grupės iš sovietinių aktyvistų. Kadangi stribai buvo atleisti nuo tarnybos kariuomenėje, iš pradžių į jų gretas stjo ne vien partinis aktyvas ir komjaunuoliai, bet ir kai kurie vaikinai, norintys išvengti mobilizacijos ar įsigyti ginklą. 1945m buvo nemažai atvejų, kai stribai gavę ginklą, pasitraukė į mišką pas partizanus arba teikė partizanams žinias apie

Stribai, pasiruošę "žygiui"

ruošiamas akcijas. 1945m už bendradarbiavimą su partizanais buvo suimta sribų Širvintų, Butrimonių, Šiaulių, Šakių, Garliavos, Raseinių ir kituose valsčiuose²⁵. Tokiems sribų poelgiams daug įtakos turėjo partizanų kreipimaisi į "brolius lietuvius-stribukus", kviečiantys nedalyvauti "nei prie mūsų žmonių sekimų, gaudymo, areštavimo, vežimo, nei prie pyliavų, nei prie mokesčių rinkimų, nei prie turto nusavinimo bei jo plėšimo, nei prie kitokių bolševikiškų užmačių vykdymo." Priverstiems dalyvauti tokiose akcijose patariama: "matydami - nematykit, ieškodami - neraskit, vydami - nepavykit, šaudami - nenušaukit" Visi suklydę tautiečiai raginami mesti pragaištingą darbą ir su ginklais ateiti į partizanų būrius: "Jūsų gyvybę mes garantuojame. Perdavę ginklus, jūs būsite mūsų įstatymų globoje ir gyvensite tokioje pat sąlygose, kokiose mes gyvename²⁷." Perspėjama, kad priešingu atveju pasigailėjimo nebus: "Jei šitas mūsų balsas neras atgarsio jūsų širdyse, nerūgokite mūsų nei dabar, nei ateityje."

Stribų charakteristika

Po tokių perspėjimų sribų batalionuose daugiausia liko mažaraščiai, degradavę asmenys, alkoholikai ir lengvo gyvenimo mėgėjai. Apie tokius

savo dienoraštyje rašė partizanų karo kapelionas J. Lelešius-Grafas: "Juk tai tautos padugnės, kurie mūsų Nepriklausomybės laikais šaukė: ką duoda mums tikėjimas, ką duoda mums Bažnyčia!"

Tarnavimas naikintojų batalionuose suteikė galimybių plėšikauti, naudotis svetimu turtu, tenkinti sadistinius polinkius ir pajusti valdžios galybę. Net pagarsėjęs NKVD budelis majoras A. Sokolov teigė, kad iš aštuoniolikos jo žinioje buvusių sribų mažiausiai dvylika yra vagys. Jie "vogė, kas po ranka pakliūva, pasirinkdami vertingiausias daiktus - laikrodžius, aukso žiedus, auskarus, gerus rūbus²⁸." Atėję į ūkininkų sodybą ieškoti partizanų, jie pirmiausiai iškraustydavo stalčius ir kraitines skrynias, kur buvo laikomi vertingiausi daiktai. Kadangi eiliniai sribai iki 1946 09 25 negavo atlyginimų²⁹, valdžia pro pirštus žiūrėjo į sribų plėšikavimą. Didžiausias sribų grobis buvo ištremtųjų ir suimtųjų konfiskuotų ūkių turtas, kurį jie tuojau pat išsidalindavo. Todėl ne vieną ūkininką ištremė į Sibirą vien dėl to, kad vietiniam sribui patiko jo gyvuliai, daiktai ar sodyba.

Tačiau plėšikavimai buvo niekis, palyginti su sribų sadizmu. Dažniausiai apsvaigę nuo alkoholio ir turėdami ginklą, jie galėjo nušauti, suimti, mušti, kankinti, tyčiotis ar ištremti. Pavyzdžiui, Pandėlyje sribas, mėgindamas savo taiklumą, nusitaikė į lauku einančią mergaitę ir ją nušovė. Apie Grinkiškio sribų

Sovietinės valdžios gynėjai sribai

vado Rapolo žiaurumą sklido legendos³⁰. Tokį rapolą turėjo vos ne kiekvienas valsčius. Prienų apskr. partizano Algirdo Varkalos-Žaliuko motiną, laukiančią kūdikio, sribas mušė, reikalaudamas pasakyti, kur slapstosi jos sūnus, ir šaukė "Aš iš tavęs vienos padarysiu du³¹!"

Ypač sribų sadizmas pasireiškė nuo 1946m., gen. J.Bartašiūno įsakymu miestelių aikštėse pradėjus guldyti nužudytųjų partizanų lavonus. Pažinodami vietinius gyventojus, sribai stebėdavo, kas ateis prie žuvusiųjų, norėdami susekti partizanų artimuosius. Dažna motina alpdama išsižadėdavo savo nužudyto sūnaus, norėdama apsaugoti nuo tremties kitus vaikus. Sribai išniekindavo partizanų lavonus, juos išrengdavo, guldydavo nepadoriomis pozomis, pažabodavo rožančiais ir pan. Ypač mėgdavo guldyti nukautuosius prie mokyklų, norėdami įbauginti ir atgrasinti jaunimą nuo bet kokio pasipriešinimo okupantui

Stengdamasi pakelti sribų autoritetą, sovietinė valdžia nutarė pakeisti sribų pavadinimą - nuo 1945 12 18 jie pavadinti "liaudies gynėjais"³²

Sribų kiekis ir tautinė sudėtis

Palyginti su kitomis okupuotomis valstybėmis, pasipriešinimas okupaciniam režimui Lietuvoje buvo itin stiprus. Tai įrodo šis faktas: per penkis mėnesius 1945m. Lietuvoje buvo nukauta ir dingo be žinios aštuonis kartus daugiau sribų, nei Latvijoje.

1946m. liepos mėnesį Lietuvoje jau buvo 10 420 sribų. Norint užtikrinti jų patikimumą, sribų būriuose imta verbuoti šnipus, kurie turėjo sekti savo sėbrų elgesį. Imtasi priemonių sribų neraštingumui ir vagiliavimui sumažinti, sribų "auklėjimui" pasitelkti komjaunuoliai. Nemažai sribų buvo atvykę iš "plačiosios tėvynės" (1947m. iš 8000 sribų 1058 buvo atvykėliai iš Rusijos). Norėdami pagrįsti marksistinę teoriją ir pateikti Lietuvos partizaninį karą kaip klasių kovą, okupantai stengėsi į represines struktūras įtraukti kuo daugiau lietuvių. Todėl iš kitur atvykę sribai neatleisti nuo tarnybos Raudonojoje armijoje, o nuo 1947m. rugsėjo mėn. jie nebedalyvavo karinėse operacijose³³, galėjo dirbti tik kalėjimo prižiūrėtojais, sargybiniais ir pan. Tokiu būdu siekta, kad lietuviai žudytų lietuvius. Į pagalbą sribams pasitelktos sovietinių aktyvistų savisaugos grupės. 1946m. gegužės mėn. tokiose grupėse jau buvo 5,6 tūkst žmonių³⁴. Partijos nariams valsčiuose ir apylinkėse išduoti ginklai³⁵. Į karą prieš partizanus įtrauktas komjaunimas: "Ginkluotuose būriuose būtina dalyvauti visiems komjaunuoliams, galintiems nešioti

Lietuvos TSR Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato ĮSAKYMAS

1948 m. vasario 13 d.

Vilnius

Didvyriškai Raudonąjai Armijai išvadavus Lietuvą TSR nuo vokiškųjų fašistinių grobių, Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato organai ir kariuomenė, gyventojų bei liaudies gynėjų remiami, atliko didelį darbą lietuviškai-vokiškųjų nacionalistų grojoms sutriuškinti.

Daugumoje apskrčių sutriuškintos beveik visos gaujos ir nelegalios antitarybinės buržuazinės nacionalistinės organizacijos.

Lietuviškai-vokiškųjų nacionalistų vadai, be mažių išimčių, suminti ar sunaikinti, o tie gaujų dalyviai, kurie apgaulė arba grėsinimų bei teroro veždami buvo įtraukti į gaujas — pasidavė Tarybų valdžios organams ir sugrįžo prie ramaus darbo. Daugelis jų sąžiningu darbu išpirko savo kaltę Tėvynei.

Tačiau yra žinoma, kad kai kurie banditai pasidavė Tarybų valdžios organams ne savo noru, o gaujų vadų nurodymu; taipogi yra žinoma, kad jie ginklų neatidavė, tęsė palikto ryšio su savo vadais ir padeda lietuviškai-vokiškiesiems nacionalistams vykdyti jų įvairius darbus prieš ramius gyventojus.

Atsižvelgdamas į tai, kad kai kur dar tebėra lietuviškai-vokiškųjų nacionalistų likučiai, kurie savo banditiškais veiksmais trukdo ramų piliečių gyvenimą, skaidamas galutinai likviduoti tuos lietuviškai-vokiškųjų nacionalistų likučius, —

ĮSAKAU:

1. Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato apskrčių ir valsčių viršininkams, Vilniaus Reikalų Liaudies Komisariato kariuomenai ir liaudies gynėjų žiniams tuojau pat išgriektų priemonių apvalyti visoms Lietuvos TSR apskrims nuo lietuviškai-vokiškųjų nacionalistų likučių.

2. Visiems savo noru pasiduodantiems banditams, jų tarpe ir gaujų vadams, LLA ir kitų buržuazinių nacionalistinių organizacijų dalyviams, po to, kai jie pasidavus ir atiduos ginklus, jokių represijų nelaikyti, paleisti juos į savo namus ir išduoti pasus.

3. Gaujų dalyviams, kuriems jų vadai banditai draudžia savo noru pasiduoti Tarybų valdžios organams, įsakau užimti tokius vadus ir organizuoti atvykti su ginklais į Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato įstaigas. Niekas iš asmenų, užimamųjų banditų gaujų vadus ar cilius banditus, trukdančius jiems pasiduoti, nebus traukiamas atsakomybėn.

4. Anksti pasidavusieji banditai, bet dar neatidavusieji ginklų, o taip pat kiti asmenys, turintieji ginklus, — privalo nedelsdami atiduoti juos Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato įstaigoms.

5. Banditų ir buržuazinių nacionalistinių organizacijų dalyvių, nepasidavusių Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato įstaigoms, teismas suminti ir kirsti.

6. Gyventojai, kurių namuose ir sodybose yra bunkerių ar kitokių slėptuvių banditams ir besislapstantiems nuo valdžios organų asmenims, — privalo nedelsdami pranešti apie tai Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato įstaigoms.

Asmenis, neatidavusius ginklų ir nepasidavusius apie jų turimus bunkerius bei slėptuves, suminti ir teisti kaip banditus.

7. Asmenys, žinantieji bunkerių ir slėptuvių vietas, nepatikslavę nuo to, kur tos slėptuvės būtų, privalo nedelsdami pranešti apie tai Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato įstaigoms.

Visus tuos, žinančius bunkerių bei slėptuvių buvimo vietas, nepranešę apie tai Vidaus Reikalų Liaudies Komisariato įstaigoms, suminti ir teisti kaip banditų pagalbininkus.

LIETUVOS TSR VIDAUS REIKALŲ LIAUDIES KOMISARATAS
Generolas majoras BARTASIUNAS

Spaudos įspėjimas — Vilnius 1948 m. Vasario 13 d. Tiražas 10000 egz. LV 50157. Už Nr. 2448

ginklą. Pasiųsti dirbti MGB valsčių skyriuose 100 komjaunuolių, mokačių lietuvių kalbą³⁶. Šiame komjaunimo CK biuro nutarime akcentuojama būtinybė sustiprinti budrumą mokyklose, ugdyti neapykantos ir paniekos "liaudies priešams" dvasią, atleisti netinkamus dėstytojus. Tuo pačiu sustiprėjo spaudimas patriotiškai nusiteikusiems moksleiviams. Kadangi kiekvienoje klasėje buvo vos vienas kitas komjaunuolis, moksleiviai buvo varu varomi į susirinkimus, po kelias valandas įkalbinėjami stoti į komjaunimą, vesdami žiūrėti į nužudytus ir aikštėse suguldytus partizanus.

Šių priemonių imtasi todėl, kad Lietuvoje vis dėlto sunkiai sekėsi sukomplektuoti sribų būrius: nuolat trūko kelių šimtų baudėjų. Pavyzdžiui, 1950m. Vilniaus srityje vietoj numatytų 2000 sribų tebuvo tik 1599, jų tarpe tik 39 proc. lietuvių³⁷.

Sribų būriai buvo lietuviškiausia žinyba: 1953m. jų tarpe buvo 65 proc. lietuvių.

Nuo 1948m. sribų būriuose tarnavo vidutiniškai apie 8000 asmenų. 1953m. jų kiekis sumažintas iki 5000. Po Stalino mirties 1953m. gegužės 15d. 81-ame dalinyje liko tarnauti 4276 sribai³⁸. 1954m sribų batalionai buvo išformuoti

Sribų veikla buvo labai įvairi jie savarankiškai arba kartu su MVD kariuomene dalyvaudavo operacijose prieš partizanus, dirbdavo palydovais, "šukuojant" kaimus ir miškus, vertėjaudavo, tardant suimtuosius, saugodavo areštuotuosius, lydėdavo sovietinius pareigūnus, renkančius mokesčius ir agituojančius į kolūkius, dalyvaudavo paskolų pasirašymo ir rinkimų organizavimo kampanijose, t.y. visose akcijose, įtvirtinančiose Lietuvoje sovietinę valdžią. Sribai sudarinėjo tremiamųjų sąrašus ir padėjo tremti — nuo žmonių suvarežimo į vagonus iki jų turto pasisavinimo. Susidūrimuose su partizanais jie buvo ne tokie aktyvūs. Pavyzdžiui, 1952m jie nužudė tik 137 partizanus - dvigubai mažiau, negu toks pat NKVD kareivių skaičius³⁹. Tačiau, vos formuojantis partizaniniam judėjimui sribai turėjo nežabotą galią plėšikauti, šaudė beginklius žmones ir priskirdavo juos "banditams". Taip 1945m sribai iš viso nužudė 3,7 tūkst. žmonių⁴⁰.

Sribai sėkmingai papildė sovietinės nomenklatūros gretas: nuo 1945 iki 1953m. 1365 asmenys iš jų tarpo tapo partinio-ūkinio darbo vadovais, dažnai - kolūkių pirmininkais. Nemažai jų nuėjo dirbti į miliciją. Ir dabar kiekviename Lietuvos miestelyje yra keletas degradavusių, prasigėrusių dvasios vargetų — buvusių sribų, socialistinės santvarkos kūrėjų.

MGB AGENTŪRA

*"Šnipas yra pats bjauriausias tautos išgama."
(Adolfas Ramanauskas)*

Agentų verbavimas

Verbavimo procedūra

Vienas svarbiausių NKVD-NKGB organų darbų buvo plataus šnipų tinklo sukūrimas. 1941m., okupantams bėgant iš Lietuvos, jau buvo įregistruota beveik 8000 agentų. Todėl, vos persiritus frontui per Lietuvą, visi NKVD-NKGB skyriai ėmėsi atstatinėti ryšį su anksčiau užverbuotais agentais ir verbuoti naujus.

Verbavimas buvo ne mažesnė nelaimė, nei areštas. Dažnai pasirinkimas buvo labai menkas: arba tapti šnipu, arba iškelti į Sibirą. Verbuoti žmones enkavedistai stengėsi labai slaptai. Dažnai numatytą auką kviesdavo ne į NKVD būstinę, bet į karinį komisariatą, švietimo skyrių ir pan. Mokyklų klasėse nuolat trūkdavo vieno kito mokinio, ir niekas nežinojo, ar jis jau išėjęs į mišką, suimtas ar verbuojamas.

Verbuotojai pasinaudodavo žmogaus silpnybėmis. Dažniausiai jo valią palauždavo grasinimu: jei nenori mums padėti, tai pats esi liaudies priešas. Ne visiems užtekdavo drąsos tiesiai atsisakyti tapti šnipu (tokį atsisakymą parašė Telšių vyskupas Vincentas Borisevičius; po to jis buvo suimtas, žiauriai tardomas ir sušaudytas. Panašiai pasielgė partizano Šermukšnio žmona S.Kazlauskienė, tardytojui pareiškusi: "Aš esu katalikė ir žmonių neišdavinėsiu". Dauguma žmonių imdavo įvairiai išsisukinėti, pasirašydavo pasižadėjimą bendradarbiauti ir manydavo, jog kaip nors išvengs šnipo pareigų. Kai kuriuos asmenis sugundydavo pažadais atleisti nuo nepakeliamai didelių pyliavų, padėti įstoti į aukštąją mokyklą, suteikti gerą darbą. Kartais tiesiai pasiūlydavo Judo grašius: skirdavo premiją už partizanų bunkerio išdavimą. Sugautus partizanus verbuodavo, žadėdami gyvybę ir laisvę. Verbavimą visaip stengdavosi "sutvirtinti": nufotografuodavo suimtąjį su enkavedistais; atsisakius bendradarbiauti, grasinavo šią nuotrauką išplatinti, įtikinėdavo, kad kelio atgal nėra - visi jau laiką suimtąjį išdaviku. Nors užverbuoti dažniausiai pavykdavo grasinimais ir šantažu, tačiau enkavedistai visada stengdavosi, kad agentas taptų sąmoningu kolaborantu. Jie žinojo

Prie sudegintų namų

žmogaus norą pateisinti savo poelgius ir šį norą skatino. Verbuodami suimtus partizanus, per sovietines spalio ar gegužės šventes atvedavo juos į MGB rūmų kabinetus, pro kurių langus matydavosi demonstracijos. Taip stengdavosi įteigti, kad visa lietuvių tauta džiaugiasi naująja santvarka, įtikinėdavo, kad sovietų valdžia yra humaniška - padės išpirkti savo kaltes. MGB ypač stengėsi užverbuoti 1949m. į Lietuvą iš Vakarų sugrįžusį VLAK'o atstovą Joną Deksnį. Jį keletą mėnesių "auklėjo", vežiojo po muziejus, teatrus, rodė kino filmus, norėdami įtikinti sovietinės santvarkos pranašumu. Kai J.Deksnyš krimsdavosi dėl išdavystės, nebenorėdavo gyventi, jam pristatydavo alkoholio ir merginą, kuri privalėjo sulaikyti jį nuo savižudybės.

Agentų kategorijos

Valsčių operatyviniai darbuotojai, stropiai vykdydami verbavimo planus, per daug nesirūpindavo užverbuotų agentų patikimumu. Prigąsdinę ir gero-kai apstumdę pamiškės ūkininką, liepdavo jam pasirašyti, kad praneš apie užėjusius partizanus. Pakartotinai iškviestas, toks žmogelis dažniausiai sakydavo nieko negirdėjęs ir nematęs. Šimtai žmonių buvo užverbuoti sekti partizaninio judėjimo vadus J.Žemaitį ir A.Ramanauską, tačiau iš jų MGB

neturėjo jokios naudos. Kai kurie užverbuotieji mėgindavo žaisti dvigubą žaidimą: teikdavo enkavedistams nereikšmingas ar išgalvotas žinias, tuo pačiu viską papasakodami ir pasitardami su partizanais. Tokius MGB vadino dviveidžiais ir dezinformatoriais. Kai kurie, sutikę bendradarbiauti su NKVD, tuoj pat pabėgdavo į mišką ar išvažiuodavo gyventi į miestus. Dažnai agentai, neteikę informacijos, būdavo suimami Agentai, kurių dėl šių priežasčių MBG nebegalėjo naudoti, buvo vadinami archyviniais agentais. Iš priskyrimo archyvinių agentų kategorijai motyvų matyti, kad net 26,2 proc. agentų buvo užverbuoti per prievartą ir okupantui nešnipinėjo. Tačiau atsirasdavo ir kolaborantų. "Šnipas kaip taisyklė atsiranda iš mažiausiai sąmoningos, žemos moralės, bolševikinei santvarkai prijauniančios gyventojų dalies", - rašė partizanas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas⁴¹. Veikiantys agentai irgi buvo skirstomi į keletą kategorijų. Vieni jų buvo paprasti informatoriai, pranešinėdavę, ką pamatę ar nugirdę. Aktyvesnieji veikė pagal MGB nurodymus ir vykdė visas jų užduotis. "Šitie buvo dūšia ir kūnu pasidavę okupantams, skundė visus iš dešinės ir iš kairės, džiūgavo, matydami tremiant Sibiran kaimynus, pataikavo valdžiai ir neapkentė viso, kas lietuviška"⁴². Egzistavo keletas agentų kategorijų: kamerų agentai (šnipinėjantys tardomuosius), vidiniai agentai (infiltuoti į partizanų būrius), agentai maršrutininkai (siunčiami kaip ryšininkai ar kitų apygardų atstovai), agentai smogikai ir dar keletas kategorijų. Buvo ir įtakos agentų, kurie ne tik šnipinėjo, bet ir stengėsi primesti tam tikras idėjas ar formuoti visuomenės nuomonę.

Agentų skaičius

Daug užverbuotųjų dirbo enkavedistams nesažiningai, o Maskva spaudė Lietuvos komunistinę valdžią greičiau susidoroti su partizanais, todėl enkavedistai nuolat ieškojo naujų aukų. 1947m jau buvo net 15 tūkst archyvinių agentų. 1952m. į archyvinių agentų kategoriją pervesta 16 tūkst agentų, o 1954-1955m. - net 38 tūkst' (žr.7 priedą.). Per visą pokarį užregistruota 109 tūkst. archyvinių agentų. Veikiančių agentų skaičius sparčiai augo ir 1949m. pasiekė 26,4 tūkst. 1952m. SSRS MGB išleido įsakymą Nr.0015, kuriame nurodė atsikratyti balasto - blogai dirbančių agentų, neturinčių konkrečių užduočių. Iki metų pabaigos veikiančių agentų skaičius sumažintas 71 proc, jų liko tik 7,74tūkst Šis skaičius tolydžio mažėjo ir 1961m. tapo minimalus: 2974 agentai ir 519 susitikimo butų savininkų. Vėliau veikiančių agentų skaičius nežymiai didėjo ir 1991m pasiekė 6 tūkst

1953m. SSRS MGB nurodė iš agentūrinio tinklo pašalinti agentus, užimančius aukštas pareigas valstybinėje tarnyboje, partijos, komjaunimo bei profsąjungos organuose. Jų darbo bei asmens bylos sunaikintos, kad niekas negalėtų sovietiniams funkcionieriams priekaištauti, jog jie buvo eiliniai šnipai

Agentų veikla

Specpreparatų naudojimas prieš partizanus

Suimtuosius žiauriai kankindavo, todėl partizanai, bijodami palūžti ir tapti išdavikais, dažniausiai gyvi priešui nepasiduodavo. Paskutinis šoviny ar granata buvo skirta sau. Enkavedistai sugalvojo įvairių būdų, kaip suimti gyvus partizanus. Vienas tokių būdų — migdomųjų preparatų naudojimas. Jau nuo 1948m. agentams, pas kuriuos užeidavo partizanai, pradėta išdavinėti migdomuosius preparatus, kurie būdavo įmaišomi į maistą ir gėrimą⁴³. Buvo naudojamos ir specgranatos, kurios apsvaigindavo, bet neužmušdavo. 1953m. gegužės 30d. per vėdinimo angą įmetus į bunkerį specgranatą, Jurbarko raj. Šimkaičių miške buvo gyvas suimtas LLKS Prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis-Vytautas. MGB turėjo ir specšovinių - jie sprogdavo vietoje, nužudydami patį šaunantįjį. Tokius šovinius agentai turėjo įmaišyti tarp partizanų turimų šovinių. Agentai ištepėdavo partizanų batus specialiu skysčiu, kurio kvapą pėdsekiai šunys užuodavo keletą mėnesių. Čekistai patiekdavo partizanams specialių radijo elementų, kurių signalus užpelen-guodavo ir nustatydavo štabo dislokacijos vietą.

Bet dažniausiai agentai duodavo partizanams specpreparatų užtaisytos degtinės. Kadangi kartu vaišindavosi ir pats agentas, jam išduodavo vaistų, nukenksminančių preparato veikimą - juk agentas tučtuojau turėdavo pranešti sutartoje vietoje laukiantiems enkavedistams, kad įvykdė užduotį. Iš pradžių jis pats turėdavo bėgti su pranešimu, bet vėliau enkavedistai patobulino ryšį: įrengdavo radijo signalizaciją, ir agentui užtekėdavo paspausti mygtuką, kad NKVD sužinotų apie užmigdytus partizanus.

Tačiau kartais ši klaida nepavykdavo. Tauro apygardoje du partizanai ir du agentai, paveikti specpreparato, užmigo, o trečias partizanas, neragavęs degtinės, susidėjo miegančiuosius į vežimą ir išgabeno iš susitikimo vietos. Tik rytą kareiviai juos pasivijo už 20 km, tačiau partizanai jau buvo išsiblaivę

ir atsišaudydami pabėgo. Enkavedistai rado tik du smarkiai išgėrusius, gulinčius be sąmonės, savo agentus.

1952m. gegužės mėn. Kavarsko raj. agentas pavaišino specnamine Radvilos tėvūnijos partizanus J.Mulevičių-Pavasari, K.Mickevičių-Kaziuką, namų šeimininkus ir kaimynus. Tačiau specpreparatas menkai tepaveikė. Partizanai ir ryšininkė nuėjo į bunkerį. Gavę agento pranešimą, enkavedistai apsupo bunkerį. Partizanai gyvi nepasidavė. Taip žuvo penki žmonės⁴⁴. 1953m Kelmės raj. partizanai A.Kmitas-Audra ir J.Bartkus-Jonyla atėjo pas agentę pasiimti pasiūtų uniforminių kepurų. Agentė buvo paruošusi jiems vaišes, bet partizanai kategoriškai atsisakė išgerti Enkavedistai, lūkuriavę šeimininkų daržinėje, gavę signalą, nušovė partizanus, išeinančius iš namo⁴⁵.

1955m rugsėjo 4d. agentas pavaišino specpreparatu užtaisytais blynais vienus paskutiniųjų Žemaitijos partizanų Steponą Erstikį-Patašoną, Kostą Liuberskį-Žvainį ir Julijų Adomaitį-Erdvilą⁴⁶. Bevaišindamas apsinuodijo pats agentas ir, beeidamas pas operatyvininką, neteko sąmonės. Žmonės jį nuvežė į Meškuičių ligoninę. Tuo tarpu suvalgęs tik vieną blyną Erdvilas vilko mišku tolyn nuo pavojingos vietos sąmonės netekusius savo draugus, kol jį patį apleido jėgos. Po to žmonės dar matė partizaną S.Erstikį smarkiai

Specgrupės smogikai prie savo bazės Pavilnyje

Agento verbavimas: nuotrauka prie žuvusio kovos brolio čekistų draugijoje

sužalota galva, tačiau vėliau jis dingo be žinios - matyt, mirė. Yra buvę atvejų, kai nuo didelės specpreparatų dozės partizanai mirdavo, bevežant juos į valsčiaus NKVD skyrių.

Nors specpreparatai buvo masiškai naudojami ir atnešė partizanams daug nuostolių, enkavedistai vis dar tobulino savo pragaištingą veiklą. Viename raporte jie rašė: "Trūksta aštrių, rizikingų agentūrinių-operatyvinių kombinacijų, kaip medžiotojai nepanaudojami vietiniai gyventojai, nei vienas naminės varytojas neįtrauktas į kovą su banditais (partizanais - red), naudojant specpreparatą, silpnai ir neryžtingai išnaudojami vietiniai papročiai — religinės-buitinės šventės⁴⁷."

Pasipriešinti tokioms klasingoms priemonėms buvo tik vienas kelias - visiška blaivybė. Partizanų vadai nuolat kovojo su girtavimu, tačiau nugalėti šią ydą buvo nelengva. Tauro apygardos vadas A. Baltūsis-Žvejys rašė: "Įsakymuose, instrukcijose, auklėjamojo pobūdžio paskaitose, vizitacijų metu daug ir labai daug kartų buvo perspėta, kad susiprastumėme, kad susivaidytumėme, kad išrautumėme šią blogąją ydą iš savo tarpo, tačiau su

liūdesiu visi ir visi turime prisipažinti, kad žodžiai liko žodžiais, o mūsų gyvenimas kaip ėjo, taip ir eina senąja vaga⁴⁸."

Ryšių su partizanais užmezgimas

Skirtingo rango agentai vykdė įvairaus sudėtingumo užduotis. Viena tokių užduočių buvo sekti be tėvų globos likusius partizanų vaikus, kuriuos priglaudė ir augino geri žmonės. Daugelis agentų sekė partizanų vado Jono Žemaičio-Vytauto sūnų auginančią globėją, tikėdamiesi, kad tėvas kada nors ateis pasimatyti su savo sūnumi Buvusio Lietuvos kariuomenės vado Stasio Raštikio dukrelės net buvo iš tremties parvežtos į Lietuvą kaip jaukas, norint sugrąžinti į Vakarus pasitraukusį generolą St. Raštikį. Agentei slapyvardžiu Žena enkavedistai liepė paimiti auginti Dainavos apygardos partizano P. Vilkelio-Barzduko dešimties metų dukrelę⁴⁹. Tokia pat užduotis buvo duota agentei Vėjas — paimiti žuvusio Kęstučio apygardos Birutės rinktinės vado Kurtinaičio sūnų Algį⁵⁰.

Ryšių su partizanais užmezgimui dažnai buvo naudojami maršrutiniai agentai Kalėjimo kameroje (ten jie būdavo patalpinami kaip kamerų agentai) susipažinę su partizanais, jų ryšininkais ar rėmėjais, vėliau jie "pabėgdavo" ir ieškodavo prieglobsčio pas naujų pažįstamų giminaičius, kol prasiskverbdavo į partizanų būrius. Kartais tokiam vaidmeniui būdavo naudojami užverbuoti tremtiniai

1953m. MGB pabandė atsiųsti į Lietuvą iš Sibiro tremties net 8 maršrutinius agentus⁵¹. Buvo verbuojami į Irkutsko sritį ištremti partizanų Ūselio, Tarvydo, Mockaus giminaičiai ir net P. Lukšio būrio vado Budreckio-Algirdo brolis, tačiau visi šie tremtiniai nesusigundė grįžimu į Tėvynę ir bendradarbiauti su MGB atsisakė. Tačiau atsirado keletas išdavikų, kuriems MGB suorganizavo "pabėgimą" iš tremties ir net inscenizavo bėglių paiešką.

Vienas šių agentų - Ochotnik - 1953m kovo 19d. Užvenčio raj. susitiko savo brolį, Dubysos tėvūnijos vadą Audronį, ir namų šeimininko akivaizdoje pradėjo į jį šaudyti Sužeistas partizanas, gavęs arklį, pabėgo, tačiau emgėbistai Rudiškių kaime surado jo bunkerį, kuriame nužudė tris partizanus.

Agentas Ochotnik parašė žmonai į Sibirą laišką, kuriame liepė parduoti daiktus ir ruoštis grįžimui į Lietuvą. Tremtiniai iš šio laiško suprato, kad jis užverbuotas, pranešė apie tai savo pažįstamiems. Viena moteris laiške rašė: "Gaila Juozo klaidos. Jis jos per amžius neištaisys. Viešpatie, kokie pasidarė

žmonės, baudžia savo brolius ir kaimynus. (...) Šiandien pražudo jis kitus, o kas jo laukia rytoj? Pardavė sielą velniui ir šeimą suėdė."

Nors agentas išdavė savo brolių, tačiau MGB pažadų netesėjo: už tai, kad agentas iššifravo, sugrąžino jį atgal į tremtį.

Štabų išdavystės

Daugiausia nuostolių partizanai patyrė, infiltravus į štabus vadinamus vidinius agentus.

Tokie agentai ne kartą buvo įsiskverbę į Dainavos apygardos štabą. 1947m Dainavos apygardos vadui Dominykui Jėčiui-Ažuoliui prisistatė tariamo pagrindinio centro atstovas - agentas Gintautas. Jis pasiūlė aprūpinti štabą kanceliariinėmis prekėmis - rašomąja mašinėle ir popieriumi, kuris taip reikalingas pagrindinės spaudos leidybai. Po mėnesio agentas pakliuvo į Ažuolio bunkerį Punios šile ir apie jo dislokaciją pranešė enkavedistams. 1947m rugpjūčio 11d. du MGB kariuomenės pulkai atakavo bunkerį ir sunaikino Dainavos apygardos štabą³².

Po D.Jėčio žūties Dainavos apygardos štabas vėl atkurtas. Apygardos vadu tapo Adolfas Ramanauskas-Vanagas. MGB toliau kūrė planus vėl sunaikinti šį štabą ir suimti A.Ramanauską. Šį kartą į štabą infiltruotas vidinis agentas — poetas Kostas Kubilinskas.

1946m. už kelis vokiečių okupacijos metais išspausdintus eilėraščius jis pašalintas iš Rašytojų sąjungos jaunųjų rašytojų sekcijos ir išmestas iš universiteto. Tais pačiais metais K.Kubilinskas užverbuotas, tačiau nenorėjo bendradarbiauti su KGB ir išvažiavo mokytojauti į atokų Dzūkijos kampelį - Linežerio kaimą. Ten netruko susipažinti su vietiniais partizanais. Apsvarstęs savo gyvenimą, K.Kubilinskas priėjo išvados, kad svarbiausia - ne moralė, o kūryba ir literatūrinė karjera. 1948m. rugpjūčio mėn. jis atvažiavo į KP CK, prašydamas suteikti jam galimybę įpirkti savo kaltes. MGB suteikė jam materialinę paramą, pažadėjo sugrąžinti į Rašytojų sąjungą ir davė užduotį sunaikinti Dainavos apygardos partizanų štabą. Netrukus kaip gabus poetas jis buvo pakviestas į partizanų štabą. Štabas leido laikraštį "Laisvės varpas", kurį redaguoti pavedė K.Kubilinskui — agentui Varnui. Kad užduotis geriau pavyktų, MGB davė jam pagalbininką - Adolfą Skinkį - agentą slapyvardžiu Rytas. Kelis mėnesius agentai gyveno štabo bunkeryje kartu su partizanais, stengdamiesi įgyti jų pasitikėjimą ir laukdami galimybės sunaikinti apygardos vadus. Tuo laiku K.Kubilinskas partizanų prašymu Kapso slapy-

vardžiu parašė plačiai Lietuvoje paplitusią satyrinę poemą "Raudonasis rojus", pajuokiančią okupantų elgesį Lietuvoje.

Pasilikę vieni štabe su partizanu Benediktu Labėnu-Kariūnu, irgi poetu, abu agentai 1949m kovo 7d. jį miegantį nušovė, nubėgo į Alytų ir iškviėtė specialiai to laukusią kariuomenę. Karinės operacijos metu, agentams nurodžius, susprogdinti du bunkeriai. Dėl jų išdavysčių Lazdijų, Varėnos ir Prienų apskrityse žuvo 15 partizanų⁵³. Štai ką savo dienoraštyje apie šią išdavystę parašė nemažai laiko su išdavikais praleidęs partizanas Lionginas Baliukevičius-Dzūkias: "Tokios niekšybės, tokio velniško išdavimo dar nebuvo partizanų istorijoje. Judas šiuo atveju būtų toli pralenktas⁵⁴."

Ir vėliau MGB nesiliovė siųsti į partizanų štabus savo agentų. Vienas iš tokių buvo Vytautas Remeika - agentas Čestnyj. Jaunas chirurgas, norintis dirbti mokslinį darbą ir apsiginti disertaciją, 1950m. pasisiūlė dirbti MGB naudai. Jis specialiai pasiūstas dirbti į Ariogalos rajoną, Pernaravos ambulatoriją, kur netrukus atnaujino ankstesnę pažintį su Prisikėlimo apygardos vadu Juozu Paliūnu-Rytu. Rytas pakvietė jį dirbti į partizanų štabą gydytoju ir laikraščio redaktoriumi. Porą mėnesių agentas praleido Prisikėlimo apygardos štabo bunkeryje, įrengtame Padotnuvės kaime, valstiečio Petro Krutkio ūkyje. Pasitaikius progai, išėjęs neva parnešti partizanams maisto, greit pranešė MGB apie bunkerį. Kariuomenei štur-

K. Kubilinsko išdavystės auka, Kazimieraičio rinktinės vadas Vaclovas Voveris-Žaibas

muojant bunkerį, žuvo J.Paliūnas-Rytas. Pats agentas Čestnyj, bandydamas nušauti partizaną Praną Prūsaitį-Lapę, irgi žuvo. J.Paliūnas-Rytas, prieš priimdamas į štabą šį agentą, ilgai jį stebėjo. Kartą jam pasakė: "Tu jaunas ir nepatyręs, ir nesupranti, kad MGB specialiai pasiuntė į mano veiklos rajoną — Pernaravą, apstatė tave savo šnipais, kad susektų ryšius su manimi" Vadas galvojo, kad V.Remeika yra tikras patriotas, sakė, jog tiki jo akimis ir pasikliauja jo dora siela. Tačiau agentas tiesiog mokėjo apsimesti.

Baisiausios MGB provokacijos įvykdytos, panaudojant užverbuotus partizanus. Už išdavystes Lietuvos SSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumas MGB prašymu dovanodavo jų ankstesnius "nusikaltimus" - atleisdavo nuo bausmės.

Tik joks prezidiumas negalėjo jų atleisti nuo istorijos teismo ir jų sąžinės. Viename partizanų įsakyme rašoma: "Iš dalies buvome bejėgiai ir buvo neįmanoma žinoti, kas išsigąsta ir pabūgsta sunkios, žiaurios ir ilgos kovos ir neištveria pasiryžimuose. (...) Vytauto rinktinėje Negras, Tigras; Žalgirio rinktinėje Algis, Vinča; Birutės rinktinėje Katinas; Geležinio Vilko rinktinėje Žalgiris, Mėnulis, — tai vis išdavikai kurie, drebėdami dėl savo kailio, parsidavė priešui ir pražudė daug jaunų, brangių gyvybių. (...) Tokiems išdavikams ir išgamoms mūsų žemė negali būti Motina ir mūsų eilėse negali būti vietos. Net jų vardas negali būti minimas, nes mūsų visų širdys pasrūva krauju, išgirdus jo vardą, ir negalime be ašarų ir prakeikimo apie juos kalbėti⁵⁶."

Partizanų dainos, karžygių kryžiai, tautos atminimas - ne jiems.

PROVOKACIJOS PRIEŠ PARTIZANUS

"Visiems lietuviams gerai žinoma, kad bolševikai visiškai nesivaržo panaudodami bet kokius metodus, kai siekia savo tikslo. Tikslas jiems visada pateisina priemones."

(Adolfas Ramanauskas)

Partizanų kompromitacija

Prieš partizanus enkavedistai vykdė įvairias klastingas provokacijas. Viena jų - suklastotų dokumentų "pakišimas" partizanams, kad, remdamiesi jais, partizanai patys sušaudytų savo kovos draugą kaip išdaviką. Šis metodas ypač taikytas asmenims, kurių iš tikrųjų nepavyko palenkti į MGB pusę.

1946m. Ukmergės apskrityje slapstėsi partizanas iš Vanago būrio Stepas Pakalniškis. Per jo motiną MGB siūlė jam legalizuotis, ketindami paskui jo pagalba sunaikinti visą būrį. Tačiau S.Pakalniškis kategoriškai atsisakė. Tada Pabaisko valsčiaus MVD parašė raportą apie tai, kad S.Pakalniškis yra jų agentas. Šį raportą kartu su kitais nereikšmingais dokumentais "pametė" vieno partizano tėvų namuose, o atvykę už poros dienų tyčia tardė žmones, ieškodami "pamestų" dokumentų. Tuo metu partizanai, gavę šį MVD sufabrikuotą raportą, "išdavikui" įvykdė mirties nuosprendį. Tokiu būdu niekuo nekaltas S.Pakalniškis tapo enkavedistų provokacijos auka.

Šį metodą MGB plačiai praktikavo, kiekvieną kartą pritaikydami konkrečiai situacijai Pavyzdžiui, 1948m. suimtas ir užverbuotas Tauro apygardos Žalgirio rinktinės partizanas Jonas Janušaitis-Rimantas. Vykdydamas MGB valią, iš Šakių kalėjimo jis parašė penkis laiškus, kuriuos per MGB žinomus ryšininkus neva slaptai perdavė partizanams. Šiuose laiškuose jis nurodė, kad jį išdavė Žalgirio rinktinės vadas Vincas Štrimas-Šturmas. Jis charakterizavo V.Štrimą kaip MGB agentą nuo 1946m. slapyvardžiu Obelis ir reikalavo jį nubausti partizanų karo lauko teismo nuosprendžiu⁵⁶.

1948m. vasario 11d. Rudaminos valsč. Kirsnos kaime susidūrus su kariuomene, žuvo 6 Mindaugo būrio partizanai o jų vadas Bronius Šalaševičius-Žilvitis buvo sužeistas. Tų pačių metų balandžio mėnesį vėl žuvo du šio būrio partizanai. MGB parašė B.Šalaševičiui laišką, kuriame dėkojo už suteiktą informaciją, truputį pabarė, kad nesilaikė jų instrukcijų, todėl buvo sužeistas ir pan.Šį laišką "pametė" ryšininko sodyboje. Iš šio laiško partizanai turėjo susidaryti vaizdą, kad B.Šalaševičius - MGB agentas⁵⁹. Tokiomis provokaci-

jomis enkavedistai pasiekdavo kelių tikslų: užšifruodavo savo tikruosius agentus, kėlė nepasitikėjimą tarp partizanų, o kartais net nužudydavo partizaną jo kovos draugų rankomis.

Tragiškai baigėsi enkavedistų provokacija prieš Dainavos apygardos Šarūno rinktinės Juozapavičiaus tėvūnijos partizaną Praną Tankūną-Stipruolį. Šio partizano tėvas anksčiau buvo MGB agentas. Nepaisant to, kad vėliau jis apgaudinėjo MGB ir už tai buvo ištremtas, partizanai ne visiškai pasitikėjo P. Tankūnu. Leipalingio MGB viršininkas sufabrikavo ir "pametė" dokumentus, kuriuose nurodė, jog P. Tankūnas yra MGB agentas slapyvarde "Tikras" ir dėl jo kaltės žuvo 9 partizanai⁶⁰. Partizanų karo lauko teismas nuteisė jį mirti.

Enkavedistai fabrikavo ne tik savo raštus, bet ir partizanų įsakymus. Todėl partizanai naudojo ir nuolat keitė šifrus bei santrumpas, taikė tam tikrus raštų autentiškumo nustatymo būdus bei žymes⁶¹. Šiaurės Rytų Lietuvos srities partizanų vadas Jonas Kimštas-Žalgiris 1952m. rašė: "Falsifikuojant dokumentą parašą nesunku pagaminti Tačiau stilių sufabrikuoti sunku. Pavyzdžiui, Erelis (*MGB agentas J. Markulis - red*) pasirašinėjo prof. Narutavičiumi, prof. Šalčiūnu ir kt, tačiau "markuliško" stiliaus negalėdavo pakeisti (pavyzdžiui, vartojo žodį "košmaras")⁶²."

Suklastotais dokumentais partizanai buvo kompromituojami prieš partizanus. Tačiau MGB stengėsi sukompromituoti partizanus žmonių akyse. Tai atlikdavo ne padirbtų dokumentų, o baisių nusikaltimų pagalba.

1946 07 21 Šiaulių apskrityje enkavedistai ir aktyvistai suvarė į mokyklos salę Bridų kaimo žmones ir agitavo juos organizuoti kolchozą. Į prezidiumą netikėtai pakvietė Justiną Jokūbaitienę. Jokūbaičių ūkis buvo stambus: 40 ha žemės. Moteris nusistebėjo: nejaugi kaime nebėra biedniokų? Tačiau į prezidiumą nuėjo.

Vakare į jų namus pasibeldė 8 vyrai Partizanų vardu jie atėjo nubausti Jokūbaitienės už tai kad ji dalyvavo susirinkime ir buvo pakviesta į prezidiumą. Vaikus susodino prie spintos ir jų akyse nušovė motiną. Kartu nušovė vyro brolių Aleksandrą, pamanę, kad tai Jokūbaitienės vyrai, taip pat peršovė troboje buvusią siuvėją Ostapkevičienę ir norėjo nušauti septyniolikmetę Jokūbaičių dukterėčią, tačiau Jokūbaitienė dar spėjo išprašyti, kad ją paliktų gyvą. Tikrąjį vaikų tėvą, pamanę, kad tai jų dėdė, paliko gyvą — liepė išauginti vaikus.

Rytą sulėkę partiečiai ir valdžios atstovai užjautė "banditų" išžudytą sei-

mą. Už poros savaitių valsčiuje tėvas Feliksas netikėtai sutiko ir pažino vieną žudikų pavarde Petraitis. Neužilgo sužinojo ir dar dviejų žudikų-stribų pavardes, tačiau bijojo apie tai kam nors prasyti

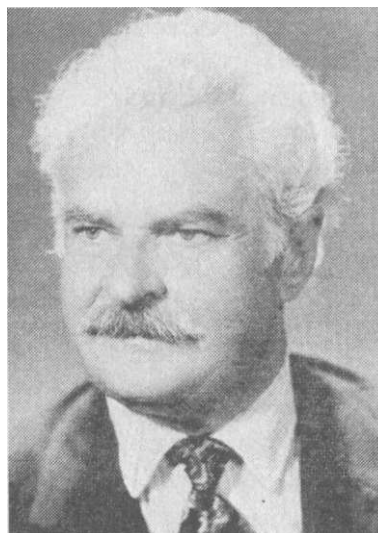
Po trejų metų, kai vyresnei dukrai Adelei sukako 16 metų, mokytoja jai, kaip nukentėjusiai nuo "banditų", t.y. partizanų, pačiai pirmajai klasėje liepė stoti į komjaunimą. Mergaitei atsisakius, jų šeima 1949m. buvo išstremta, kad nebūtų liudininkų, žinančių, jog žmonės išžudė ne partizanai, o stribai

Legendinio "centro" kūrimas

Markulio veikla

Viena stambiausių MGB agentūrinių kombinacijų buvo MGB agento Juozo Markulio vadovaujamo pagrindinio centro sukūrimas ir bandymas jam pajungti visos Lietuvos partizanų veiklą.

MGB agentai dažnai inspiruodavo pagrindinių jaunimo būrelių susikūrimą. Apsimetę tikrais patriotais ir atsinešę pagrindinės spaudos, jie sužinodavo aplinkinių nuomones, o kartais - ir ryšius su partizanais. Panašiam vaidmeniui panaudotas Vilniaus universiteto profesorius daktaras J.Markulis, turėjęs daug ryšių Lietuvos inteligentijoje. Kadai mokėsis kunigų seminarijoje, vokiečių okupacijos metais dalyvavęs rezistencinėje veikloje, jis buvo geras oratorius ir mokėjo bendrauti su žmonėmis. 1945m. jis užverbuotas MGB Kudirkos (vėliau - Ažuolo, Noreikos) slapyvardžiu. Turėdamas pažinčių Aukštaitijoje, jis užmezgė ryšius su šio krašto partizanais. Tuo pačiu šnipinėjo vyskupą M.Reinį, rašytoją B.Sruogą, gydytoją V.Sinkūną ir kitus. Partizanams prisistatė kaip Vilniaus pagrindinio-Vienybės komiteto — atstovas slapyvardžiu Erelis. 1946m gegužės 28d, gavęs Aukštaitijos partizanų įgaliojimus,

J. Markulis-Erelis

susitiko su Pietų Lietuvos partizanais ir tarėsi dėl visos Lietuvos partizanų susivienijimo ir bendros vadovybės sudarymo. Čia jis užsiminė turįs ryšių su užsieniu ir galįs gauti medikamentų bei ginklų.

1946m birželio 6d. J.Markulis drauge su Tauro apygardos partizanais Juozu Lukša ir Algiu Varkala ir bei iš Vakarų atvykusiais Jonu Deksniu ir Vytautu Staneika pasirašė aktą apie vieningos organizacijos — Bendro Demokratinio Pasipriešinimo Sąjūdžio (BDPS) įsteigimą. Tų pačių metų rugpjūčio 12d. partizanų vadų susirinkime J.Markulis-Erelis pasiūlė įkurti Vyriausiąjį Ginkluotųjų Pajėgų Štabą (toliau - VGPS). Spalio mėn. partizanams pristatytas būsimas štabo viršininkas pulkininkas Vytis - kapitonas Kamarauskas (MGB agentas Vlasov). Greta agentų Ažuolo ir Vlasov į štabą įtraukti apygardų atstovai - tikri partizanai, neįtariantys klastos. Adjutantu paskirtas Juozas Lukša-Vytis (vėliau — Kazimieras, Skirmantas), štabo darbuotojais — Algimantas Zaskevičius-Tautvaiša, Antanas Kulikauskas-Daktaras. Jie įkurdinami Vilniuje, MGB agento Kibirkšties (pogrindyje žinomo Aitvaro slapyvardžiu) bute, o vėliau - specialiai MGB įrengtame konspiraciniame bute Žygio gatvėje Nr.85a.

Taip įgyvendinta pirmoji MGB užduotis - sukurtas "centras". Toliau J.Markulis turėjo įtikinti partizanus, kad ginkluota kova yra neperspektyvi ir būtina pereiti prie pasyviosios kovos taktikos, todėl reikia demobilizuoti partizanus ir aprūpinti juos fiktyviais dokumentais. Šiam tikslui visos apygardos turėjo pateikti partizanų sąrašus ir nuotraukas, o ginkluotę surinkti į vieną vietą ir sandėliuoti⁶³. Tokiu būdu būtų įvykdyta MGB reklamuota partizanų "legalizacija"-išaiškintas ir nuginkluotas pagrindis. Partizanai būtų masiškai represuoti

Aiškinti "centro" nurodymų dėl partizanų demobilizacijos į apygardas išvyko pats Erelis, plk. Vytis, J.Lukša, A.Zaskevičius.

Silpstant viltims, kad Vakarai pareikalaus Sovietų Sąjungą atsitraukti iš okupuotų teritorijų, pati demobilizacijos idėja daugeliui partizanų vadų buvo priimtina kaip reali išeitis kovojantiems vyrams. Nesutarta tik dėl šios idėjos įgyvendinimo būdų: pavyzdžiui, Kėstučio apygarda norėjo pati spręsti, kuriems partizanams išduoti dokumentus, nenorėjo centrui iššifruoti savų partizanų⁶⁴. Šios apygardos vadams nepatiko terminas "demobilizacija". Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų vadas J.Kimštas-Žalgiris abejojo, ar porą metų praleidę miškuose partizanai sugebės prisitaikyti prie legalaus gyvenimo neišsišifruodami Grįžęs iš Antano Baltūsio-Žvejo vadovaujamos Tauro apy-

gardos, agentas Vlasov konstatavo, jog MGB užduotį bus sunku įvykdyti, nes šioje apygardoje tikra karinė disciplina ir iš 600 partizanų demobilizuotis sutiko vos 200.

MGB agentų veikla Didžiosios Kovos apygardoje

Jau 1946m pradžioje MGB užmezgė ryšius su Jono Misiūno-Žalio Velnio vadovaujama Didžiosios Kovos apygarda. Agentai, prisistatę kaip "Centro" atstovai, pasisiūlė padėti leisti partizanų laikraštį ir aprūpinti fiktyviais dokumentais. J.Misiūnas teturėjo viršilos laipsnį, todėl 1946m. balandžio mėn. jis paprašė "Centrą" (J.Misiūno nuomone — Lietuvos partizanų sąjungą) atsiųsti karininką, galintį vietoj jo vadovauti apygardai MGB atsiuntė buvusį Lietuvos kariuomenės karininką, užverbuotą karo metu Butyrkų kalėjime — agentą Gediminą⁶⁵. Žaliam Velniui jis prisistatė kapitono Griežto slapyvardžiu ir iš karto pradėjo agituoti partizanus demobilizuotis. J.Misiūnas tam pasipriešino. Jam įtikinti MGB pristatė 115 Vienybės komiteto leidžiamo laikraščio "Vienybė" egzempliorių, kur įrodinėjama ginkluotos kovos beprasmybė. "Blogai organizuotas puolimas blogiau nei sumanus atsitraukimas", — rašoma šiame čekistų sufabrikuotame laikraštyje⁶⁶."

Smogikai suima partizaną

Lietuvos partizanų junginių vado vardu MGB išleido įsakymą, kuriuo kapitonas Griežtas paskirtas Didžiosios Kovos apygardos vadu, o Žaliai Velniui suteiktas kapitono laipsnis ir jis tapo kpt. Griežto pavaduotoju. Tokiu būdu kpt. Griežtas — agentas Gediminas — sužinojo apygardos organizacinę struktūrą, partizanų kiekį, dislokaciją, šifrus ir kt

Norėdami suimti Žalią Velnią, enkavedistai per kpt Griežtą iškvietė jį į Vilnių - partizanų vadų pasitarimą. Iš pradžių atsargusis partizanų vadas J.Misiūnas atsisakė važiuoti Tačiau primygtinai prašomas ir įtikinėjamas specialiai jam atsiųstu sunkvežimiu už poros dienų išvažiavo į Vilnių. Pasitarimas įvyko MGB paruoštame bute. Kpt Griežto adjutantą Genelį MGB be jokių kliūčių išleido iš Vilniaus. J.Misiūną, kaip "pavėlavusį" į pasitarimą, pasiliko — neva susitikti su "komiteto" atstovais. Partizanams buvo pasakyta, kad jis paliekamas dirbti "Centre". 1946m. rugpjūčio mėn. J.Misiūnas buvo suimtas. MGB dar ilgai jo vardu siuntinėjo į apygardą savo sufabrikuotus nurodymus. Apygardos vadu liko MGB agentas kpt. Griežtas, kuris vaidino šį vaidmenį iki 1949m — iki visiško apygardos sunaikinimo (už šią paslaugą jam buvo suteiktas Didžiojo Tėvynės karo veterano vardas). 1948m. rugpjūčio-rugsėjo mėn. kpt Griežto vardu iškviešti į susitikimus žuvo paskutiniai Didžiosios Kovos apygardos A rinktinės partizanai⁶⁷. Nepaisant to, kai kurie partizanai ir ryšininkai dar ilgai tikėjo, kad J.Misiūnas-Žalias Velnias dirba "Centre"⁶⁸.

Provokacijų išaiškinimas

Juozui Lukšai pradėjus dirbti Markulio suorganizuotame Vyriausiame Ginkluotųjų Pajėgų Štabe (VGPŠ), kai kurie įvykiai jam pasirodė įtartini Nors Markulio tvirtinimu Jonas Deksnys-Hektoras, palydėtas "Centro" darbuotojo Antano (iš tikrųjų — MGB karininko L.Maksimovo), sėkmingai pasiekė Lenkiją, tačiau iš jo nebuvo gauta jokios žinios. Pradėjus nerimauti po kurio laiko Antanas atvežė kelias Hektoro telegramas. J.Lukšai jas iššifravus, J.Markulis visai jomis nesusidomėjo — susidarė išpūdis, lyg jų tekstas jam jau žinomas. Įtartini buvo ir NKVD kariuomenės siautimai kaip tik tose vietovėse, kur buvo lankęsis Markulis. Išanalizavęs ir sugretinęs šiuos ir kitus faktus, J.Lukša įtarė išdavystę, ir, pasitraukęs iš Vilniaus, perspėjo apie ją partizanus. Balandžio mėn. pasiūstas į Lenkiją, galutinai įsitikino, kad Markulio bendrininko Antano išlydėtas A.Kulikauskas-Daktaras visai nepasiekė Lenkijos, o visos kalbos apie pagrindinį "Centrą" yra tik gudri MGB provokacija.

Čia atsiskleidė J.Lukšos — kontržvalgybininko talentas, nes turėdamas nedaug tiesioginių įrodymų vien intuicija ir analitiko išvalgumu atskleidė stambiausią MGB kombinaciją (atsivėrę KGB archyvai visiškai patvirtino J.Lukšos spėjimus). Tačiau krikščionybės dvasioje išauklėtiems partizanams ši pirmoji tokia stambi klasta buvo didelis smūgis: 'Tautos sąvoka - kas tai tokio neapčiuopiamo, paslėpta, bet, kad išdavinėti savo kolegas, gyvus asmenis, kuriuos kiekvieną dieną matai, su jais tą patį darbą dirbi, to aš nesuprantu (...). Žmogaus prigimties rėmuose tas netelpa. Čia kas tai tokio velniška, sugadintos žmogaus prigimties išraiška, kurią gali turėti tik bolševikas⁶⁹.'

Tauro apygardos vadas A.Baltūsis skuba perspėti visas Lietuvos apygardas apie išdavystę. Vasario mėn. iškvietus į Tauro apygardą B.Trakimą-Genelį, teko jį gerokai įtikinėti, kad Erelis yra išdavikas. Didžiosios Kovos apygardoje jau buvo paimiti sandėliuoti partizanų ginklai Daug partizanų, gavusių fiktyvius dokumentus, buvo suimta. Genelis nutarė pats vykti į Vilnių pasikalbėti su J.Markuliu. Tačiau J.Markuliui pavyko įtikinti Genelį, kad jis klydo⁷⁰.

J.Markulio provokacijų pabaiga

MGB ėmėsi kontrapriemonių prieš partizanų įtarimus. 1947m sausio 12d. J.Markulis parašė laišką Šiaurės Rytų Lietuvos vadui Jonui Kimštui-Žalgiriui, kuriame skundėsi, jog tapo J.Lukšos-Kazimiero ir A.Zaskevičiaus-Tautvaišos šmeižto ir intrigų auka. Pranešė, kad BDPS komitetas skiria Žalgirį Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų vadu. Kartu su laišku pasiuntė matricų, rotatoriaus dažų ir kitų spausdinimo priemonių. Parašė, jog netikėtai dingus iš Vilniaus J.Lukšai, BDPS komiteto nariai priversti keisti slapyvardžius, tad pats Erelis tampas daktaru Narutavičiumi⁷¹.

MGB BDPS vardu išleido naują laikraštį — "Kova". 1947m kovo mėn. 16d. pasirodė direktyvinis biuletenis, vėl raginantis partizanus pereiti į pasyviąją rezistenciją. Partizanų veiksmai čia apibūdinami kaip klaidos. Leidiniuose, kuriuos MGB platino tarp partizanų ir net siuntė į užsienį, smerkiami vadai kurie "užsiima politiniais ginčais ir šmeižtu". J.Markulio iššifravimas pavaizduojamas kaip politinių ambicijų karas. Sumaniai manipuliuojamas patriotiniais šūkiais, Erelis-daktaras Narutavičius dar ilgai vaidino nesamo BDPS komiteto nario vaidmenį. Jis net teikė spausdinimo priemonių, rūpinosi ir tuo pačiu laikė įkaitais partizanų vadų J.Kimšto-Žalgirio ir Danieliaus Vaitelio-Briedžio

žmonas bei mažamečius vaikus. Visa tai buvo daroma didesniam partizanų pasitikėjimui įgyti. Tas apygardas, kurios nepasitikėjo J.Markuliu, MGB stengėsi izoliuoti. Sudarytas toks agento veiklos planas: "Būtina sušaukti suvažiavimą, pradžioje Vyčio, Vytauto, Algimanto ir Didžiosios Kovos apygardų, kad jos sudarytų bendrą štabą, o po to pamatysim (...). Po suvažiavimo galutinai baigti su Tauro apygarda, izoliuoti juos ir, uždarius maiše, smaugti, o ne lankstyti ir žeminti, kaip buvo iki šiol (...) Briedį (*Vyčio apygardos vadą D. Vaitelį- red*), dar tikintį J.Markuliu, izoliuoti po suvažiavimo, kadangi jis dar bus naudingas ir palaikys BDPS⁷²."

Nors J.Kimštas buvo gavęs perspėjantį Tauro apygardos vado A.Baltūso laišką, tačiau iki 1947m. spalio mėn. jis dar perdavinėjo Šiaurės Rytų Lietuvos partizanų ataskaitas "Centrui" - BDPS komitetui⁷³. 1947m. rugsėjo 29d. įvyko paskutinis partizanų ir MGB agento J.Markulio susitikimas, kuriame J.Markulis toliau agitavo už partizanų demobilizaciją. Tačiau ši jo veikla žymių rezultatų MGB nebedavė.

MGB dar kartą, 1952m pradžioje, BDPS prezidiumo vardu bandė užmegzti ryšius su Pietų Lietuvos partizanais. Tačiau apygardų vadai Sergijus Staniškis-Litas ir Krizostomas Labanauskas-Justas į MGB sukurtus laiškus neatsiliepė. Tuo metu Lietuvoje jau veikė vieninga partizanų vyriausioji vadovybė ir, pamokyti kartaus patyrimo, vadai nepasikliovė miestų "pogrindžio" atstovais. Pradėjo atskirti ir MGB fabrikuojamus laikraščius, kurių būta nemažai. Partizanų įsakyme rašoma: "Pasirodė provokacinės spaudos, pavadintos 'Bočių keliais', Nr.4. (...) 'Vienybė', 'Bočių keliais' ir kitokius pasirodžiusius prieš leidinius kuo skubiausiai surinkti, po 3 egzempliorius pasiųsti man, o likusius sunaikinti⁷⁴."

NKVD AGENTAI-SMOGIKAI

Specgrupių sukūrimas

Ieškodama vis efektyvesnių būdų palaužti partizanų judėjimą, MGB Lietuvoje pritaikė visus čekistų metodus, išbandytus anksčiau Sovietų Sąjungoje. Vienas tokių metodų buvo partizanais persirengusių čekistų grupių veikla. Jos veikė jau 1928m. Vidurinėje Azijoje, 1944m. Vakarų Ukrainoje ir kitur. Nuo 1945m Lietuvos apskričių ir valsčių sribai, apsimetę iš kitur užklydusiais partizanais, vaikščiodavo po kaimus, piešdami ūkininkus ir ieškodami ryšių su vietiniais partizanais.

1946m gegužės 1d. į Lietuvą atvyko šitokios metodikos specialistas majoras A.I.Sokolov, kuriam pavesta suorganizuoti centrinę kvalifikuotą enkavedistų provokatorių grupę. Tų pačių metų rugpjūčio 16d. iš 20 asmenų buvo įkurtas MVD kovos su "banditizmu" ypatingas būrys. Jame — tik 7 lietuviai. Šis būrys buvo dislokuotas netoli Vilniaus, atskiroje sodyboje, kur vyko apmokymai. Į operacijas būrį vežiojo po visą Lietuvą. Dieną būrio smogikai dėvėjo raudonarmiečių uniformas, o naktį, vykdydami užduotis, persirengdavo vokiškomis, lenkiškomis ar lietuviškomis karių uniformomis. Kadangi ši specgrupė vaizdavo partizanų būrį, į ją stengtasi įtraukti išdavikus partizanus, gerai žinančius partizanų įpročius ir elgseną.

Be centrinės specgrupės, prie apskričių MVD skyrių suorganizuotos vietinės specgrupės. 1946m. iš viso Lietuvoje jau veikė 90 smogikų. Dauguma jų — buvę sribai. Nuo 1947m centrinėje specgrupėje palikti tik lietuviai ar gerai mokantys lietuvių kalbą. 1950m įkurta antroji centrinė specgrupė, o 1951m. - dar trys sričių specgrupės: Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių. Smogikų skaičius nesikeitė — iš viso jose veikė apie 90 smogikų. Po Stalino mirties, 1953 12 03, liko tik viena centrinė specgrupė, smogikų skaičius joje vis mažėjo, kol 1959m liko tik 13 smogikų.

Smogikų veikimas

Iš pradžių majoro Sokolovo grupėje buvo beveik vieni sribai. Aplankę ūkininką, jie neatsispirė savo įpročiui plėšikauti Pagrobę daiktų, juos pardavinėdavo turguje ir girtuokliuodavo. Žmonės tuojau suprasedavo, kad

tai netikri partizanai, nes tikrieji taip nesielgdavo. "Aš geriau dirbsiu su banditais (*partizanais*- red.), nei su sribais",-teigė majoras Sokolov⁷⁵. Nors specgrupių veikla buvo ypač slepiama, partizanai greit pastebėjo provokatorius. Jau 1946m pabaigoje Eržvilko valsčiuje išklijuoti atsišaukimai, perspėjantys žmones saugotis partizanais apsimetusių provokatorių. Apie tai rašė Jungtinės Kęstučio apygardos laikraštis "Laisvės varpas" ir Vytauto apygardos "Varpas"⁷⁶.

Svarbiausias smogikų tikslas buvo suimti bei nužudyti partizanų vadus ar sunaikinti mažesnes gupeles⁷⁷. Šiam tikslui pasiekti reikėjo užmegzti ryšius su partizanais ir gauti apie juos duomenų.

1946m rudenį Sokolovo smogikai bastėsi Trakų apskr. Onuškio valsč. apylinkėse. Per keletą savaičių susipažino su žmonėmis, pasakojo, kad yra atklydę nuo Ukmergės, kur smarkiai siautė kariuomenė. Žmonės suvedė juos su Jono Dambrausko-Siaubo vadovaujamais partizanais. Susitikimas įvyko Grendavės kaime Petro Blažonio sodyboje. Keturiems partizanams

Specgrupės smogikų ir partizanų susitikimas. Ketvirtas iš dešinės Bronius Kalytis-Siaubas, agentas Ramojus

smogikai parodė MGB sufabikuotą Žalio Velnio įsakymą. Kai vyrai susidomėję skaitė, prie durų stovėjęs smogikas juos visus iššaudė. Kad neliktų liudininkų, sušaudė ir visą Blažonių šeimą: tėvus, dukrą ir trylikametį sūnų. Gyva liko tik keturiolikmetė Antanina Blažonytė, iš baimės pasislėpusi šiauduose. Ry tą, kai ją surado, jau buvo atėjusių kaimo žmonių, ir ji išsigelbėjo⁷⁸.

Nušovę partizanus ir šeiminius, smogikai inscenizavo didelį susišaudymą tarp kariuomenės ir partizanų, kad aplinkiniai žmonės nesuprastų, jog partizanai tapo provokatorių auka.

Panašiai smogikai elgėsi ir kitur. Naujamiesčio valsčiuje 4 vyrus, ketinančius partizanauti, jie "mokė" šaudyti: liepė jiems gulti ir taikytis, tuo tarpu vienas smogikas juos visus iššaudė⁷⁹. Žemaitijoje smogikai nušovė 5 partizanus, sėdinčius už vaišių stalo⁸⁰. Tirkšlių valsčiuje iššaudė 4 miegančius Alkos rinktinės partizanus⁸¹. Netoli Kauno, aiškindami, kaip naudotis kulkosvaidžiu, iššaudė 7 Tauro apygardos partizanus. Kaltanėnų valsčiuje liepė 4 Karijoto būrio partizanams klauptis priesaikai priimti ir sušaudė juos klūpančius. Utenos apskrityje nušovė 7 Liubarto būrio partizanus ir šeiminius Čibirų šeimą⁸². Pažaislio valsčiaus Naujasodžio kaime iššaudė 4 Didžiosios Kovos apygardos partizanus, ryšininkę ir šeimnininko Jurgio Griškelio šeimą⁸³. Žiezmarių valsčiaus Pavolių kaime nušovė 3 tos pačios apygardos partizanus ir netoliese miškelyje buvusius tėvą ir sūnų J. ir A.Venckus, nors sūnus teturėjo vos 17 metų ir buvo nebylys⁸⁴.

"Operatyvinė kombinacija"

Norint iškviesti partizanus į susitikimą, smogikams tekdavo ieškoti ryšininkų ar partizanų rėmėjų. Duomenis apie juos MGB gaudavo, tardydamas suimtuosius. Kadangi daugelis suimtųjų net žiauriausiai kankinami nieko nepasakydavo, sugalvota juos ištardyti klasta - vadinamos "operatyvinės kombinacijos" pagalba. Ji buvo vykdoma taip: suimtąjį veždavo į apskritį, o pakeliui mašiną užpuldavo tariai "partizanai" - Sokolovo smogikai. Nuvedę į specialiai miške įrengtą bunkerį, smogikai apkaltindavo suimtąjį, kad jis MGB užverbuotas ir išdavęs partizanus. Suimtas teisindamasis turėdavo pats surašyti, ką jis žino apie partizanus ir ko nepasakė enkavedistams. Po to vėl būdavo inscenizuojamas mūšis, tik šį kartą Sokolovo "partizanus" užpuldavo kariuomenė ir vėl suimdavo tą žmogų su visais jo surašytais

parodymais. Tokiu būdu smogikai neišsišifruodavo ir gaudavo jiems reikalingas žinias. Kartais tardydavo ne suimtąjį, o paimtą iš namų kaimo gyventoją, įtariamą ryšiais su partizanais.

Smogikai, vaizduojantys partizanus, elgdavosi labai žiauriai. Jie mušdavo, kankindavo, tyčiodavosi iš savo aukų. Taip jie pasiekdavo dvigubos naudos: ne tik iškvosdavo nelaimingąjį, bet ir sukompromituodavo partizanų vardą, kad žmonės jų bijotų ir nepasitikėtų. "Kad įtikintų gyventojus nesą provokatoriai, jie sunaikina vieną kitą tarybinę pareigūną, dešimtkiemio igaliojinį, apylinkės pirmininką, sekretorių ir pan." - rašė partizanų spauda⁸⁵.

Kaip smogikai tardydavo suimtuosius, matyti iš MGB leitenanto raporto ministro pavaduotojui Kapralovui 'Buvo suimtas banditas Žilvitis. Pulkininko Burdino nurodymu Žilvitis buvo perduotas grupei, nes tardant parodymų apie desantininkus nedavė. Smogikai nuvedė Žilvitį į tankų eglėną, paguldė, užkūrė laužą ir pradėjo kaitinti geležinį laužtuvą. Kai paklausiau, kam to reikia, smogikai atsakė, kad jie "kepina" banditą. Čia pat smogikas Liūtas papasakojo, kad 1950m. pavasarį jį tardė irgi "pakepindami"⁸⁶.

Vienoje pirmųjų "operatyvinių kombinacijų" 1946m. smogikai tardė Tau-ragnų valsčiaus gyventojus - partizanų ryšininkę Oną Katinaitę-Mirtą bei brolių ir seserį Ivonius iš Smuiliškių kaimo. Mirtą žiauriai sumušė, išprievartavo, o paskui nuteisė ir išvežė į lagerį. Stasį Ivonį ištardę nutarė užrištomis akimis pavedžioti po mišką, kad jis nesuprastų, kur buvęs. Tačiau vienas smogikas, klaidingai supratęs įsakymą, trenkė kulkosvaidžiu į galvą ir užmušė septyniolikmetį berniuką, ten pat jį užkasė⁸⁷.

1947m. tardė suimtą partizanų ryšininką mokytoją Bronių Ripkevičių-Spindulį. Patikėjęs, kad tai tikri partizanai jis atskleidė visus duomenis apie pažįstamus partizanus. Po atitinkamos "inscenizacijos" vėl atsidūręs enkavedistų rankose, Spindulys iš nevilties puolė tardytoją ir buvo nušautas⁸⁸.

Ypač tragiškas įvykis nutiko 1950m. Pakruojo rajone. Šešiolikmetis Vacys Dveilys vakare palydėjo užėjusią į jų namus kaimynę. Pakeliui išsitarė, kad jis gali drąsiai vaikščioti vakarais, nes jo motina augina paėmusi partizanų vaiką. Kaimynei — agentei — paskundus, berniuką paėmė tardyti specgrupės smogikai. Nuo kankinimų jis išprotėjo, ir smogikai jį nušovė. Užkasė ten pat miške, o motinai pranešė, kad sūnų nužudė "banditai", t.y. partizanai⁸⁹.

>

Tik 1954 0116 SSRS MVD uždraudė specgrupėse tardomiems žmonėms "taikyti įstatymo nenumatytas priemones", ty. kankinti

BUVUSIŲ partizanų įtraukimas į specgrupių veiklą

MGB buvo labai naudinga priimti į specgrupes buvusius partizanus, tapusius išdavikais. Jie gerai mokėjo partizanų dainas, eilėraščius, žinojo įpročius, galėjo ilgai veikti neišsišifrudami. Be to, jie lengvai galėjo iškviesti į susitikimą buvusius kovos draugus, nežinančius, jog išdavikai jau dirba MGB. Todėl beveik kiekvieną partizaną, suimtą, nežinant kitiems žmonėms, noriai atsakinėjantį į tardytojų klausimus, MGB stengėsi užverbuoti dirbti jiems smogiku. Iš pradžių tokių žmonių į užduotį lydėdavo kiti patyrę smogikai, jam neduodavo šovinių, kartais net uždėdavo ant kojos specialų apkaustą, kad jis nepabėgtų. Vėliau, kai jis nušaudavo nors vieną partizaną, tapdavo patikimas. Apie tokius išdavikus partizanų spauda rašė: "Šie niekšai, negalėdami mūsų gretose patenkinti savo egoistinių tikslų, nuėjo į šėtono Sokolovo pragarą velnio pareigoms⁹⁰."

1951m gruodžio mėn. buvo suimtas Vytauto apygardos vadas Bronius Kalytis-Siaubas. Jis iš karto išdavė 6 partizanus, kurie visi žuvo. Tapęs agentu-smogiku slapyvardžiu Ramojus⁹¹, jis MGB nurodymu Šimonių girioje sušaukė Rytų Lietuvos partizanų pasitarimą. Po pasitarimo slapta suimtas Rytų Lietuvos srities vadas Jonas Kimštas-Žalgiris, Žygūnas. Palaužtas, šantažuojamas trijų savo vaikų Ūkimu, Žalgiris išdavė dar keletą partizanų bunkeriu, kur žuvo trys partizanai, tarp jų - Rytų Lietuvos srities štabo visuomeninės dalies viršininkas poetas Bronius Krivickas-Vilnius⁹². Tapęs agentu-smogiku slapyvardžiu Jurginas, J.Kimštas dalyvavo MGB kuriamo legendinio LLKS štabo veikloje. Užverbavus vis naujus suimtus partizanus, Rytų Lietuvoje 1952-1953m. žiemą sunaikinti Šiaurės Rytų Lietuvos srities, Vytauto ir Vyčio apygardų, Tigro, Liūto, Vaižganto, Žaliosios ir Gedimino rinktinių štabai - iš viso suimta ar žuvo 150 partizanų⁹³. Dvasiškai palaužtas J.Kimštas bandė nusižudyti, tačiau MGB atėmė ir šią galimybę.

Maždaug 1951m prasidėjo tragiškiausias partizaninės kovos laikotarpis, kai ilgesnį laiką nesimatę partizanai žvelgdavo vieni kitiems į akis, stengdamiesi atspėti, ar kovos brolis dar nepardavė sielos.

Į vieną tokių susitikimą su partizanų Pranu Narbutu-Rolandu 1953m gegužės 23d. atėjo Juozas Palubeckas-Simas, besislapstantis viename bunkeryje su LLKS prezidiumo pirmininku partizanų generolu Jonu Žemaičiu-Vytautu, sunkiai vaikščiojančiu po insulto. Atsisėdęs Simas pasidėjo greta ginklą ir norėjo nusivilkti švarką. Rolandas jį apkabino, ir Simas pamanė, kad šis

juokaudamas nori su juo pasigalynėti Tačiau Rolandas nejuokavo — jis jau buvo tapęs agentu-smogiku, slapyvardžiu Vaidila.

Savaitę tardytas, Simas patikėjo MVD ministro J.Vildžiūno pažadu. J.Palubeckui išduotas garantinis raštas, kuriuo ministras garantavo laisvę ir gyvybę J.Palubecko išduotiems asmenims. Bevežant parodyti bunkerio, Simas dar kartą pasipriešino: pareikalavo garantinį raštą įteikti Jurbarko raj. Šimkaičių klebonui. Naktį atvežtas pas kunigą S.Tvarijoną, J.Palubeckas paprašė atleisti jam nuodėmes. Kunigas paklausė, ar šis žygis nesukels kraujo praliejimo, tačiau Simas tikėjo ministro pažadu. Tikėjo ir tuo, kad, atplėšę voka, žmonės pamatys garantiniame rašte jo, Juozo Palubecko, ranka išbrauktus žodžius "Visiškai laisva valia"⁹⁴, nes suimtiems Lietuvos partizanams negalėjo būti laisvos valios.

Po ilgo tardymo J.Palubeckas ir J.Žemaitis buvo sušaudyti. Teisme Simas prašė jo išduotų asmenų bausmes pridėti jam, nes jis kaltas dėl jų suėmimo. Tačiau sovietiniam teismui tokie prašymai, kaip ir ministro pažadai, nieko nereiškė.

REPRESIJOS

*Tu- lietuvis. Tau kapas ar girios
Arba Sibiro žemė plati,
Ar ant rankų grandinės plieninės,
Ar kalėjimo narai kieti.
(Žemaitijos partizanų daina)*

Trėmimai

Trėmimų organizavimas

Po baisių 1941m. birželio trėmimų Lietuva jau žinojo, kad bet kuris asmuo gali būti pavadintas "liaudies priešu" ir išsiųstas pas "baltas meškas". Žinių apie prieškario ištremtuosius beveik nebuvo. Tradiciniam Lietuvos kaimui, jaučiančiam ypatingą prierašumą gimtinei, trėmimas prilygo mirčiai. Dabartiniai šaltiniai apie pirmuosius tremtinius ir jų gyvenimo sąlygas patvirtina, jog ši nuomonė mažai tesiskyrė nuo tikrovės.

Trėmimai buvo vykdomi pagal SSRS liaudies saugumo komisaro L.Serovo dar 1941m parengtą instrukciją. Kiekvienas trėmimas būdavo iš anksto kruopščiai suplanuojamas. Šios operacijos turėjo sutartinius pavadinimus, pavyzdžiui, "Pavasaris", "Bangų mūša", ir būdavo ruošiamos visiškai slaptai. Potvarki ištremti iki 1948m. pasirašydavo SSRS NKVD ir MGB, o nuo 1948m. — ir Ministrų Taryba. Pagal šnipų ar vietinių aktyvistų įskundimus būdavo sudaromi tremiamųjų sąrašai, į kuriuos įtraukiami visi šeimos nariai — net miestuose besimokantys vaikai. Trėmimo dieną ginkluotos NKGB operatyvinės grupės, pasitelkusios ir pagalbą vietinių partinių aktyvą ir NKVD kariuomenę, auštant apsupdavo sodybą ir per dvi valandas liepdavo susiruošti į kelionę. Trėmimo nutarime būdavo nurodoma, kad šeima perkeliama į tolimesnius SSRS rajonus "amžinam apgyvendinimui". Buvo leidžiama pasiimti 100 kg. reikalingiausių asmeninių daiktų ar maisto, tačiau dažnas tremiamasis iš nevilties ir siaubo net to nesugebėdavo padaryti. Kai kurie budeliai neleisdavo pasiimti nieko. Ypač uolūs būdavo sribai. Kartais NKVD kareiviai pasigailėdavo ir patys padėdavo susikrauti maišus, nes žinojo, kad po karo Rusijoje siaučia badas, sribai to nedarydavo. Tremiama šeima būdavo arkalais ar mašina nuvežama į surinkimo vietą, o iš ten — į geležinkelio stotį, kur žmonės suvarydavo į gyvulinius vagonus. Į mėginančius pabėgti šaudavo.

Lietuviai prie Laptevų jūros. Stovi antra iš kairės Dalia Grinkevičiūtė

Motina, kuri stengėsi paslėpti ir palikti Lietuvoje savo vaikus, atsisveikindavo amžinai Ūkininkas suklupdavo savo sodyboje prie kryžiaus, apžvelgdavo laukus ir persižegnojęs išeidavo į nežinomybę. 'Brangioji Dalyte, Tu laimingesnė už mus, gal Tau nereikės badauti, - rašė iš vagono išmestame laiškutyje 1945m. Kazlų Rūdos stotyje tremiamas Juozas Škėrys. - Sudiev visiems lietuviams ir pažįstamiems, laimingai Jums gyventi ir kovoti su kruvinaisiais budeliais. Iš visos širdies prašau ir sakau šimtą kartų yra lengviau mirti savam krašte, negu Sibire. Tad kaip ir kiek galite kovokite, brangūs lietuviai, nes mes jau nebegalime⁸⁵."

Likusį turtą paimdavo valdžia. Gyvulius suvarydavo į naujai kuriamus sovchozus ar kolchozus, atiduodavo iš Rusijos plūstantiems kolonistams. Tačiau pirmiau, nei valdžia paskirdavo tą turtą, prisiplėsdavo vietiniai sribai

Tuometinio Lietuvos kaimo gyvenimas paženklintas nuolatine baime. Daugelis šeimų taip ir gyveno: iš anksto susirišę ryšulius, prisidžiovinę džiūvėsių, kas naktį klausydami mašinų burzgimo. Kiti, palikę savo namus, pasitraukdavo į miestus, Klaipėdos kraštą, Latviją ar Karaliaučiaus sritį. Dar kiti

laukdami trėmimo, ištisas naktis praleisdavo miške. Trėmimams praėjus, jie grįždavo į savo ūkį.

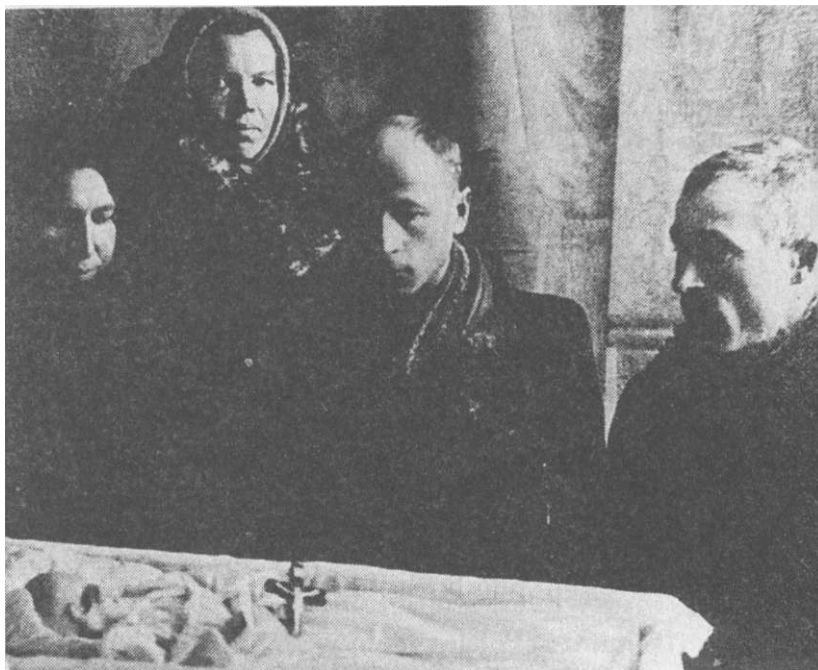
1948m. gegužės 22-27d. trėmimo metu buvo išvežtos 11 233 šeimos. 1200 šeimų — beveik dešimt procentų — nuo trėmimo pasislėpė. Operacijos vykdytojai, norėdami įvykdyti planą, vietoj pabėgusių šeimų išveždavo "rezervines", kurių sąrašus irgi parengdavo iš anksto, o jei ir tada pritrūkdavo, elgdavosi paprasčiau: pasilypėjęs ant kalniuko koks nors vietinis sribas apžvelgdavo apylinkę ir patraukdavo į bet kurią jam patikusią turtingesnę sodybą.

Trėmimai buvo viena priežasčių, skatinusi išeiti partizanauti Jauniems žmonėms, išvengusiems trėmimo ar pabėgusiems jo metu, nebeturintiems nei namų, nei artimųjų, likdavo vienas kelias - į mišką. 1948m. išėjo partizanauti 57 pasislėpę nuo tremties asmenys.

MGB dėjo daug pastangų, ieškodama pabėgėlių nuo tremties. Dažnai ši tikslą pasiekdavo, sekdamą tremtinių susirašinėjimą su Lietuvoje likusiais giminaičiais. Ypač sekdamą tas tremtinių šeimas, kurių nariai partizanavo.

Tremtinių skaičius ir socialinė sudėtis

Jei 1941m į tremiamųjų sąrašus buvo įtraukti "buožės ir dvarininkai", inteligentai, suimtų partijų ir organizacijų dalyvių šeimų nariai ir kiti "socialiai pavojingi elementai"⁹⁶, tai pokaryje atsirado naujos tremtinių kategorijos: besislapstančių nuo mobilizacijos ar partizanų šeimos, partizanų rėmėjai, nebeįstengiantys sumokėti mokesčių ar atiduoti pyliavų ūkininkai ir tt. Vyrai sudarė vos 31 proc. tremtinių, likusieji buvo moterys ir vaikai. Greta masinių trėmimų buvo vykdomi ir lokaliniai — kaip atsakas į toje vietovėje įvykdytas partizanų akcijas. Pavyzdžiui, 1946m. ištremta 501 partizanų rėmėjų šeima. Ar tikrai jie buvo rėmėjai, niekas nežino - to neįrodė joks teismas, nes tremiama buvo administracine tvarka. 1948m ištremta nemažai žydų tautybės žmonių iš Kauno bei inteligentų, kurie neturėjo nieko bendra su partizaniniu judėjimu. Didžiausi trėmimai vyko, ruošiant Lietuvoje dirvą kolūkių sukūrimui, 1948m. gegužės 22-27d, kai buvo ištremta 32,7 tūkst. žmonių (žr. 9 priedą)⁹⁷. Tarp jų buvo daug nepasiturinčių ūkininkų. Tai rodo, jog trėmimai buvo ne vien atsakas į pasipriešinimą okupacijai bet ir planingai vykdoma tautų perkėlimo akcija, į jų vietą atkeliant rusų kolonistus -

Sauliukas Skučas, 1941m. miręs Barnaule

taip pasielgta su Šiaurės Kaukazo tautomis, Pavolgio vokiečiais, kalmukais, čiuvašais, Krymo totoriais ir kitomis Sovietų Sąjungos tautomis.

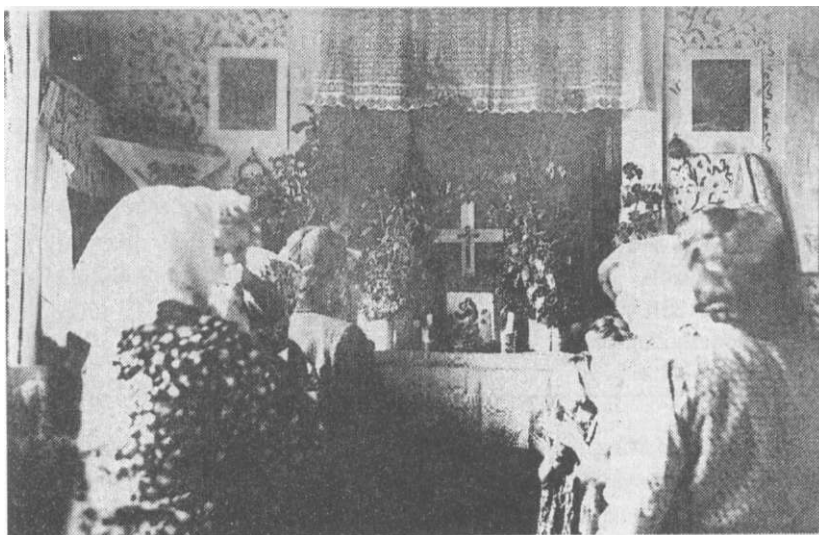
Paskutinis trėmimas vyko 1953m. spalio 2d. - jau po Stalino mirties. Kadangi NKVD-NKGB dažnai klastodavo savo ataskaitas, tikslaus tremtinių skaičiaus kol kas nustatyti neįmanoma. KGB duomenis bus galima patikslinti tik sudarius visų ištremtųjų vardynus.

Ištremtųjų gyvenimas

Dažniausiai trėmimai vykdavo pavasarį, kad per vasarą ešelonai su ištremtaisiais pasiektų tremties vietas. Kol suformuodavo ešeloną, uždaryti vagonuose žmonės kankindavosi be oro ir vandens. Kelyje pasibaigus maisto atsargoms, grėsė badas. Kelionė trukdavo 1-2 mėn. Gyvenimo sąlygos tremtyje

buvo labai sunkios, ypač pirmaisiais metais. Daugelį žmonių išlaipindavo gūdžioje taigoje, kur nebuvo jokio būsto. Ypač vargo tos šeimos, kurios turėjo daug mažų vaikų, o darbingų asmenų nebuvo. Daug vaikų ir senelių išmirė badu ar nuo ligų: 1945–1950m. lietuvių tremtinių mirtingumas 6 kartus viršijo gimstamumą. Tremtiniai gyveno žeminėse, barakuose, rūsiuose. Kas savaitę (vėliau – kas mėnesį) jie privalėjo registruotis spec. komendantūroje.

Už pabėgimą iš tremties buvo baudžiama laisvės atėmimu (3–5 metams). Suėmus bėglius, suaugusieji pakliūdavo į lagerius, o vaikai atsidurdavo specialiuose vaikų namuose. Suaugusieji ir paaugliai dirbdavo sunkius darbus: kirto mišką, dirbo "selchozuose", žvejojo už poliarinio rato. Sunkūs, nemechanizuoti darbai atšiauriame klimate išsekindavo jėgas. Neužteko maisto, trūko rūbų, nes viską, ką atsivežė, tremtiniai mainė į duoną. Tačiau tie, kurie pirmaisiais metais išliko, vėliau prakuto, išsikūrė, kai kurie išgijo gyvulių ir pasistatė namus. Sibiriečiai, įbauginti emgėbistų, iš pradžių vengė tremtinių, bet vėliau stebėdavosi lietuvių darbštumu, sugebėjimu ūkininkauti, darželiais ir rūkytais lašiniais. Tremtinių gyvenimo būdas skyrėsi nuo vietinių gyventojų, kurie, jei ir laikė kokį paršelį, tai paskerdę išsyk, užgerdami namine, viską suvalgydavo, nepasilikdami juodai dienai — mat sovietų valdžios buvo

Pamaldos Sibire

įpratinti nieko neturėti, kitaip galėjo būti išbuožinti

Atėjus į valdžią N.Chruščiovui, tremtinių vaikai jau galėjo mokytis. Daugelis jų baigė Sibiro aukštąsias mokyklas.

Lietuviai stengėsi ir tremtyje išlaikyti tautiškumą: švęsdavo šventes, dainuodavo lietuviškas dainas, mokydavo vaikus rašto. Irkutsko srityje jaunimas net bandė leisti lietuvišką ranka rašytą laikraštėlį "Taiga", už kurį jo leidėjas Vytenis Rimkus buvo nuteistas 25-iems metams lagerio.

Ypač aktyvus tautinis gyvenimas užvirė po 1955m, kai ištremtųjų gretas papildė iš lagerių paleisti politiniai kaliniai, kuriems buvo uždrausta grįžti į tėvynę. Intos politiniai kaliniai kartu su tremtiniais išleido keletą rankraštinų poezijos leidinių: "Benamiai", "Saulėtekio link" ir "Veidu į Tėvynę".

Pokario trėmimų aukos buvo išsiųstos į 22 atšiauraus klimato SSRS rajonus⁹⁸ (žr. 1 lentelę). Kai kurie tremtiniai, tremtyje sufabrikavus bylas, buvo įkalinti, kai kurie pabėgo iš tremties ar mirė, todėl bendras tremtyje gyvenančiųjų skaičius, pateiktas lentelėje, yra mažesnis, nei 1945-1952m. ištremta iš Lietuvos.

1 lentelė. SSRS vietovės, į kurias 1945-1952m. buvo ištremti Lietuvos gyventojai

Vietovė	Nutremta žmonių
Krasnojarsko kraštas	39 391
Irkutsko sritis	38 340
Tomsko sritis	9 629
Buriat-Mongolija	3 824
Molotovo (Permės) sritis	2 009
Sverdlovsko sritis	1 275
Tiumenės sritis	1178
Komijos ASSR	708
Chabarovsko kraštas	746
Kemerovo sritis	114

Tik po Stalino mirties, nuo 1955-1956 metų, tremtiniais leista grįžti Tačiau vietinė valdžia visai priešinosi jų grįžimui LSSR AT Prezidiumas 1957m. sausio 21d. priėmė specialų įsaką, draudžiantį gyventi Lietuvoje Nepriklausomos Lietuvos veikėjams, partizanams, pagrindinių organizacijų dalyviams. Iki 1956m į Lietuvą buvo leista grįžti tik 8000 žmonių. Sovietiniai valdininkai

Lietuvių tremtinių kapai Sajanų papėdėje

į tremtinius tebežiūrėjo kaip į "liaudies priešus", negražino jų nacionalizuotų sodybų, o vietiniai kagėbistai ar partijos sekretoriai iš viso neleido apsigyventi gimtosiose apylinkėse. Kai kurie tremtiniai, neradę prieglobsčio Lietuvoje, grįžo į Sibirą, kiti išsikūrė Latvijoje ar Karaliaučiaus srityje. Lietuvos kolaborantai šiuo atžvilgiu pralenkė Rusijos biurokratus: ten buvę tremtiniai galėjo studijuoti, pasirinkti bet kokią profesiją, o Lietuvoje jie buvo pasmerkti būti vien juodadarbiais. Jei norėjo siekti mokslo, jie turėjo slėpti savo praeitį, nes KGB, patikrinęs Lietuvos aukštąsias mokyklas, 1957m nurodė pašalinti iš jų buvusius tremtinius ir politinius kalinius.

Suėmimai

Suėmimų motyvai

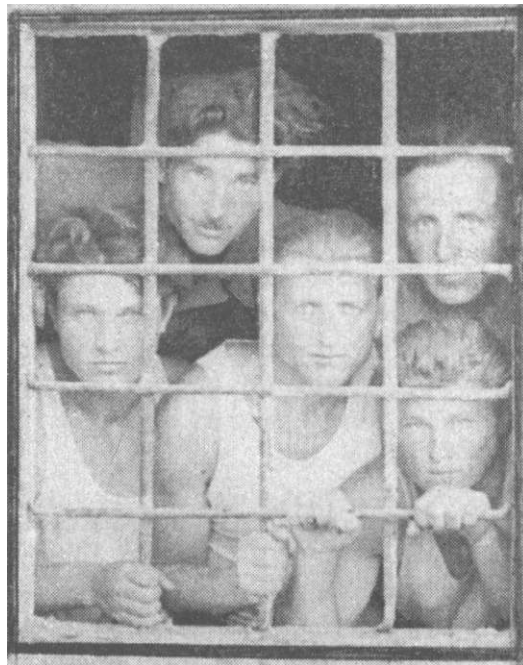
Vos įžengus į Lietuvą Raudonajai armijai, 1944m. liepos 26d. buvo pradėta pirmoji vyrų mobilizacija. Iš 35 tūkst numatytų šauktinių penkiose Raudonosios armijos užimtose apskrityse atvyko registruotis tik 5 tūkst Kaimuose ir miestuose siautė NKVD, buvo tikrinami dokumentai 35 proc.

suimtųjų 1944m. sudarė vengiantys tarnybos Raudonojoje armijoje.

NKVD perėmus archyvus, pradėta suiminėti tautininkų partijos, Šaulių sąjungos narius. Buvo ieškoma 1941m sukilėlių, Vietinės rinktinės karių. Kaip įkaitus pradėta suiminėti partizanų šeimų narius. Visi jie pagal Rusijos BK 58-ąjį straipsnį buvo kaltinami "kontrrevoliuciniais nusikaltimais." Daugeiui suimtųjų buvo pateikiami absurdiški kaltinimai: šnipinėjimas, ryšiai užsienio žvalgybomis, tėvynės išdavimas ir pan. Moksleiviai ir studentai būdavo suimami už atsišaukimą, laikraštėlių leidimą ir platinimą, Trispalvės iškėlimą, net J.Basanavičiaus ir kitų tautos didvyrių kapų pagerbimą per Vėlines. Norint ištrinti tautos atmintį ir nesudaryti preteksto "nusikaltimams", nugriauti paminklai Nežinomam kariui, išniekinti savanorių kapai, nupjauti kryžiai, nuverstos šventųjų statulos nuo Katedros frontono Vilniuje, sugriauti Trys Kryžiai, buldozeriu lygintas Kryžių kalnas. Su ypatingu įniršiu buvo naikinami partizanų kapai Pavyzdžiui, Šilavoto valsčiuje prie Mikališkės koplyčios buvo palaidoti

keli partizanai Dieną stribai kapus sunaikindavo, o naktį žmonės vėl juos pataisydavo, kol neapsikentę partizanai juos užminavo⁹⁹. Panašiai atsitiko Prienų apskrityje, Klebiškio miške¹⁰⁰.

Už kiekvieną tokį pasipriešinimo aktą, už antisovietinį anekdotą ar Stalino saulę pajuokiantį eilėraštį grėsė kalėjimas. Pats didžiausias nusikaltimas buvo būti partizanu. Tik 30 proc. visų suimtųjų per 1944-1953m. MGB laikė partizanais. Tačiau ne visi šios kategorijos suimtieji buvo tikri partizanai. Pavyzdžiui,

Už kalėjimo grotų

1945m pradžioje buvo įsakyta suimti visus LLA narius. Kaip tokie buvo nurodyti daugelis vyresniųjų klasių moksleivių, kuriems tuo metu dar nebuvo nė 15 metų¹⁰⁰. Buvo daug suimtųjų, besislapstančių nuo mobilizacijos į Raudonąją armiją, dar nedalyvavusių aktyviojoje rezistencijoje. Daug suimtųjų, traktuotų kaip partizanų ryšininkai, iš tikrųjų tebuvo partizanų rėmėjai ar giminaičiai. Tačiau ir pagal MGB klasifikaciją 1952m. partizanai tesudarė jau tik 15 proc. suimtųjų: ginkluota kova geso ir pamažu peraugo į pasyviąją rezistenciją.

Daugelis suimtųjų, kurie rėmė partizanus, tačiau enkavedistai neturėjo tam pakankamai įrodymų, arba tie, kurie nestojo į kolchozą ir nebegalėjo išsimokėti labai didelių žemės mokesčių bei prievolių, buvo nuteisti pagal kitus - kriminalinius - baudžiamojo kodekso straipsnius. Net chruščiovinio "atšilimo" metu jaunuoliai, užrašę ant sienos antisovietinį šūkį ar dalyvavę Vėlinių demonstracijoje, dažnai būdavo nuteisiami už chuliganizmą. Patriotai, viešai reiškiantys savo nuomonę, priešingą oficialiajai, dažnai būdavo patalpinami į specpsichiatriškas ligonines priverstiniam gydymui. Dorumas ir tiesumas buvo laikomas psichikos nukrypimu — ir poetui, filosofui Mindaugui Tomoniui, ir žmogaus teisių gynėjui Algirdui Statkevičiui, ir Solženycino kūrinių vertėjui Henrikui Klimašauskui, ir kitiems, iškentusiems beprotnamiuose pragaro kančias.

Teismai

"Teisingumą" vykdė dvi institucijos: Karinis tribunolas ir 1934m Sovietų Sąjungoje įkurtas Ypatingasis pasitarimas-OSO (Osoboje soveščianije). Jei Karinis tribunolas dar imitavo savotišką teismo procesą, tai OSO buvo pasaulyje negirdėta institucija: ji skirdavo bausmę "už akių", t.y. nedalyvaujant suimtajam, vien pagal tardytojo surašytą kaltinamąją išvadą. Tik po Stalino mirties politiniais motyvais kaltinamus asmenis pradėjo teisti LSSR Aukščiausiasis Teismas - su kaltintoju, teisėju, "liaudies tarėjais" ir KGB paskirtu "gynėju". Visi teismo procesai buvo uždari, išskyrus keletą paradomųjų, kuriais norėta apjuodinti partizanus (toks buvo partizano Pranciškaus Prūsaičio-Lapės teismas 1963m).

Visi teistieji pagal 58 straipsnį Lietuvoje buvo vadinami "buržuaziniais nacionalistais". "Politinių kalinių" termino Sovietų Sąjunga neįvardijo, bijodama

tarptautinių organizacijų - Jungtinių Žmogaus teisių gynimo komiteto ar Amnesty International - išikišimo. 1960m. pakeitus RSFSR baudžiamąjį kodeksą, vietoj garsaus 58 straipsnio kiekviena sovietinė respublika ėgijo adekvatų savo baudžiamojo kodekso straipsnį. Bausti politiniais motyvais asmenys imti vadinti "valstybiniais nusikaltėliais".

Iki 1947m. gegužės mėn. ir nuo 1950m už "kontrrevoliucinius nusikaltimus" buvo baudžiama aukščiausia - mirties - bausme. 1947-1950m. mirties bausmė buvo panaikinta, vietoj jos paskyrus 25 metus lagerio. Bausmės iki 10 metų buvo vadinamos "vaikiškomis". Nuo 1960m. už "valstybinius nusikaltimus" numatyta aukščiausia bausmė buvo 15 metų lagerio. Tačiau anksčiau nuteistųjų asmenų nuosprendžių niekas neperžiūrėjo, ir jiems teko kalėti visus 25 metus. Tokių žmonių Lietuvoje yra dešimtys. Ilgiausiai kalėjęs yra žinomas Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos vadovas bei Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras Balys Gajauskas, praleidęs 35 metus lageryje ir 2 metus tremtyje ir buvęs Jurbarko gimnazijos mokytojas

Čekistų naguose Vėliau J.Žardinskaitės išvaduotas iš ligoninės sužeistas Vyčio apygardos partizanas Povilas Smilga-Vėjavaikis

Petras Paulaitis, kalėjęs 34 metus.

Kalėjimai

Lietuvos kalėjimus pradėjo statyti Jekaterina II. Sovietų valdžia tęsė šią tradiciją. 1940m Lietuvoje jau buvo 12 NKVD kalėjimų. Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, greta NKVD kalėjimų buvo įrengti NKGB vidaus kalėjimai visuose stambesniuose Lietuvos miestuose (žr. 2, 3 ir 4 lenteles). Daugelyje mažesnių miestelių veikė pirminio sulaikymo kameros (KPZ) bei stribynai, kuriuose prasidėdavo suimtųjų golgotos. Baigus tardymą ir paskyrus bausmę, kaliniai pakliūdavo į persiuntimo kalėjimą - dažniausiai Lukiškes. Iš čia, suformavus etapus, jie būdavo išvežami į "Gulago archipelagą" - SSRS koncentracijos lagerius.

Po Stalino mirties, sumažėjus kalinių skaičiui, visi politiniais motyvais kaltinami asmenys buvo tardomi Vilniaus KGB rūmuose ir laikomi šių rūmų rūsyje 1940m įrengtame kalėjime.

Kadangi Lietuvoje nebuvo tiek kalėjimų, kiek jų prireikė pokaryje, tam tikslui teko pritaikyti namų rūsius ir kitas patalpas. Čia sutalpindavo dešimtis žmonių taip ankštai, kad nebūdavo nei kur atsisėsti. Dažnai cementinės kalėjimo grindys būdavo užlietos vandeniu, nebūdavo jokių gultų. Išskankinti per tardymus, nevalgę, nemiegoję ir nesiprausę žmonės išbūdavo tokiose sąlygose ištisus mėnesius. Už kiekvieną nepaklusimą ar pasiskundimą suimtuosius siųsdavo į karcerį. Kokiose sąlygose teko kalėti karceriuose, matyti iš Vilniaus MGB vidaus kalėjimo gydytojo raporto: "Kartą į karcerį pasodino suimtą moterį. Tai buvo žiemą, ir visą naktį langelis buvo atviras. Ry tą budintis saka pažiūrėkit ją. Atveda man kalinę - ji visa mėlyna ir dreba". Kalėjimo viršininkas į tai atsakė: jai taip ir reikia¹⁰²."

Iš gerai saugomų kalėjimų pabėgdavo retai. Pirmaisiais pokario metais vienam kitam suimtajam pavykdavo pabėgti iš areštinės. Iš Alytaus kalėjimo, po grindimis išsikasę ola, pabėgo net 40 kalinių¹⁰³. Iš viso nuo 1945 iki 1947 metų iš vietinių kalėjimų pabėgo apie 100 suimtųjų.

Sužeistus mūšyje partizanus MGB stengdavosi atgaivinti tiek, kad galėtų ištardyti todėl neretai paguldydavo juos į miesto ligoninę. Partizanai ne kartą bandė sužeistuosius iš ligoninės išvaduoti. Paprastai sužeisti partizanai būdavo paguldomi į atskirą palatą, prie kurios durų būdavo gink-

luoti kareiviai ar sribai Todėl sužeistojo pagrobimas būdavo labai rizikingas ir jo organizatoriams dažnai kainuodavo gyvybę. 1945m. iš Panevėžio ligoninės vaduojant sužeistą partizaną Juozą Kučį-Finką, žuvo partizanas Antanas Barauskas. 1947m iš tos pačios ligoninės vėl buvo išvaduotas sužeistas Vyčio apygardos Vytenio būrio partizanas Paulius Smilga-Vėjavaikis. Šį kartą susišaudymo pavyko išvengti Abu kartus partizanams pabėgti padėjo medicinos fakulteto studentė Jadvyga Žardinskaitė, atlikusi ligoninėje "praktiką". Po antrojo partizano išvadavimo drąsiai seselei teko pasitraukti pas partizanus. 1951m. ji buvo suimta ir iškalėjo lageriuose 15 metų.

1945 07 09 buvo išvaduoti du sužeisti partizanai iš Raseinių apskrities Biliūnų ligoninės. Vienas jų — J.Kasperavičius - vėliau tapo Kėstučio apygardos partizanų vadu. Deja, jiems pabėgti padėjusi seselė Janina Čepaitė 1945m. liepos 22d. mūšyje buvo mirtinai sužeista.

Kalėjimų kameroje dažnai būdavo įrengiama slapta pasiklausymo aparatūra, kalinius sekdamas kamerų agentai

Norėdami suimtuosius palaužti, dažnai juos ilgai laikydavo vienutėse. Visiškai izoliuoti nuo kitų kalinių buvo laikomi nuteistieji mirti Vilniaus MGB vidaus kalėjime, kuriame įvykdyta daugiausia mirties bausmių, mirtininkams buvo skirta 15 porų antrankių. Iki 1952m rudens pasmerktuosius sušaudydavo Vilniuje, o nuo 1952m. rugpjūčio mėn. mirties nuosprendžius vykdavo Maskvos Butyrkų kalėjime. Kai kuriais atvejais partizanus nuteisdavo myriop pakariant.

Tardymai

Suimtiesiems, įkalintiems be jokios prokuroro sankcijos, reikėjo žūt būt surašyti kaltinimą. Jį sukurdamas tardytojų išradinumo ir sadizmo pagalba. Be to, enkavedistams rūpėjo išgauti kuo daugiau žinių apie kitus žmones. Todėl suimtuosius žiauriai kankindavo. Ypač kankindavo partizanus pirmosiomis suėmimo valandomis — mat budeliai skubėjo sužinoti kitų partizanų slapstymosi vietas, kol jie dar iš ten nepasitraukė.

1948m. gruodžio pradžioje, sužeidę kojas, enkavedistai suėmė partizanę Genutę Stulgaitytę. Ten pat, mūšio vietoje, netoli ūkininko sodybos, ir kankina nukirto rankų pirštus. Mergaitė nieko nepasakė. Be sąmonės ji buvo nuvežta į Raseinių apskrities Biliūnų ligoninę, kur netrukus mirė. 1947m.

Alytaus kalėjime per kelias dienas buvo nukankintas mokytojas, rašytojas, A.Ramanauskas bendražygis Konstantinas Bajerčius-Garibaldis.

Tardydavo naktimis. Tokia tvarka laikėsi nuo pat ČK sukūrimo: mat "tautų vadas" Stalinas irgi mėgo darbuotis naktimis. Be to, naktį niekas nematydavo enkavedistų žiaurumų ir negirdėdavo tardomųjų dejonų. Naktiniai tardymai turėjo ir dar vieną privalumą: tardytojai dieną išsimiegodavo, pakeisdavo vieni kitus, o suimtas, tardomas kiekvieną naktį, greit palūždavo. Kalėjimuose miegoti dienos metu buvo griežtai draudžiama, tad naktiniai tardymai buvo savotiškas žmogaus kankinimas ir psichologinio spaudimo priemonė. Vyskupas Pranciškus Ramanauskas buvo tardomas kiekvieną naktį iš eilės keletą savaitių¹⁰⁴. Tačiau per šimtą tardymo valandų tardytojui pavyko surašyti vos kelis protokolų puslapius - vyskupas nieko nekalbėjo. Kankinti nemiga tardytojams buvo labai patogiu, nes šiai kankinimo priemonei nereikėjo jokio leidimo. Kitų rūšių kankinimai po arešto apiforminimo jau turėjo būti "sankcionuoti" - jiems leidimus išduodavo ministro pavarduotojas. Kankinimai MGB dokumentuose vadinti "fizinio poveikio priemonėmis" arba "aktyviu tardymu". Nors enkavedistai kankino tiek su leidimais, tiek be jų, tačiau, nukankinus žmogų be leidimo ir kam nors apskundus, tardytojas turėdavo nemalonumų ir būdavo svarstomas MGB Ypatingosios inspekcijos. 1945m. Ukmergės NKVD viršininkas iš paklususių sovietinei mobilizacijai jaunuolių išsirinko 7 ir pradėjo tardyti, ar jie kartais ne partizanai. Neišgavęs prisipažinimo, vieną jų ėmė kankinti peiliu pjaustė nugarą ir krūtinę. Kai tai nusibodo - nušovė, o lavoną įsakė išmesti į griovį¹⁰⁵. 1948m. Panevėžyje suimtąjį Kairį keletą dienų laikė rūsyje be maisto. Jam pradėjus protestuoti, ant jo išliejo dvi statines vandens ir, Panevėžio apskr. MGB viršininkui Čachavai įsakius, pradėjo į jį šaudyti Sužeistą Kairį surišo ir numetė MGB koridoriuje. Ten jis gulėjo, kol neteko sąmonės. Nuvežus į ligoninę, jam teko amputuoti rankas, o vėliau jis mirė¹⁰⁶. Suimtąjį Petrą Beišį Ariogaloje tardė taip: "(...) Staiga užmesdavo man ant galvos kailinius, versdavo ant žemės, vienas sėsdavo ant galvos, kitas ant kojų ir mušdavo iki sąmonės netekimo. (...) Atsibusdavau ant kėdės visas šlapas, (...) spardė mane kojomis. (...) Veidas buvo mėlynas ir ištinęs, o akys pasrūvusios krauju. (...) Bevardis kairės rankos pirštas sulaužytas durimis. (...) Pistoletu rankena sudaužytas pakaušis. (...) Tardant buvo galima atsakyti tik teigiamai ty. tardytojo naudai. Jei atsakymas būdavo neigiamas, tai po jo kankindavo tol, kol nepataisydavo atsakymo. (...) Pasiskundus perėmė kitas tardytojas, kuris

pasakė "Jei tu pasakysi prokurorui, kad aš tave mušiau, ar atsisakysi nuo to, kas parašyta, kitą naktį tave nušausiu"¹⁰⁷."

Tačiau MGB inspekcija, tyrusi skundus, juos atmesdavo kaip nepagrįstus, o dažnai dar apkaltindavo pareiškėją "sovietinės tikrovės šmeižimu".

Jei prisipažinimo neišgaudavo kankinimais, panaudodavo provokacijas. 1945m. Saldutiškyje prie Jakimovičiaus namo enkavedistai patys numetė šautuvą, po to suėmė ir sušaudė šeiminką¹⁰⁸. 1951m Panevėžyje kratos metu Tamošiūno namuose emgėbistai patys padėjo sufabikuotą antisovietinio turinio laišką, laikraštį ir karikatūrą¹⁰⁹.

Tačiau kankinimai nebuvo vien prisipažinimo išgavimo būdas. Dažnai taip enkavedistai patenkindavo patologinį įniršį ir sadizmą.

Dešimt metų nesėkmingai gaudę paskutinįjį Lietuvos partizanų vadą Adolfą Ramanauską, 1956m spalio 12 d. agento pagalba KGB jį suėmė. Atvežę iš Kauno į Vilniaus KGB kalėjimą, per kelias valandas jį baisiai sužaloja išdūrė akį, išplėšė lyties organus, supjaustė, sumušė. Matyt, išsigandę, kad A.Ramanauskas mirs neatgavęs sąmonės, ir už tai teks atsiskai-tyti Maskvai, nuvežė į Lukiškių kalėjimo ligoninę¹¹⁰.

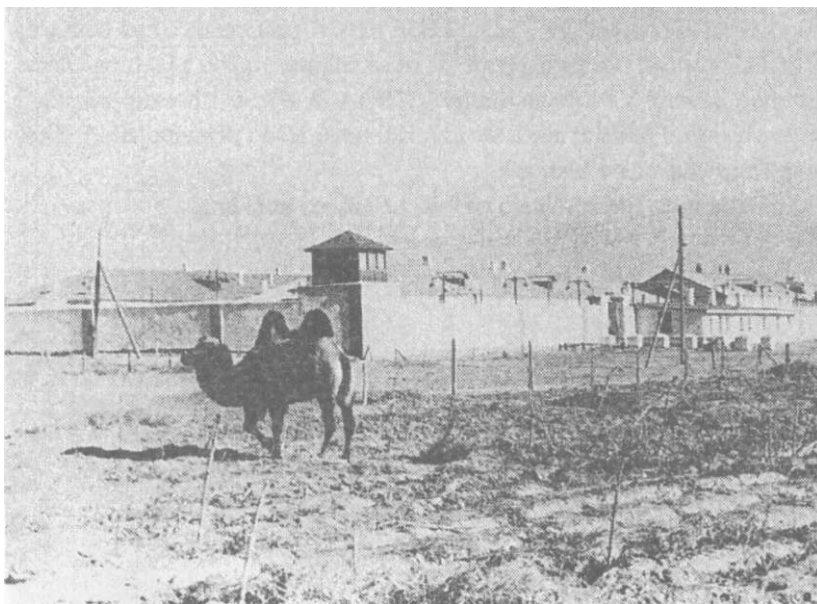
Tokių žiaurų A.Ramanausko tardymą pirmosiomis suėmimo valandomis galima paaiškinti tik baisia neapykanta ir sadizmu. Juk tuo metu Lietuvoje bebuvo likę vos keli pavieniai partizanai ir taip skubiai tardant gauti kokių nors žinių nebuvo jokio reikalo. Tačiau A.Ramanauską suėmė ir tardė patyrę budeliai P.Raslanas ir N.Dušanskis, dalyvavę 1941m Rinių žudynėse, savo žiaurumu garsus L.Martavičius ir kiti sadistai

Lageriai

Lietuvoje buvo tik trys "pataisos" darbų kolonijos, į kurias tuoj po karo kartais nusiųsdavo politinius kalinius: Vilniuje — Nr.1 (Rasų), Pravieniškėse — Nr.2 ir Šilutėje — Nr.3 (Macikų). Tačiau šios kolonijos buvo skirtos mažomis bausmėmis pagal kriminalinius BK straipsnius nuteistiems kaliniams. Kadangi pokaryje tokių trūko, o kolonijoms reikėjo vykdyti darbo planus, į jas pakliūdavo ir už "kontrrevoliucinius" nusikaltimus suimti kaliniai Tokiu būdu Rasų lageryje teko kalėti poetui Kaziui Borutai, o Šilutės lageryje — poetui Pranui Geniui, kuris ten ir žuvo. Kapų pėdsakai, išlikę ties Macikų lageriu, liudija, kad kalinimo sąlygos Lietuvoje nebuvo geresnės, nei Sibiro gulaguo-

se. Dauguma (o po 1953m.-visi) nuteistųjų pagal Rusijos baudžiamojo kodekso 58-tą straipsnį būdavo išvežami į atšiauriausių SSRS rajonų lagerius. Pats šių įstaigų pavadinimas - pataisos darbų stovyklos (ITL - ispravitelno-trudovoj lagerj) rodė, jog kaliniai savo "kaltes" turi išpirkti darbu. Darbai buvo labai sunkūs: šachtose (Intoje, Vorkutoje), vario kasyklose (Kazachstane), Sibiro taigoje - kirsti mišką, tiesti geležinkelius (Taišeto-Bratsko, Čunos), kasti kanalus (Belomorkanal), statyti miestus Užpoliarėje (Norilską) ir kt. Daugumą šių objektų, pastatytų bėdėsių kalinių rankomis, vėliau sovietai paskelbė spartuoliškomis komjaunimo statybomis.

Kaliniai gaudavo menkų maisto davinį, kurį dar sumažindavo už darbo normų neįvykdymą. Jie dėvėdavo numeruotus kalinio rūbus, gyvendavo vėjo perpučiamuose barakuose, po 60-70 žmonių vienoje patalpoje, dirbdavo 12-14 valandų per dieną. Susirašinėjimas su artimaisiais ir siuntiniai buvo ribojami, o baigus bausmę dažnai neleisdavo grįžti į Tėvynę. Po Stalino mirties ir Berijos sušaudymo daugelyje lagerių įvyko kalinių sukilimai. Po jų režimas sušvelnintas, o 1955-1956m SSRS AT komisija, peržiūrėjusi bylas,

Džezkazgano lageris

Vorkutos lageris, gyvenama zona

daug kalinių išleido į laisvę. Tačiau LSSR KP CK pasipriešino, kad buvusieji partizanai, teisti už "kontrevoliucinius nusikaltimus", grįžtų į Lietuvą. Jiems uždraudė gyventi Vilniuje ar Kaune¹¹¹. 1957m iš lagerių į Kauną grįžo 582 asmenys, tačiau pasilikti leista tik 137. Kiti buvo toliau persekiojami ir iškeldinami administracine tvarka.

Tokią brangią kainą reikėjo mokėti už laisvės troškimą.

2 lentelė. Kalinių skaičius NKVD kalėjimuose 1940-1941m.

Kalėjimo pavadinimas		Kalinių limitas	Buvo kalinių			Numatyta papildomai sutalpinti kalinių*
			1940 10 01	1941 06 08		
1.	Kalėjimas Nr.1 Kaune	1850	1506	1970	2000	„-“
2.	Nr.2 Vilniuje	2300	937	1500	6000	„-“
3.	Nr.3 Vilniuje	500	113	633	400	„-“
4.	Nr.4 Panevėžyje	650	235	230	1000	
5.	Nr.5 Šiauliuose	850	572	360	2000	
6.	Nr.6 Marijampolėje	500	437	321	800	„-“
7.	Nr.7 Ukmergėje	300	112	150	400	„-“
8.	Nr.8 Tauragėje	100	77	62	100	„-“
9.	Nr.9 Raseiniuose	360	112	145	800	„-“
10.	Nr.10 Utenoje	150	84	92	300	„-“
11.	Nr.11 Telšiuose	150	119	170	130	„-“
12.	Nr.12 Švenčionyse	200	.	110	300	„-“
Viso:		7910	4304	5713	15400	

* 1941 06 08 NKVD duomenimis.

4 lentelė. Duomenys apie Lietuvos SSR MGB vidaus kalėjimus¹¹³

Kalėjimo pavadinimas	Kalinių limitas	Buvo kalinių 1948m.	1949m.	1950m. sausio ld.
1. MGB ministerijos	300	231	146	236
2. Alytaus	40	34	11	33
2. Anykščių	40			45
3. Biržų	40	27	11	11
4. Vilkaviškio	50	62	32	22
6. Zarasų	40			10
7. Kauno	100	87	100	95
8. Klaipėdos	100	35	46	45
9. Kretingos	40	20	22	33
10. Kuršėnų	40			4
11. Kupiškio	40			18
12. Lazdijų	50		37	7
13. Mažeikių	40	30	18	42
14. Marijampolės	50		13	11
15. Panevėžio	40	26	24	40
16. Prienų	40		6	17
17. Tauragės	40	86	40	50
18. Telšių	50		29	27
19. Ukmergės	50		30	25
20. Šakių	40	29	12	10
21. Šiaulių	50		34	39
22. Jurbarko	40			12
23. Trakų		12		
Visa	1320			832

Pastaba praleistos grafos, kurioms nėra duomenų.

3 lentelė. Duomenys apie Lietuvos SSR MVD ir MGB kalėjimus (1953 10 15)¹¹²

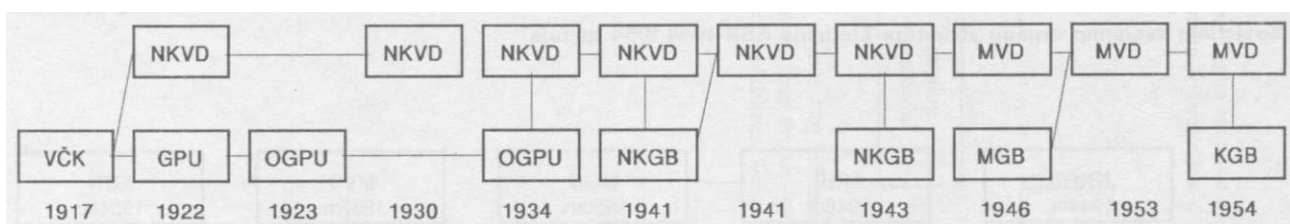
Kalėjimo pavadinimas	Kalinių sutalpinimo limitas	Vidut buvo kalinių	Kamerų kiekis			Kalėjimo tarnaut skaičius			Kamerų agentų ir informatorių sk.
			Viso	Bendrų	Vienučių	Viso	T. sk. prižiūr.	Lietuv. %	
1. Kalėjimas Nr.1 Vilniuje	2800	865	456	71	385	500	375	23,8	74
2 -"- Nr.2 Klaipėdoje	1040	375	122	75	47	194	150	38,6	42
3. -"- N r.3 Kaune	1460	678	120	82	38	237	172	38,3	82
4. -"- Nr.4 Panevėžyje	590	171	51	36	15	112	81	40,1	19
5. -"- Nr.5 Šiauliuose	560	235	52	29	23	144	112	42,3	28
6. -"- Nr.6 Marijampolėje	440	117	46	17	29	101	69	51,5	15
7. Nr.7 Švenčionyse	130	49	20	12	8	4	1	25	-
(užkonservuotas)									
8. -"- Mr.8 Šilutėje	200	109	31	15	16	78	58	44,9	10
9. -"- Mr.10 Utenoje	150	76	18	5	13	61	43	26,2	8
Viso:	7370	2674	916	342	574	1431	1061	34,6	278
1. Vilniaus MGB vidaus kalėjimas	300	80	50	37	13	63	44	7,9	Nėra duom.
2 Kauno	100	35	17	8	9	33	20	121	n
3. Šiaulių	50	21	11	8	3	30	18	10,0	H
4. Klaipėdos	50	22	12	3	9	30	18	20,0	M
Visa	500	156	90	56	44	156	100	115	n
Iš viso:.	7870	2830	1006	398	614	1587	1161	32,4	
1952m iš viso buvo kalinių		4834							

Priedai:

1. Sovietų represinių organų transformacijos.
- Z Lietuvos SSR okupaciniai represiniai organai.
3. Sovietinių saugumo organų struktūra Lietuvos SSR 1944-1954 metais.
4. 1953m. liepos mėn. su partizanais kovojusios Lietuvos SSR MVD 2 N valdybos struktūra ir funkcijos.
5. Sovietų Sąjungos karinių dalinių, dalyvavusių akcijose prieš partizanus, dislokacija Lietuvoje 1945-1953m.
6. MGB-KGB veikiančių agentų kiekis Lietuvoje.
7. MGB-KGB agentūrinio tinklo dinamika pokario Lietuvoje.
 8. Represijų mastai Lietuvoje (MGB duomenimis).
9. 1944-1953m. partizaninio karo nuostoliai Lietuvoje (MGB duomenimis).

Sovietinių represinių organų transformacijos

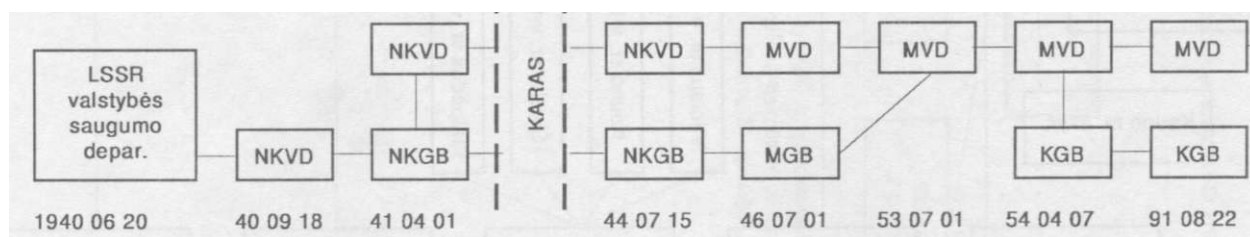
1 priedas

VČK - Visos Rusijos ypatingoji komisija; GPU - Valstybinė politinė valdyba; OGPU - suvienytoji valstybinė politinė valdyba; NKVD - Vidaus reikalų liaudies komisariatas; MGB - Valstybės saugumo ministerija; KGB - Valstybės saugumo komitetas; MVD - Vidaus reikalų ministerija

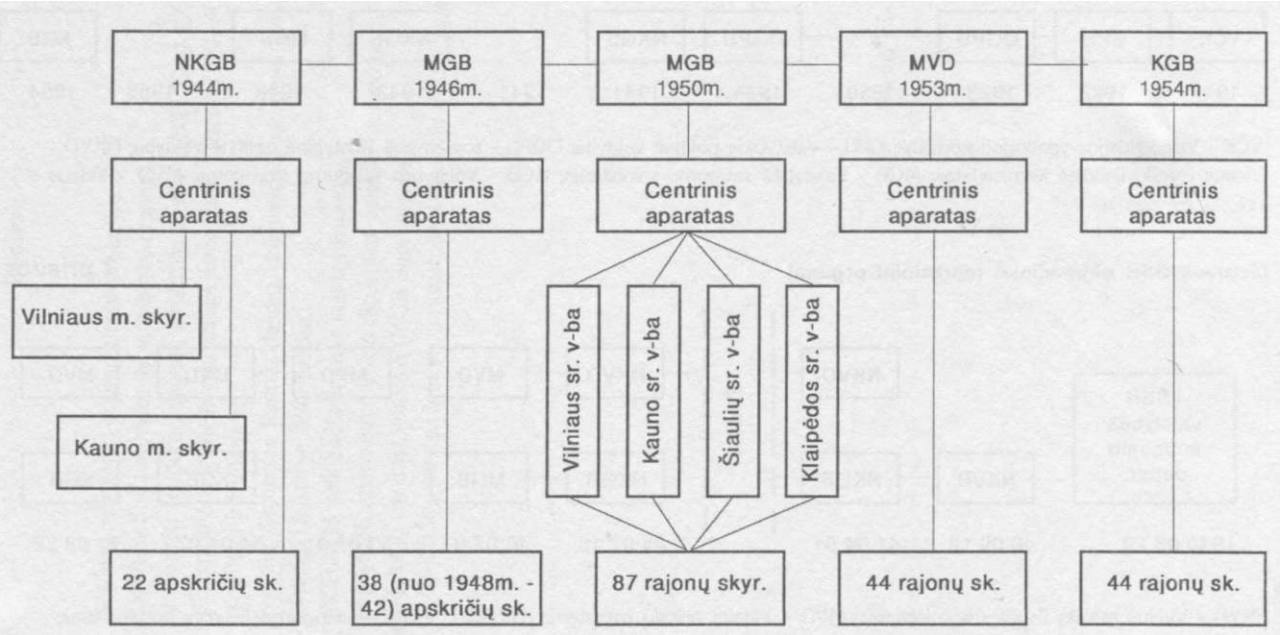
Lietuvos SSR okupaciniai represiniai organai

2 priedas

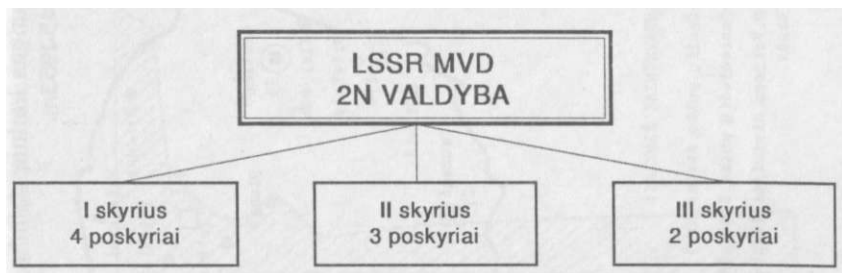

NKVD - Vidaus reikalų liaudies komisariatas; MVD - Vidaus reikalų ministerija; NKGB - Valstybės saugumo liaudies komisariatas; MGB - Valstybės saugumo ministerija; KGB - Valstybės saugumo komitetas

Sovietinių saugumo organų struktūra Lietuvos SSR 1944-1954 metais

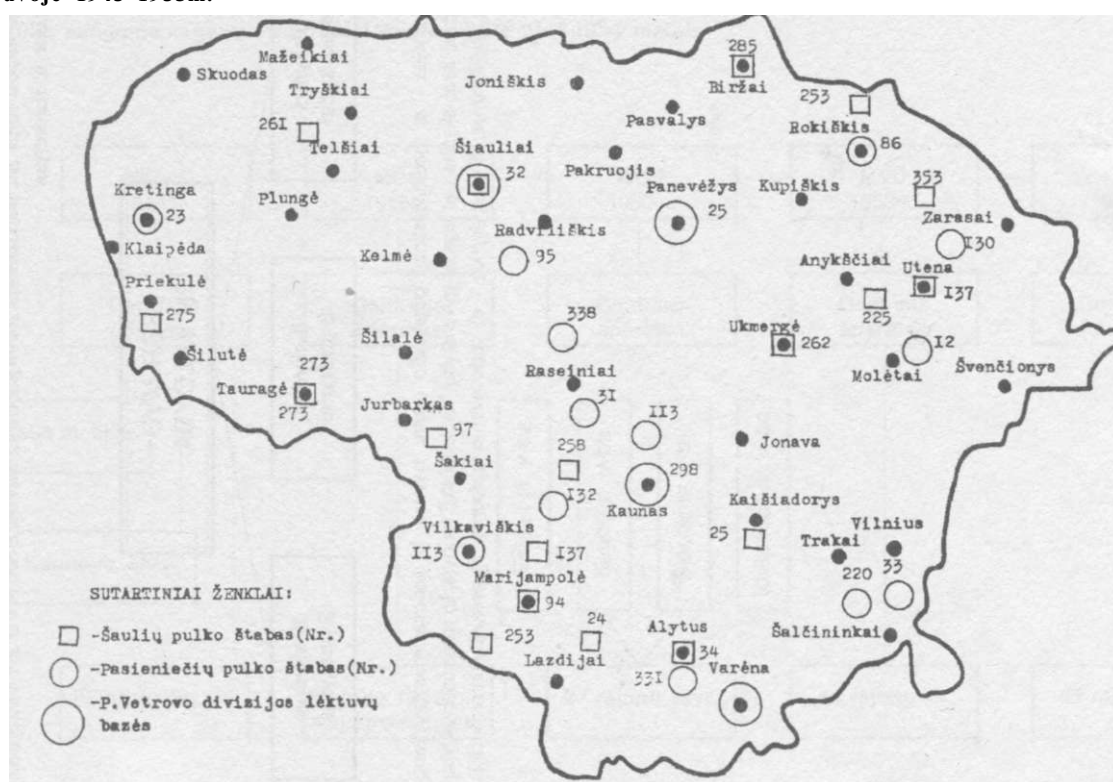
1953m. liepos mėn. su partizanais kovojusios Lietuvos SSR MVD 2N valdybos struktūra ir funkcijos

I-mas skyrius - a) "nacionalistinių" pagrindinio centrų tyrimas; b) vadovavimas partizanų naikinimui; II-ras skyrius - a) legaliai gyvenančių "nacionalistų" tyrimas; b) užsienio žvalgybų agentų išaiškinimas; III-čias skyrius - a) vadovavimas sribams; b) apskaitos-informacinis poskyris

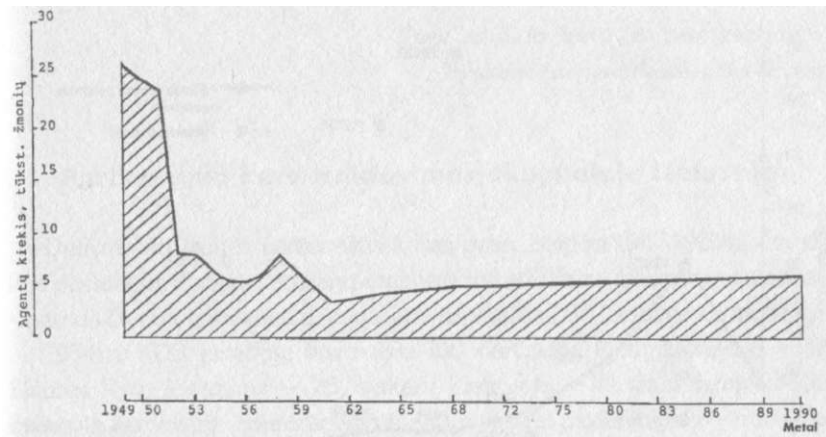
Sovietų Sąjungos karinių dalinių, dalyvavusių akcijose prieš partizanus, dislokacija Lietuvoje 1945-1953m.

5 priedas

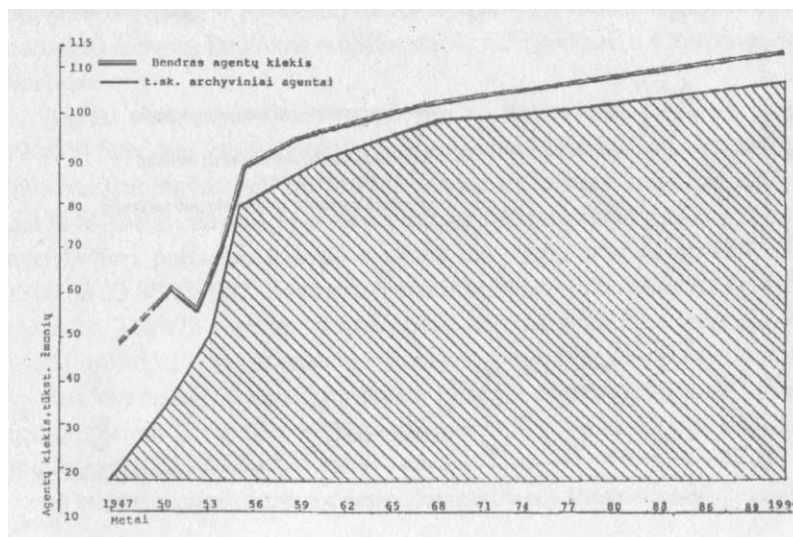
6 priedas

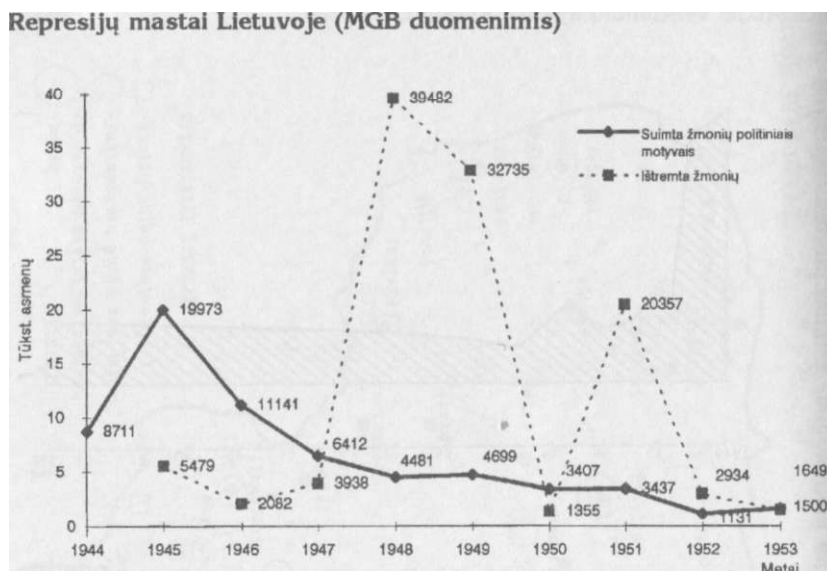
MGB-KGB veikiančių agentų kiekis Lietuvoje

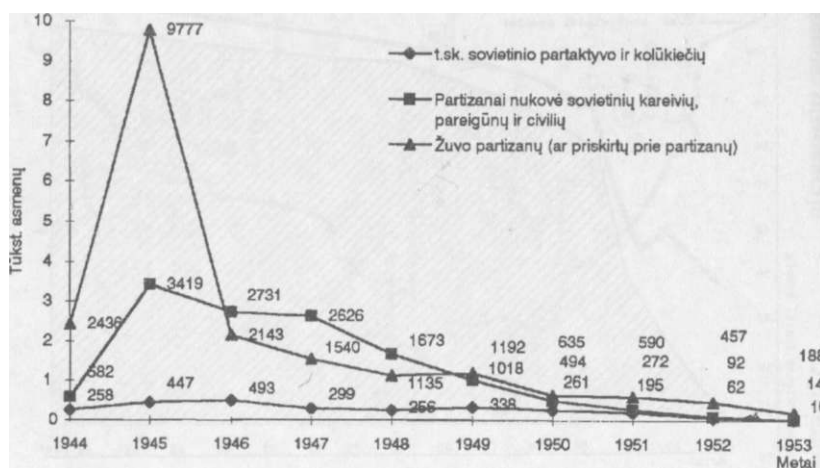
7 priedas

MGB-KGB agentūrinio tinklo dinamika pokario Lietuvoje Pastaba: veikiančių agentų kiekis 71% sumažintas 1952m. Jų įregistravimas į archyvinę agentų kartoteką užtruko iki 1955m.

Partizaninio karo nuostoliai Lietuvoje 1944-1953m. (MGB duomenimis)

PARTIZANINIO KARO PABAIGA. LAISVĖS KOVŲ REIKŠMĖ

"Šiandien žodis laisvė yra pats gražiausias"

(Partizanas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas)

Partizaninio karo traktavimas okupuotoje Lietuvoje

Dešimtmetį trukęs partizaninis karas gėso. Baigėsi 1947-1951m. titaniškos pastangos išlaikyti partizanų organizacinę struktūrą, atkurti nuolat sunaikinamus štabus, atstovauti tikrąją Lietuvos valdžią, būti Lietuvos kariuomene.

1954m. KGB įskaitoje buvo apie 100 partizanų: Pietų Lietuvoje — 12, Šiaurės Rytų Lietuvoje - 25, Vakarų Lietuvoje - 61 (žr. Priedą - MGB sudarytą žemėlapi). Apie trisdešimt vyrų slapstėsi pavieniui, kiti — mažomis grupelėmis po 2-3 žmones. Organizacinė judėjimo struktūra buvo suardyta. Tik keletas būrių išsilaikė organizuotai - tai Pilėnų tėvūnijos partizanai; J.Streikaus-Stumbro vadovaujami vyrai; S.Erstikis, K.Liuberskis ir J.Adomaitis, iki 1957m. nenustoję leisti Juozapavičiaus tėvūnijos laikraščio (tik pakeitę jo pavadinimą iš "Partizanų šūviams aidint" į "Partizanų šūvių aidą"); Žemaitijoje dar slapstėsi K.Labanauskas-Justas drauge su broliais Kybartais; Prisikėlimo apygardos ribose - P.Prūsaitis-Lapė, iš visų jėgų besistengiantis išlaikyti partizanų archyvą; Dzūkijoje-aukščiausias LLKS pareigūnas A.Ramanauskas-Vanagas.

Keitėsi okupacinės valdžios santykis su partizaniniu judėjimu. Baigėsi 1946-1949m taip plačiai praktikuotas (gyventojų įbauginimui, papildomos informacijos surinkimui) nukautųjų palaikų niekinimas miestelių aikštėse. Jei 1944-1945m žuvusiųjų palaikus dažnai palikdavo kautynių lauke, tai jau nuo 1946m. partizanų užkasimo vietas okupantai pradėjo stropiai slėpti 1946 08 09 SSRS MVD Kovos su banditizmu v-bos viršininkas A.Leontjevas rašte Nr. 7/2/673 nurodė: "Kaip taisyklė, užmuštų banditų lavonai pristatomi į apskričių MVD skyrius fotografavimui, atpažinimui ir palaidojimui dėl to, kad lavonų laidojimo vietų nerastų banditai. Išimtis gali būti tik tada, jei fotografavimas ir lavonų atpažinimas gali būti atliktas vietoje ir išlaikyta griežta palaidojimo konspiracija."

Ši instrukcija galiojo visą okupacijos laikotarpį. Represijų vykdytojai jos

laikosi iki šiol partizanai jiems pavojingi ir mirę. Keičiantis MGB-KGB skyrių pavaldumui ir jų viršininkams, kapavietes parodydavo ir žodžiu perduodavo informaciją apie jas kitam viršininkui, įpareigodami palaikų užkasimo vietas "toliau stebėti".

Visuomenė turėjo pamiršti žuvusius. Prasidėjo nauja okupantų taktika: bet kokių partizaninio karo ženklų naikinimas. Lietuvos žmonės turėjo nieko nežinoti apie valstybingumo siekius.

1955-1956m. paženklinoti paminklų naikinimu. Nors partizanų kapų nei žymės nebuvo, tačiau naikinami ir visi per Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmetį pastatyti paminklai bei savanorių kapai Čekistams atrodo pavojingi visi nors kiek patriotizmą žadinantys statiniai. Kaip "nacionalistinio turinio paminklo" pavyzdys nurodomas Marijos Senkienės ir pulk. Steponaičio antkapis Petrašiūnų kapinėse, kur "pavaizduota tautiniais rūbais apsirengusi mergaitė, atsisukusi į rytus ir pakėlus ranką, o prie jos kojų guli sulaužyti kryžiai ir sodybos²". Čekistų numone, ši mergaitė byloja, kad viską sugriovė iš Rytų atslinkusi audra.

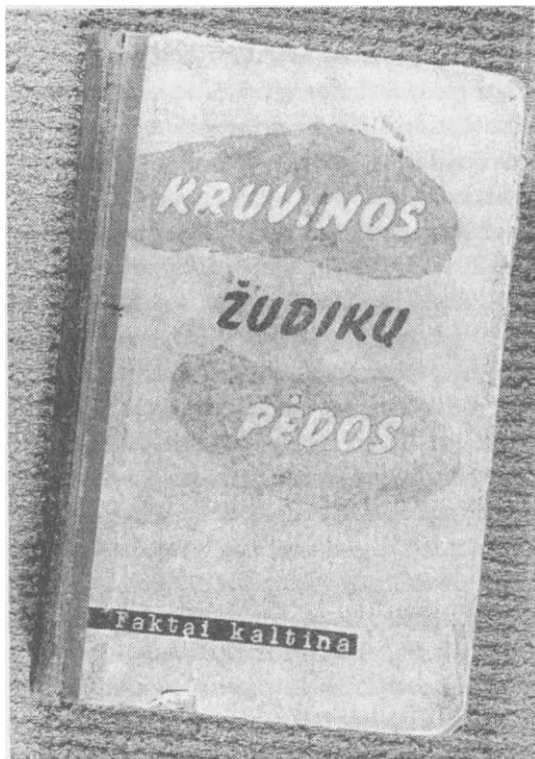
XX SSKP partijos suvažiavime kaltė už represijas buvo suversta Stalinui. Tačiau smerkiant "stalinizmo kultą" visada buvo operuojama 1937m. skaičiais. Pokario represijos ir dešimtmetį Lietuvoje vykęs partizaninis karas nebuvo minimas. KGB skleidė mitą apie persitvarkiusią kompartiją. Lietuvoje buvo propaguojama idėja, kad lietuviams reikia stoti į komunistų partiją ir užimti vadovaujančius postus. Ši lietuvių "gelbėjimo" teorija prisitaikėliams ir kolaborantams uždėjo patriotų aureolę. Bet kokie ženklai, liudijantys apie bekompromisinę okupacijos atmetimą buvo nepageidautini.

Tačiau, nors paminklai buvo nugriauti, N.Chruščiovo "atšilimo" metu iš lagerių grįžę kaliniai buvo gyvi kovų ir kančių liudininkai Lietuvos KP CK su įniršiu priešinosi kalinių ir tremtinių grįžimui, tačiau šis procesas 1955-1956m. vis tiek vyko. Ir tada okupacinė valdžia pradėjo skleisti naują mitą apie klasių kovą pokario Lietuvoje. Apie dislokuotas Lietuvoje baudėjų divizijas, apie milžinišką represinį aparatą ir jo veiklos metodus nebuvo net užsimenama. Laisvės gynėjų kovos pradėtos traktuoti kaip "buožių" kerštas naujajai santvarkai. Reikėjo įtikinti chruščiovinio "atšilimo" užliūliuotą visuomenę, kad lietuvis kovojo prieš lietuvi, ir tie, kurie priešinosi naujesnei pažangesnei santvarkai buvo banditai, žvėrys, sadistai.

Todėl nuo 1958m. KGB darbuotojai pradėjo skelbti publikacijas "apie buržuazinį nacionalistinį pogrindį". 1959m. Lietuvos KP CK biuro nutarimu

buvo sukurta speciali redakcija, į kurią įėjo trys KGB operatyviniai darbuotojai. Jų pareiga buvo atrinkti ir paruošti publikavimui medžiagą apie "buržuazinių nacionalistų" nusikaltimus. Veikiai į šį darbą įsijungė daugelis centrinio KGB aparato ir periferinių "organų" darbuotojų, po partizanų sunaikinimo netekę didelės darbo apimtys. Jiems talkino LKP CK Partijos istorijos institutas. Iš KGB archyvų atrinktą medžiagą patikimi literatūriniai darbuotojų perduodavo į redakcijas³.

1959-1960m. respublikiniuose laikraščiuose buvo atspausdinti 452 straipsniai ir dokumentinės apybraižos, organizuota 30 radijo laidų, sukurtos dvi kino apybraižos ir penki kino žurnalai. Vien Vilniuje čekistai perskaitė visuomenei 187 paskaitas apie "nusikalstamą buržuazinių nacionalistų" veiklą. LSSR mokslų akademijos redakcija pradėjo leisti knygų seriją "Faktai kaltina". Dalį straipsnių privertė parašyti pačius grįžusius iš lagerių ar legalizavusiuosius partizanus.

Šių publikacijų tikslas buvo diskredituoti visuomenės akyse partizanų kovas. Straipsniuose be bendros partizanų žeminančios tendencijos buvo nevengiama ir atvirų klasiščių. Pvz., kino žurnale Tauro apygardos įkūrėjas kun. A.Ylius buvo pavažduotas kirviu kapojantis žmonėms galvas (iš tikrųjų jį nufilmavo miško kirtavietėje genintį šaką). Partizanų kapelionas Justinas Lelešius buvo kaltinamas ant aukų kaktų deginęs penkiakampes žvaigždes, nors nebuvo žinomas nei vienas asmuo, taip žiauriai partizanų nukankintas. Tik

Atgimimo laikais paaiškėjo, kaip būdavo fabrikuojamas toks šmeižtas. Kun. J. Lelešių apšmeižė tardomas buvęs partizanas B. Budrys, neatlaikęs kankinimų ir tapęs išdaviku. "Ateidavo, kad laikytų mišias, pasakytų pamokslėlį. Apie kokius nors žiaurumus ar niekšybes iš jo pusės negali būti jokios kalbos... (..) Tai rezultatas badu marinamo vienutėje ir nardinamo po vandeniui surištomis rankomis ir kojomis. Apie tai gerai turėtų papasakoti kapitonas Sasnickij, tuometinis tardytojas," — rašė vėliau B. Budrys³. Iš šių žodžių matyti, ko verti tardymų metu išgauti prisipažinimai Dauguma palūžusiųjų tapdavo ne tik išdavikais, bet ir melagingais liudytojais, priskiriančiais nebūtas kaltes čekistų nurodytiems asmenims, padėdavo vykdyti propagandines kampanijas. O sovietinė šmeižto ir melo mašina mokėjo fabrikuoti faktus (pvz. net iki devintojo dešimtmečio lenkų karininkų išžudymu Katynės miške Sovietų Sąjunga kaltino vokiečius). Demagogija ir šmeižtas neaplenkė ir Lietuvos partizanų atminimo.

Atkakliai neigdama okupaciją, sovietinė propaganda stengėsi nusišluoti politinius partizanų tikslus ir jų organizacinių struktūrų egzistavimą. Net nukautuosius miestelių aikštėse guldėdavo išrengtus — ne vien dėl savo iškrėpėliško instinkto, ne vien dėl to, kad jų uniformas atiduodavo majoro Sokolovo smogikams. Uniforma simbolizavo Lietuvos Respublikos kariuomenę ir ją dėvintys buvo kariai, o ne banditų gaujų dalyviai.

Kadangi partizaninio pasipriešinimo mastą nusišluoti buvo neįmanoma, sovietinė propaganda stengėsi šį reiškinį išprausti į marksistinės teorijos rėmus — pavaizduoti kaip klasių kovą. Todėl buvo teigiama, kad dauguma partizanų buvo "buožės", kovoję dėl savo atimto turto. "Stambaus buožės sūnumi" buvo pavadintas partizanų vadas A. Ramanauskas, kilęs iš neturtingų valstiečių (dėl šios priežasties, o taip pat kaip geras mokinys buvo atleistas nuo mokesčio už mokslą). "Buožė" buvo laikomas ir partizanų vadas J. Žemaitis, nors jo tėvas jokios nuosavybės neturėjo — tarnavo piešininku pas grafą Tyzenhauzą. Daugumą partizanų gretose kaip tik sudarė vargingieji valstiečiai, o stipriausias sąjūdis kilo kaip tik nederlingiausiuose Lietuvos regionuose — Varėnos, Švenčionių, Alytaus, Prienų, Kazlų Rūdos apylinkėse, ten, kur ošė didžiausios girios.

Priešingai nei teigė sovietinė propaganda dažnai partizanus globojo ir šelpė kaip tik vargingieji valstiečiai ir atvirksčiai — dažnas pasiturintis ūkininkas atsisakydavo paremti partizanus: "Neseniai buvom užėję pas vieną žmogų maisto. Ūkininkas jis neblogas, bolševikiškai tariant "buožė". (..) Šis apakęs

žmogelis dreba dėl vieno kito kilogramo mėsos, kai mes, partizanai, nesijaudinam dėl savo gyvybės, dažnai pastodami kelią istrebiteliams ir NKVDistams, atvažiuojantiems iš to žmogaus reikalauti pyliavų (...). Ne, jis nesupranta, kas tai yra Tėvynė, kas tai yra Lietuva. Jam Tėvynė — pinigų terba⁶."

Klasių kovos teoriją visiškai paneigia duomenys apie LSSR MVD Karo Tribunolo nuteistųjų už kontrrevoliucinius nusikaltimus asmenų socialinį statusą. Per 1944-1946 06 iš 8,3 tūkst nuteistųjų "buožės" sudarė vos 7,5 proc.; 52 proc. buvo "vidutiniškai", ty. turintys mažiau nei 15 ha žemės, 21,4 proc. — varguomenė, 15 proc. - inteligentai⁷. Karinio tribunolo pirmininkas su nusistebėjimu rašė: "... (...) 7,5 proc. nuteistų dvarininkų, buožių ir dvasininkijos sugebėjo patraukti į savo pusę 8226 asmenis arba 92,5 proc. nuteistųjų iš darbininkijos: valstiečių, amatininkų, moksleivių ir inteligentijos."

Sovietiniai ideologai stengėsi apjuodinti partizanų vardą vadindami juos vokiečių pakalikais bei imperialistinių valstybių tarnais. Tokia motyvacija buvo pateikiama todėl, kad partizanų tarpe buvo nemažai 1941m. birželio sukilimo dalyvių bei Vietinės Rinktinės savanorių.

Tačiau buvo nutylimas tas faktas, kad fašistinė Vokietija nepripažino 1941m Laikinosios Lietuvos vyriausybės, o P.Plechavičiaus Vietinė Rinktinė, nepavykus jos nusiųsti į rytų frontą, buvo išformuota ir nuginkluota, vadai suimti SS brigadenfiureris įsakė šaudyti vietoje kiekvieną sutiktą ginkluotą lietuvį.

Tiek Vietinė Rinktinė, tiek fronto ruožą Žemaitijoje gynusi Tėvynės Apsaugos Rinktinė buvo sukurtos vieninteliu tikslu: gavus iš vokiečių ginklų, kautis dėl Lietuvos nepriklausomybės. Buvo tam tikrų derybų su vokiečiais, norint gauti ginklų Lietuvos pagrindžiui (tokiu tikslu su Abveru tarėsi Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungos narys kpt I.Velavičius-Vilius). Keletą vežimų ginklų gavo iš vokiečių būsimasis Vyčio apygardos vadas D.Vaitelis.

Atsiradus galimybei paruošti kvalifikuotai partizaninei kovai žmonių, LLA vadai siuntė į vokiečių žvalgybos mokyklą apie 100 vyrų, kurie desantu permesti atgal į Lietuvą iš karto įsijungė į partizaninę kovą. Taip pat ir išeivijos organizacijos — pirmoje eilėje VLIKas — tarėsi su užsienio spec tarnybomis tik todėl, kad be jų pagalbos nebuvo įmanoma pasiųsti į Lietuvą desantininkų (jų tarpe ir J.Lukšos).

Nors 1950m. BDPS vardu į Vakarus nusiųstas MGB agentas, susitikęs su anglų žvalgybos atstovu nusistebėjo, kad nebuvo pastarojo užverbuotas, o

"pagrindiniu klausimu buvo laikomas pagrindžio darbas", tačiau visus šiu ryšius MGB traktavo kaip tarnybą "užsienio imperializmui".

Ypač stengėsi čekistai, ieškodami partizanų tarpe žydšaudžių. Beveik kiekvienam 1941m. sukilimo dalyviui buvo inkriminuojamas šis nusikaltimas. Pvz. apie A.Ramanauską taip rašė MGB papulkininkis N.Dušanskis: "Dar iki vokiečių atėjimo jis suorganizavo Druskininkuose baltagvardiečių dalinį ir ten sušaudė daug žydų ir lenkų tautybės žmonių." Iš tikrųjų A.Ramanauskas, pasitraukus sovietiniams pareigūnams, dvi savaites saugojo Druskininkų kurorto sandėlius nuo plėšikų. Paskutiniam Žemaitijos partizanui Pr.Končiui buvo inkriminuojamas dalyvavimas 3000 sovietinių piliečių sušaudyme⁸. Nors visą laiką buvo ieškoma liudininkų, patvirtinančių šio partizano dalyvavimą žydų šaudyme, 1964m. KGB konstatuoja: "Įrodymų apie Pr.Končiaus dalyvavimą tarybinių piliečių žudyme gauta nepakankamai"⁹

Kai kurie istorikai partizaninį pasipriešinimą sovietų okupacijai traktavo kaip pilietinį karą. Ypač ši versija "išpopuliarėjo" prasidėjus M.Gorbačiovo "perestrojkai". Pilietinio karo teorija tarnavo tam pačiam tikslui, kaip ir klasių kovos teorija: t.y. okupacijos fakto nusišalinimui. Pagal šią teoriją "klasių kovos" išdavoje išsiliepsnojo pilietinis karas, kuriame lietuvis kovojo prieš lietuvi (ty. ne už nepriklausomos valstybės atkūrimą, o prieš socialistinę santvarką).

Tačiau pilietinio karo teoriją paneigia duomenys apie okupacinę kariuomenę, slopinusią partizaninį judėjimą. Pvz. net partizaninio karo saulėlydyje 1952m vieną partizaną persekiojo 30 baudėjų (15 NKVD kariuomenės kareivių ir 15 sribų). Okupacijos pradžioje pagrindinę okupantų jėgą sudarė kaip tik kariuomenė: dvi NKVD divizijos, apskričių centruose dislokuoti NKVD pasienio kariuomenės pulkai ir kt karinės formuotės. Stribai, suorganizuoti daugiau "klasių kovos" ir "pilietinio karo" teorijų pagrindimui, vaidino mažesnę vaidmenį kovoje su partizanais, dominuodami taikių gyventojų represavimo akcijose. Tačiau ir sribų tarpe 1947m lietuviai tesudarė vos apie pusę (iki 1953m šis skaičius išaugo ir pasiekė 65 proc.). O partizanų naikinimui vadovavusiuose MGB "organuose" vos vienas kitas buvo lietuvis. Net 1953m, nepaisant SSRS CK pastangų sulietuvinti MGB struktūras (Vilniuje buvo įkurta MGB mokykla, kompartija nuolat siųsdavo savo "kadrus" į MGB), šioje žinyboje tarp vadovaujančių darbuotojų tebuvo vos 11 proc. lietuvių (iš viso - 19 proc.).

Kiek daugiau lietuvių tarp "ginkluoto sovietinio partaktyvo", tačiau skaičius

tautinė sudėtis ir organizavimas "iš viršaus", ty. SSKP CK nurodymu, neleidžia teigti, kad Lietuvoje vyko pilietinis karas (1946m. buvo apginkluota 6,4 tūkst. komunistinių "aktyvistų").

Palyginus su okupacinėmis represinėmis struktūromis bendradarbiavusių ir kovojusių partizanų gretose, pagrindinėse organizacijose bei juos rėmusių skaičius, aiškiai matyti, kad 1944-1954m. vyko visą Lietuvą apimančią pasipriešinimą SSRS agresijai, pasireiškęs aukščiausia forma - ginkluota kova.

Nepriklausoma Lietuva: partizanų vizija ir tikrovė

Pirmaisiais okupacijos metais tiek išeivijoje, tiek Lietuvos pogrindyje dažniausiai buvo svarstomi dominavimo klausimai: ar išsivadavimo kovai turi vadovauti politinė ar karinė vadovybė; ar atgavus Nepriklausomybę turi galioti 1922 ar 1938 metų konstitucija; ar Lietuvos valdžios legitimumą garantuoja egzilinė, ar krašte kovojanti partizanų vadovybė, ty. faktinė valdžia?

1946m. MGB pradėta provokacija - J.Markulio kuriamas VLAK-BDPS - buvo gana sėkmingai realizuojama dėl tos priežasties, kad partizanų vadai suprato būtinybę išlaikyti valstybės tęstinumą. Jie VLAKą traktavo kaip laikinąją Lietuvos vyriausybę. "Ši laikinoji Lietuvos vyriausybė sudarė glaudų ryšį su užsienio lietuviais, tvirtino ir skyrė diplomatinis atstovus. Mums išsigelbėjimo aušra tekėjo. Gautomis iš užsienio žiniomis, kad Lietuvos klausimas nėra ir nebus užmirštas, mes džiūgavome ir laukėme to momento, kad ir mūsų šalyje nušvis laisvė (...). Laikinoji Lietuvos vyriausybė turėjo sueiti į glaudų kontaktą su apygardų vadovais, be kurių pripažinimo ši Laikinoji Vyriausybė neturėjo teisės atstovauti Lietuvai¹⁰."

1949m. pradžioje susikūrusi LLKS Taryba perėmė iniciatyvą ne tik krašto laisvinimo darbe, bet ir būsimos nepriklausomos valstybės modelio kūrimo. Aukščiausiu tautos politiniu organu, įkūnijančiu ne tik karinę, bet ir politinę valdžią Lietuvoje tapo partizanų vadovybė. Atgavus nepriklausomybę, ji turėjo sudaryti laikinąją Vyriausybę ir įstatymus leidžiantį organą - Laikinąją tautos tarybą, į kurią lygiais pagrindais turėjo įeiti tiek kovojančio krašto, tiek užsienio organizacijų bei partijų atstovai 1949m. vasario mėn. partizanų vadų suvažiavime priimti dokumentai skelbė apie nesunaikintą Lietuvos

valstybingumą ir partizaninės valdžios legitimumą krašte. Partizaninė valdžia paskelbė programines nuostatas ateičiai:

- valstybinė Lietuvos santvarka - demokratinė respublika;
- valstybės valdymas vykdomas per laisvais, demokratiniais, visuotiniais, lygiais, slaptais rinkimais išrinktą Seimą;
- iki Seimui priimant naują konstituciją, galioja 1922m. Konstitucija;
- valstybė garantuoja lygias teises visiems Lietuvos piliečiams. Komunistų partija, kaip diktatūrinė ir priešinga Nepriklausomybei, nelaikoma teisine partija;
- vienas pirmųjų valstybės uždavinių — socialinių problemų sprendimas.

Kaip pamatas teisingumu ir laisve pagrįstam gyvenimui buvo nurodytas krikščioniškosios moralės ir tikrosios demokratijos principų įgyvendinimas. Partizanai tikėjo, kad per kovų ir kančių žaizdą perėjusi Lietuva sugebės sukurti tobulesnę valstybę. Todėl daugelio sprendimų vykdymą atidėdavo ateičiai Taip išrašydavo pakvitavimus už paaukotą ar rekvizuotą turtą, tikėdami, kad atsikūrusi Lietuva atlygins aukojusiems. Net mažiau nusikaltusių asmenų bausmių vykdymą atidėdavo Nepriklausomybės laikotarpiui Ypač tikėjo socialiniu teisingumu: "Lietuvai atgavus nepriklausomybę, tokios šeimos turėtų būti šelpiamos, globojamos; priešingu atveju — tai dirva nepasitenkinimui, burnojimui prieš valdžią, nusikaltimams ir pan. Argi šitokiame skurde užaugęs lietuvis gali būti geras patriotas?" - rašė LBaliukevičius-Dzūkas".

Tačiau šias svajones apie būsimą Lietuvą dažnai sudrumsdavo abejonės. "Kai kas sako, jog bolševikinės okupacijos metai ir kovos užgrūdins tautą. Plienai, girdi, liks. Gal būt, liks tokių, kaip plienas, kurie lydėsi ir grūdinosi šioje kruvinoje kovoje. Bet tokių bus nedaug. Daug plieno kovoje bus sunaudota. Liks daug surūdijusios ir iškraipytos geležies gabalų, o dar daugiau liks molio. (...) Lieka bailiai, pataikūnai, girtuokliai, bevaliai bolševikinio aparato klapčiukai, kombinatoriai, veidmainiai- Šie lieka visi¹²." Panašiai mąstė partizaninio karo pradžioje ir kun. JLelešius: "Mums laikas dabar, kol dar nėra vėlu, ruošti tautą būsimiems įvykiams, nepriklausomam gyvenimui kad vėl Lietuvoje neišsiliepsnotų partijų kova, kad visoki karjeristai, valstybės turto eikvotojai ir vagys neuzurpuotų tėvynės vairo į savo niekšingas rankas. (...) mintyje man kyla bevizituojant kuopas smalsumas pasiteirauti, ar daug tų tautininkų šiandien dirba partizanų eilėse. Jų neradau. (...) O kad

suprastų visiems amžiams tauta, dėl ko mes kraują liejome! Kad negrižtų į tas pačias klaidas vėl Lietuva, bet aš bijau.- bijau, kad pralietas laisvės kovotojų kraujas praeis veltui; lietuvis vėl nesupras lietuvių, nelaimingieji vėl kentės vargus, turtuoliai vėl atstums vargšą, miestietis vėl nepažins kaimiečio, kuris tą kraštą gynė ir savo kraują liejo, bažnyčios vėl liks tuščios, Aukščiausiam nieks negiedos himnų už išlaisvinimą, o smuklėse vėl pasigirs girtų dainos ir triukšmas¹³."

Ypač liūdnas mintis partizanams sukeldavo visuomenės moralinės nuostatos. Ši tema buvo visapusiškai išnagrinėta probleminiuose partizano Dzūko straipsniuose. Didžiausią pavojų jis matė miesto gyventojų ir inteligentų siekime prisitaikyti prie esamos tvarkos. "Žmonės varys į mitingus, lieps dalyvauti eisenose, šaukti visa gerklė "ura", nešti transparentus su VKP(b) CK nustatytais lozungais.. Ir žmonės darys viską, ką jiems įsakys: rėks "ura", eis koja kojon pro tribūnas¹⁴."

Tačiau net tokiam analitikui, kaip LBaliukevičius tada buvo sunku numatyti, kiek totalitarinis valdymas nužmogins visuomenę, pažeis ne tik tautinę savimonę, bet ir pačius asmenybės formavimosi pagrindus, ir kaip skirsis "laukinio kapitalizmo" stadijoje atsidūrusi postkomunistinė visuomenė nuo partizanų regėtos Lietuvos Respublikos vizijos.

Politinė ir socialinė partizanų kovos reikšmė

Lietuvos okupacinės valdžios visiškai nepripažino du visuomenės sluoksniai išeivija ir partizanai Priverstinėje emigracijoje atsidūrę Lietuvos patriotai kėlė laisvės bylą tarptautinėse organizacijose. Partizanai, 1949 02 16 Deklaracijoje paskelbė, kad okupuotoje Lietuvoje aukščiausiu tautos politiniu organu yra LLKS Taryba, prisidėjo prie išeivijos pastangų tarptautinėje plotmėje išlaikyti Nepriklausomos valstybės įvaizdį.

Pasipriešinimas didele dalimi prisidėjo prie to, kad 1945 03 03 JAV valstybės sekretorius paskelbė pareiškimą apie tai, kad JAV tebelaiiko Estiją, Latviją ir Lietuvą nepriklausomomis valstybėmis.

J.Lukšos per geležinę uždangą išvežti partizanų dokumentai parodė pasauliui ne tik lietuvių ryžtą, bet ir perspėjo apie pavojų visai žmonijai"-bolševizmas pasiruošęs pasaulio civilizaciją, kultūrą ir krikščionybę sunaikinti¹⁵."

1949m. JAV atstovų rūmuose plačiai komentuojant įvykius Lietuvoje,

Ilinojaus valstijos atstovas Morton Gorski pareiškė "Lietuvių tauta trokšta laisvės ir ji tam turi teisę."

Apie tai rašė ir patys partizanai: "Mūsų išsivadavimo kova ir mūsų tautos balsas prasiveržė per storiausią geležinę uždangą ir plačiai skamba laisvame pasaulyje. Mūsų tautos teisės, mūsų vieningo pasipriešinimo dėka Lietuva liko ne tik neišbraukta iš pasaulio valstybių tarpo, bet net pripažįstama savarankiška, o partizanų atsidavimas savo tautai yra pasaulio politikų dėmesio centre¹⁶."

Partizanų pasipriešinimas sugriovė sovietinės propagandos skleidžiamą mitą apie savanorišką Lietuvos išijungimą į Sovietų Sąjungą ir atpirkio Lietuvos vyriausybės ir kariuomenės neveiklumą, nepasipriešinimą 1940m. sovietinėms iguloms aneksuojant Lietuvą.

1944-1953m. vyko neregėtas Lietuvos rusinimas ir tautos dvasios naikinimas. Pakeitus mokyklų programas neliko Lietuvos istorijos. Vietoj jos buvo dėstoma SSRS istorija ir VKP(b) trumpasis kursas. Uždraustos visos tautinės ir religinės šventės. 1944-1951m iš bibliotekų išimta ir sunaikinta 600 tūkst knygų. Į Lietuvą atvyko 120-130 tūkst rusakalbių emigrantų. Dauguma jų apsigyveno Vilniuje ir Klaipėdoje, nes vokiečių kilmės gyventojams pasitraukus į Vokietiją, o lenkams repatrijavus į Lenkiją, šie miestai buvo tušti Šeštojo dešimtmečio pradžioje rusakalbiai sudarė 45 proc. didžiųjų miestų gyventojų (Vilniuje ir Klaipėdoje jų buvo 60 proc.).

Partizanų spauda buvo vienintelis tautos dvasios puoselėjimo šaltinis. Partizanų pasipriešinimas kaimų kolonizavimui ilgam išlaikė patriotiškus kaimus. "Kur neitume šiandien po kaimą, ten visur girdėtume jaunimą partizanų dainas dainuojant, ir ne tik jaunimą, bet mažus vaikus - piemenukus. Tose dainose vėl atgyja seniai žuvę partizanai ir jų darbai, vėl prieš akis stojasi sunki lietuvių tautos dalia", - rašė partizanas LBaliukevičius¹⁷. Tą patį pripažino ir J.Lukša: "Sukomunistinimo procesas spartesnis miestuose. Aukštosiose mokslo įstaigose esama 40 proc. komjaunuolių. Gimnazijose — apie 10 proc. Procentai svyruoja priklausomai nuo gimnazijos vietos — gilumoje provincijos procentas menkesnis ir atvirkščiai Sukomunistėjimo ir nusivylimo Vakaraais laipsnis priklauso nuo gyventojų sluoksnių santykiavimo su pagrindžiu. Bolševikų spaudimas padaro tai, kad ne visiems gyventojų sluoksniams pagrindis prieinamas¹⁸."

Partizanų kovos žymiai sumažino Lietuvos rusifikavimą. Partizaninis karas Lietuvoje truko dešimtmetį, tuo tarpu Latvijoje ir Estijoje jis užgeso maždaug

per trejus metus. Palyginus šių trijų valstybių tautinę gyventojų sudėtį matome, kad Estijoje estai sudaro 62 proc. gyventojų (rusų yra 32 proc.), Latvijoje latvių tėra tik 52 proc. (2/3 likusių gyventojų yra rusai), o Lietuvoje gyvena 80 proc. lietuvių. Imigracija į Lietuvą paspartėjo tik 1958m, kai baigėsi partizaninės kovos.

Lyginant su Latvija ir Estija matyti, kad net praėjus dešimtmečiui nuo kolchozų įkūrimo Lietuvoje valstybiniai ūkiai tiekė vos 40 proc. mėsos ir pieno produktų (Latvijoje - 50 proc, Estijoje - netoli 60 proc.). Tai irgi buvo aktyvaus partizanų priešinosi ūkių sukolektyvinimui pasekmė.

Tuo pačiu reikia pripažinti, kad dvidešimties tūkstančių geriausiųjų Lietuvos vyrų žuvimas iš esmės pažeidė tautos genofondą, pakeitė jį atsargesniųjų ir prisitaikiusiųjų naudai

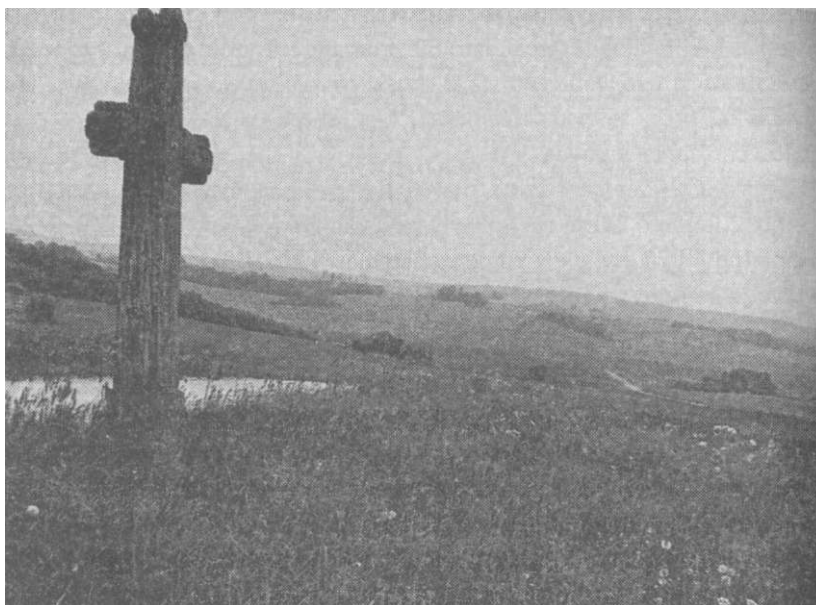
Partizaninis karas: pergalė ar pralaimėjimas?

Laisvės kovos baigėsi visišku partizanų sunaikinimu. Tačiau žmonijos istorija kitaip skaičiuoja pergales ir pralaimėjimus. Nuo amžių glūdumos formavosi ir žlugo valstybės, vystėsi ir nyko civilizacijos. Istorija kitaip įvertino kryžiuočių pergalę Pilėnuose ir Kunigaikščio Margirio auką. Tai, kas tuo metu atrodė reikšminga, žvelgiant iš šimtmečių perspektyvos, neteko prasmės. "Realistinė politika vadovaujasi dienos interesais, idealistinė — principais", - rašė VLIKo patriotai¹⁹.

Realisto nuomone, buvo beprasmiška saujelei vos ginkluotų vyrų priešintis galingoms sovietinėms divizijoms. Idealistas negalėjo nesipriešinti svetimųjų smurtui, prievartai ir neteisybei. Tik idealistas galėjo rašyti "Kiekvienas lietuvis šiandien turi būti tautinių idealų karys. Niekas mūsų negali turėti asmeninių pirmenybių prieš visos tautos tikslus ir reikalavimus. Mūsų visų reikalai ir ambicijos turi nusilenkti tautos siekimams. Kas šiuo metu mėgintų savo asmeninius smulkius reikalus iškišti prieš visos tautos didžiuosius reikalus, tas lengvai susilauktų išgamos ir išdaviko vardo, jis būtų paniekintas ir išguistas iš lietuvių tautos tarpo.

Kadangi asmeninis, tautinis, valstybinis ir visuomeninis gyvenimas niekada nebuvo ir šiandien nėra tobulai sutvarkytas, tai mes savo darbu ir kova, savo dvasia ir išmintim turime prisidėti prie jo tvarkymo ir tobulinimo²⁰."

Svarbiausias ir galutinis kovos tikslas buvo nepriklausomos demokra-

Vienišas kryžius Lietuvos laukuose

tinės Lietuvos Respublikos atkūrimas. Tačiau partizanų kovos nebuvo vien pasipriešinimas okupacijai. Tai buvo dviejų pradų, dviejų ideologijų susidūrimas, tiesos ir melo dvikova: "Prieš bolševikus gali nekovoti tik tas, kuris pats niekšas yra"²¹.

Ir ne partizanų kaltė, kad jie žuvo, nespėję sukurti "tobulo asmeninio, tautinio, valstybinio ir visuomeninio gyvenimo."

Jei istorijos ratas būtų pasisukęs kitaip, šiandien niekas neabejotų dėl ginkluotos kovos tikslingumo, niekas neteistų partizanų dėl jų ilgame kovų kelyje buvusių klaidų, niekas neprikištų politikos neišmanymo ir nesugebėjimo prognozuoti ateitį.

O tada ėjo metai po metų, nešdami skausmą, nuovargį ir nusivylimą. Vis daugiau žmonių tapo "realistais", ir jų pozicijoje nebuvo vietos didvyriškumui. Prisiitaikymas tapo didžiausia vertybe.

Tie, kurie negalėjo prisitaikyti, vis ėjo ir ėjo pasitikti savo lemties, ir kiekvieną dieną tamsiuose bunkeriuose kartojo Pilėnų auką, nesitikėdami nei pergalės, nei šlovės.

Ir lydėjo partizaną į mišką mergaitė, verkdamą, bučiuodama ir kartodama: "Kaip man jūsų visų gaila! Juk jūs visi žūsite."

Ir palikęs saulėtoje Prancūzijoje savo jaunutę žmoną, grįžo pas savo kitą mylimąją - Lietuvą, Juozas Lukša, ir už metų sukniubo tėviškės palaukėje-

Ir jau po Stalino mirties du kartus bėgo iš sovietinės kariuomenės Aukštaitijos partizanas A. Ikamas, pasakęs: "Aš jiems netarnausiu!" Ir už metų žuvo, sulaukęs vos dvidešimt vienerių.

Ir vedamas išduoti partizanų stovyklos A. Būtėnas tol klaidžiojo miškais, kol, anot pačių čekistų, "užvedė į galias pelkes ir netikėtai ant smogikų rankų mirė."

Ir partizanų vadas J. Žemaitis, kuriam budeliai vietoje pasimatymo parodė sūnaus nuotrauką su pionierišku ženkleliu, prieš sušaudant pasakė: "Aš vis tiek laikau, kad kova, kurią aš vedžiau devynerius metus, turės savo rezultatus."

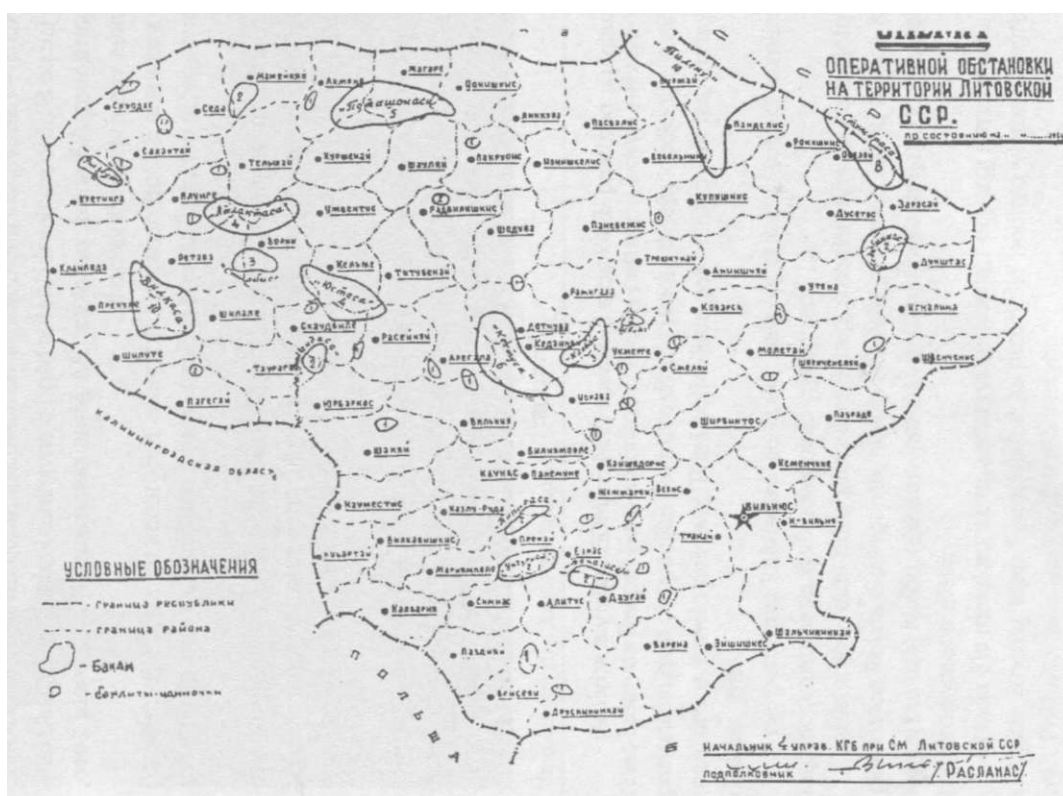
Ir gulėjo jie ant gatvės grindinio miestelių aikštėse, ir tik šaltos žvaigždės virš jų apšarmojusių galvų iš deimantų pynė vainikus. Ir niekas tada negalvojo, kad jų žūtis taps ryškiausiu deimantu tautos gyvasties vainike.

Priedas:

Paskutiniųjų partizanų dislokacija Lietuvoje 1954m. (MGB sudaryta schema)

Paskutiniųjų partizanų dislokacija Lietuvoje 1954m. (MGB sudaryta schema)

Priedas

ŠALTINIAI

<i>Šaltinių</i>	<i>sąrašė</i>	<i>naudojamos</i>	<i>santrumpos</i>
VSKA	-	Buv. LSSR Valstybės Saugumo komiteto (buv. KGB) archyvas	
LWOA	-	Lietuvos valstybinis visuomenės organizacijų archyvas	
LE	-	Lietuviškoji enciklopedija	
LKA	-	Laisvės kovų archyvas	
B. b.	-	Baudžiamoji byla	
Oper. b.	-	Operatyvinė byla	
F.	-	fondas	
B.	-	byla	
Ap.	-	apyrašas	
T.	-	tomas	
D.	-	dalys	
L.	-	lapas	
P.	-	puslapis	
LPKTS	-	Lietuvos Politinių kalinių ir tremtinių sąjunga	

Partizaninių kovų raida

1. Girmius K.K. Partizanų kovos Lietuvoje // V. 1990. P.107
2. VSKA F3. B56/45. L19
3. Girmius K.K. Partizanų kovos Lietuvoje // V. 1990. P.8
4. VSKA. B.b.f. B33960/3. T.10. L57
5. Ten pat. F3. B.41/131. L29
6. Ten pat F3. B56/45. L18
7. Ten pat F3. B56/30
8. Partizano Dzūko dienoraštis. // LKA. K. 1993. Nr.6. P.72

Partizanų veiklos kryptys

1. VSKA. F3. B.21/Z L31
2. Ten pat. F3. B.7/III. L145
3. Ten pat. F3. B.47/10. T.I. L131-135
4. Ten pat F3. B30/I. L29
5. Ten pat. F3. B.7/III. L303-304
6. Ten pat B.b.f. B.41180/3. L99
7. Ten pat. F3. B.16/95. L182
8. Tenpat B.b.f. B.41180/3. L99
9. Ten pat F.10. B3/13. L265; F.6. B.2/21. L153-197; F.3. B.41/131. L151
10. Ten pat B.b.f. B.41978/3. T.4

11. Ten pat
12. 1945 05 07 Dokumentas Nr.1. Organizaciniai klausimai //LKA. 1993. Nr.9. P.56-61
13. 1945 06 06 Dokumentas Nr.5. Organizaciniai mobilizacijos vykdymo klausimai. // LKA. K. 1993. N r. 9. L66
14. Ten pat Mobilizacijos vykdymo reglamentas. // LKA. K. 1993. Nr.9. L64-65
15. Lietuvos partizanų Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis. // LKA. K. 1993. Nr.9. L32
16. VSKA. B.b.f. B.41180/3. F.3. L147
17. Ten pat. B.b.f. B.33960/3. T.10. L217-223
18. Ten pat. B.b.f. B.33960/3. T.10. L308
19. Ten pat. B.b.f. B.33960/3. T.10. L305
20. Ten pat Pogrindžio reikšmė. // Laisvės Varpas. 1951 08 10 // B.b.f. B.33960/3. T.1Z L212-213
21. Truska L Skaudi praradimų kaina. // Naujas požiūris į Lietuvos istoriją. K. 1983. P.209-214
22. VSKA. F.3. B.4/25. T.1. L194
23. Ten pat. F3. B.47/10. T.4. L144
24. Ten pat B.b.f. B.33960/3. L217-223
25. LKP(b) CK ir LSSR MT įgaliotinio E.Načo informacija LKP(b) CK apie Rokiškio apskr. gyventojų trėmimą. // Lietuvos kovų ir kančių istorija. V. 1994. T.1. P.324
26. VSKA B.b.f. B.3360/3. L217-223
27. Ten pat F3. B.109. T.20
28. Vyčio apygardos Briedžio rinktinės įsakymas apskričių ir valsčių švietimo ir kultūros švietimo darbo skyriams apie elgesį okupacijos sąlygomis. 1951 09 01. // LKA. K. 1994. Nr.10. L40-41
29. VSKA. Oper.b.f. B.6154. F.3. L178
30. Truska L Skaudi praradimų kaina. // Naujas požiūris į Lietuvos istoriją. K. 1989. P.211
31. VSKA. F.10. B.4/20. L72-74
32. Ten pat. B.b.f. B.33960/3. T.1Z L98
33. Ten pat. F3. B.47/10. T.1. L131-135
34. LSSR NKVD ir NKGB Kauno opersektoriaus viršininko pranešimas SSRS NKVD ir NKGB įgaliotiniui Lietuvoje I.Tkačenko. // Lietuvos kovų ir kančių istorija. V. 1994. P.114
35. VSKA. Oper.b.f. B.5194. T.4. L319
36. Ten pat B.b.f. B.33960/3. L217-223
37. LSSR MT ir LKP(b) CK Įgaliotinio LSSR teisingumo ministro J.Bliekos informacija LKP(b) CK sekretoriui A.Sniečkui apie Joniškio apskr. gyventojų trėmimą // Lietuvos kovų ir kančių istorija. V. 1994. T.1. P.228

38. Tarnybinis pranešimas apie LKP(b) CK ir LSSR MT nutarimo išskeldinti iš Trakų apskr. teritorijos buožių ir banditų ūkių įvykdymą. // Lietuvos kovų ir kančių istorija. V. 1994. T.I. P.341
39. LKP(b) CK sekretoriaus A.Sniečkaus pranešimas VKP(b) CK sekretoriui Aždanovui apie 1948 05 22-27 trėmimo rezultatus. // Lietuvos kovų ir kančių istorija. V. 1994. T.I. P.262
40. VSKA. B.b.f. B.41180/3. T.3. L39
41. Ten pat OperM. B.7714. L23&-238
42. Ten pat. Oper.b.f. B.7511. T.I. L5-6
43. Ten pat F3. B56/43. L3
44. Ten pat F3. B.68/53. T.2. L8-20
45. Ten pat F3. B.16/96. L37
46. Ten pat F3. B.41/131. L166
47. Anušauskas A. ir Kučinskas V. Lietuvos Laisvės kovos. V. 1991
48. Kemeklienė J. Šiauriniai vėjai. // Ešelonų sesės V. 1994. P.144-145
49. VSKA. F3. B.6/15. L249-250
50. Malakauskienė L Kraujas šaukiasi teisybės // Laikr. Aušros alėja. Šiauliai. 1994. Nr.83-84
51. VSKA. Oper.b.f. B5194. L58
52. Ten pat B.b.f. B33960/3. T.121. L337
53. Ten pat. B.b.f. B33960/3. T.10. L223
54. Ten pat Oper.b.f. B.7714. L236-238
55. Ten pat Oper.b.f. B5194. T3. L66
56. Laisvės Varpas Nr.129.1947 10 15. LPKTS arch. dok. rink.
57. VSKA. B.b.f. B.41978/3. T.4. L9-12
58. Ten pat. F3. B.47/10. T.I. L129
59. Ten pat. F3. B.47/10. T3. L289
60. Ten pat. B.b.f. B33960/3. T.12. L73.
61. Ten pat. B.b.f. B33960/3. T.10. L204
62. Ten pat Oper.b.f. B3194. T5. L66
63. Ten pat. Oper.b.f. B.5194. T.4. L299
64. Ten pat. B.b.f. B33960/3. T.10. L205
65. Ten pat. B.b.f. B33960/3. T.13. L421

Partizanų periodinė spauda

1. Laisvės varpas. Nr.2(II). LPKTS arch. dok. rink.
2. Malda girioje. N r. 2 P.25. LPKTS arch. dok. rink.
3. Laisvės varpas Nr3(12). LPKTS arch. dok. rink.
4. Už tėvų žemę. Nr.64. LPKTS arch. dok. rink.

5. Laisvės varpas. Nr3(27). LPKTS arch. dok. rink.
6. Laisvės varpas Nr.12(21). LPKTS arch. dok. rink
7. Vyčių keliu. // Laisvės Kovų Archyvas. K. 1993. Nr.7. P.103
8. Prie Rymančio Rūpintojėlio. Nr3. P.7. LPKTS arch. dok. rink.

Partizanų dvasinis pasaulis

1. Partizanas Tigras. Laisvės kovų užuomazga. // Žaltvykslė. 1991. Nr.7-8. L.69
2. Dzūkas. Kaimo visuomenės moralinis stovis, nuotaikos, pasireiškiančios žalingos ir teigiamos įtakos, sąmoningumas, ydos ir trūkumai. // Laisvės Kovų Archyvas. K. 1993. Nr.6. P.100
3. VSKA. Oper.b.f. B.7714. T.3. L.248
4. Ten pat. B.b.f. B33960/3. T.12. L.130-213
5. Ten pat. Oper.b.f. B.6911. T.1. L.309
6. Ten pat. B.b.f. B33960/3. T.10. L.13
7. Ramanauskas A.-Vanagas. Daugel krito sūnų // V. 1991. P.28.
8. VSKA. Oper.b.f. B.7682 T.7. L.84-111
9. Ten pat B.6860. L.122
10. Ten pat. B.b.f. B33960/3. T.12. L.163
11. Ten pat Oper.b.f. B.238. T.1. D.4. L.22
12. Ten pat Oper.b.f. B.238. T.1. D.4. L.23
13. Ten pat
14. Ten pat F3. B.109. T.20
15. Gasiliūnas V. Įžangos straipsnis // Broniaus Krivicko raštai. V. 1993. T.1. P.5-32
16. Daumantas J. Partizanai. V. 1990. P.14
17. Lelešius J.-Grafas. Baliukevičius L. Dzūkas. Dienoraščiai. // K. 1994. P.172 B5194. T.3. L.104
18. VSKA F.3. B.109. T.20
19. Lelešius J.-Grafas. Baliukevičius L.-Dzūkas. Dienoraščiai. // K. 1994. P.38
20. Bogomolovaitė I. ir Stancikas D. Vysk. V.Borisevičiaus tardymas ir žūtis. // LKA. K. 1994. Nr.11. P.136-143
21. Lietuvos respublikos Rymo katalikų laiškas Šv. Tėvui Pijui XII Vatikane. // Daumantas J. Partizanai. V. 1990. P.408
22. Malda girioje. 1951. Nr.7-8. L.131. LPKTS arch. dok. rink
23. Daumantas J. Partizanai. V. 1990. P.128
24. VSKA Oper.b.f. B. 7714. T.3. L.160
25. Partizano Dzūko dienoraštis. // LKA. K. 1993. Nr.6. P.34
26. Žemaitijos partizano dienoraštis. // LKA. K. 1994. Nr.12 P.264-287; Nr.13. P.259-280 B.b.f. B33960/3. T.12. L.130-213
27. Dzūkas. Kaimo visuomenės moralinis stovis, nuotaikos, pasireiškiančios žalin-

gos ir teigiamos įtakos, sąmoningumas, ydos ir trūkumai. // LKA. K. 1993. Nr.6. P.101

28. VSKA. Oper.b.f. B.7519. T.1
29. Kačerauskienė A. Mirti nebaisu. Baisu išduoti. // Caritas. K. 1990. Nr.II. P.21
30. VSKA Oper.b.f. B.7714. T.3. L248
31. Dzūkas. Laisvės kovotojų moralinis stovis, nuotaikos, pasireiškiančios žalingos ir teigiamos įtakos, sąmoningumas, ydos ir trūkumai Dainavos apygardoje. // LKA. K 1993. Nr.6. P.88
32. Glemžaitė D. Mes mokėsime numirti V. 1994. P.132
33. Kubilius V. Pasipriešinimo literatūra pogrindyje. // Lietuvos žmonių genocidas nacių ir sovietų okupacijose. K. 1994. P57
34. VSKA F3. B56/7. L166
35. Ten pat F3. B.109. T.20

Partizaniško gyvenimo kasdienybė

1. Jurgis. Į mišką. // Žaltvykslė. 1991. Nr 7-8. P.81.
2. Mikutis. "Iš mano atsiminimų". // Žaltvykslė. 1991. Nr.7-8. P.92
3. VSKA F.3. B.47/10. L283
4. Ten pat. F3. B.47/10. T.1. L34
5. Ten pat. F3. B.47/10. T.1. L131
6. Ten pat B.b.f. B33960/3. T.10. L14
7. Ten pat Oper.b.f. B.7714. T3. L245-248
8. Ten pat Oper.b.f. B5194. T3. L80-110
9. Ten pat Oper.b.f. B.7509. T.4. L42
10. Ten pat. F3. B.47/10. T.3. L170-174
11. Ten pat. F3. B.47/10. L139-146
12. Ten pat Oper.b.f. B.7714. T.2 L27
13. Ramanauskas A-Vanagas. Daugel krito sūnų // V. 1991. P.415
14. Pečiulaitis P. Šitą paimkite gyvą.// K. 1993. P38
15. Ten pat P.115
16. Ambrazas V. ir Jankauskas V. Iš užmaršties išnyrantis veidas. // Glemžaitė D. Mes mokėsime numirti.// V. 1994. P.16
17. VSKA Oper.b.f. B3194. T.3. L95
18. Ten pat B.b.f. B.41978/3. T.4. L9
19. Ten pat. F3. B.47/10. T3. L289
20. Ten pat. B.b.f. B33960/3. T.10. L283
21. Ten pat. Oper.b.f. B.6911. T3. L106
22. Ten pat B.b.f. B.41180/3. T3. L73
23. Ten pat. F3. B.47/10. T.2. L251

24. Ten pat Oper.b.f. B.7718
25. Ten pat. F3. B.47/10. T.2. L260
26. Ten pat F3. B.109. T.20
27. Dzūkas. Laisvės kovotojų moralinis stovis, nuotaikos, pasireiškiančios žalingos ir teigiamos įtakos, sąmoningumas, ydos ir trūkumai Dainavos apygardoje. // LKA. K. 1993. Nr.6. P.85
28. VSKA. Oper.b.f. B5194. T.5. L44
29. Ten pat. Oper.b.f. B.7714. L213
30. Ten pat. B.b.f. B33960/3. T.10. L30
31. Ten pat. B.b.f. B33960/3. T.10. L309
32. Ten pat. Oper.b.f. B.6860. L121
33. Ten pat. B.b.f. B.44618/3. T.4. L264
34. Ten pat Oper.b.f. B.7519. T.1.
35. Petraška J. Žvilgsnis atgal.// V. 1992 D.1. P.73
36. Jurgis. Į mišką. // Žaltvykslė. 1991. Nr.7-8. P.80
37. VSKA F.16. B.228/1. T.1. L17
38. Ten pat. F3. B56/43. T.3. L189
39. Mikutis. Iš "Mano atsiminimų".// Žaltvykslė. 1991. Nr.7-8. P.87
40. Ambrazas V. ir Jankauskas V. Iš užmaršties išnyrantis veidas.// Glemžaitė D. Mes mokėsim numirt.// V. 1994. P.13.
41. Šimėnas A Vilties ir gėlos ūkanoa Panevėžys. 1993. P39

**Vyriausios karinės ir politinės vadovybės kūrimas
bei partizaninių struktūrų centralizacija**

1. LET.22P.40
- 2 VSKA F.8. B.10/11. L131
3. Ten pat L128
4. Ten pat. B.b.f. B.9164. T.1. L69
5. Ten pat LLA 1944 07 20. [sakymas Nr.21
6. Ten pat F.8. B.10/28. L48-49
7. Ten pat. B.b.f. B.9164. T.1. L34
- 8 Ten pat. L35
9. Ten pat. L34
10. Ten pat. L35
11. LVVOA. F3377. A. P55. B.204. L23
12. VSKA. F.8. B.10/28. L249-250
13. Bubnys A. Lietuvių antinacinė rezistencija 1941-1944m.//V. 1991. P.77
14. VSKA. B.b.f. B.9164. T.1
15. Ten pat. F3. B.27/14. L166-169

16. Ylius A. Tauro apygarda (prisiminimų fragmentai).// LKA. K. 1991. Nr.1. P58
17. LKA. K. 1991. Nr.2 P3
18. Ylius A Tauro apygarda (prisiminimų fragmentai). // LKA. K 1991. Nr.1. P59
19. VSKA. F.8. B.10/28. L87
20. Ten pat. F.8. B.10/27. L248
21. Ten pat. B.10/28. L378
22. Ašmenskas V. LTT ir jos veikėjai. // LKA. K. 1993. Nr.7. P.172
23. Ten pat. P.173
24. Ten pat
25. Ten pat
26. Ten pat P.174
27. LVVOA. F3377. Ap.55. B33. L61-77
28. VSKA. F.8. B.10/28. L277-278
29. Ten pat Oper.b.f. B5582 T3
30. Ten pat L38-53
31. Ten pat
32. Ten pat
33. Ten pat
34. Ten pat
35. Ten pat
36. Ten pat L18-28
37. LVVOA F3377. Ap55. B.219. L3
38. Ten pat
39. Ten pat L5-24
40. VSKA. Oper.b.f. B.5582 T3. L38-53
41. Ten pat B.b.f. B5699. L106
42. Ten pat. F3. B.56/45. L1-4
43. Ten pat. Oper.b.f. B.2137. T.I. L138
44. Ten pat L136
45. Ten pat L161
46. Ten pat. B.b.f. B.P-17600-Li. T.I. L2
47. Ten pat. Oper.b.f. B.2137. T.I. L188
- 4d Ten pat L218
49. Ten pat
50. Ten pat. B.b.f. B39086/3. T.2. L287
51. Ten pat
52. LVVOA. V3311. Ap55. B.225. L225
53. VSKA. B.b.f. B39086/3. T.II. L228
54. LVVOA. F3377. Ap55. B.225. L225
55. Ten pat

56. Ten pat B.218. L65
57. Ten pat
58. Ten pat
59. VSKA. B.b.f. B.P-19856-LL L1
60. Buv. LSSR VSK specbiblioteka. Nr.81. T.II. L53
61. VSKA. Oper.b.f. B5582 T3
- 62 Ten pat. B.b.f. B.P-19856-Li. L1
63. Ten pat L8
64. Ten pat L9
65. Ten pat B.1245. L12
66. LVVOA. F3377. Ap55. B.219. L68
67. Ten pat B.218. L29
68. Ten pat L30
69. Ten pat. B.266. L10-12
70. Ten pat B.204. L76
71. Ten pat. B.266. L13-14
- 72 Ten pat B.204. L77
73. Ten pat

Pietų Lietuvos partizanų sritis 1946-1953m.

- I. Tauro apygardos štabo dokumentai. Dokumentas Nr.4. // LKA. K. 1991 Nr1 P.10
- 2 Ramanauskas A.-Vanagas. Daugel krito sūnų.// V. 1991. P.170-171
3. Tauro apygardos štabo dokumentai. Dokumentas Nr5. // LKA K. 1991. Nr1 P.10
4. Ten pat
5. Ten pat
6. Ten pat P.16-17
7. Ramanauskas A.-Vanagas. Daugel krito sūnų.// V. 1991. P.220
- 8 Ten pat P.235
9. Tauro apygardos štabo dokumentai. Dokumentas Nr.7. // LKA. K. 1991. Nr.1. P.23-24
10. Ten pat. Dokumentas Nr.8. P.24-25
- II. Ten pat Dokumentas Nr.6. P.12
- 12 VSKA. F.3. B.16/95. L170
13. Ten pat B36/19. T.I. D.I. LII-12
14. Ramanauskas A.-Vanagas. Daugel krito sūnų.// V.1991. P.237-238
15. VSKA F.3. B.36/19. T.I. D.4. L114
16. Ten pat. B.b.f. B.44618/3. T.9. L213

17. Ten pat. F3. B.36/18. D.4. L25
18. Ten pat. L26
19. Ramanauskas A.-Vanagas. Daugel krito sūnų. // V. 1991. P305-306
20. Ten pat. P.383-384
21. Žemaitis J.-Vytautas. Apybraiža apie pagrindžio organizaciją- // LKA. K. 1993. Nr.7. P.74
22. 1948 10 20 Tauro ir Dainavos apygardos vadų posėdžio protokolas. // LPKTS arch. dok. rink.
23. VSKA. B.b.f. B.44618/3. T.19. L247-253
24. Ten pat
25. Ten pat. L252-254
26. Ten pat B.47726/3 T3. L42-43
27. Ten pat B.44618/3. T.19. L255
28. Ten pat. T.3. L22
29. Ten pat T.15. L294
30. Ten pat T.10. L141
31. Ten pat T.16. L160
32. Ten pat Oper.b.f. B.6070. T.1. D3. L63-65
33. Ten pat. B.b.f. B.44618/3. T.16. L164
34. Ten pat T.16. L166
35. LVVOA F3377. Ap.55. B.67. L18-19
36. Ten pat. L22
37. LVVOA. F3377. Ap.55. B.67. L18-19
38. VSKA. Oper.b.f. B.7518. T.2 D.3. L13
39. Ten pat B.6656. T.1. L84

Tauro apygardos istorijos apžvalga

1. VSKA B.b.f. B.P-16433-Li. L23
2. Protokolas Nr.1. // LKA K. 1991. Nr.1. P.27
3. VSKA. B.b.f. B32065/3. L24-44, 201; B. P-16433-Li. L23-45
4. Dokumentas Nr.6. Protokolas. // LKA. K. 1991. Nr.1. P.12-18
5. VSKA. B.b.f. B32065/3
6. Protokolas Nr.2 // LKA. K. 1991. Nr.2 P.20
7. VSKA B.b.f. B32065/3. T3. L260.288
8. Dokumentas Nr.6. Protokolas. // LKA. K. 1991. Nr.1. P.12-22 VSKA. B.b.f. B.44618/3. T.9. L189; LVVOA F3377. Ap.55. B.228. Įrašo Nr.11. 1946 07 15
9. Kasiulaičio, gyv. Agurkiškės km. Lukšių valsč. Šakių apskr, pasakojimas
10. VSKA. B.b.f. B.44618/3. T.14. L4,181
11. Dokumentas Nr.9. Protokolas. // LKA. K. 1991. Nr.1. P.25

12. VSKA. B.b.f. B.44618/3. T.14. L9; T.9. L211
13. Ten pat T.14. L41; F3. B.47/10. T.4. L56; B.b.f. B.26830/3. L19
14. LVVOA. F3377. Ap55. B.225
15. VSKA. B.b.f. B.44618/3. T.14. L65
16. Daumantas J. Partizanai.// V. 1991. P3/6-34; VSKA B.b.f. B.44618/3. T.14. L60
17. VSKA. B.b.f. B36531/3. L19Z B36830/3. L43; F3. B36/31. T.Z L26, 30-31; B36/3Z T.Z L206; B.14/1. T.I. L49. B.27/23. L204
18. Ten pat F3. B36/34. T.I. L112 B.36/37. T.I. L106; B36/37. T3. L263; Daumantas J. Partizanai.// V. 1991. P.252-260
19. VSKA. F.3. B.36/40. L110
20. Ten pat B.b.f. B.44618/3. T.14. L53
21. Ten pat L80; Daumantas J. Partizanai.// V.1991. P357-381
- 22 VSKA. F3. B.27/33. L74; B36/31. T.Z L90; LVVOA. F3377. Ap55. B.228; B.230
23. LVVOA. F3377. Ap55. B.228; VSKA. B.b.f. B.7516/3. L71,43
24. LVVOA. F3377. Ap55. B228; AMarcinonio Balandžio, gyv. Bezdonyse, Vilkaviškio raj, pasakojimas
25. VSKA. B.b.f. B.44618/3. T.14. L64
26. LVVOA. F3377. Ap55. Įvykio liudininko L.Daunoro, gyv. Veiveriuose, pasakojimas
27. LVVOA. F3377. Ap.55. B.228; Įvykio liudininkės Leonavičienės, gyv. Liudvinave, pasakojimas
28. VSKA. F.3. B.36/33. T.I. L137; B35/4. L55; Įvykio liudininko J.Baltrušaičio, gyv. Kaune, pasakojimas
29. LVVOA. F3377. Ap55. B.228; ARutkausko-Miškinio archyvinė medžiaga ir pasakojimas
30. LVVOA. F3377. Ap55. B.226
31. LVVOA. F3377. Ap55. B.231; B.226
- 3Z Įsakymas Nr.46.1948 09 18 // LVVOA. F55. Ap55. B.231
33. Ten pat B. 179; B.226; B.231
34. Ten pat B.231
35. Ten pat B.228
36. Ten pat B.231; B.229
37. Įsakymas Mr.48.1949 11 20; PL sr.Įsakymas N r.10. 1949 10 02 Įsakymas Nr3. 1950 02 25; PL sr. Įsakymas Nr1 Z 1950 01 25 // LVVOA. F3377. Ap55. B.231
38. VSKA. B.b.f. B.44618/3. T.14. L149
39. Ten pat B.b.f. B.P-15960-LL T.I. L157
40. Ten pat. B.4458/3. T.I. L148,269
41. Ten pat B.P-16960-Li. T.I. L76; K.Širvio-Sakalo, gyv. Kybartuose, pasakojimas
42. VSKA B.b.f. B.P-16960-Li. T5. L60
43. LVVOA F3377. Ap55. B.229

44. VSKA. B.b.f. B34146/3. T.Z L16
45. Ten pat B.b.f. B.P-16960-Li. T.4. L63
46. Ten pat B.b.f. B.P-16960-Li. T.1. L58
47. Ten pat B.b.f. B.P-16960-Li. 15. L39,56. B36151/3. T.Z L365
46. Ten pat B.41377/3. L376. Oper.b.f. B5609. L36
49. Ten pat. B.P-16960-Li. T.1. L178
50. Ten pat
51. Ten pat B34146/3. T.Z L16
52. Ten pat. L227. F.16. B.155/36. L351
53. Ten pat. B.b.f. B.P-16960-Li. T.1. L284. Įvykio liudininkų I.Stankevičiūtės-Puskunigienės, gyv. Šunakarių km. Jankų valsč. Šakių apskr. ir O.Paukštytės-Bacevičienės, gyv. Viktoravo km. Šakių apskr, pasakojimas
54. LVVOA F3377. Ap55. B.229
55. VSKA. B.b.f. B3438/3. T.1. LZ10.12A F.16. B.155/25. L66
56. Ten pat B.b.f. B35868/3. L9,114
57. Ten pat F.16. B.155/39. L302
58. Ten pat. F3. B.63/41. L159
59. Ten pat. B.64/34. L268
60. Ten pat B.b.f. B.34146/3. T5. L309-380,408

Partizaninis karas Dzūkijoje. Dainavos apygarda

1. VSKA. B.b.f. B.44618/3. T.10. L146-149
 2. Ten pat F3. B.6/14. L69
3. Ten pat. F.15. B.424/1. L30
4. Suraučius A-Tauras. Žaliojoj rikiuotėj. // LKA. K. 1992. Nr5. P.87
5. Petraška J. Žvilgsnis atgal.// V. 199Z D.l. P.18
6. Ramanauskas A.-Vanagas. Daugel krito sūnų.// V. 1991. P36
7. Karo inžinieriaus pulkininko leitenanto Juozo Vitkaus biografija. // LKA. K. 1994. Nr.9. P.79-82
8. Ten pat P.10; VSKA. F.8. B.10/1Z L290-296
9. Ten pat. F.8. B.10/26. L148-149
10. Ten pat. L64
11. Ten pat L153
12. Ten pat F.8. B.12/12 L47
13. Ten pat. B.b.f. B.44618/3. T.9. L227
14. Suraučius A-Tauras. Žaliojoj rikiuotėj. // LKA. K. 199Z M r. 5. P.99-100; VSKA. B.b.f. B.41482/3. L20-21
15. Ten pat L21-23
16. Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis. // LKA. K. 1994. Nr.9. P.12

17. Ten pat. P.15
18. Ten pat. P.29
19. Ten pat. P.52
20. Ramanauskas A.-Vanagas. Daugel krito sūnų.// V. 1991. P.170
21. Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis. // LKA. K. 1994. Nr.9. P.30
22. Ten pat. P.22
23. VSKA. F.8. B.10/12 L47
24. Ten pat. B.b.f. B.44618/3. T.10. L334
25. Petraška J. Žvilgsnis atgal.// V. 1992 D.l. P.8-24
26. VSKA. F3. B.7/11. L274
27. Ten pat B.16/35. L32
28. Petraška J. Žvilgsnis atgal.// V. 1992 D.l. P.23
29. Jėčys A. Kapitonas Dominykas Jėčys. // LKA. K. 1992. Nr.5. P.102-104
30. VSKA. F.8. B.1/10. L310-311
31. Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis. // LKA. K. 1994. Nr.9. P.25; Petraška J. Žvilgsnis atgal.// V. 1992 D.l. P.45
32. VSKA. B.b.f. B.44618/3. T.9. L227
33. Ten pat. F3. B.7/120. L276
34. Ramanauskas A.-Vanagas. Daugel krito sūnų.// V. 1991. P.37
35. Ten pat P.119; Dzūkų grupės štabo veiksmų dienoraštis // LKA. K. 1994. Nr.9. P.33-36
36. Ten pat. P.40
37. VSKA. B.b.f. B.9792/3. L216-228
38. Tauro apygardos štabo dokumentai. // LKA. K. 1991. Nr.1. P.10-11,16-17
39. Ramanauskas A.-Vanagas. Daugel krito sūnų.// V. 1991. P.220
40. VSKA. B.b.f. B.44618/3. T.9. L164
41. Ten pat L168
42. Ten pat T.17. L184
43. Ten pat B.43666/3. T.1. L54
44. Ten pat B.44618/3. T.14. L168
45. Ten pat. B.43666/3. T.Z L142 F3. B36/9. T.1. D.4. L19-20
46. Ten pat
47. Ten pat. B.b.f. B.44618/3. T.10. L340
48. Ten pat. F.15. B.425/7. L54
49. Ten pat B36/9. T.1. D.4. L19-20
50. Ten pat. B.b.f. B.44618/3. T.10. L336
51. Ramanauskas A.-Vanagas. Daugel krito sūnų.// V. 1991. P.160
52. Ten pat P.340
53. VSKA. F.8. B.1/10. L310-311
54. Ten pat F3. B36/18. D.4. L40-42

55. Ten pat B.b.f. B.44618/3. T.9. L60
56. Venckevičius J. Paskutinysis Dzūkijos partizanų vadas // LKA. K. 1991. M r. Z P.48-50
57. VSKA B.b.f. B.44618/3. T.16. L156
58. Ten pat. F3. B.63/41. L397-398
59. Laisvės kovotojas- partizanas Žaibas.// Žaltvykslė. 1991. Nr.7-8. P57
60. VSKA. Oper.b.f. B.6860. T3. L17
61. Ten pat. T.1. L247
62. Ramanauskas A-Vanagas. Daugel krito sūnų_// V. 1991. P.297
63. Petraška J. Žvilgsnis atgal. V. 1992 D.l. P31
64. VSKA F3. B36/18. D.4. L40-41
65. Ten pat. B36/19. T3. D.4. L1-2
66. Petraška J. Žvilgsnis atgal.// V. 1992 D.l. P.92-95
67. VSKA. B.b.f. B.44618/3. T.20. P.317
68. Ramanauskas A-Vanagas. Daugel krito sūnų_// V. 1991. P.382
69. Ten pat P.263
70. Ten pat
71. VSKA B.b.f. B.44618/3. T.2 L15-19
72. Ten pat. F3. B.36/19. T.5. D.6. L1.
73. Ten pat. B.b.f. B.44618/3. T.16. L156-157
74. Partizano Dzūko dienoraštis. // LKA. K. 1993. Nr.6. P.29
75. VSKA. B.b.f. B.47726/3. T.3. L42
76. Ten pat Oper.b.f. B.7682 T.1. D.l. L31
77. Ten pat. T.4. D.l. L64
78. Partizano Dzūko dienoraštis. // LKA. 1993. Nr.6. P.92-93
79. Ten pat. P.10
80. VSKA. Oper.b.f. B.6860. T.3. L17
81. Ten pat. B.b.f. B.44618/3. T.10. L40
82. Ten pat B.47726/3. T.5. L42
83. Ten pat Oper.b.f. B.6860. T2. L41
84. Ten pat L342
85. Ten pat. B.6070. T3. D5. L614
86. Ten pat T.Z D.Z L83-84
87. Ten pat. L85
88. Ten pat F3. B.63/45. L20
89. Ten pat Oper.b.f. B.6070. T.Z D.Z L97
90. Ten pat B.7518. T.1. D.l. L10-14
91. Ten pat F.16. B.155/39. L460-464
92. Ten pat Oper.b.f. B.7518. T.2 D3. L13
93. Ten pat. F3. B.6/4. L12-13

94. Ten pat. L56-57
95. Ten pat. L60
96. Ten pat B.7/11. T.I. L28.
97. Kriukonienė S. Klepočiai. Gruodžio.. // Alytaus Sąjūdis. 1989m. sausio 12 P.12
98. VSKA. Oper.b.f. B.9048. P.28; B.b.f. B.44618/3. T.10. L144
99. Suraučius A.-Tauras. Žaliojoj rikiuotėj. // LKA. K. 1992. M r. 5. P.100
100. VSKA. F3. B.7/9. L298
101. Suraučius A.-Tauras. Žaliojoj rikiuotėj. // LKA. K. 1992 Nr5. P.98-100
102. Grunskis E Kalniškės mūšis. // Lietuvos paminklai. 1990. Nr.1. P.95
103. VSKA. F3. B.7/11. T.I. L94
104. Ten pat F.18. B.I/1. L59-60.
105. Ten pat. B.I/10. L7
106. Ramanauskas A.-Vanagas. Daugel krito sūnų..// V. 1991. P.22
107. Ten pat. P.426
108. VSKA B.b.f. B.44618/3. T.10. L243
109. Ten pat. F.3. B.36/28. T.Z L62
110. LVVOA. F3377. Ap55. B.75. L22
111. Ten pat. B.68. L39
112. Ten pat. B.8Z L23
113. Ten pat. B.80. L79
114. Ten pat. B.68. L41
115. Partizano Dzūko dienoraštis. // LKA. K. 1993. Nr.6. P.92-93

Vakarų Lietuvos sritis - Jūra. Įsikūrimas ir veikla

1. VSKA. F3. B5/9. L256
2. Tenpat L225
3. Ten pat L856
4. Ten pat B.b.f. B.P-1687(35231/3). T.I. L28
5. LVVOA. F3377. Ap55. B.203. L2-5
6. VSKA. F3. B.I/123
7. Ten pat B.b.f. B.16257. T.I. L81
8. Ten pat L30.
9. LVVOA. F3377. Ap55. B.203. L222
10. VSKA. F.10. B5/49. T.3. L14
11. Ten pat. F3. B.5/28. T.9. L229
12. LVVOA. F3377. Ap56. B.2181. L96
13. LPKTS arch. dok. rink.
14. VSKA Oper.b.f. B.6126. T.I. L24
15. Ten pat. L25

16. Ten pat. L27
17. LKA. K. 1993. Nr.7. P.115
18. Ten pat. P.87
19. VSKA. Oper.b.f. B.6126. T.I. L41
20. Ten pat

Kęstučio apygarda

1. LVVOA. F3377. Ap.55. B.40. L4
2. Ten pat. L15
3. VSKA. B.b.f. B.41180/3. T.I. L72
4. Ten pat F3. B.7/26
5. Ten pat Oper.b.f. B5732 T.I
6. Ten pat. F3. B.4/2 T.I
7. Ten pat. D.2 L82
8. Tenpat B.7/63
9. LVVOA F3377. Ap55. B.201. L229
10. VSKA. F3. B.7/63
- 11.. Tenpat. B.b.f. B.11004/3. L123
- 12 Ten pat F3. B.7/64. L276
13. Ten pat L266
14. Ten pat B.b.f. B.11004/3. L85
15. Ten pat
16. Ten pat
17. LVVOA. F3377. Ap55. B.209. L30
18. Ten pat. L19
19. VSKA. B.b.f. B.16257/3. T.I. L117
20. LVVOA. F3377. Ap55. B.209. L19
21. VSKA. F3. B.20/71
- 22 Ten pat B.b.f. B.41180/3. T3. L84
23. Ten pat. F3. B.20/134. T.I. L93
24. Ten pat. L90
25. Ten pat B.b.f. B.41180/3. T3. L84
26. Ten pat F3. B.20/91. L13
27. Ten pat. B.20/51. L308
28. Ten pat. B.20/51. L308
29. Ten pat B.20/80. T.I. L30
30. Ten pat B.b.f. B.11004/3
31. Ten pat
- 32 Ten pat F3. B.20/75. T3

33. Daumantas J. Partizanai. // Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti. Chicago. 1984. P.227-232
34. LVVOA. F3377. Ap55. B.204. L25
35. Ten pat
36. Ten pat. L48
37. VSKA. F.10. B,157/9. T.1. L61
38. Ten pat F.6. B5/9. T.6. L188
39. Ten pat L190
40. Ten pat L174
41. Ten pat L177
42. Ten pat B.b.f. B.35231/3. T.1. L14
43. Ten pat Oper.b.f. B.235. T.1. L32
44. Ten pat L3
45. Ten pat B.b.f. B.35231/3. T.1. L14
46. Ten pat L30
47. Ten pat. F.10. B5/28. T.1. L79
48. Ten pat F.6. B5/9. T5. Lili
49. Ten pat. B.b.f. B35231/3. T.1. L117
50. Ten pat F3. B.41/123. L82-83
51. LPKTS arch dok. rink.
52. LVVOA F3377. Ap55. B.215. L8
53. Ten pat
54. Ten pat. B.203. L7
55. VSKA. Oper.b.f. B.6154. T.2 L321
56. Ten pat F.10. B.7/3. T3
57. Kuodytė D. Lietuvos rezistencijos centralizacijos klausimu. // LKA. K. 1993. Mr.7. P.61-62
58. LVVOA F3377. Ap.55. B.67
59. VSKA. F3. B.60/7. L19
60. Ten pat
61. Ten pat Oper.b.f. B.6126. T.1. D.2 L15
62. Iš kur atsiranda pasakos apie vilkolakius. // Amžius. 1993m. birželio 19-25d. M r. 25. L10

Žemaičių apygarda

1. VSKA. F.8. B.10/27. L250
2. Ten pat
3. Ten pat L251
4. Ten pat L386

5. Ten pat L295
6. Ten pat. L188-190
7. Ten pat
8 Ten pat F3. B.II/5. L58
9. Ten pat
10. Ten pat. F.8. B.10/28. L270
11. Ten pat B.10/27. L31
12. Ten pat. B.10/27. L248
13. Ten pat B.10/27. L28
14. Ten pat B.10/28. L87
15. Ten pat
16. Ten pat Oper.b.f. B.4Z L38
17. Ten pat L359
18. Ten pat L360
19. Ten pat. B.b.f. B.P-18236-Li. T.I
20. Ten pat Oper.b.f. B.4Z L38
21. Ten pat
- 22 Ten pat
23. Ten pat F.8. B.10/27
24. Ten pat Oper.b.f. B.4Z L38
25. Žemaičių apygarda, Kardu (Kardo) rinktinė. // LKA. K. 1993. Mr.7. P.4
26. VSKA. F.8. B.10/27. L12
27. Žemaičių apygarda.. //LKA. K. 1993. Mr.7. P5
28. Ten pat P.6
29. VSKA. F3. B.13/Z L17
30. Ten pat
31. Ten pat. B35/32. L339
- 32 Ten pat L150
33. Ten pat
34. Ten pat L341
35. Ten pat.
36. Ten pat
37. Ten pat Oper.b.f. B.4Z L43
38. Ten pat. F3. B.40/39. L130
39. Ten pat L130
40. Ten pat. F.10. B.5/49. T5. L251
41. Ten pat L252
42. Ten pat
43. Ten pat F3. B.60/7. L24
44. Ten pat

45. Ten pat Oper.b.f. B.4Z L43
46. Ten pat F3. B.60/7. L24
47. Ten pat
48. Ten pat
49. Ten pat. F.10. B.15/4. L181
50. Ten pat Oper.b.f. B5735.15. L20

Prisikėlimo apygarda

1. LVVOA. F3377. Ap55. B.203. P.29
 2. Ten pat. P.31
3. Ten pat P.30
4. LKA. K. 1993. Nr.8. P.II-12
5. Ten pat
6. LVVOA F3377. Ap55. B.203. P31
7. LKA. K. 1993. Nr.8. P.22
 8. VSKA Oper.b.f. B.2906. T.I. D3
9. Ten pat. Oper.b.f. B.47726. T.5. L129-130
10. Ten pat F3. B.41/123. L153
 11. Ten pat F.10. B.5/28. T.2. L189
12. Ten pat. F.10. B.7/3. T.6. L250
13. Ten pat L231
14. Ten pat
15. Ten pat L23-24
16. LVVOA F3377. Ap55. B.367
17. VSKA. B.b.f. B.P-16828-Li. L16
18. Ten pat Oper.b.f. B.2906. T.I. D3. L5
19. Ten pat B.b.f. B.P-16828Li. L16
20. Ten pat B.b.f. B.47303/3. T.4. L18
21. Ten pat L377
22. Ten pat. Oper.b.f. B.26510. T.I. L29
23. Vėlinės. // Prie Rymančio Rūpintojėlio. 1949. Nr5
24. Partizano Ryto prisiminimai. Partizano keliu // LKA(priedas). K. 1990. P.45

Aukštaitijos partizanai. Šiaurės Rytų Lietuvos - Karaliaus Mindaugo - sritis

1. VSKA Oper.b.f. B.107. D.3. L36
 2. Ten pat. T.2. D.Z L70
3. Ten pat F3. B56/7. L69
4. Ten pat F3. B3/9. T.I. L257

5. LVVOA. F3377. Ap.55. B.226. L6-9
6. VSKA F.10. B5/28. L152
7. LVVOA. F3377. Ap.55. B.164
 8. VSKA. F.10. B3/28. L199-200
9. Ten pat F3. B.56/14. T.I. L160-161
10. Ten pat B.60/7. L86
11. Ten pat L8
12. Ten pat L8-9
13. Ten pat B56/45. L10
14. Ten pat B39/5. T3. L75
15. Ten pat B.60/7. L10
16. Ten pat B56/45. L11
17. Ten pat B36/43. T.I. L98
18. Ten pat. B56/45. L240
19. Ten pat L237
20. Ten pat. F.16. B35/15. L60
21. Ten pat. Oper.b.f. B.6120. T.2. L113
22. Ten pat F3. B36/43. T.3. L96
23. Vaičiūnas G. Vyties apygardos istorinė apžvalga. // LKA. K. 1994. Nr.10. P33

Vytauto apygarda

1. LVVOA F3377. Ap.55. B.163. L169
 2. Vii utis L Ūkimo mozaika// K. 1992. P.129
3. VSKA F.18. B.4/3. T.Z L23
4. Ten pat F3. B.12/4. L94
5. Ten pat. B.20/III. L199
6. Ten pat F.18. B.4/3. T.I. L197-198
7. Ten pat. T3. L386
 8. Ten pat L389A
9. Ten pat F3. B.4/25. L178
10. Ten pat B7/III. L237-238
 11. Ten pat B.12/4. L241
12. Ten pat B.4/14. L134-135
13. Ten pat. B.20/113. L123
14. Ten pat B.12/Z L189
15. Ten pat B.23/1. L67
16. Ten pat. B.20/124. L24
17. Ten pat. B.20/III. L146
18. Ten pat B.12/4. L416

19. Ten pat. B.20/116. L72
20. Ten pat F.16. B.35/15. L395
21. Ten pat. B.b.f. B.47200/3.15. L234-235; F.16. B39/18. L247-248
22. Ten pat. F3. B.41/72. T.1. L166
23. Ten pat. B.41/73. T.1. L242
24. Ten pat B.41/129. T.1
25. Ten pat. B.b.f. B.42002/3. T.6. L115
26. Ten pat F3. B56/22 L63-66
27. Ten pat B56/22 L1
28. Ten pat B.60/7. L58
29. Ten pat B56/22 L64
30. Ten pat. L66
31. Semaškaitė J. Vaičėno būrio žūtis V. 1994. P.67
- 32 VSKA. F.10. B.7/3.15. L304
33. Ten pat. F3. B.56/43. T.1. L95
34. Ten pat Oper.b.f. B.6115. T.1. L53-54
35. Ten pat T3. L18-19
36. Šiukščius A. Nenugalimas. (Apybraiža apie Antaną Kraujelį). // LKA. K. 1994. Nr.10. L148-163

4

Vyčio apygarda

1. LVVOA F3377. Ap.55. B.45. L6
2. Vaičiūnas G. Vyties apygardos istorinė apžvalga // LKA. K. 1994. Nr.10. P5
3. Ten pat
4. Ten pat. P.10
5. Ten pat. P.11
6. Ten pat. P.12
7. Ten pat. P.14
8. Ten pat
9. Ten pat
- 10 Ten pat. P.20
11. Ten pat. P.21
12. Ten pat
13. Ten pat. P.26
14. Ten pat
15. LVVOA. F3377. Ap55. B.173. L15
16. Ten pat
17. Vaičiūnas G. Vyties apygardos istorinė apžvalga. // LKA. K. 1994. Nr.10. P.26
18. Ten pat. P.27

19. Ten pat. P.31
20. Ten pat. P.29
21. Ten pat. P.32
22. LVVOA. F3377. Ap55. B.157. L84
23. Vaičiūnas G. Vyties apygardos istorinė apžvalga. // LKA. K. 1994. Nr.10. P.33
24. Ten pat. P.8
25. Ten pat. P.18
26. Girmius K.K. Partizanų kovos Lietuvoje.// V. 1990. P.218

Didžiosios kovos apygarda

- 1.. Vaičiūnas G. Kalba KGB archyvai.// Abromavičius S. Žalio Velnio takais // K. 1995. P.156
- 2 Ten pat. P.154-156
3. Ten pat P.159
4. VSKA. F.3. B.56/1. T.I. L61-62
5. Ten pat B.16/95
6. Ten pat F3. B56/1. T.I. L63
7. Vaičiūnas G. Kalba KGB archyvai.// Abromavičius S. Žalio Velnio takais. // K. 1995. P.161
8. Ten pat. P.159-160
9. VSKA. F.10. B.2/29. T.2 L53
10. Vaičiūnas G. Kalba KGB archyvai.// Abromavičius S. Žalio Velnio takais. K 1995. P.158
11. KGB 10 skyr. ataskaitos rankraštis Valstybės saugumo organų agentūros panaudojimo patirtis, tiriant ir likviduojant ginkluotą banditinį pagrindį Lietuvos TSR teritorijoje. 1987. L56. // VSKA
12. VSKA F.3. B36/1. T.2. L215
13. Ten pat L279
14. Ten pat T.I. L19-20
15. Ten pat T.I. L61
16. Gaškaitė N. Peslys. // LKA. K. 1994. Nr.11. P.44
17. VSKA. Oper.b.f. B5710. L34
18. Ten pat F.10. B5/9. L249-250
19. Ten pat. F3. B.33/13. L6-9
20. LVVOA. F3377. Ap55. B.218. L28
21. Kuodytė D. Lietuvos rezistencijos centralizacijos klausimu. // LKA. K. 1993. Nr.7. P.71
22. VSKA F.10. B5/28. L20a209
23. Ten pat F3. B.41/136. L292

24. Ten pat Oper.b.f. B.6115. T3. L7

Algimanto apygarda

1. VSKA F3. B.20/117. L18
 2. Vaičiūnas G. Algimanto apygardos istorinė apžvalga // Tremties ir rezistencijos muziejaus archyvas. P.2
3. Visvaldas. LLKS Žaliosios rinktinės istorija 1944-1951m. // LKA. K. 1993. Nr.8. P.33
4. VSKA Oper.b.f. B.107. D.III. L106
5. Visvaldas. LLKS Žaliosios rinktinės istorija 1944-1951m. // LKA. K. 1993. Nr.8. P.34
6. VSKA. B.b.f. B36792/3. T.I. L36
7. Vaičiūnas G. Algimanto apygardos istorinė apžvalga. // Tremties ir rezistencijos muziejaus archyvas. P.9
8. Ambrazas V, Jankauskas V. Iš užmaršties išnyrantis veidas. // Glemžaitė D. Mes mokėsim numirti// V. 1994. P.15-16
9. VSKA Oper.b.f. B.6115. T.2
10. Ten pat L3
- II. Ten pat L4
12. Ten pat F3. B.41/72 T.I. L312
13. Ten pat Oper.b.f. B.6115. T.4. L17
14. Ten pat F3. B.40/19. Vokas 13
15. Vaičiūnas G. Algimanto apygardos istorinė apžvalga. // Tremties ir rezistencijos muziejaus archyvas. P.5
16. Ten pat P.7
17. VSKA F3. B.56/7. L73
18. Ten pat. B.41/136. L292
19. Vaičiūnas G. Algimanto apygardos istorinė apžvalga // Tremties ir rezistencijos muziejaus archyvas. P.11
20. VSKA. Oper.b.f. B.6115. T.4
21. Ten pat T.Z L3
22. Ten pat. F.10. B.5/28. L200-201
23. Ten pat B.b.f. B.36492/3. T.I. L15
24. Ten pat Oper.b.f. B.6115. T.2
25. Ten pat. F.10. B.5/28. L201
26. Ten pat Oper.b.f. B.6115. T.4. L20
27. Ten pat T.I. L176
28. Ten pat. T.I L51
29. Ten pat T3. L7

Lietuvos laisvės kovotojų aukos 1944-1953 metais

1. MVD pulkininko Burlickio pareiškimas. // Daumantas J. Partizanai. 1990. V. P.434
2. VSKA. F.3. B.7/142 L70-71
3. Pakala J. Kruvinasis šeštadienis // Alytaus sąjūdis. 1989m. sausio 12d. P.4
4. VSKA. F.3. B.7/11. T.1. L9-10
5. Ten pat
6. Ten pat F.18. B.3/12 L33
7. Ten pat F.3. B.7/11. T.2 L98
8. Savičius K. Kalniškė. 1945m gegužės 16. // Savanoris 1994m balandžio 28d. P.4
9. Buv.LSSR VSKA. F.3. B.41/131. L2931
10. Ten pat F.18. B.1/4. L75-76
11. Ten pat
12. Ten pat F.3. B.7/11. T.1. L3; F.15. B.1774/1. L76,123,261
13. Ten pat. F.3. B.7/146. L288
14. Ten pat B.7/142
15. Ten pat B.41/131. L29-31; Labanoro girios kautynės // LKA. K 1995. Nr.14. P.60-64
16. Buv.LSSR VSKA B.b.f. B.44618/3. T.10. L240
17. Ten pat F.3. B.7/11. T.1. L94-95
18. Ramanauskas A.-Vanagas. Daugel krito sūnų //V. 1991. P.275
19. Partizano Dzūko dienoraštis. // LKA. K. 1993. Nr.6. P37
20. VSKA. F.3. B.41/137. L21-22
21. Kuodytė D. Lietuvos rezistencijos centralizacijos klausimu. // LKA. K. 1993. Nr.7. P.64
22. VSKA F.3. B.41/140. L111-112
23. Ten pat B.56/44. T.1. L38
24. Kašėtos A. asmeninis archyvas
25. Kašėta A. Lietuvos laisvės kovotojų aukos 1944-1954m // Lietuvos žmonių genocidas nacių ir sovietų okupacijoje. K 1994. P.43-44
26. Lietuvos genocido aukų muziejaus fondai. GEK. 4463. L1
27. VSKA. F.3. B.7/11. T.1. L174-175
28. Kašėta A. Lietuvos laisvės kovotojų aukos... P.45
29. Tauro apygardos štabo dokumentai. // LKA. K. 1991. T.1. P.15
30. Kęstučio grupės partizanų sąrašas. // LPKTS arch. dok. rink.
31. Dzūkų rinktinės archyvas // LKA K. 1992 T.5. P31
32. LVVOA F3377. Ap55. B.187. L41
33. Kašėta A. Lietuvos laisvės kovotojų aukos. _ P.43-44

34. VSKA. F3. B56/30. L175
35. Zalansko V. atsiminimai. Rankraštis saugomas Kašėtos A. asmeniniame archyve
36. VSKA. F.3. B.68/52 L169-170
37. Ten pat. F3. B.41/131. L63
38. Ten pat. B.b.f. B.44618/3. T.10. L240
39. Ten pat. F3. B.41/131. L23
40. Ten pat. F.18. B3/12 L207-208
41. Ten pat. B.b.f. B.44618/3. T.10. L240
42. Ten pat L151
43. Tauro apygardos štabo dokumentai. Dok.Nr.6. // LKA. K. 1990. Nr.1. P.13
44. VSKA. F.18. B3/12 L207-208
45. Ten pat. F3. B.68/52 L168-170
46. Ten pat. F3. B36/21. T.1. L289
47. Ten pat B56/30. L6
48. Ten pat. B.41/131. L23
49. Ten pat. B56/43. T3. L1-2

Partizaninio judėjimo slopinimas

1. VSKA. F.3. B.19/108. L131
2. Ten pat. L42
3. Ten pat B.20/75. L42
4. LSSR VRM 1946 03 26 Įsakymas Nr.0026.*// LKA. K. 1992 Nr5. P.119-120
5. Truska L Herojiškas ir tragiškas mūsų tautos istorijos puslapis; Daumantas J. Partizanai.// V. 1990. P.555
6. LKA. K. 1991. Nr.2 P.90
7. VSKA. Oper.b.f. B.402 L72
8. Ten pat F3. B.47/10. T3. L223; B.7/11. L116
9. Ten pat B.21/1. L168
10. Ten pat B.16/96. L5
11. Ten pat B.7/11. L116
12. Ten pat. B.19/108. L146
13. Ten pat B.15/7. L52
14. SSRS NKVD 4 Šaulių divizijos 1944 09 27 raštas LSSR VKP(b) CK sekretoriui A.Sniečkui. // LKA. K. 1993. Nr.6. P.158
15. VSKA. B.b.f. B.P-18017-Li
16. Ten pat F3. B.7/11. L225
17. Ten pat. B30/1. L18-22
18. Ten pat. L27

19. Ten pat. B56/43. T3. L1-3
20. Ten pat B.7/11. L180
21. Ten pat. B56/43. T3. L108
22. Ten pat. B.21/1. L5
23. Ten pat. L24
24. Ten pat B.21/2 L1
25. Ten pat. L91
26. Ten pat. B.47/10. T3. L209
27. Ten pat T.2 L9
28. Ten pat B.22/8. L97
29. Ten pat B.21/2 L191
30. LKA. K. 1993. Nr.8. P.94-106
31. Garmutė A. Motinėle, auginai.// K. 1994. P.29
32. VSKA. F3. B.21/2. L115
33. Ten pat F3. B30/1. L81
34. Ten pat. B.16/96. L102
35. Ten pat F3. B30/1. L61
36. Ten pat. L99
37. Ten pat. F.16. B.41/1. L131
38. Ten pat. F3. B56/43. T.1. L91
39. Ten pat. T3. L108
40. Ten pat. B.16/96. L108
41. Partizano Dzūko dienoraštis. // LKA. K. 1993. Nr.6. P.102
42. Mikutis. Iš mano atsiminimų. // Žaltvykslė. 1991. Nr. 7-8. P.84
43. VSKA. F3. B.41/65. T.2 L92
44. Ten pat B.63/3. L198
45. Ten pat B.62/2 L140
46. Ten pat. B.67/41. L214
47. Ten pat B.63/1. L87
- 4d Ten pat Oper.b.f. B5194. T3. L44
49. Ten pat. F3. B.41/56. T.Z L91
50. Ten pat Oper.b.f. B.238. T.1. D.2 L25
51. Ten pat B.9/8. L268-292
52. KGB 10 skyr. ataskaitos rankraštis Valstybės saugumo organų agentūros panaudojimo patirtis, tiriant ir likviduojant ginkluotą banditų pogrindį Lietuvos SSR teritorijoje. 1987. L18. // VSKA
53. Ten pat L28-38; VSKA. Oper.b.f. B.7682 T.7. L84-111
54. Partizano Dzūko dienoraštis // LKA. K. 1993. Nr.6. P.45
55. KGB 10 skyr. ataskaitos rankraštis Valstybės saugumo organų agentūros panaudojimo patirtis, tiriant ir likviduojant ginkluotą banditų pogrindį Lietuvos SSR

- teritorijoje. 1987. L99-101. // VSKA
56. Ten pat Oper.b.f. B5194. T5. L50
 57. Ten pat. F3. B.20/157. T.Z L7
 58. Ten pat. B36/40. T.Z L125
 59. Ten pat B.41/56. T.Z L90
 60. Ten pat. L116-119
 61. Ten pat B.b.f. B33960/3. T.II. L124-129
 - 62 Ten pat Oper.b.f. B.107. T3. D3. L19
 63. Ten pat T.I. D.2. L49.; B.4685. DZ L31
 64. Ten pat B.4685. DZ L44
 65. KGB 10 skyr. ataskaitos rankraštis Valstybės saugumo organų agentūros panaudojimo patirtis, tiriant ir likviduojant ginkluotą banditinį pagrindį Lietuvos SSR teritorijoje 1987. L70-73. // VSKA
 66. Ten pat. L68
 67. VSKA F.3. B.33/14. L3-8
 68. Ten pat Oper.b.f. B5710. L34-35
 69. J.Lelešiaus-Grafo ir L.Baliukevičiaus-Dzūko dienoraščiai.// K. 1995. P.155
 70. Daumantas J. Partizanai. // V. 1990. P.500
 71. VSKA. Oper.b.f. B.107. T.Z D3. L1
 - 72 Ten pat. T.I. D3. L106
 73. Ten pat. T.2. D.3. L50
 74. Ten pat B.7714. T3. L209
 75. Ten pat F3. B33/4. L21
 76. Ten pat B31/10. L48. L196
 77. Ten pat F3. B31/6. L104
 78. Ten pat B.22/6. L46
 79. Ten pat B.22/4. L65
 80. Ten pat B31/5. L.149,167
 81. Ten pat. B31/11. L202
 - 82 Ten pat B33/13. L29
 83. Ten pat L8
 84. Ten pat. L17
 85. Ten pat B31/10. L30
 86. Ten pat F3. B33/13. L41
 87. Ten pat. B.22/4. L21,46
 88. Ten pat B31/1. L149
 89. Ten pat B33/13. L57; F.16. B.224/10. T.Z L97
 90. Ten pat F3. B31/10. L50
 91. Ten pat F3. B.60/7. L35
 92. Ten pat. L10

93. Ten pat. L11
94. Ten pat Oper.b.f. B.6126. T.I. L80
95. Ten pat. F3. B.3/21. T.I. L359
96. Grunskis E Juodasis 41-ųjų birželis. // Lietuvos žmonių genocidas nacių ir sovietų okupacijose. V. 1994. P.15
97. VSKA. F3. B56/43. T3. L1
98. Ten pat L247
99. Garmutė A Išėjo broliai. // K 1993. P.158
100. Daumantas J. Partizanai.// V. 1990. P.185
101. VSKA. F3. B.4/25. T.I. L262
102. Ten pat. F.10. B.10/4. L72
103. Ramanauskas A.-Vanagas. Daugel krito sūnų.// V. 1991 P.206
104. VSKA Oper.b.f. B5333. L89
105. Anušauskas A. Genocidas. MVD-MGB tardymo metodai // LKA. K. 1993. Nr.7. P.163
106. VSKA F.10. B.6/7. L102-103
107. Ten pat. B.13/39. L12-20
108. Anušauskas A. Genocidas. MVD-MGB tardymo metodai. // LKA. K. 1993. Nr.7. P.163
109. Ten pat. L169
110. VSKA. Oper.b.f. B.6656. T.6. L369
111. Pasų nuostatai. SSRS MT 1953 12 21 nutarimas. Ypatingoji dalis: SSRS MT 19561217 nutarimas Mr.1595-806 "Apie ypatingojo pasų režimo įvedimą Kaune".
- 112 VSKA F.10. B.13/39. L211-229
113. Genocido aukų muziejaus fondas.// Kalėjimo skyr. B.2/12 L2

Partizaninio karo pabaiga. Laisvės kovų reikšmė

1. VSKA. F.6. B.62/1. L4-5
- 2 Ten pat F3. B.87/3. L26-28
3. Ten pat B.77/2 L291-310
4. Archyviniai dokumentai apie nacionalistų antiliaudinę veiklą. // V. 1961. P.62
5. Lelešius V. Prisiminimai apie kunigą Justiną. // Lelešius J.-Grafo ir Baliukevičiaus L.-Dzūko dienoraščiai. K 1995. P.16
6. Partizano Dzūko dienoraštis. // LKA K 1993. Nr.6. P.26-27
7. LVVOA. F. 1771. Ap.9. B. 269. L73-74
8. VSKA. B.b.f. B3753. T3. L19
9. VSKA. B.b.f. Stebimoji byla.47462/3. L7
10. Lelešius J.-Grafo ir Baliukevičiaus L.-Dzūko dienoraščiai. K. 1995. P.148
11. Partizano Dzūko dienoraštis. // LKA. K. 1993. Nr.6. P.75

12. Ten pat P.54.
13. Lelešiaus J.-Grafo ir Baliukevičiaus L.-Dzūko dienoraščiai. K. 1995. P.107
14. Partizano Dzūko dienoraštis. // LKA. K. 1993. Nr.6. P.66
15. LR Romos katalikų laiškas Šv. Tėvui Pijui XII Vatikane. // Daumantas J. Partizanai.// V. 1990. P.420
16. VSKA. Oper.b.f. B.7719. T.2 L1
17. Partizano Dzūko dienoraštis. // LKA. K. 1993. Nr.6. P.108
18. VSKA. F.3. B.109. T.20
19. Ten pat B.b.f. B.41978/3. T.4
20. Ten pat B33960/3. T.12 L228-230
21. Partizano Dzūko dienoraštis. // LKA. K. 1993. Nr.6. P.72

SVARBIAUSIŲ DATŲ LENTELĖS

Pietų Lietuvos partizanų sritis - Nemunas

Data	Įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
1946 04 09	Tauro apyg. vado Z.Drungos ir A apyg. vado J.Vitkaus susitikimas. Įkurtas PLP štabas	Vadas - J.Vitkus. Pav. — Z.Drunga, operat. sk. - AKu- likauskas, mobili- zac. sk.-Ažuolas. Šarūno rinkt. iš A apyg. perkelta į Tauro apyg. Vadas — DJėčys
1946 04 22	Pasirašyta Lietuvos Partizanų Deklaracija, skelbianti pagrindinius Lietuvos valstybingumo atstatymo principus	
1946 05	Prie A apyg. prijungus Dzūkų rinktinę įkurta Dainavos apyg.	
1946 07 12	Žuvo PLP vadas J.Vitkus. Vadu laikinai tapo S.Staniškis	
1946 11 11	PLP vado pareigas perėmė D.Jėčys	
1947 03	Punios šile D.Jėčio vadavietėje įvyko susitikimas su Tauro apyg. vadu ABaltūsiu. PLP vadu tapo A.Baltūsis	
1947 08 31	Šarūno rinkt. iš Tauro apyg. perduota Dainavos apygardai	
1948 02 02	Žuvo PLP vadas A.Baltūsis. Vadovavimą perėmė J.Aleščikas	
1948 08 10	Žuvo PLP vadas J.Aleščikas	
1948 10 20	Tauro apyg. ribose įvyko Tauro apyg. vado A.Grybino ir Dainavos apyg. vado įgaliotinio S.Staniškio susitikimas. Laikinai eiti PLP vado pareigas pavesta A.Ramanauskui. Patikslintos apygardų ir srities ribos.	
1949m. pradžia	PLP vadas A.Ramanauskas susitinka su J.Žemaičiu, BDPS prezidiumo pirmininku.	
1949 02 10	A.Ramanauskas dalyvauja Rytų, Vakarų ir Pietų Lietuvos partizanų vadų	

Data	įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
	suvažiavime. PLP sritis pavadinama Nemuno vardu.	
1949m. vasara	Pradedamas leisti PLP Nemuno sr. laikraštis "Partizanas".	
1949 09 23	Sunaikintas srities štabas Daugų valsč. Kalesnykų miške	Žuvo LLKS įgalio- tinis užsieniui K.Pyplys
1950 01 19	Srities vadu tapo S.Staniškis. A.Ramanauskas paskirtas LLKS Gynybos pajėgų vadu.	
1950 06	Srities vadų pasitarime S.Staniškis balsavimu patvirtintas vado pareigoms.	
1953 02 03	Žuvo paskutinis srities vadas S.Staniškis	

Tauro apygarda

1945 01	Užpultas Šilavoto m. Po mėnesio pultas pakartotinai	
1945 07 19	Skardupių klebonijoje nutarta įsteigti Tauro apyg. partizanų štabą	Iniciatorius kun. A.Ylius
1945 08 15	Suformuotas apygardos štabas ir 5 rinktinės. Nustatytos veikimo ribos	Apyg. vadas kpt L.Taunys. Štabo virš. — J.Pileckis, ginklavimosi sk. — A.Ratkelis, san. ir ūkio sk. — kun. — A.Ylius, žvalgybos sk. — Pupelis
1945 08 03	Užpultas Keturvalakio m. 1946 03 05 pultas pakartotinai	
1945 10 22	Suimtas apyg. vadas L.Taunys ir dauguma štabo narių. Vadu tapo Z.Drunga	
1946 03 13	Užpultas Pakuonio m.	
1946 04 09	Z.Drungos susitikimas su A apyg. vadu J.Vitkum. Įkurta Pietų Lietuvos partizanų (PLP) sritis Tartasi dėl susijungimo su Dzūkijos partizanais.	
1946 05 28	Z.Drungos susitikimas su Aukštaitijos partizanų atstovu (MGB provokatoriumi	Dėl vieningos va- vadovybės ir kovos

Data	įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
	J.Markuliu)	taktikos
1946 04 05	Isteigti partizanų pasižymėjimo ženklai	
1946 06 03	Apygardos rinktinių vadų suvažiavimas	
1946 06 12	Žuvo apygardos vadas Z.Drunga	
1946 07 04	Apygardos vadu išrinktas ABaltūsis	
1946 07 05	Įvestos partizanų uniformos ir pareigų ženklai	
1946 09 20	Užpultas Gižų m.	
1946 10 22	Žuvo Žalgirio rinkt vadas J.Ilgūnas, apyg. vado adjutantas J.Pileckis ir kt. pareigūnai	
1947 01 12	Įkurta Birutės rinktinė. Vadu paskirtas J.Lukša	
1947 01 15-16	Partizanų vadų suvažiavimas. ABaltūsis paskirtas VGPS viršininku.	Suvažiavimas įvyko atskleidus MGB provokaciją
1947 04 27	Sunaikintas Vytauto rinkt štabas. Žuvo štabo viršininkas ir kt	
1947 05-06	J.Lukša ir J.Krikščiūnas per Lenkijos sieną išėjo atstatyti ryšių su užsieniu ir grįžo atgal	
1947 08 31	Šarūno rinkt perduota Dainavos apygardai	
1947 08-09	Partizanų apmokymo kursai Kazlų Rūdos miškuose	
1947 08 20	Atleistas iš pareigų Vytauto rinkt vadas V.Gavėnas	
1947 09 24	Sunaikintas Birutės rinkt štabas. Žuvo vadas J.Bulota, apyg. kapelionas J.Lelešius ir kt	
1947 10 25	Žuvo Vytauto rinkt, štabo nariai A.Ratkelis ir A.Salinka	
1947 12 15	Per Lenkijos sieną į Vakarų išsiųstas J.Lukša ir K.Pyplys	
1948 01 06	Žuvo Kęstučio rinkt vadas J.Jasaitis, Geležinio Vilko rinkt, štabo virš. P.Vanagas ir kt	
1948 02 02	Žuvo apyg. vadas ABaltūsis	
1948 04 04	Apygardos vadu paskirtas buv. Birutės rinkt vadas J.Aleščikas	
1948 03 18	Žuvo Geležinio Vilko rinkt, vadas AVarkala	
1948 04 28	Žuvo Žalgirio rinkt vadas V.Šturmas	
1948 08 10	Žuvo apyg. vadas JAleščikas ir kt štabo pareigūnai	Le. pareigas paskirtas Žalgirio rinkt vadas V.Vitkauskas

Data	Įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
1948 10 08	Apygardos vadu paskirtas A.Grybinas	
1949 01 20	Sunaikintas Vytauto rinkt štabas. Žuvo vadas K.Greblikas, štabo virš. J.Vasiliauskas ir kt	
1949 04	Atlikti organizaciniai pertvarkymai: kuopos perorganizuotos į tėvūnijas	
1949 07 23	Žuvo Geležinio Vilko rinkt, vadas J.Baltrušaitis	
1949 09 28	Žuvo apygardos vadas A.Grybinas	
1949 10 25	Apygardos vadu paskirtas V.Vitkauskas	
1949 11 14	Žuvo Geležinio Vilko rinkt, vadas J.Valenta. Vadu paskirtas P.Kleiza, kuris 1949 12 26 suimtas	
1950 02 09	Žuvo Vytauto rinkt vadas V.Gavėnas ir kt štabo pareigūnai	
1950 06 22	Žuvo Vytauto rinkt, vadas A.Matusevičius. Vadu tapo A.Grikietis.	Nustojo egzistuoti Trispalvės vėliavos tėvūnija
1950 09	Žuvo Žalgirio rinkt vadas F.Žindžius	
1950 10 03	Į Tauragės apyl. nusileido desantininkai J.Lukša, B.Trumpys ir K.Širvys	
1951 01 14	Žuvo Geležinio Vilko rinkt vadas A.Pužas ir štabo virš. K. Jazumas. Vadu tapo V.Menkevičius	
1951 02 02	Žuvo apygardos vadas V.Vitkauskas	
1951 04	Apygardos vadu paskirtas J.Jankauskas	
1951 04 19	Į Kazlų Rūdos miškus atskraidintas desantas: J.Būtėnas ir J.Kukauskas	
1951 05 20	Žuvo desantininkas B. Trumpys	
1951 06	Žuvo desantininkas J.Būtėnas	
1951 07 20	Žalgirio rinkt vadu paskirtas K.Širvys	
1951 09 04	Žuvo J.Lukša	
1952 01 21	Žuvo Vytauto rinkt vadas A.Grikietis	
1952 06 07	Suimtas apygardos vadas J.Jankauskas. MGB užverbuotas tapo provokatoriumi	
1952 07 24	Suimtas K.Širvys	
1955 01 26	Sušaudytas J.Jankauskas	
1957m. ruduo	Apsuptas nusišovė paskutinis Žalgirio rinkt partizanas J.Balčius	

Data	įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
Dainavos apygarda		
1944 07	Dzūkiją okupuoja Raudonosios armijos daliniai	
1944 09-10	Kūrėsi pirmieji partizanų būriai	Pradėtos ginkluotos akcijos prieš okupacinę valdžią
1944 1110	S.Aleksos vadovaujamas būrys puolė Valkininkus. Sudegino sovietinių įstaigų pastatus, sušaudė 1 pareigūną	
1944 11 11	J.Matukevičiaus-Vilko būrys puolė Onuškę.	Sunaikino milicijos pastatą, apšaudė valsčiaus valdžią
1944 12 08	P.Paulausko-Šarūno būrys puolė Butrimonis Nukovę sargybinius, išlaisvino suimtuosius	
1944 12 22-25	NKVD baudėjai degino ir žudė Klepočių ir gretimų kaimų (Alytaus apskr. Merkinės ir Alovės valsč.) gyventojus	Klepočių km sudegino 21 sodybą, sušaudė ar gyvus sudegino 12 žmonių
1945 01 31	Partizanai užpuolė Gudelius	Išlaisvino suimtuosius, sunaikino valsčiaus dokumentus
1945 02 07	Įvyko Miguičionių kautynės (Trakų apskr. Onuščio valsč.) Po jų NKVD ir sribai žudė ir degino taikius kaimo gyventojus	Miguičionių km. sudegino 15 sodybų, sušaudė ar gyvus sudegino 11 žmonių
1945 02 12	AKušlio-Vilko partizanų grupė puolė Miroslavą Sunaikino NKVD ir vykd. komit pastatus, nukovė du karininkus ir 12 sribų	
1945 02 23	Partizanų junginys užpuolė Rudaminą	Iš areštinės išvadavo suimtuosius, nukovė 7 sribus, paimitos NKVD ginklų atsargos
1945 02 28	Įvyko Panaros kautynės (Alytaus apskr.	Žuvo junginio va-

Data	Įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
	Merkinės valsč.)	das ltn. K.Lukošiūnas ir dar 3 partizanai. Dideli priešo nuostoliai.
1945 03 25	Užpultas Punios miestelis	Sušaudytas 1 sovietinis pareigūnas
1945 04 17	Ltn. L.Švalkaus-Šemo junginys puolė Rudnią	Sudeginti valsčiaus valdžios ir NKVD pastatai su dokumentais, išlaisvinti suimtieji
1945 04	Išteigiamas Šarūno rinkt štabas	Rinkt vadas — ltn. V.Gontis-Alseika
1945 05 07	Išteigiamas Dzūkų grupės štabas	Grupės vadas — plk. J.Vitkus-Kazimieraitis
1945 05	Įkuriamas Geležinio Vilko rinkt, štabas	Rinkt vadas ltn. LTarasevičius-Aras
1945 05 17	Įvyko Kalniškės kautynės (Alytaus apskr. Simno valsč.)	Žuvo 44 partizanai, tt. kuopos vadas J.Neifalta-Lakūnas. Dideli priešo nuostoliai
1945 06	Įkuriamas Dzūkų rinktinės štabas	Rinkt vadas — kpt DJėčys-Ažuolis
1945 06 14	Įvyko Varčios kautynės (Alytaus apskr. Daugų valsč.)	Žuvo ar pateko nelaisvėn apie 40 ARamanauskos-Vanago kuopos partizanų
1945 07-08	Į Dzūkų grupę įjungiamos Šarūno ir Gel. Vilko rinktinės. Grupėje įsteigiama Merkio rinktinė	Merkio rinktinės vadas - A.Ramanauskas-Vanagas
1945 11	Dzūkų grupė pavadinama A apygarda	A apyg. vadas - pulk. J.Vitkus-Kazimieraitis
1945 12	Pradėtas leisti Dainavos apyg. štabo	Iki 1952m. išėjo 37

Data	Įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
1945 12 15	laikraštis "Laisvės Varpas" ARamanausko-Vanago partizanų junginys užpuolė Merkinę	numeriai Sunaikinti valsčiaus sovietinių įstaigų ir milicijos pastatai ir dokumentai
1946 04 09	A ir Tauro apygardų vadai įkuria Pietų Lietuvos partizanų štabą (PLP)	PLP vadu tampa J.Vitkus-Kazimieraitis
1946 04 22 1946 05 15	Šarūno rinkt, prijungiama prie Tauro apyg. Prie A apyg. prijungiama Dzūkų rinkt	A apyg. vadu paskirtas D.Jėčys-Ažuolis
1946 06 1946 07 02 1946 08	A apyg. pavadinama Dainavos vardu Žuvo PLP vadas pulk. J.Vitkus-Kazimieraitis Išformuota Gel.Vilko rinktinė	Jos erdvė priskirta Merkio ir Dzūkų rinkt
1947 04 22-24 1947 06	Dainavos apyg. vadų sąskrydis Į Dainavos apyg. vėl įjungiama Šarūno rinkt	
1947 08 11	Sunaikintas Dainavos apyg. štabas	Žuvo apyg. vadas kpt D.Jėčys-Ažuolis
1947 09 24-25	Įvyko Dainavos apyg. vadų sąskrydis. Merkio rinkt, pavadinta "PrtKazimieraičio" vardu	Apygardos vadu išrinktas Merkio rinkt vadas ARamanauskas-Vanagas
1948 10 20	Dainavos ir Tauro apyg. vadai PLP vadu išrenka ARamanauską-Vanagą	
1949 02 10-20	Žemaitijoje įkuriamas LLKS taryba	Dainavos apyg. ir PLP sritį atstovauja ARamanauskas-Vanagas
1949 03 07	Sunaikinti Dainavos apyg. ir Kazimieraičio rinkt štabai	Žuvo laik. ein. Dainavos apyg. vado pareigas ir Šarūno

Data	Įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
		rinkt vadas ltn. B.Labėnas-Kariū- nas bei Kazimie- raičio rinkt, vadas V.Voveris-Žaibas
1949 05 19	Įvyko Dainavos apyg. partizanų vadų sąskrydis Apygardos vadu išrinktas LBaliukevičius-Dzūkas	
1950 01 19	PLP vadu paskiriamas kpt S.Staniškis- Litas, Viltis, buvęs Dzūkų rinkt vadas A.Ramanauskas pradeda eiti LLKS ginkluotų pajėgų vado pareigas	
1950 06 24	Žuvo Dainavos apyg. vadas LBaliukevičius-Dzūkas	Apygardos vadu paskiriamas buvęs Šarūno rinkt vadas J.Gegužis-Dieme- dis
1951 09 27	Žuvo Dainavos apyg. vadas J.Gegužis- Diemedis ir Šarūno rinkt vadovybė	Apygardos vado pareigas pavesta eiti Dzūkų rinkt vadui V.Daunorui- Unguriui
1951 12 26	Žuvo Šarūno rinkt vadas A.Petruške- vičius-Rimvydas	Šarūno rinkt kaip org. vienetą nu- stojo veikti
1952 02 03	Suimtas Kazimieraičio rinkt vadas J.Drezdauskas-Putinas	Kazimieraičio rinkt, kaip org. vienetą nustojo veikti
1952 08 1952 12 12	Nustojo veikti Dainavos apyg. štabas Sunaikintas paskutinis Dzūkų rinkt (ir Dainavos apyg.) būrys	Žuvo būrio ir Kęs- tučio gr. vadas A.Stanaitis-Aidas
1953 02 03	Žuvo Nemuno (PLP) srities vadas kpt S.Staniškis-Litas, Viltis	
1954 09 18	Žuvo du paskutiniai Dainavos apyg. partizanai	T.t. rinkt vadas V.Daunoras-tlngu- rys

Data	Įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
Vakarų Lietuvos sritis - Jūra		
1948 05 05	Įkurta Vakarų Lietuvos sritis Jūra. Vadas-J.Žemaitis, pav. — P.Bartkus ir A.Milaševičius	
1948 06	Vadu paskirtas A.Milaševičius. Suformuotas štabas	Štabo virš. - V.Gužas. Agitac. ir propagandos sk. virš. - A.Liesys, štabo narys — V.Ivanauskas, apsaugos būrio vadas - Dagys
1949 06 11	Žuvo štabo virš. V.Gužas. Vietoje jo paskirtas V.Ivanauskas	
1949 09 09	Žuvo srities vadas A.Milaševičius. Vadu tapo V.Ivanauskas, štabo viršininku — A.Liesys	
1951 02 10	Žuvo V.Ivanauskas	
1951 05	Srities vadu tapo A.Bakšys	
1952 11	Įkurta pagrindinė organizacija "Vyčių sąjunga"	
1953 01 17	Sunaikintas srities štabas. Žuvo A.Bakšys, štabo viršininkas A.Jurkūnas ir kt	

Kęstučio apygarda

1944 07 14	LF ir LLA vadovų pasitarimas Raseiniuose	
1944m.	Įkurta Jurbarko "Laisvės gynėjų sąjunga". 1947 01 ši organizacija pavadinta Trijų Lelijų rinktine. Vad. - P.Paulaitis ir Vl.Gudavičius	
1944m.	Įkurta Žebenškies rinktinė (1946m. pavadinta Šerno, vėliau — Savanorio vardu).	Vad.-J.Čeponis, J.Žemaitis, P.Bartkus. Veikė Šiluvos valsč.
1944m	Įkurta Vėgėlės rinkt.(priklausanti Šiaulių LLA apygardai).	Vad. - Pr. Podolskis ir A.Zaskevičius. Veikė Kelmės valsč.
1944 12 01	Užpultas Seredžiaus m. Pakartotinai pultas 1945 06 07-08	

Data	įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
1944 12 04-05	Girkalnio m. puolimas. Sudegintas valsčiaus VK pastatas	
1945m. pradžia	Paliepių kautynės. Dalyvavo keli šimtai partizanų ir virš tūkstančio enkavedistų	
1945 07 19	Virtukų mūšis. Žuvo 15 partizanų. Vadovavo J.Čeponis, J.Žemaitis ir A.Zaskevičius	
1945 11 10	Užpultas Gaurės m.	
1945m. ruduo	Vėgėlės rinkt, partizanai įjungti į Žebenkšties rinktinę	
1945m.	Įkurta Lydžio rinktinė.	Vadas- H.Danilevičius
1946 03	Vietoje sunaikintos LLA Kovo rinktinės įkurta P.Lukšio rinkt	Vadas — J.Jasine- vičius
1946 08	Savanorio rinkt vadu tapo J.Žemaitis	
1946 09 12	Įkurta Jungtinė Kėstučio apygarda (JKA)	Vadas - J.Kaspe- ravičius
1947 04 12	NKVD kariuomenė sunaikino 2 štabo bunkerius. Žuvo J.Kasperavičius	
1947 05 20-25	Apygardos vadu išrinktas J.Žemaitis. Štabo virš. — P.Bartkus, operatyv. sk. virš. — V.Gužas, informac. sk. virš. — A.Liesys	
1947 11 18	Užpultas Batakių m.	
1948 01 16	Žuvo Vaidoto rinkt, vadas J.Čeponis. Sunaikinta apyg. tipografija	
1948 07	Apygardos vadu tapo H.Danilevičius, štabo virš. — R.Gedvilas	
1949 04	H.Danilevičius atleistas iš vado pareigų. Apyg. vadu tapo A.Miliulis	
1949 06 07-09	Sunaikintas apyg. štabas. Žuvo A.Miliulis, suimtas R.Gedvilas	
1949 06	Apygardos vadu paskirtas A.Bakšys	
1951 08-12	Vado pareigas ėjo K.Labanauskas	
1951 12	Apygardos vadu paskirtas P.Morkūnas, štabo virš. — J.Vilčinskas	
1953 05 30	Jurbarko raj. Šimkaičių miške suimtas LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkas J.Žemaitis	
1953 06 19	Žuvo apyg. vadas P.Morkūnas	
1955 06	Nušauti paskutiniai apyg. partizanai	

Data	Įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
	broliai Kybartai	
Žemaičių apygarda		
1945 05 25	Užpultas Endriejavo m.	
1945 08 01	Įkurta Šatrijos rinktinė Pirmasis vadas — S.Benulis; Š.Jazdauskas (1947 05-11); I.Šapkūnas (1948-1949 04); K.Andriuška (1949 04-1950 05).	
1945 10	Įkurta Alkos rinktinė	Vadai: A.Narmon- tas (1945-1946 10) K.Venckus (1946 10-1948 08).
1945 09	Žemaičių legiono (įkurtas 1945m. pavasarį) vadu tapo J.Semaška	
1945 11 15	Įkurta Kardų rinktinė (11 23 įjungta į Žemaičių legioną).	Vadai: J.Ožeraitis (iki 1945 12); K.Kont- rimas (1945 12- 1946); J.Kėkštas (1946-1948 05); J.Jucius (1948 05- 1949 08); K.Kont- rimas (1949m.); J.Paulauskas (1949-1950 06 03)
1946 04	Suimti Žemaičių legiono vadai, jų tarpe - J.Semaška	
1946 05 25	Štabas atkurtas. Žemaičių legionas pavadintas Žemaičių apygarda	Vadas - F.Ašoklis, štabo virš. — A.Ruz- gys. Į ŽA įėjo 3 rinktinės: Šatrijos, Kardų ir Alkos
1946 09	Suimtas F.Ašoklis. Vadu paskirtas K.Antanavičius	
1947 04 09	Sunaikintas apyg. štabas. Žuvo visi štabo nariai. Vadais pasiskelbia K.Juozaitis ir J.Ivanauskas. MGB išprovokavus konfliktą, sunaikinamas K.Juozaičio štabas.	

Data	įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
	J. Ivanauskas pakliūva MGB kontrolėn	
1947 10	Suimtas apygardos vadas J. Ivanauskas	
1948m. pradžia	Apygardos vadu paskirtas VI. Montvydas	
1948 06 07	Užpultas Veiviržėnų m.	
1948 08	Alkos rinktinė pakliūva MGB kontrolėn ir sunaikinama	
1953 08 23-27	Sunaikinamas apygardos štabas. Žuvo VI. Montvydas	
1965 07 06	Žuvo paskutinis Žemaitijos partizanas Pr. Končius	

Prisikėlimo apygarda

1944 12 15	Užpulta Grinkiškio milicija	
1948 04 01	Įkurta Prisikėlimo apygarda.	Vadas-P. Bartkus
	Į ją įėjo Voverės, Atžalyno, P. Lukšio rinktinės	
1948 04 23	Į apygardą įjungta Lietuvos Žalioji rinktinė Vadas — P. Masilaitis	
1948 11 12	Dūkto miške įvyko BDPS Prezidiumo posėdis	
1948m. pab.	Lietuvos Žaliosios rinktinės štabo viršininku tapo MGB agentas J. Rudžionis	
1949 02 02-22	Apygardos ribose įvyko visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas. Įkurtas LLKS, suformuota vyriausia vadovybė	
1949 03 14	Sunaikintas Lietuvos Žaliosios rinkt štabas. Žuvo P. Masilaitis	
1949 08 27	Sunaikintas Kun. Žvelgaičio (buv. Voverės) rinkt štabas. Žuvo vadas V. Maleckas ir štabo virš. H. Maleckas	
1951 09 28	Sunaikintas Kun. Žvelgaičio rinkt štabas. Žuvo vadas B. Kriščiūnas	
1949 08	Sunaikintas Prisikėlimo apyg. štabas Užpelkių miške. Žuvo vadas P. Bartkus. Vadu paskirtas P. Morkūnas, pavadootoju — J. Paliūnas	
1951 06 30-07 02	Apygardos vadu paskirtas J. Paliūnas	
1952 06	Prisikėlimo apygarda panaikinta. Liko tik Maironio (P. Lukšio) rinktinė	Vadas J. Paliūnas

Data	įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
1952 10 01	Žuvo J.Paliūnas	
1963 07 13	Sušaudytas Pr.Prūsaitis, buvęs Prisikėlimo apyg. štabo narys	

Šiaurės Rytų Lietuvos - Karaliaus Mindaugo (Kalnų) sritis

1947 01 02	J.Kimštas paskirtas (Markulio įsakymu) ŠRL srities vadu	
1947 05 01	įsteigta Algimanto apygarda	
1948 05 01	Įsteigta Karaliaus Mindaugo (Kalnų) sritis Vadas - A.Slučka; pavaduot — V.Kaulinis; Visuom. dalies virš.-B.Kazickas; Ryšių sk. virš. — A.Kubilius; adjutantas-B.Žukauskas	
1948 08 1-4	DKA "B" rinkinei suteiktos apygardos teisės	
1949 10 28	Sunaikintas štabas. Žuvo A.Slučka	
1950 04	Žuvo Visuomen. dalies viršininkas B.Kazickas Vado pareigas eina J.Kimštas; pav. - B.Kalytis ir B.Karbočius; Visuom. dalies virš. — B.Krivickas; Organizacinio sk. virš.-V.Sabalaiškas; Štabo virš. - V.Pakštas	
1950 11 25	Panaikintos Algimanto ir DKA apygardos	
1951 03 19	Žuvo V.Pakštas. Štabo virš. paskirtas J.Kemeklis	
1951 12 20-22	Suimtas B.Kalytis. Žuvo štabo virš. J.Kemeklis	
1952 08 14	Štabo virš. paskirtas B.Kalytis (agentas Ramojus)	
1952 08 16	Suimtas RL srities vadas J.Kimštas Srities štabo veikla nutrūksta. Prasideda legendinio MGB sukurto štabo provokacijos	
1952 09 21	Žuvo visuomeninės dalies viršininkas B.Krivickas	

Vytauto apygarda

1944 10	Tigro rinktinės susikūrimas	Vadas L.Vilutis
1944 11	Tigro rinkt mūšis su NKVD kariuomene ant Ginučių piliakalnio	
1944 12	Lokio rinktinės sukūrimas	Vadas M.Kazanas
1944 12 27	Lokio rinkt mūšis su NKVD kariuomene Antazavės miške ("Šilo mūšis")	Žuvo kareivių. Sužeistas M.Kazanas
1945 03 10-12	Tigro rinkt mūšis su NKVD kariuomene	Vadovavo AKrinic-

Data	[vykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
	Labanoro girioje prie Kiauneliškio gel. št	kas. Apsupus du partizanų bunkerių, kautynės truko dvi paras. Žuvo apie 80 partizanų
1945 03	Įkurta LPS Gedimino organizacija	
1945 04 07	Užpultas Balninkų m.	
1945 06 15	Įkurta Šarūno rinktinė	Vadas V.Mikulėnas
1945 05	Įkurta Sakalo rinktinė Vadas Švilpa	Sunaikinta 1945 06
1945 07	Įkurta Geležinio Vilko apygarda. Nepradėjus veiklos suiro	
1945 08	Įkurta Vytauto apygarda (3 LLA)	Vadas J.Kimštas; pav. — V.Mikulėnas; štabo virš. — PrZinkevičius; propagand. sk. virš. — K.Zinkevičius; tiekimo sk. virš.-V.Žaladuonis. J.Kimštui išvykus vadovauja V.Mikulėnas
1945 12 01	Žuvo vadas V.Mikulėnas. Vadu paskirtas PrZinkevičius. Štabo virš. - V.Pakštas; propagand. sk.-P.Ivonis; žvalgybos sk. - J.Buterliauskas	
1946 06	Įkurta Liūto rinktinė	Vadas V.Pakštas, nuo 1946 08 - V.Kaulinis
1946 11	LPS Gedimino organizacija	Įjungta į
	Lokio rinktinę	
1946 10 01	Žuvo apyg. vadas P. Zinkevičius. Vadu tapo V.Kaulinis	
1948m	Kuopų reorganizacija rajonų principu	
1949 03 24	Žuvo apyg. vadas V.Kaulinis. Vadu paskirtas Br.Kalytis	
1949 09 28	Žuvo Liūto rinktinės vadas J.Morkūnas. Vadu paskirtas J.Lapienis	
1950 04 05-12	Sunaikinti apyg. štabai. Žuvo visuomen.	

Data	Įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
	dalies virš. B.Kazickas	
1950 11	Iš Algimanto apyg. Margio ir Šarūno rinkt suformuota Vytauto apyg. Tumo-Vaižganto rinktinė. Vadu paskirtas J.Kemeklis	
1951 01 26	Sunaikintas Lokio rinkt štabas. Žuvo vadas P.Račinskas. Vadu tapo B.Vaičėnas	
1951 03 19	Sunaikintas štabas Labanoro girioje. Žuvo štabo virš. V.Pakštas	Štabo virš. paskirtas J.Kemeklis
1951 04 11	Žuvo Lokio rinkt vadas B.Vaičėnas	
1951 12	Liūto rinkt veiklos pabaiga	
1951 12 20-22	Suimtas B.Kalytis. Žuvo štabo virš. J.Kemeklis	
1952 03 27	Žuvo Tigro rinkt, vadas VŽaliaduonis	
1952 10 17	Suimtas Tumo-Vaižganto rinkt vadas V.Čepukonis	
1965 03 17	Žuvo paskutinis Vytauto apyg. partizanas AKraujelis	

Vyčio apygarda

1944 09 04	Partizanai puola Siesikų m.	
1944 10 26	Iš Biržų KPZ išlaisvinti 48 suimtieji	
1944 10	P.Kecoriaus vadovaujamas 20 partizanų būrys puola Vadoklių m.	Išvaduoti kaliniai
1944 12	Įkurta Vyčio apygarda (pavadinimas suteiktas 1945m.)	Vadas - J. Krištaponis
1944 12 12	Užpultas Rokiškio apskr. Panemunio m.	
1945 01 12	Rusų aviacija, artilerija ir NKVD kariuomenė Užulėnio miške puolė partizanus. Žuvo apyg. vadas J.Krištaponis	Nukauti 24 partizanai ir apie 80 rusų kareivių
1945m pradžia	Apyg. vadu tapo D.Vaitelis, pav. - J.Survila ir P.Blieka	D.Vaitelis paskelbė "amnestiją" Pagirių stribams 32 stribai įstojo į partizanų būrį
1945 02 09	Kautynės Panevėžio apskr. Troškūnų valsč. Žuvo 68 partizanai	
1946 09 28	J.Survilos būrys užpuolė Siesikų ra, sudegino	

Data	įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
	MVD pastatą	
1946 04 10	Kautynės su NKVD Taujėnų valsč, prie Varžukų km	Žuvo 10 partizanų
1947 08 27	MGB sukurto BDPS Karinės kolegijos posėdis Adomonyse	
1948 05 13	Sunaikintas apyg. štabas. Žuvo D.Vaitelis, pav. J.Kilijonas ir kt	Apyg. vadu tapo A.Smetona
1948 06 30	Struktūrų reorganizacija rajonų principu	
1949m. pradžia	Atkurtas apyg. štabas. Štabo viršininku paskirtas K.Tvaska	
1949 04 20	Išsteigtos Briedžio ir Krištaponio rinktinės. Vadais tapo M.Šemežys ir J.Baltušninkas	
1949 07 31	Sunaikintas Krištaponio rinkt štabas. Žuvo K-Tvaska	
1950 07 05	Žuvo apyg. vadas A.Smetona Vadu tapo M.Šemežys	
1950 12	Prie apyg. prijungta Žalioji rinktinė	
1951 01	Iš Briedžio ir Krištaponio rinkt, suformuota Gedimino rinktinė	Vadas — J.Vepštas
1951 03 14	Žuvo Gedimino rinkt vadas J.Vepštas. Paskirtas E.Daučiūnas suformavo tris tėvūnijas	
1951 08	Biržų krašto partizanai prijungti prie Žaliosios rinkt Suformuota Sierakausko tėvūnija (nuo 1950 09 - Pilėnų). Vadas - S.Giedrikas	Tėvūnija turėjo rinktinės teises
1953 01 26	Žuvo apyg. vadas B.Karbočius	
1953 04 17	Ramygalos raj. Rodų pušyne žuvo Gedimino rinkt vadas E.Daučiūnas	
1954 09 25	Žuvo Pilėnų tėvūnijos vadas S.Giedrikas	
1956 07 15	Žuvo paskutiniai Pilėnų tėvūnijos partizanai M.Suveizdis ir E.Žilinskas	

Algimanto apygarda

1947 05 01	Vytauto apyg. Šarūno rinkt bazėje įkurta Algimanto apygarda	Vadas - A.Slučka, štabo virš. — AStar-kus. Šarūno rinkt vadu tapo S.Gim-

Data	Įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
		butas
1947 07 01	I apygardą įjungta Žalioji rinktinė (vadas V.Česnakavičius)	
1948 08	I apygardą įjungta Kun. Margio rinktinė (vadas J.Kemeklis)	
1948 07	NKVD kariuomenės siautimai Žaliojoje girioje: 18 partizanų apsupo 4000 kareivių	
1949 01 08	Žuvo apyg. štabo virš. A.Povilonis. Pareigas perėmė V.Česnakavičius, vėliau — A.Pajarskas	
1949 03 18	Žuvo štabo virš. ir Žaliosios rinkt. vadas V.Česnakavičius. Vadu tapo J.Januševičius	
1949 05 01	I Šimonių klubą per šokius įmesta granata. Žuvo 16 žmonių	
1949 05	Apygardos vadu tapo A.Starkus (A.Slučkaitis) perėjus į srities vadovybę)	Vietoje 3 kuopų suformuojami 2 rajonai
1949 10 28	Žuvo ASlučka	
1949 10 31	Sunaikinti apygardos štabai, žuvo 11 partizanų (jų tarpe - A.Starkus ir APajarskas)	
1949 11 01	Suimtas Šarūno rinkt. vadas S.Gimbutas	
1949 11 04	Žuvo Kun. Margio rinkt. štabo virš. B.Stasiškis	
1950 11 25	K.Mindaugo srities įsakymu Nr.9 Algimanto apygarda panaikinta	

Didžiosios Kovos apygarda

1944 09	Įkurta Didžiosios Kovos rinktinė. Vadas-J.Misiūnas
1945 01 10	DK rinktinė tampa 5 LLA rajonu (vėliau-apygarda). Vadas - M.Kareckas
1945 02	Kautynės Švenčionių apskr. Pabradės valsč. su NKVD kariuomene
1945 03 20	Kautynės su NKVD kariuomene Veprių valsč. Žuvo 36 partizanai prie Gudelių km.
1945 03 27	Sunaikinamas apygardos štabas
1945 04 14	Žuvo apygardos vadas MKareckas. Vadu tapo J.Misiūnas, štabo virš. A.Zepkus
1946 03 24	Žuvo štabo virš. A.Zepkus. Į jo vietą

Data	Įvykiai, organizaciniai pakeitimai	Pastabos
	paskirtas B.Trakimas	
1946 05 18	Į DKA atvyko provokatorius kpt Griežtas. MGB pradeda apygardos kontrolę	
1946 07 16	Kpt. Griežtas paskiriamas DKA vadu NKVD kariuomenė puola štabą	
1946 08 12	MGB suorganizuotas vadų pasitarimas Vilniuje. 08 14 suimtas J.Misiūnas	
1946 12	DKA B rinktinė nutraukia ryšius su MGB kontroliuojama DKA vadovybe	Vadas AMorkūnas
1947-1948m.	Suimami su MGB išduotais dokumentais "demobilizuotieji" partizanai	
1948 0812-0916	MGB smogikai iššaudo A rinktinės partizanus	
1948 08 1-4	DKA B rinktinei suteikiamas apygardos statusas	
	Užmezgami ryšiai su srities vadovybe	
1949m.	Žuvo B rinktinės vadas AMorkūnas	
1948 1112	B rinktinės štabo viršininkas J.Šibaila paskiriamas į srities, vėliau — Vyr. vadovybės štabą	
1950 11 25	K.Mindaugo srities įsakymu Nr.9 DKA panaikinta	
1953 02 11	Žuvo J.Šibaila	

SL 176. Tiražas 2000 egz. Užsakymas. 685

Leidėjas - Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Laisvės al. 39, 3000 Kaunas
Spausdino Adomo Jakšto spaustuvė, Girelės g. 22, 4230 Kaišiadorys